

UNIVERZITET U NOVOM SADU
FAKULTET TEHNI KIH NAUKA
DEPARTMAN ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM

mr LJILJANA VUKAJLOV, dipl. inž. arh.

**ULOGA URBANOG I RURALNOG BLOKA U
FORMIRANJU STRUKTURE I IDENTITETA
NASELJA U VOJVODINI**

DOKTORSKA DISERTACIJA

Novi Sad, 2010.

DOKTORSKA DISERTACIJA

KANDIDAT:

mr LJILJANA VUKAJLOV, dipl. inž. arh.

MENTOR:

prof. dr RADOMIR FOLI, dipl. inž. građ.
profesor emeritus FTN u Novom Sadu

ČLANOVI KOMISIJE:

prof. dr NAJDA KURTOVIĆ-FOLI, dipl. inž. arh.
redovni profesor FTN u Novom Sadu

prof. dr VLADAN ĐOKIĆ, dipl. inž. arh.
redovni profesor Arhitektonskog fakulteta u Beogradu

prof. dr PREDRAG ŠIBANIN, dipl. inž. arh.
vanredni profesor FTN u Novom Sadu

prof. dr DARKO REBA, dipl. inž. arh.
docent FTN u Novom Sadu

Rad ima listova: 415

Redni broj rada:

Datum odbrane:

SAŽETAK

Usled pojave novog načina oblikovanja prostora naselja i uo enih osnovnih tendencija transformacija, pri kojima se gube osnovne karakteristike tradicionalno formiranih blokova, otpočelo je istraživanje uloge urbanog i ruralnog bloka u formiranju strukture i identiteta naselja u Vojvodini. Osnovni cilj ove doktorske disertacije je da se potvrdi da je blok oduvek bio sastavni, ponekad i neodvojivi, deo strukture naselja, njegov prepoznatljiv element i značajno mesto susedstva, pa da je, zbog toga, bitno sačuvati njegove vrednosti i pri budućim intervencijama u naseljima.

Da bi se shvatio uzrok pojave nestajanja tradicionalnog bloka, istraživane su njegove karakteristike u naseljima iz prošlosti, a proučeni su i stavovi o bloku svetski poznatih autora iz oblasti urbanizma i arhitekture. Analiziranjem načina razmišljanja različitih autora i uo avanjem efekata njihovih stavova po pitanju organizacije, funkcionisanja, ekologije i ostalih karakteristika blokova, došlo se do novih saznanja bitnih za dalje delovanje u oblastima planiranja, projektovanja, građenja, zaštite i edukacije. Detaljnim sagledavanjem bloka kao samostalnog elementa, ali i kao elementa koji je u međudejstvu sa ostalim delovima naselja, istražene su sve njegove vrednosti i dokazana je njegova uloga u formiranju strukture i identiteta naselja.

Na primerima urbanih i ruralnih naselja iz Vojvodine i njenog okruženja analizirane su i međusobno upoređene osnovne karakteristike centralnih i perifernih blokova i dokazan je njihov uticaj na formiranje strukture i identiteta naselja. Konstatovane su velike sličnosti između istraživanih blokova, ali i određene razlike. Tokom istraživanja su konstatovane i sličnosti između različitih prostornih elemenata kao npr. između naselja, bloka, objekta i predmeta. Na osnovu svega toga je zaključeno da je blok zaista jedan od osnovnih elemenata naselja, pri njegovom oblikovanju i rekonstrukciji, zbog toga, treba prilaziti veoma oprezno i sveobuhvatno.

Na osnovu sprovedenih istraživanja naselja i njihovih blokova, kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti, naznačene su moguće vizije razvoja bloka. Sa osnovnim ciljem da se sačuvaju vrednosti koje ima tradicionalno organizovan blok, kao i da se ukaže na metode razvoja i transformacija blokova u budućnosti, došlo se do preporuka za njihovo: planiranje, projektovanje, građenje, zaštitu i edukaciju koja se odnosi na blok. Teorijska istraživanja su konkretizovana kroz izradu modela istraživanja naselja i blokova, data je i anketa za istraživanje socijalnih kontakata u okviru blokova, a po formiranim modelima je sprovedeno istraživanje na 16 naselja i 32 bloka. Rezultati ove doktorske disertacije su formulisani u obliku preporuka za intervenisanje u različitim oblastima uređenja prostora naselja. Pri tome se očekuje da se doprinese adekvatnijem uređenju blokova, a time i naselja.

SUMMARY

Due to the appearance of the new manner of forming space in settlements and the observed basic tendencies of transformation, resulting in the loss of basic characteristics of traditional blocks, this research commenced with the role of urban and rural block in forming the structure and the identity of settlements in Vojvodina. The basic aim of this Doctoral dissertation is to confirm that the block has always been an incorporated and sometimes the inseparable segment of settlement structure, its recognisable element and an important place of neighbouring. Therefore, it has been essential to protect values of traditional blocks in future interventions in settlements.

In order to understand the causes of traditional block disappearance, the dissertation deals with researching its characteristics historically, accompanying with studying the opinions on blocks by world-known authors in the field of urbanism and architecture. The analysis on the manner of thinking of various authors and the observations on the effects of their opinion on organization, function, ecology and other characteristics of blocks led to new knowledge essential for further work in planning, designing, construction, protection and education. Scanning a block as an individual element, yet an element in interaction with the other segments of settlement as well, all its values have been investigated and its role in forming the structure and the identity of settlements has been proven.

Utilizing the examples from urban and rural settlements in Vojvodina and the surrounding regions, the basic characteristics of central and peripheral blocks have been analysed and mutually compared, and their influence on creating the structure and the identity of settlements has been proven. Extensive similarities among the examined blocks have been established, as well as certain differences. During the research, certain similarities between diverse spatial elements have been observed as well, such as between settlements, blocks, facilities and objects. Based on the above, it could have been concluded that the block is truly one of the basic elements of settlements; thus, it is necessary to approach its shape and reconstruction very carefully and thoroughly.

Based on the conducted researches of settlements and their blocks, in the past as well as in the present, plausible visions of block's development have been specified. In order to preserve the values of traditionally organized blocks, as well as to indicate the methods of the block development and transformation in the future, the dissertation offers certain recommendations for their planning, designing, construction, building protection and education referring to blocks. The theoretical researches have been realized through making of research models of settlements and blocks. The dissertation also provides a questionnaire for the purpose of researching social contacts within blocks, while the formed models were utilized to conduct a research on 16 settlements and 32 blocks. The results of this Doctoral dissertation have been presented as recommendations for the interventions in diverse areas of settlement area arrangements. They are expected to contribute to more adequate arrangement of blocks and hence the settlements as well.

SADRŽAJ

SAŽETAK	3
SUMMARY	4
1. UVODNA RAZMATRANJA	7
1.1. Motiv istraživanja.....	7
1.2. Lingvističko značenje reči blok.....	10
1.3. Ciljevi istraživanja.....	16
1.4. Hipoteze istraživanja.....	17
1.5. Predmet i okvir istraživanja.....	18
1.6. Metode istraživanja.....	19
1.6.1. Istraživački modeli.....	20
1.6.2. Anketa.....	23
1.7. Ograničenja istraživanja.....	24
1.8. Očekivani rezultati istraživanja.....	24
2. ISTORIJSKI KORENI POJAVE I RAZVOJA RURALNOG I URBANOG BLOKA	26
2.1. Pregled formiranja bloka kroz oblike značajne za istoriju naseljavanja.....	26
2.2. Glavni teorijski doprinosi bloku i realizovani dometi.....	36
3. BLOK I NJEGOVO MESTO U URBANOJ TEORIJI I PRAKSI	46
3.1. Osnovne karakteristike bloka	46
3.1.1. Prostorno-fizičke karakteristike bloka.....	46
Urbanistička dispozicija bloka.....	46
Granice bloka.....	49
Morfologija bloka.....	51
Prostorna organizacija bloka.....	55
3.1.2. Funkcionalne karakteristike bloka.....	57
Namena bloka.....	57
Pristupačnost bloku.....	64
3.1.3. Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka.....	67
Namini građevina bloka.....	67
Sistemi građevina bloka.....	69
Arhitektura bloka.....	73
3.1.4. Ostale karakteristike bloka.....	81
Vlasništvo u bloku.....	81
Gustina stanovanja u bloku.....	85
Socijalni kontakti u bloku.....	86
Vizuelna sagledivost bloka.....	88
Prepoznatljivost bloka.....	90
Značaj bloka.....	92
3.2. Međuslovljenost bloka i drugih elemenata naselja	94
3.2.1. Međuslovljenost bloka i ulice.....	94
3.2.2. Međuslovljenost bloka i trga.....	98
3.2.3. Međuslovljenost blokova.....	101
3.2.4. Međuslovljenost bloka i područja.....	102
3.3. Uslovljenost strukture i identiteta naselja osnovnim karakteristikama blokova	103
3.3.1. Uslovljenost strukture i identiteta naselja prostorno-fizičkim karakteristikama bloka.....	104
3.3.2. Uslovljenost strukture i identiteta naselja funkcionalnim karakteristikama bloka.....	108
3.3.3. Uslovljenost strukture i identiteta naselja arhitektonsko-građevinskim karakteristikama bloka.....	110
3.3.4. Uslovljenost strukture i identiteta naselja ostalim karakteristikama bloka.....	112

4. ISTRAŽIVANJE REPREZENTATIVNIH NASELJA I BLOKOVA U VOJVODINI I NJENOM OKRUŽENJU	116
4.1. Reprezentativna naselja	116
4.1.1. Primeri naselja iz Vojvodine.....	117
Bečej.....	118
Novi Sad.....	133
Subotica.....	148
Vrbaš.....	163
Zrenjanin.....	179
Bačko Gradište.....	195
Ečka.....	209
Tovariševo.....	223
4.1.2. Primeri naselja i blokova iz okruženja Vojvodine.....	239
4.1.2.1. Primeri naselja iz Maarske.....	239
Segedin.....	239
Morahalom.....	249
4.1.2.2. Primeri naselja iz Rumunije.....	257
Temišvar.....	257
Felnac.....	265
4.1.2.3. Primeri naselja iz uže Srbije.....	273
Beograd.....	273
Dobanovci.....	283
4.1.2.4. Primeri naselja iz Hrvatske.....	291
Osijek.....	291
Bilje.....	300
4.2. Uporedna analiza i valorizacija naselja i blokova	308
4.2.1. Uporedna analiza i valorizacija naselja.....	308
4.2.2. Uporedna analiza i valorizacija blokova.....	329
5. ZAVRŠNE NAPOMENE I ZAKLJUČCI	376
5.1. Uočenosti pri istraživanjima naselja i blokova.....	376
5.2. Opšti zaključci o ulozi bloka za formiranje strukture i identiteta naselja.....	390
5.3. Pravci daljih istraživanja.....	401
5.4. Preporuke za planiranje, projektovanje, građenje, zaštitu graditeljstva i edukaciju.....	405
6. POPIS LITERATURE I DRUGE DOKUMENTACIJE	415
6.1. Enciklopedije.....	415
6.2. Popis posebne literature.....	415
6.3. Popis opšte literature.....	416
6.4. Popis ostalih publikovanih materijala.....	419
6.5. Doktorske disertacije.....	421
6.6. Magistarske teze.....	421
6.7. Rasopisi.....	422
6.8. Zakoni i planska dokumentacija.....	422
6.9. Sajtovi.....	422
7. INDEKS IMENA I POJMOVA	424
7.1. Indeks imena.....	424
7.2. Indeks pojmova.....	425
7.3. Spisak ilustracija.....	427
7.4. Spisak tabela.....	438

1. UVODNA RAZMATRANJA

1.1. MOTIV ISTRAŽIVANJA

Osnovni motiv istraživanja u okviru ove doktorske disertacije zasnovan je na konstatovanju nepovoljnih tendencija transformacija naselja, a posebno njihovih strukturnih elemenata, blokova. Savremeni trendovi u gradskoj sredini, ali i u njenom prirodnom okruženju, uslovljavaju istraživanja posledica koje te, uglavnom agresivne, promene donose. Zbog toga je neophodno preispitati vrednosti tradicionalnih elemenata i nekadašnjih pristupa planiranju, projektovanju, zaštiti, uređenju i održavanju prostora naseljenih teritorija. Osim edukacije studenata i preporuka svim stručnjacima koji mogu da utiču na formiranje, oblikovanje i preoblikovanje prostora, potrebna je i promena svesti korisnika prostora, kako bi se kvalitet života podigao na mnogo viši nivo u odnosu na dosadašnji.

U ovoj tendenciji koje su u najvećoj meri uticale na istraživanje su sledeće:

Pojavila se urbanizacija gradskih naselja

Tokom poslednjih dvadeset godina, paralelno sa razvojem specifičnih društvenih kretanja i politike, došlo je do povećanja urbanizacije većih gradova¹. Oni su, tokom vremena, postali značajni centri kojima gravitiraju sva okolna manja urbana i ruralna naselja. Ta manja naselja takođe doživljavaju transformacije, ali u smislu propadanja ili pretvaranja u stambena područja. Osim širenja gradske teritorije po površini, primetno je i pogušćavanje centralnih blokova naselja, čak do te mere da ona postaju skoro potpuno izgrađena. Pri tome se javljaju problemi prenaseljenosti i ekološkog zagađenja.

Ruralizacija urbanih naselja

Usled priliva novih stanovnika, pridošlih uglavnom iz ruralnih sredina, gradska naselja² su podvrgnuta konstantnim transformacijama. Novi građani sa sobom nose i svoju kulturu i tradiciju, što postaje sve vidljivije kroz stil građenja novih objekata, izgleda i karaktera prostora u kojima ti ljudi žive. U naseljima Vojvodine je u poslednjih 15 godina došlo do velikih promena, pri čemu se naglo povećao broj stanovnika, zbeglica iz okolnih bivših republika Jugoslavije. Zbog naglog priliva stanovništva koje je ekonomski slabije, za kratko vreme su se izgradile višeporodične stambene zgrade sa veoma malim stanovima ili su se nadograđivali već postojeći objekti. Prisutna je, takođe, i neplanska izgradnja na neizgrađenim površinama u blizini naselja.

¹ Grad je "teritorijalna jedinica... koja predstavlja ekonomski, administrativni, geografski i kulturni centar šireg područja i ima više od 100.000 stanovnika. Izuzetno, kada postoje posebni ekonomski, geografski ili istorijski razlozi, može se utvrditi da je grad i teritorijalna jedinica koja ima manje od 100.000 stanovnika, ako ispunjava sve ostale kriterijume predviđene Zakonom". *Zakon o planiranju i izgradnji* (član 2. stav 1. tačka 7).

² Pod pojmom gradsko naselje se *podrazumeva* "naselje sa elementima gradskog karaktera koje ima razvijene proizvodne i uslužne delatnosti". Isto (član 2. stav 1. tačka 10).

Urbanizacija ruralnih naselja

Jedine promene u selima³ prisutne su u centralnim delovima u kojima se grade nove, atipične građevine i uvodi urbani mobilijar. Seoska naselja na taj način dobijaju jedan sasvim nov identitet,⁴ koji podseća na urbana naselja, ali koji nije u skladu sa svojim neposrednim okruženjem.

Smanjenje seoskog stanovništva

Usled stagnacije razvoja i nepostojanja dovoljnog broja radnih mesta u okviru seoskih naselja prisutan je konstantan odlazak njegovih stanovnika, naročito mlade populacije, u susedne gradove.

Sve izraženije umrežavanje naselja

Razvoj drumskog saobraćaja uticao je na sve efikasnije povezivanje naselja u okviru regiona. Zbog toga se promenio i način života ljudi u tim naseljima. Oni se mnogo više i brže kreću, a naselja se povezuju i u funkcionalnom smislu. Konstatovano je i da su ostali vidovi saobraćaja (npr. železnici i reke) neopravdano zanemareni. Vojvodina je kao regija veoma pogodna za razvoj drumskog i vodnog saobraćaja.

Nametanje centra kao dominantnog prostora manjih naselja

U okviru manjeg naselja dominira centralni deo, u odnosu na okolni, uglavnom stambeni deo. On se izdvaja svojom dispozicijom i građevinama sa raznolikim funkcijama.

Permanently umnožavanje problema urbanog društva

Sa razvojem različitih funkcija i povećanjem broja stanovnika u gradovima se usložnjavaju procesi njegovog funkcionisanja. Tako npr. saobraćaj dovodi do velikih zagađenja bukom i izduvnim gasovima, a u periodima veće opterećenosti dolazi čak i do sprečavanja kretanja. Sve više je prisutan i problem mirujućeg saobraćaja. Usled nepostojanja privrede, u poslednjih desetak godina se u naseljima Vojvodine razvijala uglavnom trgovina. Zbog toga su se pojavili novi urbanistički i arhitektonski uzori u kojima dominiraju šoping centri, banke, "kineske prodavnice", apoteke, kafei i butici. Oni su u velikoj meri uticali na formiranje novih identiteta naselja.

Globalne transformacije vode ka gubljenju specifičnosti naselja

Usled prisustva svega u razvoju globalnih procesa u svim sferama života, posebno komunikacija, saobraćaja, informacionih sistema, medija i tehnologija, građevina, svetska struktura i nauka postaju opšte dobro. U različitim krajevima sveta se projektuje i gradi na sličan način, pa se sve češće dešava da pojedini delovi različitih naselja liče jedni na druge. Pri tome se gube značajne specifičnosti po kojima su se ta naselja nekada prepoznavala.

³ Selo je "naselje koje se stanovništvo pretežno bavi poljoprivredom, a nije sedište opštine". *Zakon o planiranju i izgradnji* (član 2. stav 1. tačka 9).

⁴ "Identitet naselja je kvalitet naselja po kojem se on razlikuje od ostalih, po kojem se prepoznaje i pamti. Na njega utiču prirodni i stvoreni uslovi. veoma su bitni geografski položaj naselja, morfologija, prostorna struktura, makro i mikroambijenti, fizičke, prostorne i funkcionalne karakteristike *građevina, zastupljene funkcije, stanovništvo, njihove aktivnosti, zanimanja, razvijenost socijalizacije.*" Lj. Vukajlov, *Identitet građevine sredine*, str. 62.

Razvoj naseljenih mesta odvija se isključivo putem nove gradnje

Prosperitet većine naselja podrazumeva podizanje novih građevina, najčešće u centralnim delovima, na periferiji i uz značajnije i frekventnije saobraćajnice, stvaraju i tako novi identitet naselja.

Ne postoji služba za održavanje postojećih građevina

Već izgrađeni objekti doživljavaju konstantno propadanje usled neodržavanja, nebrige svojih korisnika ili zbog loše finansijske situacije svojih vlasnika. Neke građevine su u tolikoj meri oslabljene i fizički propale da su se same srušile, ili su ih ljudi, iz bezbednosnih razloga, uklonili. Ne postoji nikakva organizovana zaštita ili služba održavanja već izgrađenih objekata u naseljima.

Postoje podeljena mišljenja o potrebi očuvanja graditeljskih vrednosti

Konstatovana je podela stanovništva prema stavu o potrebi očuvanja starih delova naselja. Malobrojniji deo stanovnika, uglavnom starosedelaca i pripadnika starijih starosnih kategorija, želi da se specifičan karakter i atmosfera starijih delova naselja sačuva i razvijaju kao mesta od opšteg interesa. Oni smatraju da bi istorijske vrednosti arhitektonskih građevina i specifične ambijentalne celine mogle da privuku turiste i na taj način omogućite sticanje profita. Drugi deo stanovnika smatra da stari delovi naselja nisu dovoljno funkcionalni, a ni interesantni, pa ih treba menjati i uklanjati.

Prisutnost radikalnih promena u okviru blokova

Danas se sve češće interveniše na način da se u okviru blokova sprovodi zamena jednopородnih i višepородnih načina stanovanja, a da se pri tome ne vodi računa o uslovima koji iz takve intervencije proističu. Postoje i neizgrađene površine ne mogu biti dovoljne da prihvate nove programe koji su neophodni (parkiranje, igrališta, zelenilo i dr.). Blokovima se menjaju osnovne karakteristike, a konstatovana je tendencija usitnjavanja i pogušavanja blokova u centralnim delovima naselja, kao i ukрупnjavanja blokova na periferijama. Stambena funkcija je sve manje zastupljena u centralnim blokovima, a na periferijama se razvijaju privredne delatnosti.

Jačanje javnog karaktera bloka dovodi do njegovog razaranja

Ukrupnjavanje perifernih stambenih blokova je najčešće praćeno razvijanjem javnog karaktera. Uvođenjem nestambenih sadržaja od javnog interesa u centralne blokove povećava se njihova atraktivnost i dinamika. Razvijanjem javnog karaktera i u perifernim i u centralnim blokovima narušava se privatnost stanovnika, a dolazi i do značajnih promena karaktera blokova.

Jačanje javnog karaktera bloka dovodi do razgradnje i drugih elemenata prostora

Povećanjem javnog karaktera unutarblokovskog prostora transformišu se i razaraju i drugi elementi strukture naselja. Širenje javnog karaktera u bloku je opasnost ne samo za opstanak tog bloka, već i za druge elemente prostora.

Proces decentralizacije centra u veim naseljima

U stambenim blokovima na periferijama naselja se prime uje tendencija uvoenja nestambenih sadržaja. Time je započet proces decentralizacije centra. Pri tome se dešavaju i značajne morfološke promene koje menjaju karakter i identitet prostora. Blokovi koji su prvobitno imali diskontinualne ulične frontove vremenom postaju sve zatvoreniji, da bi na kraju formirali neprekinuti ulični front. Zaključuje se da se posle izvesnog vremena u blokovima dešavaju takve promene koje su u suprotnosti sa principima organizacije tih blokova koji su važili pri njihovom nastanku.

Konstantno menjanje strukture stanovnika urbanih i ruralnih naselja

Stanovništvo gradova i sela se, tokom poslednjih decenija, u znatnoj meri promenilo. U selima su živeli zemljoradnici i stočari, a danas u njima živi jeftina radna snaga koja je zaposlena u gradovima. Većinu stanovništva u selima Vojvodine čine stariji ljudi, jer mladi odlaze u gradove. U poslednjih nekoliko godina je zapažena tendencija dolaženja preduzetnika u ruralne sredine, zbog povoljnijih uslova organizovanja privatne privredne delatnosti.

Izmenjena potreba za određenim uslovima komfora

Sa promenom kupovne moći ljudi menja se i potražnja za određenim arhitektonskim građevinama. Siromašni stanovnici u gradu teže da dođu do minimalnog stambenog prostora, pa im nije bitno uređenje okoline i prisustvo nestambenih sadržaja. Bogati odlaze iz centra na periferiju ili van grada. Oni svoju materijalnu situaciju pokazuju kroz građenje ogromnih stambenih objekata, skupocenih građevina, često formiranih u obliku dvoraca.

Uzimanje učešća korisnika prostora u procesima transformacija delova naselja

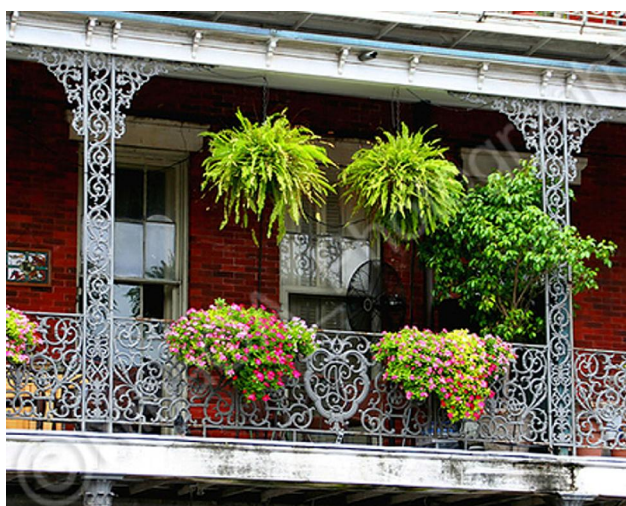
Dok su stanovnici nekadašnjih naselja bili uglavnom pasivni posmatrači i intervenisanja u prostoru, danas se prime uje sve učestalija građanska reakcija na određene delove planova ili konkretne intervencije u prostoru. Korisnici centralnih područja, naročito stariji stanovnici koji u njima žive, reaguju na sve promene koje se dešavaju u njihovom okruženju. Oni negoduju zbog radikalnog pristupa transformacijama, jer se pri tome potpuno menja identitet postojećeg prostora (tipičan primer je reakcija građana Almaškog kraja na Generalni plan Novog Sada tokom 2006. godine).

1.2. LINGVISTIČKOG ZNAČENJE REI BLOK

Iako se disertacija odnosi na urbani i ruralni blok, šire je objašnjeno značenje termina blok. Proveravaju se značenja reči i njenih izvedenica, potvrđena je analogija između lingvističkih i urbanističkih značenja. Viševjekovna upotreba reči uslovljava njihovo jasno kristalisanje, pa one odražavaju najdublje slojeve stvarnosti. Pošto su oblasti urbanizma i arhitekture u potpunosti deo svakodnevnog života, onda se mogu prihvatiti i analogije između značenja određenih reči i urbanističkih i arhitektonskih tumačenja i razumevanja tih istih reči. Zahvaljujući analogijama između lingvističkih i urbanističkih značenja reči blok, potvrđene su neke od osnovnih

karakteristika ovog strukturnog elementa naselja i još su više u vršeni vladaju i stavovi o njegovim vrednostima.

Nema ki izraz *heimatbecirk* (*heimatbecirk*) koji se koristi za etvrt, označava poistoveivanje sa postojbinom, zavijajem i životnim prostorom. Više blokova koji formiraju etvrt predstavljaju ovek osnovno životno okruženje sa kojim se on, tokom svog života, poistoveuje. Pa ak i kad ode iz njega, ovek pokušava da ga, u novom prostoru, ponovo stvori. Zato se zna aj bloka može izraziti i kroz podru je se anja. Francuski kolonisti su osnovali Nju Orleans u SAD 1720. godine.⁵ U znak se anja na domovinu, formirali su Francusku etvrt, prepoznatljivu po ogradama od kovanog gvož a i cve u na balkonima ili imenima kafi a koja su se formirala po ugledu na stare, ve poznate nazive (Slika 1). Mnoštvo detalja budilo je uspomene na kraj iz kojeg su potekli. Iako na drugom kontinentu, u drugoj državi, Francuzi su se ose ali kao da su kod ku e. Nasuprot tome "utika ki" gradovi japanskih metabolista (npr. na izložbi Expo`70 u Osaki, u Japanu, predstavljen je eksponat *Tekera Bjutilion /Takara Beautilion/* Kišoa Kurokave /Kisho Kurokawa/⁶), kod kog se stambene jedinice ka e i prebacuju na nove pozicije u zavisnosti od želje svog vlasnika, blede se anja- na nekadašnje prostore (Slika 2). Kompozicija podru ja se konstantno menja, pa se prostor se anja ni ne gradi. Zbog toga se ljudi, kasnije u svom životu, ne mogu vratiti prostorima svoga detinjstva, jer ih i nema. Naselje je podru je koje je dopustilo ovek u njemu ostavi svoj trag i upravo je to razlog zašto mu se on uvek i vra a. ovek je prvobitno gradio sebi samo zaklon od prirodnih nepogoda i neprijatelja, a kasnije je tim zaklonom stvarao oblike, "koji e svedo iti o njegovoj misli, mašti i društvenim odnosima"⁷.

Slika 1. Francuska etvrt u Nju Orleansu, SAD

Slika 2. *Tekera Bjutilion* na izložbi Expo`70 u Osaki, Japan

⁵ *Arhitektura, ovek, podneblje*, str. 137–141.

⁶ . Dženks, *Moderni pokreti u arhitekturi*, str. 83 i 84.

⁷ R. Supek, *Grad po mjeri ovjeka – S gledišta kulturne antropologije*, str. 9.

Francuska reč blok (bloc) se koristi za označavanje pojava naveliko, uture, hrpimice, ucelo.⁸ Celinu bloka, između ostalog, može da formira veliki broj građevina. Slično tome, za veliku količinu, mnoštvo, gomilu elemenata (npr. gomilu knjiga iz iste oblasti), kaže se blok (knjiga)⁹. U urbanizmu se za istovetne namene objekata koristi reč blok (npr. blok stambenih zgrada). Tom prilikom pod blokom se podrazumeva ne samo blok, već i šira teritorija od njega, stambena četvrt. Blok stambenih zgrada predstavlja u stvari područje stanovanja, a ono može da obuhvata i više osnovnih blokova.

U oblasti geologije reč blok označava veliki komad materijala¹⁰ (blok mermera, blok stene, betonski blok) sa osnovnom karakteristikom kompaktnosti. Blok, najčešće, predstavlja jednu kompaktnu celinu objekata i površina. Što je izgrađenost bloka veća, to se on više doživljava kao kompaktna masa. Kao što je blok mermera, kao jedna homogena celina, prvobitno bio deo velike mermerne stene, tako se i kompaktni urbani ili ruralni blok može posmatrati kao deo kompletne strukture naselja.

Karakteristika spojenosti elemenata takođe se imenuje pomoću reči blok. Na primer blok asovi su spojeni asovi među kojima može, a ne mora, da postoji pauza, ali koji, obavezno, slede jedan posle drugog. Slično se, i pri imenovanju sveske za pisanje ili crtanje sa spojenim listovima koji se mogu otkidati, koristi naziv blok, blok za likovno, ili blok sveska.¹¹ Najčešće sve strane urbanog ili ruralnog bloka čini niz građevina koje mogu biti ili potpuno spojene ili postavljene na manjem ili većem rastojanju, pri čemu se formiraju ulični nizovi. Izdvajanjem ili rušenjem pojedinih građevina u bloku remeti se karakteristika uličnog niza, ali blok i dalje opstaje.

Termin politički blok se u oblasti politike koristi za celinu, zajednicu, udruženje više raznih stranaka iz taktičkih razloga, naročito pri izborima ili radi sprovođenja izvesnih zahteva, ili vojni savez država povezanih zajedničkim ideološkim, političkim i drugim interesima.¹² Ljudi koji žive ili rade u okviru jednog urbanog ili ruralnog bloka se udružuju radi ostvarivanja zajedničkih interesa (npr. uvođenja gasa, telefona, kablovske televizije). Slično je i sa stanarima jedne zgrade koji se zbog zajedničkog cilja dogovaraju, bez obzira na to da li su u prijateljskim kontaktima ili ne.

Elementi za zidanje zidova, ako su većih dimenzija od standardne opeke, nazivaju se blokovi. Slično tome stambene zgrade većih dimenzija se nazivaju blok-zgrade.

U sportu se reč blok koristi za naglašavanje nekog elementa sportske igre (blok uz mrežu u odbojci) ili elementa zaštite pri borbama i veštinama (blok u karateu

⁸ M. Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, str. 124.

⁹ Isto.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

¹² *Mala enciklopedija*, str. 167.

ili boksu).¹³ U oba slučaja rešavanje blok ima značajne zaustavljanja protivnikovog kretanja radi sopstvene zaštite. Izraz blokirati u sportskoj terminologiji se koristi za situaciju kad se ne može kretanje spremiti, odnosno zaustavlja.¹⁴ Pojedine izgrađene blokove možemo posmatrati kao celine koje svojim građanim elementima, okrenutim ka javnom prostoru, štite svoje unutrašnje elemente i korisnike, kako od prirodnih uticaja (insolacije, vetrova), tako i od stvorenih uticaja (javnog života, aktivnog saobraćaja ili zagađivanja izduvnim gasovima ili bukom). Analogija značajne i blokada može se sagledati i kroz uložavanje osnovne uloge fasada objekata bloka koje su okrenute ka ulicama. Preko njih se kontrolišu i obezbeđuju razdvajanje i spajanje spoljašnjeg javnog prostora i prostora unutar objekata.

Štamarska slova kod kojih su sve linije iste debljine, a širina i visina slova iste, nazivaju se blok slova.¹⁵ Tekst ispisan ovakvim slovima je veoma specifičan i potpuno različit od svih drugih pisama, pa se veoma lako prepoznaje. Sličnost objekata pri izvođenju građanja bloka doprinosi jedinstvenom izgledu i prepoznatljivosti tog bloka, ali određuje i istovetne uslove za život i rad njegovih korisnika. Više morfološki sličnih blokova u planimetriji formiraju karakterističnu strukturu i identitet dela naselja, a ponekad i naselja u celini (kvadratni blokovi u Timgradu ili u Barseloni).

U oblasti medicine blok podrazumeva prekid neke normalne funkcije. Postoji blok srca kao prekid provođenja nadražaja iz pretkomore u komoru, usled čega one počinju da rade nezavisno jedna od druge, po sopstvenom ritmu.¹⁶ Analogija sa blokom u naselju mogla bi se uspostaviti kroz sagledavanje namena objekata u blokovima. S jedne strane, u okviru bloka može biti zastupljena samo jedna funkcija, recimo stambena, pri čemu je takav blok jedna jasna i homogena celina. S druge strane, ako se u okviru stambenog bloka pojavi i neki objekat sa centralnim sadržajem, kao što je na primer škola, onda školski kompleks počinje da egzistira nezavisno od okolnog stambenog dela, iako se nalazi u okviru istog bloka.

U medicini je blokada vrsta lokalne anestezije, odnosno pojava prestanka osećanja u određenoj delu tela. Analogija sa blokom bi se mogla ostvariti kroz isticanje izolacije korisnika prostora bloka koji, tako izolovani, mogu postati neosetljivi za potrebe drugih ljudi u naselju. Nedovoljna osećajnost se, takođe, može razviti i sa suprotne strane, odnosno od strane ostalih žitelja koji i ne poznaju probleme ili potrebe stanovnika tog bloka (geto, izdvajanje siromašnih, bogatih i dr.).

Nema li izraz blok haus (blockhaus) u vojnom smislu podrazumeva kulicu, karaulu, tvrđavicu, obično smeštenu na planinskim prevojima i granicama, zatvor, hapsanu.¹⁷ Jedna zgrada može da bude blok (stambena blok zgrada), odnosno jedan blok može da sadrži samo jednu građevinu. U oba slučaja građevina je

¹³ Isto, str. 168.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto, str. 167.

¹⁷ Isto, str. 168.

samostalna celina, prepoznatljiva po svom volumenu, funkciji ili značaju kojeg ima na nivou naselja. Blok-zgrada u velikoj meri može da doprinese izolaciji svojih stanara od okolnog prirodnog i izgrađenog okruženja, jer usled postojanja raznolikih i mnogobrojnih sadržaja unutar objekta-bloka, njegovi stanari ga ne moraju svakodnevno napuštati. U okviru bloka se može sprovesti i planirana izolacija ljudi prema rasnoj, verskoj ili nekoj drugoj vrsti pripadnosti.

Imenica izvedena od reči i blok, blokada, francuski blokus (blocus), italijanski blokata (bloccata), u vojnom smislu znači i opsadu, zatvaranje jedne oblasti, obale luke, ili sl., u cilju sprečavanja uvoza i izvoza (životnih namirnica, vojske, municije) ili opkoljavanje.¹⁸ Ona označava zatvaranje grada, tvrđave, sa svih strana. Ivi ni na in izgradnje bloka omogućava izdvajanje središta bloka, njegovo jasno definisanje i zaštitu od spoljašnjeg javnog prostora. Morfološke, strukturne, programske i funkcionalne karakteristike blokova mogu da doprinesu, u manjoj ili većoj meri, njihovom izdvajanju iz neposrednog okruženja. Kapijama se mogu kontrolisati ulazi i izlazi u objekte ili dvorišta blokova, a uz korišćenje ulaznica ili specijalnih propusnica, može se dozvoliti poseta sadržajima i programima u okviru pojedinih od njih.

Blokada je politička, vojna ili ekonomska mera koja se sprovodi nad nekom zemljom s namerom da se onemogući njen redovan život i dodir sa svetom.¹⁹ Izolacija, planirana ili nametnuta, može se organizovati i u okviru jedne jasno formirane celine kakva je blok. Pri tome može doći i do izolacije ljudi koji žive u njemu, kao i do odvajanja sadržaja unutar bloka (industrijski kompleks, bolnica, univerzitet) od okolnih prostora naselja.

U oblasti saobraćaja reči blokiranje se koristi u slučajevima zatvaranja železnice, skretnice, deonice puta ili nekog ulaza.²⁰ Zaustavljanje aktivnog saobraćaja događa se i kod bloka, na mestu regulacione linije. Iza nje, u unutrašnjosti bloka, moguće je organizacija jedino mirujućeg saobraćaja. Policijska blokada puteva znači i da su na svakom izlazu postavljene zasede ili straže.²¹ U zavisnosti od organizacije bloka korišćenje njegovih unutrašnjih površina može biti kontrolisano, pri čemu se dozvoljava za upotrebu može dobiti jedino uz saglasnost njegovih vlasnika. Bezbednost stanovnika se postiže postavljanjem i zaključavanjem kapija, vrata sa interfonima, uvara i sl.

U građevinskom smislu pod pojmom blokirati podrazumeva se postupak ispunjavanja šupljine kamenom i ima i komadima opeke²². Struktura budućeg naselja se formira postepenom izgradnjom blokova, odnosno zauzimanjem, okupiranjem zemljišta novom gradnjom. Prvobitno neizgrađen i nedefinisan prostor naselja tako postaje izgrađen i definisan. Kasnije se, tokom vremena, pogušaavaju blokovi

¹⁸ M. Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, str. 124.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

²² Isto.

izgradnjom objekata na slobodnim površinama, kao i nadogradnjom postoje ih objekata.

Blokirati zna i dati račun za plaćanje i izdavanje robe u trgovini, a blokirati račun zna i spremiti vlasnika da raspolaže svojim novcem na račun, odnosno dozvoliti mu da ga koristi uz sudski ili administrativni nalog.²³ Zemljište bloka, koje je u državnom vlasništvu, daje se ljudima na korišćenje, uz nadoknadu, plaćanje zemljišne rente.

Kameni blok je običan građevinski materijal (Slika 3). Obradom kamena može se postići i umetničko delo, kao što je Mikelanđelo iz jednog kamenog bloka izvajao čuveno delo „Bogorodica sa Hristom“ (Slika 4). "Stvarno je čudo da jedan kamen, u početku bez ikakvog oblika, može postati savršenstvo kakvo i priroda sa teško ostvarena od krvi i mesa."²⁴ Ovako je o Mikelanđelovoj Bogorodici sa mrtvim Hristom, zvanoj *Pjeta*, svakako najslavnijoj skulpturi koja se čuva u Crkvi svetog Petra, govorio autor o Vazari. Poredeći kameni blok i skulpturu možemo, putem analogije, shvatiti i da svaki blok u naselju ima potencijal da postane "umetničko delo". Svaki urbani ili ruralni blok mogao bi se tako formirati i oblikovati da postane mesto kvalitetnog života i lepote što bi stanovnicima obezbedilo pravu umetnost življenja.

Zbog toga je neophodno da svi oni koji se bave planiranjem, projektovanjem i građenjem teže uzvišenom cilju, postizanju kvaliteta života svih stanovnika, svesni svojih mogućnosti i obaveza. Blokovi formirani na takav način sigurno bi bili od neprocenjivog značaja i lepote, dela u kojima bi svi uživali i čije bi vrednosti ostale za sva vremena.

Slika 3. Neobrađeni kameni blok

Slika 4. Blok mermera kao umetničko delo

²³ *Mala enciklopedija*, str. 167.

²⁴ *Hramovi moćni*, str. 92.

1.3. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Ciljevi istraživanja su:

1. utvrđivanje :
 - prisustva bloka u naseljima kroz različite istorijske periode,
 - procesa razgradnje tradicionalnog bloka tokom XX veka,
 - specifičnosti bloka u teorijskim i praktičnim istraživanjima poznatih autora,
 - razloga pojave razolikih tipova bloka,
 - kvaliteta različitih tipova urbanih i ruralnih blokova,
 - značaj pojedinačnih elemenata bloka,
 - osnovnih karakteristika bloka,
 - međuslovljenosti bloka i drugih elemenata strukture naselja,
 - uloge bloka u formiranju strukture naselja,
 - uloge bloka u formiranju identiteta naselja,
 - neophodnosti obnove vrednosti tradicionalnog bloka pri strukturisanju naselja i formiranju njegovog specifičnog identiteta, kako pri građenju savremenih naselja, tako i pri transformacijama već postojećih naselja,
2. potvrđivanje potrebe o uvažavanja ambijentalnih celina i blokova koji predstavljaju vrednost naselja, odnosno njegove elemente njegovog identiteta,
3. proveravanje uticaja bloka na formiranje i identitet naselja u Vojvodini i njenom okruženju,
4. unapređivanje kreativnih postupaka pri formiranju i rekonstrukciji bloka u oblasti prostornog i urbanističkog planiranja, urbanističkog projektovanja, građenja, zaštite graditeljskog nasleđa i edukacije i
5. pronalazjenje mogućnosti o uvažavanja bloka i njegovih vrednosti u naseljima Vojvodine.

Kao što Kasteks piše da "istražiti tradicionalni gradski blok i nekoliko njegovih skorašnjih primera ne znači samo: upoznati logiku starog grada ili produbiti saznanja o ovom ili onom poglavlju istorije arhitekture, već postaviti aktuelan problem odnosa zgrada s prostorom koje određuju i, propitivati se o posledicama takvih razmeštaja u praksi stanovnika",²⁵ tako i postizanje postavljenih ciljeva istraživanja u okviru ove doktorske disertacije nije samo teoretisanje, već dalje formulisanje predloga budućeg delovanja stručne javnosti iz oblasti prostornog planiranja, urbanističkog projektovanja, građenja, zaštite i edukacije. Promene u svim navedenim sferama omogućile bi poboljšanje kvaliteta života u naseljima, a podigla bi se opšta svest stanovnika o vrednostima intervencija u blokovima i naseljima. Planiranjem i projektovanjem, osmišljenim na nov način, moglo bi se doprineti o uvažavanju vrednosti tradicionalnog bloka, kao i primeni tih vrednosti pri novom uređenju i građenju naselja.

²⁵ J. Kasteks, *Urbane forme*, str. 201.

1.4. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

U doktorskoj disertaciji ima više polazišta koja će istraživačkim postupkom na kraju rada, pretpostavlja se, biti i potvrđena. Osnovne hipoteze rada su sledeće:

- **urbani i ruralni blokovi su tradicionalni elementi od posebnog značaja za nastanak, formiranje, oblikovanje i osmišljavanje strukture naselja,**
Pri nastajanju razvijenijih oblika naselja, bilo planski ili neplanski, redovno se formirao i blok kao jedan od osnovnih elemenata strukture naselja.²⁶ Zahvaljujući njemu naselje je dobijalo određene strukturne i morfološke karakteristike.
- **urbani i ruralni blokovi imaju značajnu ulogu pri urbanizaciji naselja,**
Demografski razvoj utiče na prostorni i funkcionalni razvoj naselja. Sve promene koje se javljaju kao posledica urbanizacije odražavaju se na svim strukturnim elementima naselja, pa i na bloku. Povećavanje teritorije naselja podrazumeva formiranje novih blokova i rekonstrukciju već postojećih (pogušćavanje i funkcionalno obogaćivanje). Promene u okviru bloka dalje uslovljavaju i promene u okviru područja i naselja.
- **osnovne karakteristike bloka doprinose prepoznatljivosti naselja,**
Svojim osnovnim karakteristikama: prostorno-fizičkim, funkcionalnim, arhitektonsko-geografskim i ostalim, blok doprinosi formiranju identiteta naselja, odnosno utiče na njegovu prepoznatljivost.
- **blok je u međudejstvu sa drugim elementima građanske sredine,**
S jedne strane je nastanak i razvijanje bloka uslovljen drugim elementima naselja, a sa druge strane blok utiče na formiranje ulica i trgova. Znači da su svi elementi urbane/ruralne strukture neodvojivo povezani i u stalnom međudejstvu.
- **narušavanje bloka utiče i na promene ostalih elemenata strukture naselja,**
Svi elementi urbane strukture, ulice, trgovi, blokovi i dr. međusobno povezani, pa se uklanjanjem jednog od njih menjaju i odnosi između ostalih elemenata naselja.
- **razgradnjom bloka dezintegriše se i struktura naselja,**
Pošto blok doprinosi formiranju i razvijanju strukture naselja, tako se ta struktura može narušiti ili uništiti razgradnjom bloka.
- **blok bitno utiče na kvalitet života svojih korisnika,**
Blok, svojom strukturom, omogućava život i rad njegovih korisnika, stanovnika, zaposlenih i posetilaca. Svojom specifičnom organizacijom, sadržajima unutar objekata i programima na neizgrađenim površinama, blok uslovljava i sve aktivnosti svojih korisnika, kao i kvalitet njihovog sveukupnog života.

²⁶ "Fizička struktura grada jeste kompleksni sklop građanih elemenata, prostora i ambijenata, jedinica i sklopova koji zajednički i povezani u integrisani urbani sistem stvaraju ambijent i okruženje za odvijanje složenih procesa urbanog života." Ranko Radović, *Forma grada*, str.16.

- **blok omogućava razvoj kontakata među ljudima i**

Blok pruža mogućnost za razvijanje i negovanje socijalnih kontakata, kako u okviru svoje unutrašnjosti, zatim u objektima, tako i na granicama površinama, ulicama i dr.

- **uništavanjem bloka menja se identitet prostora i ljudi u njemu.**

Nepostojanje tradicionalnih blokova pri formiranju novih delova naselja, kao i razgradnja već postoje ih, tradicionalno oblikovanih blokova, utiče na promenu identiteta prostora, ali i identiteta korisnika tih prostora.

1.5. PREDMET I OKVIR ISTRAŽIVANJA

Osnovni predmet istraživanja u ovoj doktorskoj disertaciji je blok, čije su vrednosti i delovanje sagledani kroz mnogobrojna istorijski značajna naselja, kao i kroz naselja u Vojvodini i njenom okruženju. Postoji više definicija bloka. Blok je "površina naseljene teritorije, određena za izgradnju, ili već izgrađena, ograničena po obimu ulicama, trgovom, parkom, obalom..."²⁷ ili nekim drugim površinama. On obuhvata grupacije zgrada, kuća, ili je kombinacija jednih i drugih, a ima slučajeva i da je ceo blok jedan objekat (jedini blok).²⁸ Najčešće se blok definiše kao deo naselja određen okruženjem ulicama, a kojeg ograničavaju objekti.²⁹

Postojanje bloka kao jednog od osnovnih elemenata strukture većine naselja iz različitih istorijskih perioda proverena je na karakterističnim primerima naselja iz starog, srednjeg i novog veka. Veliki vremenski okvir istraživanja je izabran radi referentnijeg zaključivanja o njegovoj pojavi i nestajanju, značaju i ulozi koju je imao, a koju bi, u budućnosti, tek mogao da razvije.

Doktorska disertacija obuhvata istraživanje različitih pristupa organizaciji i oblikovanju blokova kako bi se utvrdila njihova uloga u formiranju strukture i identiteta naselja. Pregled pojave bloka i promene njegove uloge prethodno je razmotren kroz istraživanje primera naselja i njihovih blokova iz različitih istorijskih epoha, sa naglaskom na period XIX i XX veka, a zatim i kroz prikaze teorijskih i praktičnih delova radova poznatijih autora. Ogromno teorijsko i praktično iskustvo u procesima formiranja naselja i blokova u njima, predstavljaju izuzetno značajno polje za sticanje novih saznanja, istraživanje, otkrivanje i zaključivanje o tome kako dalje delovati.

Za područje praktičnog istraživanja izabrana su naselja sa teritorije Vojvodine i njenog neposrednog okruženja, jer ta teritorija predstavlja jednu specifičnu regiju. Vojvodina³⁰ se, zajedno sa svojim okruženjem, prepoznaje po prirodnim karakteristikama³¹ i istorijskim tokovima, naseljima sličećih prostornih struktura i identiteta, kao i na ina nastanka, planskih transformacija, a samim tim i na ina

²⁷ B. Maksimović, *Urbanizam*, str. 119.

²⁸ J. Gaffuri, J. Trevisan, *Role of Urban Patterns for Building Generalisation*, str. 7.

²⁹ A. Boffet, S. Rocca Serra, *Identification of Spatial Structures Within Urban Blocks for Town Characterisation*, str. 1974–1983.

³⁰ *Knjiga o Vojvodini*, str. 19.

³¹ Podaci o Vojvodini preuzeti iz *Vojvodina*.

života, etni ki vrlo specifi nog stanovništva. Uslovljenost strukture i identiteta naselja osnovnim karakteristikama blokova proverena je na primerima 16 naselja od kojih su 8 iz Vojvodine, a 8 iz njenog okruženja. Zbog svojih geografskih, ekonomskih i kulturoloških karakteristika Vojvodina je uvek bila povezana sa svojim okruženjem. Zato su ovim istraživa kim radom, osim teritorije Vojvodine, obuhva eni i pograni ni delovi Ma arske, Rumunije, uže Srbije i Hrvatske.

Istraživa kim radom na nivou naselja obuhva eni su: kra a geneza, struktura i identitet naselja, a na nivou blokova su istraživane njihove osnovne karakteristike. U završnim napomenama i zaklju cima su istaknute perspektive rešavanja problema i date su preporuke za planiranje, projektovanje, gra enje i zaštitu naselja i njihovih delova, kao i za edukaciju. Preporuke su formulisane tako da pomognu o uvanje svih vrednosti tradicionalnog bloka, kako u ve postoje im naseljima, tako i pri formiranju novih podru ja.

1.6. METODE ISTRAŽIVANJA

Zbog potrebe istraživanja razli itih prostornih nivoa, kao i pripreme raznovrsnih podataka, neophodnih za ta istraživanja, u radu su primenjeni i konstruktivno-sinteti ki i kriti ko-analiti ki na ini rada. Pri tome su koriš ene slede e metode istraživanja: prou avanje izvora literature, anketa, terensko ispitivanje i paralelne studije.³² Osnovni pristup istraživanju je problemski, a princip istraživanja je koncipiran na prethodnim analizama, kriti koj valorizaciji, uporednim analizama i sintezi.

Prou avanje mnogobrojnih izvora literature omogu ilo je sveobuhvatno sagledavanje problematike bloka, kao i prikupljanje mišljenja drugih autora koji su o ovoj temi ve pisali. Prou avana su naselja i njihovi blokovi iz nekoliko razli itih istorijskih perioda, ime je omogu eno bolje razumevanje promena koju su danas prisutne, a i ukazano je na potrebu i mogu nost koriš enja iskustava i pouka iz prošlosti. Konstruktivno-sinteti kim vidom rada omogu eno je utvr ivanje osnovnih karakteristika i tipologija blokova, kao i me uoslovljenosti blokova i naselja u kojima se ti blokovi nalaze. Kriti ki su analizirani i valorizovani razli iti autorski pristupi organizaciji prostora, kao i posledice takvih pristupa. Na ovaj na in su proverena i istraživanja reprezentativnih naselja i njihovih blokova.

Paralelne studije su sprovedene pri prou avanju strukture naselja, pri emu su istaknuti najbitniji parametri: izgra enost, granice, oblik naselja, broj blokova i polublokova, veli ine, oblici i namene blokova u celom naselju. Na osnovu ove vrste podataka bilo je jednostavno zaklju iti, sintezom, koliko blokovi svojim prisustvom, oblikom, veli inom i namenom doprinose formiranju strukture naselja. Isti metod rada je primenjen i pri analizi osnovnih karakteristika identiteta naselja.

³² D. Toškovi , *Uvod u prostorno i urbanisti ko planiranje*, str. 101.

Posebno su obrađeni sledeći podaci: morfologija³³, panorama i silueta, zatim karakter prostora i pojedinih delova naselja. Konstatovane su najznačajnije reperne tačke, mesta okupljanja, naizdvajanja i izolacije ljudi ili postojanja mesta socijalizacije. Naglašene su i najvrednije vizure na naselje i elemente njegovog identiteta, kao i preovlađujuće funkcije, po kojima se naselje izdvaja od ostalih, ili po čemu je slično drugim naseljima. Analizom svih navedenih elemenata omogućeno je sagledavanje slike naselja i njihovog identiteta.

Terenskim ispitivanjem je proučavano postojanje stanje blokova iz izabranih naselja Vojvodine, konstatovane su prostorno-fizičke, funkcionalne, arhitektonsko-građevinske i ostale karakteristike blokova. Putem ankete sprovedene među stanovnicima analiziranih blokova utvrđeni su osnovni stavovi anketiranih prema bloku i ljudima u njemu, kvalitet života u bloku i postojanje komunikacije između njihovih stanovnika. Konstatovano je koliko su ljudi u okviru jednog bloka međusobno povezani i kakav kvalitet života im određena organizacija bloka pruža.

Uporedna analiza je primenjena pri sagledavanju sličnosti i specifičnosti blokova i naselja Vojvodine i susednih oblasti. Na osnovu uporednih analiza centralnih i perifernih blokova iz jednog naselja, zatim blokova iz svih reprezentativnih naselja, kao i svih naselja u celini, istaknut je značaj bloka i smisao njegovog postojanja u naseljima Vojvodine i njenog okruženja. Na osnovu svih prethodnih istraživanja i vrednovanja date su i preporuke za buduće intervenisanje, s naglaskom na naselja u Vojvodini.

1.6.1. ISTRAŽIVAČKI MODELI

Radi mogućnosti sprovođenja uporednih analiza i valorizacije naselja, kao i radi sintetizovanja uslovljenosti naselja blokovima, formiran je predlog modela istraživanja naselja (model je dat na str. 21). Prikupljanje podataka o naseljima prema datom modelu predstavlja i jedan vid katalogizacije podataka, koji se u praksi ne primenjuje, a koji bi mogao da bude bitan za razne vrste istraživanja (razvoja naselja, transformacija elemenata naselja, promene položaja naselja u regiji i dr.).

Po datom modelu su istražena izabrana naselja Vojvodine i njenog okruženja. Na osnovu teorijskog razmatranja blokova, zasnovanog na problemskom pristupu, formiran je i predlog modela istraživanja bloka (model je dat na str. 22). On, takođe, omogućava efikasnije sprovođenje uporednih analiza blokova, kao i evidentiranje promena u njemu.

³³ Morfologija naselja je uobličena naselja u celini, koja je uslovljena prostornim rasporedom osnovnih elemenata prostorne strukture. Razlikuje se po obliku u osnovi, panorami i silueti. U najvećoj meri doprinosi vizuelnom sagledavanju identiteta naselja.

PREDLOG MODELA ISTRAŽIVANJA NASELJA

OSNOVNI PODACI O NASELJU

Država:	(naziv)
Šire područje:	(naziv šireg područja i slika sa položajem opštine)
Uže područje:	(naziv užeg područja i slika sa položajem naselja)
Susedne opštine:	(broj susednih opština i njihovi nazivi)
Opština:	(naziv naselja koje je centar opštine)
Naselje:	(naziv)
Geografski položaj:	(podaci o geografskoj širini i geografskoj dužini)
Nadmorska visina:	(u metrima kao jedini noj meri)
Naselja koja mu gravitiraju:	(broj naselja i njihovi nazivi)
Tipologija naselja:	(urbana ili ruralna)
Veličina naselja:	(najveća dužina i najveća širina u km)
Površina naselja:	(u km ² kao jedini noj meri)
Broj stanovnika:	(broj)
Gustina naseljenosti:	(u vidu odnosa broja stanovnika/km ²)
Lokacija:	(u odnosu na državu, šire i uže područje, opštinu)
Saobraćajna povezanost sa okruženjem:	(glavni drumski, železnički, vazdušni i vodni pravci)
Grafički prikaz:	(satelitski snimak naselja u celini ili karta celog naselja)
Geneza naselja:	(najznačajniji periodi izgradnje naselja)

OSNOVNE KARAKTERISTIKE STRUKTURE NASELJA

Izgrađenost naselja:	(planimetrijski prikaz naselja)
Granica naselja:	(prirodni ili stvoreni elementi, prave ili krive linije...)
Oblik naselja:	(pravilan, nepravilan, geometrijski, lepezast...)
Broj blokova:	(broj blokova u okviru naselja)
Broj polublokova:	(broj polublokova uz granice naselja)
Analiza veličina blokova u celom naselju:	(dužina, širina i površina najvećeg bloka, zatim najmanjeg i prosečnog)
Oblici blokova:	(zastupljenost oblika blokova, tipičan oblik)
Namene blokova:	(preovlađujuća namena blokova, specifična namena koja se izdvaja)

OSNOVNE KARAKTERISTIKE IDENTITETA NASELJA

Morfologija:	(prirodne specifičnosti: reljef, voda... i stvorene karakteristike: ulična mreža, oblici blokova...)
Panorama:	(celog naselja ili najznačajnijeg dela)
Silueta:	(mogućnost sagledavanja, opis)
Karakter:	(urbani ili ruralni u celini ili po područjima)
Reperne tačke:	(značajniji objekti, spomenici, vidikovci...)
Mesta okupljanja:	(najznačajnija, najposebnija, omiljena mesta)
Izdvajanje stanovnika:	(prema veroispovesti, nacionalnosti, bogatstvu...)

PREDLOG MODELA ISTRAŽIVANJA BLOKA

OSNOVNI PODACI O BLOKU

Ulice koje ga određuju:	(nazivi svih okružujućih elemenata: ulica, saobraćajnica, trgova, parkova, vodenih površina...)
Lokacija u okviru naselja:	(obeležena tačka na karti naselja ili okvir u području)
Saobraćajna povezanost:	(vidovi saobraćaja i najznačajnije saobraćajnice)
Fotodokumentacija:	(snimak bloka sa visine, iz dva ugla, fasade...)

OSNOVNE KARAKTERISTIKE BLOKA

Prostorno-fizičke karakteristike

Granice:	(kakva je i šta je čini)
Oblik:	(pravilan, nepravilan, geometrijski, trapezast, složen...)
Dimenzije:	(bruto i neto dimenzije, dužina i širina)
Proporcije bloka:	(širina prema dužini)
Površina bloka:	(površina bloka u ha ili m ²)
Poprečni presek:	(skica i komentar o uslovima koji proizilaze iz preseka)
Podužni presek:	(skica i komentar o uslovima koji proizilaze iz preseka)
Poprečni profil ulica:	(horizontalna i visinska regulacija svih okružujućih ulica)
Parcelacija:	(položaj regulacione linije i linija razdvajanja parcela)
Izgrađenost bloka:	(planimetrija)

Funkcionalne karakteristike

Namena objekata:	(karakteristični sadržaji objekata)
Programi:	(aktivnosti na neizgrađenim površinama)
Saobraćaj:	(vidovi, način funkcionisanja, frekventnost)
Pristup:	(pristupi do pojedinačnih parcela, do objekata i dvorišta)

Arhitektonsko-građevinske karakteristike

Način građenja:	(ivični, slobodni)
Sistem građenja:	(zatvoreni, poluzatvoreni, poluotvoreni, otvoreni)
Arhitektura:	(izometrijski prikaz bloka)
Tipologija građevina:	(zastupljenost tipova objekata i tipične građevine)
Spratnost građevina:	(broj etaža pojedinih objekata)
Materijalizacija:	(tipični primenjeni građevinski materijali)
Opremljenost:	(urbani mobilijar, osvetljenje, reklame...)

Ostale karakteristike

Vlasništvo:	(analiza parcela, objekata i površina prema vlasništvu)
Socijalni kontakti:	(iz ankete i na osnovu sopstvenog viđenja, načina života)
Sagledivost blokova:	(vizure na blok i iz bloka)
Prepoznatljivost:	(elementi prepoznavanja bloka)
Značaj bloka:	(nivo značaja bloka)

Numerički pokazatelji Primerke	(tabelarni prikaz osnovnih podataka) (posebna zapažanja o bloku)
---	---

1.6.2. ANKETA

Usled potrebe sticanja saznanja o kvalitetu života i komunikacije me u stanovnicima jednog bloka osmišljen je anketni upitnik. Na osnovu njega se došlo i do saznanja o migracijama stanovnika. Ovaj anketni upitnik je sproveden samo u blokovima naselja iz Vojvodine.

ANKETNI UPITNIK ZA STANOVNIKE BLOKA

OPŠTI PODACI O ANKETIRANIM GRAĐANIMA

1. Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?
 1. Više od sto godina (dve, tri generacije).
 2. Između pedeset i sto godina (jedna, dve generacije).
 3. Između deset i pedeset godina (jedna generacija).
 4. Manje od deset godina.

STAV ANKETIRANIH PREMA BLOKU I LJUDIMA U NJEMU

2. Da li volite što živite baš na ovom mestu?
 1. Da.
 2. Ne.
3. Da li poznajete svog prvog suseda?
 1. Da.
 2. Ne.
4. Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?
 1. Znam ih sve.
 2. Znam većinu.
 3. Ne znam većinu.
 4. Ne znam nikoga.
5. Da li poznajete ljude iz susednog bloka?
 1. Uglavnom da.
 2. Uglavnom ne.

SOCIJALIZACIJA U OKVIRU BLOKA

6. Da li se sa susedima družite:
 1. na ulici?
 2. u dvorištu bloka?
 3. u centru grada?
 4. na nekom drugom mestu?

KVALITET ŽIVOTA U OKVIRU BLOKA

7. Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?
 1. Da.
 2. Ne.
8. Da li većinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?
 1. Da.
 2. Ne.
9. Da li u centar naselja odlazite:
 1. zbog nabavke?
 2. posla?
 3. druženja?

1.7. OGRANIČENJA ISTRAŽIVANJA

U istraživanju tokom izrade doktorske disertacije pojavile su se i određene poteškoće. One su u manjoj meri onemogućile dosledno sprovođenje istraživanja prema prethodno osmišljenim modelima. Naselja koja se nalaze u okruženju Vojvodine autoru nisu bila dovoljno pristupačna, pa su izostala detaljnija istraživanja kako naselja, tako i njihovih blokova. Osnovni podaci i informacije su uglavnom dobijane korišćenjem satelitskih snimaka i podataka sa internet sajtova. Ovo, ujedno, ukazuje na potrebu obezbeđivanja boljih uslova nesmetane komunikacije za istraživače koji se bave proučavanjem određenih elemenata prostora.

1.8. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Nakon sprovedenog istraživanja u ovoj doktorskoj disertaciji su formulisani zaključci, a sve hipoteze potvrđene. Posebno je bitno što je potvrđen značaj pojedinačnih karakteristika bloka za nastanak, formiranje, oblikovanje i osmišljavanje strukture i identiteta naselja, jer bi im se morala posvetiti mnogo veća pažnja pri procesima projektovanja, nego što je to danas u praksi. Potvrđen je, takođe, i značaj bloka za širenje i razvoj naselja, kao i za postizanje njegove prepoznatljivosti. Jedan od značajnijih rezultata istraživanja je i utvrđivanje uloge bloka sa ostalim elementima naselja, usled čega bi se, pri intervenisanju u prostoru, moralo obavezno prilaziti na multidisciplinarni način. Dokazivanjem uloge bloka u razvoju socijalnih kontakata ljudi potvrđen je njegov značaj i pri podizanju kvaliteta stanovanja i rada korisnika prostora bloka. Dokazano je i da se razgradnjom bloka menjaju i svi drugi elementi građevine sredine, pa i celo naselje, kao i da se promenama formi strukture naselja, narušava i identitet prostora, usled čega se menja i identitet ljudi koji taj prostor koriste.

Na osnovu detaljnih analiza (pojedinačnih i uporednih) konkretnih blokova reprezentativnih naselja u Vojvodini sagledane su osnovne karakteristike blokova, trenutna situacija, negativne pojave, ali i potencijali. Na osnovu toga su formulisani zaključci i sagledana je perspektiva problema, a definisani su i osnovni pravci delovanja kako buduće istraživanja, tako i konkretnih aktivnosti pri planiranju i urbanističkom projektovanju.

Rezultati istraživanja i preporuke, koje su na osnovu njih formulisane, primenjive su u ustanovama koje učestvuju u izradi planske i projektantske dokumentacije: zavodima za zaštitu spomenika kulture, urbanističkim zavodima i projektnim organizacijama. Prihvatanje rezultata istraživanja doprinelo bi zaustavljanju negativne pojave degradiranja već postojećih elemenata naselja i omogućilo bi se izgradnja novih prostora sa vrednostima bližim tradicionalnim. Celokupno istraživanje biće doprinos u teorijskom smislu, a takođe će predstavljati dragocenu materiju za buduće istraživače. Rezultati su primenjivi i u procesu transformisanja naselja i njegovih elemenata uz poštovanje i neophodnu zaštitu graditeljskih vrednosti.

Primenjen metodološki pristup istraživanju u okviru ove doktorske disertacije trebalo bi da podstakne i stručne ustanove da iznalaze nove i neistraživanja i intervenisanja u prostoru, koje bi bile zasnovane na temeljima prethodnih detaljnih analiza. Rezultati istraživanja bi se tako i mogli koristiti i u edukativne svrhe.

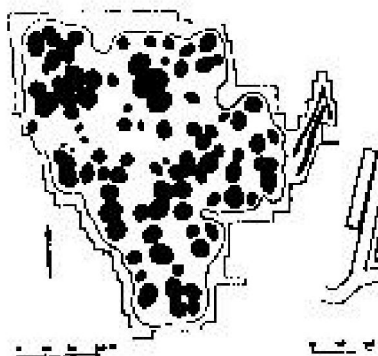
Po ugledu na primenjeni model istraživanje naselja i njihovih blokova, mogla bi se dalje sprovesti analiza i valorizacija svih naselja Vojvodine, pa i šire. Ovaj metod rada mogao bi se prihvatiti kao način prikupljanja podataka i vođenja evidencije kako o pojedinačnim elementima naselja, tako i o naseljima u celini, a sa osnovnim ciljem da se postigne opšti kvalitet rada i delovanja u oblastima prostornog planiranja, urbanističkog projektovanja, zaštite, gradnje i edukacije.

2. ISTORIJSKI KORENI POJAVE I RAZVOJA RURALNOG I URBANOG BLOKA

Da bismo formirali ispravne stavove po pitanjima planiranja, projektovanja, ureenja i graenja naselja i njegovih potcelina, neophodno je sagledati sve te aktivnosti kroz prethodne istorijske periode i analize mnogobrojnih graditelja i teoretiara. Dokazano je da je istorija ljudske civilizacije vezana za pojavu i razvoj naselja, pa se, prema tome, o naseljima može uiti od samog nastanka organizovanih ljudskih zajednica. Prouavaju i naselja od najstarijih vremena, pa do danas, može se pratiti razvoj ruralnog i urbanog bloka. Blok je kao element strukture naselja bio prisutan u svim periodima starog, srednjeg i novog veka, a mnogi autori: teoretiari, praktiari i utopisti, bave i se formiranjem i razvojem naselja, veliku pažnju su posveivali i organizaciji i oblikovanju blokova. Njihovo iskustvo je od velike važnosti za utvrivanje kako značaj bloka za formiranje strukture i identiteta naselja, tako i za budu e intervenisanje u okvirima blokova i naselja.

2.1. PREGLED FORMIRANJA BLOKA KROZ OBLIKE ZNAČAJNE ZA ISTORIJU NASELJAVANJA

Prva staništa u kojima su ljudi zadovoljavali samo osnovne egzistencijalne potrebe su prete e ruralnih naselja.³⁴ Ruralna naselja su osnivana na prirodno pogodnim lokacijama sa povoljnim klimatskim uslovima, u blizini vode i plodnog tla, ili na prirodnim uzvišenjima, čak na nepristupačnim i skrovitim mestima i dalje od glavnih puteva. Manja naselja su bila formirana od svega nekoliko objekata, slobodno postavljenih i grupisanih u prostoru. U praistorijskim naseljima Glastonbiriju u Engleskoj (Slika 5) ili Skara Brae u Škotskoj (Slika 6) blokovi nisu ni postojali.³⁵

Slika 5. Naselje iz kamenog doba bez blokova,
Glastonbiri, Engleska

Slika 6. Plan praistorijskog sela bez blokova,
Skara Brae, Škotska

³⁴ O nastanku seoskih naselja pisao je Luis Mamford u knjizi *Grad u istoriji* (Prvo poglavlje, str. 6–26).

³⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Skara_Brae (30. 8. 2008).

Blok i pravilnost strukture naselja se pojavljuju još u praistorijskom dobu. Strukturna pravilnost naselja na drvenim šipovima nad močvarnim terenima je bila posledica konstruktivnog sistema platformi na kojima su se ta naselja formirala, kao i ekonomičnosti korišćenja njene površine (Slika 7).³⁶ Danas, takođe, postoje slična naselja na drvenim šipovima, kao što je Žanvije, selo u Beninu u Africi (Slika 8). Koncentracija objekata i efikasnost korišćenja zemljišta oduvek su bile osnovne karakteristike seoskih naselja.

Slika 7. Nastanak bloka u praistorijskom selu

Slika 8. Današnje seosko naselje formirano nad jezerom, Žanvije, Benin, Afrika

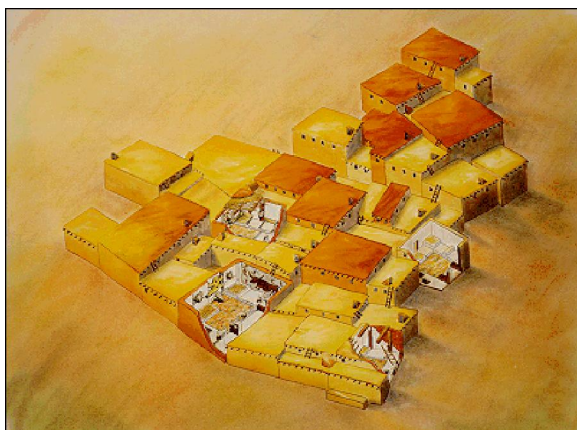
Urbana naselja su nastala kasnije od ruralnih, kao posledica religijskih potreba, pojave zanatstva, viška proizvoda i potrebe za razmenom dobara. Zato su se najpre formirala na mestima posebne duhovne energije, uz značajnije puteve, na njihovim raskršćima, na obalama reka ili mora. Prati Hujuk (Çatal Hüyük) je naselje za koje se smatra da je prvi grad (Slika 9). Nastao je 6500. p. n. e. na mestu današnje Turske, ubrzo posle pojave zemljoradnje. Najverovatnije je imao 6.000 stanovnika. On je najbolji primer naselja u kojem su ljudi razmenjivali plodove iz okruženja za robu iz drugih delova područja.³⁷ Kuće su bile građene od terakota, a bile su postavljene jedna uz drugu. Nisu imale vrata, već se ulazilo kroz otvor na krovu, jer je tako bilo bezbednije (Slika 10). Kroz te jedine otvore je izlazio i dim iz kuća. Oko naselja nije bilo zidina. Pošto su objekti bili postavljeni jedan uz drugi, ravni krovovi su se koristili kao ulice. Unutar objekata su bili oslikani zidovi, a spavalo se na platformama. Unutar objekata su se i mrtvi sahranjivali.

Neka ruralna naselja su se tokom vremena razvila u urbana kao npr. Ur. Gradska naselja su često veoma specifična i jedinstvena po raznim aspektima, pa ih je teže porediti, nego seoska. Međutim, sagledavanjem naselja iz drugog ugla, uvažavanjem i razumevanjem istorijskog trenutka njihovog nastanka, toka razvoja, uzroka propadanja i nestanka, kao i potreba stanovništva, moguće je shvatiti suštinu njihove pojave, kao i karakteristike svih njihovih elemenata.³⁸

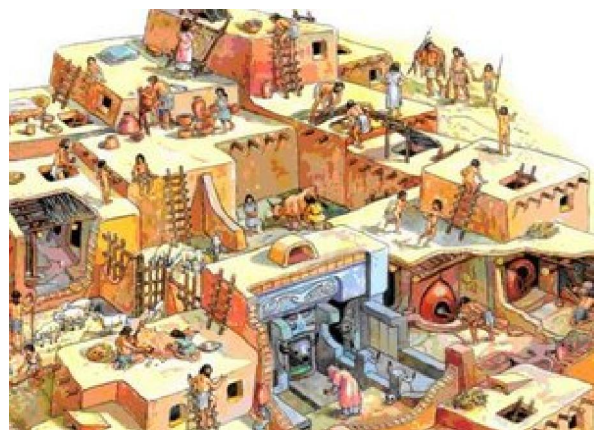
³⁶ O naseljima u rodovskim zajednicama je pisao B. Miletić, *Razvoj grada kroz stoleća I, Prapovijest - antika*. Iako se praistorijski "blok" ne uklapa u definiciju današnjeg bloka, uočene su velike sličnosti između u njihovih osnovnih karakteristika.

³⁷ J. Mealaart, *Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia*. Naselje Prati Hujuk je otkrio Džejms Melart (James Mealaart) 1958. godine, a 1961. je započeto njegovo iskopavanje.

³⁸ Profesor na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu, arhitekta Jovan Nešković, na predmetu Arhitektura prošlosti, je isticao na svojim predavanjima da, "budemo li posmatrali građevine kao objekte ne možemo ništa videti. Treba gledati ovek i njegove želje. Planovi nisu samo crteži, iz njih struji život".

Slika 9. Prvi grad iz 6500. p. n. e.
atal Hujuk, teritorija današnje Turske

Slika 10. Život stanovnika atal Hujuka,
teritorija današnje Turske

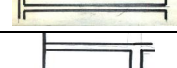

Sistematizacijom naselja prema obliku osnova naselja i blokova (Tabela 1) uočena je velika raznolikost, ali i jednostavna podjela, kako naselja tako i blokova, na dve osnovne kategorije, pravilne i nepravilne. Oblik osnove naselja je posledica mnogih faktora, a u ovom radu je posebno istaknut značaj fizičkog oblika bloka, jednog od najvažnijih elemenata strukture naselja. Pravilni oblici osnova naselja su uvek posledica pravilno organizovanih uličnih mreža i oblika blokova, a nepravilni oblici naselja su ili posledica nepravilnih oblika blokova ili su uslovljeni prirodnim specifičnostima (pokrenutim reljefom, prisustvom krivolinijske vodene površine, velikim nagibom terena i sl.).

Pravilnost oblika osnova naselja i blokova je i posledica načina nastanka naselja. Ona naselja koja su formirana kao celovita u kratkom vremenskom periodu, građena su najčešće od spoljašnje granice, zidina, ka centru, pri čemu su se najčešće formirali blokovi pravilnih oblika, a naselja koja su nastajala u kontinuitetu, tokom dužeg vremenskog perioda, širila su se od centra ka periferiji, a blokovi su najčešće bili nepravilnih oblika. Ima naselja koja su se formirala unutar pravilno postavljenih zidina, pa su i blokovi pravilnih oblika. Postoje, takođe, i naselja koja su nastala multipliciranjem blokova pravilnih oblika, pri čemu su se formirale i pravilne osnove naselja. Prema tome, može se zaključiti da je pravilnost bloka ponekad bila posledica organizacije naselja, a ponekad i uzrok pravilnosti naselja. Pri tome se blok najčešće koristio kao modul pri formiranju naselja. Kvadratni oblik bloka (Slika 12) se uočava u rimskim vojnim utvrđenjima, kastrumima, čije su i osnove pravilnih oblika, kao npr. u Timgadu u Africi (Slika 11) ili u Korsabadu (Tabela 1). Pri tome je karakteristično da su svi blokovi jednaki po obliku i veličini.

Unutar radničkog naselja (Slika 13), kvadratne osnove, koje je izgrađeno u blizini Ahetatona (Akhetaton oko 1350. p. n. e., danas Tel el Amarna), formirani su izduženi pravougaoni blokovi namenjeni isključivo za stanovanje radnika graditelja (Slika 14). Pravougaoni oblik naselja i blokova je prisutan u Vavilonu (2500. p. n. e.), Kahunu (2500. p. n. e.), Mompazjeu (Slike 15. i 16), Elblongu (1237), Braziliji (1960) (Slika 31. i 32) i Mančesteru (79. godina).

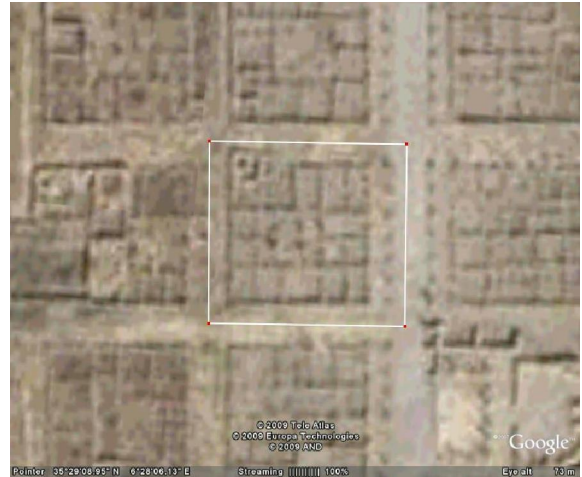
Specifičnost Mompazjea je u tome što je pravougaoni blok (Slika 16), čiji je oblik proistekao iz oblika i veličine parcele, korišten kao modul pri formiranju naselja.

Tabela 1. Sistematizacija analiziranih naselja prema obliku naselja i blokova

NASELJE	PRAVILNOST OSNOVE NASELJA	OBLIK OSNOVE NASELJA	OSNOVA NASELJA	PRAVILNOST OSNOVE BLOKA	OBLIK OSNOVE BLOKA	OSNOVA BLOKA
Vavilon	pravilan	pravougaoni		pravilan	trapezast	
Korsabad	pravilan	kvadratni		pravilan	kvadratni	
Radni ko uz Ahetaton	pravilan	kvadratni		pravilan	jako izduženi pravougaoni	
Kahun	pravilan	pravougaoni		pravilan	pravougaoni	
Timgad	pravilan	kvadratni		pravilan	kvadratni	
Mompazje	pravilan	pravougaoni		pravilan	pravougaoni	
Elblong	pravilan	pravougaoni		pravilan	izduženi pravougaoni	
Palmanova	pravilan	zvezdast, devetouga- oni		pravilan	poligonalan	
Brazilija	pravilan	zakrivljen, trakast		pravilan	zakrivljen, pravougaoni	
Milet	nepravilan	razu en		pravilan	Pravougaoni skoro kvadrat	
Atina	nepravilan	srcolik		nepravilan	petougaoni	
Prijena	nepravilan	lepezast		pravilan	pravougaoni	
San iminjano	nepravilan	prstast		nepravilan	petougaoni	
Karkason	nepravilan	elipsast		nepravilan	polukružni	
Avinjon	nepravilan	elipsast		nepravilan	složeni	
Orvijeto	nepravilan	elipsast		nepravilan	petougaoni	
Dubrovnik	nepravilan	pravougaoni		pravilan	pravougaoni	
Man ester	nepravilan	pravougaoni		pravilan	jako izduženi pravougaoni	
deo Njujorka	nepravilan	razu en		pravilan	pravougaoni	
Redbarn	nepravilan	razu en		nepravilan	amorfni	
Velvin	nepravilan	razu en		nepravilan	amorfni	

Slika 11. Kvadratni oblik osnove Timgada iz 100. godine Algerija, Afrika (satelitski snimak iz 2008)

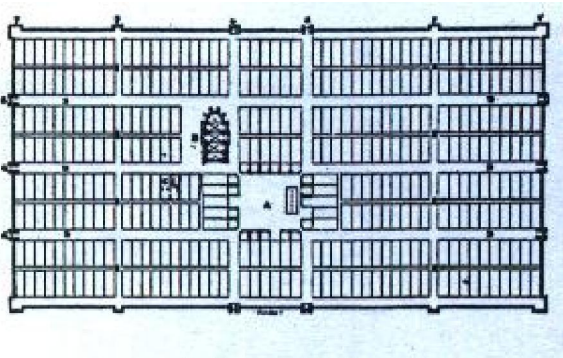
Slika 12. Kvadratni oblik stambenog bloka u Timgadu iz 100. godine Algerija, Afrika (satelitski snimak iz 2008)

Slika 13. Kvadratni oblik osnove Radni kog naselja u blizini Ahetatona, Egipat (2500. p. n. e.)

Slika 14. Pravougaoni oblik osnove stambenog bloka u Radni kom naselju u blizini Ahetatona, Egipat (2500. p. n. e.)

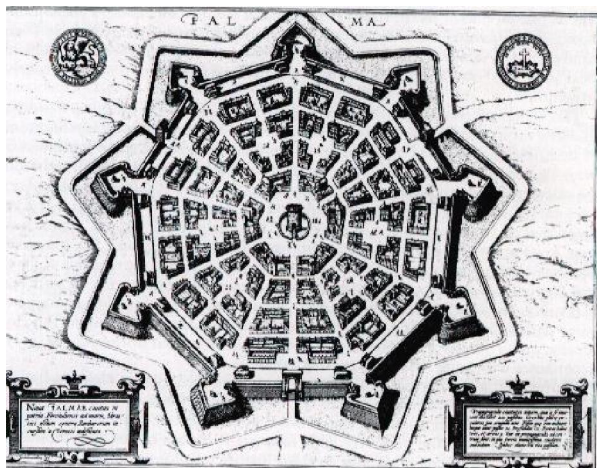

Slika 15. Pravougaoni oblik osnove Mompazjea iz XIII veka, Francuska

Slika 16. Pravougaoni oblik stambenog bloka- modula u Mompazjeu iz XIII veka, Francuska

Trapezasti, šestougaoni ili "L" (Slika 18) oblici blokova su posledica formiranja pravilnog zvezdastog, devetougaonog oblika osnove Palmanove i karakteristični za oblikovanog odbrambenog sistema (1593) (Slika 17). Specifični oblici blokova Palmanove su bili neophodni elementi za formiranje ulica i trgova, a ujedno i neodvojivi deo celine grada.

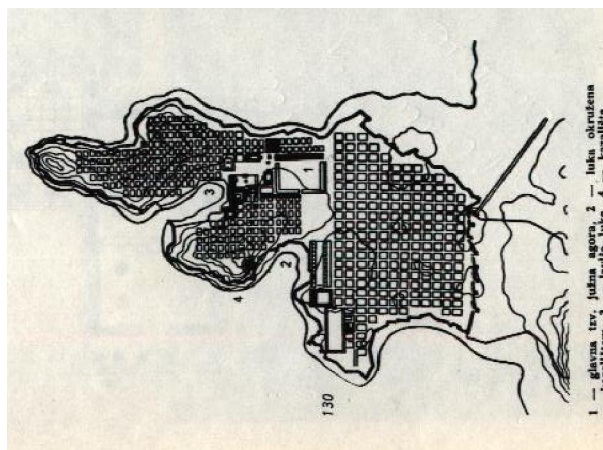

Slika 17. Zvezdasti, devetougaoni oblik osnove Palmanove iz XVI veka, Italija

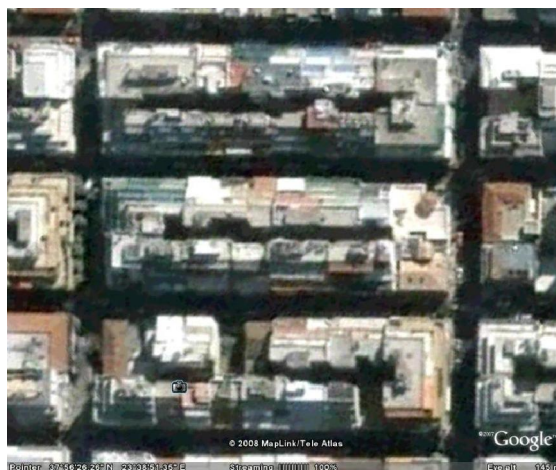

Slika 18. Blok oblika "L" slova u Palmanovi, Italija (satelitski snimak iz 2008)

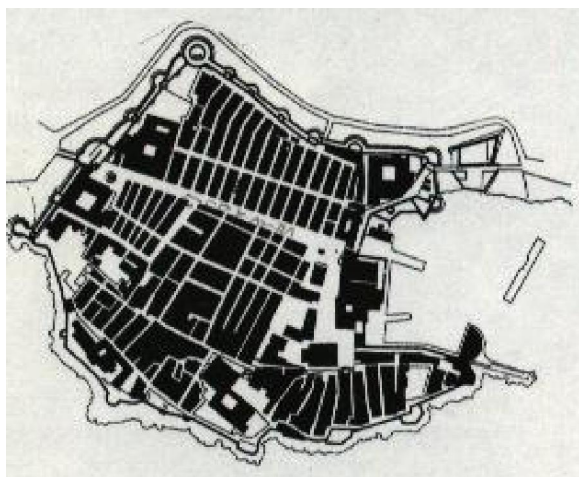
Nepravilan oblik naselja nije uvek bio posledica nepravilnosti blokova, već je bio u zavisnosti i od specifičnosti prirodnog okruženja. Tako, na primer, Milet (479. p. n. e.) (Slika 19), koji je organizovan sa pravilnim blokovima (Slika 20), ipak ima nepravilan oblik osnove, zbog razne obale. Slični su i primeri Prijene (300. p. n. e.), Dubrovnika (VII vek) (Slike 21. i 22) i Njujorka (1625) (Slike 23. i 24).

Slika 19. Nepravilan oblik osnove Mileta, Grčka iz V veka p. n. e.

Slika 20. Pravougaoni oblik osnove bloka u Miletu, Grčka (satelitski snimak iz 2008)

Slika 21. Nepravilan oblik osnove Dubrovnika iz VII veka, Hrvatska

Slika 22. Pravougaoni oblici blokova u Dubrovniku, Hrvatska (satelitski snimak iz 2008)

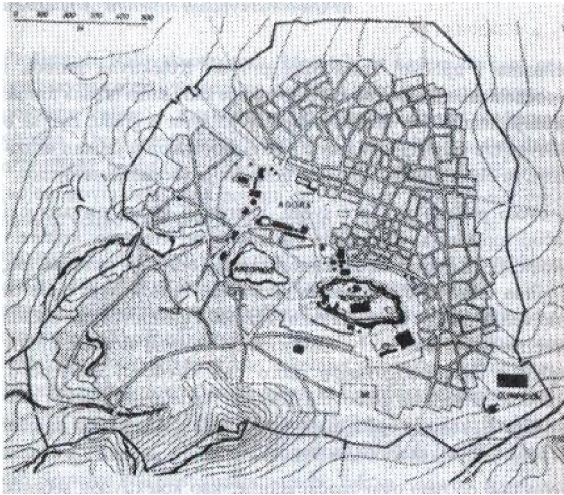
Slika 23. Nepravilan oblik osnove dela Njujorka, Menhetna, SAD, iz XVII veka

Slika 24. Pravougaoni oblici blokova u Njujorku, SAD (satelitski snimak iz 2008)

Jedan od najznačajnijih faktora nastanka, organizacije i razvoja gradskih naselja bio je saobraćaj. Razvijanje saobraćaja uslovalo je "smanjenje" rastojanja između naselja, pa su se ona međusobno jače povezivala, ali je uticalo i na širenje teritorija postojećih naselja, pa su ona postajala sve veća (npr. Njujork). Pojedina nova naselja (npr. Brazilija) su građena na velikim površinama koje su se lako savladavale zahvaljujući složenim i razvijenim saobraćajnim sistemima. Kao posledica saobraćajnih mreža formirali su se i specifični oblici i veličine blokova. Nepravilni oblici blokova su prisutni u naseljima nepravilnih oblika, a nastali su kao posledica nepravilnih uličnih mreža, kao npr. u Atini (702. godine) (Slike 25. i 26), San Giminjanu (XII vek), Avinjonu (XII vek) (Slike 27. i 28), Karkasonu (XIII vek), Orvjetu (XIII vek), Velvinu (1920) (Slike 29. i 30) i Redbarnu (1929).

Ortogonalna ulična mreža u Korsabadu, Radni kom naselju u blizini Ahetatona (Slika 13), Vavilonu, Kahunu, Mompazjeu (Slika 15), Miletu (Slika 19), Prijenu, Dubrovniku (Slika 21), Elblongu uslovala je i formiranje pravilnih oblika blokova, najčešće pravougaonih.

Slika 25. Nepravilan oblik osnove Atine, Grčka, VI v. p. n. e.

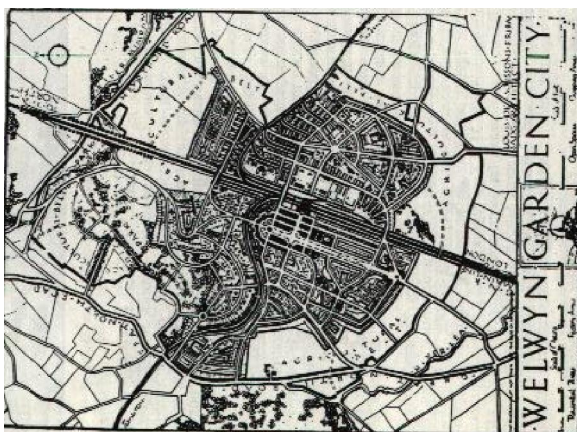
Slika 26. Nepravilni blokovi u Atini, Grčka, (satelitski snimak iz 2008)

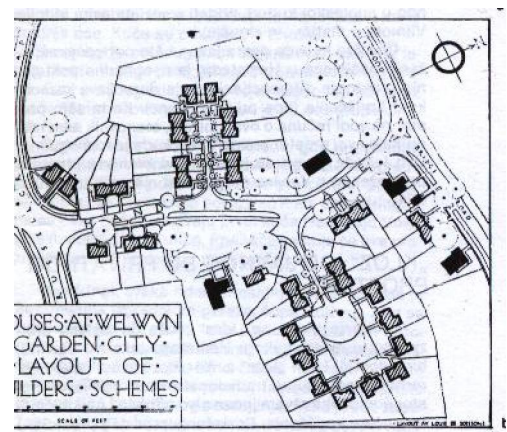
Slika 27. Nepravilnost oblika dela osnove Avinjona iz XII veka, Francuska, (satelitski snimak iz 2008)

Slika 28. Nepravilni oblik blokova u delu Avinjona iz XII veka, Francuska (satelitski snimak iz 2008)

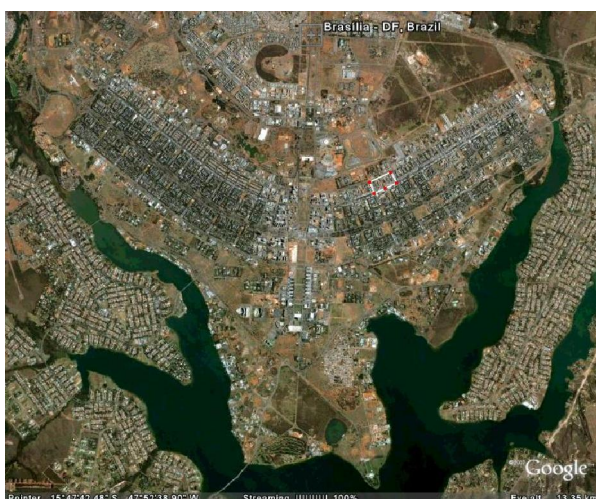

Slika 29. Nepravilnost oblika osnove Velvina iz 1920, Engleska

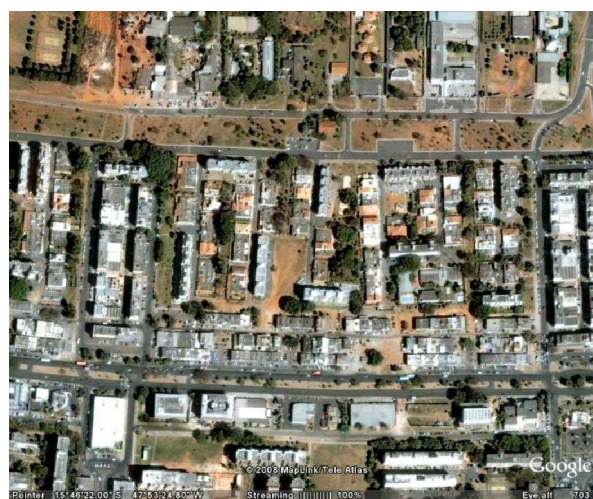

Slika 30. Nepravilni oblik blokova u Velvinu iz 1920, Engleska

Ovaj oblik bloka se nametnuo kao najpogodniji kako za prostornu organizaciju i parcelaciju bloka, tako i za formiranje strukture naselja. Pravilni oblici blokova su najčešće bili istih ili približnih dimenzija, bez obzira na urbanističku dispoziciju u okviru naselja. Iako su blokovi najčešće nastajali kao posledica formiranja ulične mreže, u nekim naseljima su korišćeni kao modul pri formiranju i uređenju naselja. Tako su tipski blokovi prisutni u Miletu (Slika 20), Prijeni, Elblongu (Poljska) i Njujorku (Slika 24). Blok u Braziliji (Slika 31) približno pravougaonog oblika, sa blago zakrivljenim dužim stranama (Slika 32), se takođe može smatrati blokom-modulom. Trapezasti, šestougao ili složeni oblici blokova u Palmanovi, nastali kao posledica pravilno organizovanog oblika osnove naselja, bili su neodvojivi delovi grada, značajni kako za organizaciju naselja, tako i formiranje ulica i trgova (Slike 17. i 18).

Slika 31. Zoniranje u novom gradu Braziliji, Brazil (satelitski snimak iz 2008)

Slika 32. Pravougaoni (blago zakrivljeni) stambeni blok u Braziliji, Brazil (satelitski snimak iz 2008)

Od samog nastanka naselja različite potrebe ljudi su uslovile formiranje javnih i privatnih prostora. Namena većine blokova svih naselja bila je stambena, a samo manji broj blokova je imao i neke druge sadržaje. Centralni blokovi, kao i blokovi uz glavne ulice ili u neposrednoj blizini centra, bili su specifični, značajniji od ostalih i izdvajali su se od okolnog stambenog dela, kako namenom, tako i svojom morfologijom. Specifični blokovi ili objekti u njima, predstavljali su i značajne elemente identiteta svojih naselja. Međutim, najznačajniji orijentiri u naseljima ipak nisu bili blokovi već pojedinačni objekti. Isticanje objekata u prostoru korišćeno je i radi naglašavanja važnosti funkcija, prikazivanja prestiža, bogatstva vlasnika ili naglašavanja verske dominacije. Urbana struktura naselja je jasno isticala hijerarhijsku organizaciju društva, a uslovljavala je i određeni način života.

Segregacija stanovništva, koja je bila prisutna u svim istorijskim periodima, se odlikovala i u strukturi naselja. Svaki prostorni element je imao i svoj socijalni smisao. Obični ljudi, ljudi iz nižih staleža, bili su zadovoljni skromnijim stambenim smeštajem, a raskoš rezidencija bila je privilegija vladara. Razlike između pojedinih objekata su se najjasnije primetivale pri poređenju njihovih veličina i kvaliteta

upotrebljenog materijala. Tako, na primer, stambeni objekti u Uru nisu ni sa uvani, jer su ra eni od trošnih materijala, za razliku od hramova, iji je jedan deo sa uvan i do današnjih dana. injenica da stambeni objekti ve ine starih i gradskih i seoskih naselja nisu sa uvani potvr uje da su oni bili gra eni od manje kvalitetnog materijala, kao i da su njihovi vlasnici bili siromašniji stanovnici.

U XVIII veku, kada se formiraju industrijska naselja, dolazi do izdvajanja delova naselja prema ekološkim uslovima.³⁹ Tokom XIX veka razvija se specifi an pogled na sve sfere života, koji je zasnovan na delovanju ekonomskih zakonitosti. Usled toga se i na grad gledalo kao na proizvod, pa je gradsko zemljište bilo maksimalno iskoriš avano. Kao posledica ure enja naselja koje je zasnovano na ekonomiji, javlja se enormno pove anje površine naselja, potpuna izgradnja blokova i gra enje veoma visokih objekata u centralnim podru jima.⁴⁰ Slobodne površine u blokovima su se sve više izgra ivale, unutarblokovski prostori su postajali sve mra niji i neprovetreniji. Poguš avanje izgradnje je dovelo do pojave blokova sa samo jednim objektom ije su se dimenzije poklapale sa dimenzijama bloka. Centralni blokovi su dobijali sve više raznovrsnih sadržaja, pa su se u funkcionalnom smislu isticali u odnosu na okolne blokove i stambenu periferiju. Slobodan razvoj naselja podstakao je i "osloba anje ljudske li nosti, individualizma i subjektivizma, kao podloge za ovekovu autonomiju, nezavisnost u odnosu na sve porodi ne, nacionalne, rasne stege".⁴¹

Iz toga su proistekle zna ajne ideje u pogledu organizacije blokova i osmišljavanja naselja, kao i rekonstrukcije ve postoje ih delova naselja, emu je posve eno slede e potpoglavlje. Na razvoj gradova XX veka u najve oj meri su uticala tehni ko-tehnološka dostignu a u oblasti konstruktivnih sistema, gra evinskih materijala i saobra aja. Uz kritiku nasle enih industrijskih i kapitalisti kih gradova, predlaže se njihovo sre ivanje putem udaljavanja stanovanja od industrije i jakih saobra ajnica. U nameri da se poboljšaju higijenski i funkcionalni uslovi života ljudi grade se slobodnostoje i objekti u zelenilu koji su udaljeni od saobra aja i ije su neizgra ene površine bezbedne za igru dece. Me utim, unutarblokovski prostori postaju sastavni deo saobra ajne površine, a samim tim i nedovoljno bezbedni. "Otvaranje" blokova dovelo je do razgradnje bloka, a i ostalih elemenata naselja.

Unutar gradova se uvodi zoniranje, podela teritorije naselja prema funkcijama, koje su me usobno povezane jakim saobra ajem. Usled razvijanja frekventnih saobra ajnica došlo je do fizi kog udaljavanja susednih blokova, a samim tim i ljudi u njima. Udaljavanjem stambenih podru ja od delova naselja sa radnim mestima, unutarblokovski prostori se sve manje koriste za kontakte me u susedima. Tako postepeno dolazi do pojave otu enja me u ljudima. Bio je prisutan i stav da se više isplati graditi nova naselja nego rekonstruisati stara, pa su se formirala nova vrtna i satelitska naselja. Kod stambenih blokova najviše pažnje se poklanjalo odvajanju unutrašnjosti bloka od spoljašnjeg motornog saobra aja. Zato su se formirale

³⁹ B. Maksimovi , *Urbanizam*, str. 24.

⁴⁰ S. Kostof, *The City Shapped*, str. 122.

⁴¹ R. Supek, *Grad po mjeri ovjeka – S gledišta kulturne antropologije*, str. 17.

grupacije stambenih objekata oko zatvorenih saobraćajnih prilaza ("klouz"-ovi) (Slika 30). Vodilo se računa pre svega o privatnom životu, ali se zanemario javni, društveni život.

Na osnovu uporednih analiza strukture i identiteta naselja i njihovih blokova iz različitih istorijskih perioda, kao i sagledavanjem na njima njihovog nastanka, došlo se do nekoliko zaključaka. Iako postoji velika raznolikost oblika osnova naselja i blokova, naselja i blokovi se mogu svrstati u dve kategorije: pravilne i nepravilne (Tabela 1). U ovoj je značajna mećuuslovljenost oblika osnova naselja i blokova unutar njih. Pravilnost oblika osnove naselja je najčešće posledica pravilnosti blokova, ali je, u nekim slučajevima, pravilnost blokova uslovljena organizacijom naselja unutar svojih geometrijskih granica. Nepravilan oblik naselja je najčešće posledica nepravilnosti blokova ili specifičnosti prirodno okruženja.

Konstatovano je i da su oblici osnova blokova zavisni od njima nastanka i razvoja naselja. U pojedinim naseljima blok je imao funkciju modula. Pri tome je naselje nastalo multipliciranjem blokova, a kasnije je nastavilo sa svojim razvojem građenjem novih blokova. Zaključeno je da je pravougaoni oblik bloka najviše zastupljen u naseljima i da je oduvek bio najekonomičniji sa aspekta iskoristićenosti zemljišta. Pravougaoni oblik bloka je bio posledica multipliciranja parcela pravougaonog oblika, a ponekad je bio posledica organizovanja ortogonalne ulične mreže. Oblici blokova su, uglavnom, posledica karakteristika ulične mreže u naselju. Trapezasti, šestougaoni ili "L" oblici blokova su se najčešće formirali usled potrebe organizovanja trgova i ulica ili specifično oblikovanih osnova naselja (npr. idealni gradovi).

Urbanistička dispozicija blokova u naselju je izuzetno bitna za organizaciju i uvođenje određenih funkcija. Dokazano je da su centralni blokovi specifičniji i da su bitniji od ostalih blokova. Najčešće imaju zastupljene nestambene sadržaje, za razliku od većine ostalih blokova, čija je namena stambena. Urbana struktura naselja je oduvek isticala hijerarhijsku organizaciju društva i uslovljavala određeni način života. U zavisnosti od lokacije i namene blokovi se u naselju izdvajaju i prema ekološkim uslovima. Konstatovanjem razlika u njima građenja blokova zaključeno je da slobodni način građenja omogućava formiranje ekološki ispravnih prostora, ali manje bezbednih. Ivice na način građenja, naprotiv, stvara manje povoljne ekološke uslove, ali pruža veći stepen bezbednosti. Slobodan način građenja je još doveo i do nestajanja bloka, kao i do pojave otuđenja među ljudima.

2.2. GLAVNI TEORIJSKI DOPRINOSI BLOKU I REALIZOVANI DOMETI

Veliki broj arhitekata, koji je na pravi način bio posvećen svome poslu, razvio je sopstvene ideje o naseljima i blokovima u njima, beležio ih, projektovao ih, ili ih sprovodio u delo. Na osnovu tih pisanih ili izvedenih dela, moguće je prosuđivati o njima, shvatiti stavove njihovih autora, sagledavati vreme u kojem su radili i posledice koje su proizveli, ali i razvijati nova gledišta na blok, njegovu organizaciju, značaj i

smisao pri savremenim procesima planiranja, projektovanja, građenja, zaštite i edukacije, a sa osnovnim ciljem da se postignu bolji uslovi za život stanovnika. Veliki je broj ljudi koji su dela imala uticaja na mnoge generacije arhitekata. Ovde su obrađeni oni autori koji su zabeleženi u svim enciklopedijama arhitekture kao stručnjaci sa najvećim uticajem u oblasti arhitekture i urbanizma, a čija su izvedena ili pisana dela na specifičan način obuhvatila i prezentovala problematiku bloka. Analizirani su:

1. Rekonstrukcija Pariza (1853–1882), Žorža Eugena Osmana (Georges Eugene Haussmann),
2. Rekonstrukcija Barselone (1858) Ildefonsa Serde,
3. Vrtni grad Le vort (Lechvort) (1903) Ebenezera Hauarda (Howard),
4. "Industrijski grad" (1904) Tonija Garnijea (Tony Garnier),
5. Rekonstrukcija južnog dela Amsterdama (1913–1934) Henrika Petrusa Berlagea,
6. "Ozareni grad" (1922) Le Korbizjia (Le Corbusier),
7. Rekonstrukcija Frankfurta (1925–1930) Ernsta Maja,
8. "Razređeni grad" (1932) Frenka Lojda Rajta (Frenk Lloyd Wright),
9. Eksperiment Habitat (1967) Moše Savdija (Moshia Safdi),
10. Tržni centar Horhe u San Dijegu (1977–1985) Jona Jerdea i
11. Stambeni soliter Hercog i de Meron (Jacques Herzog & Pierre de Meuron) u Njujorku 2008.

Međuslovljenost blokova i naselja vidna je u svim primerima planova ili izvedenih dela pomenutih autora. Svi autori su bloku posvećivali jednaku pažnju kao i ostalim naseljima, bilo sprovodeći rekonstrukcije u već postojećim naseljima, formirajući nova područja, organizujući i sasvim nova naselja, gradeći specifične prostorne sklopove ili samo planirajući nova naselja ili objekte. Specifičnim načinom organizacije blokova postizali su se osnovni ciljevi autora u pogledu kvaliteta života i funkcionisanja, što je ponekad uticalo i na povećanje značajnosti naselja.

Rekonstrukcija Pariza (1853–1882) Žorža Eugena Osmana, koja je obuhvatila veliki deo gradskog tkiva, zasnivala se na radikalnom uvođenju novih saobraćajnica i ulica (Slika 33). Time je postignut kvalitetniji saobraćaj, povezane su značajnije reperne tačke grada, izgrađeni su mnogi novi objekti, uveden je red u organizaciji građenja, grad je postao čistiji, svetliji i lepši. Međutim, smatra se da su mnogi istorijski značajni delovi Pariza time nepovratno uništeni. Takođe su, kao posledica radijalne ulične mreže, nastali blokovi trougaonog oblika sa lošije organizovanim parcelama (Slika 34) i sa veoma nepovoljnim higijenskim uslovima. Ipak, zadivljuje oštrina i ostvarenost jedne ogromne ideje i moć.

Slika 33. Rekonstrukcija Pariza prosecanjem saobraćajnica, Francuska, (satelitski snimak iz 2007)

Slika 34. Trougaoni oblici blokova kao posledica prosecanja saobraćajnica, Pariz, Francuska, (satelitski snimak iz 2007)

Prepoznatljivost **Barselone** je postignuta korišćenjem kvadratnih blokova (Slika 36) na celoj teritoriji grada prema planovima Ildefonsa Serde (1858). Novoformirana ortogonalna ulična mreža uvela je red u funkcionalnom smislu grada, a zasecanjem uglova blokova formirana su proširenja na raskršćima i time omogućena njihova bolja preglednost. Međutim, dijagonalni bulevari su presekli kvadratne blokove na manje celine, veoma nepogodne za organizaciju (Slika 35). Uniformnost blokova, koja je uslovljavala monotonost grada, prevazišla je pomoću raznolike arhitekture. Od posebnog značaja za identitet blokova Barselone su ugaojni objekti, koji su vidni sa svih okolnih saobraćajnih i slobodnih površina.

Slika 35. Presečeni kvadratni blokovi u Barseloni, Španija (satelitski snimak iz 2007)

Slika 36. Kvadratni blokovi u Barseloni, Španija (satelitski snimak iz 2007)

Ebenezer Hauard je osmislio nove **vrtno gradove** pokušavaju i da se spre i proces migracija stanovnika iz sela u gradove, poboljša ekološke uslove u okviru manjih naselja i reši problem prenaseljenosti glavnog centralnog grada. Njegov koncept vrtnih gradova je sli an organizaciji ruralnih naselja kod kojih je ve ina blokova stambene namene. U Le vortu, prvom izvedenom vrtinom gradu (Slika 40) jedan od elemenata identiteta bio je centralni blok organizovan kao parkovska površina oko koje su bili objekti sa raznim sadržajima.⁴² Stambeni blokovi bili su organizovani u vidu "klouz"-ova u zelenilu, dalje od jakih saobra ajnica (Slika 38).⁴³ "Klouz" predstavlja specifi an blok, ija je osnovna karakteristika da se objekti postavljaju uz pristupnu saobra ajnicu. Ideja vrtnih gradova se zasnivala na dobro organizovanom saobra aju i na samostalnosti naselja. Me utim, formiranje mreže naselja nema smisla ukoliko nije osmišljena i mreža delatnosti.

Slika 37. Vrtni grad Le vort, Engleska
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 38. "Klouz" stambeni blok u Le vortu, Engleska
(satelitski snimak iz 2007)

Blokovi "**Industrijskog grada**" (Slika 39) Tonija Garnijea (1904), koji su osmišljeni kao koncentracija slobodnostoje ih stambenih objekta postavljenih u zelenilu (Slika 40), omogu avali su maksimalnu slobodu kretanja. Me utim, integrisanjem prostora van i unutar bloka, narušena je privatnost stanovnika blokova. Osnovna ideja plana da grad treba da odgovara potrebama ljudi u industrijsko doba zasnivala se na zoniranju. U naselju se jasno izdvajao društveni centar od stanovanja.⁴⁴

Najve a vrednost ovog plana je omogu avanje razvijanja socijalnih kontakata, a zamerka je što se blokovi sa malim procentom zauzetosti zemljišta i koeficijentom izgra enosti nalaze u blizini centralnog podru ja.⁴⁵

⁴² S. Kostof, *The City Shapped*, str. 228.

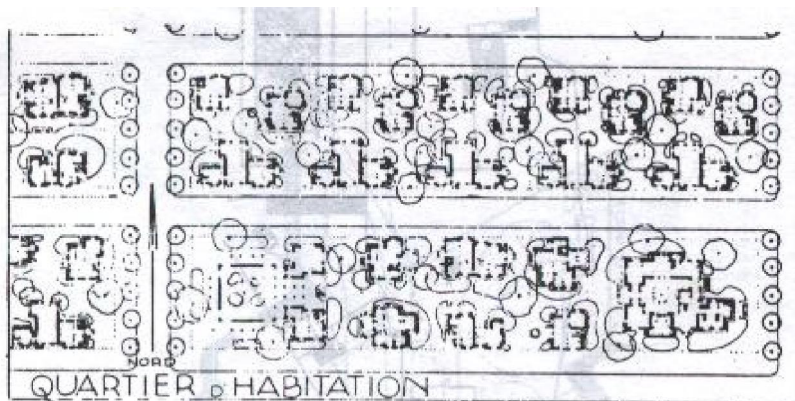
⁴³ J. Castex, J. Depaule, P. Panerai, *Urbane forme*, str. 77. i 82 (vrtni gradovi str. 55–83).

⁴⁴ S. Gidion, *Prostor, vreme i arhitektura*, str. 466–470.

⁴⁵ Le Korbizje, *Ka pravo arhitekturi*, str. 40. i 41.

Slika 39. „Industrijski grad“
Tonija Garnijea iz 1904.

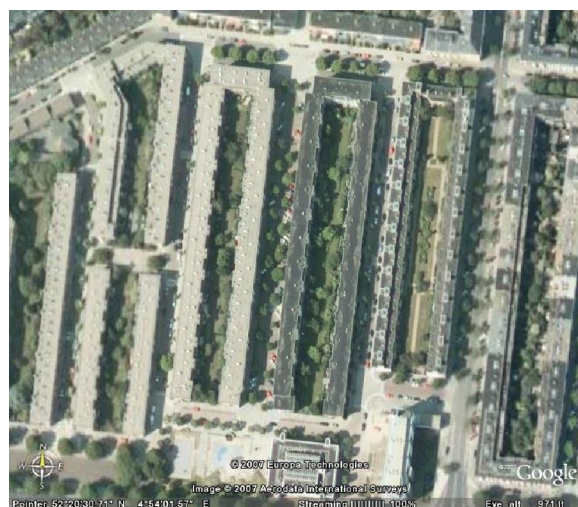
TONI GARNIER (Toni Garnier). Stambeni četvrti, izvod iz „Industrijskog grada“. U svojoj zna-

Slika 40. Stambeni blokovi „Industrijskog grada“ Tonija Garnijea
prema planu iz 1904.

Henrik Petrus Berlage je u svom urbanističkom projektu širenja **južnog dela Amsterdama** (1913–1934)⁴⁶ povezo tradicionalni oblik blokova sa novim potrebama korisnika i sa novim mogućnostima izgradnje i saobraćaja (Slika 41). Definisanjem grada putem oblikovanja izduženog gradskog bloka (Slika 42) Berlage je i dalje zadržao i sa uvao već postojeći identitet i prostorni red, a kako kaže Gidion: "i dalje je ostao u skladu sa prirodom i vekom".⁴⁷ Angažovanjem više arhitekata pri projektovanju pojedinačnih objekata u jednom istom bloku, postignuta je i arhitektonska raznolikost. Berlage je, formirajući i zatvorene unutarblokove površine, potpuno bezbedne od saobraćaja, omogućio razvoj socijalizacije.

Slika 41. Južni deo Amsterdama, Holandija (satelitski
snimak iz 2007)

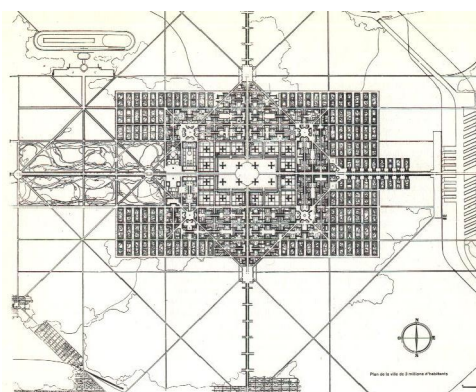

Slika 42. Blokovi u južnom delu Amsterdama,
Holandija (satelitski snimak iz 2007)

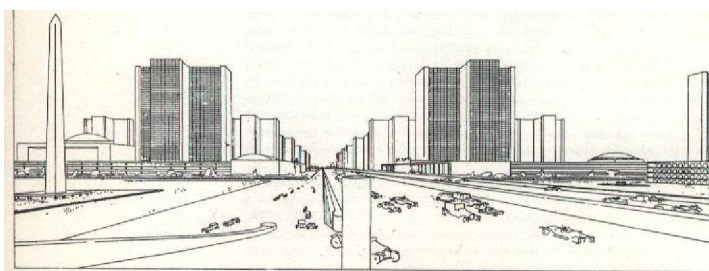
⁴⁶ J. Castex, J. Depaule, P. Panerai, *Urbane forme*, str.102–109.

⁴⁷ G. Sigfrid, *Prostor, vreme i arhitektura*, str. 474.

Le Korbizje je u jednom od svojih planova "**Ozarenih gradova**", savremenom naselju za 3.000.000 stanovnika (1922), žele i da obezbedi ljudima udoban život⁴⁸ i sa ciljem da "odguši" gradski centar, predvideo formiranje skupa nekoliko ogromnih solitera u kojima bi bili koncentrisani razni sadržaji (Slike 43. i 44). Ti oblakoderi bi ujedno bili i najznačajniji elementi identiteta grada. Periferni blokovi bi bili prepoznatljivi po zgradama-meandrima. Iako je predviđena ogromna zelena površina, a samim tim i povoljni ekološki uslovi, ipak nisu osmišljene površine za okupljanje stanovnika, jer je sav prostor fluidan, odnosno ima potpuno javni karakter. U ovoj je potpuna ravnodušnost prema lokaciji i njenim karakteristikama.

Slika 43. Osnova Le Korbizjeovog savremenog grada za 3 miliona stanovnika

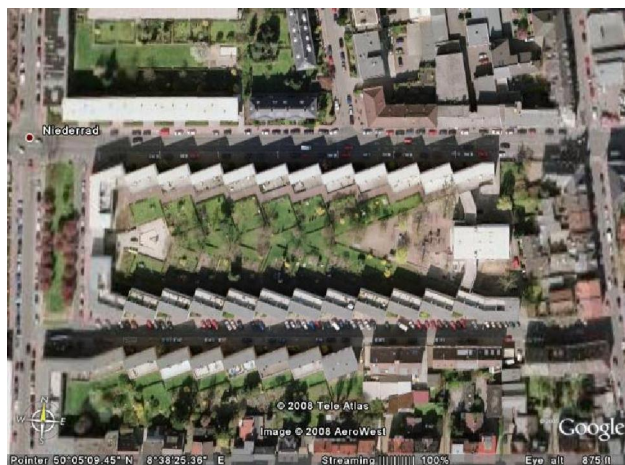

Slika 44. Perspektivna skica Le Korbizjeovog savremenog grada za 3 miliona stanovnika

Ernst Maj je planom **rekonstrukcije Frankfurta** podržavao poboljšavanje efikasnosti gradnje kroz "racionalizaciju i standardizaciju".⁴⁹ Ponavljanjem istih objekata i njihovim jednoličnim smicanjem, Ernst Maj je postigao lako prepoznatljiv blok u naselju Niderad u Frankfurtu (Slika 46).

Slika 45. Naselja Niderad arhitekta Ernsta Maja, Frankfurt, Nemačka (satelitski snimak iz 2008)

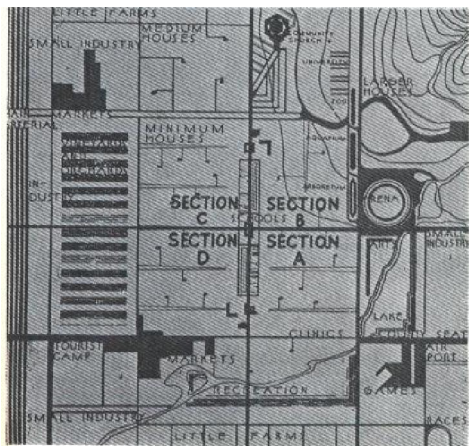
Slika 46. Stambeni blok naselja Niderad arhitekta Ernsta Maja, Frankfurt, Nemačka (satelitski snimak iz 2008)

⁴⁸ Le Korbizje, *Ka pravoj arhitekturi*, str. XI.

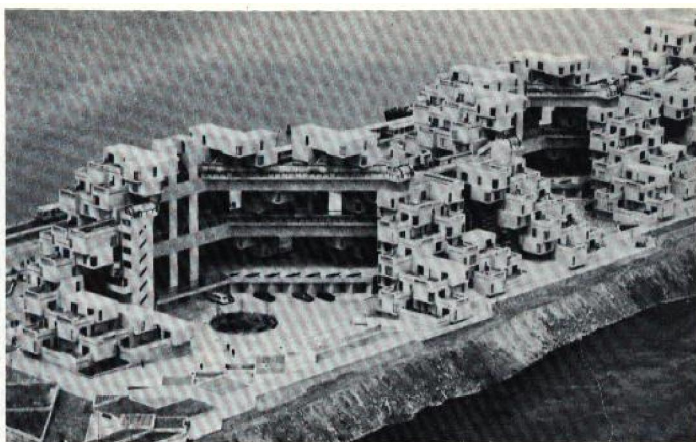
⁴⁹ . Dženks, *Moderni pokreti u arhitekturi*, str. 49.

Urbanistički projekat naselja Niderad u Frankfurtu na Majni, u Nemačkoj, iz 1925. godine, predstavlja predlog proširenja grada u smislu "nove arhitekture". Naglasak je bio na masovnom vidu stanovanja (Slika 45).⁵⁰ Ovim projektom su istaknute ideje pojedinačnih jeftinih opštinskih stambenih građevina u zelenilu. Objekti su stepenasto smaknuti tako da čine niz ivi, no izgrađenog bloka (Slika 46).⁵¹ Na kraju niza je društveni centar mesne zajednice. Prema ulici se ponavljaju iste belokrećene fasade, a prema dvorištu smaknuti objekti formiraju unutrašnji, zajednički ozelenjen prostor. Sve kuće imaju ravne krovove i horizontalne staklene trake, što je bila osnovna karakteristika nove stambene arhitekture.

Frenk Lojrd Rajt je planom "**Razrešenog grada**" (1932), Broudejkerovog sitija (Broadacker City) (Slika 47), želeo obezbediti normalan razvoj ljudske ličnosti. On je smatrao da je to moguće ostvariti jedino neposrednim kontaktom sa prirodom, pa je predložio razvijanje jednorodnog vida stanovanja u zelenilu i nešto manji broj višeporodnih zgrada, kao i drugih neophodnih sadržaja. Raznolikost stambenih objekata, jednorodnih i višeporodnih, omogućila je izbor mesta stanovanja.⁵² Specifičan identitet "Razrešenog grada" postignut je podređivanjem arhitekture prirodnoj sredini, čime je ukinuta razlika između sela i grada.

Slika 47. Plan Broudejkerovog sitija Frenka Lojda Rajta iz 1932.

Slika 48. Deo kompleksa Habitata Moše Savdija na izložbi Expo`67 u Montrealu, Kanada

Moša Savdi je pri projektovanju **Habitata** (1967) na svetskoj izložbi Expo`67 u Montrealu u Kanadi (Slika 48) imao za cilj oblikovanje stambenog prostora sa više svetlosti i vazduha, kao i sa većim mogućim izborom. On je obezbedio specifičan identitet svog naselja formiranjem "individualnih stanova koji se sastoje od prefabrikovanih *kutija* koje se mogu kombinovati u jedinice različitih dimenzija i oblika".⁵³ Osnovu ove prostorne kompozicije čini okvirna konstrukcija od betona koja može da se proširi i nastavi u zavisnosti od potreba lokacije.

⁵⁰ *Velike arhitekture sveta*, str. 237.

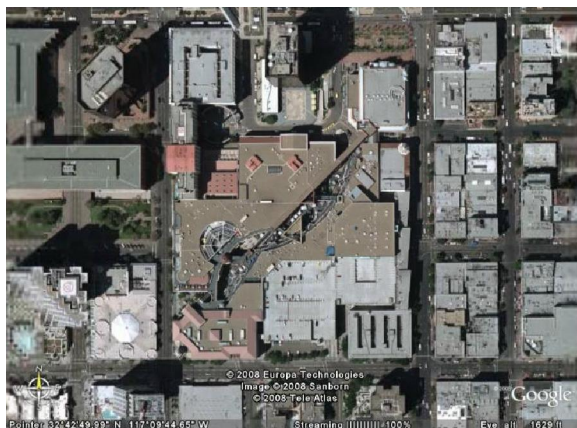
⁵¹ J. Castex, J. Depaule, P. Panerai, *Urbane forme*, str. 140. i 141.

⁵² F. Šoe, *Urbanizam, utopija i stvarnost*, govori se o jednom novom modelu u urbanizmu, naturalističkom, str. 35. Opširnije o Broudejkerovom sitiju govori se na str. 258–271.

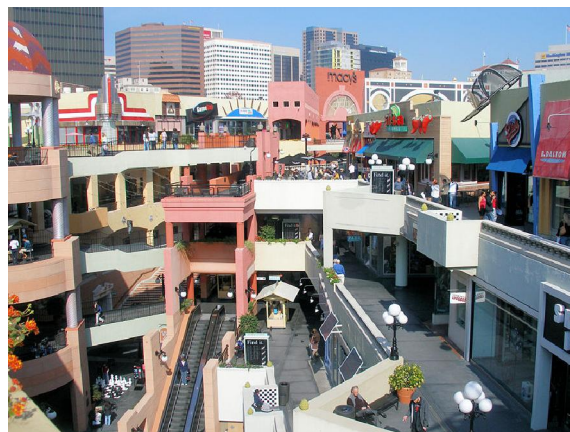
⁵³ H. W. Janson, *Istorija umetnosti, pregled razvoja likovnih umetnosti od praistorije do danas*, str. 568.

Može se zaključiti da je ovo primer novog načina organizovanja susedstva i bloka, pa i celog naselja, u budućnosti. Svi elementi strukture i identiteta naselja su prisutni kao i kod klasičnog, tradicionalno organizovanog naselja, ali su dobili novi oblik, mesto i formirali su nove međusobne odnose. Analizirajući i Savdijev rad Ranko Radović ističe da su porodnice koje, na ovaj način, pretvorene u kolektivno stanovanje i da osnov koncepta čine vertikalne i horizontalne komunikacije.⁵⁴

Tržni centar Horhe Jona Jerdea, američkog arhitekta iz Kalifornije, organizovan je kao petospratna blok-zgrada u San Dijegu (Slika 50). To je ujedno i repna i žična tačka grada. Prepoznatljiv je po interesantnoj arhitekturi čije su fasade jarkih boja i veoma pokrenutih fasada. Ovaj blok objedinjava 6,5 blokova u istorijskom području Gaslam (Gaslamp Quarter) u San Dijegu (Slika 49). Pre rekonstrukcije je bio neuređena travnata površina okružena zgradama, tokom 60-tih godina XX veka glavno saobraćajno i javno mesto, a 70-tih mesto života većeg broja beskućnika. Bez obzira na veoma loše stanje, ovo područje je imalo veliki potencijal da se razvije u atraktivan prostor grada. Zbog toga je i predložena njegova radikalna rekonstrukcija.⁵⁵

Slika 49. Blok sa Horhe tržnim centrom u San Dijegu, Kalifornija (satelitski snimak iz 2008)

Slika 50. Horton trg u središtu Horhe tržnog centra u San Dijegu, Kalifornija (otvoren 1985)

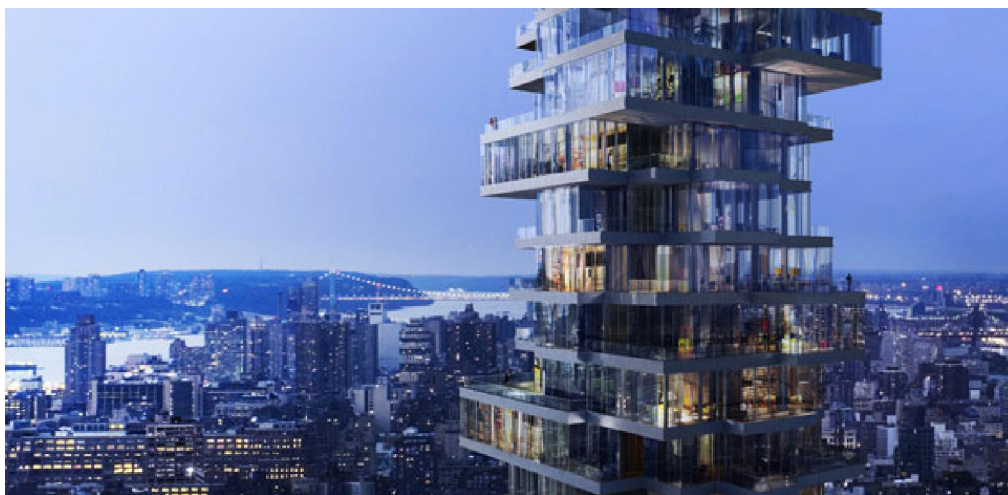
Rekonstrukcija je trajala od 1977. do 1985. godine, a već prve godine je imao 25.000.000 posetilaca. Pažnja posetilaca nije usmerena samo na kupovinu, već i na ambijent i arhitekturu. Tako je Jon Jerde stvorio novi model tržnog centra, vodeći računa o njegovom estetskom izgledu i prijatnosti boravka u njemu. Dvadeset jednu godinu posle otvaranja, ovaj tržni centar je najposećeniji tržni prostor u gradu. Sa stanovišta urbanističkog planiranja Horton trg je najpoznatije pešačko područje grada i glavno mesto okupljanja stanovnika. Ovaj primer rekonstrukcije blokova ističe značaj atraktivnosti arhitektonskih građevina za postizanje identiteta područja i podizanja značaja grada na regionalni, pa čak i na svetski nivo.⁵⁶

⁵⁴ R. Radović, *Savremena arhitektura*, str. 114.

⁵⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Horton_Plaza

⁵⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Jon_Jerde (10. 10. 2008).

Stambeni soliter švajcarske arhitektonske firme **Herzog i de Meron** u Njujorku, koji je još u izgradnji, primer je organizacije itavog stambenog bloka u jednoj zgradi (Slika 51). Objekat je spratnosti P+57, a obuhvata 145 stanova, pri emu svaki od njih ima i svoj odgovaraju i otvoreni prostor. Primarni materijali su armirani beton i staklo. Karakteristi no je postojanje velikog broja konzola koje omogu avaju da se svakom stanu obezbedi i ve a slobodna otvorena površina.⁵⁷

Slika 51. Stambeni soliter-blok firme Hercog & de Meron u Njujorku, SAD

Pojedina ni autori su imali veoma razli ite stavove po pitanju uloge stanovnika u organizaciji prostora. Ve ina autora je stanovnike svojih planiranih ili izvedenih naselja, ili podru ja, doživljavala kao pasivne u esnike, koji treba da se prilagode i prihvate sve uslove koji su proistekli iz njihovih planova i predloga. Recimo, Le Korbizje stanovnike svojih gradova naziva "korisnicima". Sve promene i opravke treba, po njegovom mišljenju da sprovodi država. Nasuprot takvom stavu, Berlage daje mogu nost ure enja unutrašnjih površina bloka prema individualnim inicijativama. Ernst Maj je na stanovnike gledao kao na ljude kojima treba pružiti mogu nost zadovoljavanja osnovnih potreba, ali ne i omogu iti im socijalizaciju. Frenk Lojd Rajt u svom „Razre enom“ gradu postiže ve u nezavisnost pojedinca i ve u efikasnost individualne inicijative, kroz proizvodnju i prevoz gotovih proizvoda od jednog naselja do drugog, a ne ljudi od mesta stanovanja do radnih mesta. Na taj na in je video mogu nost ostvarivanja i efekta decentralizacije gusto izgra enih gradskih centara. Moša Savdi je osmislio naselje koje e da ispunjava sve želje svojih stanara. Po njegovom mišljenju stanovnici mogu zahtevati ve i prostor, druga iji, svetliji ili želeti stan u drugom delu naselja. Mobilnost i mogu nost kombinovanja pojedinih primarnih elemenata naselja omogu avale bi zadovoljavanje svih zamisli svojih korisnika. Jon Jerde stanovnicima San Dijega nudi Horhe tržišni centar u starom jezgru grada, sa željom da pri kupovini obrate pažnju i na arhitekturu. Kvalitetnom estetikom objekata i slobodnih površina, ovaj prostor se razvio u omiljeno mesto socijalizacije stanovnika, ali je postao i obavezno mesto posete turista.

⁵⁷ <http://www.nowpublic.com/style/ny-crown-herzog-de-meuron-s-tower-56-leonard-street-1> (10. 10. 2008).

OPŠTI ZAKLJUČAK

Istraživanjem pojave i razvoja naselja i blokova u njima zapaženo je da su koncentracija objekata i efikasnost korišćenja zemljišta oduvek bile osnovne karakteristike naselja iz prošlosti. To se može sagledati i kroz savremene primere organizacije blokova putem koncentracije objekata u urbanim naseljima iz Vojvodine i njenog okruženja (centralni blokovi u Bečeju, Novom Sadu, Subotici, Zrenjaninu, Vrbasu, kao i u Osijeku, Morahalomu, Segedinu, Temišvaru i Beogradu), kao i putem efikasne parcelacije u ruralnim naseljima (blokovi u Bačkom Gradištu, Eki, Tovariševu, kao i u Bilju, Felnaču i Dobanovcima).

Prva seoska naselja na teritoriji Srbije su bila jednoobrazna, ni u jednom od njih nisu posvećene specijalizovane delatnosti niti su otkrivena svetišta i dela monumentalne umetnosti.⁵⁸ Upoređujući i nekadašnja seoska naselja i savremena, može se zaključiti da se ona, tokom istorije, u suštinskom smislu, nisu bitno menjala, ali i da su oduvek postojali različito organizovani prostori, prilagođeni prirodnim uslovima i različitim potrebama stanovništva (ravniarska, planinska i sela uz vodene površine)⁵⁹.

Pregledom urbanog bloka kroz autorske doprinose zapaženo je da je blok uvek bio predmet razmatranja mnogih arhitekata i urbanista pri njihovim razmišljanjima o uređenju naselja. Zapažena je takođe i velika raznolikost načina organizacije blokova i naselja, što može biti veoma korisno za planiranje razvoja naselja u Vojvodini i organizaciju blokova u tim naseljima.

Ideja o potpuno samostalnim naseljima povezanim u jednu mrežu putem železnice i drumskog saobraćaja,⁶⁰ koju je formulisao Ebenezer Howard pri organizaciji vrtnih gradova, veoma je inspirativna za planiranje organizacije naselja u okviru Vojvodine. Iako Frenk Lojd Rajt u svom planu „Razređeni grad“ ne sagledava konkretne blokove, ipak daje ideju o gradu-selu, koja je veoma interesantna za razmišljanje o budućnosti i razvoju manjih naselja u Vojvodini. Sela i manji gradovi bi se na osnovu takvog viđenja mogli razviti u samostalna naselja koja će svoje specifične proizvode iznositi na opšte tržište i time biti neophodna u mreži naselja Vojvodine i njenog okruženja. Radikalna transformacija neuređenih površina i zapuštenih blokova u San Dijegu može poslužiti kao dobar primer intervenisanja devastiranih i zapuštenih delova naselja koji postoje u svim analiziranim naseljima Vojvodine i njenog okruženja.

⁵⁸ <http://www.rastko.org.yu/arheologija/srejovic/dsrejovic-neolit.html> (20. 8. 2008).

⁵⁹ Z. Tešić, R. Nikolić, *Programi, tehnologije, organizacija i upravljanje razvojem kompetitivnog sela*, str. 121.

⁶⁰ B. Maksimović, *Urbanizam*, str. 34. i 36.

3. BLOK I NJEGOVO MESTO U URBANOJ TEORIJI I PRAKSI

Pri sagledavanju bloka kao posebne, samostalne prostorne celine, istaknute su sledeće karakteristike: prostorno-fizičke, funkcionalne, arhitektonsko-građevinske i sociološke. Blok je prostorno određen svojom urbanističkom dispozicijom u okviru naselja, definisan je granicama, a fizički je određen osnovnim elementima planimetrije (oblik, veličina i proporcijski odnosi), kao i morfološkim karakteristikama. Na fizičke karakteristike blokova utiču i organizacija blokova, način podele zemljišta, kao i njegova izgrađenost. U funkcionalnom smislu, osnovne karakteristike bloka zavise od namena objekata i površina. Funkcije pojedinih površina blokova, saobraćajnih, slobodnih i zelenih, doprinose da prostor bloka na određeni način funkcioniše, "živi". Kretanje koje se iz obodnih saobraćajnih i drugih površina završava ulazima u objekte, ili pristupima do dvorišta, takođe predstavlja jedan od značajnih karakteristika svakog bloka. Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka određene su načinom i sistemom građenja, kao i arhitektonskom tipologijom, oblikovanjem i materijalizacijom. Osnovne sociološke karakteristike bloka, koje podrazumevaju specifične uslove i međuljudske odnose u okviru blokova, zavise od vlasništva pojedinih površina blokova, gustine stanovanja, karaktera socijalnih kontakata, mogućnosti sagledavanja i prepoznavanja blokova, kao i postojanja značajnih za korisnike bloka. Blok je nastajao, oblikovao se, osmišljavao i transformisao u međudejstvu sa drugim elementima, utičući na prostorno-fizičku organizaciju naselja, na njegovog funkcionisanje, njegovu morfologiju, sociološke karakteristike, kao i na dalje transformacije strukture i identiteta naselja.

3.1. OSNOVNE KARAKTERISTIKE BLOKA

Blok predstavlja samostalnu prostornu, funkcionalnu, morfološku i socijalnu celinu. Prema osnovnim karakteristikama blokovi se prepoznaju i svrstavaju u različite kategorije. Tako postoje centralni i periferni blokovi, urbani i ruralni, izgrađeni i neizgrađeni itd.

3.1.1. PROSTORNO-FIZIČKE KARAKTERISTIKE BLOKA

Karakteristike bloka po kojima se on odmah uočava i izdvaja od drugih blokova i elemenata strukture naselja su prostorno-fizičke karakteristike, a one obuhvataju: urbanističku dispoziciju, granice, morfologiju i prostornu organizaciju. Ove karakteristike se lako vizuelno zapažaju, pa utiču na stvaranje prvog utiska i slike o bloku. Na osnovu njih se može utvrditi i određena tipologija blokova.

Urbanistička dispozicija bloka

Urbanistička dispozicija blokova podrazumeva njihov položaj u odnosu na celovito naselje. Značajna je zbog jasnog definisanja tačno određenog bloka i njegovog sagledavanja kao elementa naselja. Pošto se naselje može posmatrati kao

geometrijski i prostorni fenomen, ali i kao mesto sa posebnim značenjem, tako se i položaj blokova može izraziti na dva načina:

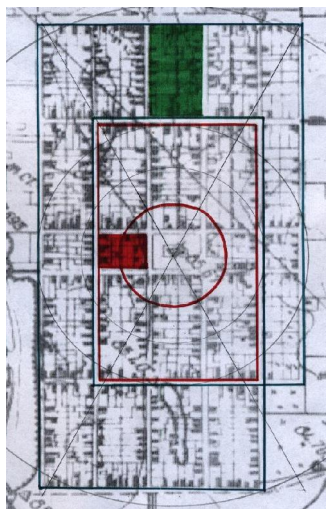
- u odnosu na geometrijsku površinu naselja i na njegovo težište i
- u odnosu na najznačajnije mesto (centralno područje).

Postoje naselja u kojima se geometrijsko središte poklapa sa centrom,⁶¹ ali ima i primera kada je centar dalje od pravog središta, pa čak i na granici naselja. Tako postoje, uglavnom kod manjih naselja ruralnog tipa, koja su još i pravilnog, približno kružnog ili kvadratnog oblika, dve osnovne vrste blokova prema položaju koji on zauzima u odnosu na celinu naselja: centralni i periferni (Slika 52). Lokacija u centru podrazumeva da je blok najdalje od granica naselja, za razliku od lokacije na periferiji, koja podrazumeva položaj bloka uz granicu naselja, a dalje od centra. Specifične situacije se dešavaju ako je naselje nepravilnog oblika ili ako je formirano na pokrenutom terenu. Tada je, osim podataka o udaljenosti bloka od centra i od granica naselja, potrebno dati dodatna tumačenja položaja u odnosu na neku specifičnost (reku, brdo, planinu, strane sveta i dr.).

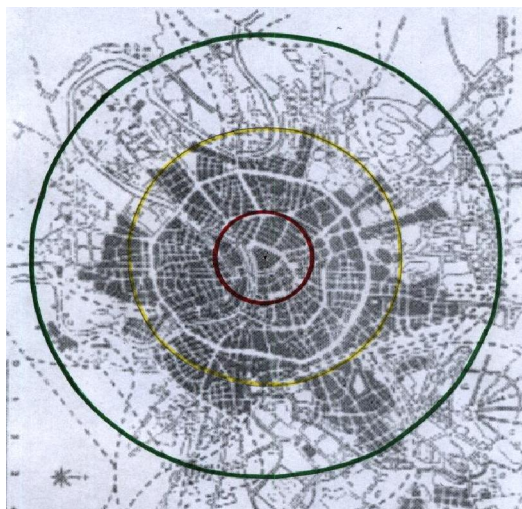
Kod naselja veće površine, uglavnom urbanih, nije lako utvrditi granicu između centra i periferije, pa se nameće uvođenje još jednog položaja bloka, prelaznog, koji je smešten između centralnog i perifernog područja (Slika 53). Prema tome, položaj bloka u većim naseljima, može biti centralni, prelazni ili periferni. Međutim, oblik naselja uslovljava i određuje specifičnosti dispozicija blokova. Tako se u naseljima koji su oblici izduženi (Slika 54) može dogoditi da centralni blok bude blizu periferije, a periferni blizu centra.

Usled geneze naselja pojavljuju se i promene urbanističke dispozicije, kako centra, tako i blokova. Mesto centra je uslovljeno mnogobrojnim faktorima, a pre svega na način formiranja, organizacije i razvoja naselja. Kod većine naselja koja su se nesmetano širila u svim pravcima centri su se formirali i ostajali u njihovim geometrijskim središtima. Međutim, ima i naselja koji su se centri formirali uz prirodnu ili stvorenu prepreku (uz vodenu površinu, brdo, liticu, prugu i sl.), pa su, posle širenja teritorije, "dospeli" na periferiju. Često se dešava da se naselje razvijalo samo u jednom smeru ili pravcu, duž puta, lepezasto, prstasto ili na neki drugi način. Ima slučajeva da se usled širenja naselja pored starog centra formiraju i novi centri. Promena položaja centra u odnosu na površinu naselja, može da dovede do slabljenja njegovog nekadašnjeg značaja. Takođe, tokom vremena može da dođe do formiranja novih centara, što dovodi do slabljenja privlačnosti starog centra, pa čak i do njegovog uništavanja. Zbog svih tih različitih situacija, nekadašnji centralni blokovi mogu postati periferni. Međutim, ako je centar i dalje ostao značajan kao glavno mesto u naselju, onda i svi blokovi koji ga okružuju i dalje imaju "centralni" položaj.

⁶¹ Centar naselja je najčešće deo naselja sa koncentracijom nestambenih sadržaja (javnih, poslovnih i dr.). *Zakon o planiranju i uređenju prostora i naselja Republike Srbije*, Pravilnik o izradi urbanističkog plana. Centar se izdvaja po izgledu građevina, racionalnosti korišćenja zemljišta, dinamici, atraktivnosti, privlačnosti, koncentraciji ljudi. On je obično najstariji deo naselja od kojeg se naselje, vremenom širilo. Centar naselja se ponekad nalazi na istom mestu na kojem je i geometrijsko središte, mada se mnogo češće oni ne poklapaju.

Slika 52. Centralni i periferni položaj blokova na planu Svilojeva, R. Srbija

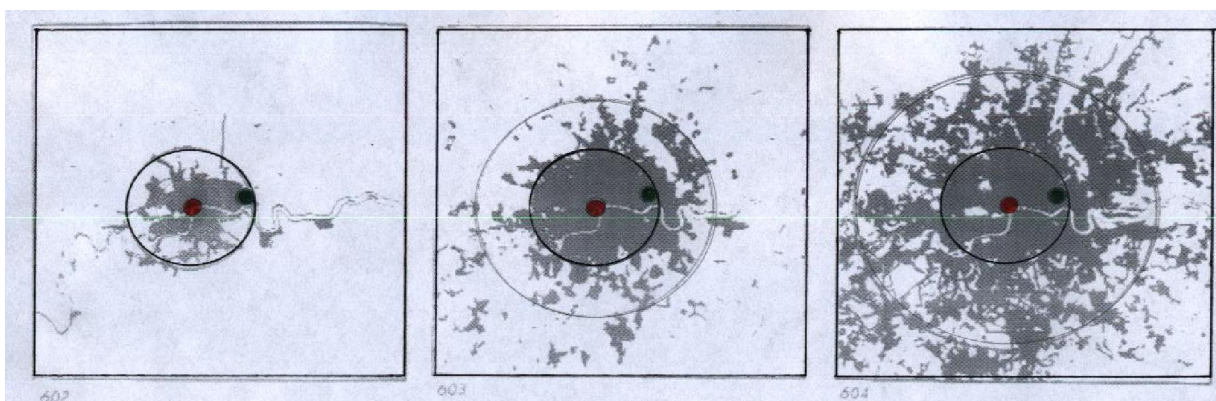

Slika 53. Centralno, prelazno i periferno područje grada na planu Moskve, Rusija

Slika 54. Centralni blok bliži periferiji i periferni bliži centru Temerina, R. Srbija

Dispozicija perifernog bloka se takođe može, tokom vremena, promeniti (Slika 55). Blok koji je nekada bio na periferiji, usled širenja površine teritorije može da postane centralni. To može da utiče na promene njegovog značaja, povećanje ulaganja u njega, ali i do njegove degradacije, preterane izgradnje i eksploatacije, promene karaktera i dr. Nekadašnji periferni blok, zbog svoje prvobitne namene, može da predstavlja problem pri prostornom širenju naselja, pa redovno doživljava velike transformacije (izmeštanje proizvodnje, rušenje, nova gradnja i dr.).

Slika 55. Stalnost urbanističke lokacije centralnog bloka i promene lokacije perifernog bloka pri radijalno-koncentričnom širenju teritorije Londona 1840, 1900. i 1929. godine, Engleska

Prostorna karakteristika bloka koja podrazumeva njegovu urbanističku dispoziciju u odnosu na naselje u celini, uslovljava pojavu određenih fizičkih karakteristika bloka, funkcionalnih, arhitektonsko-građevinskih i socioloških. Lokacija bloka najviše utiče na dostupnost do njega, razvijanje određenih namena izgrađenih i neizgrađenih površina, oblikovanje građevina i osmišljavanje slobodnih i zelenih površina, kao i na razvijanje različitih socijalnih kontakata.

Granice bloka

Granice blokova su linije ili površine koje ih formiraju i određuju. Blokovi mogu biti određeni ulicama, saobraćajnicama (bulevari, pruge) ili trgovima, parkovima, obradivom ili vodenom površinom (more, jezero /Slika 56/, reka, kanal /Slika 57/). Osnovna uloga granice površine bloka je da mu obezbedi pristup, razdvoji ga (Slika 59) ili poveže sa susednim blokovima (Slika 62), ali i da omogući i njegovo sagledavanje i širenje.

Slika 56. Granica bloka koja razdvaja, vodena površina jezera uz zamak Binnenhof (Binnenhof), Hag, Holandija

Slika 57. Granica bloka koja spaja, kanali oko bloka, Amsterdam, Holandija

Određeni vidovi saobraćaja (Slika 58), velika frekventnost saobraćaja (Slika 61), velike dimenzije poprečnog profila (Slika 59) i visinski položaj granice njihove linije (Slika 60) spadaju u najvažnije faktore izolacije blokova. Takve granice blokova mogu biti veoma ugrožavajući faktor za korisnike blokova (buka, izduvni gasovi, brzina kretanja vozila), pa i samih stanovnika u saobraćaju. Granice površine su tada dominantne i pojavljuju se kao mesta snažnog razdvajanja blokova. Kada su širine granice površine manje, blokovi su bliži, pa deluju kao da su povezani u celinu, a granica postaje mesto socijalizacije. Tako je pešačka ulica granica koja povezuje dva naspramna bloka (Slike 62, 63. i 64). Na inženjerskoj granici njihove linije ili površine, takođe uslovljava izolaciju ili spajanje blokova. Šire granice njihove linije oko bloka pružaju mogućnost njihovog dobrog sagledavanja, zatim se na njima mogu organizovati razni programi, događaji, ili otvoriti "letnje bašte", a u prizemljima objekata se mogu organizovati raznovrsni sadržaji. U slučaju prolazaka pešaka ili njihovo zadržavanje povodom nekog događaja mogu da stvore buku i preveliku dinamiku prostora, što stanovnicima bloka može smetati. Sa uskih ulica sagledavanje blokova, kao i organizovanje nekih događaja, je otežano. Međutim, zaštita od prirodnih uticaja, insolacije i vetra u tom slučaju je mnogo bolja. Uske ulice je lakše natkriti, ali nema mogućnosti za formiranje većih zelenih površina, kao na ulicama sa većim poprečnim profilom. Širina granice površine je važna i zbog postojanja mogućnosti proširenja bloka. Postoji, takođe, i mogućnost smanjenja bloka usled širenja granice površine, kao, recimo, pri postupku uvođenja prizemljnih objekata u odnosu na regulacionu liniju bloka.

Slika 58. Železnička pruga kao linija razdvajanja blokova, Los Angeles, SAD

Slika 59. Široka avenija kao linija razdvajanja blokova, Avenija 9. jula, Buenos Aires, Argentina

Slika 60. Tranzitna saobraćajnica u dva nivoa kao granica razdvajanja blokova, Njujork, SAD

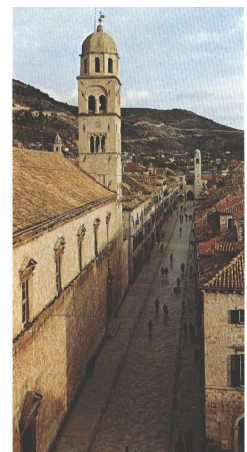
Slika 61. Velika frekventnost saobraćaja kao granica razdvajanja blokova, Prag, Češka Republika

Slika 62. Pešačka ulica kao linija spajanja blokova, Bašaršija u Sarajevu, BiH

Slika 63. Ulica-stepenište, Sarajevo, BiH

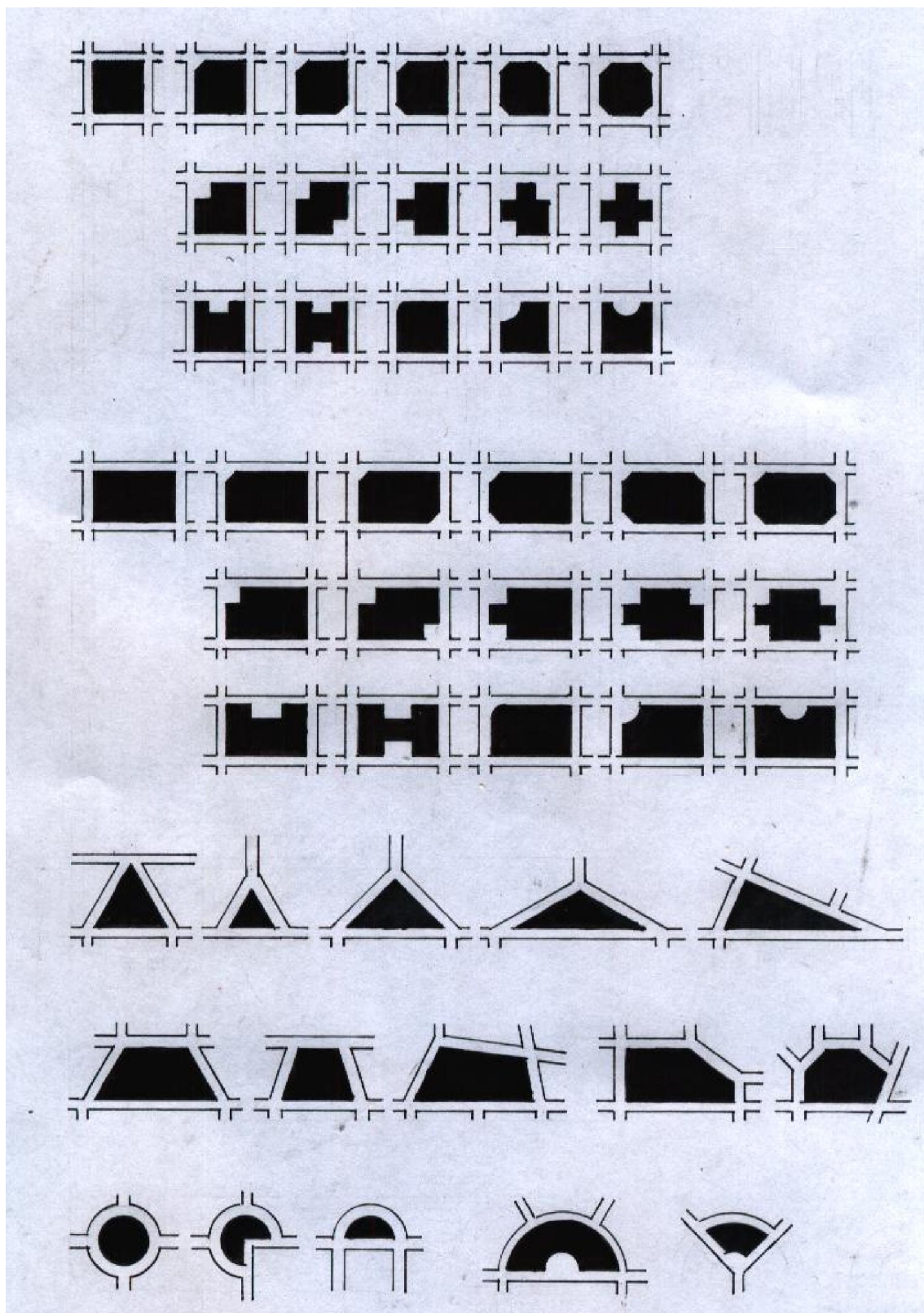
Slika 64. Pešačka ulica, Dubrovnik, Hrvatska

Morfologija bloka

Kao jedna od najznačajnijih karakteristika svakog bloka je njegova oblikovnost, morfologija. Morfologija bloka podrazumeva oblike blokova u osnovi i u volumenu. Zato su oblik, veličina, kao i proporcijski odnosi širine, dužine i visine bloka najznačajniji pokazatelji morfologije bloka. Po ovim karakteristikama oni se prepoznaju i dobijaju poseban značaj u memoriji kako svojih stanovnika, tako i posetilaca.

Oblici blokova su veoma raznoliki (Slika 65). Blokovi se prema pravilnosti oblika dele na: pravilne (Slike 65, 66, 67, 68. i 69) i nepravilne (Slike 70. i 71), a prema složenosti na: jednostavne (Slike 66, 67, 68, 69. i 71) i složene (Slika 70). Pravilni oblici blokova javljaju se kao jednostavni: trougaoni (Slika 68), četvorougaoi (Slike 67), višougaoi (Slika 66) i kružni (Slika 69). Četvorougaoi su prisutni kao: pravougli (kvadratni, pravougaoni) (Slike 65, 66. i 67) ili kosougli (romboidni, trapezasti ili deltoidni) (Slika 65), a višougaoi kao pravilni: petougaoi (Slika 65), šestougaoi (Slika 65) ili osmougaoi (Slika 66). Trougaoni blokovi (Slika 65) se pojavljuju kao: jednakokrani, jednakokraki ili raznostrani, odnosno kao: oštrogli, pravougli ili tupougli. Pravilni četvorougaoi oblici blokova mogu na uglovima biti: zasečni, zaobljeni ili isečni (Slika 65). Oni mogu biti zasečni, zaobljeni ili isečni: na jednom uglu ("L" oblika), na dva suprotna ugla ("Z" oblika), na dva susedna ugla ("T" oblika), na tri ugla (dvostukog "L" oblika) ili na sva četiri ugla (oblik krsta). Četvorougaoi blokovi mogu biti i usečni: po sredini jedne strane ("U" oblik) ili sa dve suprotne strane ("H" oblik). Četvorougaoi oblici blokova koji su jednim delom isečni, a drugim usečni, daju složene oblike osnova blokova. Takvi oblici su najčešće posledica organizacije drugih elemenata prostora, ulica, trgova, obala ili naselja u celini (pravilna osnova idealnog grada Palmanove). Postoje još i trapezasti oblici, kao i trapezasti sa zasečnim uglovima, višougaoi i složeni oblici blokova. Složeni pravilni geometrijski oblici blokova nastaju zasecanjem, isecanjem, usecanjem ili dodavanjem jednostavnih geometrijskih oblika.

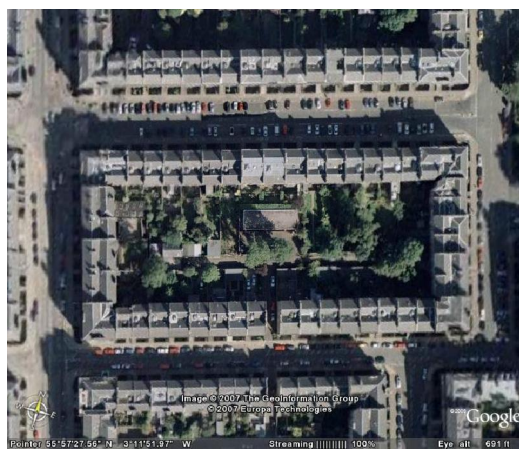
Kružni i elipsasti oblici blokova se pojavljuju veoma retko, a prisutni su i površine u obliku većih ili manjih kružnih ili elipsastih isečaka, kao i kružni ili elipsasti poluprsten ili deo poluprstena (Slika 65). Nepravilni oblici blokova se pojavljuju u neverovatnim varijetetima. Oni mogu imati pravolinijske konture, zatim krivolinijske ili kombinaciju pravolinijskih i krivolinijskih kontura (Slika 70). Ovakvi oblici blokova se obično organizuju uz prirodne nepravilne linije, obale vodenih površina i tokova ili uz denivelisano zemljište. Nepravilan oblik bloka (Slika 71) u Bernu, u Švajcarskoj, specifičan je zbog svog vijugavog oblika, koji prati tok reke, zatim zbog veličine i proporcijskih odnosa širine i dužine. U veoma malom broju naselja se na istovoj teritoriji pojavljuju isti ili slični oblici blokova. Često je situacija da su u okviru naselja prisutni najrazličitiji oblici blokova. Pravilnost oblika bloka u osnovi ne znači uvek i potpunu pravilnost i u trećoj dimenziji, jer se blok može formirati na pokrenutom terenu. Pri tome mogu nastati nepravilni oblici izvitoperenih površina, koje se jedino u osnovi pojavljuju kao pravilne.

Slika 65. Oblici blokova u osnovi

Slika 66. Pravilni kvadratni oblik bloka, Barcelona, Španija (satelitski snimak iz 2007)

Slika 67. Pravilni pravougaoni oblik bloka, Edinburg, Škotska (satelitski snimak iz 2007)

Slika 68. Pravilan, trougaoni oblik bloka, Edinburg, Škotska (satelitski snimak iz 2007)

Slika 69. Pravilan polukružni i prstenasti oblici blokova, Edinburg, Škotska (satelitski snimak iz 2007)

Slika 70. Nepravilni petugaoni oblik bloka, predgrađe Pariza, Francuska (satelitski snimak iz 2007)

Slika 71. Nepravilni izduženi oblik bloka, Bern, Švajcarska (satelitski snimak iz 2007)

Veli ina bloka se uoava pri sagledavanju njegove osnove i volumena (zamišljeni volumen u koji bi mogao da stane ceo blok). U zavisnosti od njih postoji veliki broj različitih blokova, koji se tek upoređivanjem sa okolnim blokovima mogu svrstati u: izuzetno male, srednje, male, velike i izuzetno velike (Tabela 2).⁶²

Tabela 2. Veli ine blokova

VELI INA BLOKA	POVRŠINA OSNOVE BLOKA
Izuzetno mali	do 5 ha
Mali	od 5,1 ha do 10 ha
Srednji	od 10,1 ha do 15 ha
Veliki	od 15,1 ha do 20 ha
Izuzetno veliki	preko 20,1 ha

Blokovi koji su relativno male površine, mogu se sagledati kao izuzetno veliki, usled velike visine objekata u njemu. Nasuprot tome, blok sa velikom površinom u osnovi, ali sa nižim objektima može biti manji u volumenskom smislu. Blokovi malih dimenzija ne mogu da obezbede povoljne higijenske uslove, niti da omoguće udobnost života i adekvatnost korišćenja površina tog bloka. Oni su povoljni za kretanje pešaka, jer ne predstavljaju prepreku, ali, usled česte pojave raskrsnica, onemogućavaju razvijanje frekventnijeg saobraćaja. Veliki blokovi se mogu efikasnije organizovati i u okviru njih se mogu formirati i veća dvorišta. Oni omogućavaju razvijanje brzog motornog saobraćaja, ali, ako su zatvoreni, predstavljaju prepreku pri kretanju pešaka. Radi potrebe skraćivanja puta pešaka putanja se probijaju pasaži.

Proporcije strana bloka mogu biti veoma raznolike (Tabela 3). Međutim, najveći uticaj na stvaranje identiteta bloka imaju visine objekata. Za sve prikazane proporcijske odnose veli ina blokova u osnovama, visine mogu biti iste, od minimalnih visina (neizgrađenih površina), prizemnih objekata (oko 4 m), pa do stospratnih objekata (oko 400 m), pa čak i više od toga. Kod većeg broja naselja se primećuje relativna ujednaenost veli ina pojedinih strana različitih geometrijskih oblika blokova.⁶³

Tabela 3. Najčešći i proporcijski odnosi veli ina strana geometrijskih figura u zavisnosti od oblika blokova

PROPORCIJSKI ODNOSI STRANA BLOKOVA			
trougaooni oblik	kvadratni oblik	pravougaoni oblik	trapezasti oblik
1:0,8:1	1:1	1:2	1:1:1:2
1:1:1		1:3	1:1:1:3
1:1,5:2		1:4	1:2:2:2,4
1:2:1		1:5	1:2:0,8:2,4
3:4:5		1:6	

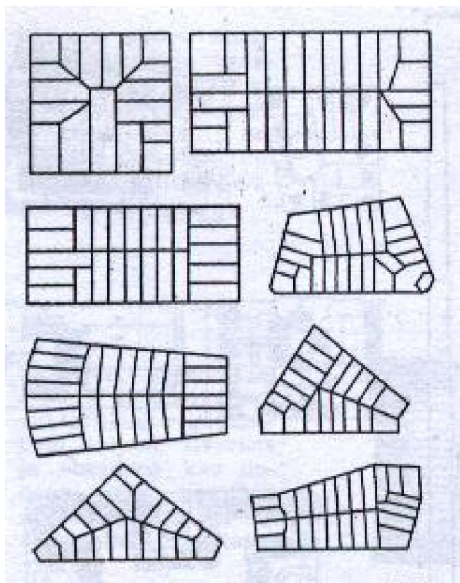
⁶² Standardni blok na Menhetnu je oko 80 m x 274 m (2 ha), u nekim američkim gradovima standardni blokovi su 200 m x 660 m (13,2 ha), dok su gradski blokovi u centralnom gradskom jezgru u Melburnu, u Australiji, 100 m x 200 m (2 ha), http://en.wikipedia.org/wiki/City_block (13. 9. 2009).

⁶³ Tabelačno prikazani podaci o proporcijским odnosima strana blokova su posledica istraživanja svih blokova u okviru ove doktorske disertacije.

Prostorna organizacija bloka

Pod pojmom organizacija bloka podrazumeva se organizacija njegove površine, podelom na parcele i podelom na izgrađene i neizgrađene površine. Ona je značajna za razvijanje određenih funkcija, kako u okviru objekata, tako i na neizgrađenim površinama, jer se utiče na osnovne karakteristike bloka.

Parcelacija bloka podrazumeva podelu celovitog zemljišta bloka na manje površine, parcele⁶⁴ (Slika 72). Broj i veličine parcela jednog bloka mogu biti različite, a ima slučajeva i da je ceo blok jedna parcela. Na način parceliranja i veličina parcela zavise od oblika i veličine bloka, njegove lokacije i namene. Pošto pravilnost podele zavisi od pravilnosti oblika blokova, zaključuje se da se kod pravilnih blokova pojavljuju i pravilni oblici parcela, a kod nepravilnih su i parcele nepravilnih oblika. Pravougaoni oblici blokova se najčešće organizuju sa dva niza parcela, zatim sa upravno postavljenim parcelama sa jedne ili sa obe strane bloka ili sa obe strane (Slika 73). Parcele se najčešće postavljaju upravno prema značajnijim saobraćajnicama. U zavisnosti od veličine blokova formiraju se i parcele različitih površina i proporcijских odnosa strana. Parcele u centralnim blokovima su uglavnom manje površine nego u perifernim. Pri monofunkcionalnoj organizaciji blokova u okviru bloka može da postoji jedna parcela. Podela površine jednog bloka na parcele može biti pravilna (sve parcele istog oblika, veličine i proporcijских odnosa) (Slika 73) ili nepravilna (sve parcele nejednake) (Slika 72).

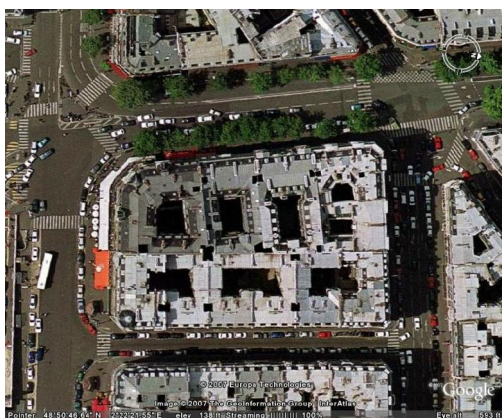
Slika 72. Primeri parcelacija blokova

Slika 73. Parcelacija pravougaonih oblika blokova, predgrađe Pariza, Francuska (satelitski snimak iz 2007)

⁶⁴ Parcela je najmanja zemljišna jedinica na kojoj se može graditi. Određena je regulacionom linijom prema javnom prostoru, kao i granicama građevinske parcele prema susednim parcelama. *Zakon o planiranju i izgradnji*, Pravilnik o opštim pravilima urbanističke regulacije i parcelacije.

Izgra enost bloka predstavlja odnos između izgrađenih i neizgrađenih površina bloka. Ona se može sagledati kroz procenat zauzetosti terena (stepen zauzetosti)⁶⁵ i koeficijent izgrađenosti zemljišta⁶⁶. Blok je površina koja uglavnom ima i izgrađene i neizgrađene prostore, ali može biti i potpuno neizgrađena ili potpuno izgrađena površina. Izgrađenost bloka zavisi od oblika i veličine bloka, proporcija strana, od karaktera naselja, urbanističke dispozicije u okviru naselja, ali pre svega od arhitektonske tipologije. Objekti mogu biti zbijeni jedni uz druge i zauzimati skoro celu površinu bloka (Slika 74). Pri organizaciji bloka, formiraju se i dvorišta, različiti oblici, veličina i programa.

Slika 74. Veoma izgrađenost stambeno-poslovnog bloka, Pariz, Francuska (satelitski snimak iz 2007)

Slika 75. Analiza uslova osvetljenja prostorija stanova jednog veoma izgrađenog bloka

Kod velike izgrađenosti bloka postoji opasnost od lošijeg prirodnog osvetljenja. Pri analizi kvaliteta prirodnog osvetljenja prostorija stanova u jednom veoma izgrađenom bloku sa tri atrijuma, pokazalo se da veliki broj prostorija (najtamnija boja) ne dobija dovoljno svetlosti iz spoljašnje sredine (Slika 75). Uglavnom ulazni delovi i hodnici nemaju uopšte prirodnog svetla ili ga dobijaju preko nadsvetla iznad vrata ostalih prostorija. Tako dobijena svetlost nije dovoljna za normalno odvijanje funkcija u stanu. Najviše svetla imaju prostorije koje su većim otvorima okrenute ka ulici (svetlo plavo obeležene površine na Slici 75). Dovoljno svetla imaju i prostorije okrenute ulici, ali sa manjim otvorima (žuto obeležene površine na Slici 75), a manje svetla imaju prostorije okrenute ka dvorištima i one koje imaju male otvore (sivo obeležene površine na Slici 75).

⁶⁵ U Zakonu o planiranju i izgradnji (član 2. stav 1. tačka 6) koristi se naziv *stepen ili indeks zauzetosti zemljišta*, a u prethodnom Zakonu *procenat iskorišćenosti*. Međutim, autor smatra da to nije adekvatan izraz, pa koristi naziv *procenat zauzetosti zemljišta*. Procenat zauzetosti zemljišta bloka je odnos površina pod objektima u okviru bloka i površine bloka uvećan 100 puta. Njime se iskazuje procentualni iznos izgrađene površine. Ovim pokazateljem, kao i koeficijentom izgrađenosti, mogu se odrediti osnovne karakteristike postojećih prostora i utvrditi uslovi gradnje kojima bi se postigli povoljni ekološki i funkcionalni uslovi u bloku.

⁶⁶ U Zakonu o planiranju i izgradnji (član 2. stav 1. tačka 5) koristi se naziv *stepen ili indeks izgrađenosti*. Međutim, autor smatra da to nije adekvatan izraz, pa koristi naziv *koeficijent iskorišćenosti*, kao što je to bilo definisano u prethodnom Zakonu. Koeficijent izgrađenosti bloka je odnos razvijene izgrađene površine bloka (zbir svih etaža svih objekata) i površine bloka. Njime se iskazuje stvarna iskorišćenost površine bloka. Ovaj numerički pokazatelj je, pored podatka o procentu zauzetosti zemljišta, najbitniji za planiranje i uređenje prostora, jer se njime može regulisati i kontrolisati identitet prostora jednog bloka.

3.1.2. FUNKCIONALNE KARAKTERISTIKE BLOKA

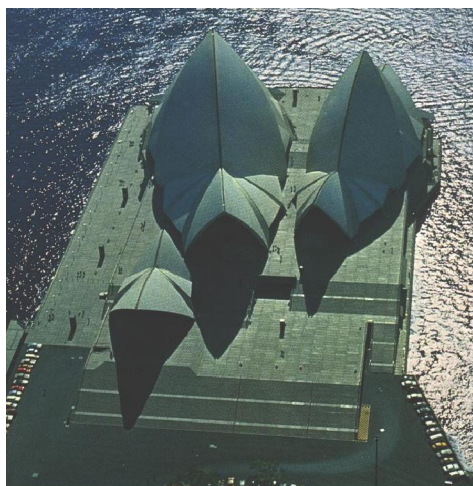
Funkcionalne karakteristike bloka obuhvataju namenu izgrađenih i neizgrađenih površina, kao i način pristupa do njega i njegovih elemenata. Funkcionisanje bloka daje smisao njegovog postojanja. Način pristupa do bloka ili do njegovih pojedinih delova je veoma značajan faktor kvaliteta života i rada ljudi u okviru bloka. On može da poveća atraktivnost i posećenost bloku, ili, naprotiv, da smanji interesovanje za neke sadržaje u okviru bloka. Zato je, osim namene bloka, veoma značajan i kvalitet pristupa do njega.

Namena bloka

Namena bloka zavisi od sadržaja objekata i programa na neizgrađenim površinama, van i unutar tog bloka. Blok koji je celom svojom površinom neizgrađen ima onakvu funkciju koju ima i ta površina, dok namena bloka kojeg čini jedan objekat, zavisi od funkcije koja se u tom objektu razvija. Blokovi mogu biti namenski veoma različiti, a takođe mogu biti i jednonamenski, monofunkcionalni ili višenamenski, polifunkcionalni. Namene blokova u najvećoj meri doprinose njegovom prepoznavanju, odnosno uslovljavaju identitet tih blokova. Namene površina utiču na organizaciju prostora i oblikovanje objekata i okolnih površina, a veoma mnogo mogu da utiču i na kvalitet života i higijenske uslove bloka.

Sadržaji izgrađenih površina blokova doprinose nameni bloka u celini. Svi objekti, bez obzira na položaj u okviru bloka, značajni (glavni, sporedni), veliki ili mali, imaju određenu funkciju. Postoje mnogobrojne namene objekata: stambene, upravne, administrativne, verske, kulturne, obrazovne, poslovne, proizvodne, trgovačke, zanatske, uslužne, ugostiteljske, zdravstvene, sportsko-rekreativne, socijalne, transportne ili specijalne. Specifične namene objekata u blokovima u najvećoj meri doprinose njegovom identitetu, a često i identitetu naselja.

Blokovi postaju prepoznatljiviji ne samo zbog svoje posebne namene, već i zbog arhitekture objekata koja proističu iz specifičnosti te namene. Objekti jednog bloka mogu biti monofunkcionalni ili polifunkcionalni. Zgrada opere u Sidneju u Australiji (Slika 76), osim što je okarakterisala blok kao kulturni, dala mu je i izuzetan kvalitet identiteta zbog svog specifičnog volumena i oblika. Blok sa verskim sadržajem, kao na primer blok u Parizu na čijoj je površini izgrađena Crkva Noterdam (Slika 77), izdvaja se zbog verskog sadržaja, ali i zbog svoje veličine, karakteristične arhitekture verskog objekta, kao i zbog mogućnosti sagledavanja bloka sa reke Sene i sa suprotne obale. Namena objekta uslovljava i formiranje vešer parking površine, kao i slobodnih i zelenih površina, a blok je dobio i još jednu značajnu namenu, okupljanje i socijalizaciju ljudi. Polifunkcionalni blokovi u svom sastavu imaju objekte i površine različitih funkcija. Razmeštaj sadržaja u okviru polifunkcionalnog bloka može biti organizovan po horizontali ili vertikali. Ako se blok sastoji od jednog objekta, onda se u njegovim prostorijama prizemlja pojavljuju specifične namene, dok su spratovi najčešće stambene namene.

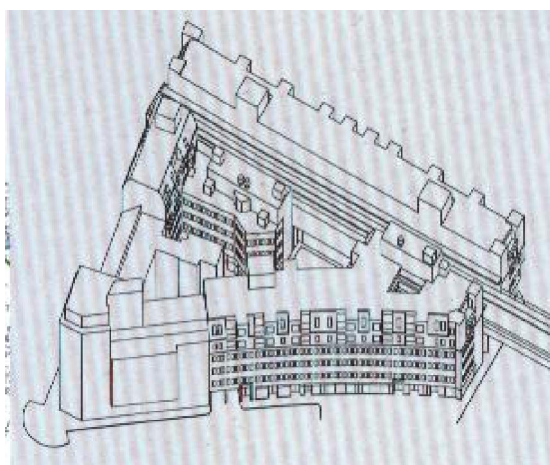

Slika 76. Namena bloka, blok sa zgradom opere, Sidnej, Novi južni Vels

Slika 77. Namena bloka, blok sa verskim objektom, Crkvom Noterdam, Pariz, Francuska

U slučaju da blok obuhvata više različitih sadržaja, oni su najčešće srodni po karakteru i međusobno veoma povezani. Međutim, ima blokova koji objedinjavaju potpuno neusaglašene sadržaje, kao na primer stambeno-poslovni blok na periferiji Beča. Zahvaljujući i visokom tehničkom nivou organizacije nadzemnog metroa, u središtu stanovanja funkcioniše metro stanica i okretnica (Slike 78. i 79).

Slika 78. Saobraćajno-stambeno-poslovni blok, predgrađe Beča, Austrija (1997)

Slika 79. Saobraćajno-stambeno-poslovni blok, predgrađe Beča, Austrija (1997)

U objektima koji se nalaze na parceli organizacija različitih funkcija se sprovodi po horizontali, od ulice prema dubini parcele. Uz ulicu je glavni, stambeni objekat, a iza njega u dvorištu pomoćni (garaže, radionice, ekonomske prostorije, staje, živinarnice, magacini...).

Namena koja je prisutna unutar objekata bloka može biti stalna ili promenljiva. Konstantnost namene uslovljava i naviku ljudi da se oslanjaju na njeno prisustvo, bez očekivanja da se dogodi neka promena. Takva situacija korisnicima obezbeđuje

sigurnost i opuštenost. U mnogim objektima je jedna ista funkcija, bez ikakve promene, vekovima prisutna. Potrebe ljudi se vremenom menjaju, pa namene koje se nisu prilagođavale novim potrebama, mogu postati nepotrebne. Ima situacija kada zbog svoje specifičnosti, prevaziđene namene objekti postaju muzeji. Njihova nova funkcija je jedino da se sačuva sećanje na nekadašnju namenu. Nasuprot tome, postoje objekti koji konstantno menjaju svoje sadržaje, pa stanovnici, naročito starija populacija, nerado posećuju takve prostore. Mladi, željni promena i novih izazova, uvek radije posećuju mesta koja menjaju svoju namenu. Stalne izmene u funkcionalnom smislu ne dozvoljavaju da se formira jedan jasan i prepoznatljiv izgled i identitet tog objekta. Za takve prostore se i ljudi mnogo manje vezuju i teže identifikuju sa njima.

Prizemlja objekata sa javnim sadržajima su najvažniji delovi bloka, jer se na tom nivou odvija komunikacija unutrašnjeg i spoljašnjeg prostora, privatnog i javnog, izgrađenog i neizgrađenog, zatim se razvija komunikacija između zaposlenih i posetilaca, stanara i prolaznika. To je mesto najvećeg bogatstva susreta ljudi, razmene robe, novca, informacija i socijalizacije u naselju (Slike 80. i 81).

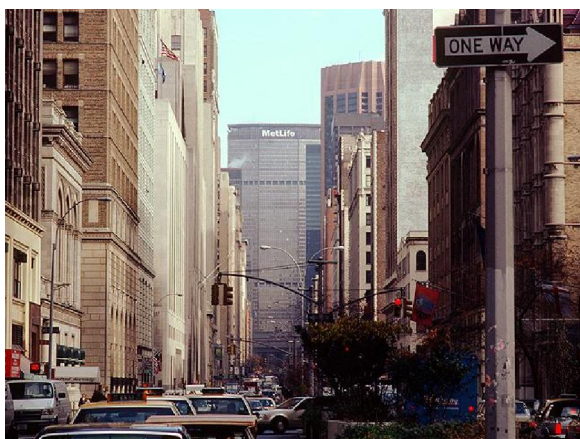
Slika 80. Galerija u prizemlju objekta,
Prag, Češka Republika

Slika 81. Knjižara u prizemlju objekta,
Prag, Češka Republika

Funkcije neizgrađenih površina blokova takođe doprinose opštoj nameni bloka. U okviru bloka postoje saobraćajne, slobodne i zelene površine. One mogu biti spolja, u javnom prostoru, van regulacionih linija bloka ili unutar njih. Takođe, mogu biti međusobno potpuno odvojene ili manje-više povezane. U zavisnosti od njihove organizacije i povezanosti, razvijaju se i određene funkcije i vrste programa na njima. Dok ulica odgovara linearnom kretanju, hodu ili vožnji, trg okupljanju ljudi i njihovom boravku na jednom mestu, dvorišta, pojedina mesta ili objedinjena, mogu da predstavljaju mesta mira, predanosti intimi ili ograničenom zajedništvu. Međutim, unutrašnji prostori bloka mogu biti i vrlo atraktivni i dinamični, po interesantnosti, mogu poistovetiti sa kvalitetima ulice ili trga.

Saobraćajna površina je površina namenjena aktivnom (Slika 82) i mirujućem saobraćaju. Obuhvata sve saobraćajne površine i u okviru javne površine i unutar bloka. Ova površina je značajna zbog obezbeđenja pristupa do blokova i parcela, unutrašnjih parkirališta ili garaža, zbog ulaza u objekte, ali može da bude i mesto okupljanja i boravka ljudi na otvorenom, kao i da bude mesto sagledavanja pojedinih delova bloka. Ipak su saobraćajne površine najčešće i izvori buke i zagađenja vazduha izduvnim gasovima. Kao posebno interesantni delovi saobraćajnih površina su raskrsnice na kojima se ukrštaju pravci kretanja, dešavaju susreti i donose odluke o daljim aktivnostima.

Slika 82. Aktivni saobraćaj na javnoj saobraćajnoj površini izvan bloka

Slika 83. Pešački saobraćaj i trgovina na javnoj saobraćajnoj površini izvan bloka

Saobraćajne površine ponekad nisu jasno izdiferencirane prema vidovima saobraćaja koji su na njima zastupljeni. Tako se u područjima pešačkog kretanja pešaci kreću i po kolovozu (Slika 83), a na nekim pešačkim stazama se, uz jednu ivicu, razvija i biciklistički saobraćaj. Postoje, takođe, saobraćajnice sa specifičnim režimom, pri čemu se, s vremenom na vreme, one koriste na različite načine.

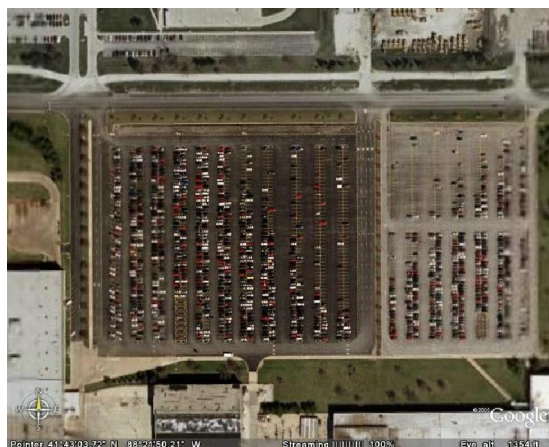
Osnovna funkcija aktivnih saobraćajnih površina je kretanje, dok se površina za mirujućem saobraćaju (Slika 84) koristi za parkiranje motornih vozila i bicikala, kako u okviru javne površine, tako i u unutrašnjosti bloka. Tu spadaju i autobuska stajališta i pristupi do benzinskih pumpi. Parkiranje može biti organizovano pojedinačno, u objektima ili na parcelama ili objedinjeno u većim objektima, garažama, a ima slučajeva i da je ceo blok jedna velika parking površina (Slika 85).

Slobodna površina je neizgrađena popločana površina, kako u javnom prostoru, izvan regulacionih linija bloka, tako i u okviru bloka, unutar regulacija. Pristupi od trotoara do objekata, zatim platoi i proširenja ispred ulaza u objekte čine slobodnu površinu u okviru javne, a pešačke staze, platoi, sportski tereni i pešanići, kao i popločani delovi pojedinih privatnih dvorišta, čine slobodnu površinu u okviru unutrašnjosti bloka. Slobodne površine van bloka su značajne zbog pristupa do objekata i okupljanja radi ulaska u objekte, a one u unutrašnjosti za okupljanje ljudi i igru dece, kao i za boravak ljudi na otvorenom i uspostavljanje veze sa

prirodom. U zavisnosti od na ina gra enja bloka može se posti i odvajanje ili objedinjavanje javnih (van bloka) i privatnih (unutar bloka) slobodnih površina. Unutrašnjost bloka može služiti i za javno okupljanje ve eg broja ljudi, što je posebno prisutno kod blokova sa poslovnom namenom. Unutrašnji, na poseban na in osmišljen i ure en, slobodan prostor uslovljava karakter i namenu bloka. Živost dvorišta ili, nasuprot tome, mir, doprinose stvaranju specifi ne slike ne samo o unutrašnjosti bloka, ve i o bloku u celini.

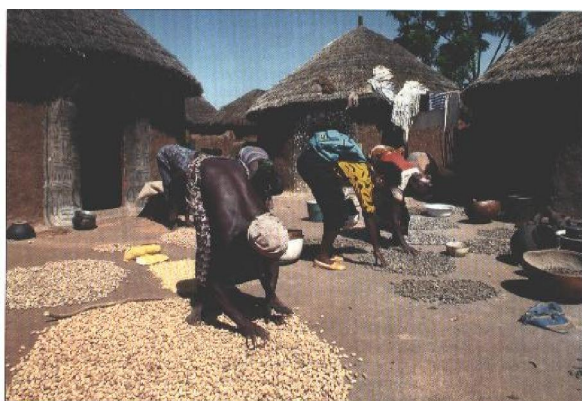

Slika 84. Miruju i saobraćaj i pristup do objekata na javnoj saobraćajnoj površini

Slika 85. Velika površina bloka uređena kao parking površina

Slobodne površine unutar nekih ruralnih naselja zajednički se koriste za određene delatnosti. Tako se u selima u Indiji, u Africi, slobodna površina između stambenih kuća koristi za sušenje kikirikija (Slika 86). U ruralnim naseljima se u unutrašnjosti blokova pojavljuju isparcelisana dvorišta ili bašte koje su u većoj ili manjoj meri izolovana. Unutrašnjost stambenog bloka u urbanom naselju može biti osmišljena kao veća zajednička površina sa zelenim i popločanim delovima sa elementima za igru dece, kao npr. u jednom bloku u Beču. Na taj način je formiran okvir susjedstva i bezbedan prostor za igranje dece (Slika 87), iako se nalazi na krovu garaže za tramvaje.

Slika 86. Korišćenje neizgrađene površine za sušenje kikirikija u selu, Indija, Afrika

Slika 87. Dečje igralište u unutrašnjem dvorištu stambenog bloka, Beč, Austrija

Unutar novih stambenih blokova okruženih jakim saobraćajnicama, formirana su bezbedna i zaštićena unutrašnja dvorišta do kojih aktivni saobraćaj ne može da prođe. Zato je i blok sa višeporodničnim stambenim zgradama isto postao mesto mira poluprivatnog ili polujavnog života (Slika 88). Unutrašnje dvorište i poslovnog bloka može biti mesto socijalizacije, socijalne integracije, zajedništva, čak i centar društvenog života u naselju (Slika 89). U zavisnosti od načina organizovanja unutrašnjih dvorišta može se ista i njihova tipologija. Postoje dvorišta organizovana kao privatna, poluprivatna, polujavna i javna, što ljudima daje mogućnost različitog korišćenja.

Slika 88. Unutrašnje dvorište stambenog bloka, Liman III, Novi Sad, R. Srbija

Slika 89. Unutrašnje dvorište poslovnog bloka, Njujork, SAD

Zelena površina, koja predstavlja zbir svih zelenih površina, kako u okviru javne površine, tako i unutar bloka, značajna je najviše zbog ekoloških razloga. Osim što predstavlja prečišćivača vazduha i zaštitu od preterane insolacije i uticaja vetra, zelena površina je važna i sa estetske strane. Ona deluje dekorativno u prostoru, a pomoću nje se mogu nagovestiti ulazi u objekte ili ista i neki interesantniji delovi fasada. Takođe, pomoću zelenila moguće je prekriti i neke neatraktivne površine, kao što su zabašeni zidovi i sl. Blok može da bude celom svojom površinom neizgrađen i organizovan kao parkovska površina (Slika 90), uređen kao groblje, a može biti i neuređena, zapuštena zelena površina, pa čak i deponija smeća. Uređene zelene površine prisutne su i u okviru dvorišta nekadašnjih kraljevskih rezidencija (Slika 91). Njihova veličina i estetsko bogatstvo, kao i konstantnost održavanja predstavljaju bogatstvo i mogućnost vlasnika, kao i značaj koji je zelenim površinama nekada pridavan.

U ruralnim sredinama ima više prirodnih elemenata nego u urbanim, pa je njihova vrednost u gradskim sredinama mnogo veća nego u seoskim. Zato se čak i na krovnim terasama pojedinih građevina organizuju zelene površine, kako bi se prirodi vratilo ono što je građevinom oduzeto. Organizacija jednog poslovnog bloka u Oklandu podrazumevala je, osim izgradnje višespratne administrativne zgrade i velike trospratne garaže (Slika 92), još i postavljanje blago zatalasane zelene

površine na krovu garaže (Slika 93). Tako je u gradu koji oskudeva zelenilom, obezbeđena značajna zelena površina.⁶⁷

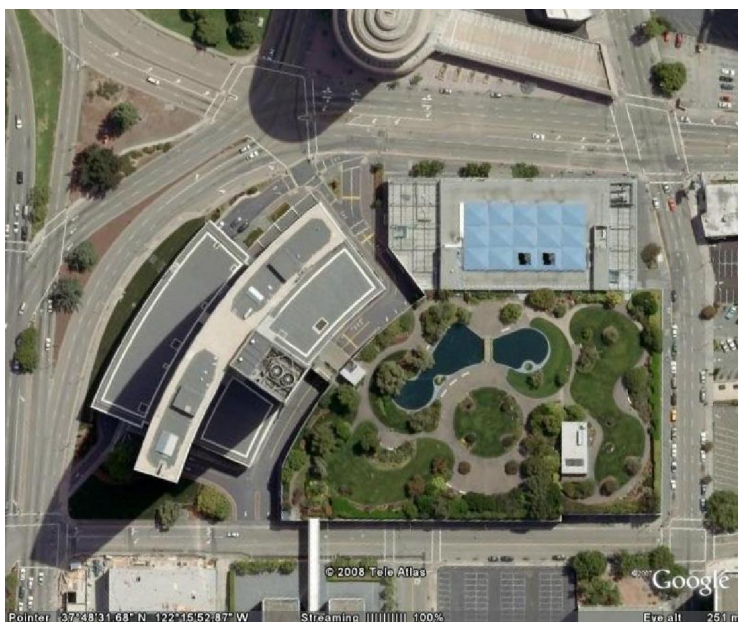

Slika 90. Zelena površina bloka kao parkovska površina, Zagreb, Hrvatska

Slika 91. Vrt Herrenhausen, predgrađe Hanovera, Nemačka

Kvalitet korišćenja prostora unutarblokovskog dvorišta najviše zavisi od morfologije okolnih građevina i stepena uređenja zelenih površina. Međusobnom usklađenošću u zelenih i izgrađenih površina se postižu bolji higijenski uslovi i funkcionalnost. Stanovnicima prizemnih objekata u okviru jednog bloka je omogućeno ostvarivanje potpune veze sa prirodnom sredinom, dok oni na spratovima tu komunikaciju ostvaruju preko terasa.

Slika 92. Organizacija bloka istovremeno i kao građevina i kao zelene površine, Okland, SAD (satelitski snimak iz 2007)

Slika 93. Zelena površina na krovu garaže, Okland, SAD

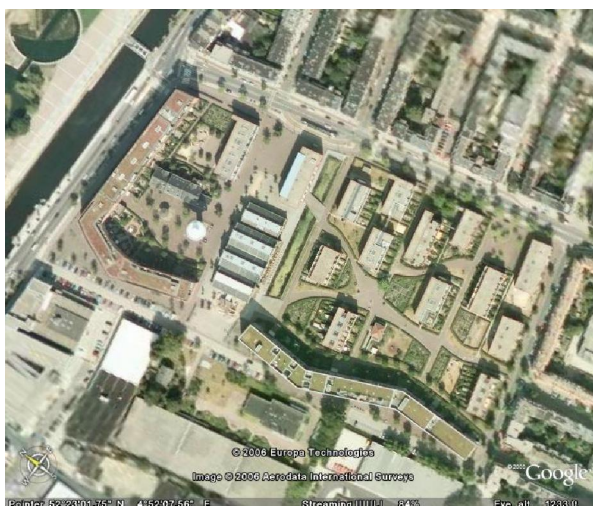
⁶⁷ L. Halprin, *Gradovi*, str. 188.

Pristupa nost bloku

Pristup do bloka omogućava površine kojima se do njega može stići i iz nekih drugih delova naselja, zatim površine kojima se sa okružuju ih, graničnih linija ili površina može prići svakoj parceli bloka ili u svakom objektu i dvorište. U zavisnosti od vrste graničnih linija bloka, parcelacije, na njemu izgradnje i oblikovanja objekata, kao i organizacije unutrašnjih dvorišta, postoje i različite vrste i kvalitete pristupa.

Pristupi do bloka omogućavaju stanovnicima naselja da što jednostavnije, ugodnije i bezbednije stignu do njega. Kvalitet pristupa zavisi od: funkcionalnosti ulične mreže, značajne saobraćajnice, njihove frekventnosti, poprečnog i podužnog profila ulica, od prevoznih sredstava i postojanja i efikasnosti linija gradskog saobraćaja. Urbanistička dispozicija bloka takođe uslovljava da se do njega lakše ili teže dolazi. Veća frekventnost saobraćajnih površina uglavnom predstavlja pozitivan faktor povezanosti bloka sa drugim prostorima grada, mada ponekad može da predstavlja i nepovoljnost u ekološkom i bezbednosnom smislu. Velika količina izduvnih gasova, buka ili zakrivenost ulica usled nedostatka parking mesta, kao i velika brzina kretanja vozila, mogu potpuno da devastiraju prostor, pa čak da utiču i na propadanje građevinskog materijala od kojeg su objekti blokova sagrađeni.

Pristupi do unutrašnjosti bloka mogu biti veoma različiti. Kod otvorenog bloka pristup se organizuje u vidu slobodnih površina do svakog objekta (slika 94). Do parcela bloka sa ivičnim naizmjeničnom izgradnjom se dolazi preko većeg broja pristupa po obodu bloka. Prilazi do dvorišta mogu prolaziti i kroz objekte, odnosno kroz pasaže ili kroz kapije na ogradama. Imaju slučajeve da se pristupi pojavljuju kao slepe ulice unutar bloka, kada je on organizovan po principu "klouza"-a (Slika 95).

Slika 94. Pristupi do unutrašnjih površina bloka pri slobodnom naizmjeničnom izgradnjom bloka, Amsterdam, Holandija (satelitski snimak iz 2007)

Slika 95. Pristupi do parcela "klouza"-a sa slepim ulicama, Edinburg, Škotska (satelitski snimak iz 2007)

Ulazi u objekte bloka su jedan od najznačajnijih elemenata pristupa nastali u bloku. U zavisnosti od načina izgradnje bloka i načina organizacije i izgrađenosti parcela, kao i tipologije, morfologije i namene građevina, postoje direktni ulazi sa javne površine u objekat ili indirektni, iz pasaža ili iz dvorišta. Postoji, takođe, i mogućnost, istina retka, da se do objekta stiže i iz vazduha, pa se i ulaz obezbeđuje na krovu. U tom slučaju se na vrhu zgrade na krovnoj terasi postavlja heliodrom.

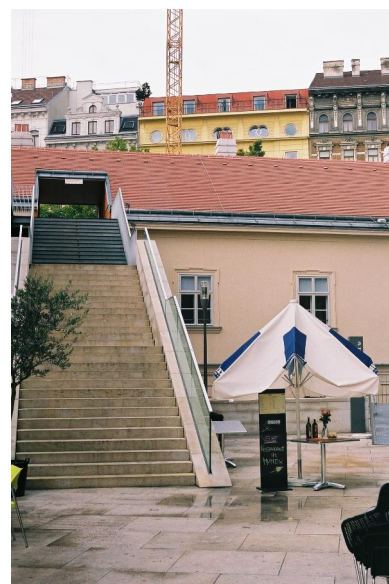
U zavisnosti od tipologije građevine i funkcionalne organizacije unutar nje, pojavljuju se različiti slučajevi ulazanja u objekte. Postavljanje ulaza može biti direktno u nivou terena, ispod njega ili iznad. Za većinu korisnika je najlakši i najprihvatljiviji način ulazanja u objekat u nivou terena (Slika 96). Kada se podrumске prostorije koriste za neki javni sadržaj, do njih se mora obezbediti pristup sa ulice silaženjem stepenicama, rampama, pokretnim platformama ili liftovima, da bi se obezbedio kvalitetan pristup za sve kategorije ljudi (deca, stare osobe i osobe sa invaliditetom). Svi navedeni elementi se koriste i pri ulazanju u objekat, kada se ulaz nalazi na nekom od nadzemnih etaža (Slika 97) ili na krovu (Slika 98).

Slika 96. Direktni ulaz u prizemlju

Slika 97. Ulaz na spratu

Slika 98. Ulaz na krovu

Indirektnim prilazom do objekta, iz pasaža ili iz dvorišta, a koji mogu biti privatnog ili javnog karaktera, omogućava se veća privatnost nego pri direktnom ulazanju u objekat sa javne površine. Iz dvorišta se može ulaziti i preko galerije, što zavisi od načina organizacije samog objekta. Ulazi u objekte su najčešće pešački, a postoje i kolsko-pešački ili kolski ulazi.

Pristupi do dvorišta bloka su površine koje spajaju javnu površinu, van bloka, sa dvorištem unutar bloka. Oni su najčešće pod pravim uglom u odnosu na ulicu, a mogu biti: kolski, kolsko-pešački ili pešački. Pristup do dvorišta se može obaviti kroz kapiju, direktno sa ulice, kao što se npr. ulazi u dvorište Hundertvaserovog muzeja u Beču (Slika 99), ili kroz pasaž, kao što se stiže do

dvorišta bloka Gradske kuće, tako i u Beču (Slika 100). Mesta ulaza mogu biti posebno naglašena arhitektonskim ili likovnim oblikovanjem, kao što je na primer ulaz u dvorište Hundertvaserovog muzeja istaknut neobičnim stubovima (Slika 99). Pristup do ovog objekta je istaknut i nagovešten postavljanjem neobičnih stubova duž monotone fasade bloka u kojem se muzej nalazi (Slika 101). Ulaz može biti postavljen i ako je blok organizovan kao parkovska površina, kao što se ulazi u park na obali Dunava u Beču (Slika 102).⁶⁸

Slika 99. Pristup kroz kapiju do dvorišta, Hundertvaserov muzej, Beč, Austrija

Slika 100. Pristup kroz pasaž do unutrašnjosti bloka, Gradske kuće, Beč, Austrija

Slika 101. Nagoveštaj pristupa u dvorište Hundertvaserovog muzeja, Beč, Austrija

Slika 102. Naglašavanje ulaza u park na obali Dunava, Beč, Austrija

⁶⁸ O potrebi obezbeđenja pristupa nosti objektima i prostorima su pisali Lj. Vukajlov, M. Po u , *Kriterijumi pristupa nosti objekata*, str. 573–577 i M. Po u , Lj. Vukajlov, *Pristupa nost – kriterijum kvaliteta planiranja i izgradnje*, str. 235–243.

3.1.3. ARHITEKTONSKO-GRAĐEVINSKE KARAKTERISTIKE BLOKA

Morfologija bloka određena je arhitektonsko-gradevinskim karakteristikama pojedinačnih objekata: tipologijom građevina, njihovom spratnošću i načinom oblikovanja, fenestracijom, izgledom, materijalizacijom, teksturom i bojom, kao i završnom linijom, siluetom. Za blok su veoma značajni i međusobni odnosi objekata koji uslovljavaju način i sistem građenja bloka. Ivi ili slobodni način građenja blokova, kao i zatvoreni, poluzatvoreni, poluotvoreni i otvoreni sistemi građenja bloka utiču još i na postizanje određenih uslova orijentacije, insolacije i provetravanja.

Postoje primeri naselja gde je cela površina sačinjena od blokova izgrađenih na isti način, ali isto tako postoje i naselja kod kojih su prisutna oba načina građenja blokova. Iako od samog početka nastanka naselja oba načina građenja blokova egzistiraju, smatra se da je građevine po pravilima i načina tradicionalni način odraz razvijenije svesti stanovnika. Takvim načinom organizacije prostora stvorena je mogućnost kontrolisanja korišćenja prostora, ubiranja rente ili organizovanja efikasnijeg sistema naplative.

Način građenja bloka

Način građenja bloka podrazumeva pozicioniranje objekta/objekata u odnosu na regulacionu liniju bloka. Usled različitih stavova ljudi prema izgrađenom i neizgrađenom prostoru, tokom istorije su se pojavila dva različita načina građenja blokova: ivični ili način građenja⁶⁹ i slobodni način građenja.⁷⁰

Ivični način građenja bloka je takav način građenja pri kojem se građevinska i regulaciona linija bloka poklapaju, što znači da su objekti postavljeni na samoj regulaciji bloka (Slike 104, 107, 110. i 113). U slučaju da blok čini samo jedna građevina, onda površina objekta može biti čak ista kao i neto površina bloka (Slika 106) ili, ukoliko je objekat manjeg gabarita, pojavljuje se veća neizgrađena površina iza njega (Slika 113). Niz objekata prema ulici formira ulični front, a prema unutrašnjosti dvorišni front, pa postoje i dve regulacione linije. Kod ivičnog načina građenja se izdvajaju prostori "ispred" i "iza" objekata. S one strane gde se nalazi pristup do parcele ili objekta je prostor "ispred", a iza objekta, u dvorištu, je prostor

⁶⁹ Aldo Rossi kaže da ivični ili blokovski način građenja *poti* e "iz policijskog pravilnika iz 1851. i čini jedan od najpotpunijih oblika korišćenja urbanog (gradskog) zemljišta; sastoji se od različitih dvorišta postavljenih upravno na ulici na proleđu..." Za kuće postavljene na ovaj način u okviru bloka kaže se i da su kasarne za izdavanje, što nas navodi na definiciju o "gradu kasarni". A. Rossi, *Arhitektura grada*, str. 92.

⁷⁰ Branko Maksimović ističe i način građenja i sistem građenja kao istu kategoriju, koja podrazumeva način na koji su zgrade razmeštene i postavljene u odnosu na blok i ulicu. U praksi 60-tih godina XX veka korišćeni su termini arhitektonskih tipologija kao načini izgradnje:

- ivični sa višespratnim zgradama koje uokviruju blok
- sa slobodnim višespratnim traktovima
- sa porodičnim zgradama u nizu
- sa zgradama na individualnim parcelama i
- građevine solitera.

B. Maksimović, *Urbanizam*, str. 90.

"iza". Ovi prostori su potpuno jasno definisani i različitog su karaktera. Ispred objekta je prostor javnog karaktera, dok je iza uglavnom prostor privatnog karaktera. Dispozicija objekata u bloku uslovljava formiranje i karakter okolnog prostora, a prostorijama unutar objekata omogućavaju određene uslove orijentacije, osvetljenja i provetrenosti.

Kod iverzitet u Novom Sadu izgrađenog bloka niz objekata može biti organizovan kao kontinualan ili diskontinualan. Kontinualan niz građevina podrazumeva konstantno prisustvo izgrađenih elemenata na regulacionim linijama bloka, a diskontinualni frontovi imaju prekinute fasadnih frontova. Kontinualnost uličnog fronta, niza fasada bloka okrenutog prema ulici, uslovljava utisak definisanosti javne površine ulice, sa jedne strane, i odvajanje unutrašnjih dvorišta od spoljašnje, javne površine bloka, sa druge strane. Kontinualnost dvorišnog fronta, niza fasada bloka okrenutih ka dvorištima, uslovljava utisak zatvorenosti slobodnog prostora unutar bloka i njegovu odvojenost od spoljašnje javne površine, koja uglavnom ima saobraćajnu funkciju.

Ivi ni na inograđenja je najčešće prisutan u centralnim područjima naselja, gde su blokovi pretežno poslovnog karaktera, jer su objekti u neprekinutim nizovima maksimalno iskorišćeni. Gledajući blok sa okolnih ulica efekat kontinuiteta fasada doprinosi boljem estetskom doživljaju bloka. Ivi ni na inograđenja je manje povoljan za stambene sadržaje. Osnovna nepovoljnost je blizina saobraćaja i zagađenja koja on nosi, buke i izduvnih gasova, a postoji i ugroženost bezbednosti pešaka. Negativna pojava je i nepovoljna insolacija stanova, koja se javlja u slučajevima kada je ulica uska. Unutrašnji uglovi, naročito kod blokova trougaonih oblika, veoma su nepovoljni po pitanju higijene, jer nemaju ni dobru insolaciju ni provetrenost.

Slobodni na inograđenja bloka je takav na inograđenja pri kojem se građevinska i regulaciona linija ne poklapaju (Slike 105, 108, 111. i 114), pa su objekti postavljeni slobodno na neizgrađenoj površini i najčešće nemaju nikakvu fizičku vezu sa susednim objektima. Ukoliko blok ima samo jedan objekat onda je oko njega prisutna manja ili veća neizgrađena površina (Slike 109. i 115). Za slobodno izgrađen blok su karakteristični diskontinualni ulični frontovi koje je ponekad teže sagledati sa okolnih graničnih površina bloka. Diskontinualnost objekata bloka sa slobodnim na inograđenja dovodi do povezivanja javnog i privatnog prostora. Pri tome se gube jasne granice bloka, kao i definisanost pojedinih elemenata bloka, okolnih javnih površina i unutrašnjih dvorišta. Uglavnom, sve površine ovako organizovanih blokova, postaju javne. Većinom su svi objekti postavljeni u zelenilu, pa su korisnicima prostora obezbeđeni povoljni ekološki uslovi. To je ujedno i glavni kvalitet koji se ovim na inograđenja bloka postiže. "Blokovi sa slobodnim na inograđenja mogu objektima da obezbede iste uslove orijentacije, ali sam blok postaje dezorijentisan. Ne postoji više prostor *ispred* i prostor *iza*, jer je on objedinjen i ima iste karakteristike. Zgrada postaje ravnodušna prema okolini (prema tlu koliko i prema susedu, zgradi ili prostoru)."⁷¹

⁷¹ J. Castex, Jean-C. Depaule, P. Panerai, *Urbane forme*, str. 12.

Sistemi građenja bloka

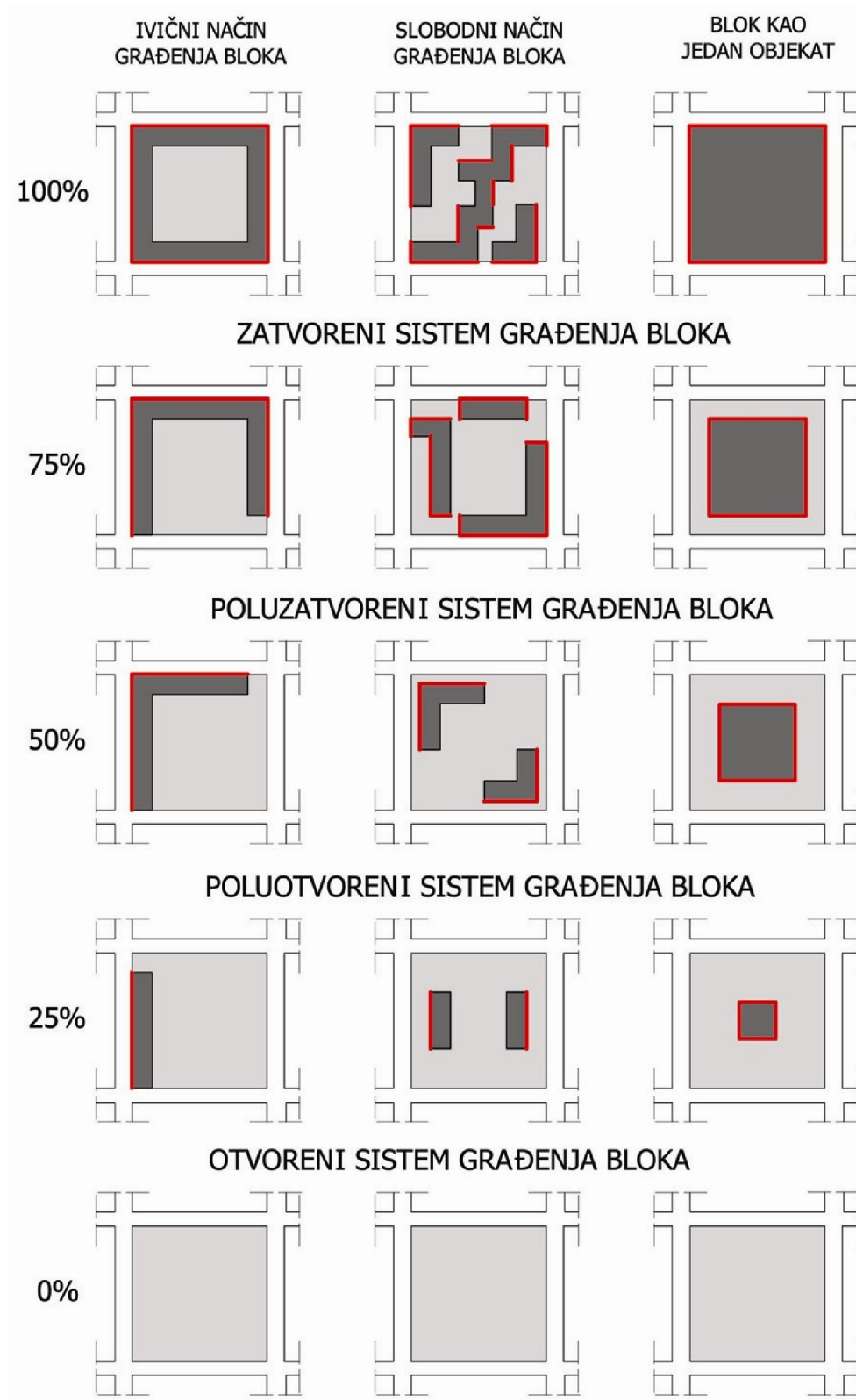
Sistem građenja blokova podrazumeva na in organizacije strukture bloka u celini, a posledica je izgrađenosti i na ina građenja bloka. Postoje sledeći sistemi građenja blokova: zatvoreni, poluzatvoreni, poluotvoreni i otvoreni. Dužina fasada građevine/grādevina u okviru jednog bloka, bilo da u njemu postoji samo jedan ili više objekata na regulacionoj liniji ili uvođeno u odnosu na nju, kao i da li su objekti u nizu ili su postavljeni slobodno na površini bloka, uslovljava pojavu veće ili manje zatvorenosti. Prisustvom većeg diskontinuiteta građevina, postiže se utisak otvorenosti bloka. Postavlja se pitanje utvrđivanja kriterijuma za određivanje zatvorenog, poluzatvorenog, poluotvorenog i otvorenog sistema građenja bloka. Pošto se kontinualnost uli nog fronta sagledava sa okružujućih ulica ili drugih površina kao jasno istaknut element bloka, onda je sasvim logično da se na osnovu njega utvrđuje i sistem građenja bloka. Pri tome je merodavan iznos dužine sagledivih uli nih frontova izražen u procentima u odnosu na obim bloka (neto dimenzije bloka) (Tabela 4).

Tabela 4. Dužina uli nog fronta (duf) kao parametar za utvrđivanje sistema građenja bloka

SISTEM GRAĐENJA BLOKA	DUŽINA ULI NOG FRONTA (DUF)
zatvoreni	75–100%
poluzatvoreni	50–74%
poluotvoreni	25–49%
otvoreni	0–24%

Kod ivi nog na ina izgradnje bloka je veoma lako utvrditi dužinu fasada koje se sagledavaju sa okružujućih ulica. Nešto teže bi bilo ustanoviti dužine vidnih fasada objekata koji su na manjoj ili većoj udaljenosti od regulacione linije ili se nalaze skrivene iza krošnji drveća. Tada je merodavna ona fasada koja se sa oboda bloka može sagledati bez teškoća, odnosno ona fasada ispred koje ne postoji veća vizuelna prepreka (viši objekat je vidan i ako ispred njega stoji velika krošnja drveta).

Pošto je na in sagledavanja fasada isti za sve blokove, bez obzira na njihove prostorno-fizičke, morfološke, funkcionalne i estetske karakteristike, dat je model utvrđivanja zatvorenosti bloka na osnovu šematski prikazanih blokova kvadratne osnove i obeleženih vidnih fasada (crvena linija) (Slika 103). U modelu su blokovi grupisani po kolonama (prema na inu građenja) i redovima (prema sistemu građenja). U trećoj koloni je dodatno prikazan i jedini blok (blok sa jednim objektom), iako on može biti i ivi no i slobodno izgrađen, sa namerom da se ukaže na određene specifičnosti po pitanju sagledavanja fasada. Pošto su šematski prikazani granični slučajevi dužina sagledivih fasada blokova, onda se sistem građenja na modelu uođava izmeđ u dva reda (u intervalu od – do).

Slika 103. Sistemi građenja bloka na šemama blokova kvadratne osnove

IVIČNI NAINGRAĐENJA

Slika 104. Blok u Madridu, Španija, 100% duž

SLOBODNI NAINGRAĐENJA

Slika 105. Blok u Beču, Austrija, 75% duž
Zatvoreni sistem građenja bloka

BLOK KAO JEDAN OBJEKT

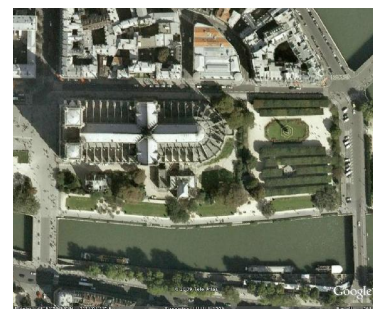
Slika 106. Blok u Madridu, Španija, 100% duž

Slika 107. Blok u Rotterdamu, Holandija, 51% duž

Slika 108. Blok u Rotterdamu, Holandija, 66% duž
Poluzatvoreni sistem građenja bloka

Slika 109. Blok u Parizu, Francuska, 51% duž

Slika 110. Blok u Rotterdamu, Holandija, 34% duž

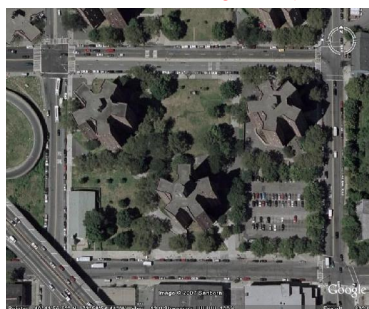
Slika 111. Blok u Njujorku, SAD, 48% duž
Poluotvoreni sistem građenja bloka

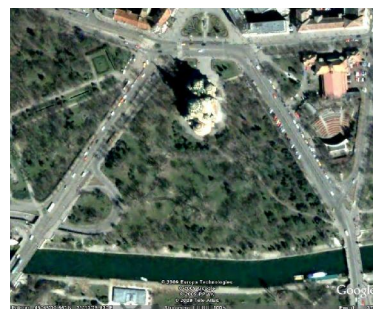
Slika 112. Blok u Berlinu, Nemačka, 34% duž

Slika 113. Blok u Barceloni, Španija, 23% duž

Slika 114. Blok u Njujorku, SAD, 23% duž
Otvoreni sistem građenja bloka

Slika 115. Blok u Temišvaru, Rumunija, 14% duž

Zatvoreni sistem građenja bloka je takav sistem kod koga se fasade bloka pojavljuju u kontinuitetu od 75% do 100% od ukupnog obima bloka merenog po regulacionoj liniji (Slike 104, 105. i 106). Pri takvom sistemu građenja ne postoji veza između spoljašnjeg i unutrašnjeg prostora bloka ili je ona sasvim mala. Ovaj sistem građenja se pojavljuje, najčešće, pri izgradnji bloka, pa unutrašnjost bloka ostaje u najvećoj meri sakrivena (Slika 104). Dvorište je tada moguće organizovati kao potpuno privatno ili poluprivatno, zaštićeno od buke i izduvnih gasova, bezbedno za igru dece, povoljno za razvijanje socijalizacije i boravak na otvorenom prostoru. Pri postojanju manjeg diskontinuiteta građenja, kada se dvorište delimično otvara, moguće je postići i utisak zatvorenosti pomaću srednjeg rastinja. Ono može da ima funkciju vizuelne prepreke i formiranja kontinuiteta fasada. Kod blokova sa slobodnim načinom građenja, pri čemu se formiraju delimično kontinualni ulični frontovi (Slika 105), takođe može da se pospeši utisak zatvorenosti. Uspostavljaju i specifične kompozicione odnose među slobodnostojim objektima može se postići i odvajanje središnjeg prostora bloka od okolnog javnog prostora. Pri tome je blizina objekata u bloku, od primarne važnosti za postizanje njegove zatvorenosti. Kod zatvorenih blokova koji imaju samo jedan objekat na svojoj površini, oko ili iza objekta uopšte nema neizgrađene površine ili je ona veoma mala (Slika 106). Zatvoreni sistem građenja je manje povoljan za organizovanje stanovanja prema ulici. U slučaju jake frekventnosti okružuju ih saobraćajnica u stanovima se pojavljuje velika buka i zagađen vazduh. U zavisnosti od veličine bloka i spratnosti objekata, unutrašnje dvorište može biti nedovoljno osunčano i provetreno.

Poluzatvoreni sistem građenja bloka je takav sistem kod koga se fasade bloka pojavljuju u kontinuitetu od 50% do 74% od ukupnog obima bloka merenog po regulacionoj liniji (Slike 107, 108. i 109). Pri takvom sistemu građenja na mestima prekida fasada uspostavlja se veza između spoljašnjeg i unutrašnjeg prostora bloka, ali je ona sasvim mala. Pri izgradnji na postavljanja objekata, kod poluzatvorenog sistema građenja (Slika 107), na delovima bloka na kojima je izostala gradnja uspostavlja se vizuelna i fizička veza između spoljašnjih i unutrašnjih prostora bloka. Zato je teže obezbediti privatnost na unutrašnjim otvorenim površinama. Pri slobodnom načinu izgradnje bloka koji je poluzatvoren (Slika 108) takođe se ostvaruje delimično povezivanje prostora van i unutar regulacione linije bloka. U zavisnosti od položaja slobodno postavljenih objekata u bloku, moguće je ipak formirati manje mikroceline koje su poluprivatnog karaktera. Blok sa jednim objektom koji je nešto manjih dimenzija od dimenzija bloka (Slika 109) se doživljava kao kompaktni, slično izgrađenom bloku, samo što je objekat sa jedne, dve, tri ili četiri strane malo udaljen u odnosu na regulacionu liniju. Neizgrađena površina iza ili oko objekta, zbog svoje manje površine, više pripada ulici nego bloku.

Poluotvoreni sistem građenja bloka je takav sistem kod koga se fasade bloka pojavljuju u kontinuitetu od 25% do 49% od ukupnog obima bloka merenog po regulacionoj liniji (Slike 110, 111. i 112). Pri takvom sistemu građenja uspostavlja se jaka veza između spoljašnjeg i unutrašnjeg prostora bloka. Kod izgradnje na inačicu otvorenog na diskontinuiteta fasada, nije jasno definisana granica

izme u bloka i okolne saobraćajne površine, pa je veoma teško obezbediti privatni karakter površina unutar poluotvorenog bloka (Slika 110). Veštirim postavljanjem slobodnostoje ih objekata u okviru bloka mogu se, ipak, formirati poluprivatna dvorišta i mikroceline (Slika 111). Ako je u okviru bloka samo jedan objekat, on je manjeg gabarita, pa iza ili oko njega postoji veća neizgrađena površina (Slika 112). Za postizanje različitih efekata odvajanja ili povezivanja prostora u okviru poluotvorenog bloka mogu se koristiti izvesne fizičke ili vizuelne barijere, kao što su visoke, niske, pune, zidane ili perforirane ograde, drvoređi, gusto srednje rastinje, cvetne aleje, zidovi, stubovi, graničnici i dr. Ako je oko nižeg objekta postavljena visoka i srednje rastinje postoji mogućnost da se blok ne doživljava kao izgrađena površina, jer se objekat i ne primećuje.

Otvoreni sistem građenja bloka je takav sistem kod koga se fasade bloka pojavljuju u kontinuitetu od 0% do 24% od ukupnog obima bloka merenog po regulacionoj liniji (Slike 113, 114. i 115). Pri takvom sistemu građenja spoljašnji i unutrašnji prostori bloka su potpuno povezani, odnosno granica između u njima ne postoji (Slika 113). U bloku sa nekoliko slobodnostojećih objekata se pojavljuje velika slobodna površina (Slika 114), pa se blok doživljava više kao neizgrađena nego izgrađena površina. Kada je u okviru bloka samo jedan objekat (Slika 115), iza ili oko njega je veća slobodna površina, koja dominira nad izgrađenom površinom. Objekat može biti potpuno neupadljiv, ne samo zato što je manjih dimenzija, već i zbog svog ugodnog položaja u odnosu na regulacionu liniju. Na velikim slobodnim površinama ovako formiranog bloka, mogu se organizovati razni programi, događaji i aktivnosti.

Arhitektura bloka

Blok predstavlja kompoziciju manjih volumena, objekata, a ima slučajeva da je ceo blok jedan objekat. Posmatrana u istorijskom kontekstu, arhitektura je svedočanstvo nastanka i geneze naselja, organizacije društva i društvenih odnosa, planerskih, projektantskih i građevinskih ideja određenog vremena, vladajućeg shvatanja i mišljenja, pokazatelj autoritarnosti svojih stanara i dr. Na nivou naselja, arhitektura ima funkciju teritorijalnog izdvajanja i ograničavanja od prirodne sredine. Ona stvara "scenografiju života", formira blokove, stvarajući sa jedne strane izgled ulice, a sa druge specifičan izgled dvorišta. Arhitektonske karakteristike u najvećoj meri uslovljavaju identitet bloka u kojem se nalaze. One su najuočljiviji element koji se zbog toga najlakše primećuje i pamti. Građevine su iznutra određene funkcijom, a spolja svojim izgledom. Kako postoji veliki broj različitih namena i načina oblikovanja objekata, teško ih je sve prikazati. Zato ih je neophodno tipološki odrediti i svrstati u određene kategorije. Na osnovu jedne od definicija arhitekture da je ona umetnost volumena, površina i linija, može se zaključiti da je arhitektura bloka u najvećoj meri određena tipologijom građevina (volumenski), njihovim izgledima, materijalizacijom, teksturom, bojom (površinski) i siluetom (linijom). Oblik, volumen i izgled građevina uslovljeni su geografskim položajem, klimatskim uslovima, izabranim konstruktivnim sistemom, zatim finansijskim uslovima vlasnika i njihovim ličnim shvatanjima lepote.

U zavisnosti od načina grupisanja građevina u bloku formiraju se različite strukture: tačke (pojedinačni objekti), linijske (objekti povezani u niz) i površinske (objekti potpuno spojeni koji čine "tepih sistem"). U okviru jednog bloka objekti mogu imati ujednačene ili neujednačene visine, pri čemu se pojedini objekti mogu nametnuti kao prostorne dominante, orijentiri ili simboli.

Tipologija građevina u bloku može se utvrditi prema različitim kriterijumima. Postoji veliki broj različitih tipologija kako zbog velikog broja autora koji su se bavili proučavanjem arhitektonskih građevina, tako i zbog mnoštva aspekata značajnih za sagledavanje ovog elementa bloka. Arhitektonske građevine se mogu tipološki svrstati u određene kategorije prema: dispoziciji u okviru bloka, dispoziciji u odnosu na nivo terena, načinu postavljanja u okviru bloka, odnosu prema drugim objektima, veličini, visini, spratnosti, značajku, funkciji itd.

Prema dispoziciji u okviru bloka, objekti mogu biti:

- van regulacione linije bloka (uz saobraćajnu površinu),
- uz regulacionu liniju (na ivici bloka),
- unutar regulacione linije (u unutrašnjosti bloka) ili
- na specifičnom mestu, uglu bloka.

Prema dispoziciji u odnosu na nivo terena, građevine se mogu pojaviti kao: nadzemne, podzemne ili i nadzemne i podzemne. Objekti u okviru bloka mogu biti postavljeni: slobodno na površini bloka ili na parcelama, a u odnosu prema drugim objektima su prisutni kao:

- slobodnostojeći i (samostalno postavljeni bez ikakvog odnosa prema susednim objektima) (Slike 116, 117. i 121),
- dvojni (jedan objekat sa dva ili više stanova, simetrično organizovanih) (Slika 121),
- deo niza između dve lamele koji čini red (Slika 116. i 117),
- deo niza između dva objekta koji čini front (Slika 116. i 118) ili kao
- deo "tepih sistema" (više objekata prekrivaju površinu) (Slika 120).

U zavisnosti od veličine objekti u bloku mogu biti: veliki (Slika 117), srednji (Slika 119. i 121) ili mali (Slika 118. i 120). Prema visini objekti u bloku mogu biti: visoki (Slika 117), srednje visine (Slika 119) ili niski (Slika 118). Prema spratnosti objekti u bloku mogu biti: prizemni, spratni ili višespratni. Prema značajku koji imaju mogu se svrstati u: glavne i pomoćne. Prema nameni objekti se mogu podeliti na: stambene, upravne, administrativne, poslovne, kulturne, obrazovne, zdravstvene, socijalne, sportsko-rekreacione, trgovinske, industrijske, saobraćajne i specijalne. Tipologija stambenih objekata podrazumeva podelu objekata na: jednorodni (Slike 118. i 120). i višerodni (Slika 116, 117. i 121). Jednorodni stambeni objekti mogu biti: slobodnostojeći, dvojni, u nizu (Slika 118), u "tepih sistemu" (Slika 120). Višerodni stambeni objekti mogu da se pojave kao: slobodnostojeći i soliterni, slobodnostojeći i blokovski (postavljeni uz druge lamele koje čine red) (Slika 117) i ugrađeni (postavljeni u nizu objekata između i front) (Slika 116 – deo bloka između objekti formiraju ulični front).

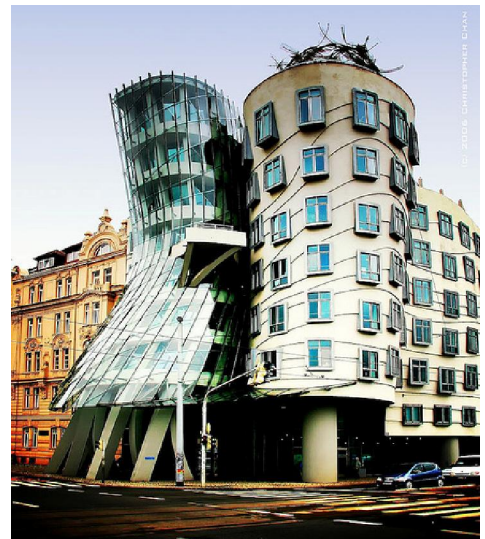
Slika 116. Blok sa slobodnostoje im objektima, lamelama i uli nim frontom, Pariz, Francuska (satelitski snimak iz 2007)

Slika 117. Višeporodni stambeni slobodnostoje i blokovski objekti, Prag, češka Republika

Slika 118. Jednoporodni stambeni objekti na parcelama u nizu, San Francisko, SAD

Slika 119. Objekat na uglu bloka u starom delu Praga, češka Republika

Slika 120. Objekat kao deo "tepih sistema"(satelitski snimak iz 2007)

Slika 121. Dvojne stambene kuće kao deo bloka (satelitski snimak iz 2007)

Oblikovanje građevina u bloku u najvećoj mjeri utiče na identitet bloka. Kako je veće rečeno, objekat je određen svojim volumenima, površinama i linijama. Volumen je karakteristika koja se prva uočava pri posmatranju neke građevine. U prvom momentu se zapažaju oblik i veličina, a zatim i elementi od kojih se objekat sastoji, njihova složenost, razigranost (Slika 122), razurenost, vertikalnost (Slika 123) i dr.

Slika 122. Razigranost fasada objekta, zgrada Muzeja umetnosti, Bilbao, Španija

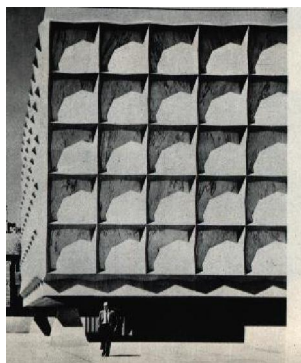

Slika 123. Izražena vertikalnost i šarenilo stambenih zgrada, Pariz, Francuska

Površina objekta svojim izgledom, veličinom, proporcijama, otvorenostima, materijalom, obradom i bojom (Slika 123), formira i karakter prostora. Dimenzije fasada i proporcijski odnosi zavise od urbanističkih uslova, funkcije objekta i ideje autora. Specifičnom obradom pojedinačnih fasada bloka može se postići i efekat izdvajanja objekata u okviru bloka, isticanja bloka u odnosu na okolinu, odnosno formiranja bloka ili samo objekta kao reperi tačke. Blok tako može da postane uočljiviji i značajniji za orijentaciju, a objekat može biti i simbolično značajniji.

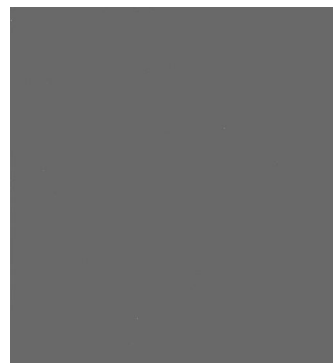
Fenestracija objekata bloka doprinosi specifičnosti izgleda blokova, a prostorima unutar objekata omogućava određene uslove insolacije i sagledavanja spoljašnje sredine (Slike 125, 127, 129. i 131).⁷² Prema zatvorenosti, površine objekata mogu biti potpuno zatvorene (Slika 124), delimično zatvorene (Slika 126), više otvorene (Slika 128) ili potpuno otvorene (Slika 130), a to je uslovljeno odnosom zatvorene i otvorene površine na objektu. Otvorenost fasade zavisi najviše od funkcije koja se nalazi u unutrašnjosti objekta. U tradicionalnoj arhitekturi otvori ugrožavaju nosivost zida, pa se stavljaju samo na mestima gde je to neophodno i u veličini koja je potrebna. Pogled iznutra prema spolja pruža mogućnost povezivanja unutrašnjeg i spoljašnjeg prostora u veoma maloj mjeri (Slika 127), ponekad skoro nezatno. Kako su otvori mali, tako se kompletna slika o spoljašnjem svetu stiče tek kretanjem od prozora do prozora. No na sliki bloka, čija je arhitektura tradicionalnih karakteristika, daje tamnu sliku, tek ponegde osvetljenu sitnim tačkama svetle im površinama malih prozora. Život u objektima je sakriven iza zidova od javnosti.

⁷² Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost*, I deo, str. 80.

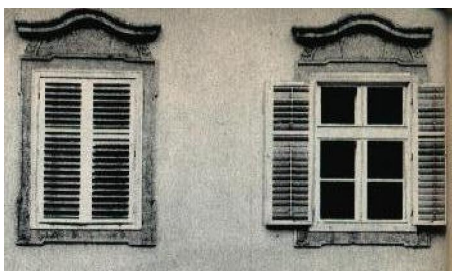

Slika 124. Pogled spolja

Zatvorena fasada

Slika 125. Pogled iznutra

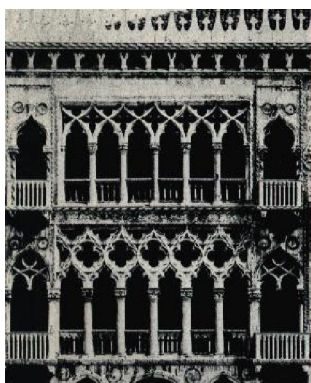

Slika 126. Pogled spolja

Delimično zatvorena fasada

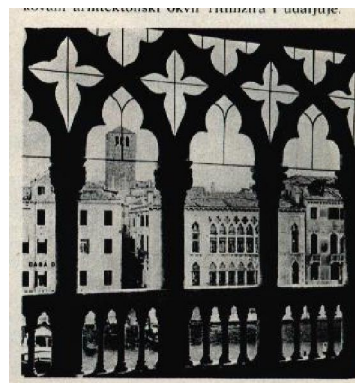

Slika 127. Pogled iznutra

Slika 128. Pogled spolja

Više otvorena fasada

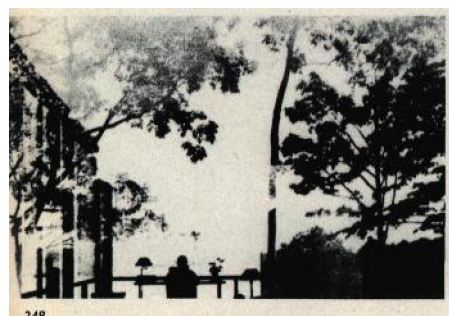

Slika 129. Pogled iznutra

Slika 130. Pogled spolja

Otvorena fasada

Slika 131. Pogled iznutra

Ako je fasada više otvorena (Slika 128), slika spoljašnjeg sveta se vidi u celini (Slika 129), a name u se i elementi prozora kao zanimljiva kompozicija mreže. Prozor se doživljava kao perforirana površina koja je u prvom planu. U modernoj arhitekturi, problem otvaranja zida više ne postoji. Zid postaje staklena opna kroz koji se spoljašnji i unutrašnji prostori prožimaju. Snimak noću daje mogućnost sagledavanja unutrašnjosti kuće (Slika 130). Ona postaje svetleće telo koje obasjava okolni spoljašnji prostor.

Obično je izgled jedne kuće, koji je okrenut prema javnom prostoru reprezentativniji, dekorativniji i monumentalniji od onog okrenutog privatnom prostoru, dvorištu. Fasade okrenute javnom prostoru oblikuju se i ukrašavaju s ciljem da se taj prostor ulepša i da se uspostavi komunikacija između ljudi koji su u unutrašnjosti objekta i stanovnika koji prolaze javnim prostorom. Ovakav način igranja izgleda na većini građevina koje formiraju jedan blok uslovljava da i blok ima dve različite fasade - spoljašnju, reprezentativniju, i unutrašnju, skromniju. Fasadama bloka Gradske kuće u Beču posvećena je ista pažnja (Slike 132. i 133). Reprezentativne fasade upravno-administrativnog objekta u svakom trenutku, nezavisno od mesta na kojem se posmatra ili korisnik prostora nalazi, šalju istu poruku o besprekornom funkcionisanju, o redu, radu, disciplini i uvažavanju stanovnika grada.

Slika 132. Spoljašnji izgled bloka,
Gradska kuća, Beč, Austrija

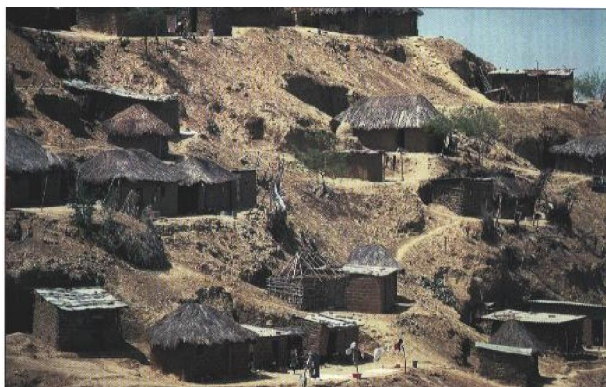

Slika 133. Unutrašnji izgled bloka,
Gradska kuća, Beč, Austrija

Linija je element koji ističe volumene i siluete pojedinačnih građevina i blokova. Sagledavanje siluete je moguće u kontrastnom pojavljivanju izgrađenog dela i pozadine, zaleđa, nebeskog svoda, prirodne ili izgrađene sredine. Silueta se menja u zavisnosti od tačke gledanja, staništa posmatranja i uslova osvetljenosti. Osim siluete linije postoje i druge linije koje su značajne za blok. To su linije na spoju horizontalnih i vertikalnih površina, fasada i trotoara. One mogu biti jednostavne i smirujuće ili pokrenute, izlomljene i dinamične. Nizanjem prozora, parapeta, sokli ili slemena na istim visinama može se postići linijsko usmeravanje pogleda. Linije mogu imati i sopstveni volumen, kao na primer rukohvat ograde i sl.

Materijalizacija i obrada građevina u bloku je primarni element identiteta ne samo objekata i blokova, već i celovitih naselja. Od vrste primenjenog materijala zavise konstruktivna rešenja i forme građevina, kao i funkcionalnost unutrašnjih prostora objekata. Značaj materijala može se videti i po tome što se, u zavisnosti od korišćenog materijala, i arhitektura deli na tradicionalnu i modernu.

U prošlosti su se ljudi prilagođavali prirodnoj sredini, pa su koristili materijale iz neposrednog okruženja (kamen, zemlja, opeka - pešena zemlja, drvo, trska, slama, blato). Zbog toga su se formirale teške i masivne konstrukcije i u njima mali otvori da bi što manje remetili konstruktivna svojstva. I danas se i u nekim naseljima na isti način gradi kao što se gradilo i u prošlosti (Slika 134). Kameni zidovi deluju masivno, a kamene površine različitih boja i teksture ostavljaju utisak reprezentativnosti. Opeka je materijal koji se prvi put upotrebio u Mesopotamiji, a i danas se veoma često koristi zbog svojih estetskih karakteristika i dimenzija, pogodnih za rukovanje. Drvo se oduvek primenjivalo za građevine, pri čemu se koristilo i kao konstruktivni i nekonstruktivni element. Danas se sve češće, uz primenu određene zaštite, pojavljuje i na fasadama. Pri tome se mogu postići određeni efekti, kao npr. naglašavanje ulaza u objekat (Slika 135).

Slika 134. Korišćenje prirodnog materijala pri gradnji sela u blizini Lobita, Angola

Slika 135. Upotreba drveta u oblikovanju prizemnog dela objekta radi naglašavanja ulaza, Grac, Austrija

Savremene tehnologije gradnje i otkriće novih veštačkih materijala (beton, armirani beton, prednapregnuti beton, elik, emajlirani aluminijum, plastika), kao i nova primena već poznatih materijala (kamena, opeke, stakla i drveta) doveli su do razvoja potpuno novih mogućnosti izgradnje i oblikovanja objekata i naselja. Staklene fasade postale su simbol moderne arhitekture. Od stakla se danas prave i pregradni zidovi i gazišta stepenica, a primenjuje se providno, matirano, obojeno ili ogledalno (Slika 136). Fasada objekta može postati i umetničko delo, kao što je npr. fasada zgrade Hundertvasera u Beču (Slika 137) i vajarsko i slikarsko delo. Na fasadama se mogu pojaviti i ornamenti i skulpture. Kalkanski zidovi se nameću kao idealna podloga za umetničko izražavanje. Postoje mnogi primeri oslikavanja zabatnih zidova (Slika 138). Fasade, bez obzira na koji način su urađene, šalju poruke ljudima koji prolaze pored njih.

Slika 136. Umetnička obrada dela fasade,
Muzej nauke u Parizu, Francuska

Slika 137. Umetnička obrada fasade,
zgrada Hundertvasera u Beču, Austrija

Obradom materijala moguće je postići različite, pa i neobične efekte. Fasade mogu postati nepravilne ili pravilne, glatke ili hrapave, mat ili sjajne. Ako je materijal uglavnom do sjaja, omogućava da se okolni delovi upijaju u njega i reflektuju kao u ogledalu. Reflektovanje se može ostvariti u pravom ili izmenjenom obliku u zavisnosti od oblikovanja površine (ravna ili zakrivljena, konveksna ili konkavna). Tako se postiže otvaranje zatvorenog volumena bloka i do prividnog prožimanja prostora i volumena kroz njegovu površinu (Slika 136). U zavisnosti od načina obrade površina objekata postižu se i efekti smirenosti, dinamike, osvetljenosti, zasuenosti i dr. Reljef na površini stvara poseban utisak, koji postaje naročito interesantan u kombinaciji sa svetlošću ili pri pogledu iz podnožja objekta ka gore (Slika 139). Elementima plastike se mogu naglašavati pojedini delovi površina, otvora, zidova ili konstrukcije.

Slika 138. Umetnička obrada kalkanskog zida,
stambena zgrada, Berlin, Nemačka

Slika 139. Plastika na fasadi,
poslovni objekat u Dizeldorfu, Nemačka

3.1.4. OSTALE KARAKTERISTIKE BLOKA

"Grad je izlog materijalnog i duhovnog bogatstva jednog društva."
"Mnoge pojave u gradu vidljive golim okom, samo su tek spoljna manifestacija neeg znatno dubljev."⁷³

Vlasništvo objekata i površina, gustina stanovanja, socijalni kontakti, sagledivost, prepoznatljivost i značaj bloka i njegove suštine formiranja bloka. Blok predstavlja, kako je već jednom spomenuto, "jedinstvo suprotnosti", jer u isto vreme sadrži i izgrađeni i neizgrađeni prostor, javni i privatni, urbani i ruralni, dinamičan i miran deo. Prostorne karakteristike bloka najviše uslovljavaju mogućnost razvijanja socijalnih kontakata i društvenog života ljudi koji ga koriste. Uoči avangarde i prave sociološke karakteristike bloka omogućavaju da se on na sveobuhvatan način razume. Sagledavajući funkcije osnovnih elemenata strukture naselja, ulice, trga i bloka, može se uočiti i njihov značaj. Funkcija trga je, pored ostalog, da sa na njegovoj slobodnoj površini okuplja i zadržava veliki broj ljudi, zbog čega se najčešće nalazi u centru naselja. Ulica služi za kretanje vozila i pešaka, za prolaz i stizanje do cilja, pa se kao deo ulične mreže nalazi po celom naselju. Blokovi predstavljaju cilj kretanja i mesta u kojima ljudi najčešće i najduže borave, pa zato zauzimaju najveći deo teritorije svakog naselja.

Među nezavisnost i uslovljenost ljudi, kao i njihovih kuća i zgrada, vidljiva je i uticajna kroz takmičarsku obradu fasada ili visinu kuća. Osim nadmetanja, negde je prisutna i borba za osnovne zahteve svetlosti, vazduha i zemljišta. Arhitekturom se šalju poruke u javnost o snazi, sposobnosti, mogućnostima da se dominira ili o isticanju bogatstva, kulture i dr. Komšije se takmiče da njihova kuća bude viša od susedove. Ljudi sa nedovoljno razvijenim duhovnim vrednostima žele da imaju najveću u kuću, najdužu fasadu. Nekada je broj prozora na fasadi značajan i vrednost, bogatstvo, položaj u društvu i značaj gazde, vlasnika kuće. Posebno značajne su bile pozicije kuća ili zgrada na uglu bloka.

Vlasništvo u bloku

Tokom postojanja civilizacije uoči avangarde se težnja ka polarizaciji prostora na privatne i javne, a takođe je uočena i njihova jaka međusobna uslovljenost. Da li će blok biti privatnog, poluprivatnog, polujavnog ili javnog karaktera zavisi od funkcija koje okružuju njihove građevine i programa koji se organizuju na slobodnim površinama, odnosno od načina korišćenja i prava pristupa pojedinim objektima i površinama bloka. Objekti u okviru bloka mogu biti u vlasništvu pojedinca ili države, a sve neizgrađene površine su u državnom vlasništvu, samo su date na privremeno korišćenje vlasnicima objekata. Blok je najčešće privatni prostor, sačinjen od pojedinačnih parcela. Po tome se on razlikuje od ulice i trga koji predstavljaju javne prostore. Međutim, ima blokova koji se sastoje od javnih građevina, pa su i unutrašnja dvorišta, takođe, javnog karaktera.

⁷³ Lj. Pušić, *Grad, društvo, prostor – Sociologija grada*, str. 8.

Jasna podjela prostora na javno i privatno u svakodnevnom životu nije uvek tako lako saglediva. Doživljaj nekog prostora po pitanju privatnosti zavisi i od samog posmatrača. Ipak postoje prostori koji imaju karakteristike i privatnog i javnog. Različiti karakter prema privatnosti mogu imati kako spoljašnji pretprostori, tako i unutrašnja dvorišta. Specifičnom organizacijom unutarblokovskog prostora on može postati javnog, polujavnog, poluprivatnog ili privatnog karaktera. U slučaju kada je unutrašnjost bloka javnog karaktera, dvorište dobija karakteristike trga. Odnos ljudi prema privatnim površinama je uglavnom pozitivan, dok se prema javnim površinama, koje nisu zaštićene ili ograničavane, ponekad primećuje i negativan stav (grafiti, rušenje, sknavljenje, nebriga, devastiranje).

Privatni karakter objekata i površina u bloku je najčešće prisutan. Blokovi koji se sastoje od privatnih građevina uglavnom imaju i dvorišta privatnog karaktera. Takva dvorišta su nedostupna i nesaglediva sa ulice. Mogućnost njihovog korišćenja i sagledavanja imaju isključivo samo vlasnici kuća sa svojih parcela. Vlasnici jedne parcele često nisu u mogućnosti da sagledaju i ostala privatna dvorišta u okviru bloka, zbog postojanja vizuelnih prepreka između njih. Zato su takve površine okvir privatnog života ljudi i pružaju im mogućnost maksimalne izolacije.

Vlasnici mogu da urede svoje dvorište na onakav način kako to njima, u datom trenutku, najviše odgovara (Slika 140). U ruralnim sredinama privatno dvorište se najčešće organizuje iz dva dela, kućnog i ekonomskog. Kućno dvorište služi za okupljanje ljudi i boravak na otvorenom uređenom prostoru, dok se u ekonomskom gaje domaće životinje (Slika 141). Privatnost ljudi u dvorištima mogu da naruše vizure iz okolnih višespratnih objekata. U zavisnosti od vlasništva i namene objekata, pojavljuju se i različiti karakteri dvorišnih površina. Tako je npr. uz industrijski objekat, koji je javnog karaktera, organizovano dvorište sa manipulativnom površinom, ali koja je više privatnog karaktera, jer ga niko sem zaposlenih u industrijskom objektu i ne koristi.

Slika 140. Privatno dvorište, palata u Alhambri, Španija

Slika 141. Privatno dvorište stambenog bloka u ruralnoj sredini

Poluprivatni karakter objekata i površina u bloku se pojavljuje u situacijama kada je privatni prostor više otvoren prema javnom, odnosno kada postoji vizuelna veza između u njima. Tako je, poluprivatni karakter prisutan i u javnim objektima ili površinama kada se one koriste od strane samo jedne određene grupacije korisnika (samo oni koriste školsko dvorište) ili od strane više porodica (samo stanari koriste unutrašnje dvorište zatvorenog stambenog bloka).

Poluprivatni karakter dvorišta stambenog bloka u Beču (Slika 142) postignut je specifičnim oblikovanjem njegovih površina i lokacijom. Dvorište je osmišljeno kao zelena i slobodna površina namenjena šetnji i igri dece, a formirano je nad garažom za tramvaje. Do ovog dvorišta se može doći iz javnog, okružujućeg prostora, ali taj pristup nije naglašen. Zato ga koriste samo stanari okolnih zgrada. Uvlačenje privatnog stambenog objekta u odnosu na regulacionu liniju bloka u Njujorku (Slika 143) obezbedilo je formiranje predbašte. Zbog postojanja ograde od kovanog gvožđa, koja je omogućila sagledavanje privatnog prostora u celini i time ga vizuelno spojila sa javnim, ovaj prostor predbašte se doživljava kao poluprivatni.

Slika 142. Poluprivatni karakter dvorišta unutar stambenog bloka u Beču, Austrija

Slika 143. Poluprivatni karakter predbašte stambenog objekta u Njujorku, SAD

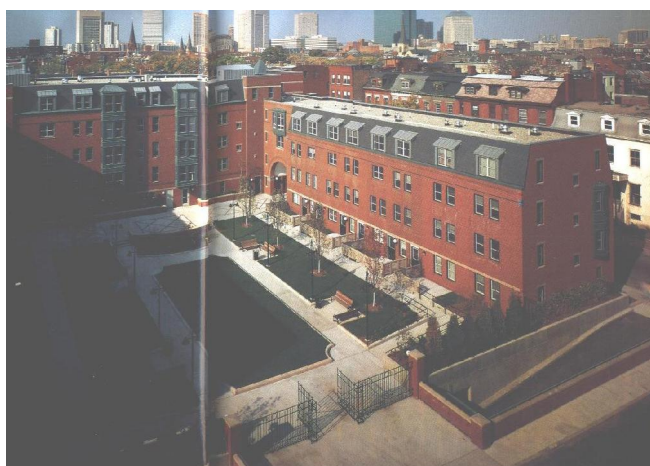
Polujavni karakter objekata i površina u bloku je posledica njihovog povremenog zatvaranja za javno korišćenje. Tako je, i privatni objekti ili površine, ukoliko su otvorene za javno korišćenje, dobijaju polujavni karakter. Polujavni karakter javnog prostora se tako je može postići ograničavanjem, odnosno odvajanjem od spoljašnje javne površine, ulice ili trga. Kod objekata i površina polujavnog karaktera postoji velika verovatnoća da se transformišu u javne površine.

Restoran koji je inače javna ustanova, organizovan je u unutrašnjosti bloka, dalje od ulice (Slika 144). Tako je, u ovom slučaju, dobio je polujavni karakter, kao i bašta koja je tako je smeštena u dvorištu. Kako se do restorana i njegove bašte dolazi jedino ako je kapija pasaža prema ulici otvorena, oni nisu dostupni u svakom trenutku. Zato se ovakav objekat i bašta iako javnog karaktera, doživljavaju kao polujavni prostori.

U poluzatvorenom stambenom bloku u Bostonu formirano je veće zajedničko dvorište, organizovano i uređeno kao zelena parkovska površina namenjena pre svega sedenju i odmoru stanovnika iz okolnih zgrada (Slika 145). Sa otvorene strane bloka postavljena je metalna ograda sa kapijom. Ona uslovljava da se karakter dvorišta menja. Dvorište je poluprivatnog karaktera, kada je kapija na ogradi zatvorena, odnosno polujavnog, kada je otvorena. Zatvaranjem kapije, onemogućava se pristup iz javnog prostora, pa dvorište postaje privatno, odnosno poluprivatno, jer ga koristi više porodica. U slučaju kada se kapija otvori, prostor je dostupan sa ulice, pa i svaki prolaznik može da koristi ovu površinu. Na taj način dvorište postaje javna površina, odnosno polujavna, jer postoje ulazne, u odnosu na regulacionu liniju bloka, predstavlja naznaku odvajanja površine od glavnog javnog prostora.

Slika 144. Polujavni karakter unutrašnjeg dvorišta restorana u Sarajevu, BiH

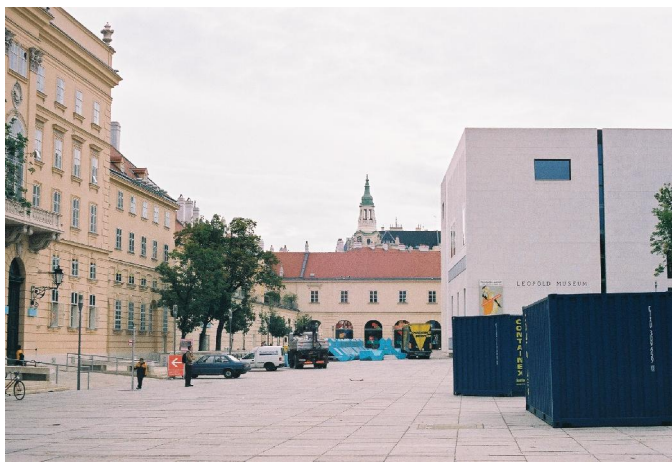

Slika 145. Polujavni karakter dvorišta unutar stambenog bloka u Bostonu, Massachusetts

Javni karakter objekata i površina u bloku doprinosi da i objekti i površine budu otvorene za sve korisnike prostora. Ovakvi objekti i površine su od posebnog značaja za naselje i njegove stanovnike, kao i za goste, posetioce ili turiste. To su najčešće i najreprezentativnija i najposebnija mesta u naselju. Pri uređenju i osmišljavanju im se poklanja posebna pažnja. Otvaranjem unutrašnjeg dvorišta bloka nekadašnjeg zamka Binenhof u Hagu, a u njemu je objektima danas smešten Parlament (Slika 146), za javnost, ono je dobilo karakteristike trga. Na taj način je postignut potpuno javni karakter prostora, iako je on smešten u unutrašnjost bloka, dalje od ulice kao glavne javne površine. Pri takvom karakteru prostora i na njegovom korišćenju, blok ima dvostruku regulaciju, spoljašnju i unutrašnju. Unutrašnje fasade pri ovakvoj organizaciji prostora postaju u potpunosti vidne za javnost. Sličan je primer i dvorišta Muzejskog kvarta u Beču (Slika 147). Ceo blok je javnog karaktera, kao i njegova unutrašnjost. Dva velika muzeja smeštena u unutrašnjost bloka takođe imaju javni karakter, iako se ne nalaze neposredno uz javnu površinu, ulicu ili trg. Uvođenje javnosti u unutrašnjost bloka uništava osnovnu karakteristiku bloka, a to je njegova zatvorenost i privatnost. Zbog toga je veoma važno obazrivo pristupati transformacijama blokova, kojima se uništava karakter privatnosti.

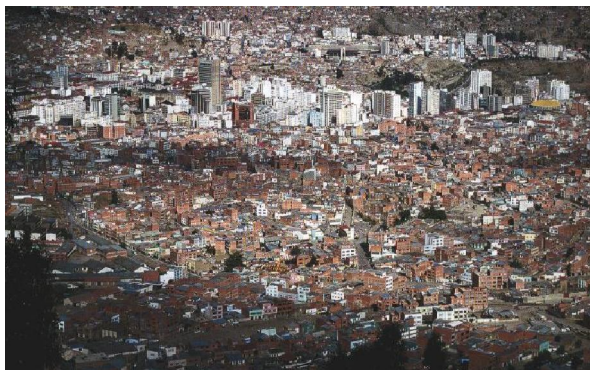
Slika 146. Javni karakter unutrašnjeg dvorišta zamka Binnehof u Hagu, Holandija

Slika 147. Javni karakter unutrašnjeg dvorišta Muzejskog kvarta u Beču, Austrija

Gustina stanovanja u bloku

Pošto svako naselje, osim strukturnih elemenata ulica, trgova i blokova, ima ljude, jedna od karakteristika bloka je i gustina stanovanja. Na gustinu stanovanja utiču tipologije objekata i njihovi međusobni odnosi u okviru blokova. Uobičajena gustina stanovanja za blok sa jednopodrišnim stambenim objektima je od 100 st/ha do 200 st/ha, a sa višepodrišnim stambenim zgradama od 200 st/ha do 400 st/ha. Velika izgrađenost i tipološka raznolikost stambenih građevina u La Pazu u Boliviji, u Južnoj Americi, uslovljava i različite, ali uglavnom velike gustine stanovanja, što opštoj slici grada daje poseban karakter (Slika 148). Velika gustina stanovanja smanjuje kvalitet higijenskih i ekoloških uslova, a često dovodi i do nepovoljnih, pa i patoloških ponašanja ljudi. Ipak, u takvim područjima su prisutni dinamika, konkurencija, akcija, veća je preduzimljivost ljudi i razvijaju se i u stalije komunikacije između njih.

Slika 148. Velika gustina stanovanja, La Paz, Bolivija

Slika 149. Mala gustina stanovanja, Rechberg (Rechberg), Austrija

Nasuprot velikim koncentracijama ljudi u urbanim sredinama, u seoskim naseljima se pojavljuje manja gustina naseljenosti (Slika 149). Manji broj stanovnika na ve oj površini omogu ava im kvalitetniji život i rad, bolje higijenske uslove, lakše i bolje funkcionisanje prostora, kao i razvijanje boljih me uljudskih odnosa. Me utim, u manjim sredinama postoji opasnost od pojavljivanja inertnosti, nezainteresovanosti, nedovoljnog podsticaja, pa i do izolacije i povla enja u sopstveni svet.

Socijalni kontakti u bloku

Blok je u fizi kom smislu potpuno jasno definisan, ali u društvenom nije. Mnogo je teže sagledati društvenu situaciju u bloku, nego u oti njegove fizi ke karakteristike. Prostorna organizacija bloka omogu ava zajedništvo, ali i individualizaciju svakog stanovnika. U okviru jednog bloka ljudi mogu pripadati jednoj formalnoj grupi, izdvojenoj po nacionalnosti, jeziku, zanimanju, bogatstvu. Kroz istoriju naselja prisutna su razdvajanja ljudi po klasama, rasama, staležima, zanimanjima i bogatstvu. Me utim, danas blokovi okupljaju razli ite ljude koji formiraju jedno susedstvo. Susedstvo podrazumeva grupu ljudi koji su životno upu eni jedni na druge, jer žive u jednom prostoru i u manjoj ili ve oj meri dele ga sa drugim lanovima zajednice. Ljudi koji duže vreme borave u okviru jednog bloka po inju da mu pripadaju, razvijaju navike kao i drugi stanovnici bloka, me usobno uti u i jedni na druge.

Socijalni kontakti podrazumevaju ne samo susretanje ljudi, ve i razvijanje njihovih složenih me usobnih odnosa. Pružanje pomo i i razumevanje, podrška i tolerancija, rešavanje zajedni kih problema, prilago avanje i prihvatanje, ali i konflikti, borba mišljenja, suprotstavljanje, neslaganje i nadmetanje, spadaju u pojavne oblike ostvarivanja socijalizacije me u ljudima. Pojam "biti zajedno" podrazumeva da pogodna prostorna organizacija omogu ava odvijanje života ljudi. Zato je grupisanje objekata i ljudi u njima uslovljeno kako spontanoš u društvene zajednice tako i pravilima koje je ona sama donela. Pripadnost, zajedništvo i koncentracija ljudi su karakteristike koje podsti u jedinstvenost u okviru blokova, ali i potrebu za permanentnim gra enjem i ure enjem prostora. Organizacija tog prostora uslovljava ponašanje ljudi, njihovo kretanje, aktivnosti, a sve to, povratno, uti e na formiranje karaktera i doživljaja prostora bloka.

Pošto blokovi mogu da budu mesta prožimanja stanovanja i drugih funkcija, u njima se uspostavlja i ravnoteža izme u društvenog i porodi nog života. Zato se u okviru bloka razvija nekoliko razli itih vrsta komunikacija. Kontakti se mogu razvijati me u ljudima jednog bloka, ali se veze mogu uspostavljati i sa ljudima iz drugih delova naselja. Tako e, kontakti se mogu pojaviti izme u istih, sli nih ili potpuno razli itih starosnih kategorija. Kontakti se ostvaruju na svim površinama bloka, a to zna i i u okviru izgra enih elemenata, objekata (Slika 150) i na neizgra enim površinama, saobra ajnim, slobodnim ili zelenim, odnosno na ulicama van bloka (Slika 151) ili pak u dvorištima unutar bloka.

Parcelacija bloka uslovljava izolaciju porodica jednih od drugih, ali postavljanjem manje udaljenosti fizičkih granica između parcela moguće je pospešiti komunikaciju među susedima. Organizacijom zajedničkog dvorišta u središtu bloka, omogućeno je okupljanje i razvijanje susedskih odnosa. Ljudi jednog bloka su često povezani i zajednički rešavanjem problema, što se može uporediti sa stanarima višeporodičnih zgrada.

Slika 150. Socijalizacija unutar objekta

Slika 151. Socijalizacija van bloka na ulici

Veza sa ljudima van bloka najbolje se uspostavlja na nivou prizemlja objekata okrenutih ka ulici, odnosno ka javnom prostoru, kao i u samom javnom prostoru. Ta veza se ostvaruje postavljanjem otvora, vrata, prozora, izloga, prolaza, pasaža ili reklama u prizemljima ili pak jednostavnim postavljanjem klupe ispred objekata (Slika 152). Veoma je važna komunikacija koja se odvija na dodirnoj površini javnog i privatnog prostora bloka, na fasadama. Prozori na fasadama su kao bioskopski ekrani, pružaju mogućnost posmatranja, uvođenja, praćenja, doživljavanja prijatnih ili neprijatnih momenata, kako posmatranjem spolja, tako i posmatranjem iznutra. Novi prozor na fasadi uvek znači i jedan novi pogled na svet.

Pošto javne površine mogu biti formirane i unutar bloka, to se komunikacija sa drugim stanovnicima može odvijati i u unutrašnjim dvorištima. Pri tome i pasaži, koji vode do dvorišta, tako mogu dobiti dodatnu funkciju i prerasti u mesta zadržavanja i okupljanja, ili mesta izuzetnih vizura. Unutrašnje dvorište bloka, sa povećanjem javnosti, postaje sve atraktivnije i posebnije od strane većeg broja ljudi. To je ujedno i opasnost da ono potpuno preraste u javnu površinu i razgradi se kao mesto nekadašnjeg osnovnog komuniciranja ljudi iz bloka. Tada se može desiti da se ljudi iz bloka povuku u svoje prostore i izoluju. Tako, i pored velike koncentracije ljudi u javnom prostoru bloka moguće je da dođe do izolacije ljudi koji žive u njemu. Socijalizacija jedne grupe ljudi ne znači i opštu socijalizaciju. Socijalizacija sa drugim stanovnicima zavisi i od kvaliteta organizacije saobraćaja na nivou naselja.

Dostupnost do bloka, koja podrazumeva blizinu važnijih saobraćajnica, postojanje mogućnosti stizanja do bloka, kao i pristupanja do objekata i površina bloka, ne podstiče uvek i socijalizaciju. Tako npr. blok može biti u blizini bulevara ili magistrale, ali biti izolovan. Da li je blok, odnosno ljudi u njemu, biti integrisani sa

drugim ljudima, zavisi kako od sadržaja i organizacije slobodnih površina u okviru bloka tako i od samih ljudi koji u njemu žive. U tom smislu je značajno imati atraktivnost u sastavu bloka zbog koje se dolazi u blok, ali je potrebno i da sami stanovnici imaju želju da komuniciraju sa drugim ljudima. Sa povećanjem površine grada, veze između ljudi, kako u susedstvu, tako i na nivou grada, slabe.

Kako socijalizacija podrazumeva komunikaciju na različitim nivoima, tako se ona može i ostvarivati u različitim okvirima. U širem kontekstu veći broj ljudi živi i radi u zajednici u okviru grada, zatim, manji broj ljudi je okupljen na radnom mestu (kolege) ili u stambenom okruženju (susedstvo). Grupisanje i komunikacija još mogu da se posmatraju u okviru kruga prijatelja ili u okviru doma instva (jedna ili više različitih generacija) (Slika 153). Prijateljski odnosi među ljudima su organizovani prema sklonostima i srodnostima, pa se njihova okupljanja vezuju, osim za stambene površine, još i za različite centralne sadržaje naselja (političke, naučne, verske, rekreacione, kulturne, ugostiteljske, zabavne i sl.). Grupisanje može biti javno, ali i tajno, normalno i prihvatljivo ili potpuno patološko.

Slika 152. Grupisanje iste starosne kategorije na klupi

Slika 153. Grupisanje dve starosne kategorije u okviru doma instva u bašti

Vizuelna sagledivost bloka

Pri analizi vizuelne sagledivosti bloka značajno je isto i mesto sa kojeg se on može posmatrati i efekat tog sagledavanja. Sve prostorne celine, pa i blok, mogu se sagledavati na različite načine od kojih su najbitnija dva načina:

- sa jednog mesta (slika je statična) ili
- kretanjem u određenom vremenskom periodu (slika je kinematika, a sa povećanjem brzine kretanja, smanjuje se moguća zapažanja detalja).

U zavisnosti od visine vidne tačke blok se može posmatrati:

- sa nivoa terena (vidni su delovi fasada, ulazi, urbani mobilijar, a uo avaju se i sva kretanja i socijalni kontakti) ili
- sa neke uzvišene tačke (sagledavaju se krovne površine blokova i parcele).

U zavisnosti od udaljenosti vidne tačke blok se može sagledati:

- sa veće udaljenosti (sagledava se silueta i panorama celog naselja) ili
- sa manje distance (uo avaju se blokovi i detalji njegovih objekata).

U zavisnosti od mesta posmatranja blok se može posmatrati:

- spolja, sa graničnih površina (sagledavaju se fasade van bloka) ili
- iznutra, iz unutrašnjih dvorišta (sagledavaju se dvorišne fasade bloka).

Slikovito gradsko jezgro Graca u Austriji, koje je deo svetske baštine pod zaštitom UNESCO-a, može da se sagleda sa brda Urturma (Uhrturn) (Slika 154). Distanca vidne tačke je na takvoj udaljenosti da se blokovi ne uo avaju, ali se zapažaju pojedine fasade, unutrašnja dvorišta, materijalizacija građevina, njihova boja, krovovi, zelenilo i površina iza naselja.

Sagledavanje bloka je teže nego sagledavanje ulice ili trga. Dok se ulica može sagledati jednim pogledom ili prolaskom kroz nju, a trg kretanjem uz njegov obod ili posmatranjem iz centra, blok zahteva obilazak spolja, silueta u ulici, i obilazak iznutra i posmatranje iz centra, silueta na trgu. Najbolje sagledavanje bloka je iz vazduha (Slika 155). Sve strane bloka se nikada ne mogu obuhvatiti jednim pogledom. To znači da je za njegovo sagledavanje neophodno kretanje. Uske ulice ili visoki objekti utiču na smanjenje mogući sagledavanja bloka. Unutrašnje fasade bloka mogu, a i ne moraju, biti vidne za sve stanovnike grada. Iako su vizuelno dostupne samo korisnicima prostora privatnih parcela koje su sastavni delovi bloka.

Slika 154. Sagledavanje dela Graca sa prirodnog uzvišenja, brda Urturma, Austrija

Slika 155. Sagledavanja poslovnog bloka iz helikoptera u Mariboru, Slovenija

Posmatranjem bloka iz manje visine (npr. sa sprata susednog objekta) (Slika 156) moguće je uočiti i na in funkcionalisanja prostora. Pri tome se mogu videti svi elementi bloka: pristupne saobraćajne površine, parkinzi, fasade ili detalji kao što su ulazi u objekte, otvori, vrata, prozori, njihovi proporcijski odnosi, boje i materijalizacija objekata, trotoara i kolovoza. Dvorac Binenhof u Hagu se sa unutrašnje strane sagledava sa dvorišta, trga, a spolja sa vodene površine jezera (Slika 157). Kretanjem po vodenoj površini uočava se njegova silueta, celovitost fasade, strmi krovovi sa mnoštvom tornjeva, jednostavna metrika otvora, boje. Približavajući se bloku, dvorcu, uočavaju se i detalji fasada i kontakt objekata sa vodenom površinom.

Slika 156. Sagledavanje elemenata bloka sa manje visine

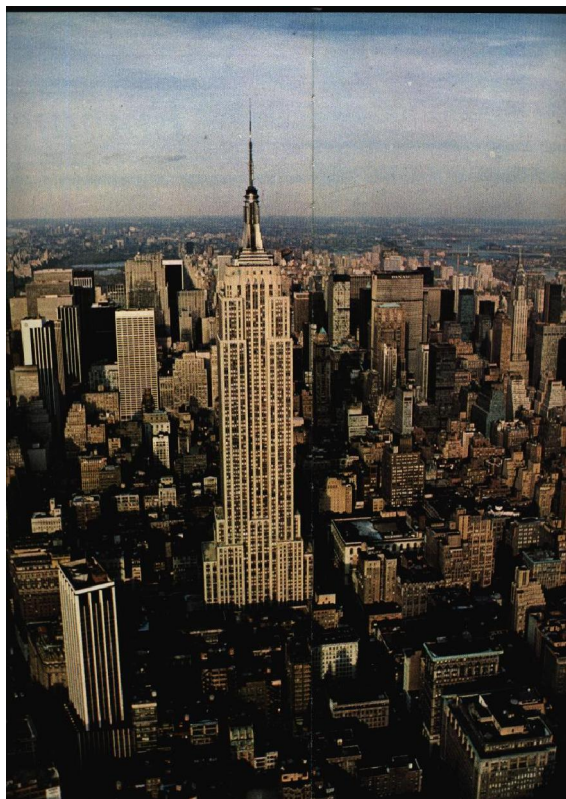
Slika 157. Sagledavanje bloka sa vodene površine, dvorac Binenhof, Hag, Holandija

Prepoznatljivost bloka

Prepoznatljivost bloka je kvalitet po kojem se on razlikuje od drugih i po kojem se pamti. Arhitektura koja stvara sveukupnu građevnu sredinu svojim oblikovanjem, materijalizacijom i namenom, najviše doprinosi prepoznatljivosti, zanimljivosti i atraktivnosti bloka. Tako npr. uvena zgrada Empire State Building (Empire State Building), koja zauzima površinu jednog celog bloka u centru grada (Slika 158), dominira svojom visinom, usled čega je postala glavni orijentir i simbol Njujorka.⁷⁴

Prepoznatljivost bloka se ponekad postiže i sasvim malim elementima kao što su interesantni detalji na fasadama, izlozi, nadstrešnice, reklame, natpisi, svetiljke ili ulazi u objekte (Slika 159). To znači da se atraktivnost bloka, a samim tim i njegova prepoznatljivost, može postići i najrazličitijim načinima. Ponekad je blok prepoznatljiv po samo jednom objektu, a uvek su interesantniji, a samim tim i više posebnosti, centralni blokovi nego periferni. Za prepoznatljivost bloka je bitna i senzibilnost osobe koja taj blok posmatra.

⁷⁴ F. Konti i dr., *Izazov prirodi, Najlepše građevine i prostori sveta*, str. 121. i 122.

Slika 158. Zgrada kao element prepoznatljivosti bloka, Empire State Building, Njujork, SAD

Slika 159. Atraktivno oblikovanje i ukrašavanje ulaza u objekat kao element prepoznavanja bloka

Ugaoni elementi koji su vidni sa svih strana u velikoj meri doprinose prepoznatljivosti bloka. Zato su oni najčešće i najspecifičnije oblikovani, pa postaju dominantne prostora. Kao ugaoni element jednog pravilnog bloka u Barseloni, 1905. godine je izgrađena zgrada Casa Mila (Casa Mila) autora Antonia Gaudija (Slika 160). Ova zgrada i sama ima karakteristike bloka. Zovu je "Kamenolom" (la pedrera), jer podseća na komad stene koji je priroda sama vajala. Zatalasani zidovi kao da su izvajani u steni, a otvori podsećaju na ljudske oči i usta. Stubovi su nepravilnog oblika, na krovu se pojavljuje mnoštvo neobično oblikovanih dimnjaka i ukrašenih vrhova tornjeva. Postignut je iznenađujući i efekat. Svojim specifičnim izgledom ova zgrada je doprinela prepoznatljivosti bloka u kome se nalazi, pa čak i celog grada. Uglovi su najčešće oštri i neprijatni element u prostoru. Zato se arhitekturom sprovodi njihovo zaobljavanje i omekšavanje (Slika 161). Novim načinom organizovanja ulaza, prozora, izloga, reklama, vizuelnih i zvučnih signala, otvorena je nova dimenzija urbane sredine sa mnoštvom oznaka i promenljivog informacionog lika. Slike bloka danju i noću mogu biti potpuno različite. Uz pomoć svetlosnih efekata noću, moguće je stvoriti jedan nestvaran vizuelni privid, koji se danju uopšte ne bi mogao ostvariti. Takođe, i osvetljavanjem detalja na fasadama objekata noću može se ukazati na arhitektonske ili skulpturalne vrednosti koje se danju i ne primećuju. Na taj način bi ceo grad mogao da postane prepoznatljiv po svojoj slici, sa galerijom u kojoj su izložene osvetljene slike.

Slika 160. Zgrada na uglu kao element naglašavanja bloka,
Kaza Mila Antonija Gaudija, Barselona, Španija

Slika 161. Zgrada kao element
zaobljavanja ugla bloka u Pragu,
češka Republika

Značaj bloka

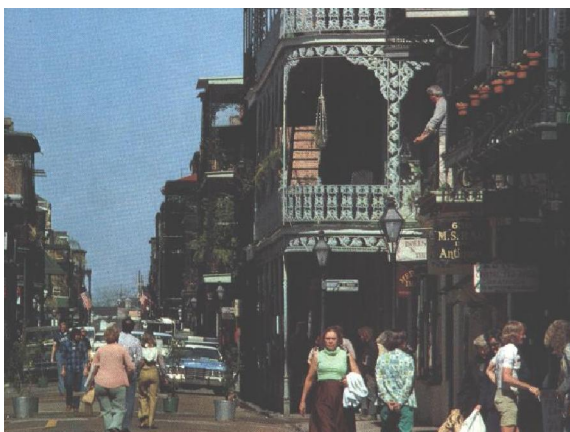
Pošto je blok jedna celina sastavljena od manjih elemenata, to se i njegov značaj može sagledati na različitim prostornim nivoima. Blok u celini može imati značaj, ali to mogu imati i samo njegove pojedine građevine, dvorišta ili neki detalji na fasadama. Takođe, blok može biti važan za samo jednog čoveka, za susedstvo ili za ljude celog naselja, pa i celog sveta. Iako se vrednost bloka može izraziti i u materijalnom smislu, kroz podatke o ceni građevina, materijala ili opreme, značaj bloka za ljude se izražava kroz njegovu zanimljivost, neophodnost postojanja, prijatnost, retkost pojave i ekskluzivnost. Ambijentalna ili istorijska vrednost bloka može biti mnogo veća nego materijalna vrednost tog bloka, ili vrednost nekog novoizgrađenog bloka sa skupocenim građevinama i opremom u njima. Zato materijalna vrednost bloka ne uslovljava i njegov značaj.

Kroz istoriju se značaj bloka izražavao i kroz lokaciju na kojoj se on nalazio. Kada se naselje razvijalo na pokrenutom terenu tada su se značajniji objekti ili delovi naselja gradili na vrhu uzvišenja, a manje značajni u podnožju. Danas je uobičajeno da blokovi bliži centru imaju veći značaj nego blokovi na periferiji, kako zbog svojih sadržaja, tako i zbog objekata koji predstavljaju kulturno i istorijsko nasleđe. Cena zemljišta ili kvadratnog metra stana ili poslovnog prostora je mnogo veća u centralnom području nego na periferiji. Međutim, posmatrajući značaj blokova iz ugla stanovnika naselja, može se zaključiti da veći broj njih više vrednuje svoje periferne blokove u kojima žive, jer su oni za njih od životne važnosti.

Značaj bloka se može izraziti i kroz područje sezanja. Francuski kolonisti su, pri osnivanju Nju Orleansa u SAD, kao što je na samom početku rada već spomenuto, u znak sezanja na Francusku, formirali Francusku četvrt (Slika 162). Koriste i mnoštvo detalja, balkonskih ograda od kovanog gvožđa, francuskih naziva

kafi a i sl., negovali su uspomene na svoj rodni kraj. Novi koncept "utika kih" gradova kod kojih se ku e ka e i prebacuju na nove pozicije, u zavisnosti od želje svog vlasnika, uništavaju se anja, pa se stanovnici ne mogu vratiti prostorima svoga detinjstva.

Prema nameni izgra enih i neizgra enih površina bloka, on se može nametnuti kao dominanta celog grada. Tako se zbog specifi nih blokova i mnogi gradovi kategorizuju u, kako kaže Spiro Kostof, "imperijalne gradove, pomorske, lu ke, šoping, ceremonijalne, vojne, industrijske, verske, sedišta mo i i dr."⁷⁵ Specifi nom namenom bloka, može se razviti i zna aj tog bloka na regionalnom ili državnom nivou. Tako, na primer, zgrada opere u Sidneju (Slika 163) osim što je zna ajna kao sadržaj kulture, pre svega za stanovnike Sidneja, interesantna je i za ljude iz drugih naseljenih mesta. Svojom specifi nom arhitekturom ovaj se objekat po svom zna aju nametnuo kao simbol svetskog arhitektonskog stvaralaštva.

Slika 162. Zna aj bloka kao podru ja se anja, Francuska etvrt u Nju Orleansu, SAD

Slika 163. Zna aj bloka zbog sadržaja i oblikovanja, opera u Sidneju, Novi Južni Vels

⁷⁵ S. Kostof, *The City Shaped*, str. 15.

3.2. ME UUSLOVLJENOST BLOKA I DRUGIH ELEMENATA NASELJA

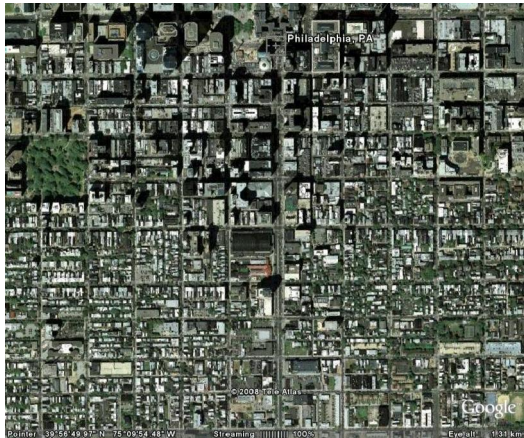
Osim što je blok značajan kao samostalna jedinica, on ima veliku ulogu i pri formiranju drugih elemenata strukture naselja, ulica, trgova i drugih blokova, kao i ve ih prostornih celina, kao što su područja i naselja u celini. On, takođe, utiče i na stvaranje specifičnih uslova za život i rad ljudi ne samo u svom okviru, već i u neposrednom i daljem okruženju. Na nivou prizemlja objekata blok omogućava razvijanje komunikacije između unutrašnjeg dvorišta i spoljašnje javne površine. Pošto se nijedan element strukture naselja ne može posmatrati izolovano od drugih elemenata, neophodno je bilo utvrditi kakav i koliki uticaj blok ima na susedne elemente, kao i kakav uticaj susedni elementi imaju na blok.

3.2.1. ME UUSLOVLJENOST BLOKA I ULICE

Blokovi i ulice su elementi koji su više od ostalih elemenata urbane strukture međusobno povezani. Sistem ulica u naselju uslovljava i formiranje i oblikovanje blokova. U zavisnosti od dužina ulica, nagiba, u estalosti pojavljivanja raskrsnica, formiraju se i specifične dužine i širine, kao i oblici blokova. Oblik bloka zato zavisi od oblika saobraćajne mreže, a one mogu biti pravilne, ortogonalne (Slika 164), ortogonalne sa dodatnim dijagonalama (Slika 165), radijalne, radijalne sa ortogonalnom mrežom (166), radijalno-koncentrične (Slika 167), koncentrične (Slika 168) ili nepravilne (Slika 169), kao i sastavljene od različitih vrsta mreža. Pravilna ulična mreža formira pravilne oblike blokova, a nepravilna uslovljava formiranje nepravilnih oblika blokova. Ortogonalnom mrežom se organizuju pravilni pravougaoni ili kvadratni oblici blokova, dok se sa pojavom dijagonala formiraju i trougaoni i trapezasti oblici. Takvi oblici blokova su posledica i radijalne mreže sa ortogonalnom. Koncentrične saobraćajne mreže, kao i radijalno-koncentrične uslovljavaju pojavu blokova u obliku kružnog isečka ili dela kružnog prstena.

Pošto oblici i veličine blokova stvaraju i određene uslove za organizaciju izgrađenih i neizgrađenih površina, kao i ekoloških uslova, može se zaključiti da saobraćajna mreža utiče i na način organizacije i funkcionisanja prostora u okviru blokova, kao i na obezbeđenje određenog kvaliteta ekoloških uslova. Gustina saobraćajnih površina uslovljava veličine blokova, pa se pri velikim gustinama formiraju blokovi manjih površina, koji su često veoma nepovoljni s ekološkog, funkcionalnog, pa i estetskog aspekta.

Širina poprečnih profila okružujućih ulica osnovni je faktor higijenskih uslova, provetrenosti, osunatosti, sagledivosti blokova, kao i uslova razvijanja socijalnih kontakata i međusobnog povezivanja blokova. Manje širine ulica onemogućavaju organizaciju zelenih površina, pa fasade blokova nisu zaštićene od preterane insolacije. Uske ulice se teže mogu provetravati, pa se u blokovima oko njih može osetiti zagađenje od izduvnih gasova. Uticaj buke je takođe više izražen. Usled skučenosti prostora ponekad je otežano sagledavanje bloka i njegovih pojedinih elemenata, što znači da se blok iz takvih ulica ne može sagledati kao element identiteta naselja.

Slika 164. Ortogonalna mreža u Filadelfiji, SAD (satelitski snimak iz 2008)

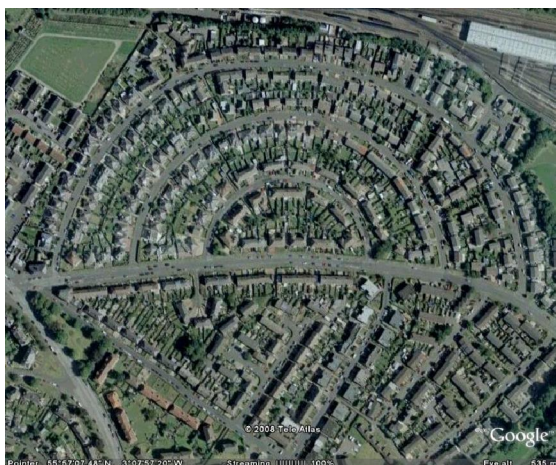
Slika 165. Ortogonalna mreža sa dijagonalama u Vašingtonu, SAD (satelitski snimak iz 2008)

Slika 166. Radijalna sa ortogonalnom mrežom u Palmanovi, Italija (satelitski snimak iz 2008)

Slika 167. Radijalno-koncentri na mreža u Detroitu, SAD (satelitski snimak iz 2008)

Slika 168. Koncentri na mreža u Edinburgu, Škotska (satelitski snimak iz 2008)

Slika 169. Nepravilna radijalno-koncentri na mreža u Moskvi, Rusija (satelitski snimak iz 2008)

Ako je širina poprečnog profila ulice mala, onda se socijalizacija ljudi iz dva naspramna bloka odvija u okviru te ulice, a ne unutar blokova. Tom prilikom se razvijaju dobri odnosi i lako se susreću ljudi iz dva naspramna bloka, a komunikacija ljudi iz istog bloka se smanjuje ili uopšte ne postoji. Široki poprečni profili omogućavaju formiranje zelenih i slobodnih površina što povoljno utiče i na organizaciju same ulice i dela blokova koji su ka njoj okrenuti, kao i na postizanje dobrih ekoloških uslova. Širina ulice omogućava da se arhitektonske vrednosti i karakteristike bloka sagledavaju, a samim tim i pamte kao elementi identiteta. Međutim, udaljšavanje naspramnih blokova usled proširivanja saobraćajnih površina, onemogućava okupljanje ljudi na ulici. Stanovnici se tada, iz bezbednosnih razloga, više sastaju u unutrašnjim prostorima bloka, pa su i susedski odnosi u okviru jednog bloka mnogo snažniji. "Širenje" bulevara utiče na "skupljanje" blokova, odnosno uslovljava povećanje gustine njihove izgrađenosti, a može da dovede i do ukidanja unutarblokovskih prostora, dvorišta i pretvaranja bloka u jedan objekat (Slika 170).

Ulice oko bloka omogućavaju saobraćajnu pristupačnost do njega, a značaj ulica podiže i značaj blokova koji su formirani uz njih. Međutim, značajnije ulice su najčešće i frekventnije i dinamičnije, pa i zagađenije. Usled toga mogu i nepovoljno da deluju na blok smanjujući i kvalitet uslova za život i rad u blokovima.

Karakter ulica utiče i na karakter i na na in izgradnje bloka. Dominantan motorni saobraćaj u ulici može delovati i na promenu namene objekata. Najčešće se stambeni prostori adaptiraju u poslovne. Veća frekventnost pešačkog kretanja u ulici uslovljava da se stanovanje iz prizemlja izmešta i zamenjuje centralnim sadržajima, čime se postiže ili povećava atraktivnost bloka. Podstiče se i na in izgradnje bloka, jer se na taj na in više sadržaja orijentiše prema ulici. U slučaju da je saobraćajnica opterećena motornim saobraćajem, nedovoljno bezbedna ili previše zagađena, bez dovoljno prostora, unutrašnjost blokova postaje interesantna za ulazak u centralnih sadržaja i razvijanje javne površine za okupljanje ljudi, pa se unutrašnjost bloka menja od privatnog u javni prostor.

Ulice koje u velikim gradovima postaju "škola života" mogu da se pretvore i u patološka mesta.⁷⁶ Dok se na ulicama razvijaju kriminal i prostitucija, blokovi postaju mesta zaštite, a prizemlja objekata okrenutih prema javnom prostoru se zatvaraju.

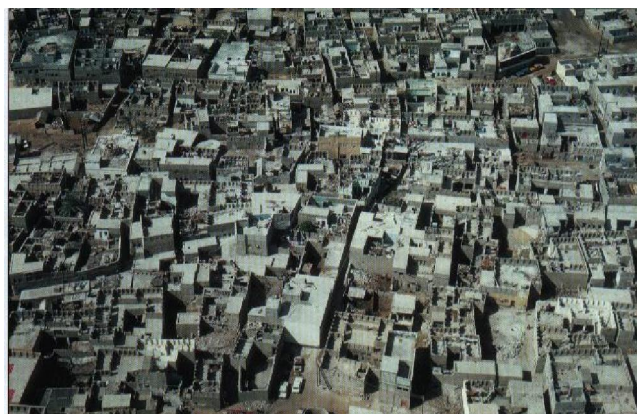
Blok takođe utiče na ulicu. Pravougaoni oblik bloka omogućava razvijanje ortogonalne mreže ulica. Usitnjenost blokova utiče na povećanje gustine saobraćajne mreže, što može da smanji kvalitet funkcionisanja saobraćajna na njoj. U stalost pojavljivanja raskrsnica veoma je nepovoljna za razvijanje bržeg saobraćaja. Veliki blokovi omogućavaju razvijanje jačih saobraćajnica i bolje funkcionisanje, ali smanjuju pristupačnost pojedinim delovima bloka koji su smešteni u njegovoj unutrašnjosti. Nepravilni oblici blokova utiču na formiranje nepravilne ulične mreže, gde ulice imaju različite poprečne profile, a često i "slepe" završetke. Takva "lavirintska" ulična mreža otežava kretanje ljudi i njihovu orijentaciju u prostoru.

⁷⁶ O pojavama urbane patologije piše Cvetko Kostić u knjizi *Sociologija grada*, u delu pod naslovom „Rezidencijalni agregati“.

Blokovi nepravilnih oblika u industrijskom gradu Dahrán, u Saudijskoj Arabiji, uslovljavali su formiranje potpuno nesagledive ulične mreže. Ulica je jedina funkcija pristup do stambenih objekata radnika (Slika 171).

Slika 170. "Širenje" bulevara "skuplja" blok i pretvara ga u objekat

Slika 171. Spontana organizacija blokova uslovljava i spontanu uličnu mrežu

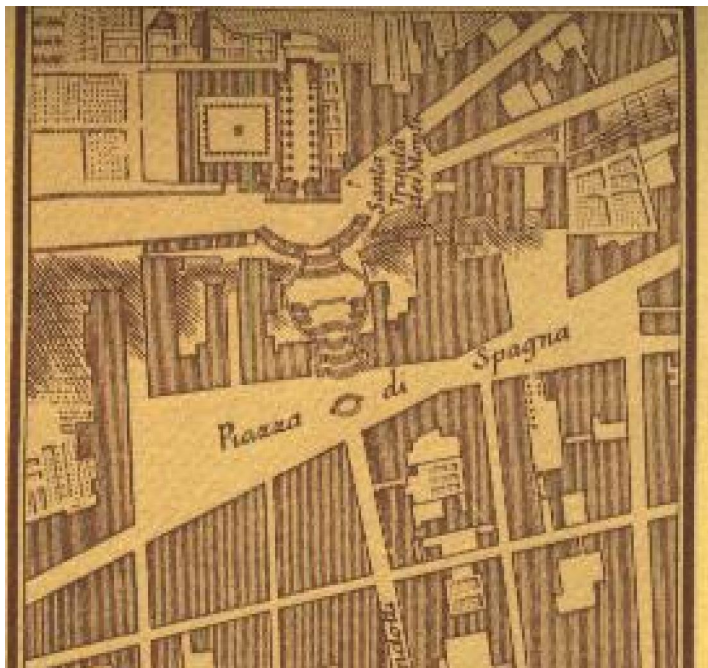
Uvlačenje građevinske linije bloka u odnosu na regulacionu, obezbeđuje proširenje poprečnog profila ulice, a samim tim i bolje ekološke i funkcionalne uslove u okviru ulice. Ovakvim postupkom se postiže i mogućnost razvijanja socijalnih kontakata na površinama graničnih linija, kao i bolja sagledivost blokova. Blokovi svojom atraktivnošću u sadržaju i programima utiču na povećanje frekventnosti okružujućih ulica, a samim tim i na njihovo saobraćajno preopterećenje i zagušenost parkiranim vozilima. Arhitektonski objekti bloka svojim osnovnim karakteristikama formiraju specifičan izgled ulice. Od sadržaja koji su organizovani u objektima zavisi i karakter ulice. Sadržaji mogu biti "izvučeni" na površinu ulice (bašte, kafića i sl.) ukoliko je ona pešačkog karaktera ili ima veći uširinu.

Dva bloka mogu biti organizovana na veoma malim rastojanjima, pa čak mogu biti i spojena na nivou spratova iznad ulice. Tada ulica postaje natkrivena, gubi svoju ulogu granice, postaje sastavni deo dva bloka, slično hodniku između dva stana u okviru jedne kuće, a može da postane omiljeno mesto okupljanja stanovnika iz oba bloka. Ulica se više koristi kao društveni prostor kada je unutarblokovski prostor privatnog karaktera. Nasuprot tome, kada se unutar bloka razvijaju javni sadržaji i programi ulica gubi svoj prvobitni društveni značaj i zadržava jedino saobraćajnu funkciju. Blok i njegove transformacije, naročito građevne u visinu mogu veoma loše da se odraze na prirodne uslove u ulici, iako širina ostaje ista. Pored nadogradnje objekata ili pogubljavanja izgradnje bloka, povećava se frekventnost saobraćaja kao i potreba za parking površinama u okviru ulice. Zato ulica može da postane preopterećena i zakrivena vozilima, a njena funkcionalnost ugrožena.

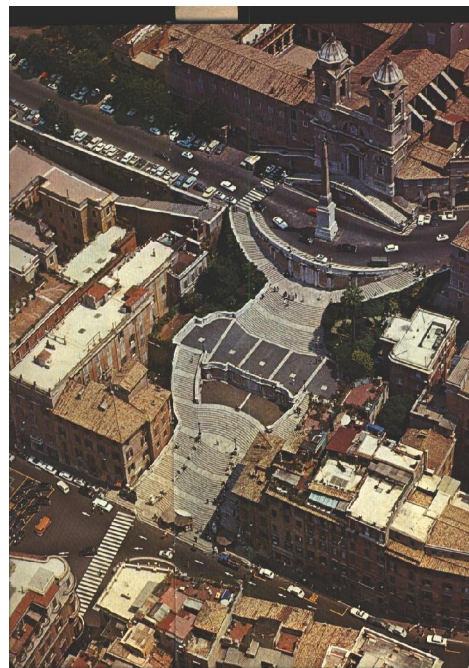
3.2.2. ME UUSLOVLJENOST BLOKA I TRGA

Trgovi kao glavne žiže okupljanja i događanja u naselju imaju veoma snažan uticaj na okolne elemente prostora. Oni deluju na okolinu, kako svojom morfologijom, tako i programima koji se na njihovim površinama razvijaju. Karakter okupljanja i aktivnosti na površini trga utiče na promene namena objekata koji se nalaze oko njega, naročito na nivou prizemlja. Tako npr. prisustvo saobraćajnog karaktera trga uslovljava razvijanje poslovnih sadržaja u okruženju im objektima, a zelene površine ili prijatne pešačke površine trga, namenjene za okupljanje ljudi, uslovljavaju raznolikost sadržaja u okruženju im objektima. Zbog značaja koji trg ima i vrednost blokova oko njega se može povećati. Tako trgovi, koji su estetski ciljevi kretanja stanovništva, uslovljavaju da se i blokovi koji se nalaze u njihovom okruženju više poseju. Oni su površine sa kojih se odlično mogu sagledati fasade svih okolnih objekata.

Ima primera trgova koji su svojom atraktivnošću stavili okolne blokove u drugi plan. Stepenište Trinita dei Monti, delo Frančeska de Sanktisa, u Rimu, izgrađeno na blagoj padini (Slika 172), spaja istoimenu crkvu na vrhu stepenica i Španski trg (Piazza di Spagna) u podnožju (Slika 173). Blokovi koji se nalaze uz stepenište nisu u funkcionalnoj vezi sa njim i potpuno su zanemareni.

Slika 172. Dominacija trga nad blokom, plan stepeništa Trinita dei Monti u Rimu, Italija

Slika 173. Dominacija trga nad blokom, stepenište Trinita dei Monti u Rimu, Italija

Pošto trg uglavnom objedinjava fasade više blokova u jednu jedinstvenu celinu može se reći da je on element spajanja tih blokova. Povezanost blokova koji se nalaze uz trg može biti ostvarena sličnim arhitektonskim oblikovanjem, organizovanjem interesantnih sadržaja u prizemljima, zatim bojom, uvlačenjem

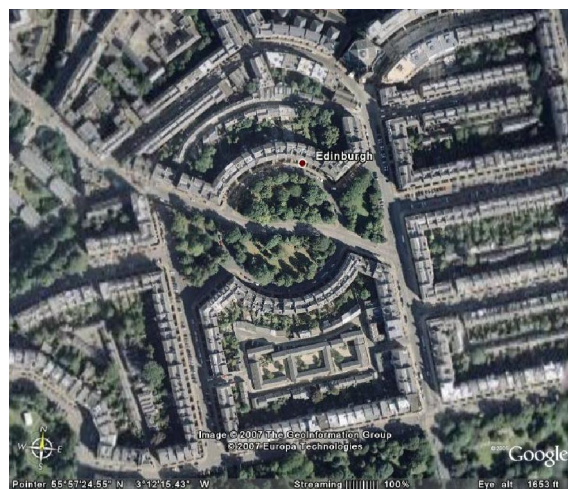
prizemlja objekata, formiranjem nadstrešnica ili nekim drugim elementima. Prevelike dimenzije trga dovode do potpunog razdvajanja blokova, pa čak i do razaranja tkiva grada. Trg, kao neizgrađena površina, najčešće je potpuno zaokružen objektima i odvojen od unutrašnjih dvorišta blokova. Međutim, unutrašnje dvorište bloka ili pojedina ne parcele mogu biti povezani sa površinom trga. Tada jedan deo nekadašnjeg privatnog prostora, može dobiti javni karakter i postati deo trga. Kako je već spomenuto, da uklanjanje javnog karaktera u unutrašnjost bloka dovodi do razaranja tradicionalnih vrednosti bloka, to i samo povezivanje trga i unutrašnjeg prostora bloka predstavlja opasnost za opstanak tog bloka.

Uticaj trga na blok nije jednak na svakoj njegovoj površini. Najveći uticaj se oseća u onim delovima bloka koji su u direktnom kontaktu sa trgom. To su uglavnom objekti na regulacionoj liniji i, u manjoj meri, njihova dvorišta. Objekti na suprotnoj strani bloka ponekad ne doživljavaju nikakve promene, usled prisustva i blizine trga.

Blokovi takođe imaju uticaj na trgove. Oni svojom arhitekturom formiraju trg, daju i mu specifičan oblik, veličinu i izgled. Pojedini blokovi u Barseloni su na uglovima više zasebni nego što je to uobičajeno da bi se formirao trg (Slika 174). Zaobljenim stranama dva naspramna bloka u Edinburgu formiran je kružni trg (Slika 175). Pri naknadnom obrazovanju trgova neophodna je radikalna transformacija nekoliko okolnih blokova. Određena namena objekata okrenutih trgu direktno utiče na identitet tog trga. Neprivlačni sadržaji ili zatvorena prizemlja okružuju ih objekata onemogućavaju potpuno korišćenje trga kao mesta komunikacije i socijalizacije ljudi.⁷⁷ Nasuprot tome, interesantni sadržaji u objektima, naročito u prizemljima, kao i njihova otvorenost prema trgu, uslovljavaju bogatstvo života trga (Slike 176. i 177).

Slika 174. Formiranje trga oblikovanjem blokova, Barselona, Španija (satelitski snimak iz 2007)

Slika 175. Formiranje trga oblikovanjem blokova, Edinburg, Škotska (satelitski snimak iz 2007)

⁷⁷ O prizemljima i socijalizaciji Darko Reba piše u doktorskoj disertaciji *Urbana morfologija i ulični sistemi vojvođanskih naselja*, str. 89–91.

Slika 176. Trg ispred Muzeja savremene umetnosti,
Beč, Austrija

Slika 177. Trg ispred gimnazije,
Grac, Austrija

Prisustvo istorijski značajnih arhitektonskih građevina u okviru bloka, interesantnost arhitekture ili nekog detalja, utiču na povećanje značaja trga kao površine sa koje se te vrednosti mogu sagledati. U zavisnosti od namene okružuju ih objekata i trgovi se na određen način osmišljavaju i na njima se postavljaju specifični elementi. Na trgu u Gracu privremeno je postavljeno nekoliko velikih ogledala sa ciljem da se istakne arhitektonski značaj okolnih objekata (Slika 178). Neobičan doživljaj trga pored toga je da privlači sve više i broj posetilaca, koji se nisu divili okolnim objektima, već samoj intervenciji na trgu.

Sadržaji blokova se mogu proširiti i na površinu trga, pri čemu se iz objekata mogu iznositi stolovi, stolice, žardinjere sa cvećem, ograde, fontane, suncobrani, tende, umetnički eksponati, svetiljke i dr. (Slika 179). Na taj način trg postaje posebniji, a njegov karakter biva promenjen i obogaćen. Uvlačenjem prizemlja objekata povećava se površina trga, a postavljanjem nadstrešnica uz objekte, ona se prividno smanjuje.

Slika 178. Trg sa ogledalima u Gracu, Austrija

Slika 179. Trg sa fontanom u Gracu, Austrija

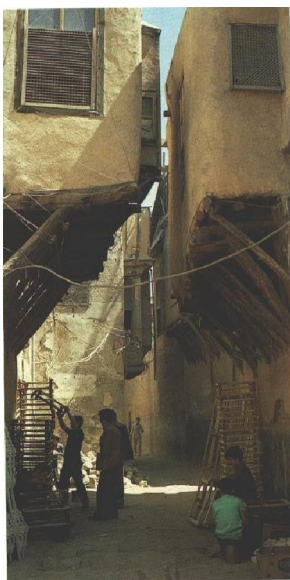
Kontinuitetom fasada, većim visinama građevina i manjom udaljenošću u naspramnih blokova postiže se efekat zatvorenosti trga. Nasuprot tome, diskontinuitet fasada, niži objekti i veća udaljenost blokova utiču na to da se trg doživljava kao previše otvoren, pa čak i kao nedefinisan prostor.

3.2.3. ME UUSLOVLJENOST BLOKOVA

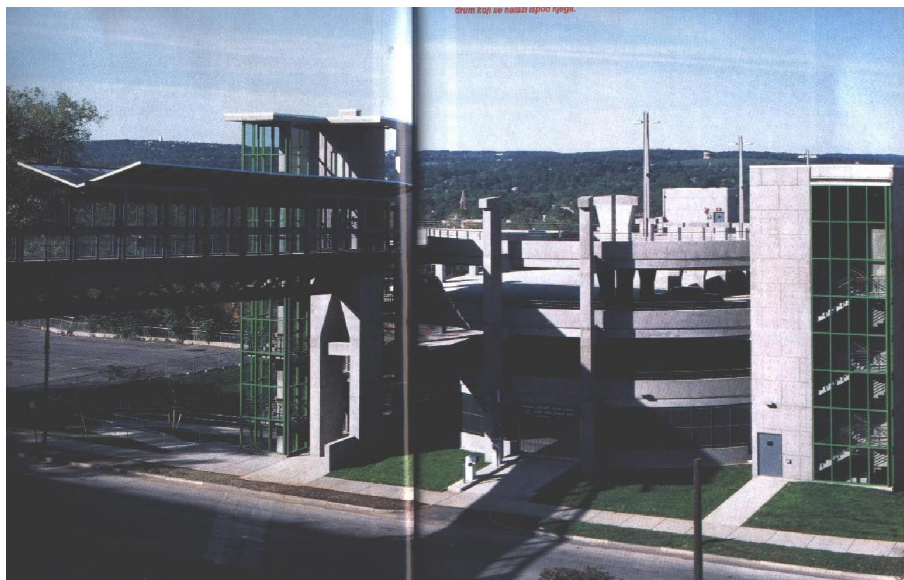
Blokovi međusobno mogu biti u različitim relacijama, fizičkim, funkcionalnim, morfološkim i sociološkim. Međuslovljenost blokova zavisi od njihovih osnovnih karakteristika, urbanističke dispozicije u okviru naselja, graničnih linija, zastupljenih funkcija, izgrađenosti, stepena otvorenosti, na čijem su sistemu građenja, morfologije, značajka, kao i od samih korisnika blokova.

Susedni blokovi mogu da stupaju u fizičkom smislu u međusobne odnose, dok udaljeni blokovi to ne mogu. Blokovi na većoj udaljenosti mogu biti u vizuelnoj vezi ili samo saobraćajno povezani. Već je detaljno prikazana zavisnost graničnih linija blokova i postizanja efekata njihovog spajanja ili izolacije u delu rada *Granice bloka*.

Fizička povezanost dva bloka može se ostvariti postavljanjem nadstrešnice nad ulicom između njih ili povezivanjem delova objekata na nivou spratova (Slika 181). Utisak povezanosti se može postići i čak i bez fizičkog kontakta dva bloka, ako se oni toliko približe jedan drugom da čine jednu celinu (Slika 180). Ovakva pojava je bila prisutna u nekim naseljima iz prošlosti, ali se i danas može zapažati u primorskim gradovima. Pojavljuju se doksati sa obe strane ulice, koji se toliko približavaju jedni drugima da se ulica ispod njih natkriljuje. Izolacija između blokova i smanjenje njihovog međusobnog uticaja postiže se povećanjem širine ulice ili saobraćajnice koja je između njih. Nekada su ulice bile širine od 2 m do 8 m, a danas i do 60 m. Dok je prosečna dimenzija najvećih trgova starih gradova bila od 58 m do 142 m, takve dimenzije sada imaju i ulice. Na primer, Ringštrase (Ringstrase) u Beču ima širinu 57 m, Esplanada u Hamburgu 50 m, Unter den Linden u Berlinu 58 m, a avenija u Parizu je širine 142 m.

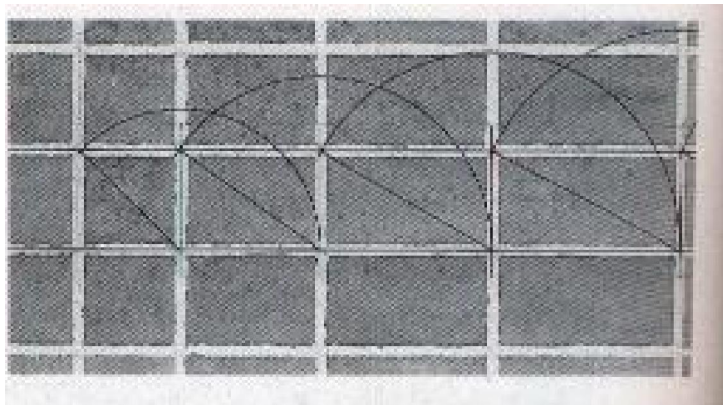

Slika 180. Fizička povezanost blokova

Slika 181. Komunikacija na nivou sprata koja povezuje objekte sa dve strane autoputa

Pri organizaciji naselja uspostavljaju se veze zasnovane na geometrijskim odnosima veli ina. Jedna veli ina bloka može biti modul po kojem se razvijaju i drugi blokovi u naselju. Plan grada Grenade u Francuskoj iz 1300. godine pokazuje uspostavljanje veze između u susjednih blokova, po principu da dijagonala prethodnog bloka postaje dužina narednog bloka (Slike 182. i 183).⁷⁸

Slika 182. Uslovljenost veli ina blokova,
Grenada, Francuska

Slika 183. Blokovi u Grenadi, Francuska
(satelitski snimak iz 2008)

Fizička odvojenost blokova ne znači uvijek i njihovu funkcionalnu razdvojenost. Posmatrajući i nivo prizemlja nekoliko susjednih blokova, koji su organizovani sa mnoštvom centralnih sadržaja, može se sagledati potpuna povezanost tih blokova stazama, prolazima, pasažima, parternim uređenjem i peškim kretanjima. To znači da ljudi, svojom životnom potrebom za komunikacijom sa drugim ljudima, spajaju blokove i područja u jednu celinu. Blokovi mogu da utiču jedan na drugi u pozitivnom, ali i negativnom smislu. Formiranjem atraktivnog sadržaja u okviru jednog bloka i okolni blokovi mogu postati posebniji. Međutim, oni mogu postati zakrени automobilima i predinami, ali i zagađeni. Takođe, namena jednog bloka (proizvodna) može da smanji kvalitet života ili higijenskih uslova u okolnim blokovima.

3.2.4. ME UUSLOVLJENOST BLOKA I PODRUČJA

Istovetnost ili sličnost morfologije i namena susjednih blokova uslovljavaju da oni postaju bolje povezani u jednu vezu u prostornu celinu, područje. Područje tada postaje homogena morfološka celina koja se prepoznaje u odnosu na druga područja po svojim specifičnim karakteristikama (Slika 184). Najčešće su blokovi jednog područja slični po nastanku, morfologiji, obliku, veličini, volumenu, tipologiji građevina i nameni, pa su i uslovi za život u njima slični (Slika 185). Ljudi koji stanuju u istom području ili rade u njemu imaju slične okvire života, navike, običaje, kulturu, pa i sami čine jednu prepoznatljivu grupu.

⁷⁸ S. Kostof, *The City Shaped*, str. 128.

Slika 184. Međuslovljenost blokova i područja,
Jedinstvenost izgleda područja, Chicago, SAD

Slika 185. Međuslovljenost bloka i područja,
istovetnost uslova života i rada

Stambeni blokovi se "zdržuju" usled postojanja usitnjene ulične mreže. Spoljašnje granice takvog formiranog stambenog područja su značajnije i frekventnije saobraćajnice koje omogućavaju dobru dostupnost do područja. Uvođenjem blokova sa društvenim sadržajima unutar stambenog područja podiže se kvalitet života njegovih stanovnika, a formira se i specifičan identitet tog područja. Blokovi koji su međusobno veoma bliski, a ponekad i povezani na nivou sprata, odaju utisak jedinstvenog prostora. Oni doprinose da se jedno područje sagledava kao celovito, pri čemu se blokovi, kao posebni elementi, i ne izdvajaju. Tako se npr. staro jezgro Damaska u Siriji, koje je izgrađeno na ortogonalnoj osnovi, uopšte ne sagledava kao pravilno organizovano. Blokovi u njemu su toliko blizu jedan drugom da se stiče utisak da je područje naselja sastavljeno samo od mnoštva pojedinačnih građevina.

3.3. USLOVLJENOST STRUKTURE I IDENTITETA NASELJA OSNOVNIM KARAKTERISTIKAMA BLOKA

Naselje je "izgrađeni, funkcionalno objedinjeni prostor na kome su obezbeđeni uslovi za život i rad i za zadovoljavanje zajedničkih potreba stanovnika".⁷⁹ Ono se u celini može shvatiti kao skup manjih područja, četvrti ili blokova, međusobno povezanih ulicama, ili kao koncentracija arhitektonskih građevina. Naselje je u celini stvoreni element koji je, sa jedne strane, u međusobnom dejstvu sa drugim naseljima i okružujućom prirodnom sredinom, a sa druge strane u međusobnom dejstvu sa blokovima i drugim manjim prostornim elementima. Pošto se površina naselja može podeliti linijama osovina saobraćajnica na blokove, to se nameće zaključak da su blokovi elementi koji čine jedno naselje. S druge strane, posmatrajući ulice kao javne saobraćajne površine, zajedno sa parcelama sa obe strane, može se zaključiti da su i ulice elementi koji formiraju naselje.

⁷⁹ Zakon o planiranju i izgradnji (član 2. stav 1. tačka 8).

Pošto se osnovni urbani elementi međusobno delimično ne preklapaju veoma je teško izdvojiti jedan od njih koji je od presudnog značaja za formiranje strukture i identiteta naselja. Zato je bitno sagledati ih u međusobnom udeležstvu, kao i u obojini značaja svakog od njih na formiranje i razvoj naselja. Za formiranje naselja je veoma bitna bliskost i povezanost manjih celina, jer kontinuitet prostora obezbeđuje da se postigne utisak celovitosti i jedinstva naselja. Diskontinuitet koji se javlja usled postojanja veština prekida građenja, ogromnih površina parkirališta, širokih bulevara, prostranih, neizgrađenih površina ili velikih saobraćajnih koridora, razdvaja pojedine delove naselja, pa se ono doživljava kao razjedinjeno. Struktura naselja je, kako je već objašnjeno, fizički jedinstvenost i postojanost naselja. To je onaj deo naselja koji je vidljiv i upotrebljiv, a koji predstavlja okvir života.

Kako je identitet naselja kvalitet po kojem se on razlikuje od ostalih naselja, po kojem se prepoznaje i pamti, to je fizička struktura jedan od njegovih najznačajnijih pokazatelja. Kao najprepoznatljiviji elementi slike naselja pojavljuju se fizičke forme, pojedina arhitektonski objekti, njihovi izgledi, materijalizacija, boje, zatim mikroambijenti, prostorne kompozicije, područja. Za identitet naselja značajni su i socijalni faktori, zanimanja i aktivnosti ljudi, njihova komunikacija, kao i mnogo drugih elemenata prirodne i stvorene sredine.⁸⁰ Uvažavaju i sve navedene faktore u ovom radu treba se, ipak, posebna pažnja posvetiti bloku i njegovim osnovnim karakteristikama, jer on na specifičan način utiče na strukturu i identitet naselja.

3.3.1. USLOVLJENOST STRUKTURE I IDENTITETA NASELJA PROSTORNO-FIZIČKIM KARAKTERISTIKAMA BLOKA

Uslovljenost strukture i identiteta naselja urbanističkom dispozicijom bloka

U zavisnosti od načina nastanka i razvoja naselja, kao i načina prostorne organizacije, blok svojom dispozicijom može da ostvari različit uticaj na strukturu i identitet naselja. Centralni blok kontinualno razvijanog naselja je najčešće i najstariji, pa se kao takav može nametnuti kao modul ili model daljeg oblikovanja i građenja. Pri tom procesu on doprinosi stvaranju prepoznatljive strukture i identiteta naselja, pa se naselje najčešće i pamti po tom području. Blok na periferiji, koji je obično mlađi od centralnog, manje je značajan za identitet naselja, ali može da postane atraktivan za razvijanje proizvodnih sadržaja. S obzirom na to da takvi sadržaji mogu biti i regionalnog značaja, nameće se zaključak da i periferni blokovi utiču na formiranje nove strukture naselja, kao i na stvaranje njegovog potpuno novog identiteta.

Pošto se tokom razvoja i prostornog širenja naselja dešava da se blok sa periferije nameće u središtu teritorije, namena koja je u okviru njega razvijana može da postane neadekvatna ili ugrožavajuća za okolinu. Zato takav blok, tokom vremena,

⁸⁰ O identitetu naselja se može pogledati u magistarskoj tezi Ljiljane Vukajlov *Identitet građevne sredine – teorijske osnove i praktični primer Novog Sada*.

najčešće se doživljava reorganizaciju i promenu namene usled čega se ponovo može nametnuti kao izuzetno značajan za identitet tog naselja. Kod naselja koja su nastala u kratkom vremenskom periodu urbanistička dispozicija bloka nije toliko značajna za strukturu naselja, jer su svi blokovi po pravilu istih dimenzija i oblika. Takvi blokovi jedino svojim funkcijama i odgovarajućim arhitektonskim tipologijama uslovljavaju razvijanje specifičnog identiteta naselja.

Centralna dispozicija bloka doprinosi da se u njegovom okviru više transformiše, nego u okviru bloka na periferiji. U ruralnim sredinama te promene mogu biti toliko velike da se ruralni karakter centralnog bloka može promeniti u urbani. Na taj način se struktura naselja može neznatno promeniti, ali je njegov identitet potpuno novi i drugačiji. Transformacije centralnih blokova su uvek više vidne nego na nekoj drugoj lokaciji, pa prema tome, od posebnog značaja za identitet naselja je i način na koji se interveniše u centralnom području.

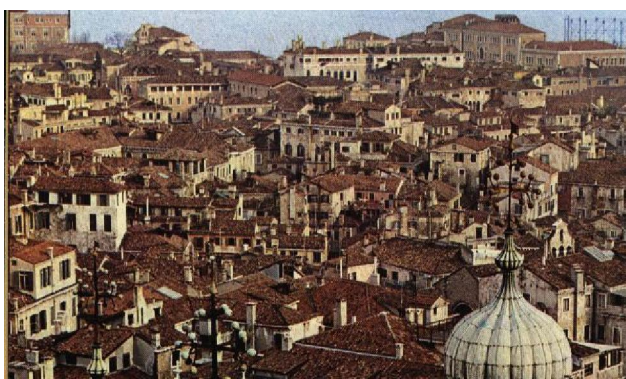
Uloga dispozicije bloka na formiranje identiteta naselja naročito dolazi do izražaja kod situacije razvijanja naselja na pokrenutom terenu. Blok koji se nalazi na prirodnom uzvišenju svojim položajem se već nameće kao dominantan, a onda, još i arhitektonskim oblikovanjem i uvođenjem određenih namena ili organizovanjem specifičnih programa na slobodnim površinama, postiže se maksimalna prepoznatljivost. Iako blok najviše svojom namenom može da se nametne kao značajan element naselja ili čak kao reperna tačka, veoma je bitna njegova lokacija u odnosu na celinu naselja. U zavisnosti od dispozicije i blok i njegova funkcija mogu da dođu do punog izražaja ili da postanu zanemareni.

Uslovljenost strukture i identiteta naselja granicama bloka

Pošto blokovi mogu biti povezani ili izolovani u zavisnosti od vrste i karakteristika granica njihova linija može se reći da te granice uslovljavaju da se naselje doživljava kao jedinstvena celina ili kao razjedinjena. Manja udaljenost granica njihova linija, kojima se postiže već povezanost blokova, utiče na to da se naselje doživljava kao kompaktno, organizovano i potpuno homogeno, kao npr. Venecija (slika 186). Nasuprot tome, jake granice koje svojim fizičkim karakteristikama doprinose razdvajanju blokova utiču na to da se naselje doživljava kao površina izdvojena na veće ili manje potceline, područja i blokove, kao npr. Villeneuve-sur-Lot (Slika 187).

Najčešće se granice linije blokova, ulice, uslovljavaju i oblike blokova, pa prema tome utiču i na formiranje određene strukture naselja. Omogućavaju, takođe, i odvijanje saobraćaja i pristup do blokova, a formiraju i određene ekološke uslove, pa u velikoj meri utiču na stvaranje posebnog doživljaja prostora. Zbog određene karakteristike granica njihova linija blokova naselje se može doživeti kao prijatan ambijent, bezbedan prostor sa čistim vazduhom i besprekornim načinom funkcionisanja ili pak kao zagušen, pretrpan, zagađen i nedovoljno bezbedan. Granice linije blokova kao što su vodene površine, pruge, nadvožnjaci i podvožnjaci već se svojim fizičkim karakteristikama nameću kao elementi identiteta naselja. Način njihovog

funkcionisanja, uređenost, opremljenost i dr., tako i doprinose da se stvaraju pozitivne ili negativne slike o naselju. Granične linije kao što su pešačke ulice, šetne staze uz obale mora ili uz neke druge vodene površine, mogu da postanu osnovni elementi sećanja i prepoznavanja naselja. Vreva na ulici, razni događaji, zvukovi i mirisi u pešakim ulicama su veoma upečatljive senzacije koje se lako pamte. Atraktivnost graničnih linija, koja se postiže ili bogatstvom sadržaja u okolnim objektima ili na inom popločavanju, opremom i nivoom uređenosti, može biti pojačana veštačkim osvetljenjem, čime se stvara izuzetno upečatljiva slika celog naselja.

Slika 186. Sagledavanje dela grada kao celine,
Venecija, Italija

Slika 187. Uočljiva podela naselja na veće i manje
celine i blokove, Villeneuve-sur-Lot, Francuska

Granice blokova koje se formiraju na pokrenutom terenu uslovljavaju razigranije visinske razlike na fasadama objekata blokova, a kretanje po takvim ulicama stvara jedan poseban doživljaj naselja. Granične linije su značajne i sa aspekta sagledavanja blokova, područja i naselja, pri čemu trgovci, koji tako i mogu biti granične površine blokova, imaju najveću vrednost.

Uslovljenost strukture i identiteta naselja morfologijom bloka

Blokovi svojim morfološkim karakteristikama uslovljavaju oblik osnove naselja. Potpuna pravilnost blokova po celoj površini naselja doprinosi pravilnosti osnove celog naselja. Postojanje pravilnosti u pogledu oblikovanja svih elementa koji ga čine, najbolje ilustruje povezanost parcela, blokova i područja u strukturiranju naselja. Pravilno organizovana naselja deluju kompaktno i doživljavaju se kao celina. Nepravilni oblici blokova utiču i na nepravilnost naselja, usled čega nastaju razne naselja sa amorfnim oblicima osnova.

Naselja koja su se razvijala u kontinuitetu uglavnom se prepoznaju po prisustvu različitih morfoloških celina. U centralnim područjima su blokovi manjih i nepravilnih oblika, dok su na periferijama veći blokovi, pravilnih osnova, najčešće pravougaonog oblika. Naselja nastala u kraćem vremenskom periodu imaju istu ili veoma sličnu strukturu na celoj svojoj teritoriji, pa ostavljaju utisak celine. Neki gradovi su toliko prostrani, da i pored pravilnosti blokova koji ga čine ne mogu biti sagledani kao celina, već kao skup nekoliko makrocelina.

U zavisnosti od arhitektonskog oblikovanja u okviru blokova može da dominira i treća dimenzija, visina. Zahvaljujući i blokovima koji imaju izraženu visinu formiraju se izuzetno figuralne slike naselja. Takođe ima primera naselja u kojima samo pojedini blokovi imaju visoke objekte, pa oni dominiraju slikom tog naselja i nameću se kao reперne tačke. U ruralnim sredinama uglavnom dominira samo jedan objekat, crkva, čije ime se postiže isticanje njene vrednosti kao reперne tačke i elementa identiteta naselja, a čisto i simbola naselja.

Uslovljenost strukture i identiteta naselja prostornom organizacijom bloka

Prostorna organizacija bloka doprinosi strukturiranju naselja svojom podelom na sitnije površine, parcele, kao i procentom izgrađenosti. Usitnjena parcelacija uslovljava i manje širine uličnih frontova objekata blokova, a samim tim i formiranje određenog izgleda bloka, područja, pa i naselja. Izgrađenost blokova utiče na to da se i naselje doživljava kao više ili manje razvijeno. Veća izgrađenost asocira na urbani karakter naselja, a manja izgrađenost na ruralni. Takođe, prisustvom blokova sa ujednaenom gustinom objekata ili sličnom izgrađenošću postiže se utisak jedinstvenog prostora celog naselja. Različitost izgrađenosti blokova podstiče razdvajanje područja, a samim tim i sagledavanje naselja kao skupa više različitih delova. U slučaju kada je blok potpuno izgrađen objekat dominira nad blokom. U slici grada se tada blokovi ne sagledavaju, već se čini da je naselje samo skup objekata, kao npr. u Hong Kongu (Slika 188). Takođe, i blok sa ivičnim naizmjeničnim građenjem može postati jedan objekat ako se natkrije njegov unutrašnji prostor, dvorište, kao što je npr. blok sa tržnim centrom u Moskvi postao jedan objekat (Slika 189). Karakteristike izgrađenosti blokova u strukturi naselja uslovljavaju dominaciju ili horizontale ili vertikale. Usled prisustva visokih građevina u blokovima naselje se više doživljava kroz treću dimenziju, visinu, dok se pri građenju niskih objekata ono doživljava kroz površinu.

Slika 188. Dominacija arhitekture nad blokovima,
Hong Kong, Kina

Slika 189. Natkriveni blok,
tržni centar u Moskvi, Rusija

3.3.2. USLOVLJENOST STRUKTURE I IDENTITETA NASELJA FUNKCIONALNIM KARAKTERISTIKAMA BLOKA

Uslovljenost strukture i identiteta naselja namenom bloka

Slika o naselju se, izmeđ u ostalog, stie i na inom koriš enja svakog njegovog prostora. Funkcionalne karakteristike blokova direktno uslovljavaju prostornu organizaciju naselja i doprinose njegovom prepoznavanju. Blokovi sa centralnim sadržajima se obino formiraju u središtu naselja, daju i mu poseban kvalitet i izgled. Kako odre ene namene uslovljavaju i promene higijenskih uslova, može se re i da se i po tome blokovi sa odre enim namenama name u kao elementi identiteta naselja. Velika zaga enja vazduha, pojava dima i smoga iznad naselja, posledica su postojanja proizvodne funkcije u nekom od blokova.

Zna ajne funkcije, kao što su proizvodnja, brodogradnja, sajamske i kulturne manifestacije, univerzitetski i tržni kompleksi ili bolnice, organizovane su u okviru ve ih monofunkcionalnih blokova u blizini centra, na periferiji ili uz jake saobra ajnice i vodene površine. Lako se uo avaju, prepoznaju i pamte, pa predstavljaju veoma bitne elemente naselja. Zahvaljuju i njima celo naselje može postati svetski poznato. Namena bloka uslovljava njegovu dispoziciju, veli inu i arhitektonsku tipologiju, pa se i preko tih karakteristika name e kao zna ajan faktor stvaranja identiteta naselja. Iz svega navedenog se može zakllju iti da veliki monofunkcionalni blokovi, sagledivi sa okolnih pristupnih saobra ajnih ili nekih drugih površina, mogu da postanu jedan od najuo ljivijih delova naselja.

Polifunkcionalno organizovani blokovi su posebno privla ni, jer naj eš e svojim prizemljima uspostavljaju vezu sa javnim površinama. Još ve e interesovanje pobu uju ukoliko su organizovani uz peša ke površine. Blokovi sa stambenim namenama, koji ine najve i deo strukture svakog naselja, neophodni su kao mesta zadovoljavanja osnovnih životnih potreba. Oni svojim na inom gra enja, organizacijom izgra enih i neizgra enih površina, arhitekturom, materijalizacijom, ure enoš u zelenih površina, opremom i mestima okupljanja, tako e doprinose opštoj slici naselja, kao i kvalitetu života u njemu.

Organizacija programa neizgra enih površina u okviru bloka, tako e, doprinosi stvaranju identiteta naselja. Ako su na parcelama bloka organizovana manja dvorišta oko objekata blok ima urbani karakter, pa i naselje odaje utisak urbane sredine. Nasuprot tome, naselje dobija seoski karakter usled postojanja parcela sa ku nim i ekonomskim dvorištem i baštom. Pored objekata i svi elementi prirodne sredine u okviru bloka svojim volumenom doprinose formiranju njegove strukture, a bojom i mirisom stvaraju specifi ne izgled e i doživljaje bloka i okolnih ulica. Zelenilo u okviru parcela, koje ak nije ni vidno, podiže kvalitet higijenskih uslova itavog naselja, isto kao i parkovski organizovani blokovi. Parkovi su, pored toga, i najuo ljiviji elementi slike jednog naselja, a esto i najpose enija mesta. Za identitet naselja su mnogo zna ajniji javni sadržaji i programi do kojih ve i broj

stanovnika može doći i koristiti ih. Privatni objekti i površine, koje se ne mogu sagledati iz javnog prostora, na neki drugačiji način, odnosno posredno, utiču na identitet naselja. Ugodnost stanovanja ili kvalitet higijenskih uslova doprinosi doživljavanju naselja kao prijatnog prostora.

Kvalitet neizgrađenih površina blokova utiče na funkcionalnost prostora. Dobro organizovan saobraćaj omogućava da se do svakog dela naselja lako dolazi, čime se pruža mogućnost dolaska većeg broja posetilaca. Time naselje biva više posećeno, a samim tim i zabeleženo u sećanju većeg broja ljudi. Pristupačnost do svakog objekta i dvorišta u okviru naselja doprinosi kvalitetu života ljudi iz tog bloka, ali utiče i na ostvarivanje kontakata sa ljudima iz drugih delova naselja, kao i sa posetiocima iz drugih naselja. Time se, takođe, doprinosi opštoj slici naselja, kao i njegovoj prepoznatljivosti. Specifičan način korišćenja saobraćajnih površina (vonef /wonef/ ili pešačka ulica), stvara poseban doživljaj koji se pamti. Opremljenost površina za kretanje oznakama i signalizacijom, nadstrešnicama, popločavanjem, osvetljenjem, informacionim tablama, putokazima i orijentirima, podiže kvalitet kretanja i doprinosi boljoj slici o naselju.

Funkcije naselja se mogu posmatrati kao promenljive kategorije. One se pod uticajem društveno-ekonomskih i političkih kretanja menjaju, razvijaju, stagniraju ili nestaju. Preovlađujuća funkcija doprinosi specifičnom identitetu naselja, kao što i preovlađujuća delatnost kojom se ljudi bave uslovljava karakter naselja. Sa pojavom širenja naselja dešavaju se i promene u blokovima. Blokovi se ili formiraju kao potpuno novi ili se transformišu, rušenjem pojedinih objekata ili novom gradnjom, nadgradnjom već postoje ih objekata ili pojedinih delova, ili se adaptiraju. Na taj način se menja ne samo izgled blokova, već i celih naselja.

Uslovljenost strukture i identiteta naselja pristupačnog u bloka

Kvalitet saobraćaja, postojanje linija gradskog saobraćaja, obezbeđenje dovoljnog broja parking mesta, kao i pristupačnost do blokova i njegovih pojedinačnih parcela, objekata ili dvorišta, utiče na to da naselje dobro funkcioniše, ali doprinosi i razvoju naselja kao gravitacionog područja. Kao posledica loših komunikacija može se pojaviti stagnacija razvoja naselja, njegovo propadanje i iseljavanje stanovništva.

Kako je otvorenost prizemlja objekata u okviru bloka uslov dobre komunikacije korisnika objekata sa prolaznicima, to se dobrom organizacijom prizemlja može postići veoma prijatan utisak o prostoru, ne samo tog bloka, već i celog naselja. Zbog toga su ulazi u objekte blokova, kao i pristupi do unutrašnjih dvorišta, veoma važan deo uređenja naselja.

3.3.3. USLOVLJENOST STRUKTURE I IDENTITETA NASELJA ARHITEKTONSKO-GRAĐEVINSKIM KARAKTERISTIKAMA BLOKA

Uslovljenost strukture i identiteta naselja na inom građevnja bloka

Određeni na inom građevnja, ivi nivo ili slobodnim, formira se specifična prostorna struktura. Organizuju se ili jasno definisani prostori ulica, odvojeni od blokova, ili se otvoren prostor prožima. Slobodne i zelene površine mogu biti formirane kao potpuno odvojene od saobraćajnica ili pak mogu biti povezane sa njima. Time se stvaraju i određeni uslovi, kako u spoljašnjem prostoru, tako i u objektima blokova. Mogu se postići i različiti uslovi insolacije, provetrenosti, osvetljenosti, bezbednosti.

Pošto se na ino građevnja blokova lako sagledavaju, jer jasno fizičku strukturu, to oni u velikoj meri mogu da doprinesu identitetu naselja. Strukturno se naselje jasnije izražava putem ivi nivo na ino izgradnje, jer su blokovi uoljiviji, pa se i područja, kao i celo naselje, doživljavaju kao jedinstveni, izgrađeni prostori. Nepostojanje definisanih granica bloka, koje je karakteristično za slobodno na ino građevnja, utiče na razgradnju naselja. Tom prilikom su svi prostori, i javni i privatni, međusobno prožeti. Pojavljivanje i jednog i drugog na ino organizacije bloka doprinosi da se naselje doživljava kao sklop različitih makrocelina. Kao posledica specifičnih na ino građevnja formiraju se ulični i dvorišni frontovi, u većem ili manjem kontinuitetu. Kontinualno organizovani ulični i dvorišni front prisutni su uglavnom u ivi nivo građevnja blokovima u centralnim područjima naselja, dok se diskontinualni frontovi češće sreću u slobodno izgrađenim blokovima, na periferijama naselja.

U blokovima sa ivi nivo na ino izgradnje, koji imaju zatvorena dvorišta, mogu se organizovati razni programi. Posebno interesantni mogu postati prostori koji nemaju javni karakter, jer su potpuno odvojeni od saobraćajne površine. Otvoreni, neizgrađeni prostori, nastali usled slobodnog na ino izgradnje bloka, takođe, mogu biti na poseban način organizovani, ali su uvek nastavak saobraćajne funkcije, pa samim tim i nedovoljno bezbedni. Zaključuje se da i jedan i drugi na ino izgradnje bloka, uslovljavaju strukturu, s tim što ivi nivo na ino jasnije definiše prostor. Oba na ino izgradnje jednako doprinose identitetu naselja, ali stvaraju i potpuno različite utiske. Postojanje i jednog i drugog na ino organizacije blokova u istom naselju doprinosi raznolikosti doživljavanja pojedinih delova naselja.

Uslovljenost strukture i identiteta naselja sistemom građevnja bloka

Većom ili manjom otvorenošću u bloka stvaraju se različiti doživljaji prostora. Struktura naselja se slabije uočava ukoliko nema jasnih granica između javnih i privatnih površina. Nasuprot tome, zatvorenim sistemima se jasno definišu određene površine. Zahvaljujući tome lako se uočavaju kvaliteta, kako privatnih, tako i javnih površina, odnosno izgrađenih i neizgrađenih površina.

Kontinualnost fasada blokova duž ulica jasno određuje njihov izgled. Pošto se korisnici prostora uglavnom kreću u ulicama, oni zapažaju da taj kontinuitet postoji i formiraju sliku jedinstvenog prostora, odnosno naselje doživljavaju kao celovito. Diskontinuitet fasada, naprotiv, ne definiše ulice, a ni blokove, pa se prostor sagledava u njegovoj razjedinjenosti. To je, takođe, specifičan identitet, ali drugačiji u odnosu na prethodni, pa se uočava njegova specifičnost, a naselje se sagledava kao skup razdvojenih područja. Kontinualno prisustvo građevina po obodu bloka, spratnost objekata, kao i frekventnost okružujućih ulica, uslovljavaju i određene higijenske uslove, insolaciju, provetrenost, bezbednost, pa korisnici tog bloka formiraju sopstveni lik naselja, na osnovu utiska prijatnosti koje im njihov blok pruža.

Poluzatvoreni i poluotvoreni sistemi građevina bloka omogućavaju i povezivanje prostora izvan i unutar bloka, čime se stvara poseban identitet naselja. U zavisnosti od stepena uređenosti i održavanja neizgrađenih površina doživljaj bloka može biti veoma pozitivan i prijatan ili, naprotiv, veoma nepovoljan. Usled neuređenosti i neodržavanja neizgrađene površine mogu biti potpuno devastirane, što utiče na formiranje veoma negativnog identiteta bloka, pa i naselja. Mikroambijenti koji se formiraju pri određenim sistemima građevina predstavljaju izuzetno značajna mesta socijalizacije. Prisustvo i aktivnost ljudi doprinose razvijanju posebnog karaktera bloka, pa i naselja. Ljudi se mogu okupljati u zajedničkim dvorištima unutar zatvorenih blokova ili pak boraviti na otvorenom prostoru svoje parcele. U okviru poluzatvorenih i poluotvorenih blokova socijalni kontakti se, takođe, mogu odvijati u okviru mikrocelina polujavnog ili poluprivatnog karaktera. Potpuno otvoreni sistemi izgradnje blokova doprinose da se u okviru takvih blokova razvija javno okupljanje ljudi. Svaki sistem građevina, prema tome, na svoj način doprinosi stvaranju specifične slike o bloku, području i celom naselju.

Uslovljenost strukture i identiteta naselja arhitekturom bloka

Arhitektura svojom lokacijom, tipologijom, morfologijom, materijalizacijom, bojom ili otvorenošću u prizemlju, osim što oblikuje sve okolne površine i prostore, ostavlja naj snažniji utisak na korisnike prostora, prolaznike ili turiste. Objekti koji se nalaze na nekom posebno vidnom mestu u okviru bloka nameću se kao orijentiri u prostoru, a postaju i vidikovci sa kojih je moguće sagledati naselje u celini ili u delovima. Oblikovanjem različitih tipova objekata formira se određeni izgled blokova, a ponavljanjem sličnih blokova stvaraju se prepoznatljiva područja, pa i naselja. Sličnost oblikovanja doprinosi celovitosti naselja. Nasuprot tome, raznoliko oblikovanje uslovljava i različitosti pojedinih delova naselja što, takođe, predstavlja element identiteta tog naselja. Posebno jak vizuelni doživljaj na stanovnike ostavlja kontrastno pojavljivanje pojedinih objekata u odnosu na okružujuće građevine. Postojanje stilskih karakteristika na fasadama povećava istorijski značaj bloka i omogućava negovanje sećanja na vreme u kojem su pojedine građevine podignute. Takvi prostori se po svom identitetu izdvajaju od ostalih, ponekad postaju prava atrakcija, a dešava se i da se devastiraju i ruše.

Izborom materijala za arhitektonske građevine postiže se specifičan izgled blokova, područja ili celog naselja. Jedan materijal, njegova specifična boja ili obrada, stvaraju interesantne slike koje se veoma lako pamte. Posebno lako se uočavaju kontrastne pojave, pa objekti sa tako obradenom fasadom često postaju simboli naselja. Fenestracija fasada osim što je značajna sa aspekta oblikovanja blokova, utiče i na uspostavljanje komunikacija unutrašnjih i spoljašnjih prostora. Time se postiže poseban kvalitet ne samo bloka, već i područja i naselja u celini. Kako se i iz unutrašnjeg prostora građevina sagledava spoljašnji, to je i kvalitet vizure iznutra veoma značajan faktor identiteta naselja.

Identitet naselja obeležavaju ne samo prijatni izgledi, kvalitetni materijali ili specifična obrada površina fasada, već, naprotiv, i veoma neprijatni delovi naselja, kao što su blokovi sa slamovima, sa neplanski podignutim objektima ili pak sirotinjski i zapušteni blokovi. Takvi blokovi uslovljavaju da korisnici prostora formiraju neprijatne slike i sećanja na određeno mesto.

3.3.4. USLOVLJENOST STRUKTURE I IDENTITETA NASELJA OSTALIM KARAKTERISTIKAMA BLOKA

Posmatranjem i analiziranjem naselja može se zaključiti da postoji izuzetna povezanost između građevine sredine i njenih korisnika, stanovnika. Gradeći svoj prostor, neko je povratno doživljavao da i taj prostor utiče na njega. "Između ovekova i njegove prirodne sredine uspostavljaju se dakle uzajamni odnosi, čitav splet interakcija obostrano uslovljenih. Menjaju i svojom delatnošću u životni prostor, neko izaziva u njemu promene koje sa svoje strane deluju posredno ili neposredno na njega samog i menjaju ga."⁸¹

Uslovljenost strukture i identiteta naselja vlasništvom u bloku

Odvajaju i jedan deo teritorije naselja samo za sebe neko je napravio razliku između javnog i privatnog prostora. U zavisnosti od vlasništva pojedinih objekata i površina unutar bloka naselje se može doživeti kao više privatno i nedostupno, nego kao javno i dostupno. Dozvola ili zabrana kretanja, pristupa i korišćenja, za sve stanovnike stvara izuzetno jak utisak pri boravku u određenom prostoru. Stanovnici mogu razviti različita osećanja (prijatna ili neprijatna) prema objektima ili površinama u zavisnosti od njihovog vlasništva.

Vlasništvo nad pojedinim parcelama blokova može da bude od presudnog značaja pri planiranju transformacija, jer onemogućava bilo kakvu promenu bez saglasnosti vlasnika. To, sa druge strane, može biti i faktor sprečavanja napretka i razvoja naselja. Znači da vlasništvo nad objektima i površinama može da uslovljava promene određenih prostora. Formiranjem javnog karaktera unutrašnjeg dvorišta

⁸¹ S. Stanković, *Ovekov okvir života i geografski determinizam*, str. 39.

bloka ono može da se transformiše u trg. Naselje tada dobija još jedan interesantan prostor, ali privatni vlasnici gube svoje dvorište. Vlasništvo nad pojedinim elementima bloka ne utiče na strukturu naselja, ali veoma mnogo doprinosi karakteru prostora, a time utiče i na stvaranje određene slike o naselju u kojem se to područje nalazi.

Uslovljenost strukture i identiteta naselja gustinom stanovanja u bloku

Broj stanovnika u okviru jednog bloka osim što uslovljava kvalitet života i obezbeđuje higijenskih uslova, doprinosi i identitetu, kako tog bloka, tako i naselja. Velika gustina stanovanja ili korišćenje bloka, kao posledica organizovanja atraktivnog sadržaja, doprinosi i dinamici tog prostora. Naselje koje se ističe jednim takvim prostorom može postati atraktivno i privlačno za ljude iz mnogih drugih naselja i razviti se kao centralno mesto.

Povećanje gustine stanovanja može da uslovi i transformacije naselja, pri čemu se ono ili širi ili se postojeći blokovi pogađavaju. Koncentracija ljudi u blokovima, sa većim brojem radnih mesta u centralnim, poslovnim područjima, podstiče i razvoj saobraćaja. Jakim saobraćajnicama se za kraće vreme prevozi veći broj stanovnika od mesta stanovanja do mesta rada, ali se povećava frekventnost tih površina usled čega se smanjuje socijalizacija ljudi iz susednih blokova. Zahvaljujući ovim promenama menjaju se i struktura i identitet naselja.

Koncentracija ljudi na nekom otvorenom prostoru takođe doprinosi stvaranju posebnog izgleda naselja. Vreva i gužva na pijaci, razgovori na trgu, gužva na autobuskom stajalištu ili u autobusu, graja dece u školskom dvorištu, slike su koje se beleže u svakom stanovniku i posetioca u jednom naselju. Međutim, pojedinci ili grupe stanovnika, usled velike gustine stanovanja i neadekvatnih higijenskih uslova, mogu da stvore i veoma negativnu sliku o svom naselju. Kao posledica prevelike gustine naseljenosti pojavljuju se i patološka ponašanja, pre svega agresivnost, kriminal i prostitucija što, takođe, daje određeni izgled tom naselju. Preveliki broj stanovnika veoma često dovodi i do otuđenosti ljudi i njihove izolacije unutar društva, kao i do razvijanja nepoverenja prema stranim licima.

Uslovljenost strukture i identiteta naselja socijalnim kontaktima u bloku

U zavisnosti od klimatskih uslova, organizacije bloka, postojanja otvorenih površina, razvijaju se, u većoj ili manjoj meri, socijalni kontakti. Oni se mogu odvijati isključivo unutar bloka, u javnom prostoru, van bloka ili na kontaktu javnog i privatnog prostora. Socijalni kontakti koji se odvijaju unutar bloka, u okviru privatnih ili poluprivatnih prostora, nisu vidni sa javnih površina, pa samo stanovnici tog bloka formiraju određeni utisak o prostoru i kontaktima u njemu. Unutar bloka se može organizovati i površina javnog karaktera, pa i okupljanje koje se tom prilikom dešava dobija javni karakter.

Za identitet naselja su bitnija okupljanja ljudi u javnim prostorima i na lakše dostupnim površinama, jer su interakcije među ljudima više primetne. Izuzetno su značajne komunikacije koje se razvijaju na spoju privatnih i javnih površina. Otvaranjem prizemlja objekata blokova uspostavlja se veza između ljudi iz spoljašnjeg prostora i ljudi unutar objekata jednog bloka. Razmenjuju se dobra, informacije, utisci, a sve to uslovljava i formiranje određene slike o tom bloku, delu naselja, pa i o celom naselju. Organizacijom bloka kao isključivo privatnog prostora podstiče se okupljanje ljudi na javnom prostoru, ispred bloka, na ulici ili nekoj drugoj granici površini. Time se uslovljava identitet naselja koji je zasnovan na jasnoj podeli prostora na javni i privatni deo. Razvijanjem socijalizacije u unutrašnjosti bloka smanjuje se okupljanje ljudi na javnim površinama. Tada javne površine mogu više razviti saobraćajnu funkciju, pa se, kao takve, takođe mogu nametnuti kao značajan element identiteta naselja. Socijalni kontakti ne utiču direktno na strukturu naselja, ali doprinose specifičnom identitetu naselja.

Na osnovu posmatranja fizičke strukture jednog naselja, pri čemu se mogu uočiti razlike u kvalitetu građevina, može se dobiti jasna slika o stanovnicima koji u tim građevinama žive. Ponekad su primetne velike razlike, pa se zaključuje da postoji podela stanovnika prema bogatstvu, nacionalnosti, zanimanjima i slici. Takve podela naselja ostavljaju veoma snažnu sliku na posmatrača, ali i na korisnike prostora. Stanovnici se, usled toga, mogu još više izolovati od društva. Mesta javnog okupljanja mogu da promene takvu situaciju. Pošto nije samo okupljanje značajno za socijalizaciju, već i pružanje pomoći i razumevanje, rešavanje zajedničkih problema i dr., veoma je bitno i neophodno sagledati potencijal susedstva. Grupa ljudi, koja živi u sličnom okviru u bloku, ima uglavnom iste uslove, probleme i potrebe. Zato je jasno da i zahtevi za promenama, kao i sprovođenje tih intervencija, upravo zavise od njih. Stanovnici jednog bloka ili njegovog dela mogu da pokrenu inicijativu za poboljšanjem određenih uslova ili rešavanjem nepovoljnih okolnosti. Transformacijama se može promeniti i struktura i identitet naselja, pa tako, zahvaljujući razvijenosti socijalnih kontakata, može da dođe do transformacije bloka, a samim tim i strukture i slike celokupnog naselja.

Uslovljenost strukture i identiteta naselja sagledivošću u bloka

Mogućnost vizuelnog sagledavanja bloka je važna zbog potrebe ljudi da se identifikuju sa svojim mestom stanovanja ili rada. Sagledivost naselja i njegovih delova od strane posetilaca značajna je zbog njihovog prihvatanja nepoznatog prostora kao svoga. Kada ljudi neki prostor mogu da sagledaju iz utisak da ga bolje poznaju. Veliki značaj za sagledavanje naselja ima postojanje prirodnih vidikovaca ili građevina sa kojih vrhova se naselje i njegovi pojedini delovi mogu posmatrati. Sa vizurnih tačaka se mogu videti i upečatljive siluete, panorame, naselje u celini, pojedini delovi ili detalji blokova, čime se olakšava orijentacija, kretanje i snalaženje u prostoru tog naselja. Snažne slike pojedinih elemenata strukture naselja ostaju trajno zabeležene u sećanjima ljudi, korisnika prostora ili prolaznika.

Mogućnost obilaska oko bloka, koja obezbeđuje i sagledivost bloka, doprinosi da se on vidi i kao celina i sagleda kao deo strukture naselja, sa svim svojim karakteristikama i detaljima. Detaljnije sagledavanje još više podstiče stanovnike da se za neki prostor vezuju. Sagledavanjem bloka se uočavaju i sve negativne pojave, pa se zahvaljujući tome može i intervenisati, a samim tim uticati i na promene strukture i identiteta naselja.

Uslovljenost strukture i identiteta naselja prepoznatljivošću u bloka

U zavisnosti od urbanističke dispozicije, oblika, veličine, volumena, zastupljenih tipova arhitektonskih građevina, njihovih namena, materijalizacije, način uređenosti, opremljenosti i funkcionisanja saobraćajnih, slobodnih i zelenih površina, formiraju se prepoznatljivi blokovi i specifična područja, a postiže se i poseban identitet naselja. Multipliciranje specifično oblikovanih blokova doprinosi stvaranju jedinstvenog lica naselja. Tako naselje može postati poznato po svojim blokovima, kao što je to slučaj sa Barselonom ili Njujorkom. Ako je izgled bloka specifičan i drugačiji od ostalih, onda se taj blok nametnuti kao simbol ili element prepoznavanja tog naselja.

Detalji u okviru bloka ne utiču na strukturu naselja, ali doprinose formiranju njegovog identiteta. Ako se nalaze u okviru bloka koji je bliži centru, mestu veće frekvencije, biće zapaženi od strane većeg broja korisnika, pa će biti i više zapamćeni. Prepoznatljivost bloka, koja se može postići svetlosnim efektima naročito, još više može da doprinese formiranju identiteta naselja. Danas su sve češće prisutne promenljive fasade u blokovima, koje informacije i slike na ekranima i danju i noću formiraju drugačije likove ne samo blokova, već i naselja.

Uslovljenost strukture i identiteta naselja značajem bloka

Svaki blok u naselju ima određeni značaj. Ipak se dešava da neki od centralnih blokova imaju veću vrednost, odnosno značajniji su za veću i broj stanovnika, za razliku od perifernih koji su, uglavnom, značajni samo za njihove stanovnike. Blokovi istog naselja mogu da se razlikuju po značaju na lokalnom, regionalnom ili svetskom nivou. Pošto su blokovi ujedno i ciljevi kretanja, značajniji blokovi će biti više posećeni, češće korišćeni i više zapamćeni kao elementi identiteta naselja. Značaj bloka može biti promenljiv, pa se i njihov uticaj na naselje može menjati.

Postizanje većeg značaja jednog bloka može da dovede do promene karaktera naselja pri čemu se ono može razviti od ruralnog u urbani (npr. uvođenje banjsko-rekreacionog sadržaja u blok u Morahalomu, u Maršskoj). Značaj bloka koji ostaje u susedstvu njegovih stanovnika može da dovede do specifičnog oblikovanja i osmišljavanja novih područja u potpuno novim naseljima (npr. Francuska četvrt u Nju Orleansu).

4. ISTRAŽIVANJE REPREZENTATIVNIH NASELJA I BLOKOVA U VOJVODINI I NJENOM OKRUŽENJU

Radi provere teorijskih istraživanja i kvaliteta istraživanih modela izabrano je 16 naselja iz Vojvodine i njenog okruženja, od čega je 8 sa teritorije Vojvodine, a 8 je iz okruženja. Pri izboru reprezentativnih naselja vodilo se računa da budu zastupljena i gradska i seoska naselja. Od 16 izabranih naselja 10 je urbanih, a 6 ruralnih. Od 8 naselja iz okruženja 5 je urbanih, a 3 su ruralna, kao što je i od 8 naselja iz Vojvodine 5 urbanih, a 3 su ruralna. Reprezentativna naselja u Vojvodini su birana i prema: lokaciji u okviru Vojvodine (u centralnom delu, uz severnu, južnu, istočnu i zapadnu granicu), saobraćajnoj povezanosti sa okruženjem, morfologiji, veličini, obliku, broju stanovnika, gustini naseljenosti, izgrađenosti i drugim karakteristikama. Pri tome se težilo da se obuhvate naselja što različitijih karakteristika. Onovni kriterijumi za izbor reprezentativnih naselja iz okruženja Vojvodine bili su: lokacija naselja⁸² (neposredno uz granicu sa Vojvodinom) i karakter naselja (urbano ili ruralno).

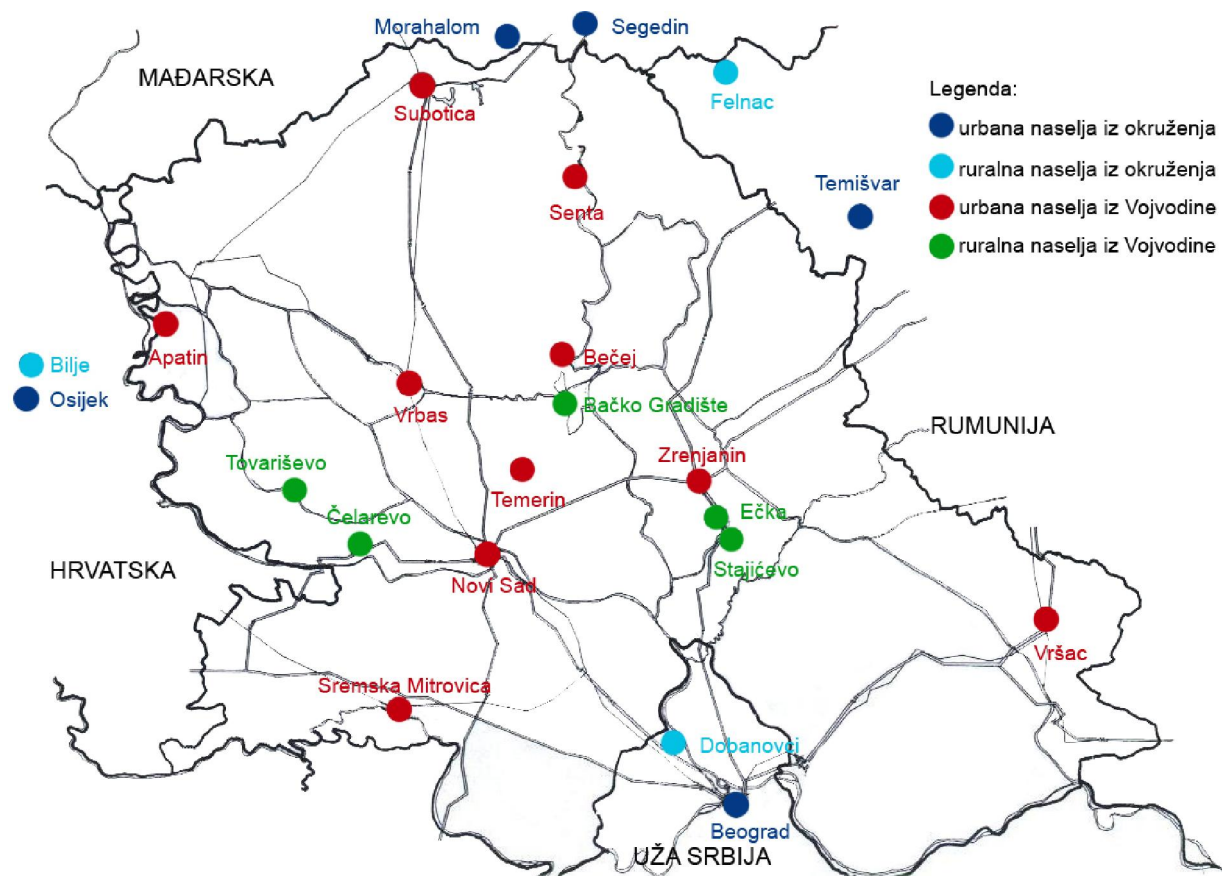
Glavni kriterijum za izbor svih reprezentativnih blokova bila je njihova urbanistička dispozicija u odnosu na celinu naselja (centralna i periferna). Izbor blokova u naseljima Vojvodine se zasnivao i na njihovim specifičnostima, ne samo po položaju, već i po periodu nastanka, dimenzijama, tipologiji građevina, nameni, značaju i dr. Osnovni cilj pri izboru blokova je bio da se što više različitih karakteristika blokova uoči i valorizuje. Zbog toga što su blokovi u urbanim sredinama veoma raznoliki, a u ruralnim naseljima više slični, istraživano je više urbanih nego ruralnih naselja.

4.1. REPREZENTATIVNA NASELJA

Istraživanim radom su obuhvaćena naselja sa teritorije Vojvodine, kao i iz pograničnih delova Mađarske, Rumunije, uže Srbije i Hrvatske. Proučavana su sledeća naselja (Slika 190.):

1. iz Vojvodine:
 - urbana: Bečej, Novi Sad, Subotica, Vrbas i Zrenjanin,
 - ruralna: Bačko Gradište, Ečka i Tovariševo,
2. iz okruženja Vojvodine:
 - iz Mađarske: Segedin i Morahalom,
 - iz Rumunije: Temišvar i Felnac,
 - iz uže Srbije: Beograd i Dobanovci i
 - iz Hrvatske: Osijek i Bilje.

⁸² Lokacija je "mesto u prostoru na kome se gradi, odnosno obavljaju građevinski radovi...". Ona predstavlja položaj naselja u odnosu na njegovo neposredno i dalje okruženje. Najčešće se izražava odgovarajućim stranama sveta u odnosu na neku specifičnu prostornu celinu, regiju, republiku, državu, kontinent ili se izražava parametrom udaljenosti u odnosu na druga poznata mesta ili naselja sa kojima formira mrežu. Lokacija je izuzetno značajna zbog uticaja na stvaranje određenih uslova za razvoj naselja i formiranje specifičnih karakteristika blokova. *Zakon o planiranju i izgradnji* (član 2. stav 1. tačka 12).

Slika 190. Karta Vojvodine i njenog okruženja sa obeleženim analiziranim naseljima

4.1.1. PRIMERI NASELJA IZ VOJVODINE

Istraživanje naselja i njihovih blokova u Vojvodini sprovedeno je prema utvrđenim modelima istraživanja. Kao što je već napomenuto, reprezentativna naselja iz Vojvodine su karakteristična po svojim različitostima.

Bečeji je urbano naselje srednje veličine, nalazi se u severnom delu središta Vojvodine, a karakteristično je po velikoj gustini naseljenosti. Novi Sad je najveće urbano naselje Vojvodine koje se nalazi u njenom južnom delu. Specifično je po tome što ima najviše stanovnika i najveću gustinu naseljenosti. Subotica je urbano naselje veće površine, a srednje gustine naseljenosti. Nalazi se na severu Vojvodine. Vrbas je urbano naselje srednje veličine i srednje gustine naseljenosti. Nalazi se na severozapadu Vojvodine. Zrenjanin je urbano naselje veće površine i ima srednju gustinu naseljenosti. Nalazi se na istoku Vojvodine. Račko Gradište je malo ruralno naselje i nalazi se u severnom delu središta Vojvodine. Ima srednju gustinu naseljenosti. Ečka je jedno od najmanjih ruralnih naselja u Vojvodini, ima srednju gustinu naseljenosti, a nalazi se na jugoistoku pokrajine. Továriševo je malo ruralno naselje, nalazi se na zapadu Vojvodine, ima veoma malo stanovnika, kao i malu gustinu naseljenosti.

BEČEJ

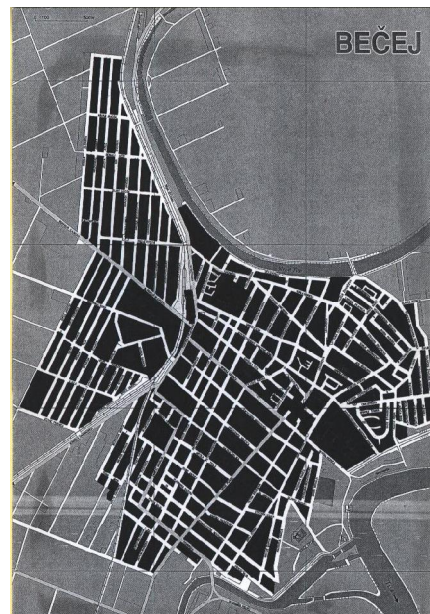
Osnovni podaci o Bečeju

Geografski položaj:	45° 38' 05" s. g. š. 20° 02' 50" i. g. d.
Nadmorska visina:	od 79 do 82 m n. v.
Tipologija naselja:	urbano
Veličina naselja:	dužina je 3,53 km, a širina 3,24 km
Oblik naselja:	nepravilan
Površina naselja:	10,67 km ²
Broj stanovnika naselja:	30.000
Gustina naseljenosti:	2.812 stanovnika/km ²

Bečej se nalazi u središtu Vojvodine. Od Zrenjanina je udaljen 20 km, od Subotice 50 km, a od Novog Sada 40 km. Bečej je povezan železnicom, drumskim i vodnim saobraćajem sa svim većim gradovima u okruženju. Reka Tisa i kanal Dunav – Tisa – Dunav ga povezuju sa drugim potiskim naseljima i naseljima uz kanal. Takođe, predstavlja i železničko vrhno mesto.

Slika 191. Bečej (satelitski snimak iz 2007)

Slika 192. Struktura Bečeja iz 2006.

Na teritoriji današnjeg Bečeja su postojale naseobine još u praistorijskom periodu. Prvo naselje sa zemunicama podignuto je na lesnoj terasi u blizini vodenih površina, reke Tise, Crne Bare i Tika. Bečej se prvi put spominje u Povelji iz 1091. godine.⁸³ Tokom prve polovine XVIII veka Bečej je imao 270 domova. Iz tog perioda potpuno je prepoznatljiva prostorna organizacija sa mnoštvom značajnih građevina. U periodu austrougarske vlasti u Bečeju je sprovedena intenzivna kolonizacija Nemaca,

⁸³N. Cari, *Opština Bečej*, str. 177.

Maara, Slovaka i drugih naroda. Deo grada, koji se razvio u drugoj polovini XVIII veka, zapadno od pruge, ima sve karakteristike klasične kolonizacije izgradnje. Krajem XIX veka dolazi do ubrzanog razvoja industrije, trgovine i saobraćaja, prokopan je Veliki bački kanal i regulisan je tok reke Tise. Beč je proglašen gradom 1949. godine. Tokom XX veka naselje se razvijalo na severo-zapadnoj i istočnoj strani grada, uz reku Tisu.

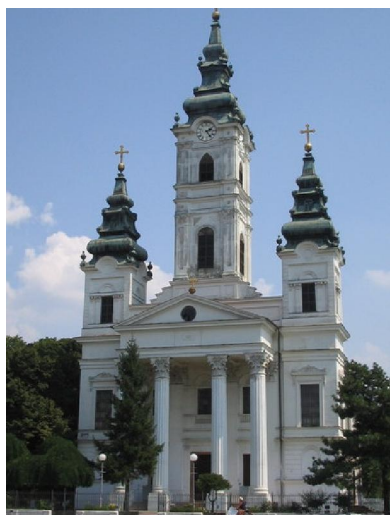
Osnovne karakteristike strukture Beča

Nepравilan oblik granice naselja formiraju prirodni elementi, reka Tisa, Veliki bački kanal, "mrtva Tisa" i stvoreni elementi, ulice (Slike 191. i 192). Zato Beč ima i nepravilan oblik osnove. Najstariji deo naselja ima radijalnu mrežu ulica usled čega su formirani trapezasti oblici blokova. Deo naselja koji se dalje razvijao, prema zapadu do pruge, ima pravilnu ortogonalnu mrežu ulica i pravilne, pravougaone, oblike blokova. Deo na severo-zapadu je sa pravilnim, izduženim, pravougaonim, oblicima blokova, dok se na istoku, u okviru novog naselja, uočavaju blokovi nepravilnih oblika. Beč ima 227 blokova i 27 polublokova (Slika 192). Preovlađuju pravougaoni i trapezasti oblici blokova. Veličine i proporcijski odnosi se veoma razlikuju. Ima blokova skoro kvadratnog oblika sa odnosom strana 1:1, ali i izduženih pravougaonih sa proporcijama strana 1:6. Trapezasti blokovi se takođe pojavljuju sa različitim odnosima. Najveći blok je površine 30 ha (484 m x 620 m), a najmanji 0,08 ha (20 m x 40 m). Prosečna veličina bloka je 4 ha (160 m x 250 m). U blokovima Beča preovlađuje stambena namena, a nestambeni sadržaji su organizovani u centralnom području naselja.

Osnovne karakteristike identiteta Beča

Prirodni elementi su imali veliki uticaj na izbor lokacije naselja, na njegov oblik i prostornu organizaciju. Najstariji deo naselja razvio se na najvišoj koti terena, zbog oceditosti tla. Tokom vremena pruga je podelila tkivo grada na dve celine. Pošto je naselje formirano u ravnici, nema prirodnih vidikovaca sa kojih bi se ono moglo sagledati u celini. Međutim, sa vrhova visokih objekata, crkvenih tornjeva, silosa ili stambenih zgrada, moguće je sagledati panoramu grada. Sa okolnih pristupnih saobraćajnica ili sa površina oko naselja moguće je u poslepodnevnim časovima videti siluetu naselja. Tom slikom dominiraju visoki objekti koji se izdvajaju iz okolnog okruženja.

Beč nema jedinstven karakter na celoj svojoj površini, već se u njemu izdvajaju nekoliko makrocelina. Centralni deo je urbanog karaktera, a periferni ima više ruralni karakter. U novijim delovima naselja, koja su se razvila na periferiji, formirani su stambeni blokovi sa urbanim karakterom. Najznačajnije reперne tačke Beča su u njegovom centru i to su: Pravoslavna crkva (Slika 193), Rimokatolička crkva, zgrada Skupštine opštine, Dom kulture, zadužbina baronice Eufemije Jović, kuća Bogdana Dunajskog, Evangelistička crkva, poštanski toranj i zgrada pivare. Reперne tačke perifernih delova naselja su visoki stambeni objekti. Najposebnija mesta u Beču su Gradski trg (Slika 194), sportski kompleks i kej, šetalište uz Tisu.

Slika 193.
Pravoslavna crkva u Bečeju

Slika 194.
Gradski trg ispred zgrade Skupštine opštine u Bečeju

Dok je uloga blokova za formiranje strukture Bečeja direktna, jasna i lako uočljiva, jer blokovi formiraju naselje, dotle je njihova uloga u formiranju identiteta naselja indirektna. Ona se očuva kroz delovanje pojedinih elemenata blokova na izgled, karakter i doživljaj naselja. Blokovi svojom parcelacijom, građevinama, fasadama, namenama, sadržajima, programima, kao i socijalizacijom ljudi utiču na identitet prostora naselja.

PRIKAZ BLOKA U CENTRU BEČEJA

Ovaj blok je izabran za istraživanje jer je jedan od najstarijih blokova u Bečeju, a doživeo je radikalne transformacije u fizičkom i u funkcionalnom smislu.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka u centru Bečeja

Blok se nalazi u najstarijem delu grada (Slika 195). Zbog specifičnog razvoja naselja, centralni blok je različit udaljen od granica. Najbliža mu je istočna granica naselja, reka Tisa. Sa svim drugim delovima naselja je dobro povezan. U neposrednom okruženju ovog bloka su Gradski trg (Slika 194) i drugi, uglavnom stambeni blokovi. Ovaj blok je određen ulicama: Maršala Tita na severu, Moše Pijade na istoku, Borisa Kidrića na jugu i Ive Lole Ribara, na zapadu. Sve četiri ulice su aktivne kolsko-pešačke (Slika 196).

Morfologija bloka u centru Bečeja

Oblik bloka:	trapezast
Dimenzije bloka:	360 m, 190 m, 250 m i 220 m (bruto) 340 m, 175 m, 235 m i 200 m (neto)
Površina bloka:	5,8 ha (bruto), odnosno 5,0 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	širina prema srednjoj liniji trapeza 1:1,6 (bruto) i 1:1,6 (neto)

Slika 195. Urbanistička dispozicija bloka u centru Beograda (satelitski snimak iz 2007)

Slika 196. Centralni blok u Beogradu (satelitski snimak iz 2007)

Centralni blok u Beogradu je veoma specifičan. On se izdvaja od svih ostalih blokova naselja po svojoj prostornoj organizaciji. Izdeljen je na 29 parcela, od kojih je 28 organizovano po obodu bloka. Središte bloka u obliku krsta formirano je kao jedinstvena površina. Na toj površini su izgrađeni novi višeporodni stambeni objekti i autobuska stanica. Najveća površina parcele, među u svim obodno formiranim parcelama, je 0,16 ha (38 m x 42 m), a najmanja 0,03 ha (7 m x 40 m). Namena najveće parcele je poslovanje, a najmanje stanovanje. Tipična parcela je površine 0,8 ha (20 m x 40 m). U okviru bloka se najčešće uočeavaju parcele pravougaonog i trapezastog oblika. Od 100% površine bloka izgrađeno je 26%, a neizgrađena površina zauzima 74%. Odnos izgrađene i neizgrađene površine je 1:2,8. Ukupna izgrađena razvijena površina je 3,06 ha, pa je bruto koeficijent izgrađenosti 0,53.

Višeporodni stambeni objekti su na međusobnoj udaljenosti od 15 m, pa je odnos visine objekta prema širini dvorišta najmanje 1:1, čime su obezbeđeni povoljni ekološki uslovi. Nekoliko privatnih kuća na parcelama nisu dovoljno udaljene od visokih zgrada, pa stanovnicima tih parcela nije omogućena privatnost. Visina novoizgrađenih stambenih objekata nije usaglašena sa već postojećim građevinama koje su uglavnom manje spratnosti, najčešće prizemne. Na mestu slobodnostojećih stambenih zgrada blok je potpuno otvoren ka javnom prostoru, za razliku od strane bloka na kojoj su privatne parcele, gde je blok potpuno zatvoren prema ulici.

Sve ulice oko centralnog bloka u Beogradu obuhvataju kolovoze i obostrane trotoare, sem ulice Borisa Kidrića koja ima još i biciklističku stazu. U ulici Žarka Zrenjanina postoji i autobusko stajalište. Parkinga i zelenih površina ima u ulicama Borisa Kidrića i Maršala Tita. Odnos visina objekata prema širinama ulica je u intervalu od 1:1,7 do 1:2,7, što ukazuje na povoljne ekološke uslove i na granitnim površinama bloka.

Funkcionalne karakteristike bloka u centru Bečeja

U ovom bloku su zastupljeni objekti različitih namena. Ima stambenih, stambeno-poslovnih, poslovnih, upravnih, verskih, saobraćajnih, uslužnih i pomoćnih objekata. U bloku je i autobuska stanica. Oko bloka, u ulicama je organizovan aktivni saobraćaj, a unutar bloka su pristupne saobraćajnice koje vode do parkirališta i višeporodnih stambenih zgrada. Na parcelama su dvorišta privatnog karaktera, a oko stambenih zgrada su slobodne i zelene površine. Na njima je predviđen boravak stanovnika na otvorenom, kao i razvijanje socijalnih kontakata. Međutim, veliki broj parking mesta u samom središtu bloka, kao i prisustvo velikih pristupnih saobraćajnih površina, ometa ili onemogućava okupljanje ljudi u prirodnom okruženju. Uvođenjem autobuske stanice, saobraćajna funkcija se razvila i u unutrašnjosti bloka, pogoršavajući i ekološke uslove bloka, kao i uslove bezbednosti stanovnika. Sve ulice oko bloka su kolsko-pešačke i dvosmerne, a u ulici Borisa Kidrića predviđen je i biciklistički saobraćaj. Ona je i najfrekventnija ulica bloka. Raskrsnica ulica Borisa Kidrića i Ive Lole Ribara nije dovoljno pregledna, jer se ove ulice ukrštaju pod oštrim uglom. Mirujućim saobraćajem organizovan duž ulica Borisa Kidrića i Maršala Tita, kao i u središtu bloka. Nedovoljan broj parking mesta, uslovio je da se vozila parkiraju i na samim pristupnim saobraćajnicama, čime se narušava funkcionisanje saobraćaja oko bloka. Do objekata koji se nalaze na parcelama pristupa se direktno sa trotoara, kroz pasaže ili indirektno sa dvorišta. Do objekata unutar bloka stiže se preko pristupnih površina ili preko slobodnih i zelenih površina. Do zgrade autobuske stanice se pristupa trotoarom nedovoljne širine usled čega, povremeno, dolazi do stvaranja gužve i narušavanja bezbednosti putnika. Ulazi u višeporodne stambene zgrade nisu vidni sa javnih površina okolnih ulica, pa ih je teže pronaći.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru Bečeja

Na inženjerskoj građenju centralnog bloka je iverin (Slika 196). Manji broj objekata je uvučen u odnosu na regulacionu liniju pri čemu su stvoreni veliki pretprostori. Ispred zgrade autobuske stanice pretprostor je organizovan kao peron za autobuse. Na svakoj strani bloka postoji manji ili veliki prekid niza fasada čime je omogućeno delimično sagledavanje unutrašnjeg prostora bloka. Sistem građenja je zatvoren, jer dužina fasada u nizu čini 77% od ukupne dužine obima bloka. Pošto je kontinualnost fasada na donjoj granici može se konstatovati da je razgradnjom bloka bitno smanjena njegova zatvorenost. Povećana otvorenost ka javnom prostoru uslovlila je da unutrašnji delovi bloka budu lako dostupni sa ulica, ali i da promene svoj karakter od privatnog u polujavni.

U centralnom bloku se uočavaju tri tipa parcela. Jedan tip organizacije parcele je takav da objekat zauzima celu parcelu, drugi je sa objektom "L" oblika i manjim dvorištem, dok je treći tip sa slobodno stojećim objektom na zelenoj površini. Na većini parcela su objekti organizovani po dužini parcele i to na način da su glavni objekti uz ulicu, a iza njih su ekonomski i pomoćni objekti i nadstrešnice. Glavni objekti su stambeni ili stambeno-poslovni. Ulične fasade susednih objekata su postavljene na manjem razmaku, a između njih su zidane ograde sa kapijama, što

stvara prepoznatljiv izgled bloka. Na svim objektima su krovovi kosi, dvovodni, etvorovodni ili jednovodni, pokriveni crepom, a samo dva objekta imaju ravne krovove. Objekti su spratnost P, Pod.+P, P+1, Pod.+P+3 i P+4+Pot. Novi stambeni objekti, koji su podignuti u unutrašnjem prostoru bloka, dominiraju svojom visinom i izdvajaju se kao reperne tačke prostora, ne samo bloka, već i celog naselja. Zgrada autobuske stanice se tako čine kao orijentir u bloku, ali zahvaljujući svojoj funkciji i prisustvu velikog broja autobusa i putnika na peronima.

Tipični građevinski materijali koji su primenjeni na objektima centralnog bloka su opeka, drvo, crep i na novijim objektima beton i staklo. Bonitet svih novih objekata je dobar. Većina starijih građevina je srednjeg boniteta, a samo tri objekta u ulici Ive Lole Ribara su u lošem stanju. Jedan objekat u ulici Maršala Tita je u tako lošem stanju da postoji opasnost od obrušavanja fasade na ulicu (zabeleženo 2006. godine).

Ostale karakteristike bloka u centru Bečeja

Većina objekata u okviru ovog bloka je u privatnom vlasništvu. Samo nekoliko poslovnih i upravnih zgrada je u društvenom vlasništvu, kao i sve neizgrađene površine. Usled prisustva centralnih sadržaja i slobodne površine oko stambenih zgrada unutrašnjost bloka se doživljava kao javni ili polujavni prostor. Manja neto gustina stanovanja posledica je prisustva prizemnih objekata po obodu bloka, kao i nekoliko nestambenih objekata. Realna gustina stanovanja je u stvari mnogo veća.

Prema anketi su ispitana 72 građana centralnog bloka u Bečeju (Tabela 5). Najviše ispitanika je izjavilo da njihove porodice žive u naselju više od 50 godina, što znači da su stanovnici u najvećem broju starosedeoci. Većina anketiranih voli što živi baš na tom mestu. Samo 6% anketiranih ne poznaju svog prvog komšiju, dok se svi ostali ipak međusobno poznaju. Takođe, većina poznaje sve stanovnike svog bloka ili bar većinu njih, a samo 6% ih ne poznaje. Većina anketiranih poznaje i stanovnike iz susednog bloka. Anketirani građani se najviše družili sa svojim susedima u dvorištu bloka ili na ulici. Velika većina nema privatnost u svom stambenom prostoru, bilo da žive u porodici ili u višeporodici zgradama. Većina stanovnika bloka neophodne namirnice nabavlja van svog bloka. Polovina ispitanika se druži sa drugim ljudima u centru u kojem se nalazi i njihov blok, a 33% ispitanika je tu zaposleno. Manji broj odlazi u druge centralne blokove zbog nabavke. Zaključuje se da centralni blok pruža mogućnost zadovoljavanja osnovnih životnih potreba, ali i da nedostaje privatnost i sadržajna raznolikost.

Sa visokih crkvenih tornjeva moguće je sagledati ovaj centralni blok u Bečeju. Njegove fasade se mogu posmatrati kretanjem po okružujućim ulicama i prolaskom kroz blok. Vizure iz bloka pružaju se prema ulicama i prema zaleđu ima privatnih parcela i zgrade autobuske stanice. Prema tome, unutrašnje vizure ka spoljašnjim prostorima nisu prijatne. Najuočljiviji element bloka je zgrada autobuske stanice, kao i višeporodice stambene zgrade unutar bloka. One se svojim funkcijama i volumenima izdvajaju od neposrednog okruženja. Ovaj centralni blok je, zbog

zastupljenih namena, značajan ne samo za svoje stanovnike, već i za druge građane Bečeja. Novi objekti, svojim specifičnim karakteristikama, uslovili su formiranje novog izgleda, kako ovog bloka, tako i centralnog dela Bečeja.

Numerički pokazatelji bloka u centru Bečeja

Tabela 5. Numerički pokazatelji za blok u centru Bečeja

VELIČINA	IZNOS	PROCENAT
Površina bloka (bruto)	5,8 ha	100%
Površina bloka (neto)	4,8 ha	83%
Javna površina bloka	1,0 ha	17%
Izgrađena površina bloka	1,5 ha	26%
Razvijena izgrađena površina bloka	3,06 ha	/
Neizgrađena površina bloka	4,3 ha	74%
Saobraćajna površina bloka	2,5 ha	43%
Površina za aktivni saobraćaj	2,2 ha	38%
Površina za mirujući saobraćaj	0,3 ha	5%
Broj parking mesta	180	/
Slobodna površina bloka	0,7 ha	12%
Zelena površina bloka	1,1 ha	19%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,53	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,64	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	26%
Procenat zauzetosti (neto)	/	31%
Broj stanovnika	510	/
Gustina stanovanja (bruto)	88 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	106 st/ha	/

PRIKAZ BLOKA NA PERIFERIJU BEČEJA

Ovaj blok je izabran za istraživanje zbog toga što je novijeg datuma, zatim što je organizovan na nov način u vidu otvorenog bloka, a interesantan je i po tome što se, iako je periferni, nalazi u neposrednoj blizini centra.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji Bečeja

Izabrani blok se nalazi na periferiji naselja, na istoku, u blizini Tise (Slika 197). Pošto se naselje u poslednjem razvojnom periodu širilo ka istoku to se ovaj blok našao u blizini najstarijeg dela grada. Od ostalih granica naselja je više udaljeno. U neposrednom okruženju ovog bloka, sa zapadne strane su stari blokovi, tradicionalno organizovani, dok su sa istočne strane blokovi slika njih karakteristika. Bez obzira na periferni položaj ovaj blok je dobro povezan sa svim drugim delovima naselja. Izabrani periferni blok u Bečeju je ograničen ulicama: Stevana Doronjskog na severu i istoku, Omladinskom na jugu i Rade Stanišića na zapadu (Slika 198).

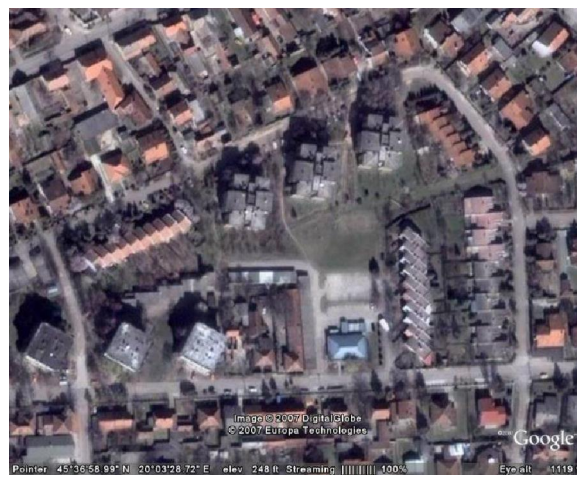
Morfologija bloka na periferiji Bečje

Oblik bloka:	petougao
Dimenzije bloka:	240 m, 105 m, 75 m, 220 m i 85 m (bruto) 228 m, 95 m, 68 m, 210 m i 80 m (neto)
Površina bloka:	2,86 ha (bruto), odnosno 2,75 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	srednja širina prema dužini 1:1,85 (bruto) i 1:1,9 (neto)

Blok je izdjeljen na 30 parcela, od kojih je 29 organizovano po obodu bloka, dok se u središtu nalazi jedna velika parcela. Na manjim parcelama su jednoporodični stambeni objekti u nizu, a na slobodnoj površini su višeporodične stambene zgrade. Najmanje kuće u nizu su na parcelama površine 0,0075 ha (5 m x 15 m). Kuće u nizu na istoimnom delu bloka imaju površinu 120 m² (8 m x 15 m). Četiri kuće u nizu, koje su udaljene u odnosu na ulicu Rade Stanišića su površine od 84 m² (7 m x 12 m). Osnovna karakteristika ovog bloka je njegova slobodna površina sa slobodnostojećim objektima.

Slika 197. Urbanistička dispozicija bloka na periferiji Bečje (satelitski snimak iz 2007)

Slika 198. Periferni blok u Bečju (satelitski snimak iz 2007)

Najveći i procenat perifernog bloka u Bečju zauzimaju neizgrađene površine, a zelene prekrivaju čak polovinu bloka. Zbog toga su povoljni ekološki uslovi jedan od najznačajnijih kvaliteta ovog bloka. Dobrim uslovima insolacije i provetrenosti doprinose i međusobne udaljenosti objekata. Odnos visine najvišeg objekta prema širini slobodne površine je 1:3. Međusobna udaljenost višeporodičnih zgrada je 16 m, a njihova visina je 20 m, pa je odnos visine objekta prema širini dvorišta između njih 1,25:1, što nije povoljno sa aspekta ekologije. Neusklađenost visina objekata u okviru perifernog bloka u Bečju dovodi i do ugrožavanja privatnosti u nižim objektima. Na mestu slobodnostojećih stambenih zgrada blok je otvoren ka javnom prostoru, za razliku od strane bloka na kojoj su postavljeni objekti u nizu. Oni zatvaraju blok, formiraju ulični izgled bloka i omogućavaju formiranje bezbednog unutrašnjeg dvorišta. Visoki objekti i pored 20 m svoje visine ne predstavljaju problem insolacije

ulice celom njenom dužinom, ve je samo mestimi no zaklanjaju od suneve svetlosti. Neke zgrade su još i uvuene u odnosu na regulacionu liniju za 7 m. Sve ulice oko bloka se sastoje od dve kolovozne trake po 3 m, dva trotoara širine po 2 m i obostranih zelenih površina. Ulice nemaju jasno definisane obrise, jer su objekti oko njih slobodnostoje i.

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji Bejeja

U ovom bloku su najviše prisutni objekti stambene namene. Ima različitih tipova stanovanja, jednorodnih i kućanih u nizu i višerodnih u slobodnostojim zgradama. Formirano je nekoliko nizova od po 6 ili 10 stambenih jedinica. Prema Omladinskoj ulici su organizovane tri parcele, jedna namenjena stanovanju, a dve uslužnim delatnostima. Iz ulice Rade Stanišića se, pristupnom ulicom, dolazi do garaža, organizovanih u 4 celine. Blok je karakterističan i po grupacijama višerodnih stambenih zgrada.

Na neizgrađenim površinama oko bloka, u ulicama, organizovan je aktivni saobraćaj za motorna vozila i pešake. Kolovoz koriste i biciklisti. Unutar bloka su dve pristupne saobraćajnice kojima se, sa ulice, stiže do parkirišta i garaža. Unutrašnjost bloka je osmišljena kao zelena površina sa visokim, srednjim i niskim rastinjem. Na njima se ostvaruje boravak stanovnika na otvorenom prostoru i socijalizacija. Sve ulice oko bloka omogućavaju mu dobru povezanost sa svim ostalim delovima naselja. Ulica Stevana Doronjskog je najfrekventnija. U jednom delu, u kojem se menja njen pravac pružanja, pojavljuje se nepregledna krivina, što je veoma nepovoljno za odvijanje saobraćaja. Uz Omladinsku ulicu je postavljen veoma uzan trotoar, pa je kretanje pešaka otežano. Iako unutar bloka postoje garaže i parkinzi, ljudi parkiraju svoja vozila i na kolovozu ulice Stevana Doronjskog ispred stambenih zgrada. Miruju i saobraćaj zauzima veliku površinu unutrašnjeg dvorišta bloka, time su narušeni ekološki uslovi i smanjena je bezbednost stanovnika bloka.

Do svakog objekta u okviru bloka na periferiji Bejeja obezbeđen je direktan pešački pristup sa trotoara. Kolski pristup je obezbeđen samo do parking površina, ali je vozilima obezbeđeno prilazanje do objekata i preko pešačkih staza koje imaju dovoljnu širinu za kretanje motornih vozila. Do objekata unutar bloka stiže se i preko slobodnih i zelenih površina. Ulazi u višerodne stambene zgrade su vidni sa javnih površina okolnih ulica tako da nema smetnji pri funkcionisanju prostora. Jedino je pristup do kućanih u nizu, na južnoj strani bloka, obezbeđen preko pristupne ulice Jelene Stefanović, koja se nadovezuje na Omladinsku ulicu.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka na periferiji Bejeja

Na ingrađenja perifernog bloka u Bejeju je slobodan (Slika 198). Građevinska linija je povučena u odnosu na regulacionu tako da ispred objekata postoje veće, slobodne i uređene zelene površine. Uvlačenje objekata u odnosu na regulacionu liniju iznosi 3 m, 6 m i 9 m. Na taj način su stambeni objekti udaljeni od saobraćajne buke i izduvni gasova. Sistem građevnja je poluzatvoren, jer je dužina

fasada u nizu 400 m, što čini 59% od ukupne dužine obima bloka od 681 m. U okviru ovog bloka je zastupljeno nekoliko različitih arhitektonskih tipologija. Izdvajaju se slobodnostoje i objekti u nizu. Prisutna su tri različita tipa objekata u nizu, kao i dva tipa slobodnostoje ih objekata. Bez obzira na arhitektonsku tipologiju svi objekti su postavljeni pod uglom u odnosu na sobračnu površinu, da bi se štetni uticaji saobraćaja što više ublažili. Grupisanost velikog broja objekata je značajna, s jedne strane, zbog zatvaranja unutrašnje površine bloka, a sa druge strane, zbog obezbeđenja što većeg slobodne površine za boravak ljudi na otvorenom prostoru. Formirani nizovi objekata stvaraju specifične izgledne blokove i definišu ulicu. Slobodnostoje i objekti smanjuju zatvorenost unutrašnjeg prostora bloka, pa su oni lako dostupni i vidni sa ulica. Njihov karakter je polujavni ili poluprivatni, a je smanjena je bezbednost unutrašnjeg prostora bloka.

Objekti ovog bloka su spratnosti P, P+1 i P+4. Garaže, objekti sa uslužnim delatnostima na parcelama, kao i jedan stambeni objekat na parceli, su prizemni. Na većini objekata su krovovi kosi, dvovodni ili četvorovodni, pokriveni crepom, a samo na dve stambene zgrade i na kućama u nizu, uz Omladinsku ulicu, su ravni krovovi. Volumeni građevina ovog bloka nisu međusobno usklađeni, pa se ceo blok doživljava kao sklop više mikrocelina. Svaka grupacija formira i specifične slobodne površine, dvorišta. Ona su više ili manje poluprivatnog ili polujavnog karaktera. Visoki objekti se nameću u svojoj visinom i izdvajaju se kao reperne tačke prostora, ne samo ovog bloka, već i celog naselja. Tipični građevinski materijali koji su primenjeni na građevinama ovog bloka su armirani beton, beton, opeka, drvo, crep i staklo.

Ostale karakteristike bloka na periferiji Bečeja

Svi objekti u okviru ovog bloka su u privatnom vlasništvu, dok su površine u društvenom vlasništvu. Unutrašnjost bloka se doživljava kao polujavni prostor. Manja bruto gustina stanovanja u okviru ovog bloka (167 stanovnika/ha) je posledica postojanja objekata različitih spratnosti.

Prema anketi su ispitana 72 građana. Najveći broj anketiranih građana sa svojim porodicama živi u naselju više od 50 godina, pa se zaključuje da su stanovnici ovog bloka većinom starosedelci. Velika većina anketiranih je izjavila da voli što živi baš na tom mestu. Manji broj ne voli što tu živi, jer su došljaci i još uvek se nisu asimilovali u susedstvo. Ipak, svi anketirani građani poznaju svog prvog komšiju. Većina njih poznaje i druge stanovnike iz svog bloka, pa čak i iz susednog bloka. Druženje suseda je najčešće na ulici ili u dvorištu bloka. Niko se sa svojim susedima ne druži u centru grada ili na nekom drugom mestu. To znači da uređenost i organizacija unutarblokovskog prostora pružaju dobre mogućnosti za socijalizaciju. Velika većina ispitanika je izjavila da ima privatnost u svom stambenom prostoru. Nedovoljno privatnosti imaju stanovnici jednopородnih stambenih kuća u blizini višepородnih stambenih zgrada. Većina anketiranih građana neophodne namirnice nabavlja van svog bloka. Zato se najčešće i odlazi u centar grada. Manji broj stanovnika ovog perifernog bloka odlazi u centar grada i zbog posla.

Sa visokih građevina mogu se sagledati ovaj periferni blok u Bečeju. Njegove fasade se mogu posmatrati kretanjem po okružujućim ulicama i prolaskom kroz blok. Vizure iz bloka pružaju se prema ulicama i prema zaleđu ima privatnih kuća. Pošto je ceo blok organizovan kao poluzatvoren na mestima prekida kontinuiteta fasada pojavljuje se mogućnost sagledavanja prostora, kako van bloka ka unutrašnjosti, tako i obrnuto, iznutra ka spolja. Na taj način se i prostori bloka međusobno prožimaju dajući mu specifičan karakter i identitet. Najuočljiviji element bloka su višeporodni stambene zgrade, koje se svojim volumenima izdvajaju od okruženja. Primećuju se, takođe, i jednoporodni kuće u nizu koje formiraju izgled bloka ka ulici. Ovaj periferni blok je značajan jedino svojim stanovnicima. On im pruža mogućnost zadovoljavanja osnovnih životnih potreba.

Numerički pokazatelji bloka na periferiji Bečeja

Tabela 6. Numerički pokazatelji za blok na periferiji Bečeja

VELIČINA	IZNOS	PROCENAT
Površina bloka (bruto)	3,0 ha	100%
Površina bloka (neto)	2,9 ha	97%
Javna površina bloka	0,1 ha	3%
Izgrađena površina bloka	0,5 ha	17%
Razvijena izgrađena površina bloka	1,5 ha	/
Neizgrađena površina bloka	2,5 ha	83%
Saobraćajna površina bloka	0,8 ha	27%
Površina za aktivni saobraćaj	0,7 ha	24%
Površina za mirujući saobraćaj	0,1 ha	3%
Broj parking mesta	86	/
Slobodna površina bloka	0,2 ha	6%
Zelena površina bloka	1,5 ha	50%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,5	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,5	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	0,17%
Procenat zauzetosti (neto)	/	0,17%
Broj stanovnika	500	/
Gustina stanovanja (bruto)	167 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	172 st/ha	/

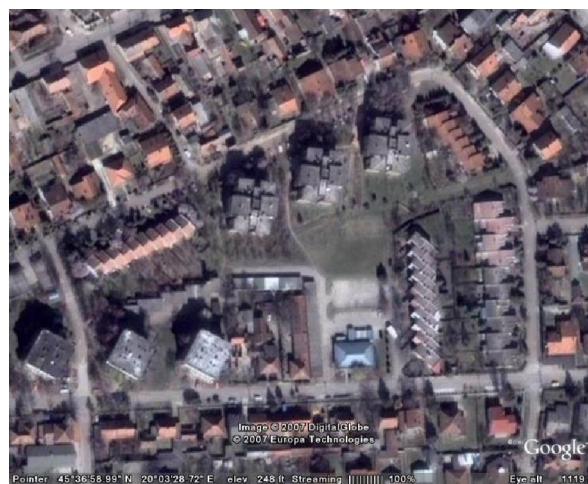
UPOREDNA ANALIZA DVA BLOKA U BEČEJU

Osnovne karakteristike dva istraživana bloka u Bečeju mogu se sagledati u Tabeli 7. Na osnovu činjenice da je centralni blok različit udaljen od granica naselja može se zaključiti da centar Bečeja nije u geometrijskom središtu teritorije naselja. Iako na samoj istočnoj granici, periferni blok je u blizini centra naselja, pa se zapaža da je centar Bečeja blizu periferije. Površina centralnog bloka je približno dva puta veća od površine perifernog bloka, ali je na način organizacije njihovih površina isti. U oba bloka su prisutne parcele veoma različitih veličina. Pošto je centralni blok

prvobitno bio organizovan kao stambeni, po njegovom obodu su sa uvane stare parcele pravougaonih i trapezastih oblika, dok su u perifernom bloku novoformirane parcele isključivo pravougaonog oblika. Neizgrađena površina u perifernom bloku je skoro dva puta veća nego u centralnom. U njemu dominiraju neizgrađene, a u centralnom bloku izgrađene površine. Dok je u centralnom bloku prisutna raznolikost namena objekata, na periferiji je zastupljeno samo stanovanje i veoma malo uslužnih delatnosti. Namena slobodnih površina u oba bloka je ista. Iako je odnos visine objekata bloka i širina okružujućih ulica povoljniji kod centralnog nego kod perifernog bloka, ekološki uslovi su lošiji, usled prisustva autobuske stanice i frekventnijeg saobraćaja (Slika 199).

Slika 199. Centralni blok u Bečeju
(satelitski snimak iz 2007)

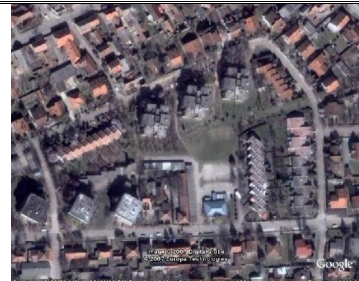
Slika 200. Periferni blok u Bečeju
(satelitski snimak iz 2007)

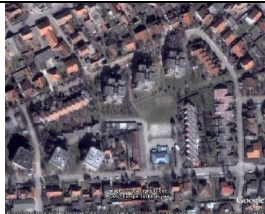
Na inženjeringu centralnog bloka je iverni, za razliku od perifernog kod kojeg je slobodan (Slika 200). Sistem inženjeringa centralnog bloka je zatvoren, a perifernog poluzatvoren. Iako je periferni blok više "otvoren" za javnost centralni ima više javni karakter. U oba bloka su zastupljene različite arhitektonske tipologije, s tim što su u centralnom bloku sa uvani i stari objekti, inženjeringi tradicionalnim materijalima, dok su u bloku na periferiji svi objekti novi. U bloku u centru Bečeja javne ustanove su u društvenom vlasništvu, dok su u bloku na periferiji svi objekti privatni. Oba bloka je moguće na iste načine sagledati, sa visokih inženjeringa, kretanjem po okružujućim ulicama, prolaskom kroz njihovo središte, a postoje i vizure i iz blokova prema okolnim, javnim površinama.

Na osnovu sprovedenih anketa na 142 ispitanika zaključuje se da su u oba bloka dobri socijalni kontakti i da se stanovnici međusobno dobro poznaju i družu. Dok se centralni blok lako prepoznaje po prisustvu autobuske stanice i višeporodničnih zgrada, dotle se blok na periferiji prepoznaje po visokim objektima. Centralni blok je značajan za sve stanovnike, zbog različitih sadržaja, a periferni samo za stanovnike koji u njemu žive.

Tabela 7: Uporedna analiza dva bloka u Bečeju

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU BEČEJA	BLOK NA PERIFERIJU BEČEJA
PROSTORNO-FIZIČKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U BEČEJU		
Udaljenost od granica naselja	različit	različit
Granice bloka	4 ulice	4 ulice
Oblik bloka	etvorougao, trapez	petougao, nepravilan
Dimenzije bloka (bruto i neto)	360 m, 190 m, 250 m i 220 m (br.) 340 m, 175 m, 235 m i 200 m (net.)	240 m, 105 m, 75 m, 220 m i 85 m 228 m, 95 m, 68 m, 210 m i 80 m
Površina bloka (bruto i neto)	5,8 ha (bruto) 5,0 ha (neto)	2,86 ha (bruto) 2,75 ha (neto)
Proporcijski odnosi strana bloka	1:1,6 (bruto) 1:1,6 (neto)	1:1,85 (bruto) 1:1,9 (neto)
Odnos visine objekta i širine ulice	1:1,7 1:1,28 1:1,7 1:2,7	1,33:1 1:2
Broj parcela	29	30
Površina najveće parcele bloka	0,16 ha (38 m x 42 m)	0,08 ha (14 m x 58 m)
Površina najmanje parcele bloka	0,03 ha (7 m x 40 m)	0,0075 ha (5 m x 15 m)
Površina tipične parcele bloka	0,8 ha (20 m x 40 m)	ne postoji tipična parcela
Oblici parcela	trapezati i pravougaoni	pravougaoni
Odnos izgrađene i neizgrađene površine	1:2,8	1:5
FUNKCIONALNE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U BEČEJU		
Namena objekata bloka	stambena, stambeno-poslovna, poslovna, upravna, verska, saobraćajna, uslužna i pomoćna	stambena, uslužna
Namena neizgrađenih površina	aktivni saobraćaj, pristup, parkiranje, boravak na otvorenom, socijalizacija, sedenje u letnjoj bašti	aktivni saobraćaj, pristup, parkiranje, boravak na otvorenom, socijalizacija
Pristupi do objekata	direktan sa trotoara ili indirektan preko dvorišta	direktan pešački sa trotoara
Pristupi do dvorišta	kroz pasaže, preko pristupnih površina, ili preko slobodnih i zelenih površina	kolski do parkinga, preko slobodnih i zelenih površina
ARHITEKTONSKO-GRADIVINSKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U BEČEJU		
Napuštenost u bloku	ivini	slobodan
Sistem gradnje u bloku	zatvoreni	poluzatvoreni
Procenat fasada u nizu	77%	59%
Tipologija objekata	kuće, zgrade, slobodnostojeći, u nizu, oblika "L", objekat koji zauzima celu parcelu	slobodnostojeći i objekti i objekti u nizu
Spratnost objekata	P, Pod.+P, P+1, Pod.+P+3 i P+4+Pot.	P, P+1 i P+4
Materijalizacija objekata	tradicionalni i novi	novi

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU BEOGRADA	BLOK NA PERIFERIJU BEOGRADA		
				
OSTALE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U BEOGRADU				
Vlasništvo objekata bloka	privatno i društveno	privatno		
Vlasništvo površina bloka	državno	državno		
Sagledivost bloka	sa visokih građevina, kretanjem po okružujućim ulicama, prolaskom kroz blok, a postoje vizure iz bloka	sa visokih građevina, kretanjem po okružujućim ulicama, prolaskom kroz blok, a postoje vizure iz bloka		
Socijalni kontakti u bloku	ljudi se međusobno dobro poznaju i druže se	ljudi se međusobno dobro poznaju i druže se		
Prepoznatljivost bloka	zgrada autobuske stanice i višeporodične stambene zgrade unutar bloka	višeporodične stambene zgrade, objekti u nizu		
Značaj bloka	za svoje stanovnike i za druge građane Beograda	samo za svoje stanovnike		
NUMERIČKI POKAZATELJI BLOKOVA U BEOGRADU				
NUMERIČKI POKAZATELJI	IZNOS	PROCENTI	IZNOS	PROCENTI
Površina bloka (bruto)	5,8 ha	100%	3,0 ha	100%
Površina bloka (neto)	4,8 ha	82,76%	2,9 ha	97%
Javna površina bloka	1,0 ha	17,24%	0,1 ha	3%
Izgrađena površina bloka	1,5 ha	25,86%	0,5 ha	17%
Razvijena izgrađena površina bloka	3,06 ha	/	1,5 ha	/
Neizgrađena površina bloka	4,3 ha	74%	2,5 ha	83%
Saobraćajna površina bloka	2,5 ha	43%	0,8 ha	27%
Površina za aktivni saobraćaj	2,2 ha	38%	0,7 ha	24%
Površina za mirujući saobraćaj	0,3 ha	5%	0,1 ha	3%
Broj parking mesta	180	/	86	/
Slobodna površina bloka	0,7 ha	12%	0,2 ha	6%
Zelena površina bloka	1,1 ha	19%	1,5 ha	50%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,53	/	0,5	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,64	/	0,5	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	26%	/	17%
Procenat zauzetosti (neto)	/	31%	/	17%
Broj stanovnika	510	/	500	/
Gustina stanovanja (bruto)	88 st/ha	/	167 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	106 st/ha	/	172 st/ha	/

URBANISTIČKA DISPOZICIJA BLOKA	BLOK U CENTRU BEOGRADA	BLOK NA PERIFERIJI BEOGRADA
		
REZULTATI ANKETE O BLOKOVIMA U BEOGRADI		
Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?		
Više od sto godina (dve, tri generacije).	39%	33%
Između pedeset i sto godina (jedna, dve generacije).	33%	33%
Između deset i pedeset godina (jedna generacija).	28%	22%
Manje od deset godina.	0%	11%
Da li volite što živite baš na ovom mestu?		
Da.	83%	89%
Ne.	17%	11%
Da li poznajete svog prvog komšiju?		
Da.	94%	100%
Ne.	6%	0%
Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?		
Znam ih sve.	50%	44%
Znam većinu.	44%	44%
Ne znam većinu.	6%	11%
Ne znam nikoga.	0%	0%
Da li poznajete ljude iz susednog bloka?		
Uglavnom da.	78%	78%
Uglavnom ne.	22%	22%
Da li se sa susedima družite:		
na ulici?	39%	78%
u dvorištu bloka?	44%	22%
u centru grada?	6%	0%
na nekom drugom mestu?	0%	0%
Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?		
Da.	22%	78%
Ne.	78%	22%
Da li većinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?		
Da.	89%	44%
Ne.	11%	56%
Da li u centar naselja odlazite:		
zbog nabavke?	17%	56%
posla?	33%	22%
druženja?	50%	22%

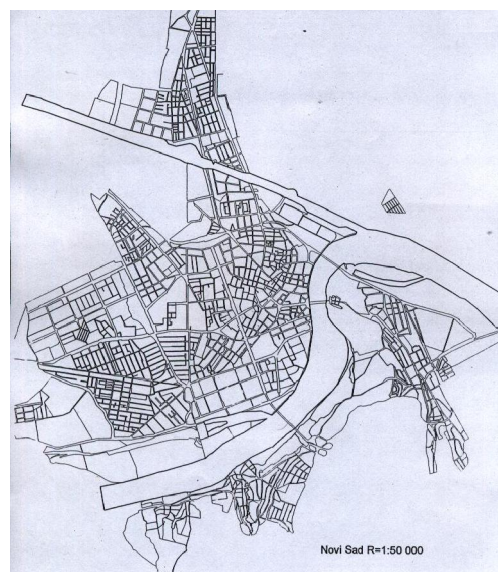
NOVI SAD

Osnovni podaci o Novom Sadu

Geografski položaj naselja:	45° 15' 53" s. g. š. 19° 50' 52" i. g. d.
Nadmorska visina naselja:	od 72 do 80 m n. v.
Tipologija naselja:	urbano
Veličina naselja:	dužina je 9,0 km, a širina 5,5 km
Oblik naselja	nepravilan, razuren
Površina naselja:	49,5 km ²
Broj stanovnika:	233.297
Gustina naseljenosti:	4.713 stanovnika/km ²

Slika 201. Novi Sad (satelitski snimak iz 2007)

Slika 202. Struktura Novog Sada iz 1996.

Novi Sad se nalazi u središtu Vojvodine, malo prema jugo-zapadu, na jugu Bačke i na jugu teritorije opštine. Od Subotice je udaljen 80 km, od Zrenjanina 40 km, a od Beograda 75 km. On je centar vojvođanske regije. Novi Sad se nalazi na levoj obali Dunava (Slika 201), pa je povezan sa svim podunavskim zemljama i naseljima. Vezu sa drugim naseljima omogućava mu i kanal Dunav – Tisa – Dunav. Novi Sad se nalazi na autoputu E-75, a predstavlja i značajno mjesto željeznog saobraćaja. Pošto je blizu Beograda može se reći i da je vazdušnim saobraćajem uspostavio vezu sa bližim i daljim okruženjem.

Novi Sad ima kontinuirani razvoj već 312 godina. Nastao je krajem XVII veka, 1694. godine, kada je preko puta Petrovaradinske tvrđave, na levoj obali Dunava, podignuto utvrđenje, Mostobran. Uz njega je niklo vojno-zanatlijsko naselje Srba granara. Osim zemunika i prizemnih kuća, od 1720. godine počele su da se podižu i prve kuće na sprat. Marija Terezija je 1. 2. 1748. donela odluku da grad postane

slobodna kraljevska varoš, daju i mu, pri tome, naziv Neoplanta, maarski Ú-vidégh, nema ki Neu-Satz, a srpski Novi Sad. Tokom XIX veka su podignute značajne građevine, koje i danas postoje u starom jezgru grada. Novi Sad se pod austrougarskom vlašću u razvio u značajno privredno središte, kulturni, nacionalni i politički centar Srba, pa je prozvan Srpskom Atinom. U Kraljevini Jugoslaviji Novi Sad je bio centar Dunavske banovine. Grad je 1936. godine imao 69.000 stanovnika. Kao glavni grad Autonomne Pokrajine Vojvodine, koja je bila u sastavu države SFRJ, Novi Sad je doživeo veliki uspon. Razvijao se kao ekonomski, kulturni, naučni, politički, administrativni i univerzitetski centar pokrajine. Postao je drugi grad po veličini u Srbiji (posle Beograda). Sa svojih 12 prigradskih naselja okuplja 20% stanovništva Vojvodine. Sa političkim promenama krajem XX veka Novi Sad gubi svoj prvobitni značaj. Mnogi stanovnici su napustili grad, a veliki broj izbeglica iz bivših republika Jugoslavije su se naselili u njega. Tokom NATO bombardovanja uništeni su svi mostovi, mnogi objekti, a nastradalo je i stanovništvo. Ipak, posle 10 godina, grad je uspeo da nadoknadi uništeno. Rekonstruisani su i izgrađeni novi mostovi, a ljudi i dalje vole što su građani ovog grada. U Novom Sadu ima najviše Srba, zatim Mađara, Hrvata i drugih naroda.

Osnovne karakteristike strukture Novog Sada

Granice Novog Sada čine prirodni i stvoreni elementi. Reka Dunav, kanal Dunav–Tisa–Dunav, zatim linije spojeva polublokova i obradivih površina, železnica i ulica. Sve prirodne linije su krive i nepravilne, dok su stvorene pravilne, najčešće potpuno prave linije. Zato je konturna linija osnove grada složena, a sastavljena od pravih i zakrivljenih delova, pri čemu je formiran jedan potpuno nepravilan i različit oblik osnove (Slika 201).

Na teritoriji Novog Sada uočava se postojanje različitih uličnih mreža usled čega su formirani i raznoliki oblici blokova (Slika 202). U najstarijem delu naselja, gde je karakteristična radijalno-koncentrična saobraćajna mreža prisutni su manji blokovi nepravilnih oblika, zatim poligonalnih, četvorougaošnjih, pravougaonih, trapezastih i trouglastih. U delovima naselja sa ortogonalnom saobraćajnom mrežom blokovi su pravilni, najčešće pravougaoni. Najviše je zastupljen pravougaoni oblik bloka, ali je prisutan sa različitim proporcijama strana (od 1:1 do 1:7). Površina najvećeg bloka u Novom Sadu, koji se nalazi u industrijskoj zoni, je 32,5 ha (500 m x 650 m), a površina najmanjeg bloka, koji se nalazi u Almaškom kraju, je 0,06 ha (25 m x 25 m). Blok prosečne veličine u Novom Sadu je površine od 5ha (200 m x 250 m).

Sa stanovišta namene u centralnim zonama prevladavaju polifunkcionalni, mešoviti i stambeno-poslovni blokovi, a dalje od centra i na periferiji stambeni. Isti su se i posebni kompleksi, monofunkcionalni blokovi, kao što su blok muzeja u Dunavskoj ulici, blok Banovine, sajamski, bolnički i univerzitetski kompleks. U delovima Podbare planski razvoj je zaustavio spontani, pa se pojavljuju veliki blokovi sa mešovitim tipom stanovanja.

Osnovne karakteristike identiteta Novog Sada

Novi Sad se razvio u ravnici, na aluvijalnoj ravni Dunava. Reka Dunav dominira slikom naselja, ali je uslovlila i pojavu keja duž cele obale. Ravan teren je omogućio i slobodno i pravilno organizovanje blokova i parcela unutar njih, kao i nesmetano podizanje građevina. Na južnoj strani je Dunavac, rukavac Dunava koji formira Ribarsko ostrvo. Mesta sagledavanja Novog Sada i njegovih elemenata su sa Petrovaradinske tvrđave, okolnih pristupnih puteva, pruga, sa vodenih površina, kanala DTD i Dunava, sa mostova, kao i sa visokih građevina. Ipak, panorama naselja se može najbolje sagledati sa Tvrđave ili sa obronaka Fruške gore, a silueta sa svih okolnih površina. Novi Sad je urbano naselje, ali se u njemu izdvaja nekoliko područja koja imaju različit karakter. Primećuju se velike razlike između starog jezgra grada sa istorijskim karakteristikama i novih perifernih područja, sa visokim stambenim zgradama. Razlike su приметne i između starih perifernih delova sa jednopodrumnim kućama, na severu grada, i rekonstruisanih delova uz bulevar. Mogu se uočiti delovi grada sa izrazitim urbanim karakterom, ali ima i delova koji su organizovani kao ruralni.

Najznačajnije reперne tačke u gradu su: Saborna crkva sv. Petra i Pavla, Katolička crkva imena Marijinog, Vladimirovski dvor (Slika 203), Petrovaradinska tvrđava, zgrada Izvršnog veća Vojvodine, sedište nekadašnje Banovine, Sportski i poslovni centar "Vojvodina", univerzitetski kampus, bolnički kompleks, sajam.

Najznačajnija mesta okupljanja u Novom Sadu su: Trg slobode, ulice Zmaj Jovina i Dunavska, Sportski i poslovni centar "Vojvodina" i Štrand (Slika 204). Na Trgu slobode se odvijaju mnogobrojne kulturne i sportske manifestacije, a ulice Zmaj Jovina i Dunavska su deo pešačke zone grada, sa mnoštvom prodavnica, ugostiteljskih sadržaja i letnjih bašti. SPENS, tj. Sportski i poslovni centar "Vojvodina" značajna je žižna tačka grada u kojoj se okupljaju najviše mladi. Leti su, osim glavne gradske plaže na Dunavu, Štranda, posećeni i otvoreni bazeni u blizini Hotela "Park", kao i keji uz obalu reke Dunav, koje je glavno šetalište grada.

Slika 203. Vladimirovski dvor, Novi Sad

Slika 204. Gradska plaža Štrand, Novi Sad

PRIKAZ BLOKA U CENTRU NOVOG SADA

Ovaj blok je izabran za istraživanje jer je jedan od najstarijih blokova u Novom Sadu koji svojim osnovnim karakteristikama utiče na formiranje identiteta ovog jednog područja, Almaškog kraja.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka u centru Novog Sada

Izabrani centralni blok u Novom Sadu se ne nalazi u geometrijskom središtu naselja, pa je razlito udaljen od pojedinih granica grada. Najbliža mu je istočna granica, reka Dunav, a najdalja severna granica. U njegovom neposrednom okruženju su blokovi sličeće prostorne organizacije i karakteristika (Slika 205), a kao značajna reperna tačka prisutna je Almaška crkva, najstarija crkva u Novom Sadu. Ovaj blok je dobro povezan sa svim drugim delovima grada, pa je lako dostupan. Granice bloka su četiri kolsko-pešačke ulice (Slika 206). Na severu je Almaška, na istoku Save Vukovića, na jugu Milana Rakića i na zapadu Svetosavska ulica. Kako su Almaška i Svetosavska ulica prave, a Milana Rakićeva i Save Vukovića zakrivljene, to i blok ima, delom pravilan, a delom nepravilan oblik.

Slika 205. Urbanistička dispozicija bloka u centru Novog Sada (satelitski snimak iz 2007)

Slika 206. Centralni blok u Novom Sadu (satelitski snimak iz 2007)

Morfologija bloka u centru Novog Sada

Oblik bloka:	nepravilan etvorougao
Dimenzije bloka:	131 m x 91 m (bruto) i 121 m x 79 m (neto)
Površina bloka:	1,15 ha (bruto) i 1,00 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:1,4 (bruto) i 1:1,5 (neto)

Blok je izdvojen na 21 parcelu (Slika 205). Sve parcele se nalaze po obodu bloka. Najveća parcela bloka je površine 0,1 ha (28 m x 48 m), a najmanja ima površinu od 0,02 ha (9 m x 20 m). Obe parcele su namenjene stanovanju. Sve parcele u okviru centralnog bloka su nepravilnog, etvorougaoznog oblika, a najčešće su u obliku trapeza.

Veći deo teritorije bloka je izgrađen (62%), ali je bruto koeficijent izgrađenosti 0,62, jer su objekti uglavnom prizemni. Uoče se da su parcele sa manjom površinom mnogo više izgrađene, nego veće parcele. Blok je organizovan kao dvostruki niz parcela sa nižim jednorodnim stambenim objektima i udaljenost obezbeđuje dobre ekološke uslove. Na pojedinim parcelama postoje objekti, izgrađeni iza glavnih, umanjuju kvalitet ekoloških uslova u bloku. Blok po dužini, zbog male dimenzije, ima samo 5 parcela, od kojih su krajnje kraćom stranom okrenute ka ulicama. Parcele su dužina od 32 m do 35 m, a širina oko 20 m. Objekti na njima su tako postavljeni da formiraju ulični front prema spoljašnjosti bloka, a unutrašnja dvorišta, unutar bloka. Time su privatni i javni prostori jasno definisani i potpuno odvojeni. Sve ulice se sastoje od kolovoza i obostranih trotoara, a Svetosavska i Almaška ulica imaju i zelene površine. Sve dimenzije poprečnih profila ulica su veoma male i po dužini promenljive. Okolni objekti su uglavnom niže spratnosti P ili P+Pot., pa su odnosi visina objekata prema širini poprečnog profila ulica u intervalu od 1:2 do 1,2:1. Time su postignuti povoljni ekološki uslovi.

Funkcionalne karakteristike bloka u centru Novog Sada

U ovom bloku su prisutni uglavnom jednorodni stambeni objekti, a samo su prizemljeni objekti sa poslovnim namenom. Na pojedinim parcelama su izgrađeni još i postoje objekti. Na neizgrađenim površinama oko bloka, na ulicama, organizovan je aktivni saobraćaj za motorna vozila i pešake. Unutar bloka su dvorišta osmišljena kao uređena, popločana i ozelenjena, a namenjena za boravak stanovnika na otvorenom prostoru.

Sve ulice oko bloka su kolsko-pešačke i dvosmerne. Najfrekventnija ulica je Almaška, na severu bloka. Frekventnost ostalih ulica je mala, pa u bloku nema zagađenja bukom i izduvnim gasovima. Mirujući saobraćaj nije organizovan duž ulica oko bloka, pa postoji veliki problem parkiranja. Vozila se parkiraju na kolovozu, trotoaru i zelenim površinama i time se narušava funkcionisanje saobraćaja. Kretanje vozila je donekle otežano i veoma uskim kolovozima. Do objekata bloka se pristupa direktno sa trotoara ulica, kroz pasaže, ili indirektno, preko dvorišta. Pošto su trotoari oko bloka manje širine, dešava se da se, prilikom direktnog ulaska u objekat, remeti kretanje pešaka. Ovoj nepovoljnoj situaciji doprinose i parkirana vozila na trotoarima.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru Novog Sada

Na inženjerska dela ovog centralnog bloka je iverni. Na uglu ulica Almaške i Save Vukovića, kao i na uglu ulica Save Vukovića i Milana Rakića, objekti su iverni u odnosu na regulacionu liniju. Sistem građevnja je zatvoren i to 100%. Zato su unutrašnji delovi parcela potpuno privatnog karaktera i nesagledivi sa ulica.

U zavisnosti od položaja, oblikovanja i načina organizacije objekata na parceli, u centralnom bloku u Novom Sadu se iveravaju tri različita tipa objekata. Objekti oblika "L" slova su prisutni na ugaoim parcelama bloka. Svojom dužom stranom su postavljeni podužno na parceli, dok su kraćim delovima orijentisani ka ulicama.

Većina objekata je pravougaonog oblika, pri čemu je prema ulici okrenuta duža strana. Samo dva objekta na uglovima blokova su izgrađena kao slobodnostojeća. Sve parcele imaju manja dvorišta i u njima, iza glavnih objekata, po nekoliko pomoćnih objekata i nadstrešnica. Objekti su najčešće postavljeni jedan uz drugi ili na manjem rastojanju kada se između njih pojavljuju ograde sa kapijama. Na svim objektima su krovovi kosi, pokriveni crepom. Krovovi glavnih objekata su dvovodni, a pomoćnih uglavnom jednovodni.

Objekti ovog bloka imaju spratnost P ili P+1+Pot. Noviji stambeni objekti, koji su podignuti na mestu starih, su spratni, dok su stari objekti prizemni. Primetne su razlike u oblikovanju između starijih i novijih građevina. Otvori na novijim objektima su veći od otvora na starijim građevinama. Ni jedan objekat se ne izdvaja po veličini ili spratnosti, pa se ceo blok doživljava kao jedinstven prostor. Tipični građevinski materijali koji su primenjeni na starijim objektima centralnog bloka u Novom Sadu su opeka, drvo, crep i staklo, a na novijim objektima još i beton. Bonitet svih novih objekata je dobar. Većina starijih građevina je srednjeg ili lošeg boniteta. U okviru bloka postoje dva objekta koja su potpuno ruinirana. Oni su u tako lošem stanju da su sklona padu (zabeleženo 2006).

Ostale karakteristike bloka u centru Novog Sada

Svi objekti u okviru ovog bloka su u privatnom vlasništvu. Sve površine unutar bloka, iako su u društvenom vlasništvu, doživljavaju se kao privatni prostori. Iako su objekti prizemni zastupljena je veća bruto gustina stanovanja od 236 stanovnika/ha. Prema anketi je ispitano 60 građana. Najviše ispitanih su starosedelci čije porodice žive u naselju više od 100 godina. Veoma je malo novopridošlih stanovnika. Svi anketirani vole što žive baš na tom mestu, jer im je ugodno stanovanje. Takođe, svi su izjavili da poznaju svog prvog komšiju, a velika većina stanovnika poznaje ne samo sve stanovnike svog bloka, već i stanovnike iz susednog bloka. Pošto je blok izgrađen u izolaciji, stanovnici se uglavnom druže na ulicama ili u centru grada koji je u blizini. Svi anketirani stanovnici bloka imaju privatnost u svom stambenom prostoru, ali neophodne namirnice nabavljaju van svog bloka. U centar grada se zato najviše odlazi radi nabavke, ali i radi posla, kao i zbog druženja.

Sagledavanje ovog bloka u celini je jedino moguće sa crkvenog tornja. Fasade se mogu posmatrati kretanjem po okružujućim ulicama. U letnjem i prolećnom periodu sagledavanje izgleda bloka je otežano, zbog prisustva zelenila ispred objekata. Vizure iz bloka ne postoje, jer su sva dvorišta zatvorena. U okviru bloka ne postoji ni jedan objekat koji bi se izdvojio kao repertorna tačka ili orijentir. Nove građevine su u kontrastu sa starim, ali unose živost u ulični niz fasada. Novi objekti su uočljiviji zbog spratnosti i materijalizacije. Ovaj centralni blok, koji ima zastupljenu uglavnom stambenu funkciju, značajan je samo za svoje stanovnike. Pojedinačni objekti nemaju arhitektonske vrednosti, ali su bitni zbog formiranja specifičnog ambijenta.

Numerički pokazatelji bloka u centru Novog Sada

Tabela 8. Numerički pokazatelji za blok u centru Novog Sada

VELIČINA	IZNOS	PROCENAT
Površina bloka (bruto)	1,2 ha	100%
Površina bloka (neto)	1,0 ha	83%
Javna površina bloka	0,2ha	17%
Izgrađena površina bloka	0,5 ha	42%
Razvijena izgrađena površina bloka	0,7 ha	/
Neizgrađena površina bloka	0,7 ha	58%
Saobraćajna površina bloka	0,2 ha	17%
Površina za aktivni saobraćaj	0,2 ha	17%
Površina za mirujući saobraćaj	0 ha	0%
Broj parking mesta	0	/
Slobodna površina bloka	0,2 ha	17%
Zelena površina bloka	0,3 ha	24%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,42	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,7	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	42%
Procenat zauzetosti (neto)	/	50%
Broj stanovnika	283	/
Gustina stanovanja (bruto)	236 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	283 st/ha	/

PRIKAZ BLOKA NA PERIFERIJU NOVOG SADA

Ovaj blok je izabran za istraživanje jer je njegova periferna lokacija netipična, zbog svoje atraktivnosti. Blok se nalazi na obali reke, u blizini centra, a organizovan je kao novi poluzatvoreni stambeni blok.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji Novog Sada

Blok se nalazi na periferiji Novog Sada, u Podbari (Slika 207), na istoku grada, uz obalu Dunava. Svojom dužinom blok je postavljen u pravcu sever-jug. U neposrednom okruženju ovog bloka su stambeni blokovi, zatim industrijski blokovi i blok sa pijacom. Granice bloka su četiri ulice: Marka Miljanova na severu, Beogradski kej na istoku, Vladike Visariona na jugu i Dušana Vasiljeva na zapadu (Slika 208).

Morfologija bloka na periferiji Novog Sada

Oblik bloka:	pravilan, geometrijski, petougao
Dimenzije bloka:	205 m, 120 m, 82 m, 255 m i 150 m (bruto), 193 m, 95 m, 70 m, 225 m i 130 m (neto)
Površina bloka:	4,1 ha (bruto), 3, ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:1,4 (bruto), 1:1,5 (neto)

Cela površina ovog bloka je jedna objedinjena parcela kojom dominira neizgrađena, zelena površina. U ovom slučaju se višeporodni ne stambene zgrade okrenute ka ulicama Dušana Vasiljeva i Beogradskom keju. Visine tih objekata su 18 m i 15 m, a rastojanje između njih je 100 m. Takođe, izdvajaju se i dve višeporodni ne stambene zgrade okrenute ka ulicama Marka Miljanova i Vladike Visariona, koje su visine 57 m i 24 m, a razdaljina između njih 157 m. Zbog dobre prostorne organizacije visokih zgrada postignuti su dobri ekološki uslovi.

Slika 207. Urbanistička dispozicija perifernog bloka u Novom Sadu (satelitski snimak iz 2007)

Slika 208. Periferni blok u Novom Sadu (satelitski snimak iz 2007)

Ulica Beogradski kej je širine 25 m, a obuhvata dvosmerne kolovoze po 7 m širine, zeleno ostrvo 2 m širine, parking sa jedne strane od 5 m i trotoar od 4 m. Naspram objekta bloka je velika zelena površina uz obalu Dunava. Visina objekta uz ulicu je promenljiva, 15 m i 57 m, pa je odnos visine objekta prema širini ulice 1:1,7 i 2,3:1. Ulica Marka Miljanova je širine 22 m, a sastoji se od dvosmernog kolovoza po 4 m širine između kojih je zelena površina od 2 m, zatim od trotoara širine 4 m i zelene površine, između trotoara i kolovoza, širine 8 m. Pošto je visina objekta uz ulicu 57 m, to je odnos visine objekta prema širini ulice 2,6:1. Ulica Dušana Vasiljeva je širine 17 m, a obuhvata kolovoz širine 5 m, zelenu površinu širine 3 m, parking od 5 m i obostrane trotoare po 2 m širine. Pošto je visina objekta bloka 18 m, a zgrada je još i povučena u odnosu na unutrašnju liniju trotoara za 4 m, to je odnos visine objekta prema širini ulice 1:1,2. Širina ulice Vladike Visariona je 23 m, jer su objekti sa obe strane povučeni u odnosu na regulacionu liniju za 2 m i 4 m. Kako je visina objekta bloka 21 m, odnos visine tog objekta prema širini poprečnog profila ulice je 1:1,1. Ulica Vladike Visariona obuhvata dvosmerni kolovoz, širine 8 m, obostrane zelene površine širine 2 m i 4 m, kao i obostrane trotoare širine 1,5 m. U svim ulicama su obezbeđeni povoljni uslovi insolacije i provetrenosti.

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji Novog Sada

Namena velike objekata je stanovanje. U okviru bloka nestambeni sadržaji su prisutni samo u prizemljima objekta okrenutog ka Beogradskom keju. Na dva mesta,

ispod dela zelene i dela slobodne površine, organizovana su dva atomska skloništa. Na okružujućim saobraćajnim površinama se odvija aktivni kolsko-pešački saobraćaj. Na parking površinama oko bloka i unutar njega vozila parkiraju stanari bloka, slobodnim popločanim površinama se pristupa do objekata i do slobodnih i zelenih površina unutar bloka, a na uređenim zelenim površinama se boravi na otvorenom, sedi i igra. Postoje dva terena i prostor za igru dece sa klackalicama. Iako se nalazi na periferiji Novog Sada ovaj blok je dobro povezan sa svim delovima naselja, a u neposrednoj je blizini centra grada. Beogradskim kejom i ulicom Marka Miljanova prolaze autobuske linije javnog gradskog prevoza. Pešački saobraćaj je razvijen po obodu, dok unutar bloka postoji mogućnost prolaska pešačkim stazama. Mirujućim saobraćajem je organizovan uz ulice Beogradski kej i Dušana Vasiljeva, kao i unutar bloka, iza stambene zgrade u ulici Dušana Vasiljeva. Najfrekventnija saobraćajnica oko bloka je Beogradski kej, pa Marka Miljanova i Vladike Visariona, dok je ulica Dušana Vasiljeva pristupna. Iako je po granicama linijama bloka veoma razvijen motorni saobraćaj unutar bloka su obezbeđeni dobri ekološki uslovi.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka na periferiji Novog Sada

Na inženjerskoj građevini u okviru bloka na periferiji Novog Sada je slobodan. Objekti su postavljeni slobodno po površini bloka, na različitoj udaljenosti od regulacione linije. Uz ulicu Dušana Vasiljeva objekti formiraju ulični front. Sistem građevinja ovog bloka je poluzatvoren, jer kontinuitet fasada postoji u dužini od 371 m, a što predstavlja 52% od obima bloka. U bloku je formirano nekoliko mikrocelina, koje su više zatvorene i odvojene od javnog prostora. Prisutna su tri tipa višeporodnih stambenih zgrada: lamele u nizu, zgrade u nizu, slobodnostojeće zgrade, a izgrađene su i podzemne garaže. Objekti su spratnosti: Pod.+P+18, Pod.+P+4, Pod.+P+5, Pod.+P+6, Pod.+P+7 i Pod.+P+18. Visine objekata su međusobno usklađene i smanjuju se ka Beogradskom keju. Izdvajaju se četiri solitera sa 18 spratova i oni dominiraju u ovom području. Smešteni su u zelenilo i postavljeni na dovoljnoj udaljenosti da se obezbede povoljni ekološki uslovi. Svi objekti imaju ravne krovove. Objekti su građeni od armiranog betona, betona, stakla i drveta, pa dominira siva boja na fasadama. Postavljene su i betonske klupe u okviru bloka. Svi objekti su dobrog boniteta, iako su oko 40 godina starosti.

Ostale karakteristike bloka na periferiji Novog Sada

Površina bloka je u društvenom vlasništvu, a stanovi višeporodnih zgrada su u privatnom vlasništvu. Iako su sve površine javne neke od njih se doživljavaju kao privatne ili poluprivatne. Takav karakter imaju dvorišta formirana uz same objekte. Unutrašnjost bloka je osmišljena za boravak stanovnika na otvorenom prostoru, radi kontakta sa prirodom i susedima. Međutim, usled neodržavanja slobodnih i zelenih površina, kao i mobilijara, mnogi delovi dvorišta se i ne koriste. Usled postojanja koncentracije višeporodnih stambenih zgrada u okviru bloka je prisutna velika gustina stanovanja. Ona iznosi 654 stanovnika/ha za bruto površinu, odnosno 718 stanovnika/ha za neto površinu bloka.

O socijalnim kontaktima u okviru perifernog bloka može se zaključiti na osnovu rezultata sprovedene ankete među 60 građanima. Velika većina anketiranih građana sa svojim porodicama živi u Novom Sadu preko 50 godina, što znači da su starosedelci, ali da su se u ovaj blok preselili iz nekog drugog dela Novog Sada. Većina ispitanika voli što živi baš na tom mestu, jer im je, kako sami navode, prijatan ambijent za stanovanje, u blizini su svi potrebni sadržaji, dobro je organizovan prevoz, ima dovoljno parkinga i zelenila. Manji procenat ispitanika ne voli što živi baš u tom bloku, jer je, kako isti u, budući saobraćaj, blizu su pruga i Kvantaška pijaca. Svog prvog komšiju poznaje 90% anketiranih, a samo 10% ih ne poznaje (primetno je stalno doseljavanje novih stanara). Većina anketiranih poznaje stanovnike svog bloka, jer se druže u zajedni kom dvorištu, ali ljude iz susednog bloka ne poznaje. Susedi se druže i na ulicama, naročito onim pristupnim i manje frekventnim. Većina anketiranih ima privatnost u svom stanu, a nemaju je stanari nižih etaža stambenih zgrada. Većina anketiranih svakodnevno nabavlja namirnice van svog bloka, pa čak odlaze i do centra. Polovina anketiranih odlazi u centar grada zbog posla.

Sa krovnih terasa ili najviših etaža solitera moguće je sagledati ovaj blok u celini. Fasade bloka se sagledavaju sa okolnih ulica, a dvorište kroz pasaže. Postoje i vizure iz unutrašnjosti bloka. Kao dominante prostora se ističu u stambeni soliteri, vidni sa pristupnih saobraćajnica i mosta. Zbog toga ovaj blok nije značajan samo za svoje stanovnike, već se nametnuo kao simbol grada, značajan za sve posetioce.

Numerički pokazatelji bloka na periferiji Novog Sada

Tabela 9. Numerički pokazatelji za blok na periferiji Novog Sada

VELIČINA	IZNOS	PROCENAT
Površina bloka (bruto)	4,1 ha	100%
Površina bloka (neto)	3,7 ha	90%
Javna površina bloka	0,4 ha	10%
Izgrađena površina bloka	0,9 ha	22%
Razvijena izgrađena površina bloka	6,7 ha	/
Neizgrađena površina bloka	3,2 ha	78%
Saobraćajna površina bloka	1 ha	24%
Površina za aktivni saobraćaj	0,7ha	17,1%
Površina za mirujući saobraćaj	0,3 ha	7,3%
Broj parking mesta	200	/
Slobodna površina bloka	0,7 ha	17%
Zelena površina bloka	1,5 ha	37%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	1,6	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	1,8	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	22%
Procenat zauzetosti (neto)	/	24%
Broj stanovnika	2.660	/
Gustina stanovanja (bruto)	649 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	719 st/ha	/

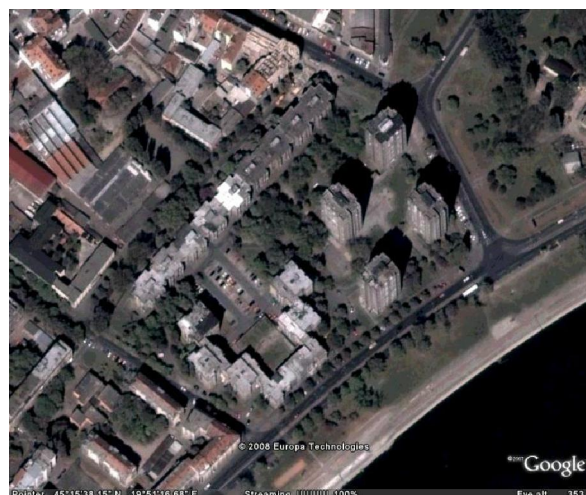
UPOREDNA ANALIZA DVA BLOKA U NOVOM SADU

Pošto su oba bloka razlito udaljena od granica naselja, a nalaze se u blizini jedan drugog, može se zaključiti da centar Novog Sada nije na mestu geometrijskog središta teritorije naselja i da je u blizini jedne od granica njih linija. Periferni blok se nalazi uz prirodnu granicu naselja, reku Dunav, a centralni blok je u njegovoj neposrednoj blizini.

Granice oba bloka su četiri ulice, iako je periferni blok u obliku nepravilnog petougla (Slika 210). Centralni blok je u obliku nepravilnog četvorougla ije su dve strane malo zakrivljene (Slika 209). Površina centralnog bloka je 3,6 puta manja od površine perifernog. Proporcijski odnosi strana oba bloka su približno isti, a iznose 1:1,4. Ulice oko centralnog bloka su veoma uske za razliku od ulica oko perifernog bloka. Međutim, odnosi visina objekata bloka i širina okružuju ih ulica, pa prema tome i ekoloških uslova koji iz toga proizilaze, su slični. Taj odnos kod centralnog bloka iznosi 1:2, 1:1,3, 1,2:1 i 1,1:1, kod perifernog 1:1,7, 1:1,2, 1:1,1, a na mestima gde su izgrađeni soliteri 2,3:1 i 2,6:1.

Slika 209. Centralni blok u Novom Sadu
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 210. Periferni blok u Novom Sadu
(satelitski snimak iz 2007)

Po obodu centralnog bloka se nalazi 21 parcela, dok periferni blok nema parcelaciju, jer je cela njegova površina objedinjena u zajedničku površinu. Osnovna karakteristika centralnog bloka je velika izgrađenost, za razliku od perifernog koji je manje izgrađen. Neizgrađena površina perifernog bloka je skoro 2,5 puta veća od neizgrađene površine u centralnom bloku.

U oba bloka u Novom Sadu je zastupljeno stanovanje, s tim da ima veoma malo i nestambenih sadržaja, uglavnom uslužnih delatnosti. Slobodne površine i u jednom i u drugom bloku služe spolja za aktivni saobraćaj, pristupe do objekata i dvorišta, a unutra za boravak na otvorenom. U okviru privatnih parcela centralnog bloka omogućen je kontakt sa prirodom samo njenim vlasnicima, dok se u unutrašnjosti bloka na periferiji ostvaruju socijalni kontakti većeg broja ljudi.

Unutarblokovska površina perifernog bloka se koristi delom i za parkiranje, kao i za atomsko sklonište. Ulazi u objekte su u oba bloka obezbeđeni direktno sa ulica. U centralnom bloku se do pojedinih delova objekata stiže indirektno, preko dvorišta, dok se do objekata u perifernom bloku, koji su više udaljeni od regulacione linije pristupa pešačkim stazama. Do dvorišta na privatnim parcelama centralnog bloka prilazi se direktno sa ulice ili kroz pasaže, za razliku od pristupa do zajedničke površine unutar perifernog bloka koja se odvija preko popločanih staza, slobodnih i zelenih površina.

Na inženjerska centralnog bloka je iverni, za razliku od perifernog gde je slobodan. Pošto je procenat fasada u nizu, u bloku u centru Novog Sada 100%, to je sistem građevina ovog bloka potpuno zatvoren. Sistem građevina bloka na periferiji je poluzatvoren, jer niz fasada koje se pojavljuju u kontinuitetu iznosi 52% od obima bloka po regulacionoj liniji. Zbog toga je periferni blok otvoren za javnost, dok centralni nije.

U blokovima su prisutni različiti tipovi objekata. U centralnom bloku se uočavaju jednorodne stambene kuće na parcelama u nizu, a u bloku na periferiji Novog Sada dominiraju slobodnostojeći i soliteri, kao i objekti u nizu. Fasade objekata u centralnom bloku formiraju zatvoreni ulični front, dok nekontinualne fasade perifernog bloka razgrađuju blok povezujući i spoljašnje i unutrašnje prostore. Na parcelama centralnog bloka ima objekata pravougaonog i "L" oblika koji se nižu jedan do drugog zatvarajući i unutrašnjost bloka i formirajući ulični front. Kod perifernog bloka jasan ulični front postoji samo uz ulicu Dušana Vasiljeva. Dok su u centralnom bloku zastupljeni objekti spratnosti P i P+1, dotle su u bloku na periferiji prisutni visoki objekti različite spratnosti Pod.+P+4, Pod.+P+5, Pod.+P+6, Pod.+P+7 i Pod.+P+18. U centralnom bloku su objekti građevinski na tradicionalan način, koristeći materijale. Za razliku od ovog bloka, u perifernom bloku su primenjene armirano-betonske konstrukcije, prefabrikati i novi materijali, najviše beton i armirani beton.

U oba bloka Novog Sada su objekti i u privatnom vlasništvu, a dvorišta i slobodne površine u državnom. Oba bloka se mogu i na iste načine sagledati, sa visokih građevina i kretanjem po okružujućim ulicama. Dok se centralni blok može sagledati sa crkvenog tornja, dotle se periferni blok može videti sa krovnih terasa osamnaestospratnih stambenih zgrada. Periferni blok se može sagledati i kretanjem kroz blok usled čega postoje i vizure iz bloka prema okolnim javnim površinama. Na osnovu sprovedenih anketa nad 120 ispitanika zaključuje se da su u oba bloka dobri socijalni kontakti, da se stanovnici međusobno dobro poznaju i druže. Dok se centralni blok prepoznaje po niskim prizemnim objektima, dotle se blok na periferiji prepoznaje po visokim stambenim soliterima i velikoj količini zelenila. Oba bloka su, zbog stambene namene, značajna uglavnom samo za svoje stanovnike. Međutim, centralni blok ima i ambijentalne vrednosti, kao deo najstarijeg Almaškog kraja, a periferni je postao simbol grada koji se prvi zapaža pri dolasku u Novi Sad mostom sa petrovaradinske strane.

Tabela 10. Uporedna analiza dva bloka u Novom Sadu

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU NOVOG SADA	BLOK NA PERIFERIJI NOVOG SADA
		
PROSTORNO-FIZIČKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U NOVOM SADU		
Udaljenost od granica naselja	različit	različit
Granice bloka	4 ulice	4 ulice
Oblik bloka	etvorougao, nepravilan	petougao, nepravilan
Dimenzije bloka (bruto i neto)	131 m, 91 m (bruto) 121 m, 79 m (neto)	205 m, 120 m, 82 m, 255 m i 150 m 193 m, 95 m, 70 m, 225 m i 130 m
Površina bloka (bruto i neto)	1,15 ha (bruto) 1,0 ha (neto)	4,1 ha (bruto) 3 ha (neto)
Proporcijski odnosi strana bloka	1:1,4 (bruto) 1:1,5 (neto)	1:1,4 (bruto) 1:1,5 (neto)
Odnos visine objekta i širine ulice	1:2 1:1,3 1,2:1 1,1:1	1:1,7 2,3:1 2,6:1 1:1,2 1:1,1
Broj parcela	21	nema parcelacije
Površina najveće parcele bloka	0,13 ha (28 m x 48 m)	/
Površina najmanje parcele bloka	0,02 ha (9 m x 20 m)	/
Površina tipične parcele bloka	0,08 ha (20 m x 40 m)	/
Oblici parcela	etvorougao, trapezasti	/
Odnos izgrađene i neizgrađene površine	1:1,4	1:3,4
FUNKCIONALNE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U NOVOM SADU		
Namena objekata bloka	stambena	stambena, uslužna
Namena neizgrađene površine	aktivni saobraćaj, pristup, boravak na otvorenom u dvorištima privatnih parcela	aktivni saobraćaj, pristup, parkiranje, boravak na otvorenom, socijalizacija, igra
Pristupi do objekata	direktan sa trotoara ili indirektan preko dvorišta	direktan pešački sa trotoara, preko staza
Pristupi do dvorišta	direktno sa ulice, kroz pasaže	kolski do parkinga, preko slobodnih i zelenih površina
ARHITEKTONSKO-GRADIVINSKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U NOVOM SADU		
Namena građevina u bloku	otvoreni	slobodan
Sistem građevina u bloku	zatvoreni	poluzatvoreni
Procenat fasada u nizu	100%	52%
Tipologija objekata	kuće u nizu, slobodnostojeći, oblika "L" ili pravougaoni	slobodnostojeći objekti, objekti u nizu, podzemni
Spratnost objekata	P, P+1+Pot.	Pod.+P+4, Pod.+P+5, Pod.+P+6, Pod.+P+7, Pod.+P+18
Materijalizacija objekata	tradicionalni i novi	novi, beton

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU NOVOG SADA	BLOK NA PERIFERIJI NOVOG SADA		
				
OSTALE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U NOVOM SADU				
Vlasništvo objekata bloka	privatno	privatno		
Vlasništvo površina bloka	državno	državno		
Sagledivost bloka	sa crkvenog tornja, kretanjem po okružujućim ulicama	sa visokih građevina, kretanjem po okružujućim ulicama, prolaskom kroz blok, a postoje vizure iz bloka		
Socijalni kontakti u bloku	ljudi se međusobno dobro poznaju i druže se	ljudi se međusobno dobro poznaju i druže se		
Prepoznatljivost bloka	jednoporodične stambene kuće	stambeni soliteri		
Značaj bloka	samo za svoje stanovnike	samo za svoje stanovnike		
NUMERIČKI POKAZATELJI BLOKOVA U NOVOM SADU				
NUMERIČKI POKAZATELJI	IZNOS	PROCENTI	IZNOS	PROCENTI
Površina bloka (bruto)	1,2 ha	100%	4,1 ha	100%
Površina bloka (neto)	1,0 ha	83%	3,7 ha	90%
Javna površina bloka	0,2ha	17%	0,4 ha	10%
Izgrađena površina bloka	0,5 ha	26%	0,9 ha	22%
Razvijena izgrađena površina bloka	0,7 ha	/	6,7 ha	/
Neizgrađena površina bloka	0,7 ha	58%	3,2 ha	78%
Saobraćajna površina bloka	0,2 ha	17%	1 ha	24%
Površina za aktivni saobraćaj	0,2 ha	17%	0,7ha	17,1%
Površina za mirujući saobraćaj	0 ha	0%	0,3 ha	7,3%
Broj parking mesta	0	/	200	/
Slobodna površina bloka	0,2 ha	17%	0,7 ha	17%
Zelena površina bloka	0,3 ha	24%	1,5 ha	37%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,42	/	1,6	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,7	/	1,8	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	42%	/	22%
Procenat zauzetosti (neto)	/	50%	/	24%
Broj stanovnika	283	/	2.660	/
Gustina stanovanja (bruto)	236 st/ha	/	649 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	283 st/ha	/	719 st/ha	/

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU NOVOG SADA	BLOK NA PERIFERIJI NOVOG SADA
		
REZULTATI ANKETE O BLOKOVIMA U NOVOM SADU		
Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?		
Više od sto godina (dve, tri generacije).	80%	40%
Između pedeset i sto godina (jedna, dve generacije).	7%	40%
Između deset i pedeset godina (jedna generacija).	13%	10%
Manje od deset godina.	0%	10%
Da li volite što živite baš na ovom mestu?		
Da.	100%	85%
Ne.	0%	15%
Da li poznajete svog prvog komšiju?		
Da.	100%	90%
Ne.	0%	10%
Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?		
Znam ih sve.	87%	0%
Znam većinu.	0%	80%
Ne znam većinu.	13%	15%
Ne znam nikoga.	0%	5%
Da li poznajete ljude iz susednog bloka?		
Uglavnom da.	73%	15%
Uglavnom ne.	27%	85%
Da li se sa susedima družite:		
na ulici?	67%	25%
u dvorištu bloka?	13%	60%
u centru grada?	20%	5%
na nekom drugom mestu?	0%	10%
Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?		
Da.	100%	70%
Ne.	0%	30%
Da li većinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?		
Da.	0%	15%
Ne.	100%	85%
Da li u centar naselja odlazite:		
zbog nabavke?	53%	35%
posla?	27%	50%
druženja?	20%	15%

SUBOTICA

Osnovni podaci o Subotici

Geografski položaj naselja:	46° 05' 55" s. g. š. 19° 39' 47" i. g. d.
Nadmorska visina naselja:	114 m n.v.
Tipologija naselja:	urbano
Veličina naselja:	dužina je 9,8 km, a širina 4.1 km
Oblik naselja:	nepravilan
Površina naselja:	40,18 km ²
Broj stanovnika:	97.992 ⁸⁴
Gustina naseljenosti:	2.439 stanovnik/km ²

Slika 211. Subotica (satelitski snimak iz 2008)

Slika 212. Struktura Subotice iz 2006.

Subotica se nalazi na severu Vojvodine, Bačke i Severnobackog okruga, a južno od granice sa Mađarskom. Od mađarske granice je udaljena 8,5 km, od graničnog prelaza Kelebija 10 km, od Horgoša 30 km, od Paličkog jezera 8 km, od Novog Sada 80 km, a od Beograda 180 km. Subotica se nalazi na raskršću značajnih puteva Evrope i Azije. Sa neposrednim i daljim okruženjem je povezana drumskim i železnikom saobraćajem. Međunarodni autoput E-75 povezuje Suboticu sa naseljima Mađarske, Hrvatske, Srbije, Makedonije, Bugarske i Grčke. U gradu postoji nedovoljno razvijen gradski prevoz. Još u praistorijsko doba ljudi su se naseljavali na mestu današnje Subotice. Srpsko stanovništvo, koje je živelo u malim prizemnim kućama od naboja, naselilo je Suboticu posle Kosovske bitke 1389. godine. U pisanim dokumentima Subotica se prvi put spominje 1391. godine pod nazivom Zabatka. Sve do 1526. godine bila je u vlasništvu mađarskih kraljeva, a od te godine pada pod vlast Turaka. Jovan Nenad Crni je proterao Turke iz Južne Ugarske i formirao slovensku državu čija je prestonica bila Subotica. Turci su ponovo

⁸⁴ Podaci o Subotici preuzeti iz B. Krstić, *Subotica*.

zauzeli grad 1542. i vladali sve do 1686. kada vlast preuzima Austrougarska. Za vreme vladavine Austrougarske Subotica je bila deo Vojne krajine i značajno vojno uporište. Status trgovišta sa imenom Szent Maria je dobila 1794. godine, a 1779. godine, od Marije Terezije je dobila status slobodnog grada, već u autonomiju, kao i novo ime Maria Theresiopolis.⁸⁵ Posle toga se povećava broj stanovnika, a grad se ubrzano razvija. Tokom ratnih perioda doživela je mnoga razaranja, ali posle toga grad je doživeo urbani, industrijski, graditeljski i kulturni razvoj, pa je vrlo brzo postao značajno i veliko naselje. Imao je približno isti broj stanovnika pre Drugog svetskog rata kao što i danas ima. Subotica je naselje u kome su se vekovima ukrštali razni narodi, kulture, običaji i tradicije. U velikim i velikim seobama došli su mnogi narodi: Srbi, Mađari, Nemci, Slovaci, Jevreji, Hrvati, Bunjevci, Grci i drugi, a svaki od njih je ostavio svoj trag u urbanoj strukturi grada.

Osnovne karakteristike strukture Subotice

Granica naselja je zatvorena nepravilna linija čije segmente čine prave linije na spojevima privatnih parcela i okolnih obradivih površina (Slika 211). Na teritoriji Subotice se primećuje postojanje različitih uličnih mreža, zbog čega su prisutni i različiti oblici i veličine blokova (Slika 212). U starijim delovima naselja mreža ulica je potpuno nepravilna, spontano nastala. Usled toga su i blokovi različitih oblika i veličina. Ima velikih, malih, trapezastih i trougaonih blokova, a ima i blokova složenih oblika, uglavnom nepravilnih (Slika 212). Takođe, pojavljuju se i blokovi čija je jedna strana blago zakrivljena. U novijim delovima grada se zapaža pravilnost ulica i ulične mreže. Usled ortogonalnosti saobraćajnica formirani su i pravilni oblici blokova, najčešće pravougaoni, a ima i kvadratnih i složenih, pa čak i nepravilnih oblika. Ipak su dominantni blokovi pravilnog, izduženog, pravougaonog oblika. Ovi blokovi imaju različite proporcijske odnose strana. Prisutni su odnosi širine prema dužini bloka od 1:1 (bliže centru) do 1:7 (na jugu Subotice). Površina najvećeg bloka u Subotici je 16,25 ha (325 m x 500 m), a najmanjeg 1.88 ha (125 m x 150 m). Prosečna površina bloka je oko 4 ha (160 m x 250 m). Preovlađujuća namena blokova je stambena. U centru grada su blokovi sa stambeno-poslovnim namenom i administrativno-upravnom, dok su na periferiji isključivo stambeni. U Subotici ima 384 bloka i 103 polubloka. Usled nepostojanja prirodnih prepreka Subotica se teritorijalno širila slobodno od centra na sve strane sveta. Subotica je na početku svog postojanja imala samo jedan trg, a danas ih ima petnaest.

Osnovne karakteristike identiteta Subotice

Subotica se formirala na kontaktu različitih geomorfoloških celina. Oko nje su aluvijalne ravni. Južni i jugoistočni deo naselja je na Telekoj pešariji, dok su severni i severozapadni deo na Subotkoj pešariji. Ima podzemnih voda, naročito u jesenjem periodu.

⁸⁵ Podaci o Subotici preuzeti iz B. Krstić, *Subotica* i sa sajta: http://www.subotica.org.yu/new/you/o_gradu/index.php (12. 9. 2006).

Jedina površinska voda je reka Kereš koja se uliva u Ludoško jezero, zatim iz njega ističe i uliva se u reku Tisu. Značajna su četiri vešta ki formirana jezera u neposrednoj blizini grada. To su: Pališko, Ludoško, Krvavo i Slano. Teren na kojem se Subotica razvila je skoro potpuno ravan, pa je pogodan za gradnju i organizovanje svih vidova saobraćaja. Pošto u okolini Subotice ne postoji nijedno prirodno uzvišenje koje bi moglo da posluži kao vidikovac, panorama grada se može sagledati samo sa visokih tornjeva crkava ili pak sa krovova višeporodničkih stambenih zgrada. Za sada je organizovan samo jedan vidikovac, na krovu Gradske kuće. Panoromom dominiraju krovovi kuća i mnoštvo zelenila, kao i specifične građevine (Slika 213).

Silueta i izgledi Subotice se mogu sagledati sa različitih strana, sa pristupnih puteva ili železnih pruga. U silueti se ističu crkveni tornjevi i nove višeporodničke stambene zgrade. U izgledima grada se uočava njegova horizontalnost, bogatstvo zelenila i nekoliko repernih tačaka koje se ističu u svojim visinama u odnosu na grad i njegovo prirodno okruženje.

Pojedina područja Subotice se međusobno veoma razlikuju po karakteru. Centar ima urbani karakter, a periferija ruralni. Deo grada između centra i periferije je urbanizovan, pa ima više urbani karakter. Najznačajniji element prepoznavanja Subotice je njegov centralni deo (Slika 214).

Slika 213. Panorama Subotice

Slika 214. Trg cara Jovana Nenada i korzo u Subotici

Najznačajnije repersne tačke grada su: Gradska kuća, Gradski muzej, Narodno pozorište, Sinagoga, železnička stanica, autobuska stanica, mlečna pijaca, studentski centar, picerije "Denis" i "Bos", spomenik i fontana na Trgu cara Jovana Nenada (Slika 214). Omiljeno mesto okupljanja je pomenuti trg u centru grada, prostor oko Gradske kuće i korzo (Slika 214), ulica koja vodi od parka ispred železničke stanice do Trga cara Jovana Nenada. Uz ove površine nalazi se veći broj kafića, restorana, butika, prodavnica i bioskop. Posebno posećen deo gradskog trga je oko fontana na trgovima u centralnom području.

PRIKAZ BLOKA U CENTRU SUBOTICE

Ovaj blok je izabran za istraživanje jer se nalazi u najstarijem delu naselja, a ima objekte koji su od opšteg značaja i predstavljaju simbole grada.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka u centru Subotice

Blok se nalazi u centru grada (Slika 215). U neposrednom okruženju su blokovi slične morfologije i namene. Pošto je centar Subotice približno u geometrijskom središtu površine naselja to se i ovaj blok nalazi na skoro jednakoj udaljenosti od svih graničnih linija naselja. Granice ovog bloka su ulice: Dimitrija Tucovića, Matka Vukovića, 10. oktobra i trg Sinagoge (Slika 216). U neposrednoj blizini je i Trg Zmaj Jove.

Slika 215. Urbanistička dispozicija bloka u centru Subotice (satelitski snimak iz 2007)

Slika 216. Centralni blok u Subotici (satelitski snimak iz 2007)

Morfologija bloka u centru Subotice

Oblik bloka:	pravilan, trapezast
Dimenzije bloka:	dužine 248 m i 227 m i širine 125 m i 95 m (bruto), dužine 215 m i 205 m i širine 105 m i 75 m (neto)
Površina bloka:	2,6 ha (bruto) i 1,9 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	prosečne širine prema prosečnoj dužini 1:2 (bruto) odnosno 1:2,3 (neto)

Blok je izdvojen na 12 parcela, različitih oblika i veličina. Parcele su uglavnom trapezastog oblika, jedna je kvadratnog, a tri su složenog oblika. Dve parcele se prostiru duž cele širine bloka, pa izlaze na dve ulice. Svaka parcela se sastoji od objekta i dvorišta u kojem je smešten i pomoćni objekat. Najveća parcela, na kojoj je Sinagoga, je površine 0,54 ha (60 m x 90 m), a najmanja 0,084 ha (28 m x 30 m). Tipične parcele nema. Blok ima više neizgrađenih nego izgrađenih površina. Odnos izgrađene i neizgrađene površine je 1:1,4. Bruto procenat zauzetosti bloka je 42%.

Usled velike izgrađenosti na pojedinim parcelama nisu postignuti povoljni ekološki uslovi. Odnos visine objekta (15 m) prema dužini dvorišta (30 m) je uglavnom 1:2, što znači da su obezbeđeni dobri uslovi insolacije. Središnje tri parcele u okviru centralnog bloka u Subotici su veoma uske, pa i pored povoljnog uslova odnosa visine objekta i dužine dvorišta, nisu obezbeđeni dobri ekološki uslovi. Širina dvorišta je svega 13 m, a okolni objekti su visine 15 m. Zbog veoma malih dimenzija dvorišta su nepovoljna za bilo kakav način korišćenja. Ulice oko bloka su organizovane kao kolsko-pešačke sa obostranim ili jednostranim parkinzima i zelenilom. Pošto su odnosi najviših objekata i širina ulica u intervalu od 1,4:1 do 1:3,1 može se zaključiti da su obezbeđeni dobri ekološki uslovi. Međutim, usled frekventnosti saobraćaja, ti uslovi su manje povoljni.

Funkcionalne karakteristike bloka u centru Subotice

Većina objekata u okviru ovog bloka je stambeno-poslovne namene. U prizemljima su prisutni različiti sadržaji, a spratovi su namenjeni stanovanju. U okviru bloka su i Sinagoga, Urbanistički zavod Subotice i Kulturni centar "Sveti Sava". U pojedinim dvorištima ima ponekih objekata i garaža.

U javnom prostoru oko bloka je organizovan kolski i pešački saobraćaj. Po kolovozu se kreću i bicikli. Saobraćajnica na trgu oko Sinagoge je dvosmerna, dok su ostale tri okružujuće ulice jednosmerne. Oko bloka ima 160 predviđenih parking mesta. Na mestu proširenja poprečnog profila ulice 10. oktobra je zelena površina širine 15 m. Unutarblokova dvorišta su organizovana kao manje zelene i slobodne površine, a oko Sinagoge je uređena zelena površina koja se sjedinjuje sa okolnim javnim prostorom. Veoma mala dvorišta, koja su i nedovoljno uređena, služe više za ekonomske potrebe ili smeštaj vozila, nego za boravak ljudi na otvorenom. Iz njih se pružaju neprijatne vizure na kalkanske zidove okolnih susednih objekata. U objekte se ulazi direktno sa ulice ili indirektno, kroz pasaže ili iz dvorišta. Jedna parcela, na kojoj je Sinagoga, pristupa na je sa tri ulice, jedna parcela sa dve suprotne ulice, dve parcele sa dve susedne ulice, dok su ostale parcele pristupne samo iz jedne ulice. Od devet pasaža šest je pešačkih, a tri su kolsko-pešačke.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru Subotice

Način građenja bloka u centru Subotice je ivični. Regulaciona i građevinska linija se poklapaju, sem na uglu bloka na kojem je Sinagoga. Na tom delu je objekat uzvišen, a na mestu regulacione linije je postavljena ograda. Pošto je ograda u jednom delu metalna, rešetkasta, to se prostor oko Sinagoge može sagledati iz okolnog javnog prostora. Ostali objekti se nižu jedan do drugog i formiraju ulične frontove. Zbog toga su dvorišta zatvorena i sakrivena od pogleda iz javnog prostora. Sistem građenja ovog bloka je zatvoren, jer postoji kontinuitet fasada u dužini od 466 m, a što čini 78% od ukupnog obima bloka koji iznosi 600 m. U ovom slučaju se pravougaoni, "L" i "U" oblici osnova objekata. Krovovi su jednovodni, dvovodni ili četvorovodni. Nad delovima objekata koji su okrenuti ka ulici su dvovodni krovovi, dok su nad dvorišnim krilima jednovodni. Zahvaljujući velikoj izgrađenosti parcela,

objekti formiraju zatvorena dvorišta, atrijume. Tri objekta su ugaona, pa imaju fasade okrenute ka dve susedne ulice, dok je verski objekat, Sinagoga, slobodnostoje i postavljen na četvrtom uglu bloka. Sve ostale građevine su svojim dužim stranama okrenute ka ulici i formiraju kontinualni niz. Pomoćni objekti se nalaze u dvorištima iza glavnih, manjih su dimenzija i lošeg boniteta.

Objekti ovog bloka su najčešće spratnosti P+1. Samo dva objekta su P+2, a svi pomoćni objekti su prizemni. Zbog karakterističnog položaja objekata na parceli i na ina njihovog oblikovanja, prema ulicama se pojavljuju specifični nizovi slika fasada, isto sa stilskim karakteristikama. Pošto većina građevina potiče iz najstarijeg vremena postojanja Subotice to su one građevine na tradicionalan način. Primenjeni su stari građevinski materijali: opeka starih dimenzija, drvo, crep i staklo. Unutar bloka su dograđeni mnogobrojni objekti na kojima su primenjeni i savremeni materijali kao što su beton, armirani beton i eliks.

Ostale karakteristike bloka u centru Subotice

Većina objekata u okviru ovog bloka je u privatnom vlasništvu. Sve površine su u društvenom vlasništvu, kao i sve javne ustanove i verski objekat. Velika bruto gustina stanovanja od 288 st/ha posledica je prisustva velike izgrađenosti bloka. Ovaj blok svakodnevno posećuje veliki broj ljudi, zbog mnoštva raznolikih sadržaja, pa je jedna od osnovnih karakteristika ovog bloka velika živost i dinamika.

Prema anketi je ispitano 60 građana. Velika većina stanovnika su starosedelci čije su porodice prisutne u Subotici više od 50, pa i 100 godina. Svi anketirani vole što žive baš na tom mestu, jer im ono pruža veoma kvalitetan život. Takođe, svi poznaju svog prvog suseda, a većina poznaje i druge stanovnike svog bloka. Nešto manje od polovine anketiranih građana poznaje sve stanovnike svog bloka, jer tu žive već nekoliko generacija. Većina anketiranih poznaje i stanovnike iz susednog bloka. Najviše anketiranih se sa svojim susedima druži na ulici ili u centru. Dvorišta nisu pogodna za socijalizaciju, jer su mala i neuređena. Većina ispitanih građana ima privatnost u svom stambenom prostoru, dok ih samo nekolicina nema. Takođe, većina anketiranih stanovnika bloka sve neophodne namirnice nabavlja u okviru svog bloka, jer u njemu ima mnogo raznih sadržaja. U centar grada se najviše odlazi radi nabavke nekih drugih potrepština, kao i radi posla i druženja.

Blok se spolja sagledava sa svih okolnih ulica, kao i sa trga oko Sinagoge. Sa visokih građevina, kao i sa vidikovca u Gradskoj kući, moguće je sagledati ovaj blok u celini. U letnjem i prolećnom periodu sagledavanje bloka je otežano zbog prisustva zelenila ispred objekata. Vizure iz bloka su moguće jedino ka unutrašnjosti pojedinačnih dvorišta. Jedina vizura iz bloka ka javnom prostoru moguća je iz dvorišta Sinagoge.

Kao jedan od najznačajnijih elemenata prepoznatljivosti ovog centralnog bloka u Subotici mogu se izdvojiti stilske karakteristike na fasadama njegovih objekata. Ceo blok se sastoji od značajnijih građevina sa manje ili više obojanim specifičnim

stilskim obeležjima istorijskog perioda, secesije. Raznolikost sadržaja je, takođe, i element prepoznavanja ovog bloka. Usled toga je prisutna i dinamika prostora. Veliki broj zaposlenih u poslovnim prostorima doprinose živosti ovog bloka. Ipak, blok se prepoznaje i pamti najviše po verskom objektu, Sinagogi. Ovaj blok, koji ima zastupljene razne sadržaje u svojim objektima, značajan je ne samo za svoje stanovnike, već i za sve Subotičane, pa i za posetioce iz drugih naselja. Pojedinačni objekti imaju i arhitektonske vrednosti, ali je i ceo blok značajan zbog formiranja specifičnog ambijenta.

Numerički pokazatelji bloka u centru Subotice

Tabela 11. Numerički pokazatelji za blok u centru Subotice

VELIČINA	IZNOS	PROCENTI
Površina bloka (bruto)	2,6 ha	100%
Površina bloka (neto)	1,9 ha	73%
Javna površina bloka	0,7 ha	27%
Izgrađena površina bloka	1,1 ha	42%
Razvijena izgrađena površina bloka	1,7 ha	/
Neizgrađena površina bloka	1,5 ha	58%
Saobraćajna površina bloka	0,7 ha	27%
Površina za aktivni saobraćaj	0,5 ha	19%
Površina za mirujući saobraćaj	0,2 ha	8%
Broj parking mesta	160	/
Slobodna površina bloka	0,4 ha	15,3%
Zelena površina bloka	0,4 ha	15,3%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0.65	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0.89	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	42,31%
Procenat zauzetosti (neto)	/	57,89%
Broj stanovnika	750	/
Gustina stanovanja (bruto)	288 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	395 st/ha	/

PRIKAZ BLOKA NA PERIFERIJ I SUBOTICE

Ovaj blok je izabran za istraživanje jer predstavlja karakterističan model formiranja novih stambenih blokova na periferijama gradskih naselja. Novijeg je datuma, pa je organizovan u vidu poluzatvorenog bloka.

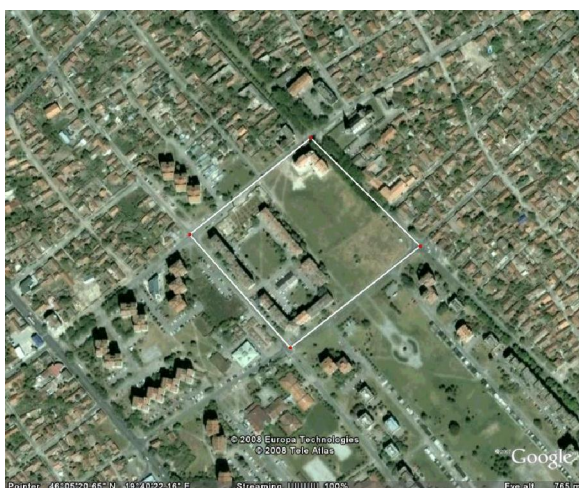
Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji Subotice

Blok pod nazivom "Prozivka" nalazi se u južnom, novijem delu Subotice (Slika 217). Najbliži je južnoj granici naselja, dok je od ostalih graničnih linija dosta udaljen. U neposrednom okruženju su blokovi slične prostorne organizacije i karakteristika. Blok je svojom dužinom postavljen u pravcu severozapad-jugoistok. Sa centrom je povezan kolsko-peškim saobraćajnicama.

Granice bloka su četiri ulice: Prvomajska na severoistoku, Nade Dimić na jugoistoku, Jo Lajoša na jugozapadu i Vladike Rajića na severozapadu. Sve okružuju te ulice su kolsko-pešačke, a organizovane su u ortogonalnom rasteru (Slika 218).

Morfologija bloka na periferiji Subotice

Oblik bloka:	pravilan, trapezast, skoro kvadratni
Dimenzije bloka:	228,5 m i 209 m (bruto), 206 m i 105 m (neto)
Površina bloka:	4,7 ha (bruto), 2,1 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:1,1 (bruto) odnosno 1:1,96 (neto)

Slika 217. Urbanistička lokacija perifernog bloka u Subotici (satelitski snimak iz 2008)

Slika 218. Periferni blok u Subotici (satelitski snimak iz 2008)

Blok obuhvata veliku zelenu površinu i objekte koji su postavljeni u obliku slova "U". Pri tome, lamele višeporodni stambenih zgrada u nizu formiraju veće zajedničko dvorište, otvoreno ka jednoj ulici. Odnos izgrađene i neizgrađene površine je približno 1:9. Postoje nagoveštaji da se površina bloka podeliti na dva manja bloka, pri čemu se izgrađenost potpuno promeniti. Na velikoj zelenoj površini već je započeta nova stambena izgradnja. Odnos visine objekata (21,5 m) prema širini dvorišta (75 m) je 1:3,5, a prema dužini dvorišta (190 m) je 1:8,8, što omogućava izuzetno dobre ekološke uslove. Objekti zatvaraju blok i štite njegovu unutrašnjost od nepovoljnih uticaja saobraćaja, ali sa jedne strane je dvorište potpuno otvoreno i spojeno sa javnom površinom. Pošto su objekti bloka uvek u odnosu na regulacionu liniju za 6 m, postignuti su dobri ekološki uslovi i na okolnim ulicama.

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji Subotice

U ovom bloku ima stambenih i stambeno-poslovnih objekata. Svi spratovi višeporodni stambenih zgrada su namenjeni stanovanju, a prizemlja većine objekata su sa različitim nestambenim sadržajima. U dvorištu su dve trafo-stanice i jedna garaža.

Na svim okružujućim saobraćajnim površinama je aktivni kolsko-pešački saobraćaj. Ovim površinama se pristupa i do objekata i do dvorišta. Na širim pešačkim površinama, uz ulicu Jo Lajoša, postavljene su letnje bašte ugostiteljskih objekata. Unutar blokovskog prostora, u dvorištu, organizovana su tri parkirališta između kojih su zelene površine. Slobodne površine postoje samo uz zgrade, pa se ljudi kreću po pristupnim saobraćajnim površinama. Dvorište unutar bloka je neuređeno i ima samo nisko rastinje. Ne postoje ni adekvatne pešačke staze, samo parkinzi.

Blok je dvosmernim drumsko-pešačkim saobraćajem povezan sa ostalim delovima naselja, kao i sa centrom grada. Ulice Jo Lajoša i Blaška Rajića su frekventnije od ulica Prvomajske i Nade Dimić. Unutar bloka postoje planirani parking prostori sa ukupno 96 parking mesta i jedan pomoćni objekat sa 20 garaža. Stanovnici ovog bloka parkiraju svoja vozila i podužno na svim pristupnim i zelenim površinama. Pešački pristup do objekata ovog bloka je omogućen direktno sa trotoara. Do parkirališta i garaža unutar bloka dolazi se pristupnom saobraćajnom površinom. Postoji i pešački pristup kroz pasaż zgrade.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka na periferiji Subotice

Na inženjerskoj blok na periferiji Subotice je slobodan. Objekti se nižu jedan do drugog i formiraju ulični front koji je usložen u odnosu na regulacionu liniju. Četiri mesta prekida niza građevina omogućavaju pristup do dvorišta, a i sagledavanje sa javnih površina. Sa jedne strane bloka nema građevina, pa je uspostavljena veza između unutrašnjosti bloka i saobraćajne površine ulice Blaška Rajića. Sistem građevina ovog bloka je poluzatvoren, jer kontinuitet fasada od 380 m, predstavlja 61,29% od ukupnog obima bloka od 620 m. Sve građevine u ovom bloku su veoma slične po svojoj urbanističkoj dispoziciji, morfologiji i nameni, pa i na način života ljudi u njima. U bloku se izdvajaju četiri niza zgrada, a svaki od njih se sastoji od nekoliko lamela. Nizovi zgrada formiraju, s jedne strane, ulični izgled bloka, a sa druge strane, dvorišne.

Lamele pomoću kojih se formiraju nizovi zgrada su pravougaonih osnova i dimenzija 12 m x 24 m. Tri niza zgrada su izduženog pravougaonog oblika, a jedan, na uglu, u obliku je slova "L". Spratnost objekata je Pod.+P+4 i Pod.+P+5. Već u spratnost imaju 3 lamele, ugaona i dve uz ulicu Jo Lajoša, jer se u njihovim prizemljima nalaze poslovni prostori, dok su kod svih ostalih građevina u prizemljima garaže u delu prema dvorištu, a podrumi u delu zgrade prema ulici. Krovovi su dvovodni ili četvorovodni. Svi objekti u ovom bloku su građeni od novih materijala, armiranog betona, blokova, opeke, drveta, crepa i stakla. Na prozorima su postavljene plastične roletne. Iako su građevine ovog bloka stare tek 30 do 40 godina, bonitet objekata je srednji. Lošije stanje zgrada je posledica nedovoljne brige i neodržavanja. Dvorište bloka, kao i pristupne površine su veoma neuređene, a opremljenost bloka urbanim mobilijarom nije dovoljna. Klupe su postavljene samo oko bloka, na trotoarima uz ulice.

Ostale karakteristike bloka na periferiji Subotice

Površina bloka je u društvenom vlasništvu, a stanovi višeporodnih zgrada su u privatnom vlasništvu. Iako su sve površine javne neke od njih se doživljavaju kao poluprivatne. Takav karakter ima dvorište formirano unutar bloka. Koriste ga isključivo stanovnici okolnih zgrada. Usled postojanja koncentracije višeporodnih stambenih zgrada u okviru bloka je prisutna velika neto gustina stanovanja od 456 stanovnika/ha. Bruto gustina stanovanja je mnogo manja i iznosi 209 stanovnika/ha, zbog postojanja velike neizgrađene površine uz Prvomajsku ulicu koja povećava površinu bloka.

O socijalnim kontaktima koji se odvijaju u okviru perifernog bloka može se zaključiti na osnovu rezultata sprovedene ankete. Ispitano je 60 građana koji žive u ovom bloku. Najveći procenat anketiranih građana (60%) sa svojim porodicama žive u Subotici tek između 10 i 50 godina, a 40% manje od 10 godina. Nijedna porodica anketiranih građana ne živi u Subotici više od 100 godina ili između 50 i 100 godina. Većina anketiranih građana voli što žive baš na tom mestu, jer imaju dobre uslove za stanovanje. Svog prvog suseda poznaju svi anketirani građani, ali većina anketiranih ipak ne poznaje većinu stanovnika svog bloka. Nijedan ispitanik nije rekao da zna sve iz svog bloka ili pak da ne zna nikoga. Blok ima veliki broj stanovnika, pa je i nemoguće sve njih poznavati. Anketirani, takođe, ne poznaju ni stanovnike iz susednog bloka. Većina anketiranih građana se sa svojim susedima druži u dvorištu svog bloka, a manje njih na ulici ili na nekom drugom mestu. Niko od anketiranih se sa svojim susedima ne druži u centru grada. To samo potvrđuje da se ljudi druže po nekim drugim osnovama, a ne po pripadnosti jednom susedstvu u okviru velikog bloka. Svi anketirani imaju privatnost u svom stanu. Većinu namirnica koje su im svakodnevno potrebne 80% anketiranih nabavlja u okviru svog bloka. Ipak, u centar se odlazi i radi nabavke raznovrsnijih proizvoda, kao i zbog posla. U centar radi druženja i zabave ne odlazi ni jedan ispitanik građanin.

Sa najviših etaža stambenih zgrada moguće je sagledati ovaj blok u celini. Fasade bloka se mogu posmatrati sa okolnih pešačkih i zelenih površina, a unutrašnje fasade iz dvorišta i sa ulice Blaška Rajića. Sa javnih površina oko bloka se, kroz pasáže stambenih lamela, mogu delimično uočiti unutrašnji prostori. Na mestima prekida kontinuiteta fasada pruža se vizura na unutrašnjost bloka. Vizure iz unutrašnjosti bloka ka spoljašnjem prostoru postoje na svim mestima sa kojih se i unutrašnjost može sagledati iz okolnih javnih površina.

Kao dominantna prostora bloka na periferiji Subotice ističe se arhitektura višeporodnih stambenih zgrada. One se svojom veličinom izdvajaju od okoline. Primećuje se tendencija izgradnje novih, visokih objekata u okruženju koji će se, možda, nametnuti kao novi elementi prepoznavanja. Ovaj blok je značajan samo za stanovnike koji u njemu žive, jer je njegova dominantna namena stanovanje.

Numerički pokazatelji bloka na periferiji Subotice

Tabela 12. Numerički pokazatelji za blok na periferiji Subotice

VELIČINA	IZNOS	PROCENAT
Površina bloka (bruto)	4,8 ha	100%
Površina bloka (neto)	2,2 ha	46%
Javna površina bloka	2,6 ha	54%
Izgrađena površina bloka	0,5 ha	10%
Razvijena izgrađena površina bloka	2,6 ha	/
Neizgrađena površina bloka	4,3 ha	90%
Saobraćajna površina bloka	0,9ha	19%
Površina za aktivni saobraćaj	0,3 ha	6%
Površina za mirujući saobraćaj	0,6 ha	13%
Broj parking mesta	280	/
Slobodna površina bloka	0,09 ha	2%
Zelena površina bloka	3,3 ha	69%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,54	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	1,18	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	10%
Procenat zauzetosti (neto)	/	23%
Broj stanovnika	1.005	/
Gustina stanovanja (bruto)	209 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	457 st/ha	/

UPOREDNA ANALIZA DVA BLOKA U SUBOTICI

Na osnovu činjenice da je centralni blok približno jednako udaljen od granica naselja može se zaključiti da je centar Subotice na mestu geometrijskog središta teritorije naselja. Granice oba bloka su četiri ulice, s tim što se jedna ulica uz centralni blok proširuje u trg (Slika 219). Oba bloka su u obliku četvorougla, trapeza, ali je centralni izdužen, a periferni je skoro kvadratnog oblika (Slika 220).

Površina centralnog bloka je 1,8 puta manja od površine perifernog bloka. Odnosi visina objekata i širina ulica u oba bloka obezbeđuju povoljne ekološke uslove. Dok je centralni blok isparcelisan na 12 parcela, periferni blok nema parcelaciju. Odnos izgrađene i neizgrađene površine kod centralnog bloka je 1:1,4, a kod perifernog bloka 1:9. Iako su objekti perifernog bloka veći i ipak zauzimaju manju površinu nego objekti u centralnom bloku.

Dok je u centralnom bloku prisutna raznolikost namena objekata, na periferiji je zastupljeno stanovanje i veoma malo uslužnih delatnosti. Zato u centralnom bloku ima manje privatnosti za stanare nego u perifernom bloku. Slobodne površine oko oba bloka namenjene su aktivnom saobraćaju i pristupima do objekata i dvorišta. Oko centralnog bloka ima i parkiranja, dok oko perifernog nema. Unutar centralnog bloka je prostor za sedenje na otvorenom i za manipulisanje robom, dok se dvorište unutar perifernog bloka koristi za parkiranje i nešto slabiju socijalizaciju. Pristupi u

objekte oba bloka su obezbeđeni direktno sa ulica, kroz pasaže ili indirektno iz dvorišta. U objekte perifernog bloka se ulazi i sa ulice i iz dvorišta. Do dvorišta oba bloka se pristupa kroz pasaže, preko slobodnih i zelenih površina, a do dvorišta u okviru perifernog bloka se može prići i još i preko saobraćajnica. Uvođenjem mirujućeg saobraćaja unutar perifernog bloka smanjen je kvalitet dvorišta kao potencijalnog mesta kvalitetne socijalizacije.

Slika 219. Centralni blok u Subotici
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 220. Periferni blok u Subotici
(satelitski snimak iz 2007)

Na inženjerska centralnog bloka je ivična, a perifernog slobodan. Ipak, i periferni blok deluje kao da je ivičan, jer su objekti tako pozicionirani da zatvaraju unutrašnji prostor dvorišta. Sistem inženjerska centralnog bloka je zatvoren, a perifernog je poluzatvoren. Iako je periferni blok više otvoren za javnost nego centralni, veći broj ljudi posećuje centralni blok, najviše zbog mnoštva sadržaja. Različiti tipovi arhitektonskih inženjerska u centralnom bloku doprinose specifičnom identitetu naselja. U bloku na periferiji dominantni su višespratni stambeni objekti. Blokovi se razlikuju i po spratnosti objekata. Dok u centralnom bloku ima objekata spratnosti od P do P+2, dotle su u perifernom bloku svi objekti veće spratnosti, Pod.+P+4 i Pod.+P+5. Objekti u centralnom bloku su inženjerski na tradicionalan način, pomoću starih inženjerskih materijala, ali su se pri dogradnjama unutar bloka koristili i novi materijali (staklene zidove, eloksirani aluminijum). Na inženjerska evinama perifernog bloka primenjeni su novi materijali (armirani beton).

U centralnom bloku su objekti i u privatnom i u državnom vlasništvu, dok su u bloku na periferiji svi objekti privatni. Oba bloka se mogu lako sagledati sa visokih inženjerska evina i kretanjem po okružujućim ulicama. Centralni blok se može sagledati i sa trga, a periferni se može videti i prolaskom kroz njegovo središte. U oba bloka postoje i vizure iz bloka prema okolnim, javnim površinama. Na osnovu sprovedenih anketa na 120 ispitanika zaključuje se da su u oba bloka dobri socijalni kontakti, da se stanovnici međusobno dobro poznaju i druže. Dok je centralni blok značajan zbog prisustva istorijski značajnih inženjerska evina, raznolikosti sadržaja i dinamike prostora, dotle je stambeni blok na periferiji značajan samo za svoje stanovnike.

Tabela 13: Uporedna analiza dva bloka u Subotici

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU SUBOTICE	BLOK NA PERIFERIJI SUBOTICE
		
PROSTORNO-FIZIČKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U SUBOTICI		
Udaljenost od granica naselja	jednaka	različita
Granice bloka	4 ulice	4 ulice
Oblik bloka	etvorougao, trapez	trapez, skoro pravougaonik
Dimenzije bloka (bruto i neto)	248 m, 125 m, 227 m i 95 m (bruto) 215 m, 105 m, 205 m i 75 m (neto)	228,5 m i 209 m (bruto) 206 m i 105 m (neto)
Površina bloka (bruto i neto)	2,6 ha (bruto) 1,9 ha (neto)	4,7 ha (bruto) 2,1 ha (neto)
Proporcijski odnosi strana bloka	1:2 (bruto) 1:2,3 (neto)	1:1,1 (bruto) 1:2 (neto)
Odnos visine objekta i širine ulice	1:1 1:1,45 1:1,5 1:3,1	1: 1,16 1:1,4 1:1,76 1:4,7
Broj parcela	12	nema parcelacije
Površina najveće parcele bloka	0,54 ha (60 m x 90 m)	/
Površina najmanje parcele bloka	0,08 ha (7 m x 40 m)	/
Površina tipične parcele bloka	ne postoji tipična parcela	/
Oblici parcela	trapezasti, kvadratni i složeni	/
Odnos izgrađene i neizgrađene površine	1:1,4	1:9
FUNKCIONALNE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U SUBOTICI		
Namena objekata bloka	stambena, stambeno-poslovna, verska, poslovna, kulturna, uslužna, pomoćna, garaže	stambena, stambeno-poslovna (ugostiteljstvo, trgovina, usluga u prizemljima), garaže
Namena neizgrađene površine	aktivni saobraćaj, pristup, boravak na otvorenom, manipulisanje robe	aktivni saobraćaj, pristup, parkiranje, boravak na otvorenom, socijalizacija
Pristupi do objekata	direktan sa trotoara ili indirektan preko dvorišta	direktan pešački sa trotoara i indirektan preko dvorišta
Pristupi do dvorišta	kroz pasaže, preko pristupnih površina, preko slobodnih površina	kolski do parkinga, preko slobodnih površina, preko zelenih površina
ARHITEKTONSKO-GRADIVINSKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U SUBOTICI		
Namena građevina u bloku	otvoreni	slobodan
Sistem građevina u bloku	zatvoreni	poluzatvoreni
Procenat fasada u nizu	78%	61%
Tipologija objekata	kuće u nizu, ugao, pravougaoni, oblika "L" ili "U"	lamelle u nizu
Spratnost objekata	P, P+1, P+2	Pod.+P+4, Pod.+P+5
Materijalizacija objekata	tradicionalni i novi	novi

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU SUBOTICE	BLOK NA PERIFERIJU SUBOTICE		
				
OSTALE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U SUBOTICI				
Vlasništvo objekata bloka	privatno i društveno	privatno		
Vlasništvo površina bloka	državno	državno		
Sagledivost bloka	sa visokih građevina i vidikovca, sa trga, kretanjem po okružujućim ulicama, a postoji vizura iz bloka	sa visokih građevina, kretanjem po okružujućim ulicama, prolaskom kroz blok, a postoje vizure iz bloka		
Socijalni kontakti u bloku	ljudi se međusobno dobro poznaju i druže se	ljudi se međusobno dobro poznaju i druže se		
Prepoznatljivost bloka	stilske karakteristike na fasadama, raznolikost sadržaja, dinamika prostora, Sinagoga	višeporodične stambene zgrade		
Značaj bloka	za svoje stanovnike i za druge građane Subotice za posetioce iz drugih naselja	samo za svoje stanovnike		
NUMERIČKI POKAZATELJI BLOKOVA U SUBOTICI				
NUMERIČKI POKAZATELJI	IZNOS	PROCENTI	IZNOS	PROCENTI
Površina bloka (bruto)	2,6 ha	100%	4,8 ha	100%
Površina bloka (neto)	1,9 ha	73%	2,2 ha	46%
Javna površina bloka	0,7 ha	27%	2,6 ha	54%
Izgrađena površina bloka	1,1 ha	42%	0,5 ha	10%
Razvijena izgrađena površina bloka	1,7 ha	/	2,6 ha	/
Neizgrađena površina bloka	1,5 ha	58%	4,3 ha	90%
Saobraćajna površina bloka	0,7 ha	27%	0,9ha	19%
Površina za aktivni saobraćaj	0,5 ha	19%	0,3 ha	6%
Površina za mirujući saobraćaj	0,2 ha	8%	0,6 ha	13%
Broj parking mesta	160	/	280	/
Slobodna površina bloka	0,4 ha	15,3%	0,09 ha	2%
Zelena površina bloka	0,4 ha	15,3%	3,3 ha	69%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0.65	/	0,54	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0.89	/	1,18	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	42,31%	/	10%
Procenat zauzetosti (neto)	/	57,89%	/	23%
Broj stanovnika	750	/	1.005	/
Gustina stanovanja (bruto)	288 st/ha	/	209 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	395 st/ha	/	457 st/ha	/

URBANISTIČKA DISPOZICIJA BLOKA	BLOK U CENTRU SUBOTICE	BLOK NA PERIFERIJI SUBOTICE
		
REZULTATI ANKETE O BLOKOVIMA U SUBOTICI		
Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?		
Više od sto godina (dve, tri generacije).	40%	0%
Između pedeset i sto godina (jedna, dve generacije).	30%	0%
Između deset i pedeset godina (jedna generacija).	20%	60%
Manje od deset godina.	10%	40%
Da li volite što živite baš na ovom mestu?		
Da.	100%	70%
Ne.	0%	30%
Da li poznajete svog prvog komšiju?		
Da.	100%	100%
Ne.	0%	0%
Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?		
Znam ih sve.	40%	0%
Znam većinu.	30%	40%
Ne znam većinu.	30%	60%
Ne znam nikoga.	0%	0%
Da li poznajete ljude iz susednog bloka?		
Uglavnom da.	60%	20%
Uglavnom ne.	40%	80%
Da li se sa susedima družite:		
na ulici?	50%	30%
u dvorištu bloka?	10%	60%
u centru grada?	20%	0%
na nekom drugom mestu?	20%	10%
Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?		
Da.	90%	100%
Ne.	10%	0%
Da li većinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?		
Da.	70%	80%
Ne.	30%	20%
Da li u centar naselja odlazite:		
zbog nabavke?	40%	40%
posla?	30%	60%
druženja?	30%	0%

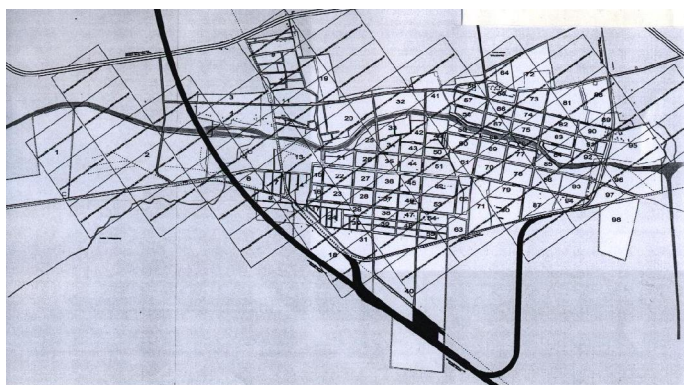
VRBAS

Osnovni podaci o Vrbasu

Geografski položaj naselja:	45° 34' 10" s. g. š. 19° 39' 20" i. g. d.
Nadmorska visina naselja:	76 do 87 m n. v.
Tipologija naselja:	urbano
Veličina naselja:	dužina je 7,0 km, a širina 2,4 km
Oblik naselja:	nepravilan, izdužen, skoro trakast
Površina naselja:	13,74 km ²
Broj stanovnika naselja:	25.498
Gustina naseljenosti:	1.856 st/km ²

Slika 221. Vrbas (satelitski snimak iz 2007)

Slika 222. Struktura Vrbasa (2006)

Vrbas se nalazi na severozapadu Vojvodine, u središtu Bačke i na severozapadu Južnobackog okruga. Od Novog Sada je udaljen 30 km, od Subotice 50 km, od Bačke Palanke 30 km, a od Beograda 90 km. Vrbas je povezan sa okruženjem drumskim, železničkim i vodnim saobraćajem. Nalazi se oko 10 km zapadno od autoputa E-75 koji povezuje Beograd i Suboticu. Vrbas predstavlja železnički saobraćajni koridor. Kroz njega protiče kanal Dunav – Tisa – Dunav.

Na mestu današnjeg Vrbasa postojalo je naselje još u rimsko doba u IV veku. Vrbas se prvi put spominje u pisanim izvorima 1387. godine u popisu naselja Bačko-Bodroške županije.⁸⁶ Sva okolna naselja nastala su kasnije ili uz vodotok ili uz saobraćajnicu. U turskom periodu bio je u sastavu Bačke nahije. Današnji Stari Vrbas su 1700. godine osnovali Srbi koji su se doselili pod vođstvom Arnojevića. U razvoju grada se izdvajaju dva perioda: period od postanka naselja pa do XVIII veka i period od XVIII veka pa do danas. U drugom periodu dešavale su se teritorijalne promene koje se i danas mogu pratiti kroz prostornu strukturu grada. Jedan broj istoričara smatra da je naziv Vrbas potekao od prvobitnog naziva naselja Orbaz, koje je postojalo u VIII veku. Drugi smatraju da reka Vrbas potiče od slovenske reke i "vrba", jer je Crna bara obrasla vrbovom šumom.

⁸⁶ D. Popović, *Srbi u Bačkoj do kraja XVIII veka*.

Osnovne karakteristike strukture Vrbasa

Značajan deo granice Vrbasa su prirodni elementi, obala Velikog bačkog kanala na jugu i lesna terasa na severu. Ove dve linije su u najvećoj meri uslovile i oblik naselja i pravac njegovog širenja. Ostale granice linije određuju obradive površine i železnička pruga. Zbog prisustva i prirodnih i stvorenih granica njihova linija, osim potpuno pravih, pojavljuju se i zakrivljene, izlomljene i nepravilne granice linije. Takve linije uslovljavaju i specifičan, nepravilan oblik naselja (Slika 221).

Na celoj teritoriji Vrbasa formirana je ortogonalna šema ulica koja je uslovila i blokove pravilnog oblika (Slika 222). Vrbas se sastoji od 98 blokova i 28 polublokova. Blokovi su najčešće pravougaonog ili trapezastog oblika. Preovlađuju pravougaoni oblici blokova koji su formirani sa proporcijским odnosima širine prema dužini od 1:1 do 1:3. Veličine blokova su uglavnom u zavisnosti od njihove namene. Površina najvećeg bloka, koji pripada industrijskoj zoni, iznosi 90 ha (1.500 m x 600 m), a najmanjeg, koji se nalazi u centralnom području grada, iznosi 2,64 ha (120 m x 220 m). Blok prosečne veličine je površine od 6,9 ha (234 m x 296 m). Preovlađuju stambena i stambeno-poslovna namena blokova, a ima i blokova sa stambeno-poslovnim namenom. Stambeni blokovi se nalaze na periferiji, a stambeno-poslovni u centru grada. Područje za stanovanje je na višim terenima, pogodnijim za gradnju, i oko kanala.

Slika 223. Kanal DTD kod Vrbasa

Slika 224. Panorama Vrbasa

Osnovne karakteristike identiteta Vrbasa

Vrbas se nalazi na kontaktu dve različite reljefne celine, lesne terase i lesne zaravni. Lesna terasa se nalazi na 85 m nadmorske visine i prostire se južno od Velikog bačkog kanala, a lesna zaravan se nalazi na 104 m nadmorske visine i prostire se severno od Velikog bačkog kanala. Veliki bački kanal se nalazi na mestu nekadašnjeg prirodnog vodenog toka, Crne bare. Vodeni tok Crna bara, odnosno kanal Beždan - Bečej je prirodni i tehnički element koji danas dominira naseljem. Ima karakterističan izgled vode zbog male brzine protoka i velike širine (Slika 223).

Severni delovi grada, koji su se razvili na lesnoj zaravni, slabije su izgrađeni od južnih delova grada, koji su se formirali na lesnoj terasi. Kao i sva naselja Vojvodine i Vrbas se planski razvijao. Formirao se uz kontaktne površine dve morfološke celine, pri čemu se oblikovao kao veoma izduženo naselje, skoro trakastog oblika. Vizura na naselje postoji sa krovne terase stambenog solitera kao najviše reperne tačke u Vrbasu (Slike 224). Panorama naselja se može videti tokom dana i pri dobroj vidljivosti. Sa veće udaljenosti od Vrbasa, u većernjim uslovima, moguće je sagledati i njegovu siluetu. Njome dominiraju crkveni tornjevi i silosi, kao i visoke stambene zgrade. Građevine kompleksa "Vital" bi mogle da postanu odlični vidikovci, ali su za sada nepristupačne za javnost.

Naselje ima urbani karakter, ali ne u celini. Na periferiji je prisutan više ruralni karakter sa velikim površinama blokova koji su podeljeni na pravougaone parcele, a na njima je organizovano tipično jednorodno stanovanje sa kućnim dvorištem, ekonomskim delom i baštom. Urbani karakter se zapaža u centru grada gde se izdvajaju nestambeni sadržaji u specifično oblikovanim arhitektonskim građevinama, kao i višerodne stambene zgrade. Industrijski kompleks "Vital", koji se sagledava sa svih pristupnih površina, doprinosi da se Vrbas doživljava kao jedan značajan industrijski grad.

Najznačajnije reperne tačke Vrbasa su stambeni soliter "Desetka" u centru Vrbasa, zatim fabrika "Vital", spomenik palim borcima u centru grada i CFK (Centar za fizičku kulturu). Reperne tačke se uglavnom izdvajaju svojom arhitekturom, volumenima i kontrastnom pojavom u odnosu na neposredno okruženje. Glavna mesta okupljanja u Vrbasu su u centru grada, na Trgu Nikole Pašića, ispred zgrade Opštine Vrbas, zatim u bioskopu "Jugoslavija", kao i u lokalnim kafe-barovima CFK-a i na kupalištu "Šljaz".

PRIKAZ BLOKA U CENTRU VRBASA

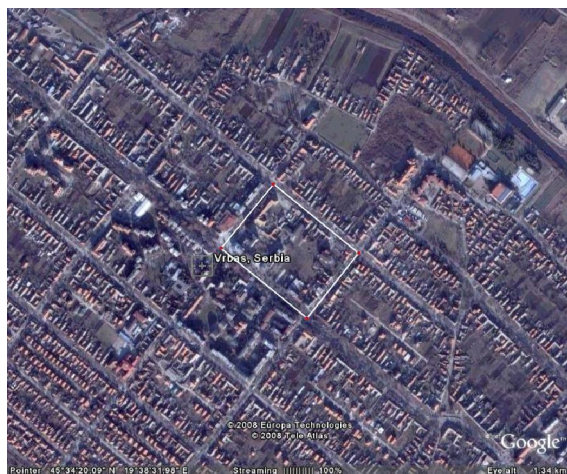
Ovaj blok je izabran za istraživanje jer je jedan od najstarijih blokova u Vrbasu koji je tokom vremena doživeo značajne transformacije. U njemu su smešteni mnogobrojni centralni sadržaji, pa je blok značajan za sve stanovnike grada. Kontinuitet razvoja bloka može se sagledati iz fizičke strukture bloka.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka u centru Vrbasa

Izabrani blok se nalazi u centru grada (Slika 225). Pošto je oblik naselja izdužen, tako se i ovaj blok nalazi na različitoj udaljenosti od granica naselja. Bliže su mu severna i južna granica, nego istočna i zapadna. U njegovom neposrednom okruženju su blokovi sličnih karakteristika. Blok je kolsko-pešačkim saobraćajnicama dobro povezan sa svim delovima naselja. Ovaj blok je određen ulicama: Narodnog fronta, Gustava Krkleca, Maršala Tita i Palih boraca (Slika 226). Sve ulice su organizovane kao saobraćajne površine namenjene za aktivni i mirujući saobraćaj. Uz kolovoze i trotoare su i zelene površine u vidu drvoreda ili uređenih površina sa niskim rastinjem.

Morfologija bloka u centru Vrbasa

Oblik bloka:	potpuno pravilan, geometrijski, pravougaoni
Dimenzije bloka:	234 m x 296 m (bruto) i 190 m x 270 m (neto)
Površina bloka:	6,9 ha (bruto), odnosno 5,1 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:1,26 (bruto), odnosno 1:1,42 (neto)

Slika 225. Urbanistička lokacija bloka u centru Vrbasa (satelitski snimak iz 2007)

Slika 226. Centralni blok u Vrbasu (satelitski snimak iz 2007)

Blok je izdjeljen na 28 parcela različitih dimenzija. Najveća parcela ima površinu od 1,27 ha (122 m x 86 m + 40 m x 54 m), a predstavlja zajedničku površinu za više stambeno-poslovnih objekata. Najmanja parcela u okviru bloka ima površinu od 0,03 ha (18 m x 14 m) i predstavlja privatnu parcelu namenjenu poslovanju. U okviru bloka se mogu naći i parcelne pravougaonih i složenih oblika, ali se ne može izdvojiti tipična parcela. Neke parcele su nastale objedinjavanjem više manjih. Karakteristika ovog bloka je mala izgrađenost. Izgrađena površina obuhvata svega 19% od ukupne bruto površine bloka, pa je odnos izgrađene i neizgrađene površine 1:4,3. Ovaj centralni blok je tokom vremena, a naročito u poslednjih 60 godina, rekonstruisan, pa se mogu naći velike razlike između starih i novih elemenata, parcela, objekata i dvorišta. Unutrašnjost bloka je preuređena, a po obodu su izgrađeni novi masivni i višespratni objekti. Između zgrada su slobodne i manje ili više uređene zelene površine. Parcele izduženih oblika sa objektima okrenutim užom stranom prema ulici predstavljaju deo nasleđa iz prošlosti. Osnovna karakteristika ovog centralnog bloka u Vrbasu je neujednačenost i neusaglašenost objekata prema visinama i volumenima. Mogu se naći i različitosti u poprečnim profilima okružujućih ulica oko bloka koje su posledica izgradnje novih objekata uzduž ulica u odnosu na regulacionu liniju bloka. Ulica Maršala Tita ima širinu 46 m, ulica Palih boraca 32 m, ali je na jednom mestu proširena za 20 m, a ulica Narodnog fronta je celom dužinom nepromenjene širine od 28,5 m, kao i ulica Gustava Krkleca koja je 28 m široka. U svim ulicama su obezbeđeni dobri ekološki uslovi.

Funkcionalne karakteristike bloka u centru Vrbasa

U okviru ovog bloka zastupljene su različite namene: jednorodni stanovanje, višerodni stanovanje, poslovanje, uprava (zgrada Opštine), administracija (sud, SUP), školstvo (Gimnazija "Žarko Zrenjanin"), trgovina (Robna kuća "Vojvodina promet") informisanje (zgrada televizije "Balka"), kao i pomoćni sadržaji. Pošto ovim blokom dominiraju centralni sadržaji, oni su postali osnovni element identiteta bloka.

U okviru javne površine oko bloka su saobraćajnice namenjene za aktivni i mirujući saobraćaj. Ulice paralelne dužine bloka su frekventnije, ulica Gustava Krkleca je manje frekventna, a ulica Palih boraca se slepo završava. Ona je organizovana kao saobraćajna površina sa pristupom do parkinga, a završava se Trgom Nikole Pašića, ispred zgrade Opštine Vrbasa. Pristupi do objekata koji se nalaze neposredno iza regulacione linije su obezbeđeni preko kolskih i pešačkih površina. Do objekata suda, koji se nalazi unutar bloka, postoji kolski pristup. Unutar bloka su i pešačke staze namenjene za pristupanje do objekata smeštenih unutar bloka. Do dvorišta na privatnim parcelama se pristupa kroz kapiju ili kroz objekat sa ulice. Ispred zgrade Opštine je Trg Nikole Pašića organizovan za pešačko kretanje i pristupanje do objekata koji ga okružuju.

U unutrašnjosti bloka se izdvajaju dve različite kategorije neizgrađenih površina, u okviru parcela i oko javnih objekata i višerodnih stambenih zgrada. Neizgrađene površine na parcelama su organizovane kao kućna i ekonomska dvorišta ili kao bašte. Površine uz javne objekte su formirane kao slobodne i zelene uređene površine. Iza zgrade gimnazije je organizovano školsko dvorište. Ispred zgrade SUP-a je površina namenjena mirujućem saobraćaju. Oko višerodnih stambenih zgrada osmišljene su uređene zelene površine i popločane staze. U ova se nedovoljna iskorišćenost i osmišljenost zelenih površina unutar bloka.

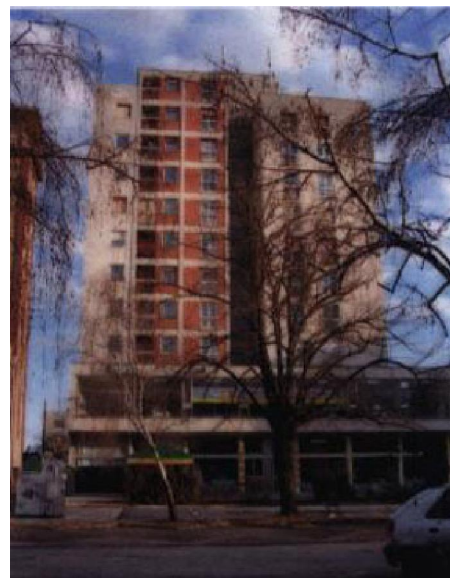
Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru Vrbasa

Na inženjerska enja ovog bloka je delom ivičeni, a delom slobodan. Pojedini objekti su uvučeni u odnosu na regulacionu liniju, a na pojedinim mestima se javlja diskontinuitet uličnih fasada. Zbog toga je blok na takvim mestima otvoren, a njegova unutrašnjost pristupaćima i sa javne površine. Nekadašnji, tradicionalno izgrađen blok sa ivičenim na inom izgradnje je transformisan u novi blok kod kojeg se javni prostor razvio i u središtu bloka i na taj način ga potpuno promenio. Uz ulicu Palih boraca je izgrađena visoka građevina koja je uvučena u odnosu na regulacionu liniju bloka čak za 20 m. Sistem građevina bloka je poluzatvoren, jer dužina fasada u nizu iznosi 73% od ukupne dužine obima bloka. Na jednoj strani bloka ne postoji neprekinuti niz fasada. Na mestima prekidu gradnje uspostavljena je veza između spoljašnje saobraćajne javne površine i unutrašnjih neizgrađenih površina bloka. Time je unutarblokovski prostor postao manje bezbedan i polujavnog karaktera.

Graevine u okviru bloka se mogu podeliti prema vremenu graenja na starije i novije graevine. One se potpuno tipološki razlikuju. Starije graevine su graene klasičnim masivnim na inom graenja, niže su spratnosti, imaju manje otvore u nosećim zidovima, a krovovi su im kosi, dvovodni ili četvorovodni. Noviji objekti su graeni u armirano-betonskom konstruktivnom sistemu, veće su spratnosti, otvori su im veće dimenzije, a krovovi su ravni (Slike 227. i 228). U ovom bloku ima kuća na parcelama u nizu, "L" i "U" oblika, kao i slobodnostojeće zgrade. Objekti ovog centralnog bloka su spratnosti P, P+1, P+3, P+4, Su+P+4, P+10. Stariji objekti su prizemni, dok su objekti podignuti u novije vreme višespratni. Za graenje su upotrebljeni stari i novi materijali: opeka, beton, armirani beton, drvo, crep, staklo, a za saobraćajne površine najviše asfalt i betonske ploče. U okviru bloka jedino na trgu postoji urbani mobilijar. Objekti u okviru ovog bloka su različitog boniteta. Ima starih objekata podignutih pre Drugog Svetskog rata, koji su lošeg boniteta, kao i novijih podignutih u poslednjih dvadeset godina, koji su dobrog boniteta. Takođe, ima i starih objekata koji su rekonstruisani.

Slika 227. Zgrada Opštine Vrbas

Slika 228. Stambeni soliter "Desetka"

Ostale karakteristike bloka u centru Vrbasa

Postoje parcele sa privatnim objektima, ali i parcele sa javnim graevinama ili višeporodničnim stambenim zgradama u kojima su otkupljeni stanovi. Neizgrađena površina uz Gimnaziju "Žarko Zrenjanin" je u društvenom vlasništvu, ali se smatra da je poluprivatna, jer služi samo učenicima te srednje škole. Sličan utisak ostavljaju i dvorišta uz javne objekte. Ona se, iako su javna, doživljavaju kao potpuno privatna, jer su odvojena od ulice. Manja bruto gustina stanovanja od 60 stanovnika/ha je posledica postojanja većeg broja nestambenih sadržaja u bloku. Površina namenjena isključivo stanovanju je mnogo manja, pa je i objektivna gustina stanovanja mnogo veća.

Prema anketi je ispitano 60 građana. Više od polovine ispitanih građana sa svojim porodicama žive u naselju manje od 50 godina. Velika većina anketiranih, njih 70%, voli što živi baš na tom mestu. Ima ispitanika, njih 20%, koji ne poznaju svog prvog suseda. Iako 40% ne zna ime stanovnika svog bloka. Ima ljudi koji ne poznaju nikog iz svog bloka. Zaključuje se da su slabije razvijeni socijalni kontakti u okviru ovog bloka. Većina anketiranih, njih 60%, uglavnom ne poznaje ni stanovnike iz susednog bloka. Kontakti sa susedima se najviše ostvaruju u dvorištu bloka, jer ima slobodnih površina. Većina anketiranih ima privatnost u svom stambenom prostoru, a neophodne namirnice nabavljaju u svom bloku. U centar grada se najviše odlazi radi posla i druženja.

Blok je saglediv sa okružujućih ulica, a i iz samog bloka, sa površina koje nisu u privatnom vlasništvu. On se može sagledati u celini jedino sa poslednje etaže desetospratnog stambenog objekta. Ovaj centralni blok se prepoznaje po nestambenim objektima i po višespratnoj stambenoj zgradi. Karakterističan je i zbog mnoštva različitih sadržaja. U njemu su sve značajnije opštinske institucije, obrazovni, kulturni, poslovni i ugostiteljski objekti. Specifičan višeporodni stambeni objekat, koji je zbog svoje velike spratnosti, P+10, dobio naziv "Desetka", postao je simbol Vrbasa. Blok u centru Vrbasa predstavlja jedan od najznačajnijih u gradu zbog toga što su u njemu najvažnije institucije, važne za sve građane, pa i za one iz okruženja. Takođe, značajan je i po prisustvu trga kao omiljenog mesta okupljanja građana.

Numerički pokazatelji bloka u centru Vrbasa

Tabela 14. Numerički pokazatelji za blok u centru Vrbasa

VELIČINA	IZNOS	PROCENAT
Površina bloka (bruto)	6,9 ha	100%
Površina bloka (neto)	5,2 ha	75%
Javna površina bloka	1,7 ha	25%
Izgrađena površina bloka	1,3 ha	19%
Razvijena izgrađena površina bloka	3,2 ha	/
Neizgrađena površina bloka	5,6 ha	81%
Saobraćajna površina bloka	2,5 ha	36%
Površina za aktivni saobraćaj	1,7 ha	24%
Površina za mirujući saobraćaj	0,8 ha	12%
Broj parking mesta	175	/
Slobodna površina bloka	0,6 ha	9%
Zelena površina bloka	2,5 ha	36%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,46	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,62	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	18,90%
Procenat zauzetosti (neto)	/	25,29%
Broj stanovnika	413	/
Gustina stanovanja (bruto)	60 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	80 st/ha	/

PRIKAZ BLOKA NA PERIFERIJI VRBASA

Ovaj blok je izabran za istraživanje zbog toga što je organizovan na isti način kao i blokovi u ruralnim sredinama, a nalazi se na periferiji grada.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji Vrbasa

Blok se nalazi na periferiji Vrbasa (Slika 229). Zahvaljujući izduženom obliku naselja ovaj blok, iako periferni, veoma je blizu centra. Takođe, veoma je blizu i graničnim linijama koje se nalaze na severu i jugu naselja, a dalje je od granica naselja na istoku i zapadu. U njegovom neposrednom okruženju su slično organizovani blokovi. Granice ovog perifernog bloka u Vrbasu su četiri ulice: Save Kovačevića, Bude Tomovića, Danila Bojovića i V proleterske brigade. Sve ulice su aktivne kolovozne pešačke uz koje kolovoze su organizovani i parkinzi.

Morfologija bloka na periferiji Vrbasa

Oblik bloka:	potpuno pravilan, geometrijski, pravougaoni
Veličina bloka:	214 m x 380 m (bruto) 184 m x 360 m (neto)
Površina bloka:	8,13 ha (bruto) 6,62 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1: 1,78 (bruto) 1:1,96 (neto)

Slika 229. Urbanistička lokacija perifernog bloka u Vrbasu (satelitski snimak iz 2007)

Slika 230. Periferni blok u Vrbasu (satelitski snimak iz 2007)

Blok je izdvojen na 70 parcela koje su organizovane u dva niza po dužini bloka (Slika 230). Po širini bloka su parcele manjih dimenzija, postavljene upravno na ulice. Površine parcela su različite. Najmanja parcela ima površinu od 0,008 ha, (8 m x 10 m). Najveća površina parcele iznosi 0,26 ha (28 m x 92 m). Tipična parcela ima površinu od 0,15 ha (16 m x 92 m). Parcele su uske i dugačke, a obuhvataju tri dela: kućno dvorište, ekonomsko dvorište i baštu. Glavni stambeni prizemni objekti su izgrađeni uz ulice, a iza njih su pomoćni. Najveći deo bloka je neizgrađena površina

(85%), pa je odnos izgrađene i neizgrađene površine 1:5,8. Usled prisustva prizemnih objekata i manjeg broja spratnih koeficijent izgrađenosti je 0,16.

Sve okružujuće ulice imaju celom svojom dužinom nepromenjenu horizontalnu i vertikalnu regulaciju. Širina ulice Danila Bojovića je 28 m, V proleterske brigade 19m, Save Kovačevića 28,5 m, Bude Tomovića 31 m, a sve obuhvataju kolovoz, obostrane zelene površine i trotoare. Svi objekti koji formiraju poprečne profile svih ulica su prizemne, pa je odnos visina objekata prema širinama ulica 1:4,67, 1:3,17, 1:4,75 i 1:5,17. Ovakvi poprečni profili omogućavaju odlične uslove osunčanosti i provetrenosti.

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji Vrbasa

Objekti ovog bloka su u najvećem broju namenjeni jednorodnom stanovanju. Svega 6 objekata pored stanovanja sadrži i poslovanje. Na većini parcela u dvorištima postoje i pomoćni objekti. Neizgrađene površine oko bloka su saobraćajne i zelene, a služe za kretanje vozila i pešaka, kao i za pristup do objekata i dvorišta. Neizgrađene površine unutar bloka su osmišljene za boravak ljudi na otvorenom, kao i za gajenje biljaka i životinja. Na parcelama u kojima su objektima stambeno-poslovni sadržaji dvorišta služe kao manipulativne površine.

Ovaj blok je dobro saobraćajno povezan sa centrom naselja i sa drugim blokovima u okviru Vrbasa, kao i sa drugim naseljima koja se nalaze u neposrednom ili daljem okruženju. Do centra se lako i brzo može stići i biciklom i peške i motornim vozilom. Oko bloka postoje površine namenjene kretanju motornih vozila i pešaka. Frekventnije su ulice koje su paralelne dužim stranama bloka. Parkiranje se odvija na pristupnim površinama ili delimično na kolovozima i zelenim površinama.

Postoji pešački pristup sa trotoara do svih parcela. Samo do 38 parcela je obezbeđen i kolski pristup, dok do ostale 32 parcele nije. U objekte se ulazi uglavnom indirektno preko dvorišta. U dvorišta se ulazi kroz kapiju, što znači da se u dvorišta pristupa direktno iz javnog prostora. Od 32 parcele sa obezbeđenim kolskim prilazima do dvorišta se pristupa direktno kroz kapiju na 28 parcela ili indirektno kroz objekat na 4 parcele.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka na periferiji Vrbasa

Na inženjerskoj izabranog bloka na periferiji Vrbasa je 16 parcela su objekti uvršteni u odnosu na regulacionu liniju u intervalu od 2 m do 14 m. Sistem građenja ovog bloka je zatvoren, jer je kontinuitet građenja na regulacionoj liniji bloka 100% od ukupnog obima bloka. Po obodu bloka su pojedinačni objekti koji se nižu jedan do drugog, ali sa malim rastojanjima koja služe za kolsko-pešački pristup do parcela. Usled takvog sistema građenja bloka unutrašnja dvorišta su potpuno zaštićena od pogleda iz javnog prostora.

Na površini celog perifernog bloka zastupljena je ista arhitektonska tipologija. Karakteristični su objekti čije su osnove pravougaonog ili "L" oblika. Osnove su izdužene i postavljene paralelno sa dužinom parcele. Krovovi su dvovodni iznad pravougaonih ili složenih osnova. Do ulice je glavni objekat koji služi za stanovanje, a u ekonomskom dvorištu su pomoćni i ekonomski objekti. Pomoćni objekti se ili nadovezuju na glavni ili su postavljeni odvojeno, iza glavnog objekta. Na pojedinim parcelama se iza stambenog i ekonomskog objekta nalazi i nadstrešnica. Objekti pravougaonog oblika su svojom užom stranom okrenuti ka ulici (Slika 230). Obično su na fasadi dva prozora i jedna vrata sa stepeništem koje vodi na otvoreni hodnik, gonk. Gonk se prostire duž glavnog objekta i služi za pristup do pojedinih prostorija i kao zaštita od insolacije. Kao prepoznatljiv element na fasadi objekata pojavljuje se "kibla", trougaoni deo krova objekta. Objekti koji imaju osnovu u obliku "L" slova izlaze širom stranom na ulicu, pa se na fasadi pojavljuje niz prozora. Objekti su uglavnom prizemni, a ima i objekata spratnosti P+Pot., P+1 i P+2. Visine i volumeni svih objekata su međusobno usklađeni.

Najčešće korišćeni materijali za zidove su erpci i opeka, za krovnu konstrukciju drvo, a za krovni pokrivač biber crep ili mediteran crep. Prozori su stakleni sa drvenim ramom, a ograde najčešće drvene, mada su neke metalne ili od metalne žice razapete preko drvenih stubova. Na prozorima postoje drvene žaluzine koje se sve češće zamenjuju plastičnim roletnama. U okviru ovog bloka na periferiji Vrbasa ne postoji nikakav urbani mobilijar. Primetne su razlike po bonitetu objekata u okviru bloka. Uglavnom su stari objekti od dotrajalog materijala i oslabljene konstrukcije, a noviji su dobrog boniteta. Postoje i stari objekti koji su rekonstruisani, pa su dobrog boniteta. Takođe, zapažena je razlika u bonitetu glavnih i pomoćnih objekata. Često je slučaj da je samo glavna fasada okrenuta ka ulici u dobrom stanju, a da je ceo objekat lošeg boniteta.

Ostale karakteristike bloka na periferiji Vrbasa

Svi objekti na parcelama su u privatnom vlasništvu, dok su parcele u društvenom vlasništvu date privatnicima na korišćenje. Zbog specifične organizacije prostora bloka sve parcele su odvojene od javnog prostora, nedostupne su i nesagledive sa okolnih javnih površina. Zato se sve parcele i ceo blok doživljavaju kao isključivo privatni prostor. Veoma mala bruto gustina stanovanja u perifernom bloku Vrbasa, koja iznosi 30 stanovnika/ha, posledica je male izgrađene razvijene površine, odnosno male spratnosti stambenih objekata.

Prema anketi je ispitano 60 građana. Velika većina anketiranih građana sa svojim porodicama živi u Vrbasu više od 50 godina, 40% ih živi u naselju više od 100 godina, a 50% između 50 i 100 godina. Samo mali broj ispitanika je izjavio da njihove porodice žive u Vrbasu između 10 i 50 godina, dok ni jedan ispitanik ne živi u Vrbasu manje od 10 godina. Velika većina anketiranih, njih 80% vole što žive baš na tom mestu, a svi poznaju svog prvog suseda. Većina stanovnika poznaje i druge stanovnike iz svog bloka. Polovina ispitanika poznaje sve stanovnike svog bloka, 30% poznaje većinu, a 20% ne zna većinu stanovnika svog bloka. Nijedan anketirani

nije izjavio da ne poznaje nikoga iz svog bloka. Polovina anketiranih uglavnom poznaje i stanovnike iz susednog bloka. Samo 10% anketiranih se sa drugim susedima druži na ulici, dok ih se 50% druži u centru grada, a 40% na nekom drugom mestu. Niko nije spomenuo druženje sa susedima u dvorištu bloka, jer su sve parcele potpuno izolovane jedna od druge. Svi ispitanici imaju privatnost u svom stambenom prostoru. Većina anketiranih građana, čak njih 70%, neophodne namirnice nabavlja van svog bloka, jer u njemu ima veoma malo centralnih sadržaja. Polovina anketiranih građana odlazi u centar grada radi druženja, njih 40% ide na posao, a zbog nabavke samo 10% ispitanika.

Ovaj periferni blok u Vrbasu se može sagledati samo spolja, sa okolnih javnih površina. Pošto je sistem građevnja zatvoren, unutrašnja dvorišta bloka se ne mogu sagledati iz javnog prostora, sa ulica. Ni sami korisnici bloka ne mogu sagledati ceo unutrašnji prostor bloka, jer je on podeljen na pojedinačne parcele. Blok je prepoznatljiv po građevini "Castelo" koja se nalazi na uglu ulica Danila Bojovića i Bude Tomovića, a koja je poslovnog karaktera. Blok je značajan samo za stanovnike koji stanuju u njegovim objektima. Unutrašnjost bloka predstavlja potencijal, jer postoji mogućnost njegovog otvaranja i razvijanja kao značajnog prostora za okupljanje manjeg ili većeg broja ljudi.

Numerički pokazatelji bloka na periferiji Vrbasa

Tabela 15. Numerički pokazatelji za blok na periferiji Vrbasa

VELIČINA	IZNOS	PROCENAT
Površina bloka (bruto)	8,2 ha	100%
Površina bloka (neto)	6,7 ha	81%
Javna površina bloka	1,5 ha	19%
Izgrađena površina bloka	1,2 ha	15%
Razvijena izgrađena površina bloka	1,4 ha	/
Neizgrađena površina bloka	7,0 ha	85%
Saobraćajna površina bloka	0,7 ha	9%
Površina za aktivni saobraćaj	0,7 ha	9%
Površina za mirujući saobraćaj	0,0 ha	0%
Broj parking mesta	0	/
Slobodna površina bloka	0,1 ha	1%
Zelena površina bloka	6,2 ha	75%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,16	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,22	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	14,89%
Procenat zauzetosti (neto)	/	18,33%
Broj stanovnika	245	/
Gustina stanovanja (bruto)	30 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	37 st/ha	/

UPOREDNA ANALIZA DVA BLOKA U VRBASU

Na osnovu činjenice da je centralni blok u središtu naselja, a razlito udaljen od naseljskih granica, može se zaključiti da je Vrbas naselje izduženog oblika. Granice oba bloka su četiri ulice, jer su oba u obliku četvorougla, pravougaonika. Površina centralnog bloka je 1,18 puta manja od površine perifernog bloka. Proporcijski odnos dužine i širine centralnog bloka, koji iznosi 1:1,26, je 1,4 puta manji od odnosa strana perifernog bloka koji je 1:1,96, što znači da je centralni blok (Slika 231) manje izduženog oblika od perifernog (Slika 232). Oblici i veličine oba bloka uslovljavaju organizaciju i kvalitet saobraćaja. Odnos visine objekata bloka i širina okružujućih ulica se kod centralnog bloka kreću između 1:2,9 i 1:4, dok je kod perifernog bloka taj odnos u intervalu od 1:4,67 i 1:5,15. Može se zaključiti da su ekološki uslovi na okružujućim ulicama oko oba bloka veoma povoljni.

Slika 231. Centralni blok u Vrbasu
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 232. Periferni blok u Vrbasu
(satelitski snimak iz 2007)

Velika razlika u broju parcela centralnog bloka (28 parcela) i perifernog (70 parcela) je posledica veličine blokova i namene površina. Najveća parcela centralnog bloka je skoro 5 puta veća od najveće parcele perifernog. Ona predstavlja zajedničku površinu za više stambeno-poslovnih objekata u centralnom bloku. Najmanja parcela centralnog bloka je 3,75 puta veća od najmanje parcele perifernog bloka. U centralnom bloku nema tipične parcele, jer su sve veoma specifične, a za periferni blok se parcela od 0,15 ha (16 m x 92 m) izdvaja kao tipična. U oba bloka dominira pravougaoni oblik parcela, s tim što u centralnom bloku ima i parcela složenog oblika. Odnos izgrađene i neizgrađene površine centralnog bloka je 1:4,3, a perifernog 1:5,8, što znači da su u oba bloka male izgrađene površine, a da su neizgrađene 4 do 6 puta veće od izgrađenih. Ova činjenica ukazuje i na veliki potencijal za građenje i preuređenje neizgrađenih površina oba bloka.

Postoji velika razlika u namenama objekata centralnog i perifernog bloka. Dok u centralnom bloku ima raznih sadržaja, u periferinom je zastupljeno jedino stanovanje. Slobodne površine oko blokova služe za kretanje vozila i pešaka,

parkiranje, kao i za pristupanje do objekata i dvorišta. U dvorištima centralnog bloka se susedi okupljaju, a dvorišta i bašte u perifernom bloku služe za poljoprivrednu proizvodnju. Socijalizacije u perifernom bloku postoji samo po obodu bloka, ali ne i u njegovoj unutrašnjosti. Pristupi u objekte oba bloka su obezbeđeni direktno sa ulica, ili indirektno kroz dvorišta. Do unutrašnjih površina u centralnom bloku se pristupa kroz pasaže, preko saobraćajnih, slobodnih ili zelenih površina, dok se do dvorišta perifernog bloka dolazi preko pristupnih površina i iz objekata. Usled lakšeg pristupa središtu centralnog bloka on je više javnog karaktera nego periferni, koji je zbog zatvorenosti potpuno nedostupan za javnost.

Na in gradnja centralnog bloka je delom ivična, a delom slobodna, za razliku od perifernog, kod kojeg je ivična. Pošto je procenat fasada u nizu, u bloku u centru Vrbasa 73%, to je sistem gradnje ovog bloka poluzatvoren. Sistem gradnje bloka na periferiji je zatvoren, jer niz fasada koje se pojavljuju u kontinuitetu iznosi 100% od obima bloka po regulacionoj liniji. U centralnom bloku su prisutni različiti tipovi arhitektonskih gradjeva, što doprinosi specifičnom identitetu ne samo bloka, već i centra grada. Ima jednorodnih stambenih kuća na parcelama, kao i višerodnih stambenih slobodnostojećih zgrada. Na pojedinim parcelama su objekti pravougaonog oblika ili "L" i "U" oblika. U bloku na periferiji dominantni su objekti na parcelama, pravougaonog ili "L" oblika u osnovi. Dok su u centralnom bloku objekti različite spratnosti od P do P+10, u perifernom bloku su objekti spratnosti od P do P+2. Na objektima centralnog bloka su zastupljeni i stari i novi materijali, a na objektima perifernog bloka samo stari.

U bloku u centru Vrbasa su objekti i u privatnom i u društvenom vlasništvu, dok su u bloku na periferiji svi objekti privatni. U oba bloka sve površine su u društvenom vlasništvu. Oba bloka se mogu sagledati kretanjem po okružujućim ulicama. Centralni blok se može sagledati još i sa visokih gradjeva, kao i prolaskom kroz blok, pa postoje i vizure iz bloka prema okolnim javnim površinama. Na osnovu sprovedene ankete na 120 ispitanika zaključuje se da su u perifernom bloku bolji socijalni kontakti, iako nema osmišljenih površina za okupljanje ljudi. Stanovnici perifernog bloka se međusobno dobro poznaju, ali u centralnom bloku ima više mesta za druženje.

Dok se centralni blok lako prepoznaje po prisustvu nestambenih objekata, zgrade Opštine, suda, SUP-a, gimnazije, robne kuće, TV stanice i desetospratne stambene zgrade, periferni se prepoznaje po jednorodnim objektima, među kojima se izdvaja jedino poslovni objekat na uglu bloka. Usled postojanja većeg broja različitih sadržaja u centralnom bloku on je značajan ne samo za svoje stanovnike, već i za sve građane Vrbasa, dok je periferni blok, u kojem je zastupljeno samo stanovanje, značajan samo za svoje stanovnike. Svaki blok na svoj način doprinosi i opštem identitetu Vrbasa, jer ista razlike između njegovog centra i periferije. Centralni blok je doživeo velike transformacije tako da je njegov izgled uglavnom promenjen u odnosu na prvobitni. Periferni blok nije doživeo velike promene, sem preuređenja postojećih objekata i površina, čime se izgled bloka potpuno očuvao.

Tabela 16: Uporedna analiza dva bloka u Vrbasu

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU VRBASU	BLOK NA PERIFERIJI VRBASU
		
PROSTORNO-FIZIČKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U VRBASU		
Udaljenost od granica naselja	različit	različit
Granice bloka	4 ulice	4 ulice
Oblik bloka	etvorougao, pravougaonik	etvorougao, pravougaonik
Dimenzije bloka (bruto i neto)	234 m i 296 m (bruto) 190 m i 270 m (neto)	214 m i 380 m (bruto) 2.184 m i 360 m (neto)
Površina bloka (bruto i neto)	6,9 ha (bruto) 5,1 ha (neto)	8,13 ha (bruto) 6,62 ha (neto)
Proporcijski odnosi strana bloka	1:1,26 (bruto) 1:1,42 (neto)	1:1,78 (bruto) 1:1,96 (neto)
Odnos visine objekta i širine ulice	1:2,9 1:2,4 1:1,58 1:4	1:4,67 1:3,17 1:4,75 1:5,17
Broj parcela	28	70
Površina najveće parcele bloka	1,27 ha (122 m x 86 m + 40 m x 54 m)	0,26 ha (28 m x 92 m)
Površina najmanje parcele bloka	0,03 ha (18 m x 14 m)	0,008 ha (8 m x 10 m)
Površina tipične parcele bloka	ne postoji tipična parcela	0,15 ha (16 m x 92 m)
Oblici parcela	pravougaoni i složeni	pravougaoni
Odnos izgrađene i neizgrađene površine	1:4,3	1:5,8
FUNKCIONALNE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U VRBASU		
Namena objekata bloka	stambena, stambeno-poslovna, upravna, administrativna poslovna, obrazovna, trgovinska i pomoćna	Stambena, poslovna i pomoćna
Namena neizgrađenih površina	aktivni saobraćaj, pristup, parkiranje, boravak na otvorenom, socijalizacija	aktivni saobraćaj, pristup, parkiranje, boravak na otvorenom
Pristupi do objekata	direktan sa trotoara ili indirektan preko dvorišta	direktan pešački sa trotoara ili indirektan preko dvorišta
Pristupi do dvorišta	kroz pasaže, preko pristupnih površina ili preko slobodnih i zelenih površina	preko pristupnih površina i iz objekta
ARHITEKTONSKO-GRADIVINSKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U VRBASU		
Namena i građenje u bloku	delom otvoreni, a delom slobodan	otvoreni
Sistem građenja u bloku	poluzatvoreni	zatvoreni
Procenat fasada u nizu	73%	100%
Tipologija objekata	kuće u nizu, pravougaonog, "L" i "U" oblika, slobodnostojeće zgrade	objekti u nizu pravougaonog i "L" oblika
Spratnost objekata	P, P+1, P+3, P+4, Su+P+4, P+10	P+Pot., P+1 i P+2
Materijalizacija objekata	tradicionalni i novi	stari (kerpič, opeka, drvo, crep)

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU VRBASA	BLOK NA PERIFERIJU VRBASA		
				
OSTALE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U VRBASU				
Vlasništvo objekata bloka	privatno i državno	privatno		
Vlasništvo površina bloka	državno	državno		
Sagledivost bloka	sa visokih građevina u i van bloka, kretanjem po okružujućim ulicama, prolaskom kroz blok, a postoje vizure iz dela bloka	samo spolja, kretanjem po okružujućim ulicama		
Socijalni kontakti u bloku	ljudi se međusobno dobro poznaju i drže se	ljudi se međusobno dobro poznaju i slabije drže		
Prepoznatljivost bloka	zgrada Opštine, sud, SUP, gimnazija, robna kuća, TV stanica desetospratna stambena zgrada	poslovni objekat "Castelo" na uglu bloka		
Značaj bloka	za svoje stanovnike i za druge građane Vrbasa, za posetioce iz drugih naselja	samo za svoje stanovnike		
NUMERIČKI POKAZATELJI BLOKOVA U VRBASU				
NUMERIČKI POKAZATELJI	IZNOS	PROCENTI	IZNOS	PROCENTI
Površina bloka (bruto)	6,9 ha	100%	8,2 ha	100%
Površina bloka (neto)	5,2 ha	75%	6,7 ha	81%
Javna površina bloka	1,7 ha	25%	1,5 ha	19%
Izgrađena površina bloka	1,3 ha	19%	1,2 ha	15%
Razvijena izgrađena površina bloka	3,2 ha	/	1,4 ha	/
Neizgrađena površina bloka	5,6 ha	81%	7,0 ha	85%
Saobraćajna površina bloka	2,5 ha	36%	0,7 ha	9%
Površina za aktivni saobraćaj	1,7 ha	24%	0,7 ha	9%
Površina za mirujući saobraćaj	0,8 ha	12%	0,0 ha	0%
Broj parking mesta	175	/	0	/
Slobodna površina bloka	0,6 ha	9%	0,1 ha	1%
Zelena površina bloka	2,5 ha	36%	6,2 ha	75%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,46	/	0,16	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,62	/	0,22	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	18,90%	/	14,89%
Procenat zauzetosti (neto)	/	25,29%	/	18,33%
Broj stanovnika	413	/	245	/
Gustina stanovanja (bruto)	60 st/ha	/	30 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	80 st/ha	/	37 st/ha	/

URBANISTI KA DISPOZICIJA BLOKA	BLOK U CENTRU VRBASA	BLOK NA PERIFERIJ VRBASA
REZULTATI ANKETE O BLOKOVIMA U VRBASU		
Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?		
Više od sto godina (dve, tri generacije).	20%	40%
Između pedeset i sto godina (jedna, dve generacije).	20%	50%
Između deset i pedeset godina (jedna generacija).	30%	10%
Manje od deset godina.	30%	0%
Da li volite što živite baš na ovom mestu?		
Da.	70%	80%
Ne.	30%	20%
Da li poznajete svog prvog komšiju?		
Da.	80%	100%
Ne.	20%	0%
Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?		
Znam ih sve.	20%	50%
Znam većinu.	20%	30%
Ne znam većinu.	40%	20%
Ne znam nikoga.	20%	0%
Da li poznajete ljude iz susednog bloka?		
Uglavnom da.	40%	50%
Uglavnom ne.	60%	50%
Da li se sa susedima družite:		
na ulici?	20%	10%
u dvorištu bloka?	30%	0%
u centru grada?	30%	50%
na nekom drugom mestu?	20%	40%
Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?		
Da.	60%	100%
Ne.	40%	0%
Da li većinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?		
Da.	70%	30%
Ne.	30%	70%
Da li u centar naselja odlazite:		
zbog nabavke?	30%	10%
posla?	40%	40%
druženja?	30%	50%

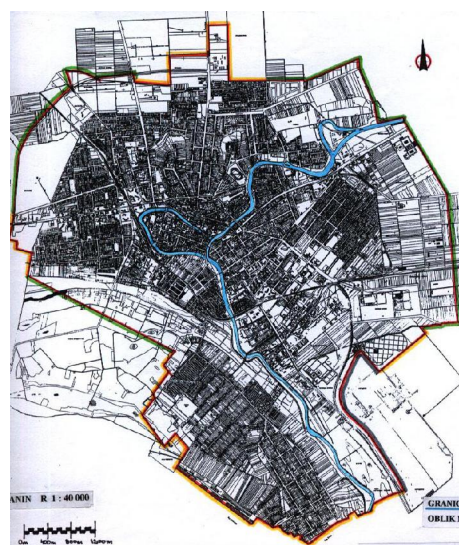
ZRENJANIN

Osnovni podaci o Zrenjaninu

Geografski položaj:	45° 23' 03" s. g. š. i 20° 24' 25" i. g. d.
Nadmorska visina:	83 m n. v.
Tipologija naselja:	urbano
Veličina naselja:	dužina je 8,8 km, a širina 7,6 km
Oblik naselja:	nepravilan
Površina naselja:	43,50 km ²
Broj stanovnika u naselju:	78.264
Gustina naseljenosti:	1.799 st/km ²

Slika 233. Zrenjanin (satelitski snimak iz 2007)

Slika 234. Granica Zrenjanina

Zrenjanin se nalazi u središnjem delu Vojvodine, malo prema jugoistoku, na jugu Srednjobanatskog okruga, a u središtu opštine. Od Beograda je udaljen 60 km, od Novog Sada 40 km, a od granice sa Rumunijom 55 km. Zrenjanin je centar šire regije, povezan je sa okruženjem drumskim, železnikom i vodnim saobraćajem. Od autoputa E-75 je udaljen 50 km, a rekom Begej, koja protiče kroz grad, povezan je sa drugim naseljima iz bližeg i daljeg okruženja (Slika 233).

Nekadašnje naselje Veliki Bečerek, kasnije nazvano Petrovgrad, a danas Zrenjanin, pominje se još 1326. godine, a kao varoš se spominje 1422. godine. Bečerek tvrđava je podignuta u XVI veku za potrebe odbrane južne granice Austrougarske od napada Turaka. Tada su izvršena i prva prokopavanja i promene toka Begeja. Naselje je palo pod tursku vlast 1551. godine i ostalo još 165 godina pod tom vlašću. Tada se naselje sastojalo iz dva posebna dela: Varoši Bečerek i Gradne ulice. Tvrđava je srušena 1701. godine pošto je sklopljen Karlovački mir. Pod austrougarskom vlašću Bečerek je bio od 1718. godine, kada počinje naglo da se razvija. Krajem XIX veka razvija se industrija, a paralelno sa tim se povećava i broj

stanovnika. Krajem XIX i početkom XX veka gradi se željeznička pruga, razvija industrija, zanatstvo i trgovina, pa Bečker dobija karakter grada. Grad je dobio svoj današnji naziv 1946. po imenu narodnog heroja Žarka Zrenjanina. Zrenjanin je do nedavno bio sinonim za visoko razvijeni grad koji je 1970. godine imao 60.000 stanovnika. Danas u njemu živi oko 130.000 stanovnika raznih nacionalnosti.

Osnovne karakteristike strukture Zrenjanina

Granica naselja je zatvorena izlomljena linija, koja je određena meću usobnim dejstvom prirodnih i stvorenih elemenata (Slika 234). Oko celog naselja su obradive površine, pa granicu liniju čini spoj privatnih parcela polublokova i obradivih površina. U jednom delu naselja pruga je granica. Cela površina naselja je sa ortogonalnom šemom ulica, sem u najstarijem, centralnom delu gde je radijalna. Zrenjanin se sastoji od 357 blokova i 37 polublokova. Prisutni su trougaoni, trapezasti, kvadratni, pravougaoni i složeni oblici blokova. Najčešći su pravougaoni oblici blokova. Trougaoni oblici blokova su prisutni u centru grada, dok ih na periferiji nema. Pravougaoni su različitih proporcijских odnosa širina prema dužinama. Najveći blok u Zrenjaninu je na severu naselja, u obliku slova "L" i ima površinu od 35 ha (500 m x 700 m). Najmanji blok je u središtu grada, uz Begej i ima površinu 0,25 ha (100 m x 250 m). Prosečna površina bloka je 3,75 ha (100 m x 375 m). Preovlađujuća namena blokova je stambena. U centru grada ima i blokova sa stambeno-poslovnim namenom.

Osnovne karakteristike identiteta Zrenjanina

Reka Begej i njen meandar u centralnom području grada prirodni su element koji u najvećoj meri određuje oblik okružujućih prostora i utvrđuje karakter naselja. Nasipanjem zemlje na jednom delu vodenog toka izvršeno je njegovo odvajanje od reke Begej i napravljeno je jezero.

U Zrenjaninu ne postoje mesta sa kojih bi se moglo sagledati naselje u celini, jer se ono nalazi u ravnici. Jedino se sa visokih objekata u centru naselja, ili iz aviona, može sagledati panorama grada (Slika 235). Sa svih okolnih površina i pristupnih saobraćajnica moguće je uočiti siluetu grada kojom dominiraju crkveni tornjevi i visoka zgrada vodotornja u centru Zrenjanina. Karakter naselja se razlikuje u pojedinim delovima naselja. Postoje delovi sa ruralnim i delovi sa urbanim karakteristikama (Slika 236). Takođe, po svojoj morfologiji izdvajaju se delovi sa industrijskim objektima, zatim stara i nova tipiska stambena naselja i centar.

U različitim područjima se izdvajaju i mnogobrojni elementi kao reperne tačke. Najviše se uočavaju sledeći objekti: visoke stambene zgrade (Slika 236), bolnica, zgrada vodotoranja, rimokatolička katedrala, palata pravosuđa, nadvožnjak, zatim mostovi, veliki pešački, magistralni, malilini pešački, metalni i željeznički most. Kao najznačajnija, najposebnija i omiljena mesta okupljanja u Zrenjaninu isti su se: pešačka ulica Kralja Aleksandra I Karađorđevića, Trg slobode, Trg Republike, Žitni trg i šetalište na obali Begeja.

Slika 235. Panorama Zrenjanina

Slika 236. Deo Zrenjanina sa urbanim karakterom

PRIKAZ BLOKA U CENTRU ZRENJANINA

Ovaj blok je izabran za istraživanje jer je jedan od najstarijih blokova u Zrenjaninu, a doživeo je značajne transformacije kako u fizičkom, tako i u funkcionalnom smislu. Sadrži objekte koji su elementi prepoznavanja grada.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka u centru Zrenjanina

Blok se nalazi u centru grada, u najstarijem delu naselja (Slika 237). Svojom dužinom je postavljen u pravcu istok - zapad. Usled specifičnog oblika naselja ovaj blok je približno jednako udaljen od svih graničnih linija, sem južnog dela naselja koji je malo udaljen od celine grada. U neposrednom okruženju ovog bloka su stambeno-poslovni blokovi.

Granice bloka su 3 ulice i trg (Slika 238). Blok je određen ulicama: Kralja Aleksandra I Karađorđevića, Jevrejskom, Gimnazijskom i Skerlićevom, koja tangira Trg slobode. Ulica Kralja Aleksandra I Karađorđevića je glavna pešačka ulica u gradu, a vodi do Trga slobode. Uz pešačku ulicu su najstariji blokovi grada, a oko trga najznačajnije građevine kao što su: Narodni muzej, Narodno pozorište, Hotel "Vojvodina", zgrada Skupštine opštine Zrenjanin, rimokatolička katedrala, gradska biblioteka i pošta. Blok je drumsko-pešački saobraćajem povezan sa svim ostalim delovima grada. Samo na jednom manjem delu granice, uz zgradu vodotornja, ne postoji građevina, pa se unutrašnji prostor bloka povezuje sa spoljašnjim.

Morfologija bloka u centru Zrenjanina

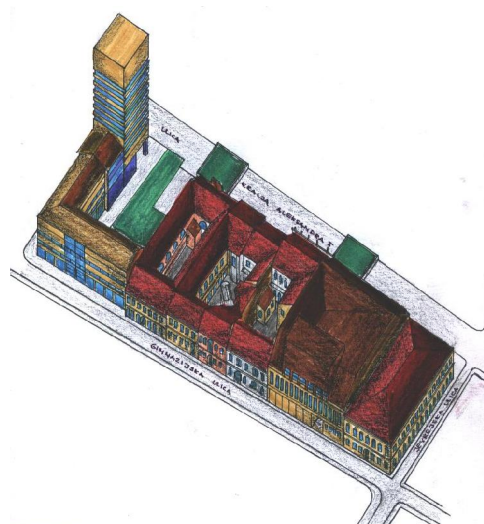
Oblik bloka:	pravilan, geometrijski, skoro pravougaoni
Dimenzije bloka:	73 m x 182 m (bruto) i 55 m x 171 m (neto)
Površina bloka:	1,3 ha (bruto), odnosno 0,9 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:2,5 (bruto), odnosno 1:3,1 (neto)

Blok je izdvojen na 9 pravougaonih parcela. One su različite veličine i na drugačije organizacije. Dve parcele su bez dvorišta, pet parcela ima unutrašnje manje dvorište,

dok su dve parcele sa otvorenim dvorištima koja se mogu sagledati sa javne površine ulice. Najveća parcela ima površinu 0,18 ha (36 m x 50 m), a najmanja 0,032 ha (11 m x 29 m). U okviru ovog bloka nema tipične parcele. Blok po širini obuhvata samo 1 parcelu, a po dužini 7. Usled veće zauzetosti terena i postojanja spratnih objekata, dvorišta su nedovoljno osvetljena i provetrena. Većina površine bloka je pod objektima (54%), a neizgrađena površina obuhvata 46%. Odnos izgrađene i neizgrađene površine je 1,17:1. Velika izgrađenost ovog bloka, kao i prisustvo objekata veće spratnosti, osnovna je karakteristika koja utiče na postizanje specifičnog izgleda centralnog dela Zrenjanina.

Slika 237. Urbanistička dispozicija bloka u centru Zrenjanina (2006)

Slika 238. Izometrijski prikaz bloka u centru Zrenjanina

Širina Jevrejske i Gimnazijske ulice je 9 m, ulice Kralja Aleksandra I Karaorovića je 22,5 m, Skerlijeve 13 m. Jednim delom Skerlijeve ulice postoje obje izgrađene strane, a drugim delom ulica je deo trga prosečne dužine 104 m. Ulice obuhvataju kolovoz i obostrane trotoare. Parkinga i zelenih površina nema. U zavisnosti od mesta posmatranja bloka prisutni su odnosi visina objekata prema širinama ulica u intervalu od 1,35:1 do 1:6 (na trgu). Uslovi insolacije i provetrenosti u okolnim ulicama su uglavnom nepovoljni, a u ulicama sa aktivnim saobraćajem, Gimnazijskoj i Skerlijevoj, postoji problem mirujućeg saobraćaja.

Funkcionalne karakteristike bloka u centru Zrenjanina

U ovom bloku su prisutni objekti sa različitim namenama: stambeno-poslovnim, poslovnim, administrativnim i uslužnim. Stambeno-poslovni objekti u svojim prizemljima imaju trgovine, ugostiteljstvo i usluge, a na spratovima stanovanje. U dvorištu, uz administrativne zgrade, postavljen je javni WC. Na neizgrađenim površinama, oko bloka, u ulicama Skerlijevoj i Gimnazijskoj, odvija se aktivni saobraćaj za motorna vozila, dok je u ulicama Jevrejskoj i Kralja Aleksandra I Karaorovića saobraćaj za pešake. Unutrašnja dvorišta su uređena, popločana ili sa zelenim površinama, pa služe za kraći boravak na otvorenom, ali pre svega za pristup do dvorišnih delova objekata (Slika 239). Neka dvorišta nisu dovoljno uređena

(Slika 240). Ulice Skerlijeva i Gimnazijska su dvosmerne kolsko-peške, a ulice Kralja Aleksandra I Karaorovića i Jevrejska su peške. Peška saobraćaj u ulici Kralja Aleksandra I Karaorovića je veoma frekventan. Do objekata bloka se pristupa direktno sa trotoara ulica, kroz pasaže ili preko slobodnih površina, dok se u pojedine delove objekata ulazi i indirektno, preko dvorišta.

Slika 239. Uređeno unutrašnje dvorište u centralnom bloku u Zrenjaninu

Slika 240. Zapuštено dvorište u centralnom bloku u Zrenjaninu

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru Zrenjanina

Na inženjerska je ivica. Samo na jednom mestu, iza zgrade vodotornja, prekinut je kontinuitet niza fasada okrenutih ka ulici Kralja Aleksandra I Karaorovića. Na tom mestu unutrašnje dvorište je dostupno direktno sa ulice, pa je postalo deo javnog prostora. Sistem građevnja ovog bloka je zatvoren, jer fasade u kontinuitetu čine 93% od ukupne dužine obima bloka.

U zavisnosti od položaja i načina organizacije objekta na parceli pojavljuje se nekoliko različitih tipova objekata. Jedan je objekat koji zauzima celu parcelu, drugi je atrijumski tip sa manjim dvorištem, zatim poluatrijumski tip sa dvorištem koje je objedinjeno sa susednim, objekat "L" oblika u osnovi i objekat u nizu. Krovovi su prema ulicama dvovodni, a prema dvorištu jednovodni. Zgrada vodotornja ima ravan krov (Slika 241), a nad Robnom kućom "Beograd" je složen (Slika 242). Objekti ovog bloka su različite spratnosti: S, P+1, P+2, S+P+3 i P+13. Tipični građevinski materijali koji su primenjeni na građevinama centralnog bloka su opeka, drvo, crep i na novijim objektima beton i staklo. Primetne su razlike u oblikovanju izmeću starijih i novijih građevina. Bonitet svih građevina je dobar. Ulične fasade svih objekata su takođe u dobrom stanju. Primećuje se mnogo manji kvalitet fasada okrenutih ka dvorištima, naročito onih objekata ili delova objekata koji su namenjeni stanovanju (Slika 240). Samo jedan stari objekat je potpuno rekonstruisan. Kod ostalih starih građevina konstatovano je redovno održavanje fasada i očuvanje prvobitnog izgleda (zapažanje zabeleženo tokom 2006).

Slika 241. Zgrada vodotornja u bloku u centru Zrenjanina

Slika 242. Zgrada Robne kuće "Beograd"

Ostale karakteristike bloka u centru Zrenjanina

Svi objekti i površine u okviru ovog bloka su u društvenom vlasništvu. Samo su stanovi u privatnom vlasništvu. Dvorišta uglavnom imaju javni karakter, a usled prisustva centralnih sadržaja u objektima koji ih formiraju. O socijalnim kontaktima koji se odvijaju u okviru bloka može se zaključiti na osnovu rezultata sprovedene ankete. Ispitano je 60 građana koji žive u ovom bloku. Najveći procenat anketiranih građana, čak njih 40%, sa svojim porodicama žive u Zrenjaninu između 50 i 100 godina, a 30% preko 100 godina. To znači da u ovom bloku živi najviše starijih građana. Većina anketiranih građana, njih 80%, voli što živi baš na tom mestu, jer im je, kako sami navode, sve što im je potrebno u blizini. Samo 20% ispitanika ne voli što živi baš u ovom bloku, jer je, kako kažu, bučan saobraćaj, previše je dinamičan prostor i puno je ljudi. Svog prvog suseda poznaju svi anketirani, a čak 40% anketiranih poznaje sve stanovnike svog bloka. Nijedan ispitanik nije rekao da ne zna baš nikoga iz svog bloka. Ljude iz susednog bloka poznaje samo 40% anketiranih građana, dok ih većina, 60%, ne poznaje. Velika frekventnost saobraćaja, kolskog ili peškog, uticala je na to da se ljudi susednih blokova nedovoljno poznaju i druže. Većina broja anketiranih građana, njih 40%, sa svojim susedima iz bloka druži se u centru grada, znači u neposrednoj blizini svog bloka, 30% na ulici, isto toliko na nekom drugom mestu, a ni jedan se sa svojim susedima ne druži u okviru dvorišta svog bloka. Javni karakter dvorišta ne dozvoljava privatna okupljanja ljudi. Većina anketiranih, čak njih 80%, izjavilo je da nema privatnosti u svom stanu, jer su i unutrašnje površine javnog karaktera. Većina namirnica, koje su im svakodnevno potrebne, svi anketirani nabavljaju u okviru svog bloka, jer je u njemu zastupljena velika raznolikost namena. Većina ispitanika, njih 60%, odlazi u centar grada zbog posla, 40% zbog druženja, a niko zbog nabavke.

Ne postoje mesta sa kojih bi se blok mogao sagledati u celini, sem sa vrha zgrade vodotornja. Jedna strana bloka se sagledava sa Trga slobode, a ostale tri, iz ulica koje ga okružuju. Postoji samo jedna vizura iz unutrašnjosti bloka i to iz dvorišta iza zgrade vodotornja i SIZ-a. Ovo dvorište je otvoreno ka javnom prostoru, ka ulici Kralja Aleksandra I Karaorjevića. Najnoviji objekat koji je podignut u okviru ovog bloka, zgrada vodotornja (Slika 241), dominira svojom visinom i izdvaja se kao reperna tačka, ne samo bloka, već i celog naselja. Uočava se i fasada Robne kuće "Beograd" (Slika 242). Mnoštvo sadržaja u prizemljima objekata, podignutih još u XVI veku, doprinose da ovaj centralni blok ima i istorijski značaj. Sačuvan prvobitni izgled i u susednim delovima naselja, oko ulice Kralja Aleksandra I Karaorjevića, formira posebnu celinu starog jezgra grada. Takođe, ovaj blok ima značaj i kao najveći trgovačko-poslovni deo grada. Noviji objekti, koji datiraju iz perioda posle Drugog svetskog rata, nameću se kao novi elementi identiteta naselja.

Numerički pokazatelji bloka u centru Zrenjanina

Tabela 17. Numerički pokazatelji za blok u centru Zrenjanina

VELIČINA	IZNOS	PROCENAT
Površina bloka (bruto)	1,3 ha	100%
Površina bloka (neto)	0,9 ha	69
Javna površina bloka	0,4 ha	31%
Izgrađena površina bloka	0,7 ha	54%
Razvijena izgrađena površina bloka	2,24 ha	/
Neizgrađena površina bloka	0,6 ha	46%
Saobraćajna površina bloka	0,4 ha	31%
Površina za aktivni saobraćaj	0,4 ha	31%
Površina za mirujuć i saobraćaj	0 ha	0%
Broj parking mesta	0	/
Slobodna površina bloka	0,1 ha	7,5%
Zelena površina bloka	0,1 ha	7,5%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	1,71	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	2,49	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	54,33%
Procenat zauzetosti (neto)	/	79%
Broj stanovnika	750	/
Gustina stanovanja (bruto)	577 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	833 st/ha	/

PRIKAZ BLOKA NA PERIFERIJU ZRENJANINA

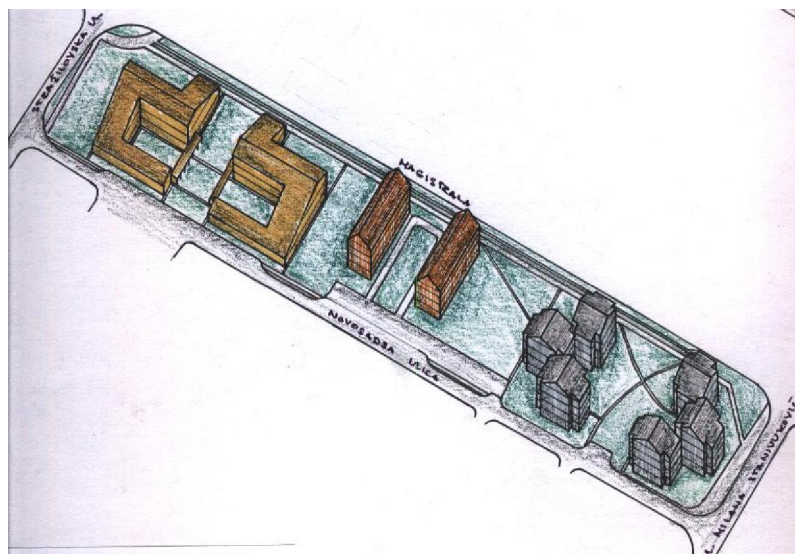
Ovaj blok je izabran za istraživanje jer je jedan od novijih blokova u Bečeju koji se formirao uz najznačajniju saobraćajnicu u Zrenjaninu. Zbog svog položaja je i jedan od prepoznatljivih elemenata identiteta grada.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji Zrenjanina

Blok se nalazi na periferiji Zrenjanina, u naselju Bagljaš (Slika 243), uz magistralu, najznačajniju gradsku saobraćajnicu, zbog čega je dobro povezan sa svim delovima naselja. Na glavnoj saobraćajnici postoji i autobusko stajalište za linije javnog gradskog prevoza. Svojom dužinom blok je postavljen u pravcu istok - zapad. U neposrednom okruženju su veoma slični stambeni blokovi. Istavo područje je prepoznatljivo po svojoj identičnoj arhitekturi višepородnih stambenih zgrada. Izabrani blok na periferiji Zrenjanina se nalazi na različitoj udaljenosti od granica grada. Granice bloka su četiri ulice: magistrala, ulica Milana Stanivukovića, Novosadska i Stražilovska (Slika 244).

Slika 243. Urbanistička dispozicija bloka na periferiji Zrenjanina

Slika 244. Izometrijski prikaz bloka na periferiji Zrenjanina

Morfologija bloka na periferiji Zrenjanina

Oblik bloka:	pravilan, geometrijski, pravougaoni, izdužen
Dimenzije bloka:	88 m x 416 m (bruto), odnosno 66 m x 400 m (neto)
Površina bloka:	3,7 ha (bruto), odnosno 2,6 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:4,72 (bruto), odnosno 1:6,06 (neto)

Cela površina ovog bloka je jedna objedinjena parcela. Neizgrađena površina zauzima 82% ukupne površine bloka. Odnos izgrađene površine prema neizgrađenoj je 1:4,43. Najveći i procenat neizgrađene površine su zelene. U ovom slučaju se slobodnostoje i objekti visina 5 m, 14 m, 16 m i 20 m, između kojih je slobodan prostor dimenzija 26 m, 28 m, 50 m i 68 m. Odnosi visina objekata prema udaljenosti od susjednih objekata su 1:1,7, 1:1,4, i 1:2,88. Takav raspored objekata omogućava dobre uslove insolacije i provetrenosti.

Širina magistrale, Bulevara Veljka Vlahovića, između dve regulacione linije, je 30,5 m, ali sa proširenjima koja nastaju usled izgradnje objekata unutar regulacionih

linija ta širina je veća i iznosi 43 m. Novosadska ulica je širine 13 m (na mestima uvođenja objekata je 31,5 m), Stražilovska 21,25 m (na mestima uvođenja objekata je 41,25 m), a Milana Stanivukovića 13,5 m (na mestima uvođenja objekata je 33 m). Poprečni profili ulica obuhvataju kolovoze, obostrane zelene površine i trotoare. Pored toga, obostrane biciklističke staze ima Bulevar Veljka Vlahovića, a obostrane parkinge ima Stražilovska ulica. Odnosi visina objekata i širina ulica su 1:2, 1:2,95, 1:4,3, 1:6,3, pa se zaključuje da su u svim ulicama obezbeđeni izuzetno povoljni ekološki uslovi.

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji Zrenjanina

Oko bloka je razvijen motorni saobraćaj na sve četiri saobraćajnice. Pešački saobraćaj je po obodu bloka i odvija se po trotoarima. Uz trotoar na magistrali postoji biciklistička staza. Mirujući saobraćaj je organizovan uz Novosadsku ulicu. Sve saobraćajnice su dvosmerne. Magistrala je glavna saobraćajnica grada, pa je i najfrekventnija. Namena svih objekata perifernog bloka u Zrenjaninu je stanovanje. U unutrašnjosti bloka je uređena zelena površina sa niskim, srednjim i visokim rastinjem, a koristi se za boravak na otvorenom, za sedenje i igranje. Pristup do objekata je omogućen stazama, od trotoara do ulaza u zgrade. Postoje pešačke staze kroz ceo blok i njima se prilazi i neizgrađenim površinama bloka. Ljudi su vremenom sami formirali prece kroz neizgrađene delove bloka.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka na periferiji Zrenjanina

Na inženjerska u okviru bloka na periferiji Zrenjanina je slobodan. Sistem građevnja je poluotvoren, jer kontinuitet fasada prema ulicama u dužini od 300 m čini 32% u odnosu na obim bloka od 940 m. Formirane su tri mikroceline koje su malo više zatvorene i odvojene od javnog prostora. Sve ostale neizgrađene površine su sjedinjene sa okolnim javnim prostorima, odnosno sa saobraćajnom funkcijom.

Slika 245. Višeporodične stambene zgrade u nizu u perifernom bloku u Zrenjaninu

Slika 246. Višeporodična stambena blok-zgrada u perifernom bloku u Zrenjaninu

U okviru ovog bloka zastupljena su tri tipa višeporodni stambenih zgrada u nizu (Slika 245), kao blok zgrade (Slika 246) i kao lamele. Objekti su spratnosti P+1, P+3, S+P+4, Pod.+P+4. Volumeni i visine objekata su međusobno usklađeni, pa se ceo blok sagledava kao jedna specifična celina. Na objektima u okviru bloka na periferiji Zrenjanina primenjeni su beton, staklo, drvo i crep. Dominiraju bela i crvena boja na fasadama, kao i crvena boja krovova. Karakteristike su dvovodni krovovi pokriveni crepom. Svi objekti su dobrog boniteta, jer su svega oko 40 godina starosti.

Ostale karakteristike bloka na periferiji Zrenjanina

Površina bloka je u društvenom vlasništvu, a stanovi višeporodni stambenih zgrada su u privatnom vlasništvu. Iako su sve površine javne, neke od njih se koriste kao privatne ili poluprivatne. Takav karakter imaju dvorišta formirana uz objekte. Usled postojanja koncentracije višespratnih višeporodni stambenih zgrada u okviru bloka je prisutna velika bruto gustina stanovanja od 363 st/ha.

O socijalnim kontaktima koji se odvijaju u okviru bloka može se zaključiti na osnovu rezultata sprovedene ankete. Ispitano je 60 građana koji žive u ovom bloku. Najveći procenat ispitanika, njih 70%, sa svojim porodicama žive u Zrenjaninu između 10 i 50 godina, a 30% manje od 10 godina. To znači da su stanovnici ovog bloka većinom novopridošli, a ne starosedelci. Velika većina (70%) vole što žive baš na tom mestu, jer im je, kako sami navode, blizu osnovna škola, bolnica, pijaca, autobusko stajalište, dobro je organizovan prevoz, parkiranje i ima zelenila. Ispitanici koji ne vole što žive baš u ovom bloku isti u saobraćajnu buku i blizinu pruge kao glavne negativnosti bloka. Svog prvog suseda poznaje 80% anketiranih građana. Ima ljudi koji su se tek doselili, pa se još nisu upoznali sa svojim susedima. Samo 10% anketiranih građana poznaje većinu stanovnika bloka, a 20% ne poznaje nikoga iz svog bloka. Ljude iz susednog bloka poznaje 40% anketiranih građana, a ne poznaje njih 60%. Ovako slabo poznavanje ljudi iz susednih blokova je posledica postojanja izuzetno frekventnih saobraćajnica koje ljude iz različitih blokova razdvajaju. Polovina ispitanika se sa svojim susedima druži u dvorištu svog bloka, 30% u centru grada, a 20% na nekom drugom mestu (zaključuje se da je to procenat ljudi koji se uopšte ne druže sa svojim susedima). Interesantno je što se niko ne druži sa svojim susedima na ulici. Velika većina anketiranih građana, čak njih 60%, izjavilo je da nemaju privatnosti u svom stanu zbog loše izolacije zidova, prizemnih stanova i otvorenosti bloka. Takođe, velika većina anketiranih, njih 80%, većinu namirnica ne mogu da nabavljaju u okviru svog bloka, jer osim trafika nema nijednog sadržaja u bloku. Zbog toga 40% ispitanika odlazi u centar grada zbog nabavke, 30% radi posla i 30% radi druženja i zabave. Ispitanici mlađi od 10 godina u centar grada odlaze samo u pratnji roditelja. Starije osobe veoma retko odlaze u centar grada. Ljudi međusobno kontaktiraju na zelenim površinama unutar bloka, ispred ulaza i iza zgrada, jer na tim površinama ima malo više privatnosti. Iako postoje velike slobodne površine, u okviru bloka nije razvijena socijalizacija. Najveći nedostaci bloka su: nedovoljna zaštita od uticaja saobraćaja, zagađenje bukom i izduvnim gasovima, te odsustvo centralnih sadržaja i urbanog mobilijara.

Ne postoje mesta sa kojih bi se blok mogao sagledati u celini. Samo se sa okolnih površina mogu sagledavati pojedina ne građevine. Blok se ne može lako ni izdvojiti iz svoje okoline, jer su u neposrednom okruženju isti takvi blokovi, sa slobodnostojim građevinama sličnih karakteristika. Vizure iz unutrašnjosti bloka su moguće, jer je blok potpuno otvoren. Pri tome, vizure nisu prijatne, jer se sagledavaju samo stambeni objekti iz susjednih blokova i saobraćajne površine. Blok ne sadrži elemente po kojima bi se mogao prepoznati. Njegov identitet formiraju jedino stambene zgrade koje su iste kao i u susjednim blokovima. Na taj način se ne može odaviti blok kao specifična celina, već područje. Ovaj blok je značajan samo za stanovnike koji u njemu žive. Ima veliki potencijal za razvijanje nestambenih sadržaja i preuzimanje slobodnih površina, čime bi se postigao i veći kvalitet stanovanja.

Numerički pokazatelji bloka na periferiji Zrenjanina

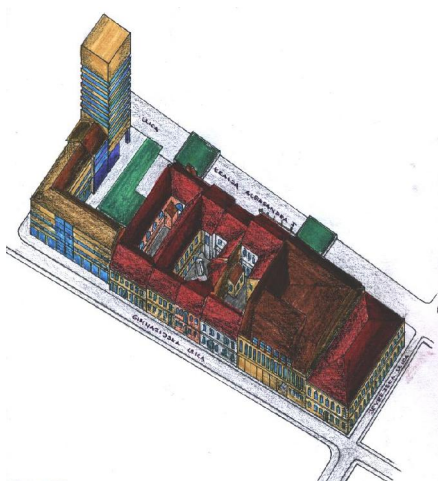
Tabela 18. Numerički pokazatelji za blok na periferiji Zrenjanina

VELIČINA	IZNOS	PROCENAT
Površina bloka (bruto)	3,8 ha	100%
Površina bloka (neto)	2,4 ha	63%
Javna površina bloka	1,4 ha	37%
Izgrađena površina bloka	0,7 ha	18%
Razvijena izgrađena površina bloka	3,43 ha	/
Neizgrađena površina bloka	3,1 ha	82%
Saobraćajna površina bloka	1,28 ha	34%
Površina za aktivni saobraćaj	1,12 ha	30%
Površina za mirujući saobraćaj	0,16 ha	4%
Broj parking mesta	130	/
Slobodna površina bloka	0,32 ha	8%
Zelena površina bloka	1,5 ha	40%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,91	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	1,43	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	18,52%
Procenat zauzetosti (neto)	/	29,17%
Broj stanovnika	1.373	/
Gustina stanovanja (bruto)	363 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	572 st/ha	/

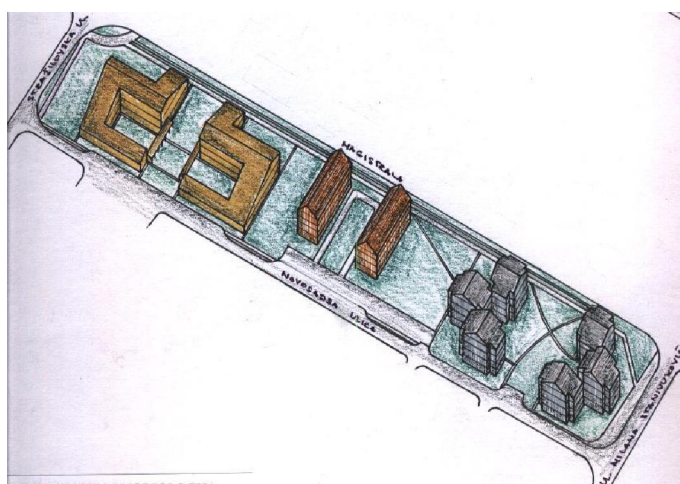
UPOREDNA ANALIZA DVA BLOKA U ZRENJANINU

Na osnovu činjenice da je centralni blok jednako udaljen od granica naselja, a periferni različit, zaključuje se da je centar Zrenjanina u geometrijskom središtu teritorije naselja. Granice centralnog bloka čine 3 ulice i trg, a perifernog 4 ulice. Pogodnost centralnog bloka je u tome što se sa trga može odlično sagledati jedan njegov izgled i više koristiti sadržaji koji postoje u njegovim objektima. Prisustvo više ljudi na trgu i veća zainteresovanost za pojedine sadržaje u bloku utiču na povećanje dinamike, ali i na stvaranje buke, što stanovnicima centralnog bloka može smetati. Oba bloka su u obliku četvorougla, pravougaonika, s tim što je periferni blok više

izdužen (Slika 248). Veća dužina perifernog bloka nije prepreka u prostoru, jer postoji mogućnost prolaska pešaka kroz njegovo središte. Centralni blok (Slika 247), iako manje dužine jeste prepreka, jer je potpuno zavoren, pa se može jedino obići. Proporcijski odnosi strana blokova za centralni blok iznose 1:2,5, a za periferni 1:4,72. Veća dužina perifernog bloka je posledica efikasnijeg funkcionisanja saobraćaja, dok je manja dužina bloka u centru posledica efikasnijeg kretanja pešaka. Površina centralnog bloka je 2,8 puta manja od površine perifernog bloka, ali je isto toliko puta veća izgrađenost.

Slika 247. Centralni blok u Zrenjaninu

Slika 248. Periferni blok u Zrenjaninu

Odnos visine objekta bloka i širine okružujućih ulica se kod centralnog bloka kreće između 1,5:1 do 1:6, dok se kod perifernog bloka kreće između 1:2 i 1:6,3. Moglo bi se (pogrešno) zaključiti da na pojedinim mestima u okviru centralnog bloka nisu povoljni ekološki uslovi, za razliku od perifernog. Međutim, velika frekventnost saobraćaja uz periferni blok smanjuje kvalitet ekoloških uslova, bez obzira na povoljne odnose dimenzija objekata i poprečnih profila ulica. Visoki objekat u centralnom bloku, koji je prepreka za insolaciju okolnih površina takođe je izgrađen na strani bloka okrenutoj trgu, pa je njegovo nepovoljno dejstvo zanemarljivo. Pravilnost oblika centralnog bloka je uslovila i pravilnost parcelacije i oblika osnova objekata. U centralnom bloku ima neznatno više izgrađenih nego neizgrađenih površina, dok je kod perifernog bloka oko 4 puta veća neizgrađena površina od izgrađene.

Dok se u centralnom bloku pojavljuje raznolikost namena objekata, na periferiji je zastupljeno samo stanovanje. Zbog toga je centralni blok bitan ne samo za svoje stanovnike, već i za druge građane. Periferni blok je značajan i potreban samo svojim stanovnicima. Po okružujućim ulicama oba bloka se odvija kolski, biciklistički i pešački saobraćaj, a omogućava se i pristupanje do objekata, dvorišta i parkinga. U okviru dvorišta centralnog bloka boravak na otvorenom je manje prijetan, jer su ona manjih dimenzija i zasjenjena. Postoji i problem privatnosti stanovnika tog bloka, jer su dvorišta uglavnom javnog karaktera. Na slobodnim površinama perifernog bloka je obezbeđen kontakt ljudi sa prirodom, a postoji i mogućnost za

socijalizaciju. Međutim, osim morfološki uobličene površine potrebni su i odgovarajući i ekološki uslovi da bi ljudi na pravu in iskoristili određene površine. U perifernom bloku ima mnogo više svetlosti, ali ekološki uslovi nisu bolji od onih u centralnom bloku. Prisutna su saobraćajna zagađenja od buke i izduvnih gasova, a ugrožena je i bezbednost ljudi pri boravku u otvorenim dvorištima.

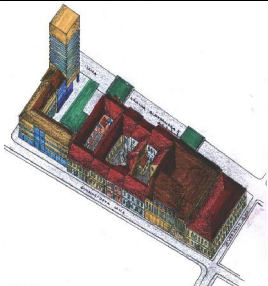
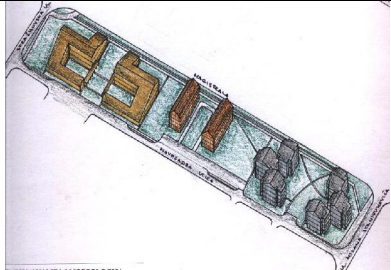
Pristupi do objekata centralnog bloka su obezbeđeni direktno sa ulica ili indirektno preko dvorišta, a do objekata u perifernom bloku se pristupa kolskim i peškim stazama organizovanim na celoj površini bloka. Direktni ulazi u objekte centralnog bloka su povoljni zbog lakog i efikasnog kretanja, ali ponekad ometaju funkcionisanje saobraćajna ispred ulaza. Prilazne staze do slobodnostoje ih građevina u perifernom bloku omogućavaju dobru komunikaciju sa saobraćajnim površinama, a u isto vreme omogućavaju i da objekti budu udaljeni od okolnih zagađenja ih saobraćajnica. Međutim, i one same narušavaju higijenske uslove. Do dvorišta u centralnom bloku se uglavnom pristupa kroz pasaže, jer objekti zatvaraju blok. Pristupnost iz javne površine do svakog dvorišta centralnog bloka, kao i do svake površine perifernog bloka, narušava njihovu privatnost.

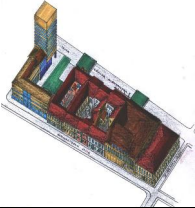
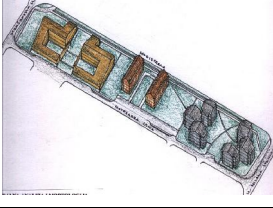
Način građenja centralnog bloka je iverni, za razliku od perifernog gde je slobodan. Sistem građenja centralnog bloka je zatvoren, a perifernog poluotvoren-lako je periferni blok više otvoren za javnost nego centralni, na njegovim slobodnim površinama se druže samo stanovnici tog bloka. Centralni blok, svojim otvorenim prizemljima i mnoštvom sadržaja u njima, privlači veći broj ljudi iz drugih delova grada. Postojanje različitih tipova i spratnosti arhitektonskih građevina u centralnom bloku uslovljava morfološku ranolikost dvorišta, uličnih frontova i bloka u celini. Nekoliko tipova slobodnostoje ih višespratnih objekata u perifernom bloku utiču na stvaranje potpuno drugačijeg identiteta od onog u centralnom bloku. Dok su u centralnom bloku zastupljeni i tradicionalni i novi materijali, dotle su u bloku na periferiji primenjeni novi materijali.

Oba bloka je moguće sagledati sa visokih građevina i kretanjem po okružujućim ulicama. Centralni blok se može sagledati još i sa trga, a periferni prolaskom kroz njegovo središte. Dok iz perifernog bloka postoji mnogo različitih vizura na okolne površine, iz centralnog bloka se samo sa jednog mesta, iza zgrade vodotornja, pruža vizura na spoljašnji prostor. Na osnovu sprovedenih anketa na 120 građevina zaključuje se da su u centralnom bloku starosedeoci, a u perifernom došljaci. Iako postoje dobri uslovi za socijalizaciju u perifernom bloku bolji kontakti se ostvaruju u centralnom bloku. Stanovnici se međusobno bolje poznaju i više druže u okviru centralnog nego perifernog bloka. Dok se centralni blok lako prepoznaje po nestambenim građevinama i po mnoštvu sadržaja u prizemljima objekata, dotle se blok na periferiji prepoznaje samo po višeporednim stambenim zgradama. Prepoznatljivost perifernog bloka je smanjena i prisustvom sličnih blokova u okolini. Zbog postojanja istorijski značajnih građevina sa stilskim karakteristikama na fasadama, kao i zbog lokacije u središtu grada, centralni blok je značajan, ne samo za svoje stanovnike, već i za sve građevine Zrenjanina. Periferni blok, u kojem je zastupljeno samo stanovanje, značajan je samo za svoje stanovnike.

Tabela 19: Uporedna analiza dva bloka u Zrenjaninu

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU ZRENJANINA	BLOK NA PERIFERIJI ZRENJANINA
		
PROSTORNO-FIZIČKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U ZRENJANINU		
Udaljenost od granica naselja	jednaka	različit
Granice bloka	3 ulice i trg	4 ulice
Oblik bloka	etvorougao, pravougaonik	etvorougao, izduženi pravougaonik
Dimenzije bloka (bruto i neto)	73 m i 182 m (bruto) 55 m i 171 m (neto)	88 m i 416 m (bruto) 66 m i 400 m (neto)
Površina bloka (bruto i neto)	1,3 ha (bruto) 0,9 ha (neto)	3,7 ha (bruto) 2,6 ha (neto)
Proporcijski odnosi strana bloka	1:2,5 (bruto) 1:3,1 (neto)	1:4,72 (bruto) 1:6,06 (neto)
Odnos visine objekta i širine ulice	1,5:1 1,35:1 1,07:1 1:2,5 1:6	1:2 1:2,95 1:4,3 1:6,3
Broj parcela	9	/
Površina najveće parcele bloka	0,18 ha (36 m x 50 m)	/
Površina najmanje parcele bloka	0,03 ha (11 m x 29 m)	/
Površina tipične parcele bloka	ne postoji tipična parcela	/
Oblici parcela	pravougaoni	/
Odnos izgrađene i neizgrađene površine	1,17:1	1:4,43
FUNKCIONALNE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U ZRENJANINU		
Namena objekata bloka	stambeno-poslovna, poslovna, administrativna, uslužna	stambena
Namena neizgrađene površine	aktivni kolsko-pešački saobraćaj, pešački saobraćaj, pristup, boravak na otvorenom, socijalizacija	aktivni saobraćaj, pristup, parkiranje, boravak na otvorenom, socijalizacija
Pristupi do objekata	direktan sa trotoara ili indirektan preko dvorišta	preko pešačkih staza sa trotoara
Pristupi do dvorišta	direktno sa trotoara, kroz pasaže, preko slobodnih površina, indirektno preko dvorišta	preko slobodnih i zelenih površina
ARHITEKTONSKO-GRADIVINSKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U ZRENJANINU		
Namena građevina u bloku	otvoreni	slobodan
Sistem građevina u bloku	zatvoreni	poluotvoren
Procenat fasada u nizu	93%	32%
Tipologija objekata	atrijumske kuće, poluatrijumske oblika "U" i "L", u nizu, objekat koji zauzima celu parcelu	zgrade u nizu, blok zgrade, zgrade sa lamelama
Spratnost objekata	S, P+1, P+2, S+P+3 i P+13	P+1, P+3, S+P+4 i Pod.+P+4
Materijalizacija objekata	tradicionalni i novi	Novi

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU ZRENJANINA	BLOK NA PERIFERIJI ZRENJANINA		
				
OSTALE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U ZRENJANINU				
Vlasništvo objekata bloka	privatno i državno	privatno		
Vlasništvo površina bloka	državno	Državno		
Sagledivost bloka	sa trga, sa visokih građevina, kretanjem po okružujućim ulicama, postoji 1 vizura iz bloka	sa visokih građevina, kretanjem po okružujućim ulicama, prolaskom kroz blok, postoje vizure iz bloka		
Socijalni kontakti u bloku	ljudi se međusobno dobro poznaju i druže se	ljudi se međusobno dobro poznaju i druže se		
Prepoznatljivost bloka	zgrada vodotornja, robna kuća, mnoštvo sadržaja u prizemljima objekata	višeporodni stambene zgrade		
Značaj bloka	istorijski, trgovački, poslovni značaj, za svoje stanovnike i za druge građane Zrenjanina	samo za svoje stanovnike		
NUMERIČKI POKAZATELJI BLOKOVA U ZRENJANINU				
NUMERIČKI POKAZATELJI	IZNOS	PROCENTI	IZNOS	PROCENTI
Površina bloka (bruto)	1,3 ha	100%	3,8 ha	100%
Površina bloka (neto)	0,9 ha	69	2,4 ha	63%
Javna površina bloka	0,4 ha	31%	1,4 ha	37%
Izgrađena površina bloka	0,7 ha	54%	0,7 ha	18%
Razvijena izgrađena površina bloka	2,24 ha	/	3,43 ha	/
Neizgrađena površina bloka	0,6 ha	46%	3,1 ha	82%
Saobraćajna površina bloka	0,4 ha	31%	1,28 ha	34%
Površina za aktivni saobraćaj	0,4 ha	31%	1,12 ha	30%
Površina za mirujući saobraćaj	0 ha	0%	0,16 ha	4%
Broj parking mesta	0	/	130	/
Slobodna površina bloka	0,1 ha	7,5%	0,32 ha	8%
Zelena površina bloka	0,1 ha	7,5%	1,5 ha	40%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	1,71	/	0,91	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	2,49	/	1,43	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	54,33%	/	18,52%
Procenat zauzetosti (neto)	/	79%	/	29,17%
Broj stanovnika	750	/	1.373	/
Gustina stanovanja (bruto)	577 st/ha	/	363 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	833 st/ha	/	572 st/ha	/

URBANISTIČKA DISPOZICIJA BLOKA	BLOK U CENTRU ZRENJANINA	BLOK NA PERIFERIJI ZRENJANINA
		
REZULTATI ANKETE O BLOKOVIMA U ZRENJANINU		
Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?		
Više od sto godina (dve, tri generacije).	30%	0%
Između pedeset i sto godina (jedna, dve generacije).	40%	0%
Između deset i pedeset godina (jedna generacija).	20%	70%
Manje od deset godina.	10%	30%
Da li volite što živite baš na ovom mestu?		
Da.	80%	70%
Ne.	20%	30%
Da li poznajete svog prvog komšiju?		
Da.	100%	80%
Ne.	0%	20%
Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?		
Znam ih sve.	40%	0%
Znam većinu.	40%	10%
Ne znam većinu.	20%	70%
Ne znam nikoga.	0%	20%
Da li poznajete ljude iz susednog bloka?		
Uglavnom da.	40%	40%
Uglavnom ne.	60%	60%
Da li se sa susedima družite:		
na ulici?	30%	0%
u dvorištu bloka?	0%	50%
u centru grada?	40%	30%
na nekom drugom mestu?	30%	20%
Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?		
Da.	20%	60%
Ne.	80%	40%
Da li većinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?		
Da.	100%	20%
Ne.	0%	80%
Da li u centar naselja odlazite:		
zbog nabavke?	0%	40%
posla?	60%	30%
Druženja?	40%	30%

BA KO GRADIŠTE

Osnovni podaci o Ba kom Gradištu

Geografski položaj:	45° 34' 28" s. g. š. 20° 02' 10" i. g. d.
Tipologija naselja:	ruralno
Oblik naselja:	nepravilan
Veličina naselja:	dužina je 3 km, a širina 2,75 km
Površina naselja:	4,13 km ²
Broj stanovnika:	5.454
Gustina naseljenosti:	1.321 stanovnik/km ²

Slika 249. Ba ko Gradište (satelitski snimak iz 2007)

Slika 250. Struktura Ba ko Gradišta (1996)

Ba ko Gradište se nalazi u središtu Vojvodine, a na istoku Ba ke. Pripada opštini Bečej, koja je u Južnobanatskom okrugu. Na severu naselja je kanal Dunav – Tisa – Dunav i Ribnjak (Slika 249). Povećanje plovnosti kanala Dunav – Tisa – Dunav Ba ko Gradište bi moglo biti povezano sa svim naseljima pored kojih kanal prolazi. Ovo selo se nalazi i na raskrsnici regionalnih puteva, jednog koji vodi od Novog Sada do Kanjiže i drugog koji povezuje Ba ko Gradište sa Surugom, Žabljem, Šajkašem i Titelom. Kroz naselje prolazi i železnička pruga. Znači da je Ba ko Gradište povezano drumskim, železničkim i vodnim saobraćajem sa svojim neposrednim okruženjem.

Ba ko Gradište se formiralo po etkom XVIII veka uz prirodnu vodenu površinu, Vaganj, na severu sadašnje teritorije naselja. Selo se dalje, tokom XVIII veka, širilo prema jugu, najpre dalje od vodene površine, a zatim sve bliže vodi. U XIX veku teritorija se širila prema zapadu, izmeću vodene površine i železničke pruge, da bi po etkom XX veka izgradnja obuhvatala uzan pojas na zapadu uz železničku prugu. Posle Drugog svetskog rata do danas Ba ko Gradište se proširilo

prema jugu.⁸⁷ Većinu stanovnika čine Srbi i Mađari. Osnovne privredne grane u ovoj zajednici su poljoprivreda, tekstilna industrija i ciglana. Najveća preduzeća u selu su "Bag deko" i "Sloga".⁸⁸

Osnovne karakteristike strukture Bačkog Gradišta

Linija granice Bačkog Gradišta je nepravilna kriva linija. Na severu je naselje ograničeno vodenom površinom koja je zakrivljena, zapadna granica je železnička pruga, na jugu ulica, a na istoku linija spajanja polublokova i obradivih površina. U Bačkom Gradištu je zastupljen ortogonalni sistem ulica koji je uslovio i formiranje regularnih oblika blokova. Nepravilnost ulica i blokova se javlja samo u blizini vodene površine Voganj, na severu naselja. Blokovi su različitih oblika (Slika 250). Imaju kvadratnih, pravougaonih, romboidnih i trapezastih blokova. U selu ima 110 blokova i 5 polublokova. U najstarijem delu naselja, koje se smatra i centrom sela, su blokovi najmanjih površina od 1,56 ha i skoro su kvadratnog oblika (125 m x 125 m).

Blokovi iz kasnijih perioda razvoja su duplo duži, pa im je površina 3,12 ha (125 m x 250 m), a blokovi koji se nalaze između vodene površine i pruge su različitih dužina jer su prilagođeni obliku obale. Odnosi strana blokova su u intervalu od 1:2 do 1:3. Blokovi izgrađeni uz prugu imaju romboidni ili trapezast oblik, a jedan blok je "L" oblika. Novozgrađeni blokovi su većih dimenzija, a kvadratnih, pravougaonih ili trapezastih oblika osnova. Proporcijski odnosi širina i dužina tih blokova su 1:1, 1:1,5 i 1:2. Površina najvećeg bloka na jugu naselja je 4,8 ha (275 m x 175 m). Namena većine blokova je stanovanje, dok su centralni sadržaji (biblioteka, dom kulture, vrti i osnovna škola) smešteni u svega nekoliko objekata u centru naselja.

Osnovne karakteristike identiteta Bačkog Gradišta

Veoma veliki uticaj na nastanak, organizaciju i razvoj Bačkog Gradišta imale su vodene površine, Ribnjak i Voganj, deo kanala DTD. Krive linije obala uslovile su i specifične oblike blokova koji su se formirali uz njih (Slika 250). U blizini sela nema prirodnog uzvišenja sa kojeg bi se ono moglo sagledati u celini. Jedini vidikovci su crkveni tornjevi u centru sela. Kao i u svim seoskim sredinama i u Bačkom Gradištu panoramom dominiraju krovovi kuća u zelenilu i crkveni tornjevi koji se jedini izdižu iznad niskih stambenih objekata (Slika 251). Karakter Bačkog Gradišta je ruralan na celoj njegovoj površini. Karakteristični pravougaoni blokovi sa objektima koji su podužno postavljeni na parcelama formiraju specifične ulične frontove. Unutar parcele su organizovane tri prostorne celine, kućno dvorište, ekonomsko dvorište i bašta. Primenjen isti princip organizacije parcela, kao i rasporeda prostorija u objektima, uslovio je i jednake uslove života stanovnika.

⁸⁷ Istorijsko-teritorijalni razvoj Bačkog Gradišta uradila Ljiljana Vukajlov u saradnji sa pokojnim prof. dr Borislavom Dorićem, pri izradi monografije Bačkog Gradišta 1998.

⁸⁸ Podaci o Bačkom Gradištu preuzeti sa sajta:

<http://www.adf.org.yu/crdaserbia/Projects/Communities/05-01.html> (maj 2007).

Slika 251. Silueta Ba kog Gradišta

Slika 252. Zadružni dom u Ba kom Gradištu

Stanovnici se uglavnom bave poljoprivrednom proizvodnjom, pa su tokom dana više usmereni na svoje privatne prostore. Tek u trenutcima predaha ljudi izlaze na ulice i tu se druže sa svojim susedima. Glavne i jedine reperne tačke u selu su crkva, dečji vrti, osnovna škola, zadružni dom i biblioteka (Slika 252). Jedino mesto okupljanja je centar u kojem su smešteni svi nestambeni sadržaji. Element identiteta naselja je i vodena površina, kao i druženje ispred stambenih kuća.

PRIKAZ BLOKA U CENTRU BA KOG GRADIŠTA

Ovaj blok je izabran za istraživanje jer je jedan od najstarijih blokova u Ba kom Gradištu, a ima i centralnih sadržaja. On po svojoj organizaciji jeste tipičan blok, ali se od ostalih blokova izdvaja prema značajku za stanovnike.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka u centru Ba kog Gradišta

Blok se nalazi u centru sela, u starijem delu naselja koje je u blizini vodene površine Voganj (Slika 253). Svojom dužinom je postavljen u pravcu istok-zapad tako da su njegove parcele orijentisane u pravcu sever - jug. Ovaj blok je dobro povezan drumskim saobraćajem sa svim ostalim delovima naselja. Ograničen je sa četiri ulice: Maršala Tita na severu, Dimitrija Tucovića na istoku, Rade Končara na jugu i Žarka Zrenjanina na zapadu (Slika 254). Sve četiri ulice su aktivne saobraćajne, dvosmerne, kolsko-pešačke površine.

Morfologija bloka u centru Ba kog Gradišta

Oblik bloka:	pravilan, geometrijski, pravougaoni
Dimenzije bloka:	282 m i 140 m (bruto), 260 m i 110 m (neto)
Površina bloka:	3,95 ha (bruto), 2,86 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:2 (bruto), 1:2,36 (neto)

Blok je izdvojen na 26 parcela različitih oblika, dimenzija, površina i na način organizacije. Ima parcela kvadratnih, pravougaonih i složenih oblika. Najveća parcela

se nalazi na jugu bloka i složenog je oblika. Na njoj je zgrada osnovne škole i sportski teren. Njena površina je 0,45 ha (68 m x 66 m). Na susednim parcelama su stambeni objekti. Najmanja parcela se nalazi na jugozapadu bloka, pravougaonog je oblika, površine 0,1 ha (42 m x 24 m). Na njoj je stambeni objekat. Tipi na parceli ovog centralnog bloka u Ba kom Gradištu je pravougaonog oblika, površine 0,16 ha (28 m x 57 m). Od ukupne bruto površine 18% je izgrađena površina, a 82% neizgrađena, pa je odnos izgrađene i neizgrađene površine 1:4,56. Razvijena izgrađena površina je mala i iznosi 0,7 ha, jer su svi objekti, sem škole, prizemni.

Slika 253. Urbanistička dispozicija bloka u centru Ba kog Gradišta (satelitski snimak iz 2007)

Slika 254. Centralni blok u Ba kom Gradištu (satelitski snimak iz 2007)

Po širini bloka se uo avaju 2 podužne parcele, a po dužini 12 parcela. Usled postojanja veće neizgrađene površine i manjih prizemnih objekata ekološki uslovi, kako na pojedinačnim parcelama, tako i u bloku, su veoma povoljni. Na užim parcelama su dvorišta zasena, bez obzira na to što su objekti prizemni. Širina ulica koje su paralelne dužini bloka je veća od onih koje su paralelne širini bloka. Tako su ulice Maršala Tita i Rade Konara ukupne širine 25 m, a Dimitrija Tucovića i Žarka Zrenjanina 15 m. Poprečni profili svih ulica obuhvataju kolovoz, obostrane zelene površine i obostrane trotoare. Visine objekata uz ulicu su uglavnom po 6 m ili 7 m, pa je odnos visina objekata i širina ulica 1:2,5 ili 1:4. Visina školskog objekta je 10 m, pa je odnos te visine prema širini ulice 1:1,5. Zaključuje se da su na svim saobraćajnim površinama oko ovog centralnog bloka veoma dobri ekološki uslovi.

Funkcionalne karakteristike bloka u centru Ba kog Gradišta

Izabrani centralni blok u Ba kom Gradištu je stambene namene. Od nestambenih sadržaja je prisutna jedino osnovna škola i zanatska radionica. U svim dvorištima, pored glavnog stambenog objekta ima i pomoćnih objekata. Oni smanjuju kvalitet higijenskih uslova u bloku. Oko bloka je organizovan aktivni dvosmerni kolosko-pešački saobraćaj. Po kolovozu se kreću i biciklisti, ali zbog manje frekventnosti motornih vozila, oni nisu ugroženi. Od kolovoza do objekata su izgrađeni i pristupi do parcela. Parkiranje nije predviđeno u okviru ove površine. Uz

stambene objekte su kućna dvorišta, iza njih i ekonomska, a na pojedinim parcelama ima i bašti. U pojedinim dvorištima postoje garaže ili površine za parkiranje privatnih vozila i poljoprivrednih mašina. Iza školske zgrade je organizovano manje dvorište za okupljanje osobe. U objekte se najčešće ulazi indirektno, preko dvorišta ili direktno sa trotoara. U svim pomoćnim objektima se ulazi isključivo iz dvorišta.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru Bačkog Gradišta

Način građenja bloka u centru Bačkog Gradišta je ivični. Neprekidni niz fasada prema ulicama uslovio je da sistem građenja bude zatvoren. Zbog toga se unutrašnje površine bloka ne mogu sagledati sa ulica. Objekti su najčešće postavljeni podužno na parcelama, pri čemu su užom stranom okrenuti ka ulici. Iza glavnog objekta se nižu sporedni i pomoćni objekti manjih dimenzija i lošijeg boniteta. Krovovi su jednovodni, dvovodni ili četvorovodni nad složenim osnovama. Jedino se zgrada osnovne škole izdvaja po svom volumenu od ostalih građevina bloka. Objekti u ovom bloku su pravougaone osnove, "L" ili "U" oblika. Objekti su prizemni, sem zgrade osnovne škole koji je P+1. Zbog karakterističnog položaja objekata na parceli i na način njihovog oblikovanja prema ulicama se formiraju specifični nizovi fasada koje su povezane ogradama. Glavni objekti su dobrog boniteta, a pomoćni lošeg. Većina građevina ovog bloka potiče iz starijeg vremena postojanja Bačkog Gradišta, pa je građenje na tradicionalan način, sa primenjenim starim materijalima - opekom, drvetom, crepom i staklom, glavna karakteristika bloka.

Ostale karakteristike bloka u centru Bačkog Gradišta

Većina objekata u okviru ovog bloka je u privatnom vlasništvu. Stambene građevine su privatizovane, dok su javne građevine u društvenom vlasništvu, kao i sve neizgrađene površine. Mala bruto gustina stanovanja od 18 st/ha i neto gustina stanovanja od 25 st/ha posledica su manje razvijene izgrađene površine (0,71 ha). Prema anketi je ispitano 60 stanovnika. Velika većina anketiranih građana, čak njih 80%, sa svojim porodicama žive u naselju više od 50 godina. Polovina anketiranih je u Bačkom Gradištu više od 100 godina. To znači da su stanovnici većinom starosedelci. Svi anketirani vole što žive baš na tom mestu, jer su, kako sami navode, uslovi za život veoma povoljni. Takođe, svi poznaju svog prvog suseda. Svega 33% anketiranih stanovnika poznaje većinu stanovnika svog bloka, dok ih 67% poznaje sve. Usled dugog boravka u istom manjem naselju stanovnici se veoma dobro međusobno poznaju. Svi anketirani poznaju i stanovnike iz susednog bloka. Najviše anketiranih, njih 67%, druži se sa svojim susedima u centru naselja, a 33% na ulici, jer su to jedina mesta na kojima se mogu sresti i boraviti u većem broju. Svi ispitanici imaju privatnost u svom stambenom prostoru, a neophodne namirnice nabavljaju van svog bloka. Većina anketiranih, njih 67%, odlazi u centar grada radi druženja, a samo 17% radi posla i isto toliko radi nabavke. Pošto su stanovnici poljoprivrednici uglavnom sve što im je potrebno za ishranu sami proizvode u okviru svojih domaćinstava.

Blok u centru Ba kog Gradišta se može sagledati jedino sa okolnih ulica, pri čemu se sagledavaju njegovi pojedinačni izgledi. Sagledavanje bloka u celini je jedino moguće sa crkvenog tornja, kao jedine visinske tačke u selu. U letnjem i prolećnom periodu sagledavanje bloka je otežano zbog prisustva zelenila ispred objekata. Prepoznatljivost ovog centralnog bloka je postignuta izgradnjom zgrade osnovne škole koja se, osim namenom, ističe i svojim volumenom. Ovaj blok je zbog prisustva nekoliko nestambenih objekata značajan ne samo za svoje stanovnike, već i za sve ostale.

Numerički pokazatelji bloka u centru Ba kog Gradišta

Tabela 20. Numerički pokazatelji za blok u centru Ba kog Gradišta

VELIČINA	IZNOS	PROCENAT
Površina bloka (bruto)	3,95 ha	100%
Površina bloka (neto)	2,86 ha	72%
Javna površina bloka	1,09 ha	28%
Izgrađena površina bloka	0,71 ha	18%
Razvijena izgrađena površina bloka	0,71 ha	/
Neizgrađena površina bloka	3,24 ha	82%
Saobraćajna površina bloka	0,50 ha	12,7%
Površina za aktivni saobraćaj	0,50 ha	12,7%
Površina za mirujuć i saobraćaj	0 ha	0%
Broj parking mesta	0	/
Slobodna površina bloka	0,70 ha	17,7%
Zelena površina bloka	1,45 ha	36,7%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,18	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,25	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	18%
Procenat zauzetosti (neto)	/	24,8%
Broj stanovnika	72	/
Gustina stanovanja (bruto)	18 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	25 st/ha	/

PRIKAZ BLOKA NA PERIFERIJI BA KOG GRADIŠTA

Ovaj blok je interesantan zbog svog položaja na samoj granici naselja, kao i zbog trapezastog oblika osnove. Prema prostornoj organizaciji predstavlja tipičan blok u ruralnom naselju.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji Ba kog Gradišta

Blok se nalazi na najjužnijem delu naselja i predstavlja prvi blok koji se uočava pri dolasku iz pravca Turuga i Novog Sada. On je kolsko-pešačkim saobraćajem povezan i sa centrom sela i sa svim drugim delovima naselja. Pošto se nalazi uz najznačajniju saobraćajnicu dobro je povezan i sa drugim naseljima (Slika 255). U neposrednom okruženju bloka su blokovi slične prostorne organizacije i

karakteristika, a sa dve strane su obradive površine. Sa južne strane se uoava i polublok, kao površina započetog širenja teritorije Ba kog Gradišta (Slika 256). Blok je svojom dužinom postavljen u pravcu jugozapad - severoistok, a ograničen je sa četiri ulice: 22. oktobra na severu, Šamu Mihalja na istoku, Dožer a na jugu i Narodnooslobodilačke vojske na zapadu.

Slika 255. Urbanistička dispozicija perifernog bloka u Ba kom Gradištu (satelitski snimak iz 2007)

Slika 256. Periferni blok u Ba kom Gradištu (satelitski snimak iz 2007)

Morfologija bloka na periferiji Ba kog Gradišta

Oblik bloka:	pravilan, geometrijski, trapezast
Dimenzije bloka:	350 m, 212 m, 465 m i 245 m (bruto), 323 m, 190 m, 435 m i 232 m (neto)
Površina bloka:	8,62 ha (bruto), 7,2 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:1,9 (bruto) odnosno 1:1,9 (neto)

Blok je izdjeljen na 49 parcela različitih dimenzija, površina i oblika. Uoavaju se dva niza pravougaonih, izduženih parcela po dužini bloka (13 uz severnu stranu i 16 uz južnu stranu bloka), kao i nizovi od po 10 parcela uz krajeve strane bloka. Sve parcele su svojim užim stranama okrenute ka ulicama. Najviše ima parcela pravougaonog oblika, zatim trapezastog i trougaonog (samo 2 na uglovima bloka sa zapadne strane). Proporcijski odnosi strana pravougaonih parcela su u intervalu od 1:3 do 1:10. Najveća parcela je pravougaonog oblika, površine 0,16 ha (17 m x 93 m). Najmanja parcela je isto pravougaonog oblika, površine 0,03 ha (9 m x 33 m). Tipična parcela je pravougaona, površine 0,18 ha (18 m x 98 m). Izgrađena površina obuhvata 15% bruto površine bloka, neizgrađena 85%, a odnos izgrađene i neizgrađene površine je 1:5,67. Zbog toga se blok doživljava više kao slobodna nego kao izgrađena površina. Po širini bloka se uoavaju dve parcele jednake dužine od 95 m i na njima objekti, dvorišta i dugačke bašte. Organizacija parcela omogućava dobre ekološke uslove. Objekti zatvaraju blok i odvajaju njegovu unutrašnjost od spoljašnjeg javnog prostora. Po dužini bloka se uoavaju podužno postavljene parcele uz ulice i 13 poprečno postavljenih parcela. Veće dimenzije bašti

omogu avaju poljoprivrednu proizvodnju. Poprečni profili ulica oko perifernog bloka u Bačkom Gradištu su slični njihovim karakteristikama. Širina kolovoza glavne ulice je 6 m, a ostalih, pristupnih 5 m. Sve okružuju te ulice u svom poprečnom profilu, koji iznosi 18 m, imaju kolovoz, obostrane zelene površine i trotoare. Visine objekata uz ulicu su 6 m, pa je odnos visine objekta i širine ulice 1:3. Zaključuje se da su sve ulice sa povoljnim ekološkim uslovima.

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji Bačkom Gradištu

Namena svih objekata u okviru ovog bloka je stanovanje. U dvorištima, iza glavnih stambenih objekata, nalaze se ekonomski i pomoćni objekti. Oni služe za gajenje životinja, uzgoj stočne hrane i mehanizacije, kao i za razvijanje zanata. Na okružujućim saobraćajnim površinama se odvija aktivni kolsko-pešački saobraćaj i pristupa se do objekata i dvorišta. Zelene površine uz kolovoze imaju kanale za odvođenje vode sa okolnih površina. Kućna dvorišta uz stambene objekte su uređena i služe za boravak ljudi na otvorenom, ekonomska dvorišta služe za odgoj životinja i smeštaj poljoprivrednih mašina, a u baštama se gaje biljke, voće i povrće. Ovakva organizacija parcela, objekata i dvorišta uslovljava specifičan seoski način života i rada ljudi, a samim tim se formira i jedinstven identitet bloka i naselja. Pešački pristup do objekata je omogućen direktno sa trotoara, a ulaz u objekte je najčešće indirektnan, preko dvorišta. Kolski pristup nije obezbeđen za svaku parcelu, pa se pojedinim dvorištima pristupa preko zelenih površina.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka na periferiji Bačkom Gradištu

Način građenja bloka je ivični, a sistem građenja je potpuno zatvoren. Zbog karakterističnog položaja objekata na parcelama i načina njihovog oblikovanja prema ulicama se formiraju specifični nizovi sličnih fasada, međusobno povezanih zidanim ogradama u kojima su kapije. Unutrašnja dvorišta su potpuno odvojena od spoljašnje javne površine. Objekti u ovom bloku su pravougaonog oblika i prizemni su. Krovovi su jednovodni, dvovodni ili četvorovodni. Jednoporodne stambene kuće su građene na tradicionalan način, pa su primenjeni materijali: opeka, drvo, crep i staklo. Većina kuća je slabijeg boniteta, mada ima i onih koje su rekonstruisane. Svi pomoćni objekti su lošeg boniteta. Pojedina dvorišta i pristupne površine su veoma neuređeni.

Ostale karakteristike bloka na periferiji Bačkom Gradištu

Svi objekti na parcelama u okviru ovog bloka su u privatnom vlasništvu, dok su dvorišta u društvenom vlasništvu. Usled postojanja prizemnih stambenih objekata bruto gustina stanovanja je veoma mala i iznosi 17 stanovnika/ha, a neto 20 stanovnika/ha. O socijalnim kontaktima koji se odvijaju u okviru bloka može se zaključiti na osnovu rezultata sprovedene ankete. Ispitano je 60 građana koji žive u ovom bloku. Svi anketirani stanovnici sa svojim porodicama žive u Bačkom Gradištu više od 50 godina. Više od 100 godina živi 67% anketiranih građana, pa se zaključuje da su svi starosedeoci. Svi anketirani vole što žive baš na tom mestu. Svi poznaju

svog prvog suseda, kao i sve stanovnike svog i susednog bloka. Polovina anketiranih građana se druži sa svojim susedima na ulici, a polovina u centru. Svi imaju privatnost u svom stambenom prostoru. Većina ispitanika je izjavila da svakodnevne namirnice nabavljaju van svog bloka. Međutim, veliki broj namirnica oni sami sebi obezbeđuju. Polovina ispitanika odlazi u centar sela zbog nabavke, a polovina zbog druženja. Može se zaključiti da su ljudi iz ovog perifernog bloka veoma upućeni jedni na druge, da se svi međusobno dobro poznaju i svakodnevno ostvaruju kontakte. Pošto je blok zatvoren može se sagledati samo kretanjem okružujućim ulicama. Blok je specifičan po jednopородnim prizemnim objektima, pa je značajan samo onim stanovnicima koji u njemu žive. Veoma je važno ponovo istaći da se ovaj blok prvi sagledava pri ulasku u selo, pa da ima potencijal da postane jedan od značajnih elemenata identiteta Bačkog Gradišta.

Numerički pokazatelji bloka na periferiji Bačkog Gradišta

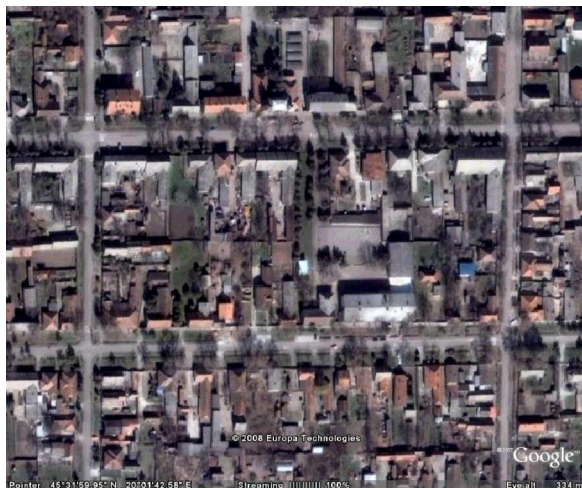
Tabela 21. Numerički pokazatelji za blok na periferiji Bačkog Gradišta

VELIČINA	IZNOS	PROCENAT
Površina bloka (bruto)	8,62 ha	100%
Površina bloka (neto)	7,20 ha	84%
Javna površina bloka	1,42 ha	16%
Izgrađena površina bloka	1,29 ha	15%
Razvijena izgrađena površina bloka	1,29 ha	/
Neizgrađena površina bloka	7,32 ha	85%
Saobraćajna površina bloka	0,47 ha	5,45%
Površina za aktivni saobraćaj	0,47 ha	5,45%
Površina za mirujući saobraćaj	0 ha	/
Broj parking mesta	0	/
Slobodna površina bloka	0,05 ha	0,6%
Zelena površina bloka	6,81 ha	79%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,15	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,18	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	15%
Procenat zauzetosti (neto)	/	17,9%
Broj stanovnika	147	/
Gustina stanovanja (bruto)	17 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	20 st/ha	/

UPOREDNA ANALIZA DVA BLOKA U BAČKOM GRADIŠTU

Na osnovu činjenice da su i centralni i periferni blok različito udaljeni od granica naselja, može se zaključiti da centar Bačkog Gradišta nije u geometrijskom središtu teritorije naselja. Granice oba bloka su četiri ulice, iako su blokovi različitih oblika. Dok je centralni pravougaonog oblika (Slika 257), dotle je periferni trapezast (Slika 258). Odnosi strana blokova su približno isti (1:2). Obezbeđeni su i slični uslovi za saobraćajno funkcionisanje. Slabija preglednost raskrsnice je jedina nepovoljnost,

prisutna na mestu oštrog ugla perifernog bloka. Površina centralnog bloka je približno 2 puta manja od površine perifernog bloka. Odnosi visina objekata blokova i širina okružuju ih ulica su kod centralnog bloka različiti (1:1,5, 1:2,5 ili 1:4), a usled raznolikosti spratnosti objekata i širina ulica. Kod perifernog bloka taj odnos je isti (1:3), jer su svi objekti prizemni, a sve ulice iste širine.

Slika 257. Centralni blok u Bačkom Gradištu
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 258. Periferni blok u Bačkom Gradištu
(satelitski snimak iz 2007)

Oba bloka se sastoje od dva niza parcela, s tim što su i na oba niza stranama parcele okrenute užom stranom prema ulici. Centralni blok se sastoji od 26 parcela, a periferni od 49. Mnogo veći broj parcela u perifernom bloku proizilazi iz činjenice da je on približno 2 puta veći od centralnog. Najveća parcela u centralnom bloku je približno 3 puta veća od najveće parcele perifernog bloka, jer je organizovana za potrebe osnovne škole. Najmanja parcela centralnog bloka je, takođe, približno 3 puta veća od najmanje parcele perifernog bloka. Zbog specifičnog trapezastog oblika perifernog bloka formirana je najmanja parcela, bez bašte. Tipične parcele oba bloka su približno jednake površine, ali je parcela perifernog bloka više izduženog pravougaonog oblika. U centralnom bloku ima kvadratnih, pravougaonih i složenih oblika parcela, dok su u perifernom bloku prisutni pravougaoni, trapezasti i trougaoni oblici parcela.

Oba bloka su karakteristična po stambenoj, ekonomskoj i pomoćnoj nameni. U centralnom bloku je prisutno i obrazovanje i zanatska proizvodnja. Slobodne površine oko oba bloka služe za aktivni saobraćaj, pristupe do objekata i dvorišta. Dvorišta oba bloka se koriste za boravak na otvorenom, za gajenje biljaka i životinja, u centralnom bloku još i za okupljanje čak u školskom dvorištu, a u perifernom za parkiranje vozila i mehanizacije. Najčešći ulazi u objekte oba bloka su indirektni preko dvorišta, ali ima i direktnih sa trotoara. Do površina unutar oba bloka su formirani kolski pristupi, ali se do pojedinih dvorišta prilazi preko zelenih površina. Pešački pristup do dvorišta je u oba bloka obezbeđen direktno sa trotoara.

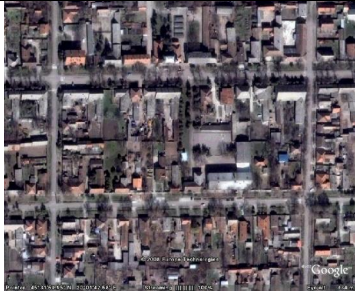

Na in gra enja oba analizirana bloka u Ba kom Gradištu je ivi ni. Procenat dužina fasada u nizu u oba bloka je 100% od ukupnog obima bloka merenog po regulacionoj liniji, što zna i da su oba potpuno zatvorena. Prisutni su i isti tipovi arhitektonskih gra evina, pa se blokovi me usobno veoma malo razlikuju. U centralnom bloku ima objekata "L" i "U" oblika osnova usled ega se u izgledu bloka pojavljuju duže pojedina ne fasade. Centralni blok se razlikuje od perifernog po prisustvu zgrade osnovne škole koja ima specifi an volumen. U oba bloka dominiraju prizemni objekti, gra eni na tradicionalan na in i pomo u starih materijala. Spratnost P+1 je karakteristi na samo za školski objekat.

U bloku u centru Ba kog Gradišta su objekti i u privatnom i u društvenom vlasništvu, dok su u bloku na periferiji svi objekti privatni. Sve površine u oba bloka su u društvenom vlasništvu. Oba bloka je mogu e na iste na ine sagledati, sa crkvenog tornja i kretanjem po okružuju im ulicama. Na osnovu sprovedenih anketa na 120 anketiranih stanovnika zaklju uje se da su u oba bloka dobri socijalni kontakti, da se stanovnici me usobno dobro poznaju i druže. Iako su oba bloka veoma sli na, centralni se prepoznaje po ve oj izga enosti i prisustvu zgrade osnovne škole. Blok na periferiji se prepoznaje po jednorodnim stambenim objektima. Usled nezatnog prisustva razli itih sadržaja u centralnom bloku on je zna ajan ne samo za svoje stanovnike, ve i za sve stanovnike Ba kog Gradišta, dok je periferni blok, u kojem je zastupljeno samo stanovanje, zna ajan jedino za svoje stanovnike.

Oba bloka u istoj meri doprinose formiranju strukture Ba kog Gradišta. Svojim osnovnim karakteristikama uslovljavaju specifi an identitet naselja i omogu avaju sli ne uslove za stanovanje. Predstavljaju potencijalno zna ajne površine za preure enje i gra enje. Periferni blok ima veoma povoljnu lokaciju zbog ega bi se u budućnosti mogao rekonstruisati u delu prema glavnoj ulici. Centralni blok ima dovoljno slobodne površine za razvijanje centralnih sadržaja. Na taj na in bi se postigao mnogo bolji kvalitet života ne samo stanovnika tog bloka, ve i svih stanovnika Ba kog Gradišta. Veliki potencijal naselja je i prisustvo vodene površine koja može da preraste u veoma atraktivno podru je regionalnog zna aja.

Tabela 22: Uporedna analiza dva bloka u Bačkom Gradištu

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU BAČKOG GRADIŠTA	BLOK NA PERIFERIJI BAČKOG GRADIŠTA
PROSTORNO-FIZIČKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U BAČKOM GRADIŠTU		
Udaljenost od granica naselja	različit	različit
Granice bloka	4 ulice	4 ulice
Oblik bloka	pravougaonik	trapez
Dimenzije bloka (bruto i neto)	282 m i 140 m (bruto) 260 m i 110 m (neto)	350 m, 212 m, 465 m i 245 m (br.) 323 m, 190 m, 435 m i 232 m (net.)
Površina bloka (bruto i neto)	3,95 ha (bruto) 2,86 ha (neto)	8,62 ha (bruto) 7,2 ha (neto)
Proporcijski odnosi strana bloka	1:2 (bruto) 1:2,36 (neto)	1:1,9 (bruto) 1:1,9 (neto)
Odnos visine objekta i širine ulice	1:1,5 1:2,5 1:4	1:3
Broj parcela	26	49
Površina najveće parcele bloka	0,45 ha (68 m x 66 m)	0,16 ha (17 m x 93 m)
Površina najmanje parcele bloka	0,1 ha (42 m x 24 m)	0,03 ha (9 m x 33 m)
Površina tipične parcele bloka	0,16 ha (28 m x 57 m)	0,18 ha (18 m x 98 m)
Oblici parcela	kvadratni, pravougaoni i složeni	pravougaoni, trapezasti i trouglasti
Odnos izgrađene i neizgrađene površine	1:4,56	1:5,67
FUNKCIONALNE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U BAČKOM GRADIŠTU		
Namena objekata bloka	stambena, obrazovna, zanatska proizvodnja, pomoćna	stambena, ekonomska, garažiranje mehanizacije, pomoćna
Namena neizgrađenih površina	aktivni saobraćaj, pristup, boravak na otvorenom, okupljanje i gajenje biljaka i životinja	aktivni saobraćaj, pristup, boravak na otvorenom, gajenje biljaka i životinja, parkiranje vozila i mehanizacije
Pristupi do objekata	indirektan preko dvorišta, direktan sa trotoara	indirektan preko dvorišta, direktan sa trotoara, preko zelenih površina
Pristupi do dvorišta	kolski preko pristupnih površina, pešački sa trotoara	kolski preko pristupnih površina, pešački sa trotoara, preko zelenih površina
ARHITEKTONSKO-GRADIVINSKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U BAČKOM GRADIŠTU		
Namena i građenje u bloku	otvoreni	otvoreni
Sistem građenja u bloku	zatvoreni	zatvoreni
Procenat fasada u nizu	100%	100%
Tipologija objekata	kućane na parceli u nizu, pravougaoni "L" i "U" oblika	kućane na parceli u nizu, pravougaoni oblik
Spratnost objekata	P i P+1	P
Materijalizacija objekata	tradicionalni i novi	tradicionalni

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU BAŠKOG GRADIŠTA	BLOK NA PERIFERIJI BAŠKOG GRADIŠTA		
				
OSTALE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U BAŠKOM GRADIŠTU				
Vlasništvo objekata bloka	privatno i društveno	privatno		
Vlasništvo površina bloka	Društveno	društveno		
Sagledivost bloka	sa crkvenog tornja, kretanjem po okružujućim ulicama	sa crkvenog tornja, kretanjem po okružujućim ulicama		
Socijalni kontakti u bloku	ljudi se međusobno dobro poznaju i druže se	ljudi se međusobno dobro poznaju i druže se		
Prepoznatljivost bloka	osnovna škola, zanatska radionica, jednorodinske stambene kuće	jednorodinske stambene kuće		
Značaj bloka	za svoje stanovnike i za druge stanovnike Baškog Gradišta	samo za svoje stanovnike		
NUMERIČKI POKAZATELJI BLOKOVA U BAŠKOM GRADIŠTU				
NUMERIČKI POKAZATELJI	IZNOS	PROCENTI	IZNOS	PROCENTI
Površina bloka (bruto)	3,95 ha	100%	8,62 ha	100%
Površina bloka (neto)	2,86 ha	72%	7,20 ha	84%
Javna površina bloka	1,09 ha	28%	1,42 ha	16%
Izgrađena površina bloka	0,71 ha	18%	1,29 ha	15%
Razvijena izgrađena površina bloka	0,71 ha	/	1,29 ha	/
Neizgrađena površina bloka	3,24 ha	82%	7,32 ha	85%
Saobraćajna površina bloka	0,50 ha	12,7%	0,47 ha	5,45%
Površina za aktivni saobraćaj	0,50 ha	12,7%	0,47 ha	5,45%
Površina za mirujući saobraćaj	0 ha	0%	0 ha	/
Broj parking mesta	0	/	0	/
Slobodna površina bloka	0,70 ha	17,7%	0,05 ha	0,6%
Zelena površina bloka	1,45 ha	36,7%	6,81 ha	79%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,18	/	0,15	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,25	/	0,18	/
Procenat zauzetosti (bruto)		18%	/	15%
Procenat zauzetosti (neto)		24,8%	/	17,9%
Broj stanovnika	72	/	147	/
Gustina stanovanja (bruto)	18 st/ha	/	17 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	25 st/ha	/	20 st/ha	/

URBANISTIČKA DISPOZICIJA BLOKA	BLOK U CENTRUM BAŠ KOG GRADIŠTA	BLOK NA PERIFERIJI BAŠ KOG GRADIŠTA
		
REZULTATI ANKETE O BLOKOVIMA U BAŠ KOG GRADIŠTU		
Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?		
Više od sto godina (dve, tri generacije).	50%	67%
Između deset i sto godina (jedna, dve generacije).	33%	33%
Između pet i deset godina (jedna generacija).	17%	0%
Manje od deset godina.	0%	0%
Da li volite što živite baš na ovom mestu?		
Da.	100%	100%
Ne.	0%	0%
Da li poznajete svog prvog suseda?		
Da.	100%	100%
Ne.	0%	0%
Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?		
Znam ih sve.	67%	100%
Znam većinu.	33%	0%
Ne znam većinu.	0%	0%
Ne znam nikoga.	0%	0%
Da li poznajete ljude iz susednog bloka?		
Uglavnom da.	100%	100%
Uglavnom ne.	0%	0%
Da li se sa susedima družite:		
na ulici?	33%	50%
u dvorištu bloka?	0%	0%
u centru grada?	67%	50%
na nekom drugom mestu?	0%	0%
Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?		
Da.	100%	100%
Ne.	0%	0%
Da li većinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?		
Da.	0%	100%
Ne.	100%	0%
Da li u centar naselja odlazite:		
zbog nabavke?	16,5%	50%
posla?	16,5%	0%
druženja?	67%	50%

E KA

Osnovni podaci o E ki

Geografski položaj:	5° 21' 58" s. g. š. 20° 22' 04" i. g. d.
Nadmorska visina:	80 m n. v.
Tipologija naselja:	ruralno
Veličina naselja:	dužina je 1,3 km, a širina 1,9 km
Oblik naselja:	nepravilan
Površina naselja:	2,5 km ²
Broj stanovnika naselja:	5.172
Gustina naseljenosti:	2.069 st/ km ²

Slika 259. E ka (satelitski snimak iz 2007)

Slika 260. Struktura E ke (1996)

E ka se nalazi u jugoistočnom delu Vojvodine i u središtu Srednjobanatskog okruga, uz reku Begej. Dužinom je postavljena u pravcu severozapad-jugoistok. Nalazi se 10 km južno od Zrenjanina, između Begeja i magistralnog puta Zrenjanin – Beograd⁸⁹. Naselje ima izuzetno povoljan geografski položaj, a drumskim i vodnim saobraćajem je dobro povezano sa svim naseljima iz okruženja.

Okolina E ke oduvek je bila povoljna za naseljavanje, pa su se razni narodi tu zadržavali još pre nove ere. Naselje je nastalo u XII veku, u vreme turske vladavine. Sredinom XV veka, a većinom u vreme Velike seobe Srba 1690. godine pod vođstvom patrijarha Arsenija Černojevića, u E ku su se naselili Srbi. E ka se prvi put spominje u pisanim delima u XVIII veku, kada je započeta i kolonizacija Banata. Tom prilikom su doseljeni i Nemci, Rumuni, Francuzi, Bugari i dr. Po etkom 1920. godine u E ki je došlo do seobe stanovnika. U novoosnovano selo Stajicevo preselile su se

⁸⁹ <http://www.adf.org.yu/crdaserbia/Projects/Communities/10-06.html> (12. 7. 2007).

gotovo sve srpske porodice. Posle oslobodjenja, 1945. godine, Ečka je poela naglo da se razvija. Zbog razvoja industrije u Zrenjaninu veći i broj stanovnika iz sela je našao posao u gradu. Napredak industrije i drugih privrednih grana uticao je na socijalnu strukturu Ečke, pri čemu se smanjio broj zemljoradnika, a povećao broj radnika doma instav. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine Ečka ima 5.172 stanovnika od kojih najviše Srba i Rumuna.⁹⁰

Osnovne karakteristike strukture Ečke

Granica Ečke je zatvorena pravilna linija (Slika 259). Sa svih strana naselja granice su spojne linije parcela polublokova i obradivih površina. U Ečki je zastupljen pravilan, skoro ortogonalan sistem ulica (Slika 260). Zbog manjih odstupanja od potpune pravilnosti saobraćajne mreže blokovi su, osim pravougaonog oblika, još i trapezasti, a jedan je petougao. U naselju ima 26 blokova i 15 polublokova, različitih veličina. Površina najvećeg bloka je 18,6 ha (620 m x 300 m), a najmanjeg 1,68 ha (240 m x 70 m). Tipičan blok ima površinu od 4,5 ha (150 m x 300 m). Proporcijski odnosi strana su u intervalu od 1:2 do 1:8.

Namena svih blokova je stanovanje, dok se centralni sadržaji nalaze u nekoliko objekata u centru naselja. Na zapadnoj strani Ečke se nalazi blok, uređen kao parkovska površina, sa rekonstruisanim dvorcem iz 1820. godine (Slika 261). Blokovi Ečke su isparcelisani na parcele približno pravougaonih oblika. One su svojim užim stranama okrenute ka glavnim ulicama usled čega izgled kraja strana blokova čine ograde dve podužno postavljene parcele. Unutar parcela su organizovane tri prostorne celine, kućno dvorište (Slika 262), ekonomsko dvorište i bašta.

Osnovne karakteristike identiteta Ečke

Ravan teren je omogućio formiranje skoro pravilnog oblika naselja, ortogonalnog sistema ulica i blokova. Blizina reke uslovala je pojavu krivih linija dva polubloka. U okruženju su obradive površine i močvare. Pošto u blizini Ečke nema prirodnog uzvišenja sa kojeg bi se naselje moglo u celini sagledati, pojedini delovi se mogu sagledati jedino kretanjem po ulicama.

U panorami naselja dominiraju krovovi objekata, crkveni toranj i zelenilo. Karakter Ečke je ruralan. Osnovna karakteristika naselja su poljoprivredne parcele i obradive površine oko naselja, što najviše doprinosi da se Ečka sagledava kao selo. Glavne reperne tačke u Ečki su crkva i dvorac (Slika 261). Jedino mesto okupljanja je centar sela u kojem se nalazi crkva. Ljudi se, posle obavljenog posla, uglavnom druže sa svojim susedima ispred svojih kuća, na ulicama.

Dvorac u Ečki je izgradio grof Lazar Agošton 1820. godine. Do sada je, pod nadzorom stručnjaka za Zaštitu spomenika kulture Zrenjanin, izvršena rekonstrukcija

⁹⁰ Podaci o Ečki preuzeti sa sajta: <http://www.zrenjanin.org.yu/opstina/nasmesta/ecka.htm#polozaj> (maj 2007).

postojeće i hotelskog dela objekta (Slika 262). Gradi se novi dependans, a planira se i izgradnja teniskih terena, bazena, lekarske ordinacije, kongresnog centra sa nekoliko sala i de je selo.⁹¹ Dvorac je proglašen za spomenik kulture 2001. godine.⁹² Predstavlja veliki potencijal za razvoj E ke.

Slika 261. Rekonstruisani dvorac u E ki

Slika 262. Kuća na dvorište na jednoj parceli u E ki

PRIKAZ BLOKA U CENTRU E KE

Ovaj blok je izabran za istraživanje jer je jedan od najstarijih blokova u E ki. Interesantan je, takođe, i zbog netipičnog petougastog oblika osnove, a osim stanovanja ima i parkovsku površinu u kojoj se nalazi verski objekat.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka u centru E ke

Blok se nalazi u blizini jugozapadne granice E ke (Slika 263). Severoistočna granica bloka je glavna naseljska saobraćajnica, pa je ovaj blok drumskim saobraćajem dobro povezan i sa drugim delovima naselja, a i sa susednim mestima. Blok je svojom dužinom postavljen u pravcu severozapad-jugoistok tako da su njegove parcele orijentisane u pravcu severoistok-jugozapad. Blok je ograničen sa četiri ulice, aktivne saobraćajne, dvosmerne, kolsko-pešačke površine.

Morfologija bloka u centru Bačkog Gradišta

Oblik bloka:	pravilan, geometrijski, petougast
Dimenzije bloka:	518 m, 269 m, 115 m, 423 m i 125 m (bruto), 495 m, 228 m, 107 m, 401 m i 98 m (neto)
Površina bloka:	10,96 ha (bruto), 9 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:2,4 (bruto), 1:2,6 (neto)

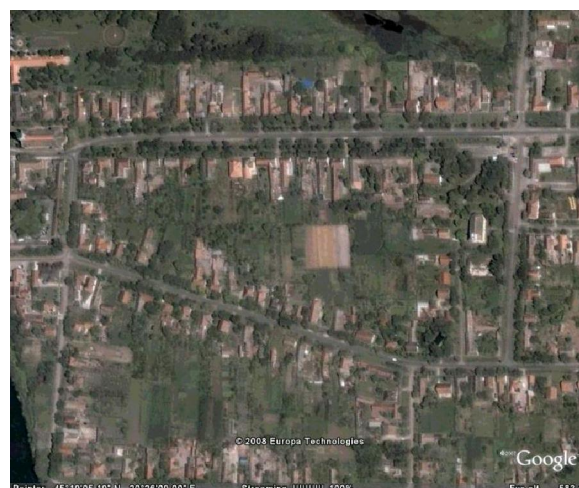
⁹¹ <http://www.banaterza.eu/srpski/D/dvorac%20lazar%ecka/index.htm>

⁹² http://srbija.bazanekretnina.com/Vesti/Dvorac_Ecka_u_novom_ruhu.html

Blok je izdjeljen na 41 parcelu različitih oblika, dimenzija, površina i na ina organizacije, a na jugoistočnoj strani ima veće zelenu površinu sa verskim objektom. Ima pravougaonih i trapezastih oblika parcela. Najveća parcela se nalazi na severoistoku bloka i pravougaonog je oblika. Namijenjena je za stanovanje, kao i sve okolne parcele, a njena površina je 0,44 ha (40 m x 110 m). Najmanja parcela se nalazi na severozapadu bloka, pravougaonog je oblika, površine 0,04 ha (13 m x 28 m). Ona je, takođe, namenjena za stanovanje. U okviru ovog centralnog bloka u E ki tipu na parceli je pravougaonog oblika i površine 0,15 ha (20 m x 73 m). Izgrađena površina bloka obuhvata 1,44 ha (13%), a neizgrađena 9,52 ha (87%) (Slika 264). Odnos izgrađene i neizgrađene površine je 1:6,6.

Slika 263. Urbanistička dispozicija bloka u centru E ke (satelitski snimak iz 2007)

Slika 264. Centralni blok u E ki (satelitski snimak iz 2007)

Po širini bloka se uo avaju, sa kraće strane, dve podužne i jedna poprečna parcela, a sa duže strane 1 podužna i 4 poprečne parcele. Po dužini bloka sa jedne strane se nalazi 18, a sa druge 19 poprečnih parcela. Kućna i ekonomska dvorišta su različitih veličina, ali su dobro insolirana i provetrena. Na parceli se izdvajaju veće površine bašti. Pošto su stambeni objekti prizemni odnosno njihovih visina prema dužinama dvorišta omogućavaju dobre ekološke uslove. Sve ulice obuhvataju dvosmerne kolovoze, obostrane zelene površine i trotoare, ali su različitih širina. Dok je širina glavne ulice 45 m, pristupne ulice su po 24 m. Visine objekata uz ulicu su uglavnom po 6 m ili 7 m, pa je odnos tih visina prema širinama ulica 1:4, 1:3,43, 1:6,4 i 1:7,5. Udaljenost nizova objekata na jugoistočnoj strani bloka i objekata susednog bloka je 85 m, usled postojanja veće zelene površine oko crkve. Zaključuje se da su ekološki uslovi na svim okružujućim ulicama centralnog bloka u E ki veoma povoljni i da predstavljaju veoma prijatna mesta za socijalizaciju.

Funkcionalne karakteristike bloka u centru E ke

Centralni blok u E ki je stambene namene, a jedino se u jugoistom delu bloka nalazi verski objekat. Na svim parcelama su organizovana kućna, ekonomska dvorišta i veće bašte. U ekonomskim dvorištima su manji pomoćni objekti. U javnom

prostoru oko bloka su obezbeđeni koloski pešački i pristupi do parcela. Oko crkve je veća zelena površina. Unutar bloka je veća obradiva površina koja je izdvojena na pojedinačne bašte. Uz saobraćajne površine su organizovani drvoredi. Zbog velike količine zelenih površina ekološki uslovi u ovom bloku su veoma povoljni. Iako i frekventnija glavna ulica nema izražen štetni uticaj, zahvaljujući i veoma jakim trorednim drvoredima i zelenim površinama.

Sve ulice oko bloka su dvosmerne koloski pešačke, a po njima se kreću i bicikli. Nema predviđenih parking mesta. U pojedinim dvorištima postoje površine za parkiranje privatnih vozila i poljoprivredne mehanizacije. Do većine parcela u centralnom bloku se pristupa koloskim površinama. Do parcela na jugoistočnoj strani bloka, koje su udaljene u odnosu na regulacionu liniju bloka, obezbeđen je koloski pešački pristup "slepom" ulicom. Do pojedinih parcela se pristupa preko zelene površine. U sve objekte, glavne i pomoćne, ulazi se indirektno, preko dvorišta.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru E ke

Način građenja bloka je ivični. Regulaciona i građevinska linija se ne poklapaju jedino na jugoistočnom delu bloka gde su veća zelena površina i crkva. Na tom delu je niz objekata udaljen za oko 60 do 85 m. Na taj način je, ipak, obezbeđen neprekinut niz fasada prema ulicama, pa time i zatvorenost bloka. Zato unutrašnje površine bloka nije moguće sagledati sa ulica. Sistem građenja ovog bloka je zatvoren, a usled postojanja kontinuiteta izgrađenih površina na regulacionoj liniji bloka u dužini od 1.205 m, što čini 91% od ukupnog obima bloka koji iznosi 1.329 m.

Objekti centralnog bloka u E ke su najčešće postavljeni podužno na parcelama, pri čemu su užom stranom okrenuti ka ulici. Iza glavnog objekta se nižu sporedni i pomoćni objekti manjih dimenzija i lošijeg boniteta. Krovovi su dvovodni ili četvorovodni nad složenim osnovama. Postoji i specifičan verski objekat koji se izdvaja od okolnih građevina svojim oblikom, volumenom i namenom. Većina objekata u ovom bloku je pravougaone osnove, a ima i objekata "L" i dva objekta "U" oblika. Objekti su prizemni. Zbog karakterističnog položaja objekata na parceli i na način njihovog oblikovanja prema ulicama se formiraju specifični nizovi različitih veličina pojedinačnih fasada koje su povezane ogradama. Postoji velika raznolikost po pitanju boniteta objekata. Stambeni objekti su uglavnom dobrog boniteta, za razliku od svih ostalih koji su ili srednjeg ili lošeg boniteta. Svi objekti su građeni na tradicionalan način, uz primenu starih materijala: opeke, drveta, crepa i stakla.

Ostale karakteristike bloka u centru E ke

Objekti u okviru ovog bloka su u privatnom vlasništvu, sem crkve koja je u društvenom vlasništvu, kao i sve neizgrađene površine. Veoma mala bruto gustina stanovanja od 11 st/ha posledica je male izgrađene površine i manjeg broja stanovnika u okviru centralnog bloka u E ke.

Prema anketi je ispitano 60 građana. Etrdeset osam (80%) anketiranih građana je izjavilo da njihove porodice žive u naselju više od 100 godina, a 12 (20%) je izjavilo da su njihove porodice tu između 50 i 100 godina. Niko od ispitanika nije manje od 50 godina prisutan u selu. Većina anketiranih, njih 52 (87%), je izjavila da voli što živi baš na tom mestu, a samo njih 8 (13%) ne voli što tu živi. Svi anketirani, njih 60 (100%), izjavili su da poznaju svog prvog suseda. Svi stanovnici ovog bloka poznaju i druge stanovnike svog bloka. Njih 30 (50%) poznaje sve stanovnike svog bloka, a 30 (50%) zna većinu. Većina anketiranih, njih 50 (83%), poznaje i stanovnike iz susednog bloka, a 10 (17%) ih ne poznaje. Svi anketirani, zna i njih 60 (100%), se druže sa svojim susedima na ulici. Svi ispitanici građani, njih 60 (100%), izjavili su da imaju privatnost u svom stambenom prostoru, sve neophodne namirnice nabavljaju u nekom drugom prostoru naselja, a u centar sela odlaze radi nabavke.

Blok u centru E koje se spolja sagledava sa svih okolnih ulica. Blok je moguće sagledati i sa crkvenog tornja, kao jedine visinske tačke u selu. U letnjem i prolećnom periodu sagledavanje bloka je otežano zbog prisustva zelenila ispred objekata. Vizure unutar bloka postoje jedino prema pojedinačnim dvorištima koja nisu ograničena. Ovaj centralni blok u E koji se prepoznaje po verskom objektu zbog kojeg ima malo većina i značaj za sve stanovnike, u odnosu na ostale blokove naselja.

Numerički pokazatelji bloka u centru E koje

Tabela 23. Numerički pokazatelji za blok u centru E koje

VELIČINA	IZNOS	PROCENAT
Površina bloka (bruto)	10,96 ha	100%
Površina bloka (neto)	9 ha	82%
Javna površina bloka	1,96 ha	18%
Izgrađena površina bloka	1,44 ha	13%
Razvijena izgrađena površina bloka	1,44 ha	/
Neizgrađena površina bloka	9,52 ha	87%
Saobraćajna površina bloka	0,44 ha	4%
Površina za aktivni saobraćaj	0,44 ha	4%
Površina za mirujući saobraćaj	0 ha	0%
Broj parking mesta	0	/
Slobodna površina bloka	0,80 ha	7,3%
Zelena površina bloka	8,28 ha	75,5%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,13	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,16	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	13%
Procenat zauzetosti (neto)	/	16%
Broj stanovnika	123	/
Gustina stanovanja (bruto)	11 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	14 st/ha	/

PRIKAZ BLOKA NA PERIFERIJI E KE

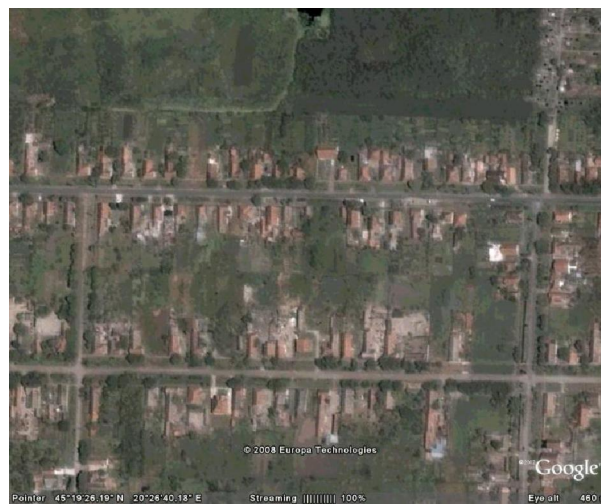
Ovaj blok je izabran za istraživanje jer se nalazi na periferiji naselja, a predstavlja tipičan blok u seoskom naselju.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji E ke

Blok se nalazi u severoistočnom delu naselja (Slika 265). Iako je formiran uz samu granicu sela, ovaj periferni blok je ipak u neposrednoj blizini centra i svih ostalih granica, jer je selo veoma male površine. Blok je kolsko-pešačkim saobraćajem povezan sa svim drugim delovima naselja. U neposrednom okruženju su blokovi slične prostorne organizacije i karakteristika, a sa severoistočne strane je polublok koji se parcele graniče sa obradivim površinama. Blok je svojom dužinom postavljen u pravcu severozapad - jugoistok. Blok je ograničen sa četiri pristupne kolsko-pešačke ulice, koje su deo ortogonalnog sistema ulica u E ke (Slika 266).

Slika 265. Urbanistička dispozicija perifernog bloka u E ke (satelitski snimak iz 2007)

Slika 266. Periferni blok u E ke (satelitski snimak iz 2007)

Morfologija bloka na periferiji E ke

Oblik bloka:	pravilan, pravougaoni
Dimenzije bloka:	162 m i 396 m (bruto), 134 m i 375 m (neto)
Površina bloka:	6,42 ha (bruto), 5,03 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:2,44 (bruto) odnosno 1:2,8 (neto)

Blok je izdvojen na 32 parcele pravougaonih oblika koje su različitih dimenzija. Proporcijski odnosi strana pravougaonih parcela su u intervalu 1:2 do 1:4. Najveća parcela je površine 0,27 ha (36 m x 75 m), najmanja je površine 0,05 ha (12,7 m x 36 m), a tipična parcela je površine 0,15 ha (20 m x 75 m). Od ukupne bruto površine od 6,42 ha (100%), izgrađena površina obuhvata 0,8 ha (12,5%), a neizgrađena 5,62 ha (87,5%). Odnos izgrađene i neizgrađene površine je 1:7.

Periferni blok u E ki se po širini sastoji od dve podužno postavljene parcele, a po dužini od 16 poprečno preseca i jedne podužne. Objekti na svim parcelama bloka su okrenute ka ulicama. Iza stambenih objekata su pomoćni, a na parceli se izdvajaju tri celine: kućno dvorište, ekonomski deo i bašta. Odnos visina objekata prema dužinama dvorišta u najvećem broju omogućava dobre ekološke uslove. Uže parcele nemaju dovoljno prostora za boravak na otvorenom u kućnom dvorištu niti obezbećuju dobre higijenske uslove u ekonomskim dvorištima. Objekti su izgrađeni na regulacionoj liniji bloka, ali nisu postavljeni neposredno jedan uz drugi, pa ne formiraju neprekinute nizove. Zbog toga je blok na nekoliko mesta otvoren prema javnoj površini. Povezanost unutrašnjeg i spoljašnjeg prostora ne narušava privatnost stanovnika bloka, jer nema interesovanja da se u prostore, dostupne sa javne površine, uopšte i pristupa. Te otvorene zelene površine bi mogle da se transformišu u veoma prijatna mesta za socijalizaciju stanovnika sela.

Poprečni profili ulica oko perifernog bloka u E ki su 25 m, a obuhvataju kolovoz od 6 m, obostrane zelene površine i obostrane trotoare. Visine objekata uz ulicu su 7 m, pa je odnos visine objekata prema širini ulice 1:3,4. Usled postojanja obostranih drvoreda i veće zelene površine obezbećeni su dobri ekološki uslovi, a negativni uticaji saobraćaja se uopšte i ne osećaju.

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji E ke

Namena svih glavnih objekata u okviru ovog bloka je jednorodno stanovanje. U dvorištima, iza glavnih objekata su pomoćni namenjeni gajenju životinja ili uvanju alata i poljoprivredne mehanizacije. Površine dvorišta uz stambene objekte služe za boravak ljudi na otvorenom, za sedenje, rad i igru dece, ekonomska dvorišta za odgoj životinja i smeštaj poljoprivrednih mašina, a u baštama se gaje biljke, voće i povrće. Na okružujućim saobraćajnim površinama se odvija aktivni kolsko-pešački saobraćaj i pristupa se do objekata i dvorišta. Zelene površine uz kolovoze imaju kanale za odvođenje vode sa okolnih površina. Veća širina uličnih profila predstavlja i zaštitu od širenja požara.

Trotoari su uski, pa se kolovoz koristi i za pešačko kretanje. Pešački pristupi do objekata ovog bloka su omogućeni direktno sa trotoara ili zelenih površina, a ulazi u objekte su indirektni, preko dvorišta. Kolski pristup nije obezbeđen za svaku parcelu, pa se pojedinim dvorištima pristupa preko zelene površine. Pristupne površine se veoma često koriste i kao parkinzi za poljoprivredne mašine.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka na periferiji E ke

Na inženjerskoj građenju bloka na periferiji E ke je iverni. Objekti su u najvećem broju postavljeni na regulacionu liniju, mada ima i nekoliko objekata sa predbaštama. Izgled bloka formiraju objekti i duže ograde između njih. Sistem građenja bloka je zatvoreni, usled postojanja kontinuiteta izgrađenih površina na regulacionoj liniji bloka u dužini od 768 m, što predstavlja 75% od ukupnog obima bloka od 1.018 m.

Svi objekti u ovom bloku su veoma slični po svojoj morfologiji i nameni, pa samim tim i po načinu života ljudi u njima. Položaj objekata na parcelama je podužni, pri čemu su uže strane orijentisane ka ulicama. Gabariti objekata su najčešće pravougaonog oblika, a ima ih i "L" oblika. Svi objekti su prizemni, a krovovi su jednovodni, dvovodni ili četvorovodni, prekriveni crepom. Jednoporodi ne stambene kuće su građene na tradicionalan način, pa su primenjeni sledeći građevinski materijali: opeka, drvo, crep i staklo. Većina kuća je dobrog boniteta, dok su pomoćni objekti uglavnom lošeg. Pojedina dvorišta i pristupne površine su veoma neuređeni.

Ostale karakteristike bloka na periferiji E ke

Svi objekti na parcelama u okviru ovog bloka su u privatnom vlasništvu, dok su dvorišta društvena, data vlasnicima objekata na korišćenje. Usled postojanja prizemnih stambenih objekata i manjeg broja članova u pojedinačnim domaćinstvima bruto gustina stanovanja je veoma mala i iznosi 15 stanovnika/ha, a neto gustina stanovanja 19 stanovnika/ha.

O socijalnim kontaktima koji se odvijaju u okviru bloka može se zaključiti na osnovu rezultata sprovedene ankete. Ispitano je 60 stanovnika koji žive u ovom bloku. Pedeset anketiranih građana (83% od ukupnog broja anketiranih) je izjavilo da njihove porodice žive u Eki preko 100 godina, a njih 10 (17%) sa svojim porodicama žive između 50 i 100 godina. To znači da su svi starosedeoci i da nema došljaka. Pola anketiranih, njih 30 (50%), voli, a pola ne voli što živi baš na tom mestu. Svog prvog suseda, kao i sve stanovnike svog bloka, ali i iz susednog poznaju svi anketirani građani, znači njih 60 (100%). Većina anketiranih stanovnika Eke, njih 43 (72%), druži se sa svojim susedima na ulici, a 27 (28%) se druži u centru. Svi anketirani, njih 60 (100%), izjavili su da imaju privatnost u svom stambenom prostoru, kao i da većinu namirnica, koje su im svakodnevno potrebne nabavljaju van svog bloka. Većina ispitanika, njih 43 (72%), odlazi u centar naselja zbog nabavke, a 27 (28%) zbog druženja. Može se zaključiti da su ljudi iz ovog perifernog bloka u Eki veoma upućeni jedni na druge, svi se međusobno poznaju i svakodnevno ostvaruju kontakte, ali i da im nedostaju centralni sadržaji koji bi im podigli standard života na jedan viši nivo.

Kako je ovaj periferni blok zatvoren to se on spolja može sagledati kretanjem okružujućim ulicama. Na ulicama oko ovog bloka primetno je slabo i neujednaeno osvetljenje, pa se u nekom periodu teško stvara slika o ovom bloku. On je specifičan po jednoprodinim prizemnim objektima i značajan samo onim stanovnicima koji u njemu žive.

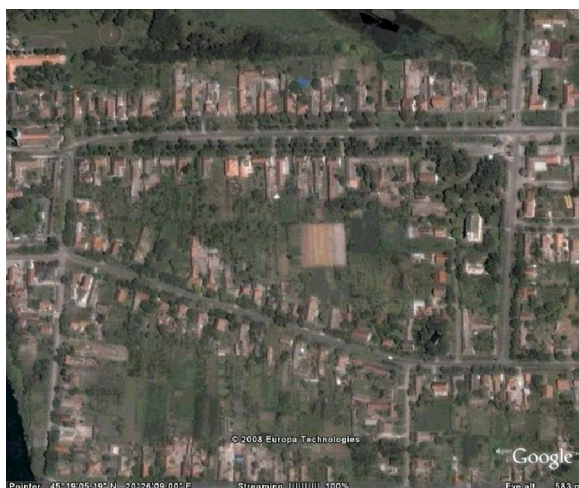
Numerički pokazatelji bloka na periferiji E ke

Tabela 24. Numerički pokazatelji za blok na periferiji E ke

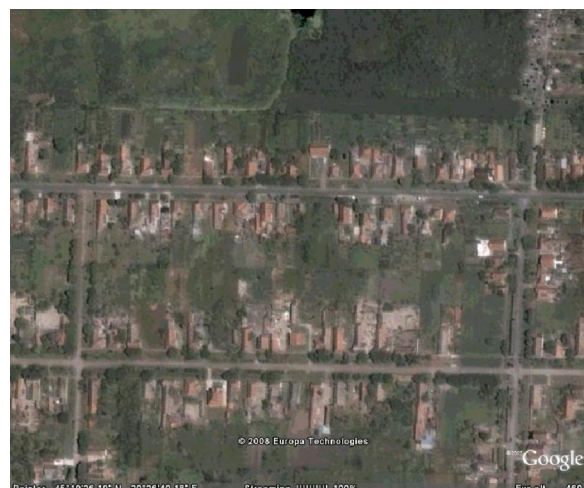
VELIČINA	IZNOS	PROCENAT
Površina bloka (bruto)	6,42 ha	100%
Površina bloka (neto)	5,03 ha	78%
Javna površina bloka	1,39 ha	22%
Izgrađena površina bloka	0,8 ha	12,5%
Razvijena izgrađena površina bloka	0,8 ha	/
Neizgrađena površina bloka	5,62 ha	87,5%
Saobraćajna površina bloka	0,22 ha	3,4%
Površina za aktivni saobraćaj	0,22 ha	3,4%
Površina za mirujući saobraćaj	0 ha	0%
Broj parking mesta	0	/
Slobodna površina bloka	0,15 ha	2,3%
Zelena površina bloka	6,05 ha	94%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,12	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,16	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	12,46%
Procenat zauzetosti (neto)	/	15,9%
Broj stanovnika	96	/
Gustina stanovanja (bruto)	15 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	19 st/ha	/

UPOREDNA ANALIZA DVA BLOKA U E KI

Na osnovu činjenice da su oba analizirana bloka veoma blizu jedan drugom, a da se nalaze uz suprotne granice sela E ke, centralni (Slika 267) uz jugozapadnu granicu, a periferni (Slika 268) uz severoistočnu, može se zaključiti da je naselje veoma male površine.

Slika 267. Centralni blok u E ki
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 268. Periferni blok u E ki
(satelitski snimak iz 2007)

Granice oba bloka su četiri ulice, iako je centralni blok petougaoanog oblika, a periferni pravougaoanog. Površina centralnog bloka (10,96 ha) je 1,7 puta veća od površine perifernog bloka (6,42 ha). Proporcijski odnosi širina i dužina oba bloka su približno isti i iznose 1:2,4. Odnosi visina objekata blokova i širina okružuju ih ulica su, takođe, približno jednaki i iznose 1:3,4. Jedino je taj odnos nešto veći na jugoistočnoj strani centralnog bloka, na kojoj su objekti više uviseni u odnosu na regulacionu liniju (1:4, 1:6,4 i 1:7,5). Oba bloka se sastoje od dva niza parcela, s tim što se i na obje strane nalaze parcele, koje su svojim užim stranama okrenute prema ulicama. Centralni blok (Slika 267) se sastoji od 41 parcele, a periferni (Slika 268) od 32. Pošto je površina centralnog bloka 1,7 puta veća od površine perifernog bloka, a broj parcela 1,3 puta, može se zaključiti da su parcele u oba bloka približno istih površina. Dok je najveća parcela u centralnom bloku (0,44 ha) 1,6 puta veća od najveće parcele u perifernom bloku (0,27 ha), dotle su najmanje parcele oba bloka približno iste površine, centralnog 0,04 ha, a perifernog 0,05 ha. Tipična parcela za oba bloka je ista i iznosi 0,15 ha. U centralnom bloku ima pravougaoanog i trapezastih oblika parcela, dok su u perifernom bloku samo pravougaoani oblici parcela.

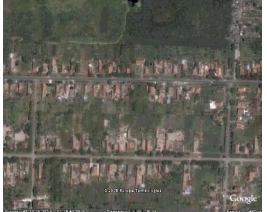
Oba bloka su karakteristična po jednorodnom tipu stanovanja, s tim što se u centralnom bloku izdvaja još i verski objekat. Slobodne površine oko oba bloka služe za aktivni saobraćaj, pristupe do objekata i dvorišta, dok planirano parkiranje ne postoji. Dvorišta oba bloka se koriste za boravak na otvorenom i za gajenje biljaka i životinja. Ulazi u objekte oba bloka su indirektni, preko dvorišta. Do površina unutar oba bloka su formirani kolski pristupi, ali se do pojedinih dvorišta prilazi i preko zelenih površina. Pristupi se u oba bloka povremeno koriste za parkiranje poljoprivrednih mašina. Na inženjerska oba analizirana bloka u Eki je ista. Procenat dužina fasada u nizu, u bloku u centru iznosi 91% od ukupnog obima bloka merenog po regulacionoj liniji, dok je taj procenat u perifernom bloku 75%. Izgrađeni objekti u oba bloka su morfološki veoma slični, pa se blokovi međusobno i ne razlikuju. U oba bloka dominiraju jednorodni stambeni objekti na parcelama. Uglavnom su zastupljeni objekti čije su osnove pravougaoanog oblika ili oblika slova "L". U centralnom bloku su uočeni i dva objekta "U" oblika, kao i verski objekat koji se izdvaja i po lokaciji i po volumenu. U oba bloka su prizemni objekti, a u centralnom bloku se svojom visinom ističe jedino crkveni objekat. Svi objekti u oba bloka su građeni na tradicionalan način starim materijalima.

U oba bloka su objekti u privatnom vlasništvu, dok je jedino crkva u centralnom bloku, u društvenom vlasništvu. Sve površine oba bloka su u društvenom vlasništvu. Oba analizirana bloka u Eki je moguće sagledati kretanjem po okružujućim ulicama. Crkveni toranj predstavlja potencijalni vidikovac sa kojeg bi se moglo sagledati čitavo selo. Na osnovu sprovedenih anketa na 120 anketiranih stanovnika zaključuje se da su u oba bloka dobri socijalni kontakti, da se stanovnici međusobno dobro poznaju i druže. Iako su oba bloka veoma slična centralni se lakše prepoznaje zbog prisustva verskog objekta. Zbog toga je centralni blok značajniji ne samo za svoje stanovnike, već i za sve stanovnike Eke, dok je periferni blok, u kojem je zastupljeno samo stanovanje, značajniji jedino za svoje stanovnike.

Tabela 25: Uporedna analiza dva bloka u E ki

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU E KE	BLOK NA PERIFERIJI E KE
PROSTORNO-FIZIČKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U E KI		
Udaljenost od granica naselja	različit	različit
Granice bloka	4 ulice	4 ulice
Oblik bloka	petougao	pravougao
Dimenzije bloka (bruto i neto)	518 m, 269 m, 115 m, 423 m i 125 m (bruto), 495 m, 228 m, 107 m, 401 m i 98 m (neto)	162 m i 396 m (bruto) 134 m i 375 m (neto)
Površina bloka (bruto i neto)	10,96 ha (bruto) 9 ha (neto)	6,42 ha (bruto) 5,03 ha (neto)
Proporcijski odnosi strana bloka	1:2,4 (bruto) 1:2,6 (neto)	1:2,44 (bruto) 1:2,8 (neto)
Odnos visine objekta i širine ulice	1:3,43 1:4 1:6,4 1:7,5	1:3,4
Broj parcela	41	32
Površina najveće parcele bloka	0,44 ha (40 m x 110 m)	0,27 ha (36 m x 75 m)
Površina najmanje parcele bloka	0,04 ha (13 m x 28 m)	0,05 ha (12,7 m x 36 m)
Površina tipične parcele bloka	0,15 ha (20 m x 73 m)	0,15 ha (20 m x 75 m)
Oblici parcela	Pravougao, trapezasti	Pravougao
Odnos izgrađene i neizgrađene površine	1:6,6	1:7
FUNKCIONALNE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U E KI		
Namena objekata bloka	verska, stambena, pomoćna	stambena, pomoćna
Namena neizgrađene površine	aktivni saobraćaj, pristup, parkiranje mehanizacije, boravak na otvorenom, gajenje biljaka i životinja	aktivni saobraćaj, pristup, parkiranje mehanizacije, boravak na otvorenom, gajenje biljaka i životinja
Pristupi do objekata	indirektan preko dvorišta	indirektan preko dvorišta
Pristupi do dvorišta	kolski preko pristupnih površina ili zelenih površina, pešački preko trotoara	kolski preko pristupnih površina ili zelenih površina, pešački preko trotoara
ARHITEKTONSKO-GRADIVINSKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U E KI		
Namena objekata u bloku	ivični	ivični
Sistem gradnje u bloku	zatvoreni	zatvoren
Procenat fasada u nizu	91%	75%
Tipologija objekata	kućna na parceli, u nizu, pravougao i oblika "L" i "U"	kućna na parceli, u nizu, pravougao i oblika "L"
Spratnost objekata	P	P
Materijalizacija objekata	tradicionalni	tradicionalni

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU EKE	BLOK NA PERIFERIJ EKE		
				
OSTALE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U EKI				
Vlasništvo objekata bloka	privatno i društveno	privatno		
Vlasništvo površina bloka	društveno	društveno		
Sagledivost bloka	sa crkvenog tornja, kretanjem po okružujućim ulicama	sa crkvenog tornja, kretanjem po okružujućim ulicama		
Socijalni kontakti u bloku	ljudi se međusobno dobro poznaju i druže se	ljudi se međusobno dobro poznaju i druže se		
Prepoznatljivost bloka	verski objekat i jednorodinske stambene kuće	jednorodinske stambene kuće		
Značaj bloka	za svoje stanovnike i za druge stanovnike Eke	samo za svoje stanovnike		
NUMERIČKI POKAZATELJI BLOKOVA U EKI				
NUMERIČKI POKAZATELJI	IZNOS	PROCENTI	IZNOS	PROCENTI
Površina bloka (bruto)	10,96 ha	100%	6,42 ha	100%
Površina bloka (neto)	9 ha	82%	5,03 ha	78%
Javna površina bloka	1,96 ha	18%	1,39 ha	22%
Izgrađena površina bloka	1,44 ha	13%	0,8 ha	12,5%
Razvijena izgrađena površina bloka	1,44 ha	/	0,8 ha	/
Neizgrađena površina bloka	9,52 ha	87%	5,62 ha	87,5%
Saobraćajna površina bloka	0,44 ha	4%	0,22 ha	3,4%
Površina za aktivni saobraćaj	0,44 ha	4%	0,22 ha	3,4%
Površina za mirujući saobraćaj	0 ha	0%	0 ha	0%
Broj parking mesta	0	/	0	/
Slobodna površina bloka	0,80 ha	7,3%	0,15 ha	2,3%
Zelena površina bloka	8,28 ha	75,5%	6,05 ha	94%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,13	/	0,12	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,16	/	0,16	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	13%	/	12,46%
Procenat zauzetosti (neto)	/	16%	/	15,9%
Broj stanovnika	123	/	96	/
Gustina stanovanja (bruto)	11 st/ha	/	15 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	14 st/ha	/	19 st/ha	/

URBANISTIČKA DISPOZICIJA BLOKA	BLOK U CENTRUMU	BLOK NA PERIFERIJAMA
		
REZULTATI ANKETE O BLOKOVIMA U OBA VEŠTAČENJA		
Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?		
Više od sto godina (dve, tri generacije).	80%	83%
Između pedeset i sto godina (jedna, dve generacije).	20%	17%
Između deset i pedeset godina (jedna generacija).	0%	0%
Manje od deset godina.	0%	0%
Da li volite što živite baš na ovom mestu?		
Da.	87%	50%
Ne.	13%	50%
Da li poznajete svog prvog suseda?		
Da.	100%	100%
Ne.	0%	0%
Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?		
Znam ih sve.	50%	100%
Znam veštinu.	50%	0%
Ne znam veštinu.	0%	0%
Ne znam nikoga.	0%	0%
Da li poznajete ljude iz susednog bloka?		
Uglavnom da.	83%	100%
Uglavnom ne.	17%	0%
Da li se sa susedima družite:		
na ulici?	100%	72%
u dvorištu bloka?	0%	28%
u centru grada?	0%	0%
na nekom drugom mestu?	0%	0%
Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?		
Da.	100%	100%
Ne.	0%	0%
Da li veštinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?		
Da.	0%	0%
Ne.	100%	100%
Da li u centar naselja odlazite:		
zbog nabavke?	100%	72%
posla?	0%	0%
druženja?	0%	28%

TOVARIŠEVO

Osnovni podaci o Tovariševu

Geografski položaj:	45° 25' 10" s. g. š. 19° 20' 50" i. g. d.
Nadmorska visina:	87 m n. v.
Tipologija naselja:	ruralno
Oblik naselja:	složen, geometrijski
Veličina naselja:	dužina je 2,3 km, a širina 2,0 km
Površina naselja:	3,7 km ²
Broj stanovnika:	3.185
Gustina naseljenosti:	861 stanovnika/ km ²

Slika 269. Tovariševo (satelitski snimak iz 2007)

Slika 270. Granica Tovariševa

Tovariševo se nalazi na zapadu Vojvodine, na jugozapadu Bačke i na zapadu Južnobačke okruge, a pripada opštini Bačka Palanka. Selo je udaljeno oko 15 km od Bačke Palanke kojoj gravitira, a po 5 km od okolnih sela. Ono se nalazi i u blizini državne granice sa Hrvatskom, a najbliže veće hrvatsko naselje, Vukovar, je na udaljenosti od 25 km. Tovariševo je sa neposrednim i daljim okruženjem povezano drumskim i vodnim saobraćajem. Kroz naselje prolazi magistralni put M-18 Bačka Palanka – Odžaci, koji Tovariševo povezuje sa Bačkom Palankom na jugu i Odžacima na severu. Nekadašnja željeznička pruga tangira površinu naselja sa jugozapadne strane, ali je van funkcije. Severoistočno od Tovariševa, na 1,5 km, nalazi se kanal Karavukovo - Bački Petrovac (Slika 269). Naziv Tovariševo nastalo je od staroslovenske reči tovar, što znači i blago. U pisanim spisima se prvi put pojavilo 1650. godine kao naseljeno mesto pod nazivom Stovarili. Nekoliko decenija kasnije od latinskog naziva Tovarisoa (Tovarissova) nastalo je ime Tovariševo. U naselju je 1715. godine živelo 15 srpskih porodica, 1722. godine 29, a 1768. godine u njemu je živelo 78 porodica. Osnovna grana privrede je oduvek bila poljoprivreda. Tovariševo

je tipično vojvođansko naselje. Formiralo se uz raskrnicu značajnijih puteva, a zatim se postepeno širilo, bez ikakvih ograničenja, na sve strane. U naselju, kao i u njegovom okruženju nema zagađivanja. Slabije razvijen saobraćaj, takođe, ne stvara nikakva zagađivanja, pa su ekološki uslovi u selu veoma povoljni. Jedna od većih negativnosti sela je odsustvo kanalizacije.⁹³

Osnovne karakteristike strukture Tovariševa

Granica naselja je izlomljena pravilna linija. Prirodne granice su granice linije između u bašti privatnih parcela polublokova i obradivih površina, a stvorene granice su ulice koje se nalaze između blokova i obradivih površina (Slika 270). Oblik naselja je proistekao iz oblika blokova i polublokova koji su se formirali uz uličnu mrežu. Po obodu naselja su specifični polubloкови sa velikom dubinom parcela koje su bašte povezane sa obradivim površinama. Uvođenjem ulice iza bašti polublokova onemogućeno je razvijanje privatnih parcela na okolne obradive površine. Mreža ulica u Tovariševu je ortogonalna, pa su i blokovi pravilnih oblika (Slike 269. i 270). Ulice su široke i prave, a samo je jedna blago zakrivljena. U centru se dve glavne ulice seku pod pravim uglom. Ulice u centru naselja su šire nego na periferiji sela.

Blokovi su potpuno pravilnih oblika, sem onih koji su se formirali uz krivolinijske ulice. Ukupan broj blokova je 33, a polublokova 20. U Tovariševu ima najviše pravougaonih blokova, ali i trapezastih, trouglastih, dva lepezasta, jedan približno kvadratni i nekoliko blokova nepravilnih oblika. Primetna je raznolikost blokova, kako prema veličinama i površinama blokova, tako i prema proporcijским odnosima širine prema dužini strana. Površina najvećeg bloka u Tovariševu je 13,3 ha (350 m x 380 m), a proporcijски odnos strana je 1:1,1. Najmanji blok ima površinu od 2,24 ha (80 m x 280 m), a proporcijски odnos strana je 1:3,5. Prosečna površina bloka je 4,5 ha (150 m x 300 m) sa proporcijским odnosom strana 1:2. Blokovi u Tovariševu se uglavnom sastoje od dva niza parcela koje su orijentisane užom stranom prema ulici. Zbog toga se izgled bloka sastoji od užih fasada kuća i ograda sa ulaznim kapijama. Širina bloka je uslovljena dužinama dve parcele, pa se sa obje strane bloka najčešće sagledavaju podužni zidovi objekata i ograde parcela. Parcele su uske i dugačke, a sastoje se od kućnog dvorišta, ekonomskog dela i bašte. U centralnom području parcele su manjih dužina u odnosu na one koje su dalje od centra ili se nalaze na samoj granici sela. Samo u dva bloka je prisutna orijentacija parcela prema ulici i na obje strane delovima blokova. Takva pojava je u selu jedina uz glavne ulice na koje blokovi izlaze svojim širinama.

Osnovne karakteristike identiteta Tovariševa

Teren celog naselja i atara oko njega je ravniarski. Tovariševo se nalazi na lesnoj terasi. Ima visoke podzemne vode, ali se vode odvođe prema kanalu DTD, koji prolazi sredinom atara. Kuće su sa dvovodnim krovovima, a svojim pročeljem su okrenute ka javnom, uličnom prostoru. Postavljene su podužno na parceli. Objekti su

⁹³ M. Radojčin, *Tovariševo – iz prošlosti sela i stanovništva*.

ili pravougaoni ili u obliku latini nog slova "L". Unutar ekonomskog dvorišta su pomoćni objekti. Preovlađujuća namena blokova u Tovariševu je stambena. U centru sela, na uglovima četiri bloka, uz glavne ulice Milete Protića i Maršala Tita, organizovani su centralni sadržaji. U centru sela su: Rimokatolička crkva, Pravoslavna crkva, pošta, mesna kancelarija, sportska hala, zdravstvena ambulanta, tržni centar i pijaca. U centru je i spomenik Mileti Protiću. Postoje tri bloka koja imaju isključivo javni karakter, blok na zapadnom delu naselja, na kojem se nalazi seosko groblje, zatim blok na jugu, sa Fudbalskim stadionom "Tovariševo" i blok sa motokros stazom na mestu nekadašnje ciglane, na severozapadu. Osnovna zemljišna zadruga se nalazi na severu naselja kao posebna celina. Uz železničku stanicu je postavljen mlin "Livade".

U Tovariševu ne postoje tačke sa kojih bi se selo moglo sagledati u celini. Nema prirodnih uzvišenja u okruženju, a ni visokih objekata. Jedino je moguće sagledavanje pojedinih delova naselja sa pristupačnih saobraćajnih ili slobodnih površina (Slika 271). Pošto je naselje sa prizemnim objektima to se ono potpuno uklapa u okolnu prirodnu sredinu. Naznaku naselju, iz daljine, daju jedino crkveni tornjevi koji dominiraju ravnicom (Slika 272).

Slika 271. Pogled na jedan ambijent Tovariševa 2006.

Slika 272. Crkveni tornjevi u Tovariševu

Karakter naselja u celini je ruralni. Iako i centralni deo sela u kojem su i javni objekti nije tako uređen da bi stvorio karakter urbanog prostora. Jedna od karakteristika naselja je izdvajanje romskog stanovništva. Iako je Tovariševo jedno malo selo ije se stanovništvo dobro međusobno poznaje, postoji izdvajanje stambenih parcela na kojima žive Romi. Te stambene celine se nalaze na severozapadu i na jugu naselja, a organizovane su u vidu nizova kuća u polublokovima.

Najznačajniji objekti u selu su Pravoslavna crkva, rimokatolička parohija i Rimokatolička crkva (Slika 272). Dok je pravoslavna crkva stavljena pod zaštitu države kao istorijski spomenik kulture, dotle je Rimokatolička crkva van upotrebe i prepuštena procesu propadanja. Spomenik Mileti Protiću u centru sela je jedna od retkih takva prepoznavanja Tovariševa. Glavna mesta okupljanja u selu su uz javne građevine i površine. U zavisnosti od doba dana ili praznika ljudi se okupljaju ispred Pravoslavne crkve, zdravstvene ustanove ili u sportskoj hali u centru sela, kao i na

stadionu i na groblju na periferiji sela. Ljudi se spontano okupljaju i na mestu gde je formiran manji trg u centru, uz zdravstveni dom, a u blizini autobusnog stajališta i uz javnu esmu. U vreme pija nog dana, svakog etvrtka pre podne, mesto okupljanja postaje površina iza tržnog centra, a uve e su kafi i glavna mesta okupljanja mladih.

PRIKAZ BLOKA U CENTRU TOVARIŠEVA

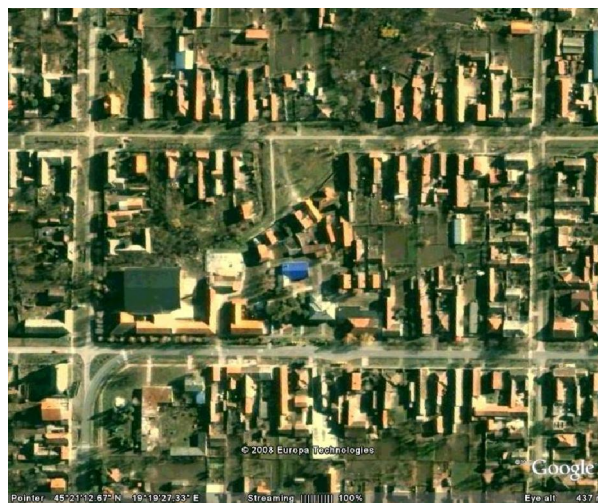
Ovaj blok je izabran za istraživanje jer se nalazi u geometrijskom središtu naselja, a jedini ima nestambene sadržaje.

Prostorno-fizi ke karakteristike bloka u centru Tovariševa

Blok se nalazi u centru Tovariševa na raskrsnici najvažnijih saobra ajnica (Slika 273). Zapadna granica bloka je glavna naseljska saobra ajnica tako da je ovaj blok povezan drumskim saobra ajem i sa drugim naseljima. Kolsko-peša kim saobra ajnicama je dobro povezan i sa svim drugim delovima naselja. Blok je svojom dužinom postavljen u pravcu sever-jug tako da su njegove parcele orijentisane u pravcu istok - zapad. Blok je ograni en sa etiri ulice: Milete Proti a na severu, Jugoslovenske armije na zapadu, Svetozara Markovi a na jugu i Maršala Tita na istoku. Sve etiri ulice su aktivne saobra ajne, dvosmerne, kolsko-peša ke površine.

Slika 273. Urbanisti ka dispozicija bloka u centru Tovariševa (satelitski snimak iz 2007)

Slika 274. Centralni blok u Tovariševu (satelitski snimak iz 2007)

Morfologija bloka u centru Tovariševa

Oblik bloka:	pravilan, pravougaoni (Slika 274)
Dimenzije bloka:	183,5 m i 378 m (bruto), 153 m i 357 m (neto)
Površina bloka:	6,94 ha (bruto), 5,46 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:2,1 (bruto), 1:2,3 (neto)

Blok je izdijeljen na 50 parcela različitih oblika, dimenzija, površina i na ina organizacije. Ima kvadratnih, pravougaonih, trapezastih i složenih. Najveća parcela se nalazi na severu bloka i trapezastog je oblika, površine 0,33 ha (55 m, 70 m, 40 m i 70 m). Na njoj su izgrađeni sportska hala i košarkaški tereni. Na susednim parcelama su osnovna škola, dečji vrt i jednoporodična stambena kuća. Najmanja parcela se nalazi u centralnom delu bloka, trapezastog je oblika, površine 0,02 ha (22 m, 10 m, 18 m i 15 m). Na njoj je stambeno-poslovni objekat. U okviru ovog centralnog bloka u Tovariševu nema tipične parcele. Od ukupne bruto površine od 6,94 ha (100%) izgrađena površina obuhvata 1,52 ha (22%), a neizgrađena 5,42 ha (78%). Odnos izgrađene i neizgrađene površine je 1:3,57. Razvijena izgrađena površina je 3,05 ha, jer osim prizemnih objekata ima i spratnih.

Parcele i objekti na njima nisu ravnomerno raspoređeni, pa se stiče utisak neorganizovanosti površine bloka. Širina školske zgrade je 10 m, sportske hale 35 m, a dvorišta između škole i hale svega 6,5 m. Pošto je odnos visine školskog objekta (10 m) i dvorišta 1,5:1, a hale (20 m) i dvorišta 3:1 zaključuje se da je dvorište veoma usko i uvek u senci. Ekološki uslovi koji su stvoreni usled izgradnje sportske hale su veoma nepovoljni. Odnosi visina prizemnih stambenih objekata (6 m) prema dužinama dvorišta (23 m) je 1:3,8, što omogućava dobre ekološke uslove. Objekti sa jedne strane zatvaraju blok, dok sa druge, suprotne strane otvaraju dozvoljavajući i saobraćaj u unutrašnjem prostoru. Širine okružujućih ulica su 27 m, 18 m, 25,5 m i 27,5 m, a obuhvataju kolovoz, obostrane zelene površine i trotoare. Visine objekata uz ulicu su uglavnom 6 m ili 7 m, ali na mestu gde je škola visina objekta je 10 m, pa je odnos visina objekata prema širinama ulica 1:2,57, 1:2,7, 1:3,2 i 1:3,4. Veća širina ulice i manja visina objekata stvaraju povoljne ekološke uslove.

Funkcionalne karakteristike bloka u centru Tovariševa

Centralni blok u Tovariševu je sa mnoštvom sadržaja. Većina objekata uz ulicu Maršala Tita je nestambena. Od 14 objekata samo su četiri stambena. Tu su: dečja ustanova i ogranak Biblioteke "Veljko Petrović", zatim Osnovna škola "Mileta Protić", veterinarska stanica, otkupna stanica mleka, ambulanta, samoposluga i apoteka u prizemlju višeporodične stambene zgrade, Restoran "Vojvodina", Kafić "Tolak" i nekoliko trgovina u prizemljima jednoporodičnih stambenih objekata. U ulici Milete Protića je sportska hala i 4 stambena objekta. U ulicama Svetozara Markovića i Jugoslovenske armije su stambeni objekti sa nekoliko prodavnica. U svim dvorištima ima i pomoćnih objekata.

U javnom prostoru oko bloka su organizovani kolski i pešački saobraćaj, kao i pristupi do parcela. Ispred restorana i sportske hale postoje i manje parking površine. Oko javnih građevina su zelene površine. U ulici Jugoslovenske armije, unutar bloka, je veća zelena površina javnog karaktera. Uz stambene objekte su kućna dvorišta, iza njih i ekonomska, a na pojedinim parcelama ima i bašti. Uz sportsku halu je i košarkaški teren. Uz školsku zgradu organizovano je manje dvorište za okupljanje mlade. Sve slobodne i zelene površine, pa i dvorišta unutar parcela, nedovoljno su uređene. Sve ulice oko bloka su dvosmerne kolsko-pešačke, a po njima se kreću i

bicikli. Ima oko 40 predviđenih parking mesta. U pojedinim dvorištima postoje garaže ili površine za parkiranje privatnih vozila. Do većine parcela u centralnom bloku u Tovariševu se pristupa kolsko-peškim površinama, sem do 10 parcela. Do njih nije predviđen asfaltni prilaz, ali postoji mogućnost pristupa od kolovoza preko zelene površine. U objekte se najčešće ulazi indirektno, preko dvorišta. Direktni ulaz u objekte, sa trotoara ulice, imaju sve javne građevine. U svim pomoćnim objektima se ulazi iz dvorišta.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru Tovariševa

Na inženjerska rešenja bloka u centru Tovariševa je iverziona i građevinska linija se poklapaju, sem na delu bloka uz ulicu Jugoslovenske armije, na kojem su četiri parcele uvršene u odnosu na regulacionu liniju bloka. Osam objekata je uvršeno za 1 do 2 m u odnosu na regulacionu liniju, ali se na njenom mestu nalaze ograde sa kapijama. Na taj način je, ipak, obezbeđen neprekinut niz fasada prema ulicama, pa time i zatvorenost bloka. Zato unutrašnje površine bloka nije moguće sagledati sa ulica, sem zelene površine unutar bloka koja je povezana sa javnim prostorom. Sistem građenja ovog bloka je zatvoren, usled postojanja kontinuiteta izgrađenih površina na regulacionoj liniji bloka u dužini od 874 m, što čini 86% od ukupnog obima bloka koji iznosi 1.020 m. Objekti centralnog bloka u Tovariševu su najčešće postavljeni podužno na parcelama, pri čemu su užom stranom okrenuti ka ulici. Iza glavnog objekta se nižu sporedni i pomoćni objekti manjih dimenzija i lošijeg boniteta. Krovovi su jednovodni, dvovodni ili četvorovodni nad složenim osnovama. Postoje i specifični objekti kao što su sportska hala, škola i ambulanta. Oni se izdvajaju od okolnih građevina svojim oblicima, volumenima i namenama.

Većina objekata u ovom bloku je pravougaone osnove, a ima i objekata u obliku slova "L". Objekti su različitih spratnosti: P, Pod.+P, Sut.+P+1, Pod.+P+1, P+1. Stambeni i pomoćni objekti su najčešće prizemni, a nestambeni P+1. Zbog karakterističnog položaja objekata na parceli i na način njihovog oblikovanja prema ulicama se formiraju specifični nizovi uskih fasada, koje su povezane ogradama. Izdvaja se izgled bloka uz ulicu Maršala Tita, jer se sastoji od netipičnih nestambenih građevina. Te građevine su i dobrog boniteta, za razliku od svih ostalih koje su ili srednjeg ili lošeg boniteta. Većina građevina ovog bloka potiče iz najstarijeg vremena postojanja Tovariševa, dok su objekti uz ulicu Maršala Tita noviji. Stariji objekti su građeni na tradicionalan način. Na njima su primenjeni stari materijali: opeka, drvo, crep i staklo. Najstarijih 5 objekata su od čerpiča. Na novijim objektima su primenjeni i savremeni materijali: beton, armirani beton, elik, salonit i lim.

Ostale karakteristike bloka u centru Tovariševa

Većina objekata u okviru ovog bloka je u privatnom vlasništvu. Sve javne građevine su u društvenom vlasništvu, kao i sve neizgrađene površine. Manja bruto gustina stanovanja od 27 st/ha i neto gustina stanovanja od 34 st/ha, posledica su prisustva većeg broja nestambenih objekata i niže spratnosti stambenih kuća. Realna gustina stanovanja u okviru ovog bloka dobila bi se razunanjem odnosa ukupnog

broja stanovnika (188) i samo stambene površine (4 ha). U tom slučaju gustina stanovanja bi bila 47st/ha.

Prema anketi je ispitano 60 stanovnika. Dvadeset i četiri (40%) anketirani stanovnika su izjavila da njihove porodice žive u naselju više od 100 godina. Isto toliko, njih 24 (40%), izjavilo je da su njihove porodice tu između 50 i 100 godina, 6 (10%) ispitanika je u Tovariševu između 10 i 50 godina, a 6 (10%) anketiranih su tu manje od 10 godina. Većina anketiranih, njih 54 (90%), izjavila je da voli što žive baš na tom mestu, a samo njih 6 (10%) ne voli što tu živi. Svi anketirani, njih 60 (100%), izjavili su da poznaju svog prvog suseda. Većina anketiranih stanovnika poznaje i druge stanovnike svog bloka. Njih 18 (30%) poznaje sve stanovnike svog bloka, 18 (30%) poznaju većinu, a 24 (40%) anketirani građani ne znaju većinu stanovnika svog bloka. Ni jedan ispitanik nije izjavio da ne poznaje nikog iz svog bloka. Većina anketiranih, njih 36 (60%), poznaje i stanovnike iz susednog bloka, a 24 (40%) ih ne poznaje. Najviše anketiranih, njih 30 (50%), druži se sa svojim susedima na ulici, 12 (20%) u centru i isto toliko, njih 12 (20%), na nekom drugom mestu, dok se samo 6 (10%) anketiranih druži sa susedima u dvorištu bloka. Svi ispitanici građani, njih 60 (100%), izjavili su da imaju privatnost u svom stambenom prostoru. Pola anketiranih stanovnika bloka, njih 30 (50%), izjavilo je da sve neophodne namirnice nabavlja u okviru svog bloka, dok ih pola (50%) kupuje u nekom drugom prostoru naselja. U centar grada, radi posla, odlazi 30 (50%) anketiranih građana, radi nabavke 18 (30%), a radi druženja 12 (20%).

Blok u centru Tovariševa se spolja sagledava sa svih okolnih ulica, a delimično se može sagledati i iznutra, sa zelene površine koja je uvećana u odnosu na regulacionu liniju bloka. Blok je moguće sagledati i sa crkvenog tornja, kao jedine visinske tačke u selu. U letnjem i prolećnom periodu sagledavanje bloka je otežano zbog prisustva zelenila ispred objekata. Vizure iz bloka su moguće jedino ka unutrašnjosti pojedinih dvorišta i sa već spomenute zelene površine. Prepoznatljivost ovog centralnog bloka u Tovariševu vezana je za sve nestambene objekte koji se, osim namenom, ističu i svojim volumenima. Značajni su: sportska hala, osnovna škola, dečja ustanova, ambulanta. Takođe, kao elementi prepoznavanja bloka veoma su važni i esma i spomenik Mileti Protiću. Ovaj centralni blok, koji ima zastupljene razne sadržaje u svojim objektima, značajan je ne samo za svoje stanovnike, već i za sve ostale, pa i za posetioce iz drugih naselja.

Numeri i pokazatelji bloka u centru Tovariševa

Tabela 26. Numeri i pokazatelji za blok u centru Tovariševa

VELI INA	IZNOS	PROCENAT
Površina bloka (bruto)	6,94 ha	100%
Površina bloka (neto)	5,46 ha	79%
Javna površina bloka	1,48 ha	21%
Izgrađena površina bloka	1,52 ha	22%
Razvijena izgrađena površina bloka	3,05 ha	/
Neizgrađena površina bloka	5,42 ha	78%
Saobraćajna površina bloka	2,43 ha	35%
Površina za aktivni saobraćaj	2,25 ha	32,4%
Površina za mirujući saobraćaj	0,18 ha	2,6%
Broj parking mesta	66	/
Slobodna površina bloka	1,52 ha	22%
Zelena površina bloka	1,47 ha	21%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,44	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,56	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	21,9%
Procenat zauzetosti (neto)	/	27,8%
Broj stanovnika	188	/
Gustina stanovanja (bruto)	27 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	34 st/ha	/

PRIKAZ BLOKA NA PERIFERIJI TOVARIŠEVA

Ovaj blok je izabran za istraživanje zbog toga što je na samoj granici naselja, a u neposrednoj blizini centra. On predstavlja tipičan blok u ruralnom naselju.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji Tovariševa

Iako je ovaj blok na periferiji naselja, nalazi se u neposrednoj blizini centra. Blok je kolsko-pešačkim saobraćajem povezan kako sa centrom sela tako i sa svim drugim delovima naselja. Nalazi se u blizini najznačajnije saobraćajnice koja prolazi kroz naselje i povezuje ga sa drugim susednim naseljima, pa se iz ovog bloka lako stiže i do drugih naseljenih mesta (Slika 275). Ovaj blok je najbliži severnoj granici Tovariševa, ali i od ostalih nije previše udaljen. U neposrednom okruženju bloka su blokovi slične prostorne organizacije i karakteristika. Blok je svojom dužinom postavljen u pravcu sever - jug. Blok je ograničen sa četiri ulice: Krajiškom na severu, Lenjinovom na istoku, Vojvođanskom na jugu i Jugoslovenske armije na zapadu. Sve okružujuće ulice su kolsko-pešačke i predstavljaju deo ortogonalnog sistema ulica u Tovariševu (Slika 276).

Slika 275. Urbanistička dispozicija perifernog bloka u Tovariševu (satelitski snimak iz 2007)

Slika 276. Periferni blok u Tovariševu (satelitski snimak iz 2007)

Morfologija bloka na periferiji Tovariševa

Oblik bloka:	pravilan, geometrijski, skoro kvadratni
Dimenzije bloka:	179 m i 202 m (bruto), 150,5 m i 181 m (neto)
Površina bloka:	3,6 ha (bruto), 2,7 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:1,1 (bruto) odnosno 1:1,2 (neto)

Blok je izdjeljen na 25 parcela različitih dimenzija, površina i oblika. Ima pravougaonih i trapezastih parcela. Proporcijski odnosi strana pravougaonih parcela su 1:2, 1:3,5, i 1:3,7. Najveća parcela je pravougaonog oblika, površine 0,29 ha (30 m x 95 m). Najmanja parcela je isto pravougaonog oblika, površine 0,035 ha (10 m x 35 m). Tipična parcela je pravougaona, površine 0,08 ha (15 m x 55 m). Od ukupne bruto površine od 3,6 ha (100%) izgrađena površina obuhvata 0,5 ha (13,9%), a neizgrađena 3,1 ha (86,1%). Odnos izgrađene i neizgrađene površine je 1:6,2.

Po širini bloka uoči ulice se dve podužne parcele, a po dužini jedna podužna parcela uzbočuju ulicu i 8 poprečno presečenih parcela. Odnosi visina objekata prema dužinama dvorišta su u intervalu od 1:2,9 do 1:5,8, pa su, shodno tome obezbeđeni dobri ekološki uslovi. Uže parcele na kojima su objekti širine do 10 m, nemaju dovoljno prostora za boravak na otvorenom u kućnom dvorištu niti obezbeđuju dobre higijenske uslove u ekonomskim dvorištima. Objekti zatvaraju blok i štite njegovu unutrašnjost od nepovoljnih uticaja saobraćaja i pogleda iz javnog prostora. Veće dimenzije bašti omogućavaju bavljenje povrtarstvom i voćarstvom. Poprečni profili ulica oko perifernog bloka u Tovariševu su njihova karakteristika. Širina su 18,5 m, 21 m, 26,5 m i 29 m, a obuhvataju kolovoz, obostrane zelene površine i jednostrane ili obostrane trotoare. Visine objekata su od 5 m do 8 m, pa je odnos visina objekata prema širinama ulica 1:2,6, 1:3,1, 1:3,5 i 1:3,6. Poprečni profili ulica omogućavaju dobre ekološke uslove, a predstavljaju i zaštitu od širenja požara.

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji Tovariševa

Namena veine objekata u okviru ovog bloka je stanovanje. Samo se u jednom objektu pored stanovanja nalazi i trgovina. U dvorištima, iza glavnih objekata, nalaze se pomoćni. Na okružujućim saobraćajnim površinama se odvija aktivni kolsko-pešački saobraćaj i pristupa se do objekata i dvorišta. Zelene površine uz kolovoze imaju kanale za odvođenje vode sa okolnih površina. Površine dvorišta uz stambene objekte služe za boravak ljudi na otvorenom, za sedenje, rad i igru dece, ekonomska dvorišta služe za odgoj životinja i smeštaj poljoprivrednih mašina, a u baštama se gaje biljke, voće i povrće. Ulica Jugoslovenske armije je frekventnija nego ostale koje su pristupne. Pešačke površine su uske, na nekim stranama ulica ih i nema, pa se ljudi često kreću po zelenim površinama ili po kolovozu. Pešački pristup do objekata ovog bloka je omogućen direktno sa trotoara ili zelenih površina, ali je ulaz u objekte najčešće indirektan, preko dvorišta. Kolski pristup nije obezbeđen za svaku parcelu, pa se pojedinim dvorištima pristupa preko zelene površine. Pristupne površine se veoma često koriste i kao parkinzi.

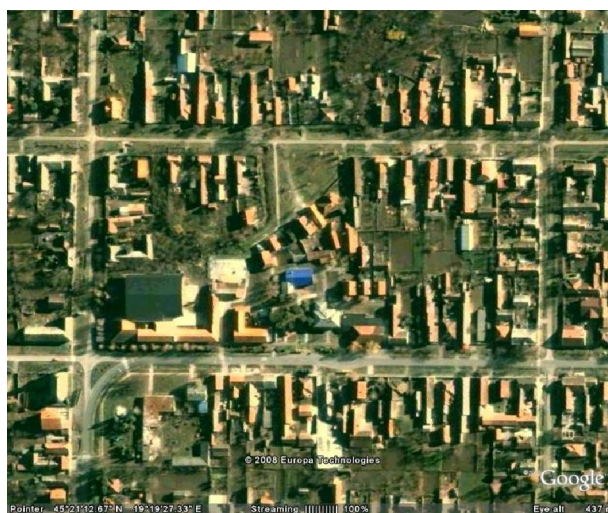
Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka na periferiji Tovariševa

Na inženjerska bloka na periferiji Tovariševa je iverzitet. Zbog karakterističnih položaja objekata na parceli i na ina njihovog oblikovanja prema ulicama se pojavljuju specifični nizovi sličnih fasada, međusobno povezanih zidanim ogradama u kojima su kapije. Zbog toga su unutrašnja dvorišta zatvorena i sakrivena od pogleda sa javne površine. Sistem građevnja ovog bloka je zatvoren, usled postojanja kontinuiteta izgrađenih površina na regulacionoj liniji bloka u dužini od 663 m, što predstavlja 100% od ukupnog obima bloka. Sve građevine u ovom bloku su veoma slične po svojoj morfologiji i nameni, pa i na kraju života ljudi u njima. Objekti su postavljeni paralelno po dužini parcele, pri čemu su svojom širinom okrenuti ka ulici. Iza glavnog objekta, u nastavku ili odvojeno od njega nalaze se pomoćni objekti. Objekti u ovom bloku su najčešće pravougaonog oblika, a ima ih i u obliku slova "L". Prisutne su spratnosti P, P+1 i Pod.+P+1. Samo su dva objekta spratna, dok su svi ostali prizemni. Krovovi su jednovodni, dvovodni ili četvorovodni. Jednoporodne stambene kuće su građene na tradicionalan način, pa su primenjeni sledeći građevinski materijali: opeka, drvo, crep i staklo. Krovovi svih objekata su prekriveni crepom. Većina kuća je dobrog boniteta, dok su pomoćni objekti uglavnom lošeg. Pojedina dvorišta i pristupne površine su veoma neuređeni. Opremljenost bloka urbanim mobilijarom je saglediva jedino uz ulica Lenjinove i Krajiške. U njima ima dovoljno osvetljenja, a postavljeno je i 6 klupa.

Ostale karakteristike bloka na periferiji Tovariševa

Svi objekti na parcelama u okviru ovog bloka su u privatnom vlasništvu, dok su dvorišta društvena, data vlasnicima objekata na korišćenje. Usled postojanja prizmenih stambenih objekata bruto gustina stanovanja je veoma mala i iznosi 17 stanovnika/ha. Neto gustina stanovanja je 22 stanovnika/ha.

O socijalnim kontaktima koji se odvijaju u okviru bloka može se zaključiti na osnovu rezultata sprovedene ankete. Ispitano je 60 stanovnika koji žive u ovom bloku. Osamnaest anketiranih (30% od ukupnog broja anketiranih) je izjavilo da njihove porodice žive u Tovariševu preko 100 godina. Isto toliko, zna i njih 18 (30%) anketiranih sa svojim porodicama žive između 50 i 100 godina u Tovariševu, a između 10 i 50 godina u ovom naselju žive porodice 24 (40%) anketiranih stanovnika. Niko od anketiranih nije prisutan u Tovariševu manje od 10 godina. Svi anketirani građani, njih 60 (100%), izjavilo je da vole što žive baš na tom mestu. Svog prvog komšiju poznaju, takođe, svi anketirani stanovnici, zna i njih 60 (100%). Trideset šest (60%) anketiranih poznaje sve stanovnika svog bloka, njih 24 (40%) znaju većinu, a nijedan nije izjavio da ne zna većinu ili da nikoga ne poznaju u svom bloku. Svi anketirani stanovnici, njih 60 (100%), poznaje ljude iz susednog bloka. Nijedan anketirani nije izjavio da ne poznaje stanovnike iz susednog bloka. Polovina anketiranih, njih 30 (50%), druži se sa svojim susedima na ulici, 18 (30%) anketiranih građana se druži u centru, a 12 (20%) na nekom drugom mestu. Niko nije izjavio da se sa susedima druži u dvorištu svog bloka. Svi anketirani, njih 60 (100%), izjavilo je da ima privatnost u svom stanu. Velika većina ispitanika je izjavila da većinu namirnica koje su im svakodnevno potrebne nabavlja van svog bloka. Samo 6 (10%) anketiranih stanovnika misli da nemaju privatnosti. Polovina (50%) ispitanika odlazi u centar grada zbog nabavke, 18 (30%) zbog druženja, a 12 (20%) zbog posla. Može se zaključiti da su ljudi iz ovog perifernog bloka u Tovariševu veoma upućeni jedni na druge, svi se međusobno poznaju i svakodnevno ostvaruju kontakte. Kako je blok zatvoren, to se on spolja može sagledati kretanjem okružujućim ulicama. Na ulicama oko ovog bloka primetno je slabo i neujednačeno osvetljenje, pa se u noćnom periodu teško stvarna slika o ovom bloku. Ovaj blok je specifičan po jednopodiznim prizemnim objektima. U ovom se objekat spratnosti P+1. Pošto je namena bloka stanovanje to je ovaj blok značajan samo onim stanovnicima koji u njemu žive.

Slika 277. Centralni blok u Tovariševu
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 278. Periferni blok u Tovariševu
(satelitski snimak iz 2007)

Numerički pokazatelji bloka na periferiji Tovariševa

Tabela 27. Numerički pokazatelji za blok na periferiji Tovariševa

VELIČINA	IZNOS	PROCENAT
Površina bloka (bruto)	3,62 ha	100%
Površina bloka (neto)	2,76 ha	76,2%
Javna površina bloka	0,86 ha	23,8%
Izgrađena površina bloka	0,55 ha	15,2%
Razvijena izgrađena površina bloka	0,75 ha	/
Neizgrađena površina bloka	3,07 ha	84,8%
Saobraćajna površina bloka	0,34 ha	9,4%
Površina za aktivni saobraćaj	0,30 ha	8,3%
Površina za mirujući saobraćaj	0,04 ha	1,1%
Broj parking mesta	16	/
Slobodna površina bloka	0,08 ha	2,2%
Zelena površina bloka	2,65 ha	73,2%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,21	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,27	/
Procenat zauzetosti (bruto)	/	15,19%
Procenat zauzetosti (neto)	/	19,92%
Broj stanovnika	61	/
Gustina stanovanja (bruto)	17 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	22 st/ha	/

UPOREDNA ANALIZA DVA BLOKA U TOVARIŠEVU

Na osnovu činjenice da je centralni blok jednako udaljen od granica naselja može se zaključiti da je centar Tovariševa u geometrijskom središtu teritorije naselja. Iako je periferni blok bliži severnoj granici naselja on je i u blizini centra, pa se zaključuje da je Tovariševo malo naselje.

Granice oba bloka čine četiri ulice. Oba bloka su pravougaonog oblika, ali je odnos strana perifernog bloka takav da je on skoro kvadratnog oblika. Proporcijski odnosi širina i dužina centralnog bloka (1:2,1 i 1:2,3) su približno 2 puta veći od odnosa strana perifernog bloka (1:1,1 i 1:1,2). Površina centralnog bloka od 6,94 ha je skoro 2 puta veća od površine perifernog bloka od 3,6 ha. Odnosi visina objekata blokova i širina okružuju ih ulica su približno jednaki, kod centralnog bloka između 1:2,57 i 1:3,4, a kod perifernog bloka između 1:2,6 i 1:3,6, pa omogućavaju dobre ekološke uslove.

Oba bloka se sastoje od dva niza parcela, s tim što se i na oba njih stranama nalaze parcele koje su užim stranama okrenute prema ulici. Centralni blok (Slika 277) se sastoji od 50 parcela, a periferni (Slika 278) od 25. Dva puta veći i broj parcela proističe iz činjenice da je centralni blok približno 2 puta veći od perifernog. Najveća parcela u centralnom bloku je trapezastog oblika, površine 0,33 ha (55 m, 70 m, 40 m i 70 m), a u perifernom bloku površine 0,29 ha (30 m x 95 m). Najmanja parcela u centralnom bloku je 0,02 ha (22 m, 10 m, 18 m i 15 m), a u perifernom površine

0,035 ha (10 m x 35 m). Ni u jednom bloku Tovariševa ne postoji tipična parcela. U centralnom bloku ima kvadratnih, pravougaonih, trapezastih i složenih oblika parcela, dok su u perifernom bloku parcele pravougaonih i trapezastih oblika.

Dok je u centralnom bloku prisutna raznolikost namena objekata, na periferiji je zastupljeno samo stanovanje. Slobodne površine oko oba bloka služe za aktivni saobraćaj, pristupe do objekata i dvorišta, dok planirano parkiranje postoji samo u centralnom bloku. Dvorišta oba bloka se koriste za boravak na otvorenom, za gajenje biljaka i životinja, a u centralnom bloku još i za sport i okupljanje. Najčešće ulazi u objekte oba bloka su indirektni preko dvorišta, ali ima i direktnih. Do površina unutar oba bloka su formirani kolski pristupi, ali se do pojedinih dvorišta prilazi preko zelenih površina.

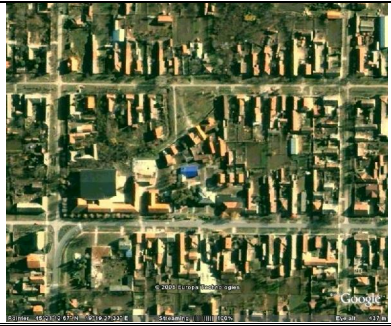

Na inženjerskoj analizi oba analizirana bloka u Tovariševu je izdvojeno. Procenat dužina fasada u nizu u bloku u centru iznosi 86% od ukupnog obima bloka merenog po regulacionoj liniji, dok je taj procenat u perifernom bloku 100%. U oba bloka su prisutni isti tipovi arhitektonskih građevina, pa su blokovi veoma slični. U oba bloka dominiraju jednorodni stambeni objekti na parcelama, pravougaonog oblika ili oblika slova "L". Centralni blok se razlikuje od perifernog jer ima nekoliko nestambenih građevina specifičnih volumena. U oba bloka su i spratnosti objekata iste, P i P+1, s tim što u centralnom bloku ima više spratnih objekata, dok u perifernom bloku samo jedan objekat ima i sprat. Dok su u centralnom bloku zastupljeni i stari i novi materijali, dotle su u bloku na periferiji primenjeni samo stari materijali.

U bloku u centru Tovariševa su objekti i u privatnom i u državnom vlasništvu, dok su u bloku na periferiji svi objekti privatni. U oba bloka sve površine su u državnom vlasništvu. Analizirane blokove u Tovariševu je moguće na istom mjestu sagledati sa crkvenog tornja i kretanjem po okružujućim ulicama. U jedan deo bloka u centru naselja, koji je udaljen u odnosu na regulacionu liniju bloka, može se pristupiti iz javne površine, pa sa njega postoje i vizure iz bloka prema okolnim javnim površinama.

Na osnovu sprovedenih anketa na 120 anketiranih stanovnika zaključuje se da su u oba bloka dobri socijalni kontakti, da se stanovnici međusobno dobro poznaju i druže. Iako su oba bloka veoma slična, centralni se lakše prepoznaje zbog specifičnih građevina kao što su: sportska hala, osnovna škola i ambulanta. Blok na periferiji prepoznaje se po nizovima jednorodnih stambenih objekata. Usled prisustva različitih sadržaja u centralnom bloku on je značajan ne samo za svoje stanovnike, već i za sve stanovnike Tovariševa, dok je periferni blok, u kojem je zastupljeno samo stanovanje, značajan jedino za svoje stanovnike.

Tabela 28: Uporedna analiza dva bloka u Tovariševu

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU TOVARIŠEVA	BLOK NA PERIFERIJI TOVARIŠEVA
PROSTORNO-FIZIČKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U TOVARIŠEVU		
Udaljenost od granica naselja	jednaka	različita
Granice bloka	4 ulice	4 ulice
Oblik bloka	pravougaonik	pravougaonik skoro kvadrat
Dimenzije bloka (bruto i neto)	183,5 m i 378 m (bruto) 153 m i 357 m (neto)	179 m i 202 m (bruto) 150,5 m i 181 m (neto)
Površina bloka (bruto i neto)	6,94 ha (bruto) 5,46 ha (neto)	3,6 ha (bruto) 2,7 ha (neto)
Proporcijski odnosi strana bloka	1:2,1 (bruto) 1:2,3 (neto)	1:1,1 (bruto) 1:1,2 (neto)
Odnos visine objekta i širine ulice	1:2,57 1:2,7 1:3,2 1:3,4	1:2,6 1:3,1 1:3,5 1:3,6
Broj parcela	50	25
Površina najveće parcele bloka	0,33 ha (55 m, 70 m, 40 m i 70 m)	0,08 ha (14 m x 58 m)
Površina najmanje parcele bloka	0,02 ha (22 m, 10 m, 18 m i 15 m)	0,0075 ha (5 m x 15 m)
Površina tipične parcele bloka	ne postoji tipična parcela	ne postoji tipična parcela
Oblici parcela	kvadratni, pravougaoni, trapezasti i složeni	pravougaoni, trapezasti
Odnos izgrađene i neizgrađene površine	1:3,57	1:6,2
FUNKCIONALNE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U TOVARIŠEVU		
Namena objekata bloka	stambena, obrazovna, kulturna, zdravstvena, trgovinska, ugostiteljska, sportska, pomoćna	stambena, pomoćna
Namena neizgrađene površine	aktivni saobraćaj, pristup, parkiranje, boravak na otvorenom, socijalizacija, sport	aktivni saobraćaj, pristup, boravak na otvorenom, gajenje biljaka i životinja
Pristupi do objekata	indirektan preko dvorišta, direktan sa trotoara	indirektan preko dvorišta, direktan pešački sa trotoara ili zelenih površina
Pristupi do dvorišta	preko pristupnih površina, preko zelenih površina	kolski preko pristupnih površina, preko zelenih površina
ARHITEKTONSKO-GRADIVINSKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U TOVARIŠEVU		
Namena građevina u bloku	ivični	ivični
Sistem građevina u bloku	zatvoreni	zatvoren
Procenat fasada u nizu	86%	100%
Tipologija objekata	kuće na parceli, u nizu, pravougaoni i oblika "L"	kuće na parceli, u nizu, pravougaoni i oblika "L"
Spratnost objekata	P, Pod.+P, Sut.+P+1, Pod.+P+1 i P+1	P, P+1 i Pod.+P+1
Materijalizacija objekata	tradicionalni i novi	stari, tradicionalni

URBANISTIČKA DISPOZICIJA	BLOK U CENTRU TOVARIŠEVA	BLOK NA PERIFERIJI TOVARIŠEVA		
				
OSTALE KARAKTERISTIKE BLOKOVA U TOVARIŠEVU				
Vlasništvo objekata bloka	privatno i državno	privatno		
Vlasništvo površina bloka	državno	državno		
Sagledivost bloka	sa crkvenog tornja, kretanjem po okružujućim ulicama, ulaskom u javni deo bloka, a iz njega postoje vizure ka spolja, no u slabo sagledavanje	sa crkvenog tornja, kretanjem po okružujućim ulicama, no u slabo sagledavanje		
Socijalni kontakti u bloku	ljudi se međusobno dobro poznaju i druže se	ljudi se međusobno dobro poznaju i druže se		
Prepoznatljivost bloka	sportska hala, osnovna škola, dečija ustanova, ambulanta, mesnica, spomenik	jednoporodične stambene kuće		
Značaj bloka	za svoje stanovnike i za druge stanovnike Tovariševa	samo za svoje stanovnike		
NUMERIČKI POKAZATELJI BLOKOVA U TOVARIŠEVU				
NUMERIČKI POKAZATELJI	IZNOS	PROCENTI	IZNOS	PROCENTI
Površina bloka (bruto)	6,94 ha	100%	3,62 ha	100%
Površina bloka (neto)	5,46 ha	79%	2,76 ha	76,2%
Javna površina bloka	1,48 ha	21%	0,86 ha	23,8%
Izgrađena površina bloka	1,52 ha	22%	0,55 ha	15,2%
Razvijena izgrađena površina bloka	3,05 ha	/	0,75 ha	/
Neizgrađena površina bloka	5,42 ha	78%	3,07 ha	84,8%
Saobraćajna površina bloka	2,43 ha	35%	0,34 ha	9,4%
Površina za aktivni saobraćaj	2,25 ha	32,4%	0,30 ha	8,3%
Površina za mirujući saobraćaj	0,18 ha	2,6%	0,04 ha	1,1%
Broj parking mesta	66	/	16	/
Slobodna površina bloka	1,52 ha	22%	0,08 ha	2,2%
Zelena površina bloka	1,47 ha	21%	2,65 ha	73,2%
Koeficijent izgrađenosti (bruto)	0,44	/	0,21	/
Koeficijent izgrađenosti (neto)	0,56	/	0,27	/
Procenat zauzetosti (bruto)		21,9%	/	15,19%
Procenat zauzetosti (neto)		27,8%	/	19,92%
Broj stanovnika	188	/	61	/
Gustina stanovanja (bruto)	27 st/ha	/	17 st/ha	/
Gustina stanovanja (neto)	34 st/ha	/	22 st/ha	/

URBANISTIČKA DISPOZICIJA BLOKA	BLOK U CENTRU TOVARIŠEVA	BLOK NA PERIFERIJI TOVARIŠEVA
		
REZULTATI ANKETE O BLOKOVIMA U TOVARIŠEVU		
Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?		
Više od sto godina (dve, tri generacije).	40%	30%
Između pedeset i sto godina (jedna, dve generacije).	40%	30%
Između deset i pedeset godina (jedna generacija).	10%	40%
Manje od deset godina.	10%	0%
Da li volite što živite baš na ovom mestu?		
Da.	90%	100%
Ne.	10%	0%
Da li poznajete svog prvog komšiju?		
Da.	100%	100%
Ne.	0%	0%
Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?		
Znam ih sve.	30%	60%
Znam većinu.	30%	40%
Ne znam većinu.	40%	0%
Ne znam nikoga.	0%	0%
Da li poznajete ljude iz susednog bloka?		
Uglavnom da.	60%	100%
Uglavnom ne.	40%	0%
Da li se sa susedima družite:		
na ulici?	50%	50%
u dvorištu bloka?	10%	0%
u centru grada?	20%	30%
na nekom drugom mestu?	20%	20%
Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?		
Da.	100%	100%
Ne.	0%	0%
Da li većinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?		
Da.	50%	10%
Ne.	50%	90%
Da li u centar naselja odlazite:		
zbog nabavke?	30%	50%
posla?	50%	20%
druženja?	20%	30%

4.1.2. PRIMERI NASELJA I BLOKOVA IZ OKRUŽENJA VOJVODINE

Reprezentativna naselja iz okruženja Vojvodine su izabrana, kako je to već u uvodu rada naglašeno, prema njihovoj poziciji (sva naselja se nalaze neposredno uz granicu sa Vojvodinom), veličini (iz iste države ili područja jedno naselje je veće, a drugo manje) i karakteru (jedno je urbano, a drugo ruralno). Izuzetak je naselje Morahalom u Maarskoj koje je u bliskoj prošlosti bilo seosko, a preraslo je u gradsko. Baš zbog toga ono predstavlja posebno značajan primer naselja za istraživanje. Uslov za izbor parova reprezentativnih naselja iz pojedinačnih susednih država bio je i da se nalaze na međusobno manjoj razdaljini, kako bi se mogli utvrditi i uticaji većih, urbanih naselja na manja, ruralna.

4.1.2.1. PRIMERI NASELJA IZ MAARSKE

Iako je jedan od osnovnih kriterijuma pri izboru reprezentativnih naselja iz okruženja Vojvodine bio zastupljenost i urbanih i ruralnih naselja iz Maarske su izabrana dva urbana naselja za istraživanje, Segedin i Morahalom. Ova dva grada su veoma različita, a Morahalom je specifičan po tome što se od sela razvio u grad. Njegov primer potvrđuje da se urbanost ne postiže velikom teritorijom, brojem stanovnika ili gustinom naseljenosti, već bogatstvom sadržaja.

SEGEDIN (SZEGEDIN)

Osnovni podaci o Segedinu

Država:	Maarska (Slika 279)
Geografski položaj:	46° 15' 20" s. g. š. 20° 09' 18" i. g. d.
Tipologija naselja:	urbano
Površina naselja:	46,95 km ²
Broj stanovnika:	159.681
Gustina naseljenosti:	3.401 st/km ²

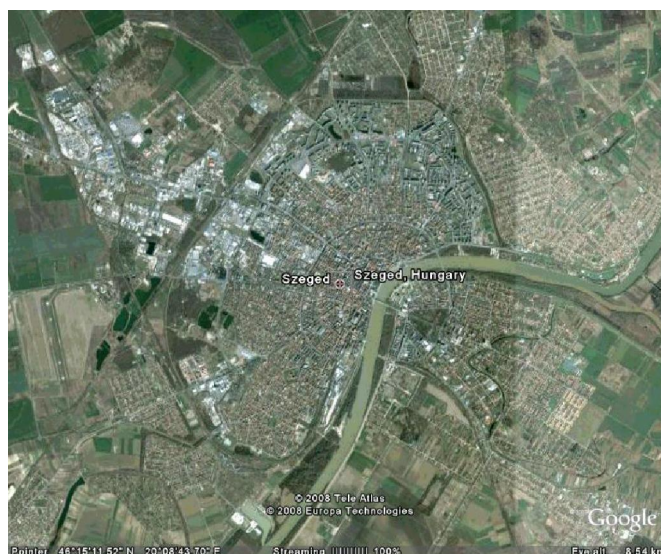
Segedin je grad na jugu Maarske, u blizini granice sa Republikom Srbijom, odnosno Vojvodinom (Slika 279). Nalazi se uz reku Tisu, 45 km severno od Subotice. On predstavlja saobraćajni koridor za sve vidove saobraćaja (Slika 280). Segedin se razvio još u vreme vladavine Rimljana. Prvo je podignuto utvrđenje Partiskus, a zatim se oko njega formiralo trgovačko naselje koje se vremenom proširilo i razvilo u jedan od najznačajnijih gradskih centara u Maarskoj. Segedin se prvi put spominje u pisanim izvorima 1183. godine pod imenom Cegedin, a danas je značajno industrijsko naselje, univerzitetski i kulturni centar Maarske, sa velikim brojem muzeja, pozorišta, istorijskih spomenika i znamenitosti.⁹⁴

⁹⁴ Podaci o Segedinu preuzeti sa sajta:

http://www.putovanja.info/sr/zanimljivosti/2-Destinacije_i_gradovi/80-Segedin_i_Subotica (10. 5. 2007).

Slika 279. Lokacija Segedina u Mađarskoj

Slika 280. Segedin (satelitski snimak iz 2007)

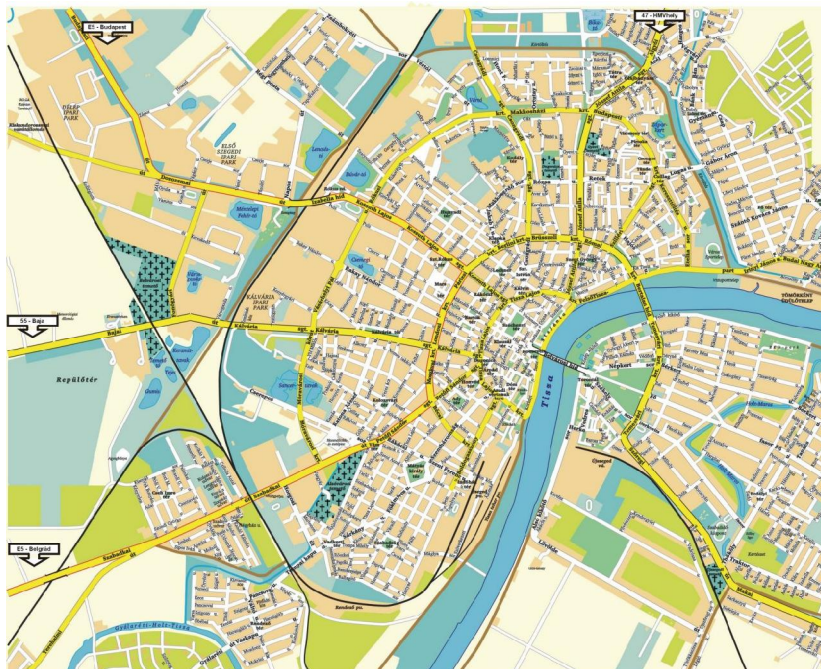
Osnovne karakteristike strukture Segedina

Oblik osnove Segedina je nepravilan kružni. Granice grada su nepravilne, prirodne linije (linije izme u naseljskih parcela i obradive površine i reka Tisa) i pravilne, stvorene (ulice i železnica pruga). Karakteristike su radijalno-koncentrične i ortogonalne šeme ulica koje uslovljavaju i specifične oblike blokova (Slika 281). Segedin se sastoji od velikog broja blokova različitih oblika (nepravilni, složeni, trapezasti, pravougaoni, kvadratni, trougaoni, kružni iseak, deo kružnog prstena i polukružni). U centralnim delovima grada prevladavaju manji blokovi nepravilnih ili trapezastih oblika, dok su na periferiji veći i blokovi pravilnih pravougaonih oblika. Proporcijski odnosi strana blokova su u intervalu od 1:1 do 1:6. Površina najvećeg bloka, koji se nalazi na periferiji na severu grada, je 30 ha (500 m x 600 m), najmanjeg bloka, koji je u centru grada, u blizini reke Tise, je 0,08 ha (25 m x 32 m), a tipičnog 4 ha (250 m x 160 m). Prevladavajuća namena blokova u naselju je stambena. Većina objekata u centru je stambeno-poslovne namene, a izdvaja se veliki broj objekata kulture, uprave, administracije, ugostiteljstva i obrazovanja.

Osnovne karakteristike identiteta Segedina

Segedin se razvijao u ravnici bez prirodnih prepreka, pa se širio nesmetano u svim pravcima formirajući i nepravilni krug. Tisa deli grad na dva dela koji su organizovani oko jednog centra iz kojeg zrakasto polazi 7 saobraćajnica. Panorama i silueta naselja kojom dominiraju visoki objekti i crkveni tornjevi mogu se sagledati sa vodotornja i visokih građevina u naselju, kao i sa veće udaljenosti, sa pristupnih puteva i okolnih površina. Centralni deo Segedina je urbanog karaktera, dok se sa povećanjem udaljenosti od centra karakter naselja polako menja u ruralni. Periferija je ruralnog karaktera, mada ima i veće blokove sa industrijskim kompleksima. Svi trgovi se nalaze u starom jezgru grada i međusobno su povezani pešakim

površinama tako da je ceo centar namenjen okupljanju ljudi. On se izdvaja po istorijski značajnim objektima i mnoštvom sadržaja. Blokovi su mali, ivi no građeni i zatvoreni, fasade objekata su sa stilskim obeležjima, a većina unutrašnjih dvorišta blokova je uređena i pretvorena u javne površine.

Slika 281. Radijalno-koncentrična mreža ulica i nepravilni oblici blokova u Segedinu

Blokovi sa stambenom namenom se prepoznaju po arhitektonskim tipologijama (jednoporodne i višeporodne zgrade). Na periferiji ima više industrijskih kompleksa koji volumeni građevina formiraju prepoznatljiv izgled naselja. Najznačajnije reperne tačke u gradu su Gradska kuća na Sečnjačkom trgu, biblioteka Šomošević, katedrala (Slika 282), spomenik ulici Juhasu na Trgu Ruzvelta (Slika 283), botanička bašta i zoološki vrt. Najznačajnije i najposebnije mesto okupljanja u Segedinu je Sečnjački trg. Uz njega su poznati i trgovi Klauzal i Ruzvelt (Slika 283), kao i pešačka ulica Karas.

ANALIZA I VALORIZACIJA BLOKA U CENTRU SEGEDINA

Ovaj blok je izabran za istraživanje jer je jedan od najstarijih blokova u naselju, nalazi se na najatraktivnijem području grada, uz Trg Ruzvelta sa koga se veoma dobro sagledava, pa je jedan od značajnih elemenata identiteta naselja. Veoma je izgrađen, a osim stanovanja ima zastupljene i mnoge centralne sadržaje.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka u centru Segedina

Izabrani blok se nalazi u centru Segedina, u blizini Tise (Slika 284). Usled velike teritorije Segedina ovaj blok je veoma udaljen od svih granica grada. Međutim,

jakom saobraćajnom mrežom je dobro povezan sa svim delovima naselja, pa se do njega lako dolazi iz drugih delova grada. U okruženju ovog bloka su i stambeno-poslovni blokovi, pa se itavo područje doživljava kao jedinstvena prostorna celina. Granice centralnog bloka su jedna motorna ulica, dve pešačke i Klauzalni trg (Slika 285). Takve granice doprinose integrisanju bloka u neposredno okruženje.

Slika 282. Katedrala u Segedinu

Slika 283. Spomenik uličniku Juhasu na Trgu Ruzvelt u Segedinu

Morfologija bloka u centru Segedina

Oblik bloka:	pravilan, trapezast, skoro pravougaoni
Dimenzije bloka:	65 m x 95 m (bruto) i 55 m x 85 m (neto)
Površina bloka:	0,71 ha (bruto) 0,55 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:1,5 (bruto) 1:1,5 (neto)
Spratnost objekata:	P+2

Slika 284. Centar Segedina u blizini Tise
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 285. Centralni blok u Segedinu
(satelitski snimak iz 2007)

Blok se sastoji od 9 parcela, pravougaonih i trapezastih oblika, a različitih veličina i proporcijских odnosa. Najveća parcela je 0,15 ha (27 m x 55 m), a najmanja 0,05 ha (20 m x 25 m). Tipična parcela ne postoji. Dužine fasada okrenutih ka ulicama i trgu su različite. Tipična parcela prema veličini ne postoji, ali prema obliku je pravougaona sa objektom oblika "L" i sa malim dvorištem. Samo jedan objekat je u obliku atrijumske kuće. Svi objekti se nalaze na regulacionoj liniji bloka čime je ostvarenivni na in gradnja i potpuna zatvorenost bloka (100%). Odnos izgrađene i neizgrađene površine je 3:1, pa je procenat zauzetosti površine centralnog bloka u Segedinu 75%. Parcele su urbanog karaktera, što znači da su objekti većih površina nego dvorišta. U jednom većem dvorištu poslovnog objekta je organizovan parking, a u ostalim, veoma malim dvorištima, zastupljeno je samo nisko rastinje.

U poprečnom preseku bloka su tri parcele, sa objektima postavljenim uz granice parcela, tako da se objekti dve susedne parcele dodiruju. Između objekata su neizgrađene površine, dvorišta. Udaljenost objekata u okviru jedne parcele je takva da neomogućava dobre ekološke uslove. U podužnom preseku su, u zavisnosti od mesta preseka, 3 ili 4 parcele, organizovane na isti način kao i u poprečnom preseku. Iz unutrašnjih dvorišta se sagledavaju dvorišni izgledi objekata jedne parcele. Dve okružujuće ulice oko bloka su organizovane kao dvosmerne, kolsko-pešačke, a jedna kao pešačka. Četvrta granica bloka je trg. Širine ulica su 10 m i 8 m. Ispred objekata nema zelenila. Veća udaljenost objekata dva naspramna bloka, odnos visine dvospratnih objekata i širine ulice koji je 1:1, kao i odsustvo motornog saobraćaja omogućavaju povoljne ekološke uslove.

Funkcionalne karakteristike bloka u centru Segedina

Objekti centralnog bloka u Segedinu su stambeno-poslovni. Na površinama oko bloka je organizovan saobraćaj, odnosno u dve ulice se odvija kretanje motornih vozila, bicikala i pešaka, a na jednoj ulici, kao i na trgu, prisutno je pešačko kretanje. Unutarblokovski prostori su javnog ili polujavnog karaktera i uglavnom služe za parkiranje vozila. Atraktivnost spoljašnjih ulica i trga utiče na to da su unutrašnja dvorišta manje posećena. Sve granice površine omogućavaju lako pristupanje do bloka, kao i povezivanje bloka sa svim drugim delovima naselja. Mirujućim saobraćajem, osim u okviru dvorišta organizovan još i na kolsko-pešačkim ulicama. U objekte se ulazi direktno sa pešačkih površina ili trotoara. Do dvorišta se ulazi kroz pasaže.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru Segedina

Na in gradnja bloka je ivična, a sistem gradnja zatvoren. Zastupljena je organizacija objekata na parceli. Objekti su spratnost P+2, a korišćeni su tradicionalni građevinski materijali: opeka, crep, drvo i staklo. Prisutne su stilske karakteristike na fasadama okrenutim ka javnim prostorima, ulicama i trgu. Bonitet objekata je dobar, jer se objekti redovno održavaju.

Ostale karakteristike bloka u centru Segedina

Vlasništvo objekata i površina je društveno. Socijalni kontakti javnog karaktera se odvijaju van bloka ili u pojedinim dvorištima predviđenim za javno korišćenje. Stanovnici bloka nemaju dovoljno privatnosti niti zajedničkih mesta okupljanja, jer su u prizemljima objekata prisutni centralni sadržaji. Blok se može sagledati samo spolja. Dvorišni delovi pojedina nih objekata su vidni jedino iz individualnih dvorišta. Usled manjih dimenzija parcela objekti koji formiraju unutrašnja dvorišta su veoma blizu, pa je i na taj način ugrožena privatnost stanovanja. Osnovni element prepoznavanja bloka su fasade koje prema javnom prostoru formiraju neprekinuti niz. Blok je značajan za sve stanovnike Segedina, jer sadrži veliki broj centralnih sadržaja. Takođe, interesantan je i za turiste zbog istorijski značajnih građevina koje imaju veoma izražene ambijentalne vrednosti.

ANALIZA I VALORIZACIJA BLOKA NA PERIFERIJU SEGEDINA

Ovaj blok je izabran za istraživanje, jer predstavlja novi stambeni blok. Karakterističan je po pravilnosti i tipski organizovanim parcelama i objektima, pa utiče na stvaranje novog identiteta naselja na periferiji.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji Segedina

Izabrani blok se nalazi na periferiji Segedina, u istoimnom delu grada (Slika 286). Taj deo naselja je veoma udaljen od centra i od svih granica grada, sem istoimne. Postojeći saobraćajnom mrežom je ipak povezan sa svim delovima naselja. U okruženju su slični stambeni blokovi. Granice perifernog bloka u Segedinu su istoimni pristupne kolsko-pešačke saobraćajnice (Slika 287).

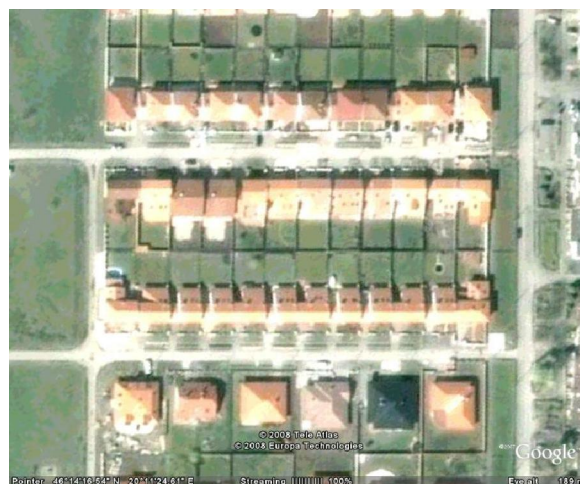
Morfologija bloka na periferiji Segedina

Oblik bloka:	pravilan, pravougaoni
Dimenzije bloka:	56 m x 116 m (bruto) i 48 m x 104 m (neto)
Površina bloka:	0,65 ha (bruto) 0,5 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:2,1 (bruto) 1:2,17 (neto)
Spratnost objekata:	P+1

Blok se sastoji od 24 parcele organizovane u dva paralelna niza. Parcele su istog pravougaonog oblika, istih dimenzija i proporcijских odnosa. Po dužini bloka ima 12 parcela, a širina jedne parcele je 8,66 m. Po širini bloka su 2 parcele, a dužina jedne parcele je 24 m. Prema tome tipska parcela je 208 m² (0,02 ha), dimenzija 8,66 m x 24 m i proporcijских odnosa strana 1:2,78. Organizacija svih parcela u okviru bloka je ista. Objekti su tipski, spratnosti P+1, a iza njih su dvorišta. Svi objekti se nalaze na regulacionoj liniji bloka čime je ostvarenivni način građenja i zatvorenost bloka. Ograde dvorišta su niže, ali ipak odvajaju površine parcela.

Slika 286. Periferija na istoku Segedina
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 287. Periferni blok u Segedinu
(satelitski snimak iz 2007)

Procenat zauzetosti površine bloka na periferiji Segedina je 50%, pa je odnos izgrađene i neizgrađene površine 1:1. Parcele su urbanog karaktera. Na njima su i garaže, iako se vozila parkiraju i na pristupnim površinama. U dvorištima je zastupljeno samo nisko rastinje. U poprečnom preseku bloka su dve parcele, sa objektima postavljenim uz ulicu, iza kojih su dvorišta. Udaljenost objekata dve naspramne parcele je takav da omoguće dobre ekološke uslove. U podužnom preseku je presek 12 parcela, a sagledavaju se dvorišni izgledi svih kuća. Širine okružuju ih saobraćajnice su 6 m. Ispred objekata su niske zelene površine koje odvajaju parcele od saobraćajnice. Veća udaljenost objekata dva naspramna bloka, kao i odnos visine prizemnih objekata i širine ulice, koji je 1:3, omoguće povoljne ekološke uslove. Međutim, odsustvo visokog rastinja je nepovoljnost ovog bloka, jer objekti u letnjem periodu nisu zaštićeni od preterane insolacije, a ni od udara vetra.

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji Segedina

Objekti perifernog bloka Segedina su isključivo stambeni. Na površinama oko bloka je organizovan saobraćaj, odnosno odvija se kretanje motornih vozila, bicikala i pešaka. Unutar bloka, u okviru dvorišta, okupljaju se pojedinačne porodice. Ispred kuća, na uređenim zelenim površinama se igraju deca, a na kolovozima se ponekad parkiraju vozila. Sve ulice oko bloka na periferiji Segedina su organizovane kao pristupne, dvosmerne, kolsko-pešačke saobraćajnice. One omoguće avaj lako pristupanje do bloka, kao i povezivanje bloka sa svim drugim delovima naselja. Miruju i saobraćaj je organizovan u okviru parcela, u garažama, a najčešće se vozila parkiraju na pristupnim površinama ispred parcela. Do svake parcele je obezbeđen kolski pristup sa javne saobraćajne površine. U objekte se ulazi pristupnim stazama sa kolovoza, a do dvorišta je moguće doći i jedino kroz objekat.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka na periferiji Segedina

Na inženjerska bloka je ivična, a sistem građevnja zatvoren. Zastupljena je jedna ista tipologija građevina na parceli. Objekti su spratnosti P+1, a za građevnje su korišćeni tradicionalni građevinski materijali: opeka, crep, drvo i staklo. Usled ponavljanja iste fasade izgled bloka je monoton. Pošto su objekti novijeg datuma i njihov bonitet je dobar.

Ostale karakteristike bloka na periferiji Segedina

Vlasništvo objekata i površina je privatno. Socijalni kontakti članova porodica ostvaruju se u privatnim pojedinačnim objektima ili dvorištima. Zajednička mesta okupljanja nema, ali se ona spontano odvijaju na saobraćajnicama, zbog manje frekvencije saobraćaja na njima. Blok se može sagledati samo spolja, sa ulica. Dvorišni delovi pojedinačnih kuća su vidni jedino iz individualnih dvorišta. Usled manjih dimenzija parcela objekti naspramnih strana bloka su veoma blizu, pa je privatnost stanovanja ugrožena. Ovaj problem bi se mogao rešiti postavljanjem visokog rastinja u dvorištima. Osnovni element prepoznavanja bloka su tipske stambene kuće u nizu. Blok je značajan jedino za svoje stanovnike.

UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA DVA BLOKA U SEGEDINU

Udaljenosti centralnog bloka od granica naselja približno su iste, dok je blok na periferiji različit udaljen od svih granica naselja, sem isto u njegovoj blizini se nalazi. Centralni blok ima povoljniji položaj, jer se iz njega brže stiže do svih drugih delova naselja. Međutim, mnogo je važnije to što se do njega veoma lako može doći iz bilo kog dela naselja, jer on predstavlja cilj kretanja većeg broja stanovnika. Granice centralnog bloka su tri ulice i trg (Slika 288), a perifernog 4 saobraćajnice (Slika 289). Postoji velika razlika u karakteru graničnih linija i površina ova dva bloka u Segedinu. Dok su površine oko centralnog bloka ili pešačkog ili kolsko-pešačkog karaktera, dotle su sve saobraćajnice oko perifernog bloka pristupne, kolsko-pešačke. Pešačke ulice oko centralnog bloka su veoma atraktivne, pa privlače veliki broj posetilaca, usled čega se stvara gužva, pa i buka. Pristupne saobraćajnice oko perifernog bloka su, zbog manje frekvencije saobraćaja, bezbedne za okupljanje ljudi i igru dece. Zato se razvijaju kao značajna mesta socijalizacije. To je od posebne važnosti zbog potpuno privatnog karaktera unutarblokovskog prostora u kojem je nemoguće ostvarivanje okupljanja većeg broja ljudi.

Oba bloka su četvorougaoznog oblika, pa omogućavaju pravilnu organizaciju ulične mreže i lako odvijanje kretanja motornih vozila i pešaka. Ulice se ukrštaju pod pravim uglom ili približno pravim, pa je olakšana i preglednost. Parcelacija je jednostavnija i ekonomičnija kod perifernog bloka nego kod centralnog, jer su proporcijski odnosi strana bloka kod perifernog bloka 1:2,1 a kod centralnog bloka 1:1,5. Izduženi pravougaoni oblik bloka omogućava efikasniju podelu na veće i brojne parcele iste površine i oblika. Površine oba bloka su male, pa je u oba teže obezbediti povoljne ekološke uslove, insolaciju i provetrenost. Takođe, smanjene su i

možu nositi organizaciju parcela i uslova gradnje. Odnos visine objekta i širine ulice u centralnom bloku je 1:1, a na periferiji 1:3, pa se u centralnom bloku pojavljuje manje povoljna situacija insolacije građanih površina i dvorišta nego u perifernom.

Slika 288. Centralni blok u Segedinu
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 289. Periferni blok u Segedinu
(satelitski snimak iz 2007)

Potpuno poploćane okružuju ulice i trg oko centralnog bloka onemogućavaju organizovanje zelenih površina, za razliku od velikih poprečnih profila saobraćajnica oko perifernog bloka. Takođe, buka koja se može stvoriti u okviru pešačkih prostora u centru Segedina može veoma nepovoljno da utiče na okolne objekte, naročito na one delove koji su namenjeni stanovanju. Objekti perifernog bloka su na dovoljnoj udaljenosti tako da nikakvo zagađenje ne dopire do njih. Parcelacija je veoma efikasno sprovedena na pravilnoj površini perifernog bloka. Odnos izgrađene i neizgrađene površine kao parcela tako i perifernog bloka u celini je 1:1, što je povoljno sa ekološkog aspekta. Naprotiv, taj odnos u centralnom bloku je 1:0,75, pa su dvorišta veoma skućena i nedovoljno osvetljena.

Raznolikost namena objekata u centralnom bloku u Segedinu utiče na razvijanje njegove atraktivnosti, a samim tim i posećenosti i dinamike, čime se razvija više javni karakter. To se veoma loše odražava na privatnost stanovanja. Stambena namena objekata perifernog bloka omogućava potpunu privatnost stambenih prostora, ali se oseća nedostatak društvenih sadržaja. Stanovnici su prinuđeni da svakodnevno odlaze do obližnjih područja u kojima ima i nestambenih sadržaja. Neizgrađene površine oko centralnog bloka služe za aktivni saobraćaj, pristupe, parkiranja i socijalizaciju ljudi na pešačkim površinama i u letnjim baštama van ili unutar bloka, dok su neizgrađene površine u perifernom bloku namenjene za aktivni saobraćaj i pristupe do objekata spolja, kao i za boravak na otvorenom u individualnim dvorištima, unutar bloka. Veće prisustvo aktivnog i mirujućeg saobraćaja uz centralni blok u Segedinu može da ima veoma nepovoljnih posledica kao što su zagađenje bukom, izduvnim gasovima, pretrpanost parkiranim vozilima, zagušenja saobraćaja ili gužve na pešačkim površinama. Takvih nepovoljnosti oko perifernog bloka nema, ali je prisutna izolacija stanovnika koji žive u tom bloku.

Pristupi do objekata centralnih blokova u Segedinu su obezbeđeni direktno sa trotoara ili indirektno, preko dvorišta. Do objekata perifernog bloka se u objekte ulazi direktno kolsko-peša kim pristupom sa kolovoza. Manje je povoljan indirektni pristup do objekata preko dvorišta u centralnom bloku, jer se time narušava privatnost unutrašnjih površina, a komplikuje pristup sa javne površine. Pristupi do dvorišta centralnih blokova u Segedinu su obezbeđeni kroz pasaže objekata, dok se u dvorišta perifernog bloka pristupa samo peša ki, kroz objekte. Kolski pristupi do dvorišta u centralnim blokovima mogu da naruše bezbednost pešaka, a i peša ki pristupi remete kretanje ljudi po javnim površinama van blokova. Na in gra enja u oba bloka je ivi ni. Objekti su postavljeni na regulacionoj liniji bloka, ine niz po dužini itavog obima bloka, pa je sistem gra enja u oba bloka zatvoren. Blokovi se razlikuju i po arhitektonskim tipologijama. Dok su u centralnom bloku prisutni objekti "L" oblika ili atrijumski, spratnosti P+2, sa izraženim stilskim karakteristikama na fasadama, dotle su u perifernom bloku jednostavni objekti u nizu, jednoporodi ne ku e spratnosti P+1. Zbog toga su izgledi centralnog bloka reprezentativni i interesantni, a izgledi perifernog bloka monotoni. U centralnim blokovima je zastupljeno i privatno i društveno vlasništvo objekata, dok su svi objekti u okviru perifernog bloka privatni.

Sagledivost blokova je moguća sa visokih građevina ili kretanjem po okružujućim ulicama. Blok u centru Segedina se delimično može dobro sagledati i sa prostranog Klauzal trga. Socijalni kontakti unutar oba bloka su manje izraženi. U unutrašnjosti centralnih blokova se ljudi okupljaju samo u onim dvorištima koja su javnog karaktera. Socijalizacija ljudi u perifernom bloku se, kako je već istaknuto, odvija na ulicama. Centralni blokovi su prepoznatljivi po specifičnim reprezentativnim zgradama, interesantnim fasadama sa stilskim karakteristikama, kao i po javnim sadržajima. Periferni blok se prepoznaje po karakterističnim stambenim kućama u nizu. Blok u centru ima značaj, osim za svoje stanovnike, još i za druge građane Segedina, dok je blok na periferiji značajan jedino svojim stanovnicima.

MORAHALOM

Osnovni podaci o Morahalomu

Država:	Mađarska (Slika 290)
Geografski položaj:	46° 13' 36" s. g. š. 19° 52' 50" i. g. d.
Tipologija naselja:	urbano
Površina naselja:	3,41 km ²
Broj stanovnika:	5.374
Gustina naseljenosti:	1.576 st/km ²

Slika 290. Lokacija Morahaloma u okviru Mađarske

Slika 291. Morahalom (satelitski snimak iz 2007)

Morahalom je naselje na jugu Mađarske (Slika 290), koje se nalazi u neposrednoj blizini granice sa Republikom Srbijom, odnosno Vojvodinom. Udaljeno je od Segedina oko 20 km, a od Subotice 25 km. Od granice prelaza Horgoša je na udaljenosti od 12 km. Morahalom se nalazi na glavnom drumskom pravcu koji spaja Segedin i Biju. Lako je dostupno drumskim saobraćajem. Kako je u blizini Segedina može se reći da je sa daljim okruženjem povezan i železnicom i vodnim saobraćajem. Morahalom je osnovan 1892. godine,⁹⁵ što znači da postoji tek 115 godina. Nekadašnje selo sa isključivo poljoprivrednom delatnošću u preraslo je u manji grad. Status grada dobio je 1989. godine. U poslednje vreme doživljava veoma dinamičan razvoj. On se razvio u manji centar svog okruženja, a zbog banjskog turizma postaje sve više privlačan i za stanovnike drugih gradova, pa i za turiste iz drugih država.

Osnovne karakteristike strukture Morahaloma

Oblik Morahaloma je nepravilan, približno pravougaoni (Slika 291). Granice grada su prave ili zakrivljene prirodne linije (linije između parcela i obradivih površina) i prave, stvorene linije (ulice). Morahalom se po svojoj strukturi i zastupljenim

⁹⁵ <http://web.morahalom.hu/iparipark/szerb/index.htm> (13. 5. 2007).

oblicima blokova može podeliti u dve celine (Slika 292). U delu naselja koji se nalazi zapadno od glavne saobraćajnice blokovi su pravilnog, pravougaonog oblika, s tim što ima i blokova trapezastih, romboidnih, složenih i nepravilnih oblika. Deo Morahaloma istočno od glavne saobraćajnice je karakterističan po blokovima romboidnog ili paralelopipednog oblika, a pored njih prisutni su još i trapezasti i nepravilni oblici i samo jedan trougaoni blok. Svi oblici blokova su posledica postojanja i razvijanja saobraćajnice pod pravim ili oštrim uglom.

Slika 292. Urbana struktura Morahaloma

Slika 293. Ruralni karakter Morahaloma

Morahalom se sastoji od 81 bloka i 13 polublokova. Najveći blok se nalazi na jugu naselja, uz glavnu saobraćajnicu, i nepravilnog je petougaoznog oblika. Njegova najveća dužina je 367 m, a širina 216 m, površina iznosi 3,96 ha. Najmanji blok je na severoistoku naselja, na putu za Segedin, trougaonog je oblika, najveće dužine od 83 m, širine 33 m, površine 0,14 ha. Prosečne dimenzije blokova u Morahalomu su dužina 333 m i širina 133 m. Prosečna površina tipičnog pravougaonog bloka je 4,4 ha. Proporcijski odnosi strana bloka su u intervalu od 1:1,1 do 1:3.

Osnovne karakteristike identiteta Morahaloma

Morahalom se nalazi u ravnici. Okružen je obradivim poljoprivrednim površinama od kojih se skoro i ne izdvaja. Glavna karakteristika naselja je da nema zagađenja, buke ni izduvnih gasova, kao i da je veoma uređeno i isto. Naselje se ne može sagledati panoramski, jer nema visinskih repera u svom okruženju. Silueta naselja se jedino sagledava sa okolnih obradivih površina i sa pristupnih saobraćajnica. Naselje je potpuno uklopljeno u prirodno okruženje, pa se iz daljine uopšte i ne uočava. Primećuje se jedino koncentracija zelenila iznad kojih krošnji se naziru krovovi. Morahalom je netipično mesto. Ono ima više ruralni nego urbani karakter (Slika 293). Jedino se centar naselja izdvaja kao urbani deo, jer u njemu postoje sadržaji i specifična organizacija prostora. Stanovništvo se uglavnom bavi poljoprivrednom proizvodnjom, pa se naselje i zbog toga doživljava kao seosko.

ANALIZA I VALORIZACIJA BLOKA U CENTRU MORAHALOMA

Ovaj blok je izabran jer je izuzetno specifičan, kako po zastupljenim funkcijama, tako i po načinu transformacije. Intervencije u okviru bloka uslovile su promene na nivou naselja koje se od seoskog razvilo u urbano. Ovaj blok može da posluži i kao uzor za razvoj blokova u nekim vojvođanskim naseljima.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka u centru Morahaloma

Izabrani blok, koji se nameće kao element identiteta naselja, nalazi se u centru grada, u samom njegovom središtu, uz glavnu saobraćajnicu (Slika 294). Blok je ograničen ulicama sa svih četiri strane. Ulica koja se nalazi sa istočne strane bloka je glavna, pa je frekventnija od ostale tri ulice.

Slika 294. Centralni blok u Morahalomu
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 295. Novozgrađeni objekat banjskog kompleksa u centralnom bloku u Morahalomu

Morfologija bloka u centru Morahaloma

Oblik bloka:	pravilan, u vidu pravouglog trapeza
Dimenzije bloka:	416 m 467 m 83 m 267 m (bruto) 352 m 382 m 73 m 222 m (neto)
Površina bloka:	7,28 ha (bruto) 5,2 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	širina prema dužini je u proseku 1:2,5
Spratnost:	P+2

Centralni blok u Morahalomu je po obodu isparcelisan na veći broj (35) manjih površina, pravougaonih ili trapezastih oblika. U središtu bloka je jedna prostrana parcela banjskog kompleksa. Ona se izdvaja po svojoj veličini (37 m x 385 m), obliku (izdužen, složen), površini (1,41 ha), načinu organizacije i po funkciji. Sve parcele po obodu bloka su skraćenih dužina, da bi se povećala centralna površina. Oblici parcela po obodu bloka su pravougaoni i trapezasti. Najmanja parcela ovog

centralnog bloka je 0,08 ha (21 m x 40 m), a tipična je 0,12 ha (28 m x 43 m). Blok je izgrađen po svom obodu, pa se iz javnog prostora ne može sagledati njegova unutrašnjost. Relativno mala širina centralne parcele, koja pripada banjskom kompleksu, uslovljava da se sadržaji na njoj razvijaju podužno. Odnos izgrađene (40%) i neizgrađene (60%) površine bloka je približno 1:1,5.

Glavna saobraćajnica koja se nalazi sa istočne strane bloka sastoji se od četiri saobraćajne trake, po dve u svakom smeru, između kojih je zelena površina. Sa obe strane kolovoza su parkinzi i trotoari. Ostale ulice su manjeg poprečnog profila. Usled niže spratnosti objekata i veće njihove poprečne profila (odnos visine objekta i širine poprečnog profila ulice je 1:1,5) postignuti su povoljni ekološki uslovi.

Funkcionalne karakteristike bloka u centru Morahaloma

Objekti u okviru centralnog bloka su po obodu stambeni. Samo je jedan objekat, okrenut prema glavnoj ulici, sa specifičnim centralnim sadržajem, banjskim lečilištem (Slika 295). U dvorištu bloka je formirana rekreaciona površina sa nekoliko bazena i uređenom zelenom površinom, a unutar objekta su bazeni sa lekovitom, termalnom vodom. Na parceli koja je namenjena banjskom lečilištu organizovane su terapije i rekreacija u bazenima i na uređenim zelenim površinama. Postoje različito oblikovani bazeni za sve starosne uzraste i sa različitim terapeutskim dejstvima.

Morahalom je glavnom saobraćajnicom povezan sa susednim naseljima. Zato je ovaj centralni blok veoma pristupačan, kako za stanovnike Morahaloma, tako i za posetioce iz drugih naselja. Do svake privatne parcele postoji pristup sa kolovozne površine. Postoje direktni ulazi u objekte, sa trotoara, kao i indirektni ulazi u objekte, iz dvorišta. Do dvorišta se ulazi direktno sa ulice, kroz kapiju. Usled takve organizacije parcela formiran je specifičan izgled bloka koji doprinosi identitetu naselja.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru Morahaloma

Na inženjerskoj periferiji bloka je ivična, a sistem građevnja zatvoren. Zastupljena je tipologija građevina na parceli. Objekti su spratnosti P i P+2, a primenjeni su i stari i novi materijali. Pored opeke, crepa, drveta i stakla, za konstrukciju novog objekta korišćen je i beton. Bonitet objekata je dobar, a i opremljenost bloka je povoljna, jer postoji urbani mobilijar, svetiljke, klupe i korpe za otpatke.

Ostale karakteristike bloka u centru Morahaloma

Vlasništvo objekata je privatno, a površina društveno. Socijalni kontakti u okviru bloka su omogućeni na slobodnim površinama i u javnim objektima. Sagledivost bloka je moguća spolja, sa ulice, a unutar bloka, sa dvorišne površine. Osnovna prepoznatljivost bloka je novouvedena funkcija banjskog lečilišta, sa rekreativnom površinom i desetak različitih bazena sa običnom i lekovitom vodom. Prema glavnoj ulici je podignut objekat sa prijemnim odeljenjem, svlaonicama i

zatvorenim bazenima, saunom i drugim sadržajima. Pri tome je blok, pa i celo naselje, dobio regionalni značaj. Ovakav primer uvođenja sadržaja u blok može da posluži kao model transformacija i vođenja anskih ruralnih blokova.

ANALIZA I VALORIZACIJA BLOKA NA PERIFERIJI MORAHALOMA

Ovaj periferni novi blok predstavlja tipični stambeni blok koji uslovljava i novi identitet dela naselja u kojem se nalazi.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji Morahaloma

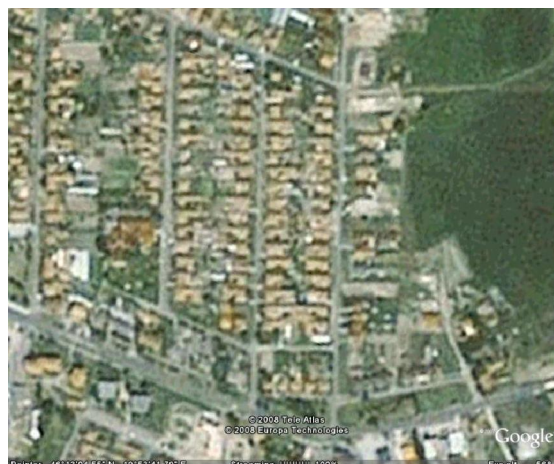
Izabrani periferni blok se nalazi uz istočnu granicu naselja (Slika 296). Blok je ograničen ulicama sa svih četiri strane. Izduženi trapezasti blok ima 32 parcele približno jednakih karakteristika i proporcijских odnosa. Parcele su tipski organizovane, pravougaonog su oblika, površine 0.07 ha (20 m x 35 m), pri čemu objekti zauzimaju polovinu parcela (Slika 297). Blok se sastoji od dva niza parcela. Objekti su postavljeni podužno, paralelno sa dužinom parcele tako da svojim pročeljima formiraju ulične frontove, a po dubini parcele veoma mala dvorišta. Odnos izgrađene i neizgrađene površine je 1:1.

Morfologija bloka na periferiji Morahaloma

Oblik bloka:	pravilan izdužen pravougli trapez
Dimenzije bloka:	416 m 400 m 80 m 85 m (bruto) 402 m 386 m 72 m 77 m (neto)
Površina bloka:	3,3 ha (bruto) 2,8 ha (neto)
Proporcijски odnosi:	širina prema prosečnoj dužini je 1:5
Spratnost objekata:	P

Slika 296. Istočni deo Morahaloma
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 297. Periferni blok u Morahalomu
(satelitski snimak iz 2007)

U poprečnom preseku na sredini bloka uočavaju se dve parcele sa podužno postavljenim objektima uz ulice i sa manjim dvorištima između objekata. Relativno mala širina parcele uslovljava nepovoljne ekološke uslove u dvorištima. U podužnom

preseku kroz središte bloka uo čuva se 17 uskih parcela istih dimenzija. Okružuju ih ulice imaju po dve kolovozne trake i obostrane zelene površine. Objekti su uglavnom prizemni, pa su uslovi osunčanja i provetrenosti u svim ulicama veoma povoljni. Odnos visine objekta i širine ulice je 1:4.

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji Morahaloma

Svi objekti u okviru perifernog bloka su stambeni. Istovetnost prostorne organizacije bloka uslovio je i isti način života ljudi u njemu. Na ulicama oko bloka su saobraćajne površine organizovane za kolsko-pešački saobraćaj. Unutar bloka, na privatnim parcelama, u okviru dvorišta se odvija svakodnevni život vlasnika i njihov boravak na otvorenom prostoru. Do svake parcele postoji pristup sa kolovozne površine. Postoje indirektni ulazi u objekte, iz dvorišta. Do dvorišta se ulazi direktno sa ulice. Parcela je odvojena od javnog prostora, ogradom, u okviru koje se nalazi kapija.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka na periferiji Morahaloma

Način građenja perifernog bloka je ivični, a sistem građenja bloka je zatvoren. Zastupljena je tipologija građevina na parceli. Objekti su prizemni, a primenjeni su i stari i novi materijali kao što su opeka, crep, drvo i staklo, ali i armirani beton. Bonitet objekata je dobar, jer su objekti novijeg datuma.

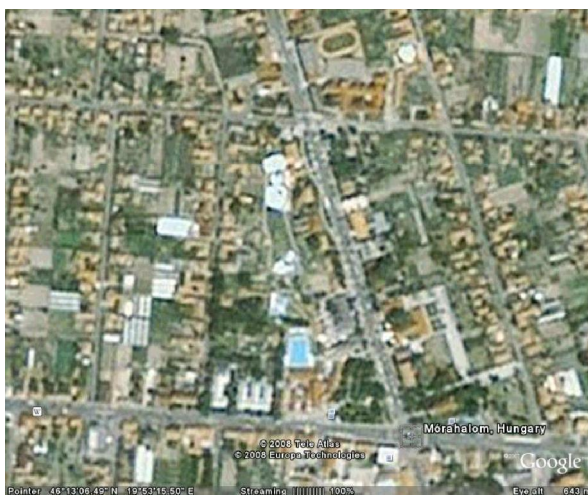
Ostale karakteristike bloka na periferiji Morahaloma

Vlasništvo objekata je privatno, a površina društveno. Socijalni kontakti se odvijaju van bloka. Sagledivost bloka je moguća jedino spolja, sa ulica. Osnovna prepoznatljivost bloka je formirani ulični front u obliku niza kojeg čini istovetna arhitektura. Pošto su objekti stambeni ceo blok je značajan samo za svoje stanovnike.

UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA DVA BLOKA U MORAHALOMU

Udaljenosti centralnog bloka u Morahalomu od granica naselja približno su iste, dok je blok na periferiji različitito udaljen od svih granica naselja, sem od istočne u njegovoj blizini se nalazi. Zbog toga centralni blok ima povoljniji položaj od perifernog. Iz njega se brže stiže do svih drugih delova naselja. Za ovaj blok je još važnije što se nalazi u blizini frekventnih saobraćajnica, pa se do njega lako i brzo može stići i iz nekog drugog naselja. Do perifernog bloka postoje obezbeđene saobraćajnice, ali on nije cilj kretanja ljudi, sem za svoje stanovnike. Granice svih blokova Morahaloma su po 4 ulice koje se razlikuju po karakteru. Dok frekventnije saobraćajnice uz centralni blok omogućavaju bolju dostupnost, a predstavljaju izvor zagađenja i smanjuju bezbednost ljudi, dotle pristupne ulice oko perifernog bloka postaju mesta socijalizacije. Oba bloka, na svoj način, svojim graničnim linijama doprinose formiranju i strukturi i identitetu naselja. Iako su oba bloka trapezastog oblika

periferni je povoljniji za organizaciju saobraćaja i parcelaciju, jer je pravilniji (Slika 299). Međutim, zbog veće površine (7,28 ha), u okviru centralnog bloka je bilo moguće organizovati specifičan banjsko-rekreacioni sadržaj (Slika 298).

Slika 298. Centralni blok u Morahalomu
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 299. Periferni blok u Morahalomu
(satelitski snimak iz 2007)

Na osnovu proporcijских odnosa strana blokova zaključuje se da je periferni blok izduženiji od centralnog, što je veoma povoljno za parcelaciju i organizaciju površine bloka. Odnosi visina objekata i širina ulica u centru Morahaloma su 1:4 uz glavne saobraćajnice i 1:2,6 uz pristupne ulice, a na periferiji taj odnos iznosi 1:3. Na osnovu dimenzija širina poprečnih profila i vertikalne regulacije ulica može se zaključiti da su ekološki uslovi veoma povoljni u oba bloka. Međutim, povremeno u letnjem periodu, usled velike frekvencije saobraćaja u centru naselja, objekti centralnog bloka su ugroženi bukom i izduvnim gasovima, dok u perifernom bloku uopšte nema zagađenja. Veći poprečni profili ulica oko oba bloka predstavljaju povoljnost za formiranje kako pešačkih površina oko centralnog bloka tako i zelenih površina oko perifernog.

Neujednakenost površina parcela u centralnom bloku je omogućila transformaciju njegove namene površina. Nekadašnje bašte unutar bloka pretvorene su u rekreacionu površinu. Ujednake parcele perifernog bloka svojim stanovnicima omogućavaju iste uslove života. Manje površine parcela u oba bloka utiču na razvijanje socijalizacije ljudi van bloka (ili unutar centralnog bloka, zbog postojanja banjsko-rekreacionog centra). Parcele koje se nalaze po obodu centralnog bloka, kao i sve parcele perifernog bloka su manje povoljne za boravak na otvorenom, jer imaju mala dvorišta. Odnos izgrađenih i neizgrađenih površina je u centralnom bloku 1:1,5, a u perifernom 1:1, što je povoljno sa ekološkog aspekta.

Formiranje banjskog leilišta u središtu centralnog bloka u Morahalomu uticalo je na razvijanje atraktivnosti ne samo ovog bloka, već i celog naselja. Morahalom je postao veoma poseban, dinamičan, a primetna je i transformacija poteza uz glavne saobraćajnice koje dobijaju sve više javni karakter i veći značaj. Promene u

centralnom delu naselja odražavaju se i na periferne delove. Privatnost stanovanja u okolini centra je ugrožena, dok se u centru potpuno izgubila. Stambeni objekti perifernog bloka omogućavaju potpunu privatnost ljudima koji u njima žive, ali se osećaju nedostatak društvenih sadržaja. Neizgrađene površine oko centralnih blokova služe za aktivni motorni saobraćaj, pristupe i parkiranja, dok neizgrađene površine u perifernom bloku osim što služe za aktivni saobraćaj i pristupe do objekata, predstavljaju i mesta socijalizacije. U centralnom delu Morahaloma je organizovana velika parkovska površina koja pospešuje ekološke uslove. Pristupi do objekata oba bloka u Morahalomu su obezbeđeni direktno sa trotoara ili indirektno, preko dvorišta.

Na inženjeringu u oba bloka je ivični, a sistem inženjeringa zatvoreni. Blokovi se prepoznaju po svojim tipologijama objekata po obodu blokova, ali se razlikuju po unutrašnjoj organizaciji. Centralni blok se izdvaja od svih ostalih u naselju po novouvedenom sadržaju u središtu bloka. Stambeni objekti oba bloka su ruralnog karaktera, jednostavno su oblikovani, prizemni i najčešće belookretni, pa blokovima daju jedinstven izgled. Sprat ima samo zgrade ilišta u centralnom bloku. Ona se ističe i svojom razigranom i koloristički bogatom fasadom (slika 297).

U centralnim blokovima je zastupljeno i privatno i društveno vlasništvo objekata, dok su svi objekti u okviru perifernog bloka privatni. Sagledivost blokova iz visine nije moguća, jer u naselju ne postoje visinski reperi. Blokovi se sagledavaju jedino kretanjem po okružujućim ulicama. Socijalni kontakti unutar centralnog bloka postoje, a u perifernom ne, jer je njegova unutrašnjost izdvojena na veliki broj parcela. Centralni blok je prepoznatljiv po specifičnom objektu i njegovoj nameni, dok se periferni blok prepoznaje po karakterističnim stambenim kućama. Blok u centru ima značaj, osim za svoje stanovnike, još i za druge građane Morahaloma, kao i za goste iz drugih naselja, dok je blok na periferiji značajan jedino svojim stanovnicima.

Transformacija centralnog bloka, koja se dogodila u neposrednoj prošlosti, uslovljava pojavu raznih drugih centralnih sadržaja, kao i potrebu za obezbeđivanjem smeštajnih kapaciteta i ugostiteljskih objekata. Mnoge stambene kuće u perifernim blokovima su adaptirane i pretvorene u apartmane ili restorane. Centralni blok u Morahalomu je pozitivan primer intervenisanja u prostoru čime su postignuti i određeni efekti:

- uređen je prostor celog naselja, a posebno centra,
- formiran je novi identitet jednog područja naselja,
- povećan je značaj naselja i
- otvorena su nova radna mesta.

4.1.2.2. PRIMERI NASELJA IZ RUMUNIJE

Za istraživanje naselja i blokova iz Rumunije izabrana su dva naselja, jedno urbano, Temišvar, a drugo ruralno, Felnac. Oba naselja su u neposrednoj blizini granice sa Vojvodinom, a na veoma maloj međusobnoj udaljenosti. Temišvar je interesantan kao primer naselja sa radijalno-koncentričnom saobraćajnom mrežom, a Felnac je tipično pravilno organizovano selo sa blokovima koji su bili moduli pri formiranju naselja.

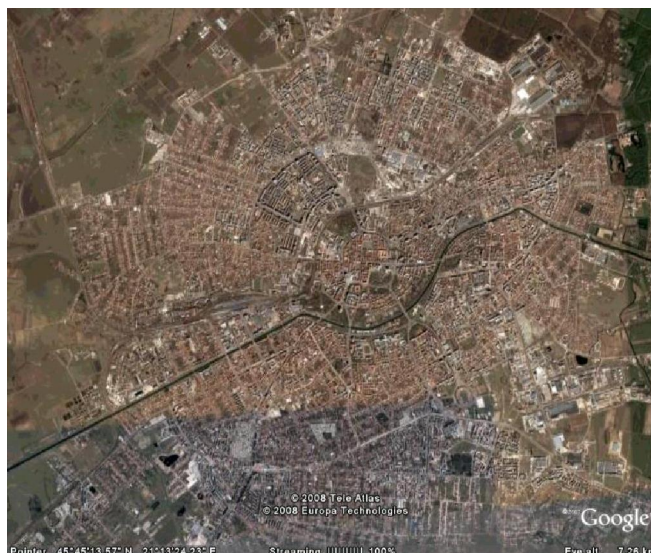
TEMIŠVAR (TIMISOARA)

Osnovni podaci o Temišvaru

Država:	Rumunija
Geografski položaj:	45° 45' 20" s. g. š. 21° 14' 14" i. g. d.
Tipologija naselja:	urbano
Površina naselja:	62,94 km ²
Broj stanovnika:	335.781
Gustina naseljenosti:	5.335 st/km ²

Slika 300. Lokacija Temišvara u Rumuniji

Slika 301. Temišvar (satelitski snimak iz 2007)

Temišvar je grad na zapadu Rumunije, nalazi se u blizini granice Rumunije i Republike Srbije (Slika 300). Od Kikinde i Vršca je udaljen oko 70 km. Grad je svim vidovima saobraćaja povezan sa naseljima iz bliže i dalje okoline. On predstavlja saobraćajni koridor za drumski i železnički saobraćaj, a razvio se na obalama Begeja. U pisanim delima se pominje od XIII veka, a od XVII veka postaje značajno kulturno i nacionalno središte banatskih Srba i Hrvata. U sastavu Rumunije je od 1919. godine. Danas je značajan saobraćajni, ekonomski i kulturni centar. U njemu žive Rumuni, Mađari, Srbi i dr.

Osnovne karakteristike strukture Temišvara

Pošto se naselje razvijalo spontano od centra ka periferiji, bez ikakvih prirodnih ograničenja, to je i oblik naselja nepravilan, približno kružni, a granične linije su krive, delom i prave i čine jednu nepravilnu zatvorenu liniju približno kružnog oblika (Slika 301). Granice grada su linije koje su se formirale na kontaktu privatnih parcela i obradivih površina. Dominantna je radijalno-koncentrična saobraćajna mreža, a uoči avajaju se i ortogonalna i nepravilna. Zbog toga postoje veoma različiti oblici i veličine blokova. U najstarijem jezgru grada sa ortogonalnom mrežom ulica prisutni su blokovi pravilnih pravougaonih oblika. U neposrednoj blizini centra sa radijalno-koncentričnom mrežom blokovi su u obliku delova kružnog prstena, a ima i nepravilnih oblika usled nepravilne saobraćajne mreže. Na periferiji se uoči avajaju blokovi veće površine. Manje veličine blokova su prisutne bliže centru grada, iako se u blizini centra nalazi i najveći blok nepravilnog oblika organizovan kao park 7 ha (200 m x 350 m). Najmanji blok u Temišvaru je površine 0,07 ha (22,5 m x 30 m), a tipični blok ima površinu od 5,76 ha (120 m x 480 m). Većina objekata centralnih blokova je nestambenog sadržaja, dok su na periferiji prisutni uglavnom stambeni ili industrijski blokovi.

Osnovne karakteristike identiteta Temišvara

Reljef na kojem se Temišvar razvio je ravan, pa se naselje razvijalo od centra u svim pravcima ujednačeno. Reka Begej deli tkivo grada na dve celine i okružuje najstariji deo grada sa njegove južne strane grade i značajan element identiteta naselja. Specifičan sistem ulica, koji se sastoji od kombinacije različitih sistema, nepravilnih i pravilnih, uslovio je veoma veliku raznolikost oblika i veličina blokova, na čija njihove organizacije i načina građenja, a time i identiteta naselja. Pošto se naselje razvilo u ravnici, u njegovoj okolini ne postoje uzvišenja, nema ni vidikovaca. Naselje se sagledava sa svih pristupnih saobraćajnih površina, a iz samog grada moguće je delimično sagledavanje panorame sa visokih objekata i crkvenih tornjeva. Siluetom naselja dominiraju crkveni tornjevi u centralnom području, kao i visoki objekti na periferiji naselja. Temišvar je urbano naselje, ali koje na svojoj periferiji ima i odlike ruralnih sredina. Ne samo da su blokovi organizovani na specifičan način, već i ljudi u njima žive kao da su na selu. Najznačajniji objekti, koji se nalaze u centru naselja, ujedno su i reperne tačke grada. Ispred njih su formirani trgovi koji su omiljena mesta okupljanja ljudi i mesta sagledavanja značajnijih građevina grada.

ANALIZA I VALORIZACIJA BLOKA U CENTRU TEMIŠVARA

Ovaj blok je izabran za analizu jer se nalazi u unutrašnjosti nekadašnjeg utvrđenja zbog čega je manjih dimenzija i ima istorijski značaj. Jedna od glavnih karakteristika je njegova velika izgrađenost. Usled mogućnosti njegovog sagledavanja sa trga spada u blokove koji se još pamte kao elementi identiteta naselja.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka u centru Temišvara

Izabrani centralni blok u Temišvaru se nalazi unutar nekadašnjeg utvrđenja, u geometrijskom središtu naselja, uz Union trg, pa je približno jednako udaljen od svih granica naselja, a kolsko-pešaškim saobraćajnicama je dobro povezan sa svim drugim delovima. Granice blokova su tri kolsko-pešaške ulice i trg. Pošto su manjih poprečnih profila one blok integrišu sa okruženjem (Slika 302). Ekološki uslovi koji su postignuti tako malim širinama ulica su nepovoljni. Pravougaoni blok je bio modul pri organizaciji prostora centralnog područja grada. Pojedini blokovi su po sredini dužine presečeni novom ulicom, a trg je nastao izostavljanjem građevina dva bloka.

Morfologija bloka u centru Temišvara

Oblik bloka:	pravilan pravougaoni
Dimenzije bloka:	69 m x 56 m (bruto) 59 m x 49 m (neto)
Površina bloka:	0.38 ha (bruto) 0,3 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:1,5
Spratnost objekata:	P+2

Slika 302. Lokacija centralnog bloka u Temišvaru (satelitski snimak iz 2007)

Slika 303. Centralni blok u Temišvaru (satelitski snimak iz 2007)

Zbog manjih dimenzija blok je podeljen na samo 4 parcele pravougaonih oblika različitih veličina, na kojima su izgrađene atrijumske kuće (Slika 303). Najveća parcela je 0,1 ha (25 m x 38,7 m), najmanja 0,05 ha (20,3 m x 23 m), a tipična 0,06 ha (23 m x 27,7 m). Centralni blok u Temišvaru je karakterističan po velikom procentu zauzetosti od 88%, pa je odnos izgrađene i neizgrađene površine 1:1,14. Mala unutrašnja dvorišta imaju osnovnu funkciju osvetljenja i pristupa do unutrašnjih delova objekata. Međutim, u njima su veoma loši ekološki uslovi, insolacija i provetrenost, kao i uslovi privatnosti. Usled velike izgrađenosti bloka, u poprečnim presecima dominiraju objekti i skućena dvorišta. Širine ulica su male, svega 6 m, pa se usled odnosa visine objekata (P+2) prema širini ulice (1:1,5) stvaraju, takođe, nepovoljni higijenski uslovi. Nema mogućnosti za razvijanje zelenih površina, kao ni

za parking površine. U podužnom preseku kroz blok presečene su dve parcele, pri čemu, takođe, dominiraju izgrađeni objekti i 2 veoma mala dvorišta.

Funkcionalne karakteristike bloka u centru Temišvara

Objekti centralnog bloka su stambeno-poslovni, pri čemu su u prizemljima nestambeni sadržaji, a na spratovima stambeni. Po dubini parcele je takođe prisutno pravilo da su delovi objekata okrenutih ka javnim površinama, ulicama ili trgu, sa nestambenim sadržajima, dok su delovi objekata u dubini parcele, stambeni. Više različitih sadržaja imaju objekti koji su orijentisani ka trgu. Na okolnim površinama je organizovano kretanje motornih vozila, bicikala i pešaka, a na trgu se ljudi okupljaju i borave na otvorenom prostoru. Sve ulice oko centralnog bloka u Temišvaru su organizovane kao dvosmerne kolsko-pešačke tako da je ovaj blok lako dostupan. Međutim, postoji problem mirujućeg saobraćaja. U objekte se ulazi direktno sa ulica ili indirektno iz dvorišta. Do dvorišta se ulazi kroz pasaže, jer je blok po svom obodu potpuno izgrađen.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru Temišvara

Na inženjerskoj građenju centralnog bloka je iverni, a sistem građenja zatvoreni. Zastupljeni su atrijumski objekti na parceli koji su izgrađeni od tradicionalnih materijala - opeke, crepa, drveta i stakla. Morfološke karakteristike centralnog bloka su proistekle iz sličnosti pojedinačnih građevina, njihovih usaglašanih visina i sličnih fasada. Centralni blok zajedno sa susednim blokovima formira specifičan izgled dela naselja i time doprinosi njegovom identitetu.

Ostale karakteristike bloka u centru Temišvara

Vlasništvo objekata i površina centralnog bloka je društveno. Socijalni kontakti se ostvaruju van bloka, zbog prisustva atraktivnih slobodnih površina izvan bloka. Sa trga se omogućava sagledavanje bloka sa jedne strane, a sa okolnih ulica se sagledavaju i ostali izgledi. Prepoznatljivost bloka je postignuta uniformnošću u organizaciji i oblikovanju fasada. Blok ima veći značaj zbog svoje urbanističke dispozicije, centralnih sadržaja i arhitektonskih karakteristika. Pošto doprinosi i oblikovanju trga ima dodatno bitnu ulogu u formiranju identiteta naselja.

ANALIZA I VALORIZACIJA BLOKA NA PERIFERIJU TEMIŠVARA

Ovaj blok je izabran za reprezentativni uzorak, jer je po svojim karakteristikama sličan blokovima iz ruralnih naselja. Interesantan je zbog svog izuzetno izduženog oblika osnove.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji Temišvara

Izabrani blok se nalaze na periferiji Temišvara, u jugozapadnom delu grada (Slika 304), pa je različit udaljen od granica naselja. Taj deo naselja je veoma

udaljen i od centra, jer je površina grada velika. Ipak je kolsko-peša kim saobraćajnicama dobro povezan sa svim delovima naselja. Granice bloka su 4 pristupne kolsko-peša ke ulice (Slika 305).

Morfologija bloka na periferiji Temišvara

Oblik bloka:	pravilan trapezast, skoro pravougaoni
Dimenzije bloka:	105 m 457 m 106 m 502 m (bruto) 79 m 441 m 83 m 482 m (neto)
Površina bloka:	5 ha (bruto) 3,6 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:4
Spratnost objekata:	P

Periferni blok ima pravilan oblik, trapezast, skoro pravougaoni, što je posledica ortogonalne ulične mreže. Veoma je izdužen sa odnosom strana 1:4. Blok je veoma izdužen, a površine od 5 ha. Periferni blok u Temišvaru je organizovan kao dvostruki niz parcela. Na severnoj strani bloka je nekoliko parcela postavljeno upravno na ulicu, dok na južnoj strani nema frontalno postavljenih parcela. Parcele su međusobno veoma uske, a dugačke. U okviru bloka ima 60 parcela pravougaonih i trapezastih oblika. Podužni niz fasada bloka se sastoji od 30 kuća koje formiraju specifičan lik bloka, ulice i područja. Između u susednih kuća prema ulici su postavljene zidane ograde sa kapijama. Najveća parcela je 0,09 ha (24 m x 39 m), najmanja je 0,03 ha (12,7 m x 21 m), a tipična je 0,084 ha (21 m x 40 m).

Slika 304. Jugozapadni deo Temišvara
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 305. Periferni blok u Temišvaru
(satelitski snimak iz 2007)

Blok na periferiji Temišvara je izgrađen samo po obodu. Procenat zauzetosti terena je 40%, pa je odnos izgrađene i neizgrađene površine 1:2,5. Organizacija parcela je tipična, a podrazumeva da se na izduženim parcelama objekti nižu od ulice prema dubini parcele, od glavnog, preko ekonomskog, pa do pomoćnog objekta. Dvorišta na parcelama su mala, a iza njih su velike bašte. Znači da se parcela sastoji od kućnog dvorišta, ekonomskog i bašte. Periferni blok u proseku

preseku ima dve parcele sa objektima postavljenim uz ulicu, iza kojih se pojavljuju dvorišta. Dvorišta su najčešće odvojena prirodnim barijerom, plimovom ili zelenilom. Udaljenost objekata dve naspramne parcele je takav da omogućava dobre ekološke uslove. U podužnom preseku kroz blok se sagledava 30 pojedina nih parcela i, na severnoj bočnoj strani bloka, objekat okrenut ulici. U ovom slučaju se male širine dvorišta od 15 m. Kućna i ekonomska dvorišta su veoma uska usled čega su narušeni osnovni ekološki uslovi, kao i uslovi provetrenosti. Širine ulica su dovoljnih dimenzija da se na njima razvijaju zelene površine, ali je prisutno jedino nisko rastinje. Odnos visine objekta i širine poprečnog profila je 1:3, što omogućava dobre ekološke uslove.

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji Temišvara

Objekti perifernog bloka u Temišvaru su isključivo stambeni. Na površinama oko blokova je organizovan saobraćaj, odnosno kretanje motornih vozila, bicikala i pešaka. Unutar bloka, u kućnim dvorištima, ljudi borave na otvorenom prostoru, a u ekonomskim dvorištima se gaje životinje ili drži mehanizacija. U baštama se gaje biljke, najčešće voćne i površne neophodne za godišnje potrebne porodice. Sve okružujuće ulice oko bloka su organizovane kao pristupne, dvosmerne, kolsko-pešačke, a predstavljaju deo saobraćajne mreže područja čime je obezbeđena laka dostupnost do bloka i dobra povezanost bloka sa svim drugim delovima naselja. Mirujući saobraćaj je organizovan u okviru parcela. U objekte se ulazi direktno sa trotoara ili indirektno iz dvorišta. Do dvorišta se ulazi kroz kapiju na ogradi. Do svake parcele je obezbeđen kolski pristup sa javne saobraćajne površine, a ona se veoma često koristi i kao parking površina. Širine ulica su oko 10 m, a osim kolskih površina i obostranih trotoara prisutne su i zelene površine. Odnos visine okolnih prizemnih objekata i širine ulice je 1:3 čime su obezbeđeni veoma povoljni ekološki uslovi.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka na periferiji Temišvara

Na inženjerska bloka je ivična, a sistem građanja zatvoreni. Prizemne građevine su podužno postavljene na parceli, a izgrađene su od tradicionalnih materijala - opeke, crepa, drveta i stakla. Bonitet objekata je srednji, jer su objekti stariji, a nedovoljno održavani. Opremljenost bloka je nedovoljna, jer postoji samo ulična rasveta. Morfološka ujednaenost pojedina nih građevina i organizacije parcela perifernog bloka uslovljavaju iste uslove za život njegovih stanovnika. Usaglašenost visina i veličina objekata, pojava zidanih ili nekih drugih vidova ograda, kao i kapija, uslovljavala je da se celitavo područje doživljava kao jedna makrocelina. U ovom području nema repernih takana.

Ostale karakteristike bloka na periferiji Temišvara

Vlasništvo objekata je privatno, a površina društveno. Socijalni kontakti se odvijaju van bloka, dok se unutar bloka okupljaju samo porodice na svojim individualnim parcelama. Sagledivost bloka je moguća samo spolja, sa ulica. Iz unutrašnjih dvorišta se sagledavaju jedino dvorišne fasade pojedina nih objekata.

Prepoznatljivost bloka je prema uniformnosti objekata i ograda koje formiraju neprekinuti ulični niz. Periferni blok je značajan samo za stanovnike tog bloka.

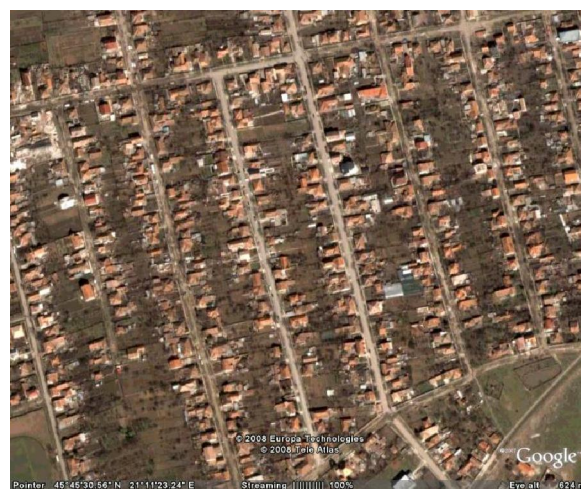
UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA DVA BLOKA U TEMIŠVARU

Udaljenosti centralnog bloka Temišvara od granica naselja približno su iste, dok je blok na periferiji različitito udaljen od svih granica naselja, sem severoistočno u njegovoj blizini se nalazi. Potrebno je izvesti vreme da se iz perifernog bloka stigne do centra Temišvara, ali postoje dobre saobraćajne veze. Granice centralnog bloka Temišvara čine tri ulice i trg (Slika 306), dok su granice perifernog bloka 4 kolskepešačke ulice (Slika 307). Osnovna karakteristika ulica oko centralnog bloka je prisustvo motornog saobraćaja, a perifernog prisutnost ljudi i dece. Veća zainteresovanost posetilaca za sadržaje centralnog bloka neminovno je dovela do povećanja frekventnosti saobraćaja i broja vozila, a samim tim i do smanjenja kvaliteta ekoloških uslova. Ulice kojima se samo pristupa do pojedinačnih parcela u bloku na periferiji nemaju veću frekventnost, pa su bezbedne za okupljanje ljudi.

U Temišvaru su i centralni i periferni blokovi pravougaonog oblika, a usled postojanja ortogonalne ulične mreže. Saobraćaj se, zbog manje frekvencije, lakše odvija oko perifernog bloka nego oko centralnog. Proporcijski odnos strana centralnog bloka je manje povoljan za parcelaciju od perifernog, kao i ekološki uslovi. Oba bloka su karakteristična po odsustvu zelenila, s tim što na privatnim parcelama perifernog bloka zelenilo postoji u unutrašnjim dvorištima, a unutar centralnog ne.

Slika 306. Centralni blok u Temišvaru
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 307. Periferni blok u Temišvaru
(satelitski snimak iz 2007)

Zbog manje površine u centralnom bloku ima manje parcela nego u perifernom. Male površine parcela i velika izgrađenost centralnog bloka ne pružaju mogućnost razvijanja većih dvorišta, a samim tim i boravka ljudi na otvorenom. Parcele perifernog bloka, koje su veće, omogućavaju bolje uslove za stanovanje i boravak na otvorenom. U centralnom bloku dominiraju građevine, a na perifernom neizgrađene površine.

Centralni blok u Temišvaru sadrži različite funkcije, kao i blokovi u njegovom neposrednom okruženju, pa on predstavlja faktor za razvijanje atraktivnosti istavog centralnog područja. Dinamika centralnog bloka se negativno odražava na privatnost stanovanja u njemu, kao i na opterećenje aktivnog i mirujućeg saobraćaja. Stambena namena objekata perifernog bloka omogućava potpunu privatnost stambenih prostora, ali se oseća nedostatak društvenih sadržaja. Neizgrađene površine oko oba bloka služe za aktivni saobraćaj, pristupe i parkiranje, a trg u centru služi i za socijalizaciju ljudi. Ulazi u objekte i centralnog i perifernog bloka u Temišvaru su obezbeđeni ili direktno sa trotoara ili indirektno, preko dvorišta. Indirektnim pristupom do objekata centralnog bloka narušava se privatnost unutrašnjih površina bloka, jer one imaju tendenciju dobijanja javnog karaktera. Pristupi do dvorišta centralnih blokova u Temišvaru su obezbeđeni kroz pasaže objekata, dok se u dvorišta perifernog bloka pristupa kolsko-pešački, kroz kapiju.

Na inženjerska rešenja u oba bloka je iverni, a sistem građevina zatvoreni. Dok su objekti u centralnom bloku postavljeni neposredno jedan uz drugi i iverne neprekinuti niz, u perifernom bloku se između objekata nalaze ograde sa ulaznim kapijama. Primećuje se i razlika u spratnosti i karakteru objekata ova dva bloka. Dok je spratnost stambeno-poslovnih objekata centralnog bloka P+2, a na fasadama se uočavaju stilske karakteristike, stambene jednopородne kuće perifernog bloka su spratnosti P i bez ikakvih su stilskih obeležja. Na taj način su formirani potpuno različiti izgledi ova dva bloka.

U centralnom bloku je zastupljeno i privatno i društveno vlasništvo objekata, dok su svi objekti u okviru perifernog bloka privatni. Sagledivost centralnog bloka je moguća sa verskog objekta u neposrednoj blizini bloka, kretanjem po okružujućim ulicama ili posmatranjem sa trga, kada se vidi samo jedna fasada. Blok na periferiji Temišvara se može sagledati jedino kretanjem po ulicama oko bloka. Unutrašnjost centralnog bloka ima osnovnu funkciju pristupa do dvorišnih delova objekata, dok dvorišta perifernog bloka služe za boravak ljudi na otvorenom.

Socijalizacija u oba bloka se, kako je već rečeno, odvija van blokova. Kod centralnog bloka je prisutno i okupljanje ljudi na trgu, kao i u okviru manjih dvorišta javnog karaktera. Centralni blok je prepoznatljiv po specifičnim zgradama, interesantnim fasadama i javnim sadržajima, dok se periferni blok prepoznaje po karakterističnim stambenim kućama. Blok u centru Temišvara ima značaj, osim za svoje stanovnike, još i za druge građane i posetioce, dok je blok na periferiji značajan jedino svojim stanovnicima.

FELNAC

Osnovni podaci o Felncu

Država:	Rumunija
Geografski položaj:	45° 07' 13" s. g. š. 21° 09' 18" i. g. d.
Tipologija naselja:	ruralno
Površina naselja:	1,95 km ²
Broj stanovnika:	5.079 ⁹⁶
Gustina naseljenosti:	2.605 st/km ²

Slika 308. Lokacija Felnaca u Rumuniji

Slika 309. Felnac (satelitski snimak iz 2007)

Felnac se nalazi na zapadu Rumunije, u neposrednoj blizini granice sa Republikom Srbijom (Slika 308). On je selo u opštini Arad, u Pomorišju. Nalazi se na 25km zapadno od Arada, a 65km isto no od Subotice. Felnac je drumskim saobraćajem povezan sa Aradom, a preko Perjamoša i sa Temišvarom. Nalazi se na glavnom putu Arad – Perjamoš. Felnac se kao manje seosko naselje razvio u neposrednoj blizini Arada. Njegovo malobrojno stanovništvo se bavi isključivo poljoprivredom. U njemu, pored Mađara ima i Srba koji čine 11,42% od ukupnog broja stanovništva.⁹⁷

Osnovne karakteristike strukture Felnaca

Oblik Felnaca je nepotpuni, pravougaoni (Slika 309). Sve granice su prirodne. U njemu ih linije spajanja između privatnih bašti i obradivih površina oko naselja. Samo na pojedinim mestima se pojavljuje put, kao stvoreni granicni element. Potpuno

⁹⁶ http://www.rastko.org.yu/rastko-ro/crkva_fenlak.htm (13. 5. 2007).

⁹⁷ http://www.rastko.org.yu/rastko-ro/crkva_fenlak.htm (13. 5. 2007).

pravilna, ortogonalna šema ulica deli površinu naselja na pravilne blokove i polublokove. Ima 7 paralelnih ulica u pravcu jugozapad-severoistok, a 5 popre nih, u pravcu severozapad-jugoistok. Udaljenost podužnih ulica je ista, dok se popre ne pojavljuju na dve različite udaljenosti. Usled toga je došlo do formiranja pravougaonih oblika blokova sa različitim proporcijским odnosima strana od 1:1,3 i 1:2. Samo jedan niz blokova je manje dužine i u okviru jednog od njih je smešten verski objekat, kao simbol centra naselja. Bruto površina tih blokova je 1,04 ha (90 m x 116 m). Svi ostali blokovi su jednakih dimenzija (90 m x 204 m), odnosno površina od 1,84 ha. Celo naselje se sastoji od 18 blokova i 12 polublokova. Većina blokova je pravougaonog oblika, ali uz granicu naselja su blokovi nepravilnih oblika gde je bar jedna strana zakrivljena. Ti nepravilni oblici su približno trougaoni ili trapezasti, a neki su pravougaoni, s tim da im je jedna strana malo zakrivljena. Svi blokovi su stambene namene. Nestambeni sadržaji se pojavljuju samo na uglovima četiri bloka koja se nalaze uz dve glavne ulice.

Osnovne karakteristike identiteta Felnaca

Reljef na kojem se Felnac razvio je ravan, iako ima i manjih denivelacija. Prostorna organizacija naselja, koja je potpuno pravilna, osnovna je karakteristika identiteta Felnaca. Sličnost oblika, veličina i načina organizacije blokova, uticala je i na razvijanje približno istih uslova za život i rad njegovih stanovnika. Kako se naselje razvilo u prirodnoj ravnici, u njegovoj okolini ne postoje uzvišenja, to nema ni vidikovaca na selo. Panorama dela naselja vidna je jedino sa crkvenog tornja. Naselje se u celini može sagledati sa pristupnih saobraćajnih površina, odakle se sagledava i njegova silueta. Siluetom naselja dominira crkveni toranj u centru Felnaca, kao simbol mesta i orijentir u ravnici. Felnac je ruralno naselje koje na celoj svojoj teritoriji ima veoma slične karakteristike. Centar i periferija se veoma malo razlikuju, a moglo bi se reći da razlika i ne postoji. Najznačajniji objekti, koji se nalaze u centru naselja, ujedno se i reperi tačke sela. Crkva u centru naselja i nekoliko nestambenih sadržaja u njenoj blizini jedina su mesta okupljanja ljudi ovog sela.

ANALIZA I VALORIZACIJA BLOKA U CENTRU FELNACA

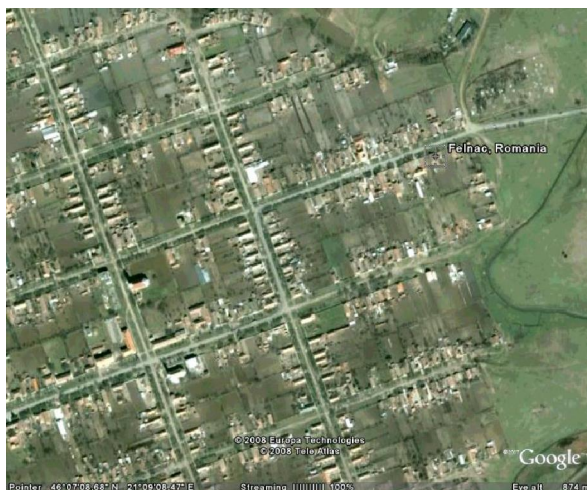
Ovaj centralni blok je izabran za istraživanje jer ima tipičan pravougaoni oblik i nestambene sadržaje. Zbog prisustva specifičnih građevina je lako prepoznatljiv, a predstavlja i najznačajniji blok u naselju.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka u centru Felnaca

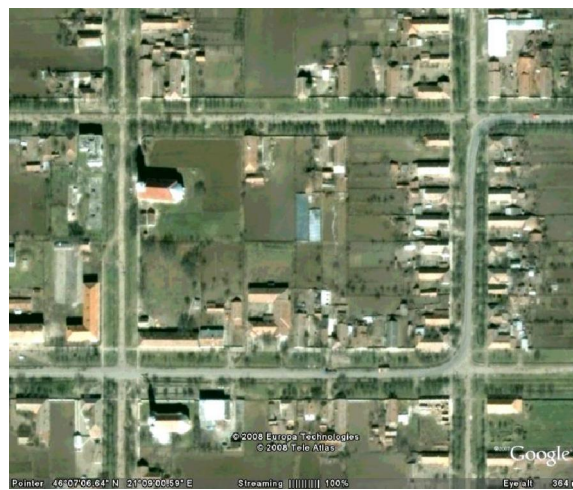
Blok u centralnom delu Felnaca se nalazi severoistočno od geometrijskog središta površine naselja (Slika 310). On je skoro jednako udaljen od svih granica naselja, a kolsko-pešačka saobraćajnica je dobro povezan sa svim delovima naselja. Nalazi se, takođe, i na glavnim putnim pravcima koji ovo selo povezuju sa susednim naseljenim mestima. Granice bloka su četiri ulice, namenjene kolsko-pešačkoj saobraćaju (Slika 311).

Morfologija bloka u centru Felnaca

Oblik bloka:	pravilan, pravougaoni
Dimenzije bloka:	90 m x 116 m (bruto) i 80 m x 104 m (neto)
Površina bloka:	1,04 ha (bruto) i 0,83 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:1,3
Spratnost objekata:	P

Slika 310. Severoistočni deo Felnaca
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 311. Centralni blok u Felnacu
(satelitski snimak iz 2007)

Blok se sastoji od 14 parcela različitih veličina, proporcijских odnosa strana i arhitektonskih tipova građevina na njima. Dve parcele na kojima se nalaze nestambeni objekti kvadratnog su oblika. Uz južnu stranu bloka su dve parcele duplo manje širine od one na kojoj je crkva, a prema istočnoj strani je 8 parcela duplo užih od njih, pa se, tako, primećuje jedna pravilnost u dimenzionisanju parcela ovog bloka. Proporcijски odnosi strana parcela su 1:1, 1:2 i 1:4 (Slika 311), što znači da ima i kvadratnih i izduženih pravougaonih oblika parcela. Najveća parcela je 0,4 ha (52 m x 77 m), najmanja je 0,05 ha (18,2 m x 25 m), a tipična je 0,15 ha (20 m x 75 m). Blok u centru Felnaca je veoma malo izgrađen. Procenat zauzetosti približno iznosi 17%, pa je odnos izgrađene i neizgrađene površine 1:5,88. Građevine su postavljene na građevinskoj liniji koja se poklapa sa regulacionom. Objekti se pojavljuju na većem razmaku, pa ne formiraju ulične nizove, sem na istočnoj i južnoj strani bloka.

Poprečnim presekom kroz geometrijsku sredinu bloka presečene su dve parcele, po dubini. U preseku su objekti okrenuti ka ulicama i neizgrađene površine dvorišta i bašti koje se u sredini dodiruju. Usled velikih slobodnih površina postignuti su veoma dobri ekološki uslovi, insolacija i provetrenost, kao i uslovi privatnosti. Širine ulica su tolike da omogućavaju razvijanje zelenih površina uz kolovoze i trotoare. Odnos visine objekata prema širini ulica je 1:4, time su, takođe, postignuti povoljni higijenski uslovi. U podužnom preseku kroz blok mogu se videti tri celine. Jedna je sa velikom dubinom parcele i crkvom na njoj, druga celina su dve poprečne

postavljene parcele, a treća je podužno preseca parcelu. Prema ulicama su presecaju objekti koji se nalaze na regulacionim linijama, a između njih je velika neizgrađena površina. Sve okružujuće ulice oko bloka su širine 12 m, a obuhvataju kolovoz od 6 m, obostrane trotoare po 1 m širine i zelene površine po 2 m. Odnos visine prizemnih objekata prema širini ulice je 1:4.

Funkcionalne karakteristike bloka u centru Felnača

Objekti centralnog bloka su stambeni, a pored njih su i verski i kulturni objekti. Nestambeni objekti se nalaze na uglovima bloka kako bi bili što lakše dostupni i sagledivi. U susednom bloku je prisutna još jedna crkva i škola, pa se taj deo područja smatra centrom. Na stambenim parcelama u uljiva je tradicionalna organizacija prostora. Po dubini parcele se organizuju redom glavni, pa sporedni objekti iza kojih je bašta. Na površinama oko bloka je obezbeđeno kretanje motornih vozila, bicikala i pešaka, kao i zelene površine namenjene za odvajanje stanovanja od saobraćaja. Postoje i jarkovi predviđeni za odvođenje atmosferske vode sa kolovoza i terena. Unutrašnja dvorišta na pojedinačnim parcelama imaju različite funkcije. U okviru kućnih dvorišta se okupljaju članovi porodice, u ekonomskom dvorištu su životinje, a u bašti se gaji voće i povrće.

Sve ulice u centralnom području Felnača su organizovane kao dvosmerne kolsko-pešačke saobraćajnice. Parkiranje vozila nije predviđeno ni u okviru ulice, a ni na parcelama. Ovaj centralni blok je lako dostupan, a i sam je dobro povezan sa svim drugim delovima naselja. Ortogonalna šema ulica obezbeđuje lako snalaženje i orijentisanje u prostoru. U objekte se ulazi indirektno iz dvorišta. Do dvorišta se ulazi najčešće kroz kapiju koja se pojavljuje u ogradama između kuća. Do svake parcele je obezbeđen kolsko-pešački pristup sa javne površine, ulice.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru Felnača

Način građenja bloka je ivični, a sistem građenja poluzatvoren. Karakteristična je tipologija stambenih objekata. Spratnost je P i P+1 na parceli. Materijalizacija građevina je tipična tradicionalna, jer su za građenje upotrebljeni: opeka, crep, drvo i staklo. Bonitet objekata je dobar. Svega nekoliko objekata u okviru ovog bloka se ističe u svojoj visinom, gabaritom i namenom, zbog čega su se nametnuli kao elementi identiteta i glavni orijentiri u naselju. Posebno dominira crkva, sa svojim crkvenim tornjem. Svi ostali objekti su slični, namenjeni za stanovanje, a svojom organizacijom, uslovljavaju homogenost jednog dela bloka, kao i sličan način života svojih stanovnika.

Ostale karakteristike bloka u centru Felnača

Vlasništvo većine objekata je privatno, sem javnih objekata, a površine su u društvenom vlasništvu. Socijalni kontakti se ostvaruju van bloka, na ulicama, kao i u dvorištima javnih objekata. Sagledivost bloka je moguća jedino spolja, sa ulica, ili iz pojedinačnih dvorišta, kada se sagledavaju samo dvorišne fasade. Prepoznatljivosti

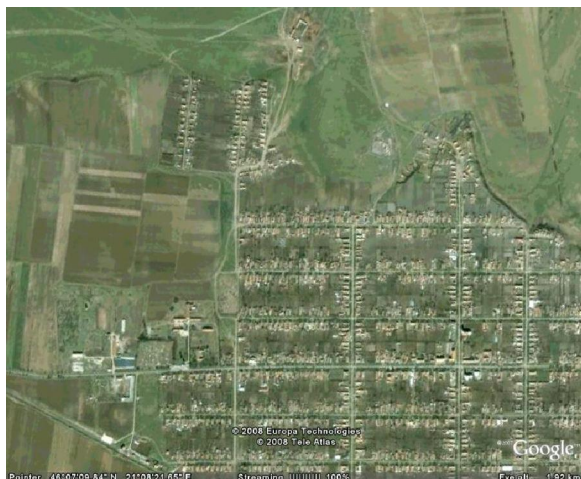
bloka doprinose crkva i dom kulture. Zbog njih je značaj bloka neznatno veći u odnosu na okolne blokove, jer ga poseđuju svi stanovnici Felnaca.

ANALIZA I VALORIZACIJA BLOKA NA PERIFERIJU FELNACA

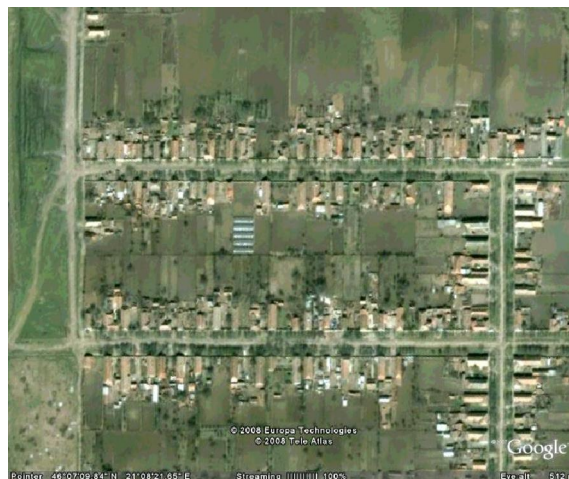
Ovaj blok je izabran za istraživanje, jer se nalazi na samoj granici naselja. Predstavlja tipičan blok ruralnog naselja.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji Felnaca

Izabrani blok se nalazi na periferiji Felnaca, u severozapadnom delu sela (Slika 312). Taj deo naselja nije udaljen od centra, jer je površina celog naselja veoma mala, a postoji kolsko-pešačka saobraćajna mreža koja sve delove naselja međusobno dobro povezuje. Granice perifernog bloka su četiri pristupne kolsko-pešačke saobraćajnice. Jedna ulica sa zapadne strane bloka ujedno je i granica naselja. Ona odvaja blok od okolne obradive površine (Slika 313). U okruženju ovog bloka, sa južne i istočne strane, su isti takvi blokovi, sa severne strane je polublok, dok se sa zapadne strane ovaj blok graniči sa obradivim površinama.

Slika 312. Severo - zapadni deo Felnaca
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 313. Periferni blok u Felnacu
(satelitski snimak iz 2007)

Morfologija bloka na periferiji Felnaca

Oblik bloka:	pravilan, pravougaoni
Dimenzije bloka:	90 m x 204 m (bruto) i 81 m x 196 m (neto)
Površina bloka:	1,84 ha (bruto) i 1,59 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:2,3 i 1:2,4
Spratnost objekata:	P

Blok se sastoji od tri prostorne celine koje su isparcelisane po istom principu (objekti postavljeni po dužini parcele i paralelno okrenuti ka ulici). Po dužini bloka se pojavljuju dva paralelna niza parcela, a prema istočnoj strani bloka, još jedan

niz, upravan na prethodna dva niza. Sa zapadne strane takav niz ne postoji, već se sa ulice mogu sagledati samo ograde dvorišta dve susedne podužno postavljene parcele. Ovakva parcelacija je karakteristična za blokove koji se nalaze na krajevima naselja. Parcele su međusobno veoma slične, uske i dugačke. U okviru ovog bloka ima 60 parcela pravougaonog oblika. Najveća parcela je 0,23 ha (38 m x 75 m), najmanja 0,07 ha (89 m x 76 m), a tipična 0,15 ha (20 m x 76 m). Parcele su svojim užim stranama okrenute ka ulicama, pa proleđa njihovih objekata formiraju specifičan niz prema ulici. Izgled bloka, osim nizova objekata, još i ograde sa kapijama izmeću u njih. Procenat zauzetosti površina bloka je 25%, pa je odnos izgrađene i neizgrađene površine bloka 1:4.

Organizacija parcela je tipična za ruralne blokove. Na izduženim parcelama objekti se nižu od ulice prema dubini parcele, od glavnog, preko ekonomskog, do pomoćnog objekta. Zato se parcela sastoji od kućnog dvorišta, ekonomskog i bašte. Samo parcele na uglovima nemaju bašte, već kućno i ekonomsko dvorište.

U poprečnom preseku bloka se uočavaju dve parcele, sa objektima postavljenim uz ulicu, iza kojih su dvorišta i bašte. Udaljenost objekata dve naspramne parcele je takva da omogućava dobre ekološke uslove, kako za boravak ljudi u prirodi, tako i za gajenje biljaka i životinja. U podužnom preseku kroz blok sagledavaju se poprečni preseci pojedinačnih parcela u nizu i jedna podužno presečena parcela, okrenuta ka bočnoj ulici. Jedino se na toj parceli pojavljuje objekat uz ulicu, dok su na svim ostalim površinama samo bašte, bez objekata. Širine ulica su oko 12 m, a osim kolskih površina i obostranih trotoara imaju i zelene površine. Odnos visine okolnih prizemnih objekata i širine ulice je 1:4. Takvi poprečni profili okružuju ih ulica omogućavaju veoma povoljne higijenske uslove.

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji Felnaca

Objekti perifernog bloka Felnaca su isključivo stambeni. Na površinama oko bloka je organizovan saobraćaj, odnosno kretanje motornih vozila, bicikala i pešaka. Unutar bloka, u kućnim dvorištima, okupljaju se članovi porodice, u ekonomskom se gaje životinje i drži mehanizacija, a iza su bašte. Sve ulice na periferiji Felnaca su organizovane kao pristupne, dvosmerne, kolsko-pešačke saobraćajnice. One omogućavaju lako pristupanje do blokova, kao i povezivanje blokova sa periferije sa svim drugim delovima naselja. Mirujući saobraćaj je organizovan u okviru parcela, a vozila se najčešće parkiraju na pristupnim površinama. U objekte se ulazi indirektno iz dvorišta. Do dvorišta se ulazi najčešće kroz kapiju na ogradi. Do svake parcele je obezbeđen kolski pristup sa javne saobraćajne površine, a on se veoma često koristi i kao parking površina.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka na periferiji Felnaca

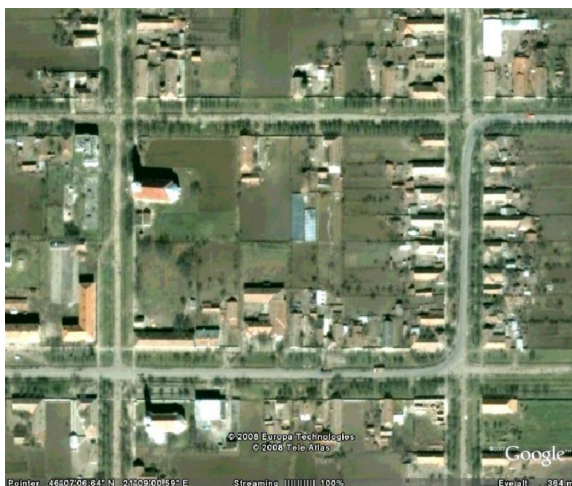
Na inženjerska bloka je ivična, a sistem građevnja zatvoreni. Tipologija prizemnih građevina je na parceli. Primenjeni su tradicionalni materijali – opeka, crep, drvo i staklo. Bonitet objekata je srednji, jer su objekti građevni od manje kvalitetnog materijala. Morfološka ujednaenost pojedina njih građevina i istovetnost organizacije parcela ovog bloka uslovljavaju slične uslove za život i rad njegovih stanovnika. Usaglašenost visina i veličina objekata, pojava zidanih ili nekih drugih vidova ograda, kao i kapija, uslovljava da se itavo područje doživljava kao jedna makrocijelina, lako prepoznatljiva u odnosu na ostale delove naselja. U ovom području nema repernih tačaka niti elemenata prepoznavanja, pa postoji nedostatak elemenata identiteta i orijentira.

Ostale karakteristike bloka na periferiji Felnaca

Vlasništvo objekata je privatno, a površina društveno. Socijalni kontakti se dešavaju van bloka, na ulicama. Sagledivost bloka je moguća spolja, sa okružujućih ulica. Na pojedinim mestima gde ulične ograde nisu vizuelna prepreka moguće je sagledati i unutrašnje delove bloka. Periferni blok nema neke posebne elemente prepoznavanja. On je karakterističan po jednorodnim stambenim objektima. Pošto je namenjen isključivo stanovanju značajan je jedino stanovnicima tog bloka.

UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA DVA BLOKA U FELNACU

Udaljenosti analiziranog centralnog bloka u Felnacu od granica naselja približno su iste, dok je blok na periferiji različitito udaljen od svih granica naselja, sem severozapadne, uz koju se nalazi. Međutim, ne može se reći da centralni blok ima povoljniji položaj od perifernog, jer je naselje veoma malo. U manjem mestu, kakvo je Felnac, značajna je dispozicija bloka u odnosu na glavni put, jer je on veza sa bližim i daljim okruženjem. Granice oba bloka su po 4 pristupne, niskofrekventne kolškolpešačke ulice. One su jedina mesta socijalizacije. Oba bloka su pravilnog pravougaonog oblika čime je omogućeno nesmetano odvijanje saobraćaja i lakše kretanje motornih vozila. Površina perifernog bloka je 1,76 puta veća od površine centralnog bloka, pa je u okviru nje formirano 60 parcela, za razliku od centralnog bloka u kojem se nalaze svega 24 parcele. Veće dubine parcela koje su prisutne u oba bloka uslovljavaju povoljne ekološke uslove, insolaciju i provetrenost. Proporcijski odnosi strana centralnog bloka su 1:1,3 (Slika 314), a perifernog 1:2,3 (Slika 315), što je veoma povoljno za parcelaciju i organizaciju parcela. Odnos visine objekta i širine ulice u oba bloka u Felnacu je 1:4. Veći poprečni profili ulica oko oba bloka omogućuju ili su organizovanje zelenih površina. Parcelacija je sprovedena po istom principu i u centralnom i u perifernom bloku, s tim što su parcele u centralnom bloku, na kojima su nestambeni sadržaji, veće dimenzije. Uslovi za stanovanje su slični u oba bloka. Odnos izgrađene i neizgrađene površine kako parcela tako i blokova u celini, približno je 1:3, što je veoma povoljno sa ekološkog aspekta.

Slika 314. Centralni blok u Felnacu
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 315. Periferni blok u Felnacu
(satelitski snimak iz 2007)

Dok je na perifernom bloku prisutna isključivo stambena namena objekata, u centralnom bloku ima i nekoliko objekata sa centralnim sadržajima. Neizgrađene površine oko oba bloka služe za aktivni saobraćaj, pristupe, parkiranja i socijalizaciju ljudi, dok su neizgrađene površine unutar blokova predviđene za poljoprivredne delatnosti u baštama i boravak na otvorenom u individualnim dvorištima. U celom selu nema nikakvih vidova zagađenja. Ulazi u objekte oba bloka u Felnacu su obezbeđeni indirektno, preko dvorišta, dok se u dvorišta pristupa sa kolsko-peškim prilazima sa ulice. Na inženjeringu u oba bloka je ivični, a sistem građevnja zatvoreni. Zastupljena je ista tipologija objekata, prizemnih kuća na parceli, sem u delu centralnog bloka gde se nalaze netipični javni objekti. U centralnom bloku je zastupljeno i privatno i društveno vlasništvo objekata, dok su svi objekti u okviru perifernog bloka privatni. Vlasništvo površina svih blokova u Felnacu je društveno. Sagledivost blokova je moguća jedino sa crkvenog tornja ili kretanjem po okružujućim ulicama. Socijalni kontakti unutar bloka su prisutni jedino u centralnom bloku oko verskog i obrazovnog objekta. Socijalizacija ljudi u celom naselju se odvija, kako je već rečeno, na ulicama. Centralni blok je prepoznatljiv po specifičnom verskom objektu koji svojom visinom dominira naseljem. Periferni blok se prepoznaje po karakteristikama stambenih kuća koje formiraju ulični front. Blok u centru Felnaca, zbog prisustva nestambenih sadržaja, ima značaj, osim za svoje stanovnike, još i za druge stanovnike Felnaca, dok je blok na periferiji značajan jedino svojim stanovnicima.

4.1.2.3. PRIMERI NASELJA IZ UŽE SRBIJE

Pri izboru dva naselja iz uže Srbije izabran je Beograd, kao najveći grad Republike Srbije, a od ruralnih naselja su izabrani Dobanovci. Beograd je karakterističan po svojoj istoriji i prirodnim karakteristikama, pre svega prisustvu dveju reka, kao i pokrenutom reljefu, a Dobanovci, koji predstavljaju jedno veoma malo selo u Srbiji, u neposrednoj blizini Beograda, interesantni su zbog svoje osnove u obliku nepravilnog krsta.

BEOGRAD

Osnovni podaci o Beogradu

Država:	Republika Srbija
Geografski položaj :	44° 47' 42" s. g. š. 20° 30' 25" i. g. d.
Tipologija naselja:	urbano
Površina naselja:	121,62 km ²
Broj stanovnika:	1.112.570
Gustina naseljenosti:	9.148 st/km ²

Slika 316. Lokacija Beograda u Republici Srbiji

Slika 317. Beograd (satelitski snimak iz 2007)

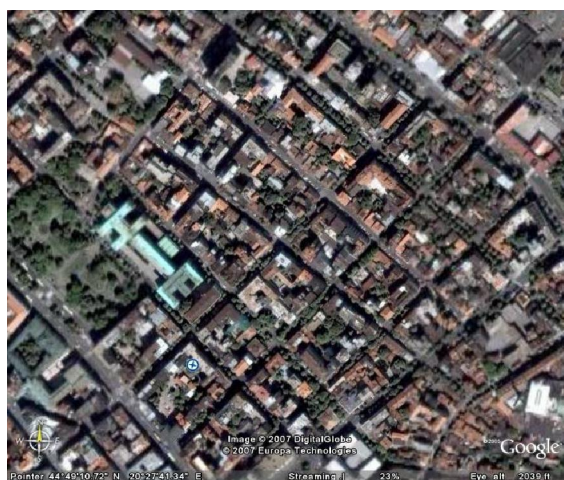
Beograd se nalazi na severu Republike Srbije, a južno od granice uže Srbije i Vojvodine (Slika 316). Razvio se na ušću Save u Dunav (Slika 317). Od Novog Sada je udaljen 75 km. Beograd je glavni saobraćajni koridor jugoistočne Evrope i Balkanskog poluostrva. Zastupljeni su svi vidovi saobraćaja. Na mestu današnjeg Beograda je postojala naseobina pre 5.000 godina. Prvi put se u pisanim izvorima spominje 989. godine. Na mestu današnjeg Kalemegdana Rimljani su podigli Kastrum, a oko njega se postepeno razvijalo naselje, nazvano Singidunum. Beograd

je u početku bio monocentričan grad i je su se distance mogle savladati postojećim prevoznim sistemima, a danas je decentralizovan. Broj stanovnika konstantno raste, kao i potreba za novim stambenim površinama, infrastrukturom i javnim prevozom. Beograd je značajan administrativni, privredni, saobraćajni, industrijski, univerzitetski i kulturni centar.⁹⁸

Osnovne karakteristike strukture Beograda

Oblik osnove Beograda je nepravilan, različit. Granica Beograda je veoma dugačka, nepravilna, raznolika i veoma je teško sagledati usled veličine naselja. Sastoji se kako od prirodnih tako i od stvorenih elemenata. Prirodne granice su obale grada uz reke, spojevi privatnih bašta i obradivih ili neuređenih slobodnih površina, a izgrađene granice su ulice, saobraćajnice i železničke pruge.

Na ogromnoj površini grada razvijale su se različite saobraćajne mreže, usled čega se zapažaju blokovi raznooblika i veličina. Uočava se i pravilan i nepravilan način organizacije prostora koji je uslovio razjedinjavanje teritorije grada. Beograd se ne doživljava kao jedinstvena morfološka celina, već kao koncentracija potpuno različitih delova, makro i mikro celina. Karakteristična je gušća saobraćajna mreža u centru grada (Slika 318), a nepravilna na periferiji (Slika 319). Takođe, u centru se uočavaju manji, skoro kvadratni blokovi, a na periferiji veći i izduženiji. Najveći blok u Beogradu ima površinu od 16,26 ha (300 m x 542 m), a najmanji je centralni trougaoni blok površine od 0,36 ha (60 m i h = 120 m). Tipičan blok u Beogradu je površine od 4 ha (150 m x 267 m). Proporcijski odnosi širina prema dužinama blokova su u intervalu od 1:1 do 1:7. Blokovi se razlikuju i po namenama. U centru je prisutno najviše poslovno-stambenih blokova, pa i potpuno poslovnih, dok su na periferiji, kao i na teritorijama dalje od centra, prisutni stambeno-poslovni i stambeni blokovi.

Slika 318. Ortogonalna mreža ulica i pravilni oblici manjih blokova u centru Beograda (satelitski snimak iz 2007)

Slika 319. Nepravilna mreža ulica i nepravilni oblici većih blokova na periferiji Beograda (satelitski snimak iz 2007)

⁹⁸ <http://www.srbija.sr.gov.yz/pages/article.php?id=57> (13. 5. 2007).

Osnovne karakteristike identiteta Beograda

Beograd se razvio na pokrenutom terenu, uz vodene površine Dunava i Save. To je ujedno i uslovalo pojavu specifičnih delova naselja – ize su ulice i blokovi u nagibu, za razliku od delova koji su formirani na potpuno ravnom terenu. Tokom razvoja naselja novi delovi su formirani na okolnim brežuljcima. Zahvaljujući postojanju različitih visinskih tačaka u gradu postoji veliki broj vidikovaca, mesta sa kojih se pojedini delovi grada mogu veoma lepo sagledati. Takođe, u gradu postoji veliki broj visokih građevina koje omogućavaju da se sa njihovih najviših etaža sagledava grad na jedan poseban način. Sa svih pristupnih saobraćajnica, mostova, reka i okolnih površina, postoje vizure na grad, a sa njih je moguće i sagledavanje siluete naselja. Siluetom naselja dominiraju u centru grada crkveni tornjevi, a u novim delovima grada visoke stambene i poslovne zgrade.

Beograd je grad izrazito urbanog karaktera, naročito u svom centralnom delu (Slika 320). Na ogromnoj površini grada se izdvaja veliki broj različitih područja, a svako od njih ima svoj specifični karakter. Na periferiji naselja ima delova koji su skoro ruralnog karaktera, kao i delova sa novim poslovnim objektima i industrijskim kompleksima. Najznačajnije reперne tačke Beograda su: Kalemegdanska tvrđava, verski objekti, Saborna crkva arhangela Mihajla, Hram sv. Save, Narodna biblioteka Srbije, Konak kneginje Ljubice, Narodni i Etnografski muzej, Muzej Srpske pravoslavne crkve i Muzej savremene umetnosti. Centralno područje grada, bogato sadržajima i istorijski značajnim građevinama i spomenicima, prepoznaje se i lako uočava u odnosu na svoju okolinu, pa u celini čini jednu reперnu tačku.

Slika 320. Urbani karakter starog dela Beograda

Najznačajnija i najposebenija mesta okupljanja u Beogradu su: Knez Mihailova ulica sa značajnim objektima iz oblasti nauke, obrazovanja i kulture, zatim trgovina, obale reka, Sava centar (Slika 321), Kalemegdanski park itd.

Slika 321. Centar Sava, poslovni centar u Beogradu

ANALIZA I VALORIZACIJA BLOKA U CENTRU BEOGRADA

Od mnoštva centralnih blokova u Beogradu izdvojen je baš ovaj, jer je trougaonog oblika i prepoznatljiv je po visokom objektu, repernoj tački grada.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka u centru Beograda

Izabrani centralni blok Beograda se nalazi u starom gradu. On je razlito udaljen od granica naselja, ali je kolosko-pešačkim ulicama i saobraćajnicama dobro povezan sa svim delovima naselja. Granice bloka su tri ulice, namenjene kolosko-pešačkom saobraćaju (Slika 322). Usled izuzetno jakog saobraćaja koji se na njima odvija ovaj blok je odvojen od svih susednih blokova.

Morfologija bloka u centru Beograda

Oblik bloka:	pravilan, jednakokraki trougao
Dimenzije bloka:	84 m i 144 m (bruto) i 60 m i 120 m (neto)
Površina bloka:	0,58 ha (bruto) 0,3 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:2 (osnova prema visini trougla)
Spratnost objekata:	P+4, P+6 i P+24

Blok se sastoji od 6 različitih parcela trapezastog oblika. Parcela na kojoj se nalazi Robna kuća "Beogradska" potpuno je izgrađena. To je i najveća parcela 0,16 ha (prosečna dimenzija 30 m x 53 m). Ostale parcele su izgrađene u delovima koji su okrenuti prema ulici. Na dve parcele, koje se nalaze na uglovima bloka, objekti su "L" oblika. Unutar parcela su dvorišta koja služe kao manipulativne površine okolnih poslovnih prostora (Slika 322). Najmanja parcela je 0,03 ha (10 m x 30 m), a tipična ne postoji. Blok u centru Beograda je veoma izgrađen. Procenat zauzetosti iznosi približno 75%, pa je odnos izgrađene i neizgrađene površine 3:1. U poprečnom preseku bloka su dve parcele. U ovom slučaju se objekti okrenuti ka ulicama i neizgrađene

površine dvorišta. Usled veoma malih slobodnih površina, a visokih objekata, ekološki uslovi su veoma nepovoljni. Po dužini bloka se uoči objekat u kojoj je Robna kuća "Beograđanka" (Slika 323), zatim dvorišta obodnih zgrada i objekat naspram robne kuće, okrenut prema ulici. Zapaža se velika izgrađenost bloka i zasenjenost neizgrađenih površina unutar bloka. Širine okolnih ulica su oko 30 m, a obuhvataju kolovoz od 4 saobraćajne trake širine po 3,5 m, kao i obostrane trotoare, širine oko 8 m, na kojima je prisutno i visoko rastinje. Širine ulica oko bloka su tolike da omoguće razvoj zelenih površina uz kolovoze i trotoare. Odnos visine objekata prema širini ulica je približno 1:1, što znači da su, takođe, dobijeni manje povoljni higijenski uslovi.

Slika 322. Centralni blok u Beogradu
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 323. Dominantna Robna kuća
"Beograđanka" u centralnom bloku u Beogradu

Funkcionalne karakteristike bloka u centru Beograda

Objekti centralnog bloka su poslovni. Dominantan sadržaj bloka je trgovina i poslovanje. Robna kuća "Beograđanka" u svojim donjim etažama ima zastupljenu trgovinu, a u okviru kule administraciju i poslovanje. Ostale građevine su poslovno-stambene, pri čemu je stanovanje na višim etažama, a poslovanje u nižim. Sve okružujuće ulice oko bloka su organizovane kao dvosmerne kolsko-pešačke ulice, a predstavljaju deo saobraćajne mreže područja, kojom prolaze i linije GSP-a. Time je obezbeđena laka pristupačnost do bloka. Postoje i parking površine u ulicama u kojima je nešto manja frekventnost saobraćaja. Već u ustalost saobraćaja stvara buku i zagađuje vazduh, što uslovljava veoma nepovoljne uslove za boravak i rad u okviru ovog bloka. Na platou koji je formiran ispred najužeg dela bloka postavljena je fontana i na tom mestu se ljudi okupljaju, a sa njega je obezbeđen i ulaz u robnu kuću. U objekte ovog bloka se ulazi direktno sa trotoara ili indirektno iz dvorišta. Unutrašnja dvorišta na pojedinačnim parcelama imaju funkciju manipulativnih ili parking površina. Do njih su obezbeđeni kolsko-pešački pristupi, kroz pasaže objekata. Trotoari su nešto veće širine od uobičajenih zato što je prisutna velika

frekvencija peša kog saobraćaja, a i zbog obezbeđenja nesmetanih pristupa do svakog objekta bloka.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru Beograda

Na inženjerska enja bloka je ivična, a sistem građevnja zatvoreni. Na parcelama su objekti različite spratnosti (P+4, P+6 i P+24). Pri izgradnji su korišćeni i tradicionalni i novi materijali (staklo, opeka, crep, drvo, armirani beton). Bonitet objekata je dobar. Zgrada Robne kuće "Beograđanka" se ističe svojom visinom, volumenom, namenom i smećom bojom, pa se nameće kao element identiteta ne samo ovog centralnog bloka ili centralnog područja, već i celog grada (Slika 323). "Otvorena" prizemlja svih objekata po obodu bloka čine da se ceo blok doživljava kao jedan jedinstven objekat namenjen, pre svega, trgovini.

Ostale karakteristike bloka u centru Beograda

Vlasništvo objekata i površina je društveno. Socijalni kontakti se ostvaruju unutar objekata i na pijaceti ispred "Beograđanke". Sagledivost bloka je moguća sa ulica i trga, kao i sa udaljenijih tačaka u gradu. Prepoznatljivost bloka je postignuta zgradom "Beograđanke". Ovaj centralni blok je značajan za sve stanovnike Beograda, ali i za sve posetioce i turiste.

ANALIZA I VALORIZACIJA BLOKA NA PERIFERIJU BEOGRADA

Ovaj blok je izabran za analizu jer je trougaonog oblika osnove, pa se može porediti sa blokom u centru grada prema morfološkim karakteristikama. Izabrani blok je specifičan po nepravilnosti svih njegovih elemenata, ali i prema ujednačenosti oblikovanja arhitektonskih objekata.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji Beograda

Izabrani blok se nalazi na periferiji Beograda, u severoistoćnom delu grada, području pod nazivom Konjarnik (Slika 324). Taj deo naselja je veoma udaljen od centra. Usled velike raznorodnosti teritorije Beograda ovaj blok je razlito udaljen od granica grada, a od nekih je izuzetno udaljen. Ipak je postojećom saobraćajnom mrežom povezan sa svim delovima naselja. U okruženju su slični blokovi. Granice bloka su tri pristupne kolsko-pešačke ulice (Slika 325).

Morfologija bloka na periferiji Beograda

Oblik bloka:	nepравilan, trougaoni
Dimenzije bloka:	250 m 233 m 105 m (bruto) 225 m 213 m 95 m (neto)
Površina bloka:	1,07 ha (bruto) 1,01 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:2
Spratnost objekata:	P i P+1

Slika 324. Severoistočna periferija Beograda
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 325. Periferni blok u Beogradu
(satelitski snimak iz 2007)

Blok se sastoji od 30 parcela različitog oblika. Po najdužoj strani bloka ima 15 parcela, što znači da je prosečna širina ulice i fronta jedne parcele 15 m. Pošto je oblik bloka potpuno nepravilan to su i parcele unutar njega potpuno nepravilnih i neujednjenih oblika, najčešće pravougaonog i trapezastog. Jedino pravilo pri parcelaciji je što postoje dva niza parcela uz duže strane bloka. Dimenzije parcela su veoma različite, kao što su različiti i objekti na njima. Najveća parcela je 0,075 ha (25 m x 30 m), najmanja 0,044 ha (11 m x 40 m), a tipična je 0,044 ha (13 m x 34 m). Takođe, i položaj svakog objekta je u odnosu na regulacionu liniju individualan. Parcele su uske i kratke, pa postoje samo kućna dvorišta i predbašte. Procenat zauzetosti površine bloka na periferiji Beograda je 30%, a odnos izgrađene i neizgrađene površine je 1:3,33. Organizacija parcela je raznolika, ali je blok urbanog karaktera. Na parcelama su garaže izgrađene neposredno uz ulicu, zatim glavni objekti, a iza njega pomoćni. Svaka parcela ima stambeni objekat, a garaže i pomoćne objekte samo neke.

U poprečnom preseku bloka se uoči dva avajna, sa objektima postavljenim uz ulicu, iza kojih su dvorišta. Udaljenost objekata dve naspramne parcele je takav da omogućava dobre ekološke uslove. U podužnom preseku kroz sredinu bloka sagledavaju se poprečni preseki pojedinačnih parcela u nizu. U preseku su i poneki pomoćni objekti, što ukazuje na potpunu nepravilnost organizacije i utrošku površine bloka. Širine ulica su oko 10 m, s tim što se udaljenost naspramnih objekata ulice veoma razlikuju. Ispred objekata su i zelene površine, koje su deo uličnog profila. Odnos visine prizemnih objekata i širine ulice je najčešće 1:3, čime su postignuti povoljni ekološki uslovi.

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji Beograda

Objekti perifernog bloka Beograda su isključivo stambeni. Na površinama oko bloka je organizovan saobraćaj, odnosno kretanje motornih vozila, bicikala i pešaka. Unutar bloka, u dvorištima, ljudi se okupljaju i borave na otvorenom prostoru. Sve

ulice oko bloka omoguavaju lako pristupanje do bloka, kao i povezivanje bloka sa svim drugim delovima naselja. Mirujući i saobraćaj je organizovan u okviru parcela, u garažama, a najčešće se vozila parkiraju na pristupnim površinama ili ispred parcela, ponekad i na ulici. U objekte se ulazi pristupnim stazama sa trotoara, a do dvorišta se ulazi najčešće kroz kapiju na ogradi. Do svake parcele je obezbeđen kolski pristup sa javne saobraćajne površine.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka na periferiji Beograda

Na inženjerska rešenja bloka je slobodni, a sistem građevinska rešenja poluzatvoreni. Objekti spratnosti P i P+1 su slobodno postavljeni na parcelama, a na njima su primenjeni tradicionalni materijali – opeka, crep, drvo i staklo. Bonitet objekata je srednji.

Ostale karakteristike bloka na periferiji Beograda

Vlasništvo objekata je privatno, a površina društveno. Socijalni kontakti se odvijaju unutar objekata. Sagledivost bloka je moguća spolja, sa ulica. Ovaj blok se ne prepoznaje po nekim specifičnim karakteristikama, pa je potpuno uklopljen u svoje okruženje. Značajan je samo za stanovnike tog bloka.

UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA DVA BLOKA U BEOGRADU

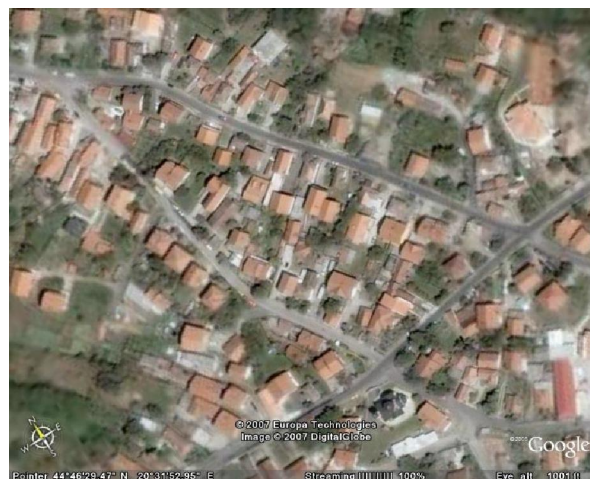
Udaljenosti centralnog bloka Beograda od granica naselja približno su jednake, dok je blok na periferiji različit udaljen od svih granica naselja, sem od severoistočne u njegovoj blizini se nalazi. Međutim, zbog velike površine grada iz oba bloka je potrebno duže vreme da se stigne do drugih delova grada. Granice oba bloka u Beogradu su tri kolsko-pešačke ulice koje se razlikuju po frekventnosti saobraćaja. Dok su granice centralnog bloka jakе saobraćajnice (Slika 326), granice perifernog bloka su tri pristupne ulice (Slika 327). Zbog toga je centralni blok odvojen od okolnih blokova, a periferni je integrisan sa okolinom.

Zbog saobraćajnog opterećenja ljudi iz centralnog bloka su ugroženi i sa ekološkog aspekta, jer je svakodnevno prisutno zagađenje izduvnim gasovima i bukom. Za razliku od centralnog bloka, periferni nije toliko izložen zagađenju, jer nema veliku frekventnost saobraćaja. Uzrok pojava anomalija saobraćaja uz centralni blok je i prisustvo više značajnih sadržaja u objektima tog bloka, dok takvih sadržaja u perifernom bloku nema.

Oba analizirana bloka u Beogradu su trougaonog oblika, s tim što je centralni pravilan, a periferni nepravilan. Kod perifernog su karakteristične krivudave strane bloka. Veoma nepovoljno mesto sa aspekta saobraćaja kod oba bloka je ono gde se dve ulice susreću pod uglom od približno 30°. Na samom uglu kod centralnog bloka je formirana manja pijaceta, dok je na perifernom bloku spontano nastalo proširenje raskrsnice radi njenog boljeg funkcionisanja. Saobraćaj oko centralnog bloka je regulisan semaforima, a na periferiji nema signalizacije.

Slika 326. Centralni blok u Beogradu
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 327. Periferni blok u Beogradu
(satelitski snimak iz 2007)

Proporcijski odnos kraćih strana i visina analiziranih trouglastih blokova je 1:2, što je veoma nepovoljno za parcelaciju i organizaciju parcela. Odnos visine objekata i širine ulica u centru Beograda iznosi približno 1:1, što im omogućava povoljnije ekološke uslove. Proporcijski odnosi visina objekata i širina ulica kod perifernog bloka su različiti po obimu bloka, ali su veoma povoljni zbog niske spratnosti objekata, koji su često i uključeni u odnosu na regulacionu liniju bloka. Centralni blok je karakterističan po potpunom odsustvu zelenila, dok se zelene površine na periferiji nalaze i van i unutar bloka. Zato buka i izduvni gasovi koji se stvaraju oko centralnog bloka predstavljaju veliki problem za njegove stanovnike. U perifernom bloku nema zagađenja, jer je zastupljen manje frekventan saobraćaj, a unutar bloka ima mnogo zelenih površina.

Zbog prisustva velikih objekata i značajnih sadržaja u centralnom bloku ima svega 6 parcela, dok na perifernom bloku ima 30 parcela. Neke parcele u centralnom bloku su potpuno izgrađene, dok su u perifernom bloku na svakoj parceli prisutni i objekat i dvorište. Velika izgrađenost parcela centralnog bloka dovela je do pojave da se dvorište potpuno gubi ili da je ono veoma malo. Periferni blok sadrži manje parcele, pa i na njima nema dvorišta velikih dimenzija. U centralnom bloku dominiraju građevine, a na perifernom neizgrađene površine. Centralni blok u Beogradu sadrži različite funkcije, kao i blokovi u njegovom neposrednom okruženju, pa predstavlja faktor razvijanja atraktivnosti celog centralnog područja. To se loše odražava na privatnost stanovanja u okviru tog bloka. Stambena namena objekata perifernog bloka omogućava potpunu privatnost stambenih prostora, ali se osim toga nedostatak društvenih sadržaja. Neizgrađene površine oko centralnih blokova služe za aktivni rekreativni i pešački saobraćaj, pristupe do dvorišta, ulaze u objekte i parkiranje vozila, dok su neizgrađene površine u perifernom bloku namenjene za aktivni saobraćaj i pristupe do objekata spolja, kao i za boravak na otvorenom unutar bloka.

Pristupi do objekata centralnog bloka su obezbeđeni ili direktno sa trotoara ili indirektno preko dvorišta, dok se do objekata perifernog bloka pristupa uglavnom indirektno kroz predbašte ili iz dvorišta. Pristupi do dvorišta centralnih blokova u Beogradu su obezbeđeni ili kroz pasaže objekata, dok se u dvorišta perifernog bloka pristupa kolsko-pešaškim, kroz kapije.

Način građenja centralnog bloka je ivični, a perifernog slobodni. Sistem građenja centralnog bloka je zatvoreni, a perifernog poluzatvoreni. Dok su objekti u centralnom bloku postavljeni neposredno jedan uz drugi, tako da čine neprekinuti niz, u perifernom bloku se između objekata nalaze ograde sa ulaznim kapijama. Postoji i razlika u spratnosti i karakteru objekata ova dva bloka. Dok je spratnost stambeno-poslovnih i poslovnih objekata centralnog bloka raznolika (P+4, P+6, P+24), dotle su objekti u okviru perifernog bloka prizemni ili P+1. Fasade objekata u centralnom bloku, na kojima se uočavaju različite stilske karakteristike, povećavaju atraktivnost bloka i naselja. Nasuprot tome, blok na periferiji je karakterističan po stambenim jednoporodničkim kućama koje su bez ikakvih stilskih obeležja.

U centralnom bloku je zastupljeno i privatno i društveno vlasništvo objekata, dok su svi objekti u okviru perifernog bloka privatni. Sagledivost centralnog bloka je moguća sa okolnih visokih objekata, kao i sa vrha "Beogradske" u samom bloku, kretanjem po okružujućim ulicama ili sagledavanjem dela bloka sa manje pijacete. Blok na periferiji Beograda se može sagledati jedino kretanjem po ulicama oko bloka. Unutrašnjost centralnog bloka ima osnovnu funkciju pristupa do dvorišnih delova objekata, dok dvorišta perifernog bloka služe za boravak ljudi na otvorenom. Socijalizacija ljudi se u okviru centralnog bloka odvija u objektima, dok se u perifernom bloku ona u ograničenoj količini dešava spolja, van bloka, na ulicama. Centralni blok je prepoznatljiv po specifičnim zgradama, posebno po zgradi robne kuće sa 24 sprata, zatim po interesantnim fasadama i javnim sadržajima. Periferni blok se prepoznaje po karakterističnim stambenim kućama. Zato je centralni blok osim za svoje stanovnike značajan još i za druge građane i posetioce, dok je blok na periferiji značajan jedino svojim stanovnicima.

DOBANOVCI

Osnovni podaci o Dobanovcima

Država:	Republika Srbija
Geografski položaj:	44° 49' 57" s. g. š. 20° 14' 32" i. g. d.
Tipologija naselja:	ruralno
Površina naselja:	5,93 km ²
Broj stanovnika:	7.592
Gustina naseljenosti:	1.280 st/km ²

Slika 328. Lokacija Dobanovaca u Republici Srbiji

Slika 329. Dobanovci (satelitski snimak iz 2007)

Dobanovci se nalaze na jugu Vojvodine, a pripadaju opštini Stara Pazova (Slika 328). Ovo selo je udaljeno od Beograda 12 km, a 8 km od Surina. Dobanovci su zbog blizine Surina gde se nalazi aerodrom, kao i zbog blizine Beograda, svim vidovima saobraćaja povezani sa bližim i daljim okruženjem. Selo je sa Beogradom i Surinom povezano drumskim saobraćajem, a nalazi se u blizini autoputa i železničke pruge. Postoji i gradski prevoz koji povezuje Dobanovce sa Beogradom, Surinom i Ugrinovcima. Dobanovci se prvi put pominju 1404. godine u jednom maarskom srednjovekovnom dokumentu, a pod sadašnjim nazivom naselje je zabeleženo 1720. godine kada je u njemu živelo samo 20 domaćinstava. Prve kuće su bile zemunice. Naselje je sredinom XVIII veka imalo 100 domaćinstava. U XIX veku su se doselili stanovnici iz Srbije, Like, Korduna i Banatske. Stanovništvo se bavilo uglavnom zemljoradnjom. Veliki broj doseljenih lica je došao i sa juga Srbije, iz Pirota, Vranja i drugih naselja. Posle raspada SFRJ i ratova u Dobanovce su se doselili ljudi iz Krajine i Bosne tako da je selo 2001. godine imalo preko 10.000 stanovnika.⁹⁹

⁹⁹ <http://www.zemun.co.yu/predgradje/index.htm>

Osnovne karakteristike strukture Dobanovaca

Oblik naselja je nepravilan, krstast. Granice sela Dobanovaca su isključivo prirodni elementi, odnosno linije spajanja površina bašti privatnih parcela i obradivih površina (Slika 329). Uli na mreža je nepravilna i prilagođena prirodnim uslovima. Glavne ulice, koje se seku pod pravim uglom, imaju nešto ve u širinu od ostalih, pristupnih. Uz puteve su se formirali i polublokovi, a kasnije i blokovi. Oni su izuzetno izduženi i nepravilnih oblika. Proporcijski odnosi strana blokova u obliku četvorougla su od 1:1,3 do 1:4. Usled postojanja ulica koje se razvijaju u dve nove formirani su i trougaoni oblici blokova. Svi blokovi u Dobanovcima su nepravilnih oblika, četvorougla ili trougaoni, petougla ili složeni. Teritorija naselja ima 15 blokova i 13 polublokova. Najveći blok je površine 38,3 ha (881 m i 554 m), najmanji blok je površine od 2,24 ha (140 m x 160 m), a tipičan blok je površine od 4,5 ha (180 m x 250 m).

Svi blokovi u Dobanovcima su stambene namene. Nestambeni sadržaji su prisutni samo na uglovima blokova, koji se nalaze na raskrsnici glavnih ulica. Osim stanovanja u okviru bloka, na neizgrađenim površinama se odvija poljoprivredna proizvodnja. Usled toga su blokovi velikih širina, pa su parcele velikih dubina (dužina).

Osnovne karakteristike identiteta Dobanovaca

Dobanovci su se razvili spontano, na ravnom terenu, pa je osnova naselja u obliku nepravilnog krsta razvijenog oko dve glavne saobraćajnice. Nepravilna prostorna organizacija naselja je osnovna karakteristika identiteta Dobanovaca. Takođe, jedna od osnovnih odlika sela je veoma sličan život svih stanovnika. Poljoprivredne parcele su organizovane po istim principima na istovoj teritoriji sela, kao što su i svi objekti i dvorišta osmišljeni na isti način. Kao i svako ravno arsko naselje tako i Dobanovci nemaju prirodna uzvišenja u svojoj okolini, pa prema tome ni vidikovaca sa kojih bi se mogli sagledati u celini. Ono se može sagledati jedino sa pristupnih saobraćajnih površina. Panorama dela naselja vidna je sa jedine visinske tačke u selu, crkvenog tornja. Silueta naselja, kojom dominira crkveni toranj u centru sela, moguće je sagledati sa veće udaljenosti.

Malo naselje Dobanovci je potpuno ruralnog karaktera na celoj svojoj teritoriji. Centar i periferija se i ne razlikuju. Jedina razlika koja se pojavljuje jeste prisustvo nestambenih sadržaja u nekoliko objekata na glavnom raskršću u selu. U centru su škola, dom kulture i kafana. Jedina reperna tačka u selu je crkva koja se svojom visinom izdvaja u odnosu na okolne prizemne objekte. Dobanovci imaju zaštićenu baroknu pravoslavnu crkvu iz 1803. godine i spomenik streljanim rodoljubima 1914. Starije stanovništvo se pretežno bavi poljoprivrednom proizvodnjom, srednja generacija je zaposlena u raznim ustanovama u mestu ili u obližnjim naseljima, a mladi pohađaju srednje i više škole i fakultete u Beogradu.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Tekst o istoriji Dobanovaca preuzet sa sajta: <http://dobanovci.zemun.net/istorija.php> (10. 6. 2007).

ANALIZA I VALORIZACIJA BLOKA U CENTRU DOBANOVACA

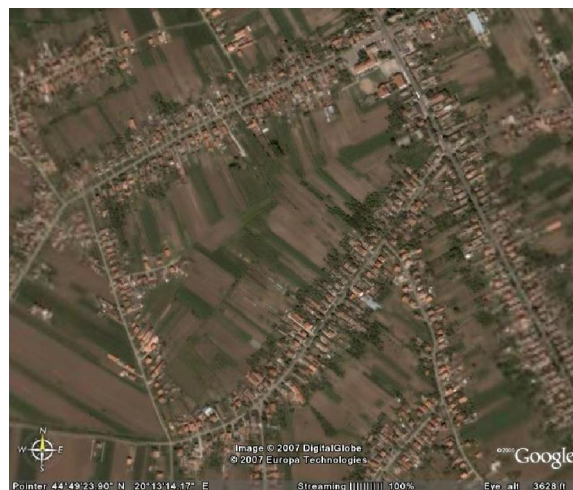
Ovaj blok je izabran za analizu jer je izuzetno velike površine, a male izgrađenosti. On je po svojoj strukturi i morfologiji, pa čak i po poziciji u naselju, sličan perifernim blokovima.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka u centru Dobanovaca

Blok u centralnom delu Dobanovaca se nalazi severozapadno od raskrsnice glavnih puteva (Slika 330). On je u isto vreme i periferni blok, jer se iza jedne njegove strane nalaze obradive površine. Različit je udaljen od svih granica naselja. Blok je kolsko-pešačkim saobraćajnicama dobro povezan sa svim delovima naselja, kao i sa drugim naseljima u okruženju. Granice bloka su četiri ulice (Slika 331). Dve glavne ulice su šire i frekventnije, dok su druge dve pristupne uže i manje frekventne. Pristupne ulice služe stanovnicima da priđu u svojim parcelama. Granice bloka, naročito one glavne, predstavljaju osnovna mesta socijalizacije.

Slika 330. Lokacija centralnog bloka u Dobanovcima (satelitski snimak iz 2007)

Slika 331. Centralni blok u Dobanovcima (satelitski snimak iz 2007)

Morfologija bloka u centru Dobanovaca

Oblik bloka:	nepravilan, četvorougao
Dimenzije bloka:	761 m 578 m 908 m 287 m (bruto) 734 m 554 m 881 m 285 m (neto)
Površina bloka:	38,3 ha (bruto) 35,6 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:1,4
Spratnost objekata:	P

Centralni blok sadrži 120 parcela koje su različitih morfoloških karakteristika. Parcele su pravougaonih ili trapezastih oblika. Objekti su na parcelama postavljeni podužno, a svojim užim stranama, paralelnim, okrenuti su ka ulicama. Parcele upravne na duže strane blokova veoma su dugačke i prostiru se do sredine bloka. One parcele koje su upravne na kraćim stranama blokova manjih su dužina, dok se na

uglovima bloka uoava specifična podela zemljišta na veoma sitne parcele. Zato su prisutne parcele sa proporcijским odnosima strana u intervalu od 1:2 do 1:10. Najveća parcela je 0,27 ha (18 m x 150 m), najmanja je 0,04 ha (13 m x 33 m), a tipična je 0,16 ha (16 m x 100 m). Blok u centru Dobanovaca je veoma malo izgrađen. Procenat zauzetosti približno iznosi 10%, pa je odnos izgrađene i neizgrađene površine 1:9. Objekti su na međusobno manjim rastojanjima, a između njih su ograde sa kapijama. Na taj način su formirana sva četiri izgleda bloka. Uli nize objekata doprinose specifičnom identitetu naselja. Poprečnim presekom kroz geometrijsku sredinu bloka presečene su dve parcele po dužini. U preseku se pojavljuju objekti okrenuti ka ulicama i dugačke neizgrađene površine dvorišta i bašti koje se u sredini dodiruju. Zbog toga su postignuti veoma dobri ekološki uslovi. Takođe, omogućeno je i razvijanje poljoprivredne proizvodnje unutar bloka. Širine ulica su tolike da omogućavaju razvijanje zelenih površina uz kolovoze i trotoare. Odnosi visina objekata prema širini ulica su 1:4, što omogućava postignuti povoljni higijenski uslovi. U podužnom preseku kroz blokove uočavaju se podužno presečene parcele uz ulice i veliki broj poprečno presečenih parcela između njih. Karakteristična je velika slobodna površina unutar bloka koja služi kao poljoprivredno zemljište. Širine ulica, koje iznose 14 m obuhvataju kolovoz od 6 m, zatim obostrane trotoare po 2 m širine i zelene površine po 2 m.

Funkcionalne karakteristike bloka u centru Dobanovaca

Objekti centralnog bloka su u najvećem broju stambeni, a prisutni su još i verski i kulturni sadržaji. Nestambeni objekti se nalaze na uglu bloka, uz glavnu naseljsku raskršnicu. Na površinama oko bloka je organizovano kretanje motornih vozila, bicikala i pešaka, ali se na njima sprovodi i socijalizacija. Unutrašnja dvorišta na pojedinačnim parcelama imaju različite funkcije. Namena pojedinih delova dvorišta je tipična za ruralna naselja, s tim što se iza bašti formiraju i manje njive. Parkiranje vozila, kojih ima u manjem broju, je na parcelama. Blok je lako dostupan, a iz njega se veoma brzo i jednostavno stiže do svakog dela naselja. U objekte centralnog bloka se ulazi indirektno iz dvorišta. Do dvorišta se ulazi najčešće kroz kapiju koja je deo ograde između kuća. Do svake parcele je obezbeđen kolskopaški pristup sa javne površine, ulice.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru Dobanovaca

Način građenja bloka je ivični, a sistemi građenja zatvoreni. Prizemni objekti su postavljeni na pojedinačnim parcelama, a izgrađeni su od tradicionalnih materijala: opeke, crepa, drveta i stakla. Bonitet objekata je srednji, jer su objekti stariji i građeni od slabijeg materijala.

Ostale karakteristike bloka u centru Dobanovaca

Vlasništvo objekata je privatno, a površina društveno. Socijalni kontakti se odvijaju u javnom prostoru, na ulicama. Sagledivost bloka je moguća spolja, sa ulica. Takođe, iz unutrašnjih dvorišta se sagledavaju i dvorišne fasade objekata. Blok je

prepoznatljiv po objektima sa nestambenim sadržajima zbog kojih ima i nešto malo ve i zna aj za sve stanovnike naselja.

ANALIZA I VALORIZACIJA BLOKA NA PERIFERIJI DOBANOVACA

Periferni blok koji se nalazi na samoj granici Dobanovaca izabran je za analizu jer je nepravilnog trougaonog oblika i manjih dimenzija, što nije karakteristično za periferne blokove u ruralnim naseljima.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji Dobanovaca

Izabrani blok se nalazi na periferiji Dobanovaca, u severozapadnom delu sela, ali u neposrednoj blizini centra (Slika 332). Iako je na različitoj udaljenosti od granica naselja ovaj blok, zbog male površine sela, nije udaljen ni od granice linija naselja, niti od centra sela. Postojećom saobraćajnom mrežom je dobro povezan sa svim delovima naselja. U neposrednom okruženju perifernog bloka su blokovi veoma sličnih karakteristika, pa se može reći da su celi Dobanovci sastavljeni od istovrsnih blokova. Granica perifernog bloka u Dobanovcima su 3 pristupne kolsko-pešačke ulice (Slika 333). One su linije koje blokove spajaju sa susednim blokovima, kao i sa ostalim delovima naselja. Granice linije bloka su jedine površine sa kojih se mogu sagledati izgledi bloka. On se nalazi u neposrednoj blizini centra, iako je jednom stranom u kontaktu sa obradivim površinama.

Slika 332. Severozapadna periferija Dobanovaca (satelitski snimak iz 2007)

Slika 333. Trougaoni periferni blok u Dobanovcima (satelitski snimak iz 2007)

Morfologija bloka na periferiji Dobanovaca

Oblik bloka:	nepravilan, trougaoni
Dimenzije bloka:	447 m 509 m 559 m (bruto) 418 m 521 m 492 m (neto)
Površina bloka:	10,6 ha (bruto) 9,22 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:2 (osnova prema visini trougla)
Spratnost objekata:	P

Trougaoni blok ima 51 parcelu. Uz ulicu koja je južna grani na linija naselja ima samo 7 parcela, dok uz druge dve ulice ima 24 i 20 parcela. Sa ulice koja se grani i sa njivama sagledavaju se skoro sve parcele, jer ne postoji vizuelna prepreka prema dvorištima. Iako je oblik bloka potpuno nepravilan, parcelacija je sprovedena prema pravilima. Sve parcele su uske i približno iste širine, a razvijene paralelno jedna drugoj po dubini bloka. Uo avaju se pravougaoni i trapezasti oblici parcela koje se veoma razlikuju po dužinama, usled specifi nog trougaonog oblika bloka. Najve a parcela je 0,48 ha (34 m x140 m), najmanja je 0,02 ha (8 m x 28 m), a tipi na 0,14 ha (15 m x 90 m).

Procenat zauzetosti površine perifernog bloka je 20%, pa je odnos izgra ene i neizgra ene površine 1:4. Položaj svih objekata je pravilan, kako u odnosu na parcelu, tako i u odnosu na ulicu. Na parcelama se nižu glavni stambeni objekti, ekonomski i pomo ni. U popre nim profilima se pojavljuju kolovozi širine 5 m, obostrane zelene površine od 2 m do 7 m, kao i obostrani trotoari širine po 2 m. Ukupna širina pristupnih ulica je od 13 m do 23 m. Ispred objekata su i zelene površine koje još više pove avaju širinu uli nog profila. Glavna ulica ima širi kolovoz od 7 m, manje zelene površine po 1,5 m i trotoare od po 2 m, tako da je ukupna širina popre nog profila glavne ulice 14 m. Odnos visina prizemnih objekata i širina ulica je od 1:3 do 1:5, a u glavnoj ulici 1:3 ime su postignuti povoljni ekološki uslovi.

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji Dobanovaca

Objekti perifernog bloka u Dobanovcima su isključivo stambeni. Na površinama oko blokova je organizovan saobra aj, odnosno kretanje motornih vozila, bicikala i pešaka. Unutar bloka, u dvorištima, ljudi se okupljaju i borave na otvorenom prostoru. Ispred ku a, na pojedinim parcelama postoje i predbašte sa ure enim zelenim površinama i cvetnim alejama. Uz ulice, na trotoarima i zelenim površinama, ljudi se okupljaju i druže. Sve ulice oko perifernog bloka u Dobanovcima su organizovane kao pristupne, dvosmerne, kolsko-peša ke saobra ajnice koje omogu avaju lako pristupanje do bloka, kao i povezivanje blokova sa svim drugim delovima naselja. Miruju i saobra aj je organizovan u okviru parcela, a naj eš e se vozila parkiraju na pristupnim površinama ili ispred parcela, ponekad i na ulici. Do svih parcela se pristupa sa kolovoza pristupnim stazama ili sa trotoara. U glavne objekte se ulazi iz dvorišta do kojih se dolazi kroz kapiju na ogradi.

Arhitektonsko-gra evinske karakteristike bloka na periferiji Dobanovaca

Na in gra enja bloka je ivi ni, a sistem gra enja poluzatvoreni. Zastupljena je tipologija prizemnih gra evina na parceli. Objekti su izgra eni od tradicionalnih materijala u okviru celog bloka. To je ujedno i glavna karakteristika ovog bloka. Bonitet objekata je srednji.

Ostale karakteristike bloka na periferiji Dobanovaca

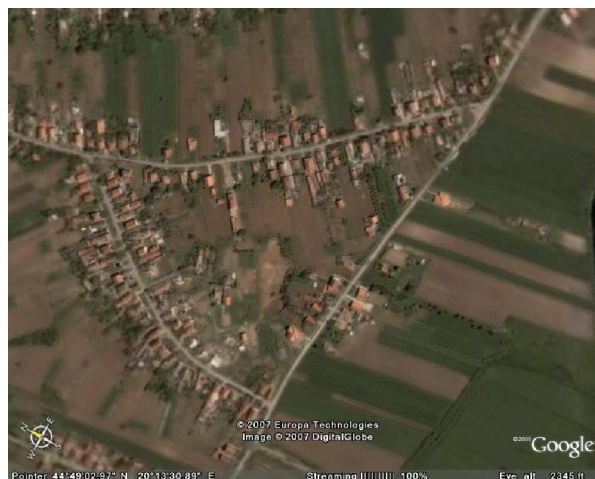
Vlasništvo objekata je privatno, a površina društveno. Socijalni kontakti se odvijaju u javnom prostoru, na ulicama. Sagledivost bloka je moguća samo spolja, sa okruženju ih ulica. Blok nema neke specifične elemente prepoznavanja, pa se utapa u svoje okruženje. Značajan je samo za stanovnike tog bloka, jer nema nestambenih sadržaja.

UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA DVA BLOKA U DOBANOVcima

Oba analizirana bloka u Dobanovcima se nalaze u neposrednoj blizini i centra i periferije, jer je naselje veoma male površine. Dobro su saobraćajno povezani i sa drugim naseljima. Granice oba bloka su kolsko-pešačke ulice, s tim što granicu centralnog bloka (Slika 334) sa jedne strane čini frekventnija ulica, dok su ostale tri ulice, kao i sve granice linije oko perifernog bloka (Slika 335), manje frekventne ulice. Sve ulice su bezbedne i povoljne za okupljanje ljudi, pa čak i za igru dece, a omogućavaju i povoljne ekološke uslove. Zbog toga sve ulice u Dobanovcima predstavljaju značajna mesta socijalizacije.

Slika 334. Centralni blok u Dobanovcima
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 335. Periferni blok u Dobanovcima
(satelitski snimak iz 2007)

Oba bloka u Dobanovcima su nepravilnog oblika, s tim što je centralni četvorougao, a periferni trougao. Oko centralnog bloka saobraćaj dobro i bez zastoja funkcioniše, dok je kod perifernog bloka, na mestu ukrštanja ulica pod ostrim uglom, otežano skretanje vozila. Proporcijski odnos strana (prosečne njihove dimenzije) centralnog bloka je 1:1,4, a perifernog 1:2 (odnos jedne strane prema visini trougla). Trougao oblik bloka je manje povoljan za parcelaciju i organizaciju parcela nego nepravilni pravougao oblik centralnog bloka. Usled nepravilnosti oblika osnova oba bloka prisutne su velike razlike u dužinama parcela. Delovi perifernog bloka, koji su ostrih uglova, veoma su nepovoljni za parcelaciju.

Zbog velike površine centralnog bloka prisutno je 120 parcela, a na perifernom 51. Usled nepravilnih oblika blokova sve parcele su različitih površina. Organizacija parcela je ista u oba bloka, uz ulicu je kućno dvorište, iza njega ekonomsko, a na kraju parcele je bašta koja prerasta u njivu. Obezbeđeni su povoljni uslovi za stanovanje i boravak na otvorenom. U oba bloka dominiraju neizgrađene površine. Dok se u centralnom bloku osim stanovanja pojavljuje i verski i obrazovni sadržaj, dotle je u perifernom bloku prisutno isključivo stanovanje. Funkciji stanovanja je obezbeđena potpuna privatnost u oba bloka. Javne površine su organizovane uz malobrojne nestambene sadržaje. U oba bloka se osećaju nedostatak društvenih sadržaja. Odnosi visina objekata i širina ulica, kao i prisustvo velikih zelenih i obradivih površina u oba bloka u Dobanovcima, omogućavaju razvijanje povoljnih ekoloških uslova.

Neizgrađene površine oko analiziranih blokova služe za aktivni saobraćaj, pristupe, parkiranja i socijalizaciju ljudi. Pristupi sa trotoara do objekata i centralnog i perifernog bloka u Dobanovcima su obezbeđeni indirektno, preko dvorišta, a do dvorišta direktno sa kolovoza, kolsko-peša kim prilazima kroz kapiju. Zaključuje se da postoje velike sličnosti između centralnog i perifernog bloka u Dobanovcima

Na inženjeringu u oba bloka je iverni, a sistem inženjeringa zatvoreni. Objekti u centralnom bloku su postavljeni na međusobno manjem rastojanju nego objekti u okviru perifernog bloka. Takođe, primetuje se manja međusobna udaljenost objekata centralnog bloka koji su okrenuti ka glavnom saobraćajnom pravcu, nego objekata koji su okrenuti ka pristupnoj ulici. Kod perifernog bloka su na pojedinim mestima prisutne dugačke ograde između kuća koje su na međusobno većoj udaljenosti. Zbog toga se prema glavnim ulicama formiraju i ulični frontovi, a prema sporednim slabiji koji se na pojedinim mestima otvaraju i omogućavaju pogled u bašte. Arhitektonska tipologija u oba bloka je jednaka. Stambene jednoporiadne kuće su prizemne, pa se jedino u ovom slučaju objekat i zgrada osnovne škole u centralnom bloku.

U centralnom bloku je zastupljeno i privatno i društveno vlasništvo objekata, dok su svi objekti u okviru perifernog bloka privatni. Sagledivost centralnog bloka je moguća sa verskog objekta ili kretanjem po okružujućim ulicama, dok se blok na periferiji može sagledati jedino kretanjem po ulicama oko bloka. Socijalizacija ljudi u oba bloka se odvija na ulicama, s tim što se u centralnom bloku ljudi više okupljaju uz nestambene sadržaje. Centralni blok je prepoznatljiv po specifičnim objektima, crkvi i školi, a periferni se prepoznaje po karakterističnim stambenim kućama. Blok u centru je nešto malo značajniji od perifernog i to zbog prisustva sadržaja od opšteg značaja.

4.1.2.4. PRIMERI NASELJA IZ HRVATSKE

Iz Hrvatske su izabrana dva naselja, urbano – Osijek i ruralno – Bilje. Oba naselja se nalaze u neposrednoj blizini granice Hrvatske sa Vojvodinom. Osijek ima izuzetno izdužen oblik, pa je zbog toga veoma interesantno sagledavanje prednosti lokacija centralnih i perifernih blokova, a Bilje je malo naselje sa nepravilnom osnovom i sa svega nekoliko blokova, ali i sa jednim blokom organizovanim kao parkovska površina u okviru koje je smešten dvorac.

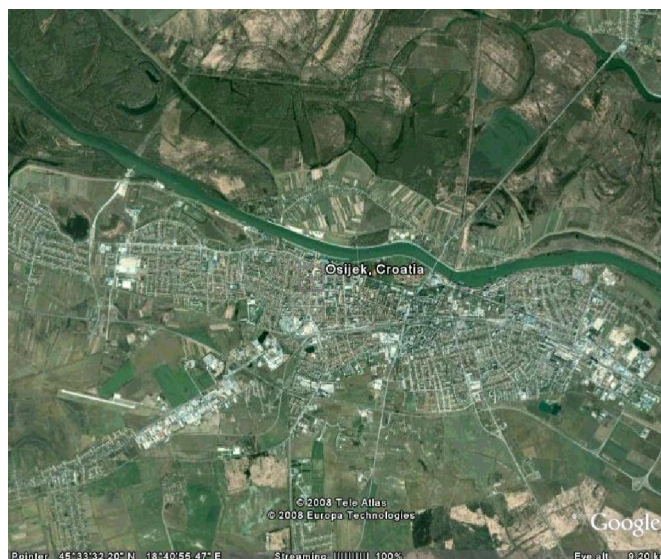
OSIJEK

Osnovni podaci o Osijeku

Država:	Hrvatska
Geografski položaj:	45° 33' 20" s. g. š. 18° 42' 33" i. g. d.
Tipologija naselja:	urbano
Površina naselja:	23,5 km ²
Broj stanovnika:	95.406
Gustina naseljenosti:	4.060 st/km ²

Slika 336. Lokacija Osijeka u Hrvatskoj

Slika 337. Osijek (satelitski snimak iz 2007)

Osijek se nalazi na istoku Hrvatske, a uz zapadnu granicu Vojvodine (Slika 336). Leži na desnoj obali reke Drave. Od Novog Sada je udaljen 100 km. U Osijeku su zastupljeni svi vidovi saobraćaja, pa je grad odlično povezan sa svojim bližim i daljim okruženjem. Još u antičko doba na mestu današnjeg Osijeka postojalo je naselje Mursa. Ono je postojalo sve do 591. godine. Kasnije se razvilo novo naselje u srednjem veku, ali o njemu nema tragova. Osijek se u spisima prvi put pominje u XII veku. Od 1526. do 1687. godine Osijek je bio pod turskom vlašću. Posle oslobođenja od Turaka, grad se počeo razvijati. Austrija je na mestu turske tvrđave

organizovala garnizon za 30.000 ljudi i nove fortifikacije. Grad je sagrađen 1712. godine, a gradnja je trajala 7 godina.¹⁰¹

Osijek je danas najveće naselje u Slavoniji i centralno mesto svoje okoline. Sastoji se od tri dela: Gornjeg grada, Tvrave i Donjeg grada. Gornji grad je nastao od nekadašnjeg nemačkog naselja na Dravi, a Donji je ratarski deo. Sve do kraja XVIII veka ova tri dela su se posebno razvijala, pa ih i danas prepoznamo po specifičnim karakteristikama. Tek 1786. godine su se ujedinili u jednu opštinu. Zidine tvrave su srušene 1923. godine. U Osijeku su razvijane razne vrste industrijske proizvodnje, a pre svega prehrambene. Osijek je univerzitetski grad i mesto kulture, a prepoznatljiv je i po bogatstvu zelenilom. Ima 17 parkova koji zahvataju 39,4 ha. On je najveći grad u istoimnom delu Hrvatske. Sedište je Osječko-baranjske opštine, industrijsko, upravno, sudsko i finansijsko sedište Slavonije. Najveći i procenat stanovništva u Hrvatskoj. Od nekadašnjih 33.000 Srba danas ih je ostalo samo 8.000, što čini 8% od ukupnog stanovništva. U Osijeku žive još i Mađari, Nemci i ostali.¹⁰²

Osnovne karakteristike strukture Osijeka

Oblik naselja je trakast (Slika 337). Granicu Osijeka čine prirodni i stvoreni elementi, usled čega se uočavaju delovi pravih i krivih linija. Prirodne granice su linije obale uz reku, kao i kontaktne linije između parcela i obradivih površina. Stvorene linije su saobraćajne, drumske i železničke linije. U Osijeku su karakteristične radijalno-koncentrične i ortogonalne saobraćajne mreže usled čega su formirani različiti oblici i veličine blokova, kako u centralnim, tako i na perifernim delovima grada. Unutar utvrđenja je pravilna ulična mreža, kao i pravilan oblik blokova. Tvravni deo je sada unutrašnji grad koji je veoma dobro sačuvao nekadašnji izgled. Ima i pravougaoni trg u sredini (Slika 338). U Osijeku su najviše zastupljeni blokovi pravilnih pravougaonih i trapezastih oblika, kao i nepravilni četvorougao i složeni oblici. Na periferiji naselja se uočavaju i industrijski kompleksi čije su površine 90,00 ha (800 m x 1.125 m), kao i novi stambeni blokovi sa višeporodničnim stanovanjem. Najmanji blokovi su u centru naselja. Jedan od njih je površine 0,2 ha (32 m x 63 m). Tipičan blok je površine 3,5 ha (140 m x 250 m). Uočena je tendencija razvijanja grada i podužno, uz reku Dravu.

Osnovne karakteristike identiteta Osijeka

Reljef na kojem se izgradio Osijek je ravan, pa se naselje razvijalo i širilo od tvrave (Slika 337), uz vodenu površinu Drave. To je ujedno i uslovalo izduženi oblik naselja, kao i pojavu specifičnih delova čije su ulice i blokovi nepravilni, za razliku od novijih delova koji su formirani kao potpuno pravilni. Zahvaljujući i ravnom terenu ne postoje prirodni vidikovci sa kojih bi se mogli sagledati pojedini delovi grada. Međutim, u gradu postoji veliki broj visokih građevina i crkvi koje, ipak, omogućavaju da se sa njihovih najviših etaža ili vrhova sagledava grad na jedan poseban način.

¹⁰¹ Nikola Dobrović, *Urbanizam kroz vekove – Jugoslavija*.

¹⁰² Podaci o Osijeku preuzeti sa sajta:

<http://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%9E%D1%81%D0%B8%D1%98%D0%B5%D0%BA> (13. 5. 2007).

Sa svih pristupnih saobraćajnica, mostova, reke i okolnih površina, postoje vizure na grad. Sa njih se mogu posmatrati pojedini delovi naselja, kao i njegova silueta.

Siluetom naselja u centru grada dominiraju crkveni tornjevi, a u novim delovima visoke stambene i poslovne zgrade. Osijek je grad izrazito urbanog karaktera, naročito u svom centralnom delu. Pošto ima veliku površinu to se na njoj izdvaja i veći broj različitih područja, a svako od njih ima svoj sopstveni karakter. Na periferiji naselja ima i starih i novih delova od kojih neki imaju ruralni, a neki urbani karakter. Osijek ima 17 parkova i oni u značajnoj meri doprinose opštem izgledu grada.

Najznačajnije reперne tačke Osijeka su: tvrđava (Slika 338), spomenik Svetog trojstva, verski i kulturni objekti i stadion. Glavno centralno područje grada, sa mnoštvom različitih sadržaja i istorijski značajnih građevina i spomenika, predstavlja reперnu i žižnu tačku grada. Ono se prepoznaje i lako uočava u odnosu na svoju okolinu, pa je i najčešće posećeno. Najznačajnija i najposećenija mesta u Osijeku su: stari grad, trgovi, šetalište uz reku Dravu, parkovi i stadion.

ANALIZA I VALORIZACIJA BLOKA U CENTRU OSIJEKA

Ovaj blok je izabran za istraživanje, jer se nalazi u najstarijem delu grada, u nekadašnjem utvrđenju, pa ima istorijsku vrednost. On je veoma izgrađen, a saglediv je sa trga, zbog čega predstavlja element identiteta naselja.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka u centru Osijeka

Izabrani centralni blok u Osijeku se nalazi u starom gradu, istočno od trga Svetog trojstva (Slika 338). Pošto je oblik grada izdužen to je ovaj deo bliži severnoj i južnoj granici grada, dok je od zapadne i istočne granice više udaljen. Zahvaljujući i kolosko-pešačkim saobraćajnicama dobro je povezan sa svim drugim delovima naselja, kao i sa susednim mestima. Granice bloka su četiri ulice namenjene kolosko-pešačkom saobraćaju (Slika 339). Jedna od njih, koja se nalazi sa zapadne strane bloka, je deo trga (Slika 338).

Morfologija bloka u centru Osijeka

Oblik bloka:	pravilan, pravougli trapez
Dimenzije bloka:	44 m 88 m 60 m 84 m (bruto) 30 m 74 m 45 m 70 m (neto)
Površina bloka:	0,43 ha (bruto) 0,26 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:2 (prosečna širina prema dužini trapeza)
Spratnost objekata:	P+1 i P+2

Blok se sastoji od 3 parcele trapezastog oblika koje se nadovezuju jedna na drugu. Severna parcela je najmanja 0,08 ha (20 m x 39 m), srednja veća, a južna najveća 0,1 ha (30 m x 33 m). Tipične parcele nema. Sve parcele su veoma

izgrađene, a objekti su organizovani kao atrijumski. Procenat zauzetosti centralnog bloka u Osijeku iznosi približno 80%, pa je odnos izgrađene i neizgrađene površine 1:4. Objekti formiraju neprekinute ulične frontove na sve četiri strane bloka. Poprečnim presekom kroz srednju parcelu presečen je jedan atrijumski objekat. Usled veće visine objekata, a manje dužine dvorišta, ekološki uslovi unutar bloka su nepovoljni. Prisustvo trga i veće širine poprečnog profila okolnih ulica obezbeđuju povoljne higijenske uslove oko bloka.

Odnosi visina objekata prema širinama ulica su 1:2. Nema nepovoljnih uticaja od saobraćaja, jer u unutrašnjosti nekadašnjeg utvrđenja nema aktivnog saobraćaja, već samo pristupnog. U podužnom preseku kroz blok ulazavaju se tri parcele. Presečena su sva tri objekta, a vide se i različite širine pojedinačnih dvorišta. Može se zaključiti da zbog odnosa visina objekata i širina slobodnih površina na sve tri parcele nisu postignuti povoljni ekološki uslovi. Zbog malih površina unutrašnjih dvorišta, nije bilo moguće da se formiraju i zelene površine. Sve okružujuće ulice oko bloka imaju dovoljnu širinu da se obezbedi insolacija, provetrenost, kao i mogućnost sagledavanja bloka. Sa zapadne strane uz ulicu je formiran i trg sa koga se zapadni izgled bloka sagledava bolje nego ostali. Širine ulica su 20 m, a obuhvataju kolovoz od 2 saobraćajne trake širine po 3 m, obostrane parkinge po 5 m i obostrane trotoare širine 2 m. Odnos visine objekata i širine ulica su približno 1:2.

Slika 338. Pravilni blokovi unutar tvrđave u Osijeku
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 339. Centralni blok u Osijeku
(satelitski snimak iz 2007)

Funkcionalne karakteristike bloka u centru Osijeka

Sadržaji izgrađenih površina su poslovno-stambeni. Na površinama oko bloka je organizovano kretanje motornih vozila i pešaka, kao i parkiranje. Na trgu se ljudi okupljaju, a u unutrašnjim dvorištima borave na otvorenom u okviru poluprivatnih prostora. Do ovog centralnog bloka se veoma lako pristupa, jer se nalazi u blizini značajnih saobraćajnica grada. One ga povezuju sa svim drugim delovima naselja. Sve saobraćajnice oko bloka su organizovane kao dvosmerne, kolosko-pešačke.

Postoje i parking površine tako da je i pitanje mirujućeg saobraćaja u okviru bloka rešeno. Frekventnost saobraćaja nije velika, jer su ulice samo pristupne, pa se ne stvara buka niti se zagađuje vazduh, što stvara veoma povoljne uslove za boravak i rad u okviru ovog bloka. U objekte se ulazi direktno sa trotoara ulica ili indirektno iz dvorišta. Do dvorišta su obezbeđeni kolsko-pešački pristupi, kroz pasaže objekata. U najmanje dvorište se ulazi iz objekata. Ono nema direktnu vezu sa okolnim javnim prostorom.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru Osijeka

Na inženjerska bloka je ivična, a sistem građevnja zatvoreni. Zastupljena je tipologija građevina spratnosti P+1 i P+2, a one su izgrađene od tradicionalnih materijala: opeke, crepa, drveta i stakla. Bonitet objekata je dobar, jer se zbog svojih istorijskih vrednosti permanentno održavaju.

Ostale karakteristike bloka u centru Osijeka

Vlasništvo objekata i površina je društveno. Socijalni kontakti se odvijaju u objektima, u dvorištima, a najviše na trgu. Sagledivost bloka je moguća jedino spolja, sa ulica i sa trga. Prepoznatljivosti bloka najviše doprinose arhitektonske građevine. Blok je značajan ne samo za svoje stanovnike, već i za posetioce i turiste iz drugih naselja.

ANALIZA I VALORIZACIJA BLOKA NA PERIFERIJI OSIJEKA

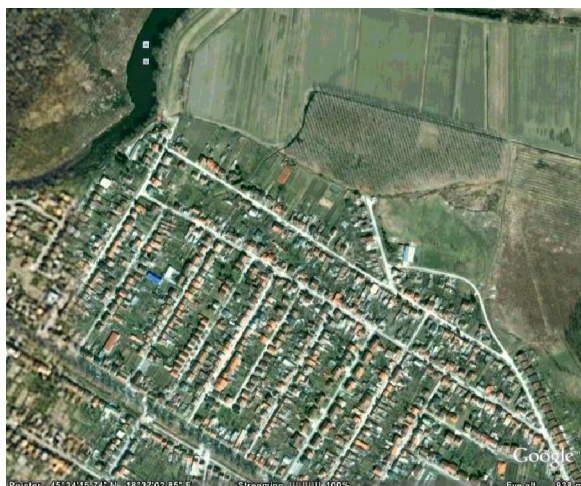
Ovaj blok je izabran za istraživanje, jer se nalazi na samoj granici naselja, kao i zbog toga što je izuzetno izdužen. Prostorna organizacija ovog bloka je tipična za blokove u ruralnim naseljima.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji Osijeka

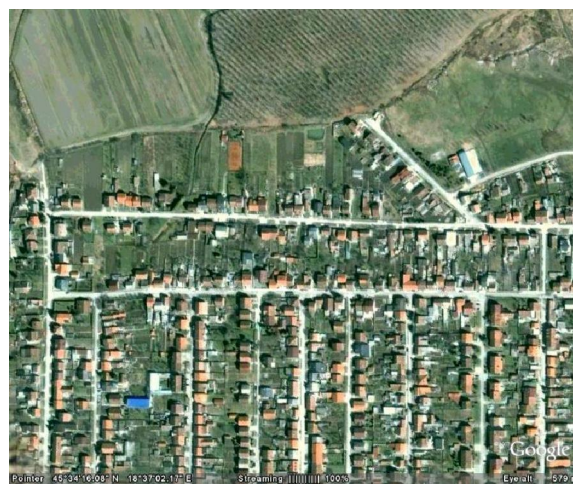
Izabrani blok se nalazi na periferiji, u severozapadnom delu Osijeka (Slika 340). Usled podužne razvijenosti teritorije naselja ovaj deo naselja je najviše udaljen od centra i od istočne granice grada. Međutim, postojećom saobraćajnom mrežom je ipak dobro povezan sa svim delovima naselja. U neposrednom okruženju su isti takvi blokovi, a severno od ovog bloka je jedan polublok. Granice perifernog bloka su 4 pristupne kolsko-pešačke saobraćajnice (Slika 341).

Morfologija bloka na periferiji Osijeka

Oblik bloka:	nepravilan, izdužen pravougaoni,
Dimenzije bloka:	98 m 578 m (bruto) 78 m 557 m (neto)
Površina bloka:	5,66 ha (bruto) 4,34 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:6
Spratnost objekata:	P i P+1

Slika 340. Periferija u severo-zapadnom delu Osijeka
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 341. Blok na periferiji Osijeka
(satelitski snimak iz 2007)

Blok se sastoji od 73 parcele istog pravougaonog oblika i sli nih površina. Najveća parcela je površine 0,1 ha (16 m x 63 m), najmanja je 0,03 ha (9 m x 33 m), a tipična 0,05 ha (13 m x 35 m). Po dužoj strani bloka su 32 parcele, a po krajoj 4. Blok je organizovan u tri celine. U središtu se pojavljuje dvostuki niz parcela, a po širini bloka su parcele postavljene upravno prema ulicama. Parcele su uske i kratke, pa postoje samo kućna dvorišta, a tek ponegde i ekonomsko dvorište ili bašta. Procenat zauzetosti površine bloka na periferiji Osijeka je 15%, pa je odnos izgrađene i neizgrađene površine 1:5,67. Organizacija parcela je raznolika, ali je više urbanog karaktera. Svi objekti su postavljeni na regulacionu liniju. Na parcelama, bliže ulici, su glavni objekti koji imaju i garaže. Na nekoliko parcela su prisutni pomoćni objekti.

U poprečnom preseku bloka se uoči avaju dve podužne parcele, sa objektima postavljenim uz ulicu, iza kojih su dvorišta. Udaljenost objekata na te dve parcele je takav da omogućava dobre ekološke uslove, ali je mala da bi se organizovala poljoprivredna proizvodnja. U podužnom preseku kroz sredinu bloka sagledavaju se poprečni preseki pojedinačnih parcela u nizu. U preseku se uoči avaju podužne parcele sa obe strane bloka, odnosno njihovi objekti uz ulice i veoma kratka dvorišta. Presečeni su i pomoćni objekti koji se nalaze na pojedinim parcelama iza glavnih objekata. Sve okružujuće ulice oko bloka su organizovane kao pristupne, dvosmerne, kolsko-pešačke. Osim kolovoza širine 6 m, postoje obostrani trotoari širine 1,5 m i obostrane zelene površine po 5 m, pa je širina poprečnog profila ulice 19 m. Odnos visine prizemnih objekata i širine ulice je 1:4, čime su postignuti veoma povoljni ekološki uslovi.

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji Osijeka

Sadržaji izgrađene površine su stambeni i pomoćni, a neizgrađene površine služe za boravak ljudi na otvorenom. Na površinama oko bloka je organizovan saobraćaj, odnosno kretanje motornih vozila, bicikala i pešaka. Ispred kuća se ljudi

okupljaju i sede na klupama. Sve ulice oko bloka na periferiji Osijeka su pristupne, dvosmerne, kolsko-peša ke. One omogu avaju lako pristupanje do bloka, kao i njegovo povezivanje sa svim drugim delovima naselja. Miruju i saobraćaj je organizovan u okviru parcela, u garažama, a najčešće se vozila parkiraju na pristupnim površinama ili ispred parcela, ponekad i na ulici. U objekte se ulazi ili direktno sa trotoara ili iz dvorišta. Do svake parcele je obezbeđen kolski pristup sa javne saobraćajne površine, a ona se veoma često koristi i kao parking površina. U dvorišta se ulazi najčešće kroz kapije na ogradama.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka na periferiji Osijeka

Na inženjerska bloka je ivična, a sistem građevnja zatvoreni. Zastupljena je tipologija građevina spratnosti P i P+1 na parceli. Objekti su građeni tradicionalnim materijalima. Bonitet objekata je srednji, jer su objekti stariji i slabije održavani.

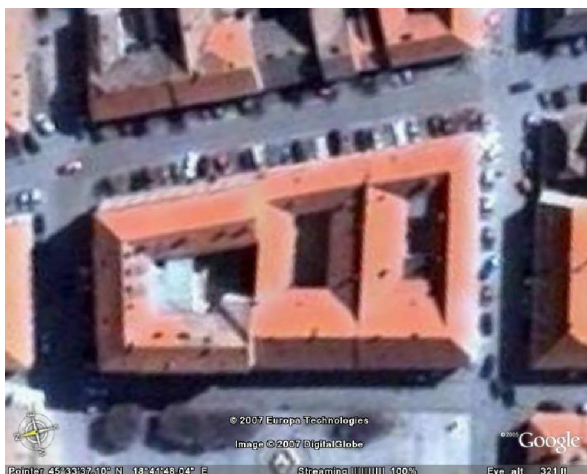
Ostale karakteristike bloka na periferiji Osijeka

Vlasništvo objekata je privatno, a površina društveno. Socijalni kontakti u bloku se dešavaju u objektima, u kućnim dvorištima, a najviše na ulicama. Sagledivost bloka je moguća spolja, sa ulica, ali i iz unutrašnjosti bloka, jer ne postoje visoke granice parcela. Periferni blok nema specifičnih elemenata prepoznavanja, sem jednorodnih stambenih objekata. Pošto su i susedni blokovi slični morfologije i arhitektonsko-građevinskih karakteristika, ovaj blok, zajedno sa neposrednim okruženjem, formira prepoznatljivo područje periferije. Značaj bloka je lokalnog karaktera, jer je bitan jedino svojim stanovnicima.

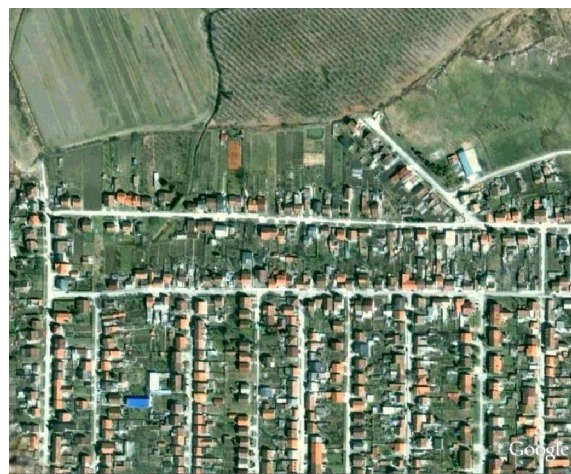
UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA DVA BLOKA U OSIJEKU

Udaljenosti centralnog bloka od severne i južne granice naselja su manje nego udaljenosti bloka od istočne i zapadne granice, jer je naselje izduženog oblika, a centralni blok se nalazi u njegovom geometrijskom središtu. Periferni blok je blizu severo - zapadne granice naselja, pa je od svih drugih granica linija, kao i od centra, dosta udaljen. Dobro organizovan saobraćaj omogućava povezanost oba bloka sa svim delovima Osijeka. Granice centralnog bloka su četiri ulice od kojih je jedna i deo trga (Slika 342), dok su granice perifernog bloka četiri kolsko-pešačke ulice (Slika 343). Dok je osnovna karakteristika ulica oko centralnog bloka prisustvo kolsko-pešačkog aktivnog i mirujućeg saobraćaja, dotle su ulice oko perifernog bloka pristupne i bez parkinga. Veća frekventnost motornog saobraćaja oko centralnog bloka neminovno je smanjila kvalitet ekoloških uslova. Ulice oko perifernog bloka nemaju veću frekventnost, pa su pogodne za razvijanje socijalizacije ljudi koji u tom bloku žive. Oba analizirana bloka su pravilnog oblika, s tim što je centralni trapezast, a periferni pravougaoni. Pravilnost oblika blokova posledica je postojanja pravilne ulične mreže. Ulice oko blokova se ukrštaju pod približno pravim uglom, pa se saobraćaj odvija bez teškoća. Proporcijski odnosi strana i centralnog bloka (1:2) i perifernog (1:6) pružaju mogućnost povoljne parcelacije i organizacije parcela. Oba bloka su efikasno parcelisana, ali je na inženjerske njihove parcelacije veoma različite. Dok

centralni blok ima tri parcele koje izlaze na dve suprotne ulice, periferni sadrži 73 parcele raspoređene u dva niza po dužini bloka i dva niza prema užim stranama bloka. Odnosi visina objekata i širina ulica i u centru Osijeka (1:2) i na periferiji (1:4) omogućavaju povoljne ekološke uslove. Centralni blok je karakterističan po odsustvu zelenila, nasuprot perifernom bloku su unutrašnja dvorišta bogato ozelenjena. Zato se buka i izduvni gasovi od saobraćaja u centralnom bloku osećaju u većoj meri nego u perifernom bloku.

Slika 342. Centralni blok u Osijeku
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 343. Periferni blok u Osijeku
(satelitski snimak iz 2007)

Male površine parcela centralnog bloka ne pružaju mogućnost razvijanja dvorišta, a samim tim i boravka ljudi na otvorenom. Parcele perifernog bloka, koje su veće, omogućavaju bolje uslove za stanovanje i boravak na otvorenom. U centralnom bloku dominiraju građevine, a na perifernom neizgrađene površine. Dok različiti sadržaji koji su prisutni u centralnom bloku u Osijeku podižu atraktivnost ovog centralnog područja, stambena namena objekata perifernog bloka privlači pažnju jedino svojih stanovnika. Zbog takve situacije je stanovanje u centralnom bloku ugroženo po pitanju privatnosti, a u perifernom nije. Takođe, stanovnici centralnog bloka imaju mogućnost da većinu svojih potreba zadovolje u okviru svog bloka ili u njegovoj neposrednoj blizini, a stanovnici perifernog bloka osećaju nedostatak društvenih sadržaja u okviru svog bloka, pa čak i neposrednog okruženja.

Neizgrađene površine oko oba bloka služe za aktivni saobraćaj i pristupe do parcela, s tim što oko centralnog bloka ima i parkirališta. Dok se socijalizacija ljudi iz centralnog bloka odvija na trgu, ljudi iz perifernog bloka se okupljaju na okolnim ulicama. Boravak na otvorenom se u okviru centralnog bloka ne odvija unutar bloka, već van njega, na trgu, a u perifernom bloku se u dvorištima ostvaruje kontakt sa prirodnom sredinom. Pristupi do objekata oba bloka u Osijeku su obezbeđeni ili direktno sa trotoara ili indirektno, preko dvorišta. Indirektnim pristupom do objekata centralnog bloka je povećan javni karakter prostora jer je privatnost stanovanja ugrožena. Do dvorišta parcela centralnog bloka u Osijeku se pristupa sa javne

površine kroz pasaže objekata ili samo iz objekata, dok se u dvorišta perifernog bloka pristupa kolsko-peša ki, kroz kapije.

Na in gra enja oba bloka je ivi ni, a sistem gra enja zatvoreni. Dok su objekti u centralnom bloku postavljeni neposredno jedan uz drugi, tako da ine neprekinuti niz, u perifernom bloku se izme u objekata nalaze ograde sa ulaznim kapijama. Prime uje se i razlika u spratnosti i karakteru objekata ova dva bloka. Dok je spratnost stambeno-poslovnih objekata centralnih blokova P+1 i P+2, a na fasadama se uo avaju razli ite stilske karakteristike, stambene jednorodni ne ku e perifernog bloka su prizemne i bez ikakvih stilskih obeležja.

U centralnom bloku je zastupljeno društveno vlasništvo objekata, dok su svi objekti u okviru perifernog bloka privatni. Dok je sagledivost centralnog bloka mogu a sa trga i okružuju ih ulica, blok na periferiji se može sagledati jedino kretanjem po ulicama oko bloka. Iz pojedina nih dvorišta centralnog bloka mogu e je sagledavanje dvorišnih fasada pojedina nih objekata. Nasuprot tome, iz unutrašnjeg prostora perifernog bloka mogu e je sagledati više dvorišnih fasada, jer nema visokih ograda izme u parcela.

Centralni blok je prepoznatljiv po specifi nim zgradama i javnim sadržajima, kao i po atraktivnom trgu Svetog trojstva, a periferni blok se prepoznaje samo po stambenim ku ama. Zbog prisustva nestambenih sadržaja blok u centru Osijeka ima mnogo ve i zna aj od perifernog.

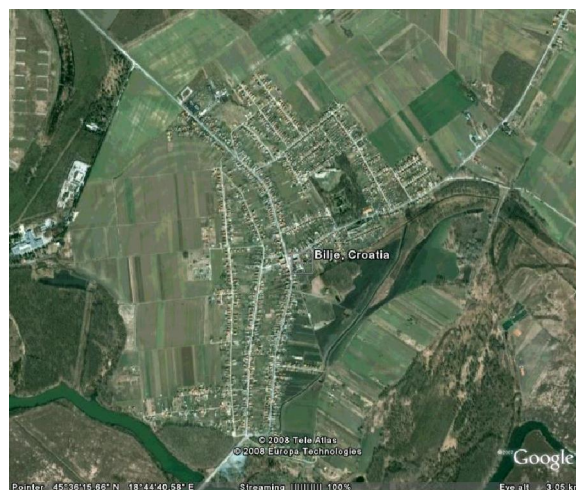
BILJE

Osnovni podaci o Bilju

Država:	Hrvatska
Geografski položaj:	45° 36' 54" s. g. š. 18° 44' 31" i. g. d.
Tipologija naselja:	ruralno
Površina naselja:	1,86 km ²
Broj stanovnika:	3.275
Gustina naseljenosti:	1.761 st/km ²

Slika 344. Lokacija Bilja u Hrvatskoj

Slika 345. Bilje u Hrvatskoj (satelitski snimak iz 2007)

Bilje se nalazi na istoku Republike Hrvatske, severno od Osijeka, u neposrednoj blizini državne granice sa Republikom Srbijom (Slika 344). Od Osijeka je udaljeno 6 km. Bilje se nalazi na glavnom autoputu E-73 koji Hrvatsku povezuje sa Maarskom i Bosnom i Hercegovinom. Lokalnim putem je povezano sa nekim manjim naseljima. Bilje, kao manje naselje, gravitira Osijeku.

Osnovne karakteristike strukture Bilja

Oblik naselja je nepravilan. Granica Bilja je jedna nepravilna izlomljena, delom zakrivljena linija koja je određena isključivo prirodnim elementima, kontaktnim linijama između privatnih bašti i obradivih površina (Slika 345). Teritorija Bilja je podeljena na 22 bloka, a obuhvata još i 21 polublok. Saobraćajna mreža je nepravilna usled čega su i blokovi nepravilnih oblika i veličina. Glavna saobraćajnica deli selo na dve prostorne celine. U zapadnoj celini dominiraju izuzetno izduženi nepravilni oblici blokova i polublokova, dok u istoim delu naselja ima pravougaonih, pa čak i kvadratnih oblika blokova. Odnos strana blokova se kreće u intervalu od 1:1 do 1:10. Najveći blok ima površinu od 10,1 ha (144 m x 700 m), a najmanji 4 ha (100 m x 400 m). Tipični blok u Bilju je površine od 6,4 ha (410 m x 200 m).

Osnovne karakteristike identiteta Bilja

Bilje je selo koje se razvilo u ravnici, u blizini reke Drave. U okolini se nalaze prirodni rezervati, što predstavlja veliki potencijal ovog sela.¹⁰³ Ono je, zahvaljujući prizemnim objektima, obradivim površinama i zelenilu, potpuno "utonulo" u ravnicu i ne primećuje se kao stvoreni element. Sa crkvenog tornja je moguće sagledati selo u celini. Ono se sagledava i sa svih pristupnih saobraćajnica i okolnih površina, pri čemu se uočava njegov sklad sa prirodnim okruženjem i dominantan crkveni toranj. Bilje je selo izrazito ruralnog karaktera na celoj svojoj površini. Jedine reperne tačke Bilja su crkva koja se nalazi u istočnom delu naselja, dvorac Eugena Savojskog i osnovna škola u središtu sela, kao i industrijski kompleks na zapadu. Najznačajnije i najposebnije mesto u Bilju je okolna prirodna sredina uz Dravu koja je veliki potencijal za razvoj sela. U samom mestu ljudi se okupljaju ispred verskog objekta i škole.

PRIKAZ BLOKA U CENTRU BILJA

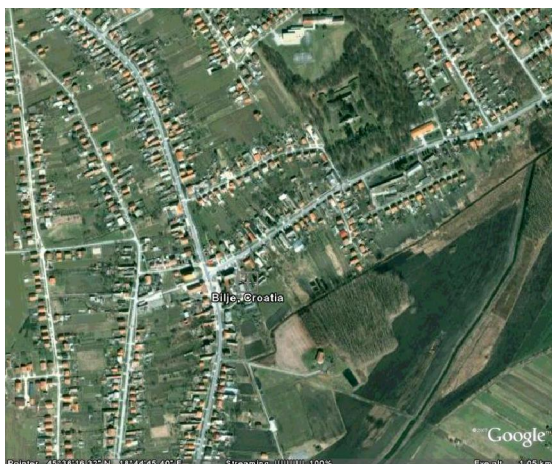
Od svega nekoliko blokova koji formiraju malo ruralno naselje Bilje za istraživanje je izabran ovaj centralni blok, jer je manjih dimenzija i ima centralne sadržaje. Predstavlja blok koji ima veći značaj od ostalih blokova u naselju.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka u centru Bilja

Blok u centralnom delu Bilja se nalazi na raskrsnici glavnih puteva. Ovaj blok je u geometrijskom središtu naselja (Slika 346). Iako je centralni blok ipak se uz njegovu južnu granicu pojavljuje polublok, što znači da je ovaj blok veoma blizu periferije (Slika 347). Zato je ovaj blok na različitim udaljenostima od granica naselja, osim one u kojoj se blizini nalazi. U neposrednom okruženju su blokovi sličnih karakteristika. Kolsko-pešačka saobraćajnica je dobro povezan sa svim drugim delovima naselja, a kako se nalaze na glavnim putnim pravcima, povezan je i sa drugim naseljima u okruženju.

Granice bloka u centru Bilja su 4 ulice, namenjene kolsko-pešačkoj saobraćaji. Dve ulice, koje se nalaze sa južne i zapadne strane bloka, glavne su saobraćajne linije sela, dok su druge dve samo pristupne. Iako postoji razlika u frekventnosti saobraćaja na pojedinim graničnim linijama bloka ipak se može reći da sve četiri ulice više povezuju blok sa ostalim delovima naselja nego što ga izoluju od njih. Ljudi se druže i okupljaju na površinama ulica, a posebno je posebnost raskrsnica dva glavna putna pravca u selu.

¹⁰³ <http://www.bilje.hr/> (15. 5. 2007).

Slika 346. Centralni deo Bilja
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 347. Centralni blok u Bilju
(satelitski snimak iz 2007)

Morfologija bloka u centru Bilja

Oblik bloka:	nepravilan, etvorougao, približno pravougaoni
Dimenzije bloka:	410 m, 125 m, 380 m i 200 m (bruto) 390 m, 100 m, 365 m i 160 m (neto)
Površina bloka:	6,4 ha (bruto) i 4,9 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:2,4 (bruto) 1:2,9 (neto)
Spratnost objekata:	P

Blok u centru Bilja sadrži 42 parcele. Sve parcele su približno iste veličine, proporcijских odnosa strana i organizacije građevina na njima. U ovom slučaju se pravougaoni i trapezasti oblici parcela. Najveća parcela je površine 0,26 ha (43 m x 60 m), najmanja je 0,06 ha (19 m x 30 m), a tipična 0,14 ha (18 m x 75 m). Parcele su postavljene upravno u odnosu na duže strane bloka tako da se blok sastoji od dva paralelna niza parcela. Ne postoje parcele upravne na krajevnoj strani bloka. Proporcijских odnosa strana parcela se kreću u intervalu od 1:2 do 1:4. Blok u centru Bilja je izgrađen samo po svom obodu. Procenat zauzetosti približno iznosi 25%, pa je odnos izgrađene i neizgrađene površine 1:3. Pošto je međusobna udaljenost objekata mala prema dužim stranama bloka se formiraju ulični nizovi.

Po širini bloka se u ovom slučaju dve podužne parcele čiji su objekti okrenuti ka ulicama. Između objekata su neizgrađene površine dvorišta i bašti. Bašte dve parcele su odvojene prirodnim granicama, rovovima ili zelenilom. Obezbeđene su veće neizgrađene površine, a samim tim su postignuti i veoma dobri ekološki uslovi. U podužnom preseku kroz centralni blok u ovom slučaju se vidi i broj poprečnih preseka parcela. Takođe, primećuje se velika slobodna površina unutar bloka, namenjena poljoprivrednoj proizvodnji.

Okružujuće ulice kao deo saobraćajne mreže obezbeđuju laku dostupnost do bloka. Širina glavnih ulica koje iznose 21 m, obuhvataju kolovoz od 7 m, zatim

obostrane trotoare po 2 m širine i zelene površine po 5 m. Pristupne ulice imaju širinu 25 m, kolovoz 6 m, obostrane trotoare po 1,5 m i obostrane zelene površine po 8 m. Odnos visine prizemnih objekata prema širinama ulice je 1:5 i 1:6, što omogućuje veoma povoljne ekološke uslove.

Funkcionalne karakteristike bloka u centru Bilja

Objekti centralnog bloka su isključivo stambeni. U okviru parcela se pojavljuju još i pomoćni objekti. Na površinama oko bloka je organizovano kretanje motornih vozila, bicikala i pešaka, a na zelenim površinama se okupljaju ljudi. U okviru kućnog dvorišta se okupljaju članovi porodice, u ekonomskom dvorištu su životinje, a u baštama se gaji voće i povrće.

Sve ulice oko centralnog bloka u Bilju su organizovane kao dvosmerne kolsko-pešačke saobraćajnice. Parkiranje vozila je na parcelama. Blok je lako dostupan, a iz njega se veoma brzo i jednostavno stiže do svakog dela naselja, pa i do susednih naseljenih mesta. Na glavnim saobraćajnicama je prisutan frekventniji saobraćaj, dok se na pristupnim okupljaju ljudi. Do svake parcele je obezbeđen kolsko-pešački pristup sa javne površine, ulice. U objekte centralnog bloka se ulazi indirektno iz dvorišta. Do dvorišta se ulazi najčešće kroz kapije u ogradama.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka u centru Bilja

Na inženjerska centralnog bloka je ivična, a sistem građevnja je zatvoreni. Zastupljena je tipologija prizemnih građevina na parceli i one su izgrađene tradicionalnim materijalima – opekom, crepom, drvetom i staklom. Zbog slabijeg održavanja bonitet objekata je srednji.

Ostale karakteristike bloka u centru Bilja

Vlasništvo objekata je privatno, a površina društveno. Socijalni kontakti u bloku se odvijaju u objektima i na ulicama. Sagledivost bloka je moguća spolja, sa ulica, mada se i iz unutrašnjih dvorišta mogu delimično sagledati dvorišne fasade objekata bloka. Prepoznatljivost bloka se zasniva samo na karakteristikama arhitektonskih građevina. Značaj bloka je lokalni, jer je ovaj blok značajan samo za stanovnike tog bloka.

PRIKAZ BLOKA NA PERIFERIJU BILJA

Ovaj blok je izabran kao reprezentativan, jer je izuzetno izduženog trapezastog oblika, kao i zbog svog položaja na samoj granici naselja, ali u blizini centralnog bloka.

Prostorno-fizičke karakteristike bloka na periferiji Bilja

Izabrani blok se nalazi na periferiji Bilja, u jugozapadnom delu sela (Slika 348), na različitim udaljenostima od ostalih granica naselja. Ovaj blok, iako je na periferiji, veoma je blizu centralnog bloka. Od njega ga odvaja samo jedan veoma uzan blok. Takođe, nalazi se i u blizini glavnih saobraćajnica, pa je dobro povezan sa svim delovima naselja. U okruženju ovog bloka sa istočne strane je sličan blok, dok je sa zapadne polublok. Granice bloka na periferiji Bilja su 4 ulice (Slike 349). One su linije koje ovaj blok spajaju kako sa susednim blokovima tako i sa ostalim delovima naselja.

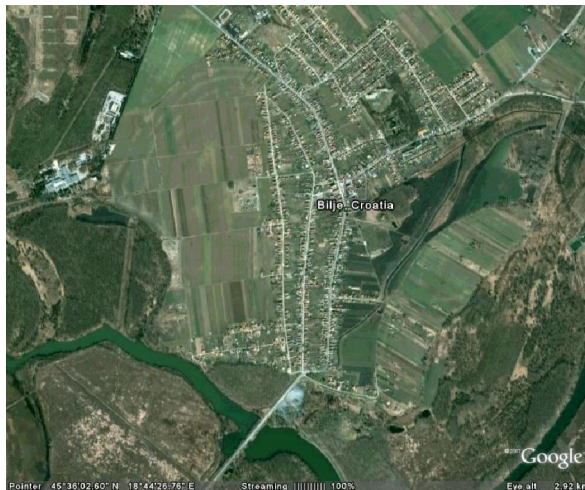
Morfologija bloka na periferiji Bilja

Oblik bloka:	nepравilan, izduženi trapezast
Dimenzije bloka:	700 m, 90 m, 770 m i 185 m (bruto) 695 m, 80 m, 760 m i 175 m (neto)
Površina bloka:	10,1 ha (bruto) i 8,8 ha (neto)
Proporcijski odnosi:	1:5 i 1:5,5
Spratnost objekata:	P

Nepравilni trapezasti izduženi blok sastoji se od 54 parcele koje su organizovane u dva paralelna niza dužinom bloka. Kako se dužinom bloka pojavljuju različite širine bloka tako se menjaju i dubine parcela. Zato postoje veoma velike razlike u površinama parcela i veličinama objekata na njima. Prisutne su parcele pravougaonog, trapezastog i kvadratnog oblika. Na pojedinim mestima su prisutne parcele koje se prostiru duž cele širine bloka, pa izlaze na dve ulice (Slika 349). Najveća parcela je površine 0,31 ha (20 m x 157 m), najmanja je 0,05 ha (22 m x 22 m), a tipična 0,17 ha (20 m x 85 m)

Procenat zauzetosti površine ovog perifernog bloka u Bilju je približno 15%, pa je odnos izgrađene i neizgrađene površine 1:5,67. Položaj svih objekata je pravilan, kako u odnosu na parcelu, tako i u odnosu na ulicu. Svi objekti su postavljeni podužno na parcelama. Na većim parcelama se izdvajaju kućno dvorište, ekonomsko dvorište i bašta, dok se kod manjih parcela ponekad pojavljuje samo kućno dvorište. Organizacija parcela je ruralnog karaktera. Na većini parcela se pojavljuju glavni stambeni objekti, ekonomski i pomoćni, dok se na manjim parcelama pojavljuje samo glavni stambeni objekat. U poprečnom preseku perifernog bloka su dve parcele, sa objektima postavljenim uz ulicu, iza kojih su dvorišta manjih dužina. Udaljenost objekata dve parcele je takav da omogućava dobre ekološke uslove, ali ne pruža velike mogućnosti za ekonomičniju korišćenje neizgrađene površine. U podužnom preseku kroz sredinu pravougaonog bloka sagledavaju se poprečni preseci

pojedina njih parcela u nizu. Na severnoj strani bloka je jedna podužno presečena parcela, male dužine i sa objektom uz ulicu. Poprečni profili ulica obuhvataju kolovoze širine 5 m, obostrane trotoare širine po 2 m i obostrane zelene površine od 5 m, pa je ukupna širina poprečnog profila 19 m. Odnos visina prizemnih objekata i širina ulica je 1:4, čime su postignuti povoljni ekološki uslovi.

Slika 348. Periferija na jugozapadu Bilja
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 349. Periferni blok u Bilju
(satelitski snimak iz 2007)

Funkcionalne karakteristike bloka na periferiji Bilja

Objekti perifernog bloka Bilja su isključivo stambeni. Na površinama oko bloka je organizovan saobraćaj, odnosno kretanje motornih vozila, bicikala i pešaka. Unutar bloka, u dvorištima, okupljaju se i borave ljudi na otvorenom prostoru. Uz ulice, na trotoarima i zelenim površinama, okupljaju se i druže stanovnici iz susedstva. Sve ulice oko blokova na periferiji Bilja organizovane su kao pristupne, dvosmerne, kolsko-peške, saobraćajnice. One omogućavaju lako pristupanje do bloka, kao i povezivanje blokova sa svim drugim delovima naselja. Mirujući saobraćaj je organizovan u okviru parcela, a najčešće se vozila parkiraju na pristupnim površinama ili ispred parcela, ponekad i na ulici. Do svih parcela se pristupa sa kolovoza pristupnim stazama ili sa trotoara. U glavne objekte se ulazi iz dvorišta. U dvorišta se ulazi najčešće kroz kapije na ogradama.

Arhitektonsko-građevinske karakteristike bloka na periferiji Bilja

Na inženjerska rešenja bloka je iverni, a sistem građevina poluzatvoreni. Zastupljena je tipologija prizemnih građevina na parcelama. Na objektima su primenjeni tradicionalni materijali – opeka, crep, drvo i staklo. Bonitet objekata je srednji.

Ostale karakteristike blokova na periferiji Bilja

Vlasništvo objekata je privatno, a površina društveno. Socijalni kontakti se odvijaju u objektima i na ulicama. Sagledivost bloka je moguća sa spolja, sa ulica, kao i iz unutrašnjih dvorišta, pri čemu se mogu videti dvorišne fasade. Prepoznatljivost bloka je uslovljena arhitektonskom tipologijom, kao i svih ostalih blokova u naselju. Nema repernih elemenata, već je blok uklopljen u svoje okruženje. Značaj bloka je lokalnog karaktera, jer je bitan samo za svoje stanovnike.

UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA DVA BLOKA U BILJU

Udaljenosti oba analizirana bloka od granica Bilja su različite, jer je naselje nepravilnog oblika. Pošto je naselje veoma male površine centralni blok je u neposrednoj blizini periferije, a periferni blok je veoma blizu centra. Saobraćajna povezanost oba bloka je dobra. Zahvaljujući prisustvu glavnih saobraćajnih pravaca, oba bloka su povezana i sa ostalim naseljima u blizini Bilja. Granice oba bloka su kolsko-pešačke ulice. Dve ulice uz centralni blok i jedna uz periferni su jače frekvencije, dok su ostale manje frekventne i služe za pristup do pojedinačnih parcela. Zbog toga su sve saobraćajne površine pogodne i za okupljanje ljudi, parkiranje i za igru dece, a omogućavaju i povoljne ekološke uslove.

Oba analizirana bloka u Bilju su nepravilnog četvorougaoznog oblika, s tim što je periferni izduženiji od centralnog. Nepravilnost oblika i neujednačenost veličina blokova posledica je postojanja nepravilne ulične mreže. Iako se kod oba bloka raskrsnice pojavljuju na međusobno malom rastojanju saobraćaj se ne remeti, jer nije frekventan. Omogućena je i dobra preglednost svih raskrsnica. Proporcijski odnosi strana i centralnog bloka (1:2,4) i perifernog (1:5) su povoljni za parcelaciju i organizaciju parcela. Način parcelisanja je osmišljen u dva paralelna niza parcela. Odnos visine objekata i širina ulica u centru Bilja je 1:5 ili 1:6, a na periferiji 1:4, što u oba bloka omogućava povoljne ekološke uslove. Oba bloka su karakteristična prisustvom velike količine zelenila. Pošto na manjoj površini centralnog bloka (6,4 ha) ima više parcela (42), (Slika 350), a na većoj površini perifernog bloka (10,1 ha) ima manje parcela (54), (Slika 351), može se zaključiti da su parcele u okviru perifernog bloka manje površine od onih u centralnom bloku.

U oba analizirana bloka u Bilju su prisutni isključivo stambeni sadržaji, pa se oseća nedostatak društvenih sadržaja. Neizgrađene površine oko oba bloka služe za aktivni saobraćaj i pristupe na parcele, kao i za socijalizaciju ljudi, a unutrašnje za boravak na otvorenom. Pristupi do objekata oba bloka su obezbeđeni sa ulica i trotoara, a ulazi u objekte su indirektni, preko dvorišta. Pristupi do dvorišta oba bloka su kolsko-pešački, kroz kapije. Parkiranje vozila je u oba bloka u okviru parcela. Način građenja u oba bloka je otvoren, sistem građenja u centralnom bloku je zatvoren, a u perifernom poluzatvoren. Na regulacionoj liniji perifernog bloka ima prekid u nizu objekata koji formiraju ulični front, za razliku od centralnog bloka kod kojeg taj niz postoji. Oba bloka imaju prizemne objekte. U oba bloka je zastupljeno privatno

vlasništvo objekata. Sagledivost oba bloka je moguća sa verskih objekata ili kretanjem po okružujućim ulicama. Socijalizacija se najviše odvija na ulicama, jedinim javnim površinama u selu. Nijedan od dva analizirana bloka nema objekte ili neke druge elemente po kojima bi se lakše prepoznavali i uočavali u okviru naselja. Uglavnom imaju građevine jednakih karakteristika, pa su oba bloka veoma slična po svojoj morfologiji. Oba bloka su, takođe, znakovita samo za svoje stanovnike.

Slika 350. Centralni blok u Bilju
(satelitski snimak iz 2007)

Slika 351. Periferni blok u Bilju
(satelitski snimak iz 2007)

4.2. UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA NASELJA I BLOKOVA

Posle analiza i valorizacija naselja Vojvodine i njenog okruženja bilo je neophodno izvršiti i njihovu poređenje. Samo na osnovu uporednih analiza je moguće doći do pravih zaključaka o pojedinim elementima od značaja za oblasti urbanizma i arhitekture. Uporedne analize se mogu lakše sprovesti nad sličnim pojavama, situacijama, delovima ili prostornim nivoima. Međutim, i potpuno različiti elementi, pojave i situacije se tako i mogu porediti. Pri poređenju sličnih elemenata, na primer gradova približne veličine, sličnih prirodnih karakteristika i uslova, ili iz istih vremenskih perioda, uočava se sličnost naselja na opštem, globalnom nivou. Razlike između naselja se uočavaju kroz detalje koji tada dobijaju poseban značaj elemenata identiteta. Na osnovu uporedne analize sličnih naselja može se zaključiti o urbanoj i arhitektonskoj teoriji i praksi u određenom vremenskom periodu, o načinima rada u oblastima planiranja, projektovanja, građenja, zaštite istorijskih i kulturnih dobara. Uporednim analizama različitih naselja, na primer urbanih i ruralnih, istorijskih i savremenih, velikih i malih, pravih i nepravih, nameću se opšte osnovne karakteristike kao elementi prepoznavanja, razlikovanja, dok se na nivou detalja mogu vršiti povezivanja naselja po sličnostima. Iz uporednih analiza potpuno različitih naselja se može saznati o promenama i tendencijama, a samim tim i predvideti njihova budućnost. Posebno su istaknute i sličnosti koje su tokom istraživanja uočene. Te sličnosti nisu dobijene samo analiziranjem jednakih elemenata, već i potpuno različitih, pa čak i onih koji nemaju nikakve veze sa arhitekturom i urbanizmom, kao što su, na primer, umetnička dela, predmeti i dr.

4.2.1. UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA NASELJA

Naselja su upoređivana prema osnovnim podacima, strukturi i identitetu. Upoređena su urbana i ruralna naselja iz Vojvodine i njenog okruženja. Tabelarno su prikazani najvažniji elementi analiza i data su kraća objašnjenja, analize, valorizacije i zaključci. Osnovni podaci o naseljima podrazumevaju podatke o: državi i pokrajini, geografskom položaju,¹⁰⁴ tipologiji naselja,¹⁰⁵ površini, broju stanovnika i gustini nastanjenosti. Analizirano je 8 naselja iz Vojvodine i po 2 naselja iz svake zemlje iz okruženja Vojvodine - Maarske, Rumunije, uže Srbije i Republike Hrvatske. Upoređeno je analizirano 10 urbanih naselja: 5 iz Vojvodine (Bečej, Novi Sad, Subotica, Vrbas i Zrenjanin), 5 iz okruženja Vojvodine (Segedin, Morahalom, Temišvar, Beograd i Osijek), kao i 3 ruralna iz Vojvodine (Bačko Gradište, Ečka i Tovariševo) i 3 iz okruženja Vojvodine (Felnac, Dobanovci i Bilje), (Tabela 29).

¹⁰⁴ Geografski položaj naselja je podatak koji govori o tačnom mestu na planeti Zemlji na kojem se nalazi neko naselje. Uvek se izražava parametrima istočne/zapadne geografske dužine i severne/južne geografske širine. Na osnovu njega se lako otkrivaju klimatski uslovi koji uslovljavaju strukturiranje naselja, oblikovanje blokova i utiču na izbor materijala za građenje i razvijanje moguće socijalizacije ljudi.

¹⁰⁵ Tipologija naselja podrazumeva sistematizaciju naselja u određene kategorije prema utvrđenim kriterijumima. Značajna je radi poređenja i valorizacije više naselja bilo da se ona posmatraju u odnosu na istorijski period, regionalnu pripadnost, veličinu, oblik, prostornu organizaciju, strukturu, identitet ili karakter.

Tabela 29. Osnovni podaci o analiziranim naseljima iz Vojvodine i okruženja

Analizirana naselja iz Vojvodine i okruženja	OSNOVNI PODACI O ANALIZIRANIM NASELJIMA IZ VOJVODINE I OKRUŽENJA					
	Država/ Pokrajina	Geografski položaj naselja	Tipolo- gija naselja	Površina naselja km ²	Broj stanovnika naselja	Gustina naseljenosti (st/km ²)
BE E J	Srbija Vojvodina	45° 38' 05" s. g. š. 20° 02' 50" i. g. d.	urbano	10,67	30.000	2.812
NOVI SAD	Srbija Vojvodina	45° 15' 53" s. g. š. 19° 50' 52" i. g. d.	urbano	49,5	233.297	4.713
SUBOTICA	Srbija Vojvodina	46° 05' 55" s. g. š. 19° 39' 47" i. g. d.	urbano	40,18	97.992	2.439
VRBAS	Srbija Vojvodina	45° 34' 10" s. g. š. 19° 39' 20" i. g. d.	urbano	13,74	25.498	1.856
ZRENJANIN	Srbija Vojvodina	45° 23' 03" s. g. š. 20° 24' 25" i. g. d.	urbano	43,50	78.264	1.799
BA KO GRADIŠTE	Srbija Vojvodina	45° 34' 28" s. g. š. 20° 02' 10" i. g. d.	ruralno	4,13	5.454	1.321
E KA	Srbija Vojvodina	45° 21' 58" s. g. š. 20° 22' 04" i. g. d.	ruralno	2,5	5.172	2.069
TOVARIŠEVO	Srbija Vojvodina	45° 25' 10" s. g. š. 19° 20' 50" i. g. d.	ruralno	3,7	3.185	861
SEGEDIN	Ma arska	46° 15' 20" s. g. š. 20° 09' 18" i. g. d.	urbano	46,95	159.681	3.401
MORAHALOM	Ma arska	46° 13' 36" s. g. š. 19° 52' 50" i. g. d.	urbano	3,41	5.374	1.576
TEMIŠVAR	Rumunija	45° 45' 20" s. g. š. 21° 14' 14" i. g. d.	urbano	62,94	335.781	5.335
FELNAC	Rumunija	45° 07' 13" s. g. š. 21° 09' 18" i. g. d.	ruralno	1,95	5.079	2.605
BEOGRAD	Republika Srbija	44° 47' 42" s. g. š. 20° 30' 25" i. g. d.	urbano	121,62	1.112.570	9.148
DOBANOVCI	Republika Srbija	44° 49' 57" s. g. š. 20° 14' 32" i. g. d.	ruralno	5,93	7.592	1.280
OSIJEK	Hrvatska	45° 33' 20" s. g. š. 18° 42' 33" i. g. d.	urbano	23,5	95.406	4.060
BILJE	Hrvatska	45° 36' 54" s. g. š. 18° 44' 31" i. g. d.	ruralno	1,86	3.275	1.761

Najsevernije naselje koje je analizirano je Segedin (46° 15' 20" s. g. š.) u Ma arskoj, najjužnije je Beograd (44° 47' 42" s. g. š.) u užoj Srbiji, najisto nije je Temišvar (21° 14' 14" i. g. d.) u Rumuniji, a najzapadnije je Osijek (18° 42' 33" i. g. d.) u Republici Hrvatskoj. Prema tome, analizirana naselja se nalaze između 44° 47' 42" s. g. š. i 46° 15' 20" s. g. š., odnosno između 18° 42' 33" i. g. d. i 21° 14' 14" i. g. d. Novi Sad je grad Vojvodine koji se nalazi na najnižoj nadmorskoj visini (72 m n. v.), a Subotica na najvišoj (114 m n. v.). Većina naselja se nalazi na nadmorskoj visini u intervalu od 80 m n. v. do 85 m n. v. Pošto je razlika lokacija naselja veoma mala, svega 2°, a visinska razlika približno 5 m, može se zaključiti da su klimatski uslovi u svim naseljima približno jednaki. Oni su povoljni za boravak ljudi na otvorenom preko skoro cele godine, što je veoma značajno za socijalizaciju stanovnika.

Prihvataju i statističke podatke Republike Srbije o podeli naselja prema broju stanovnika,¹⁰⁶ sva analizirana naselja bi se mogla svrstati na sledeće i na in:

- sela sa manje od 2.000 stanovnika (nijedno naselje),
- varošice sa 2.000 do 5.000 stanovnika (Tovariševo i Bilje),
- varoši sa 5.000 do 10.000 stanovnika (Bačko Gradište, Ečka, Morahalom, Felnac i Dobanovci),
- male gradove sa 10.000 do 20.000 stanovnika (nijedno naselje),
- srednje gradove sa 20.000 do 50.000 stanovnika (Bečej i Vrbas),
- velike gradove sa 50.000 do 100.000 stanovnika (Subotica, Zrenjanin i Osijek) i
- velike gradove preko 100.000 stanovnika (Novi Sad, Segedin, Temišvar i Beograd).

Jednostavnija podela naselja prema broju stanovnika mogla bi se svesti na sledeće kategorije:

- mala naselja sa manje od 10.000 stanovnika,
- srednja naselja od 10.000 do 50.000 stanovnika i
- velika naselja sa preko 50.000 stanovnika.

Na osnovu ovakve podele naselja prema broju stanovnika, naselja iz okruženja Vojvodine i iz Vojvodine bi se kategorisala na sledeće i na in:

- mala naselja:
Bačko Gradište, Ečka, Tovariševo, Morahalom, Felnac, Dobanovci i Bilje,
- srednja naselja:
Bečej i Vrbas i
- velika naselja:
Novi Sad, Subotica, Zrenjanin, Segedin, Temišvar, Beograd i Osijek.

Optimalna veličina gradova ne postoji, ali se ona pokušava utvrditi. Engleski urbanisti koji su osnivali satelitska naselja u blizini Londona smatrali su da je optimalna veličina naselja od 70.000 do 80.000 stanovnika, ruski naučnici su isticali brojke od 80.000 do 200.000 stanovnika, a postoje i mišljenja da broj stanovnika ne treba da pređe 150.000 stanovnika.¹⁰⁷ Broj stanovnika je samo jedan od pokazatelja veličine naselja. Mnogo značajniji su podaci o površini i gustini naseljenosti. Naselja bi se prema veličini površine mogla podeliti na:

- mala naselja površine manje od 5 km²
- srednje velika naselja površine od 5 km² do 20 km² i
- velika naselja površine preko 20 km²

¹⁰⁶ <http://sh.wikipedia.org/wiki/Srbija> o Srbiji

¹⁰⁷ B. Maksimović, *Urbanizam*, str. 28.

Na osnovu takve podele naselja prema veličini teritorije, analizirana naselja Vojvodine i njenog okruženja bi se mogla svrstati na sledeće i na in:

- mala naselja (Slika 352):
Bačko Gradište, Ečka, Tovariševo, Morahalom, Felnac i Bilje,
- srednje velika naselja (Slika 353):
Bečej, Vrbas i Dobanovci i
- velika naselja (Slika 354):
Novi Sad, Subotica, Zrenjanin, Segedin, Temišvar, Beograd i Osijek.

Naselja bi se prema gustini naseljenosti¹⁰⁸ mogla podeliti na:

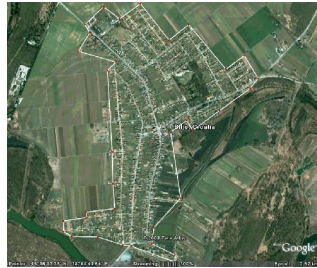
- naselja male gustine naseljenosti do 1.000 st/km²,
- naselja srednje gustine naseljenosti od 1.000 do 2.500 st/km² i
- naselja velike gustine naseljenosti od 2.500 do 5.000 st/km².

Usvajajući ovu podelu naselja prema gustini naseljenosti, naselja Vojvodine i njenog okruženja bi se mogla svrstati na sledeće i na in:

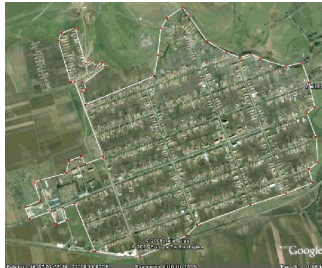
- naselja male gustine naseljenosti:
Tovariševo,
- naselja srednje gustine naseljenosti: Bačko Gradište, Zrenjanin, Vrbas, Ečka, Subotica, Morahalom, Felnac, Dobanovci i Bilje i
- naselja velike gustine naseljenosti:
Bečej, Novi Sad, Segedin, Temišvar, Beograd i Osijek.

Bačko Gradište, Tovariševo, Ečka, Morahalom, Felnac i Bilje su manja naselja i po teritoriji i po broju stanovnika, ali samo Tovariševo ima i manju gustinu naseljenosti. Zaključuje se da Tovariševo ima kvalitet života koji se zasniva na uspostavljanju pravilnih odnosa veličine površine, broja stanovnika i gustine naseljenosti. Bečej i Vrbas su srednja naselja i po teritoriji i po broju stanovnika, ali je Bečej velike gustine naseljenosti, a Vrbas srednje. Novi Sad, Segedin, Temišvar, Beograd i Osijek su velika naselja i po broju stanovnika i po teritoriji, pa i po gustini naseljenosti, za razliku od Subotice i Zrenjanina koji spadaju u grupu velikih naselja i po broju stanovnika i po veličini teritorije, ali imaju manju gustinu naseljenosti. Mala naselja prema broju stanovnika su ruralnog karaktera, sem Morahaloma koji je, tokom vremena, proglašen za urbano naselje. Ovaj primer ukazuje na pravilo da gradska sredina nije uslovljena samo brojem stanovnika ili veličinom teritorije, već i kvalitetom života.

¹⁰⁸ Gustina naseljenosti je podatak koji govori o prosečnom broju stanovnika na površini određenog naselja. Predstavlja odnos broja stanovnika i jedinice površine od 1km². Iako ovaj podatak nedovoljno govori o uslovima stanovanja u pojedinačnim blokovima značajan je pokazatelj kvaliteta života stanovnika tog naselja. Gustina naseljenosti je jedan od osnovnih elemenata identiteta naselja koji u najvećoj meri zavisi od izgrađenosti, namena i atraktivnosti blokova. <http://sr.wikipedia.org/sr-el/> (9. 8. 2009).

Bilje P = 1,86 km²

Felnac P = 1,95 km²

Ečka P = 2,8 km²

Morahalom P = 3,41 km²

Bačko Gradište P = 3,7 km²

Tovariševo P = 4,13 km²

Slika 352. Uporedna analiza malih naselja iz Vojvodine i njenog okruženja prema veličini teritorije

Dobanovci P = 5,93 km²

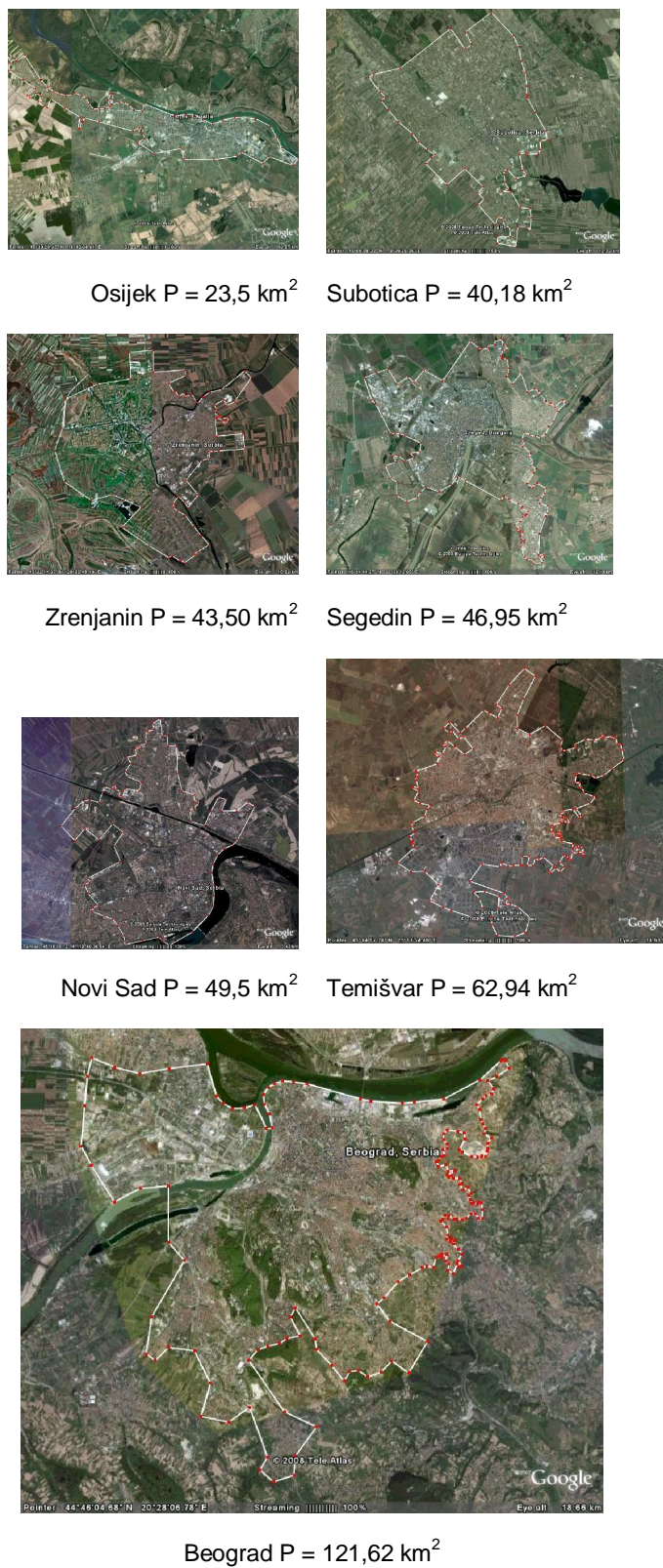

Bečež P = 10,67 km²

Vrbas P = 13,74 km²

Slika 353. Upporedna analiza srednje velikih naselja Vojvodine i njenog okruženja prema veličini teritorije

Slika 354. Upporedna analiza velikih naselja Vojvodine i njenog okruženja prema veličini teritorije

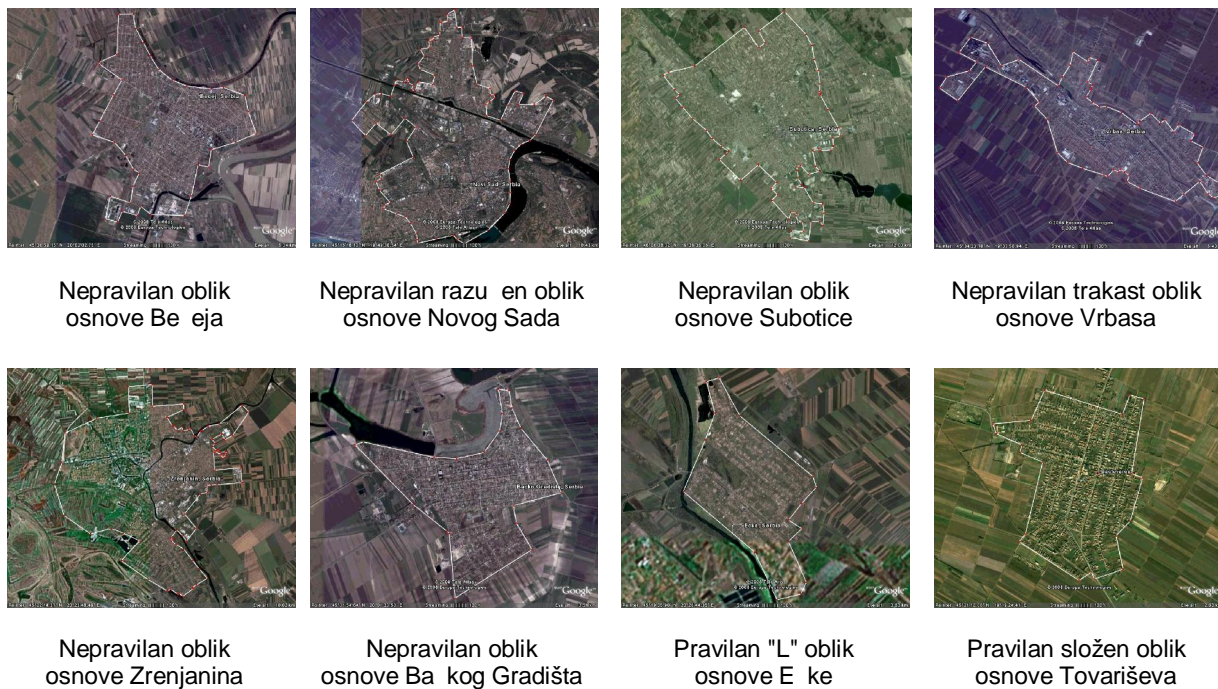
UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA NASELJA PREMA STRUKTURI

Naselja iz Vojvodine i njenog okruženja su uporedno analizirana prema strukturno-morfološkim karakteristikama: obliku naselja, granicama, elementima granica, zastupljenim vidovima saobraćaja, vrstama saobraćajnih mreža, broju blokova i polublokova, oblicima blokova, obliku tipičnog bloka, proporcijским odnosima strana bloka, površini najvećeg, najmanjeg i tipičnog bloka (Tabele 29. i 30).

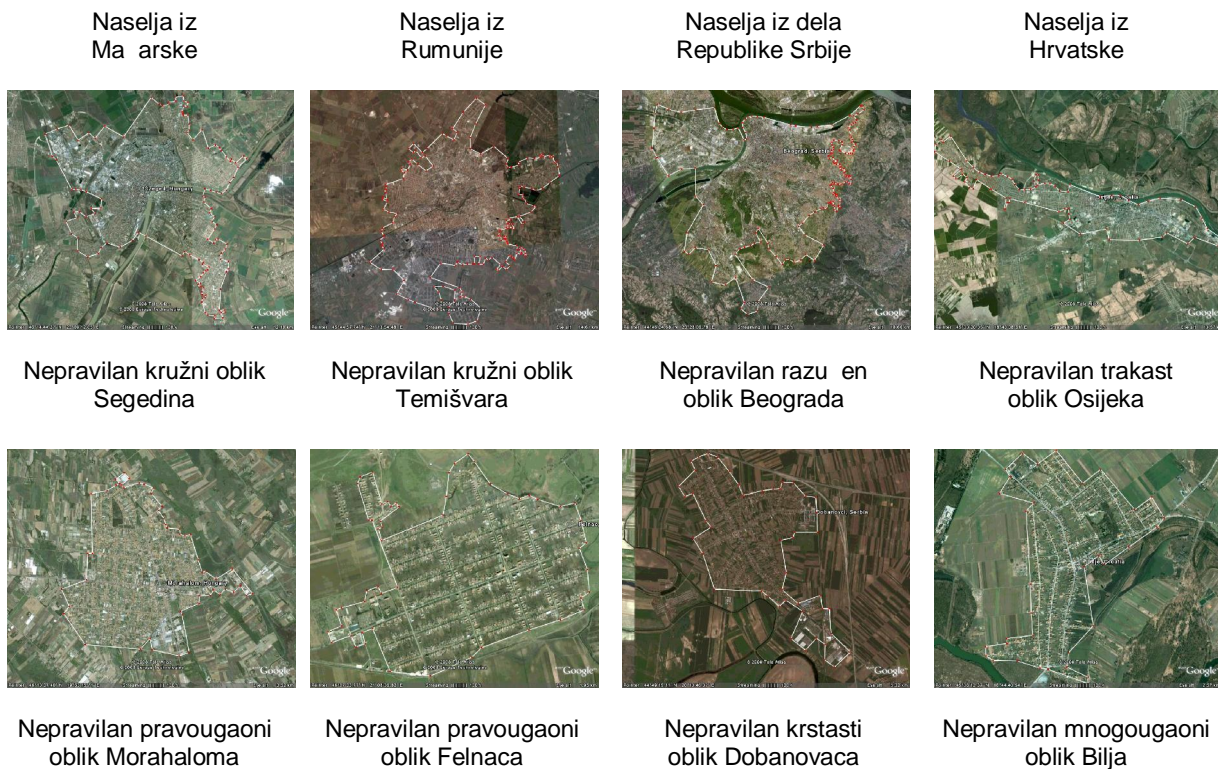
Sva analizirana naselja iz okruženja Vojvodine i veći broj analiziranih naselja iz Vojvodine su nepravilnog oblika (Slike 355. i 356). Zaključuje se da postoje velike razlike u oblicima osnova naselja. Tako su Segedin i Temišvar nepravilnog, približno kružnog oblika, Beograd i Novi Sad raznog, Subotica i Zrenjanin kompaktnog oblika, Begej i Bačko Gradište nepravilnog, Morahalom i Felnac približno pravougaonog oblika, Dobanovci približno krstastog, Bilje mnogougaonog, a Osijek i Vrbas trakastog izduženog oblika. Pravilan oblik naselja imaju Eka i Tovariševo. Konstatuju se i izvesne sličnosti u oblicima osnova naselja. Tako, na primer, Bačko Gradište i Begej imaju slične nepravilne oblike kod kojih se sa severne strane pojavljuju zakrivljenja, uslovljena prirodnim karakteristikama. Novi Sad, takođe, ima nepravilan raznog oblik, a sa istočne strane vodenu površinu, reku. Podužno, uz rečne tokove su se razvili Osijek i Vrbas.

Različiti oblici naselja su nastali usled dejstva prirodnih sila, prisustva reka ili pokrenutih terena, kao i usled specifičnog toka širenja teritorije naselja. Subotica, Segedin i Temišvar su se razvijali od centralnog jezgra u svim pravcima, bez ograničenja. Širenje Beograda bilo je uslovljeno pokrenutim terenom, a Osijek se razvijao, od tvrđave, linijski, uz reku Dravu. Neka naselja su se formirala uz rečne tokove, ali su se tek kasnije proširila i na drugu stranu. Takav razvojni proces su imali Novi Sad, Zrenjanin i Vrbas. Naselja kao što su Bačko Gradište i Eka još uvek se nisu proširila i na drugu stranu vodene površine. Morahalom, Felnac, Dobanovci i Bilje su nastali uz raskrsnice puteva. Njihovo širenje se odvijalo uz dva glavna putna pravca. To se najbolje može sagledati na primeru Dobanovaca koji usled toga ima krstastu osnovu. Potvrđeno je da je oblik naselja posledica prirodnih uslova i na razvoju naselja, pri čemu je povećanje teritorije podrazumevalo formiranje novih blokova. Zbog toga su blokovi imali direktnu ulogu pri širenju i formiranju novih delova naselja.

Usled nepravilnih oblika naselja i njihove granične linije su, takođe, nepravilne. Granice Segedina i Temišvara su približno kružne, Beograda složene, a svih ostalih analiziranih naselja iz Vojvodine i njenog okruženja granične linije naselja su izlomljene, delimično prave ili zakrivljene linije. Nepravilne i zakrivljene linije granica ukazuju na postojanje specifičnih prirodnih datosti, a pravilne linije potvrđuju postojanje ulica kao graničnih linija i pravilnih oblika blokova ili polublokova pomoću kojih se ostvaruje razvoj i širenje naselja.

Slika 355. Uporedna analiza naselja iz Vojvodine prema obliku

Slika 356. Uporedna analiza naselja iz okruženja Vojvodine prema obliku

Tabela 30. Uporedna analiza naselja Vojvodine prema strukturi

OSNOVNI KARAKT. STRUKT. NASELJA	ANALIZIRANA NASELJA U VOJVODINI							
	BE EJ	NOVI SAD	SUBO- TICA	VRBAS	ZRENJA- NIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARI- ŠEVO
Karta ili snimak naselja								
Oblik naselja	nepravilan	nepravilan razu eni	nepravilan	nepravi- lan trakasti	nepravilan	nepravilan	pravilan u obliku "L"	pravilan složeni
Granica naselja	izlomljena nepravilna	nepravilna	nepravilna	izlomljena	izlomljena	nepravilna kriva	pravilna izlomljena	izlomljena
Elementi granice naselja	reka Tisa kanal obrađiva površina	reka Dunav kanal obrađiva površina pruga ulica	obrađivo zemljište	kanal lesna terasa obrađiva površina pruga	obrađiva površina pruga	kanal pruga ulica obrađivo zemljište	obrađiva površina	obrađiva površina ulica
Vidovi saobra- aja	drumski železni ki vodni	drumski železni ki vodni	drumski železni ki	drumski železni ki vodni	drumski železni ki vodni	drumski železni ki vodni	drumski vodni	drumski vodni
Saobra- ajna mreža	ortogonal. radijalna nepravilna	radijalno- koncentr. ortogonal.	nepravilna ortogonal.	ortogonal.	ortogonal. radijalana	ortogonal. nepravilna	ortogonal.	ortogonal.
Blokovi	227	veliki	384	98	357	110	26	33
Polublok.	27	veliki	103	28	37	5	15	20
Oblici blokova	pravilni trapezasti pravoug. nepravilni	pravilni pravoug. trapezasti trouglasti nepravilni poligonal.	pravilni trouglasti kvadratni pravoug. trapezasti nepravilni složeni	pravilni pravoug. trapezasti	pravilni trouglasti kvadratni pravoug. trapezasti složeni	pravilni kvadratni pravoug. trapezasti romboid složeni	pravilni pravoug. trapezasti petougao- oni	pravilni trouglasti trapezasti kvadratni lepezasti nepravilni
Tipi an blok	pravoug. trapezast	pravoug.	izduženi pravoug.	pravoug.	pravoug.	izduženi pravoug.	pravoug.	pravoug.
Odnos strana	1:1 - 1:6	1:1 -1:7	1:1 - 1:7	1:1 - 1:3	1:1,2 - 1:6	1:1 - 1:2	1:2 - 1:8	1:1,1 - 1:2
Najve i blok	30 ha 484 x 620 m	32,5ha 500 x 650 m	16,25 ha 325 x 500 m	90 ha 600 x 1500 m	35 ha 500 x 700 m	4,8 ha 175 x 275 m	18,6 ha 300 x 620 m	13,3 ha 350 x 380 m
Najmanji blok	0,08 ha 20 x 40 m	0,06 ha 25 x 25 m	1,88 ha 125 x 150 m	2,64 ha 120 x 220 m	0,25 ha 100 x 250 m	1,56 ha 125 x 125 m	1,68 ha 70 x 240 m	2,24 ha 80 x 280 m
Tipi an blok	4 ha 160 x 250 m	5 ha 200 x 250 m	4 ha 160 x 250 m	6,9 ha 234 x 296 m	3,75 ha 100 x 375 m	3,12 ha 125 x 250 m	4,5 ha 150 x 300 m	4,5 ha 150 x 300 m

Tabela 31 . Uporedna analiza naselja iz okruženja Vojvodine prema strukturi

OSNOVNI KARAKT. STRUKT. NASELJA	ANALIZIRANA NASELJA IZ OKRUŽENJA VOJVODINE							
	SEGEDIN	MORAHALOM	TEMIŠVAR	FELNAC	BEOGRAD	DOBANOVC	OSIJEK	BILJE
Karta ili snimak naselja								
Oblik naselja	nepravilan kružni	nepravilan pravoug.	nepravilan kružni	nepravilan pravoug.	nepravilan razuren	nepravilan krstast	nepravilan trakast	nepravilan mnogoug.
Granica naselja	nepravilna kružna	nepravilna izlomljena	nepravilna kružna	nepravilna izlomljena	nepravilna složena	nepravilna izlomljena	nepravilna izlomljena	nepravilna izlomljena
Elementi granice naselja	reka Tisa obradivo zemljište pruga ulica	obradivo zemljište ulica	obradivo zemljište	obradivo zemljište ulica	reke Dunav i Sava obradivo zemljište pruga ulica	obradivo zemljište	reka Drava pruga ulica obradivo zemljište	obradivo zemljište
Vidovi saobraćaja	drumski železni ki vodni vazdušni	drumski	drumski železni ki vodni vazdušni	drumski	drumski železni ki vodni vazdušni	drumski železni ki	drumski železni ki vodni vazdušni	drumski
Saobraćajne mreže	radijalno-koncentr. i ortogonal.	ortogonal. i pod uglom	radijalno-koncentr. i ortogonal.	ortogonal.	nepravilna i ortogonal.	nepravilna	radijalno-koncentr. i ortogonal.	nepravilna
Blokovi	veliki	81	veliki	18	veliki	15	veliki	22
Polublok.	veliki	13	veliki	12	veliki	13	veliki	21
Oblici blokova	pravilni trougaoni kvadratni pravoug. trapezasti nepravilni ise . kruž. prstena polukružni složeni	pravilni pravoug. trapezasti romboidni paralelop. trougaoni nepravilni: poligonal. složeni	pravilni trougaoni kvadratni pravoug. trapezasti nepravilni ise . kruž. prstena složeni	pravilni pravoug. nepravilni zakrivljeni trougaoni trapezasti	pravilni trougaoni kvadratni pravoug. trapezasti složeni nepravilni trougaoni složeni	nepravilni trougaoni etvoroug. petougaoi složeni	pravilni pravoug. trapezasti nepravilni etvoroug. složeni	pravilni: kvadratni pravoug. nepravilni izduženi
Tipi an blok	pravoug. trapezast	pravoug.	ise ak prstena	pravoug.	pravoug.	pravoug.	pravoug.	pravoug.
Odnos strana	1:1 - 1:6	1:1,1 -1:3	1:1 - 1:8	1:1,3 1:2	1:1 - 1:7	1:1,3 1:4	1:1 - 1:3.	1:1 - 1:10
Najveći blok	30 ha 500 x 600 m	petougao 3,96 ha 216 i 367 m	7 ha 200 x 350 m	1,84 ha 90 x 204 m	16,26 ha 300 x 542 m	nepravilan 38,3 ha 908 i 578 m	90 ha 800 x 1.125 m	35,2 ha 440 x 800 m
Najmanji blok	0,08 ha 25 x 32 m	trougao 0,14 ha 33 i 83 m	0,07 ha 22,5 x 30 m	1,04 ha 90 x 116 m	0,36 ha 60 i 120 m	2,24 ha 140 x 160 m	0,2 ha 32 x 63 m	4 ha 100 x 400 m
Tipi an blok	4 ha 160 x 250 m	4,4 ha 133 x 333 m	5,76 ha 120 x 480 m	1,84 ha 90 x 204 m	4 ha 150 x 267 m	4,5 ha 180 x 250 m	3,5 ha 140 x 250 m	8,2 ha 410 x 200 m

Elementi granica naselja su i prirodne i stvorene linije. Najčešće prirodne granice su reke, kanali i dodirne linije obradivog zemljišta i parcela. Od stvorenih elemenata kao granice linije se pojavljuju pruge i ulice. Injenica da granicu naselja po celom njegovom obodu čini kontaktna linija obradivih površina i parcela potvrđuje ruralni karakter tog naselja. Takvu granicu imaju sela: Ečka, Dobanovci i Bilje, kao i gradovi Subotica i Temišvar. Iako urbana naselja Subotica i Temišvar imaju karakteristike ruralnog naselja na svojoj periferiji. Konstatuje se da su sva analizirana naselja, izmeđ u ostalih elemenata granica, okružena obradivim površinama. To znači da sva analizirana naselja na periferijama, u najvećoj meri, imaju ruralni karakter.

Dok su u većini analiziranih urbanih naselja iz okruženja Vojvodine - Segedinu, Temišvaru, Beogradu i Osijeku - zastupljeni svi vidovi saobraćaja (drumski, železnički, vodni i vazdušni), nijedno analizirano naselje iz Vojvodine nema sva četiri vida saobraćaja. Po tri vida saobraćaja i to drumski, železnički i vodni imaju naselja u Vojvodini: Novi Sad, Zrenjanin, Bečej, Vrbas i Bačko Gradište, dva vida saobraćaja, drumski i železnički, imaju Subotica i Dobanovci (iz uže Srbije), a drumski i vodni imaju Ečka i Tovariševo. Jedino je u Ečki i Tovariševu, kao i u Morahalomu u Maarskoj, zastupljen samo drumski saobraćaj. Uočava se da manji broj različitih vidova saobraćaja imaju manje razvijena naselja (izuzetak je Morahalom u Maarskoj). Za razvoj naselja je važna zastupljenost svih vidova saobraćaja, ali je ponekad dovoljno i da se naselje nalazi u blizini nekog većeg naselja koje ima sve te vidove saobraćaja.

Radijalno-koncentrična saobraćajna mreža je prisutna u naseljima koja imaju približno kružni oblik kao što su Segedin i Temišvar, ali i u centralnim delovima starijih naselja: Novog Sada, Zrenjanina i Osijeka. Ortogonalna saobraćajna mreža je zastupljena u većini analiziranih naselja. Ona je prisutna u Vrbasu, Tovariševu, Ečki i Felnacu, kao i u pojedinim perifernim delovima Novog Sada, Segedina, Temišvara, Osijeka i Beograda. U Morahalomu je, osim ortogonalne, prisutna još i mreža pod ostrim uglom, u Bečeu, Subotici, Bačkom Gradištu, Beogradu, Dobanovcima i Bilju je zastupljena još i nepravilna mreža ulica. Zaključuje se da je zastupljenost određenih vrsta saobraćajnih mreža u naseljima Vojvodine i njenog okruženja posledica prirodnih uslova, načina nastanka i teritorijalnog širenja tih naselja.

Sva istraživana naselja se sastoje od blokova i polublokova. Najviše blokova imaju naselja čije su teritorije veće, kao što su: Novi Sad, Segedin, Temišvar, Beograd i Osijek (njihov broj blokova i polublokova nije ni utvrđivan), dok je taj broj mnogo manji kod manjih naselja. Više blokova imaju Subotica (384), Zrenjanin (357) i Bečej (227), a nešto manje blokova Bačko Gradište (110), Vrbas (98) i Morahalom (81), pa Tovariševo (33), Ečka (26), Bilje (22), Felnac (18) i Dobanovci (15). Prisustvo manjeg broja blokova u naseljima sa većom površinom, kao što je Vrbas, potvrđuje injenicu da su blokovi u takvim naseljima većih površina, odnosno da su ili više ruralnog karaktera ili je u njima zastupljena proizvodna namena.

Najviše polublokova ima Subotica (103), a zatim Zrenjanin (37), Vrbas (28), Bečej (27), Bilje (21), Tovariševo (20), Ečka (15), Dobanovci (13), Morahalom (13), Felnac (12) i Bačko Gradište (5). Broj polublokova u svim analiziranim manjim naseljima iz okruženja Vojvodine je manji od broja blokova. Približan broj blokova i polublokova je prisutan u Bilju (22 bloka i 21 polublok) i u Dobanovcima (15 blokova i 13 polublokova). Broj polublokova u svim analiziranim naseljima iz Vojvodine i njenog okruženja je manji od broja blokova. Kod većih naselja ima mnogo više blokova nego polublokova, za razliku od naselja sa manjom teritorijom. Prisustvo većeg broja polublokova je pokazatelj manjeg stepena razvoja naselja, ali i naznaka po etka procesa širenja naselja. Tome u prilog ide i činjenica da je broj blokova u Morahalomu (81) mnogo veći od broja polublokova (13), jer je to naselje, iako veoma malo, urbanog karaktera i veoma razvijeno.

Istraživana naselja iz Vojvodine i njenog okruženja imaju i pravilne i nepravilne oblike blokova. Samo pravilne oblike blokova imaju: Zrenjanin, Vrbas, Bačko Gradište, Ečka i Felnac. Pravilne i nepravilne oblike blokova imaju: Bečej, Novi Sad, Subotica, Tovariševo, Segedin, Morahalom, Temišvar, Felnac, Beograd, Osijek i Bilje. Jedino Dobanovci imaju isključivo nepravilne blokove.

Kao najčešće zastupljen pravilan oblik bloka je pravougaoni, a prisutan je sa različitim proporcijama u svim analiziranim naseljima. Čak i nepravilni oblici blokova u Dobanovcima imaju približno pravougaone oblike samo što su njihove stranice nepravilne, zakrivljene linije. Kvadratni oblici blokova su prisutni u Subotici, Zrenjaninu, Bačkom Gradištu i Tovariševu. Trougaoni i trapezasti oblici blokova su prisutni u Novom Sadu, Subotici i Zrenjaninu. Kvadratni, trougaoni i trapezasti oblici blokova su u Segedinu, Temišvaru i Beogradu. Pravilni kvadratni i pravougaoni oblici blokova su zabeleženi u Bilju, dok su u Osijeku trapezasti i pravougaoni blokovi. U Morahalomu su pored pravougaonih, trougaonih i trapezastih oblika blokova, prisutni još i romboidni i paralelopipedni oblici. Romboidni, trapezasti i složeni oblici blokova se pojavljuju u Bačkom Gradištu, a u Novom Sadu je prisutan i nepravilan poligonalan oblik blokova. U Beogradu ima pravilnih složenih oblika blokova koji su ujedno i veće dimenzije. U Segedinu i Temišvaru su prisutni blokovi u obliku nepravilnog isečaja kružnog prstena, u Temišvaru ima i polukružnih oblika blokova, u Beogradu i Dobanovcima nepravilnih trougaonih, a u Tovariševu lepezastih. U Dobanovcima i Osijeku ima nepravilnih četvorougaošnjih oblika blokova. Petougaošnjik oblik bloka je primećen u Ečki i Dobanovcima.

Oblici i veličine blokova u analiziranim naseljima Vojvodine i njenog okruženja su posledica načina organizacije saobraćajne mreže. Radijalno koncentrična saobraćajna mreža uslovljava formiranje trougaonih, trapezastih, kao i blokova u obliku isečaja kružnog prstena. Ortogonalna mreža uslovljava pojavu kvadratnih i pravougaonih oblika blokova, a mreža ulica pod ostrim uglom dovodi do formiranja romboidnih, paralelopipednih i trapezastih oblika blokova. Nepravilna ulična mreža uslovljava i formiranje nepravilnih, složenih, poligonalnih ili nekih drugih, manje uobičajenih oblika blokova.

Tipičan oblik blokova u većini naselja je pravougaoni. Blok izduženog pravougaonog oblika je tipičan za Suboticu i Bačko Gradište. Pored pravougaonog pojavljuje se i trapezasti oblik bloka kao tipičan u Bečeju i Segedinu, a oblik bloka u vidu isečak prstena je tipičan oblik blokova jedino u Temišvaru. Kod svih analiziranih naselja iz Vojvodine i njenog okruženja oblici blokova su posledica karakteristika saobraćajnih mreža, pa su, prema tome, ulice primarni faktor strukturiranja naselja.

Odnos strana četvorougaošnjih oblika blokova u svim analiziranim naseljima se kreće u intervalu od 1:1 do 1:10. To znači da ima i kvadratnih i veoma izduženih oblika blokova. Najizduženiji oblici blokova su uočeni u Bilju (1:10), Temišvaru (1:8) i Eki (1:8), zatim u Beogradu (1:7), Novom Sadu (1:7), Subotici (1:7), pa u Segedinu (1:6), Zrenjaninu (1:6) i Bečeju (1:6). Manje izduženi oblici blokova su uočeni u Dobanovcima (1:4), zatim u Morahalomu (1:3), Osijeku (1:3) i Felncu (1:2). Izduženi oblici blokova su prisutni u naseljima ruralnog karaktera i na perifernim delovima urbanih naselja. Kvadratni oblici su zastupljeni više u centralnim područjima, nego na periferijama naselja.

Najveći blokovi su primećeni u Osijeku, na periferiji grada (90 ha) i u Vrbasu, u industrijskoj zoni (90 ha). Nešto manji po površini su blokovi u Dobanovcima (38,3 ha), Bilju (35,2 ha), Zrenjaninu (35 ha), Novom Sadu (32,5 ha), Bečeju (30 ha) i Segedinu (30 ha). Još manji veliki blokovi su u Eki (18,6 ha), Beogradu (16,26 ha), Subotici (16,25 ha) i Tovariševu (13,3 ha). Manji veliki blokovi su u Senti (7,2 ha), Temišvaru (7 ha) i Bačkom Gradištu (4,8 ha) i Morahalomu (3,96 ha). Najmanji veliki blok je Felncu (1,84 ha). Veličina blokova je u zavisnosti od njihove namene. Zato su na periferiji većih urbanih naselja prisutni blokovi ogromnih površina, koji su uglavnom organizovani kao industrijski kompleksi ili novi stambeni blokovi. Veći blokovi se, po pravilu, formiraju na periferijama naselja. Postoje i izuzeci kao što su veliki blokovi organizovani kao parkovi u neposrednom centru Segedina i Temišvara ili kao što je veliki blok organizovan kao industrijski kompleks uz reku u centralnom području Vrbasa.

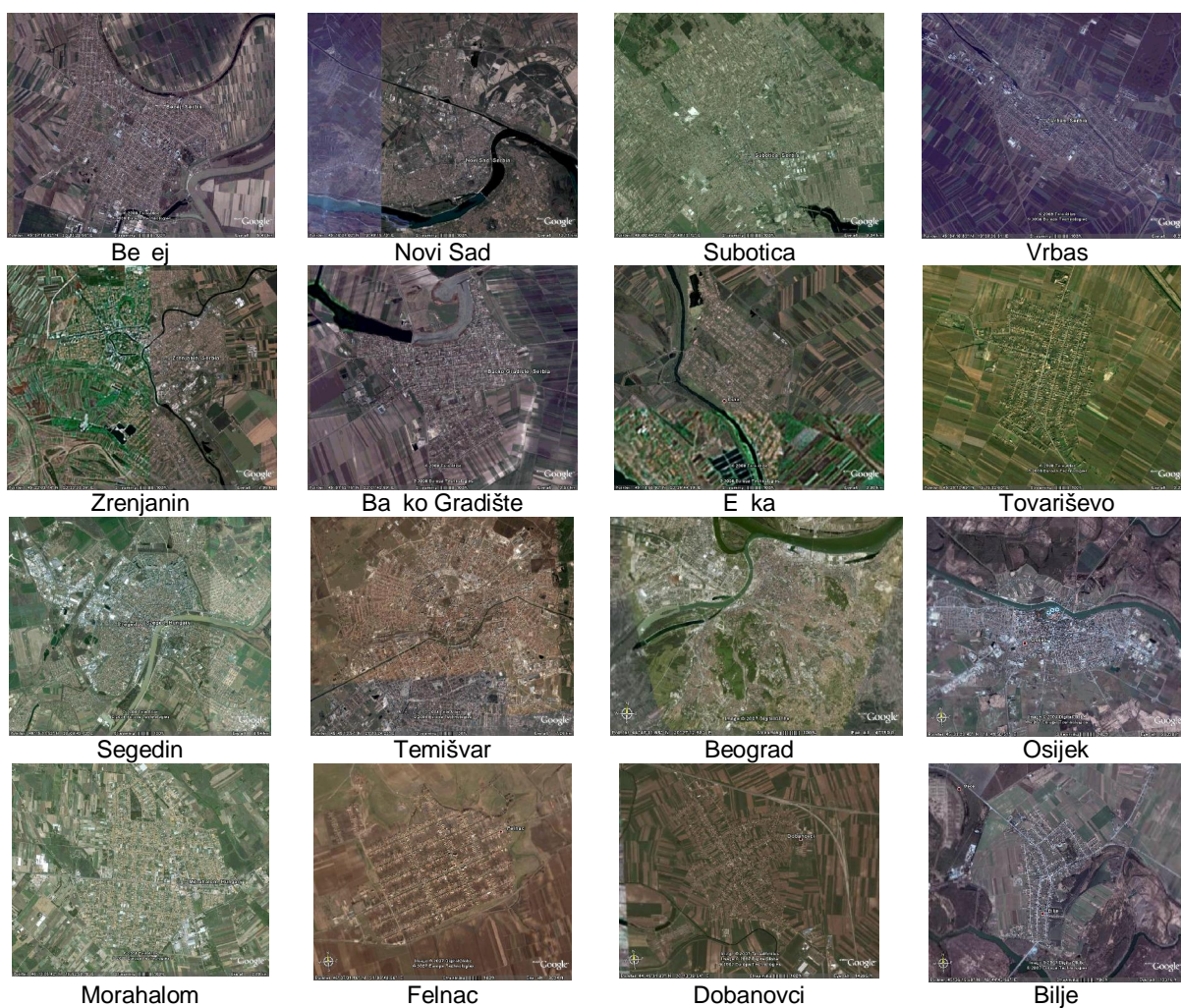
Najmanji blokovi su primećeni u Novom Sadu (0,06 ha) i Temišvaru (0,07 ha). Mali blokovi su i u Segedinu (0,08 ha), Bečeju (0,08 ha), Morahalomu (0,14 ha), Osijeku (0,2 ha) i Zrenjaninu (0,25 ha). Nešto veći najmanji blokovi su zabeleženi u Felncu (1,04 ha), Bačkom Gradištu (1,56 ha), Eki (1,68 ha), Subotici (1,88 ha), Tovariševu (2,24 ha) i Dobanovcima (2,24 ha), a najveći i najmanji blok je primećen u Bilju (4 ha). U starim jezgrama naselja, naročito kada postoji radijalno-koncentrična saobraćajna mreža, formiraju se i veoma male površine blokova. Zato su u Novom Sadu, Bečeju, Segedinu i Temišvaru prisutni blokovi sa najmanjom površinom. U ruralnim naseljima se manji blokovi organizuju u centru naselja, ali oni nikada nisu tako usitnjeni kao u centralnim područjima urbanih naselja.

Tipičan blok manje površine je zabeležen u Felncu (1,84 ha), Bačkom Gradištu (3,12 ha) i Osijeku (3,5 ha), a zatim u Zrenjaninu (3,75 ha), Segedinu (4 ha), Beogradu (4 ha), Bečeju (4 ha) i Subotici (4 ha). Nešto veće površine su tipični blokovi u Morahalomu (4,4 ha), Dobanovcima (4,5 ha), Eki (4,5 ha), Tovariševu (4,5 ha), i Novom Sadu (5 ha), zatim u Temišvaru (5,76 ha), Vrbasu (6,9 ha) i Bilju (8,2 ha). Usled prisustva blokova različitih površina u urbanim naseljima, teže je ustanoviti površinu tipičnog bloka. U ruralnim naseljima, u kojima su prisutne manje razlike među blokovima, to je lakše uraditi. Tako su, recimo, u Felncu prisutne samo dve veličine blokova, pa je tipični blok onaj koji se u većem broju pojavljuje na teritoriji naselja. Najčešća površina tipičnog bloka od 4 ha je zabeležena u 4 istraživana naselja, a primetna je i površina bloka od 4,5 ha, uočena u 3 analizirana naselja.

Uporednom analizom svih istraživanih naselja iz Vojvodine i njenog okruženja, prema strukturi, konstatovano je:

- većina analiziranih naselja je nepravilnog oblika osnove (Slika 357),
- oblici naselja su uslovljeni prirodnim karakteristikama, na inoformiranja i širenja teritorije,
- usled nepravilnih oblika naselja i njihove granične linije su, takođe, nepravilne,
- najčešće prirodne granice naselja su dodirne linije obradivog zemljišta i parcela polublokova,
- najčešće stvorene granice naselja su ulice,
- u većini analiziranih urbanih naselja iz okruženja Vojvodine su zastupljena sva četiri vida saobraćaja, a u analiziranim urbanim naseljima iz Vojvodine ni jedno nema sva četiri vida saobraćaja,
- samo jedan vid saobraćaja, i to drumski, imaju sva istraživana ruralna naselja iz Vojvodine i njenog okruženja, kao i urbano naselje Morahalom,
- blizina većeg urbanog centra u velikoj meri omogućava manjem naselju korišćenje i drugih vidova saobraćaja osim onog koji je u njemu prisutan,
- u većini analiziranih naselja iz Vojvodine je najviše zastupljena ortogonalna saobraćajna mreža,
- radijalno-koncentrična saobraćajna mreža u većini analiziranih naselja iz Vojvodine je manje zastupljena nego ortogonalna,
- saobraćajne mreže su kod većine naselja uslovljavale širenje njihovih teritorija i formiranje blokova,
- kod većine perifernih delova naselja blok je uticao na formiranje ulica i oblikovanje područja,
- broj blokova srazmerno raste sa povećanjem površine naselja, što potvrđuje hipotezu o ulozi bloka u formiranju strukture naselja,
- približan broj blokova i polublokova je uočeno kod ruralnih naselja, jer su ona manje površine, ali i zato što je polublok pokazatelj procesa razvoja naselja,
- pravougaoni oblik bloka je najčešće zastupljen u naseljima Vojvodine i njenog okruženja,
- većina analiziranih naselja ima i pravilne i nepravilne oblike blokova,

- oblici i veličine blokova u analiziranim naseljima su posledica načina organizacije saobraćajne mreže,
- kvadratni i manje izduženi pravougaoni oblici blokova su više prisutni u urbanim naseljima i centralnim područjima naselja nego na periferiji,
- izduženi oblici blokova su prisutni u naseljima ruralnog karaktera i na perifernim delovima urbanih naselja,
- blokovi izuzetno velikih površina se formiraju na periferijama većih urbanih naselja, a organizovani su ili kao industrijski kompleksi ili kao novi stambeni blokovi,
- blokovi veoma malih površina su prisutni u centralnim područjima i urbanih i ruralnih naselja i
- tipičan blok u većini istraživanih naselja je površine 4 ha.

Slika 357. Uporedna analiza naselja iz Vojvodine i njenog okruženja prema strukturi (satelitski snimci naselja iz 2007)

UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA NASELJA PREMA IDENTITETU

Sva izabrana naselja iz Vojvodine i njenog okruženja su me usobno upoređena sa aspekta identiteta (Tabela 32). Pored osnovnih karakteristika strukture naselja, koje u velikoj meri doprinose i identitetu naselja, zabeleženi su još i sledeći elementi: tipologija naselja, karakter, godina nastanka i starost naselja, morfologija, mogućnost sagledavanja i postojanja vidikovaca, repernih tačaka i mesta okupljanja u naselju. Uporednim analizama se došlo do određenih rezultata koji potvrđuju ulogu bloka u formiranju identiteta naselja:

Tabela 32. Uporedna analiza naselja Vojvodine i njenog okruženja prema identitetu

Analizirana naselja iz Vojvodine i okruženja	PODACI O IDENTITETU ANALIZIRANIH NASELJA IZ VOJVODINE I OKRUŽENJA						
	Tipologija naselja	Karakter naselja	Nastanak Trajanje	Morfolog. naselja	Vidikovci	Reperne tačke	Mesta okupljanja
BEČEJ	urbano	cent.-urbani perif.-ruralni	1091. 919 godina	ravnica reka Tisa	tornjevi zgrade	centar zgrade	trg kej
NOVI SAD	urbano	cent.-urbani perif.-ruralni	1694. 316 godina	ravnica Dunav	tvorava	centar zgrade	centar obala
SUBOTICA	urbano	cent.-urbani perif.-ruralni	1391. 619 godina	ravnica jezera	gradska kuća	fontana centar	centar trg korzo
VRBAS	urbano	cent.-urbani perif.-ruralni	1387. 623 godine	ravnica zaravan kanal DTD	soliter "Desetka" silos	tornjevi zgrade silosi	trg obala kupalište
ZRENJANIN	urbano	cent.-urbani perif.-ruralni	1326. 684 godine	ravnica reka Begej	tornjevi zgrade	javni objekti	trgovi kej
BAJKOGRADIŠTE	ruralno	potpuno ruralni	1700. 310 godina	Ribnjak Voganj kanal DTD	crkveni toranj	crkva škola voda	centar obale voda
BEČEJKA	ruralno	potpuno ruralni	1718. 292 godine	ravnica reka Begej	crkveni toranj	crkva	centar
TOVARIŠEVO	ruralno	potpuno ruralni	1650. 360 godina	ravnica	crkveni toranj	esma spomenik	sportski centar
SEGEDIN	urbano	cent.-urban perif.-rural.	1183. god. 827 godina	ravnica reka Tisa	tornjevi zgrade	objekti u centru	trgovi peš. ulica
MORAHALOM	urbano	cent.-urbani perif.-ruralni	1892. god. 118 godina	ravnica oranice	crkveni toranj	centar park	centar banja
TEMIŠVAR	urbano	cent.-urbani perif.-ruralni	XIII vek 803 godine	ravnica reka Begej	tornjevi zgrade	objekti u centru	trgovi
BEOGRAD	urbano	urbani perif.-ruralni	989. god. 1021 godina	pokrenut reljef reke	tornjevi zgrade	objekti u centru	trgovi peš. ulice obale reka
OSIJEK	urbano	urbani perif.-ruralni	XII vek 903 godine	ravnica reka Drava	visoke zgrade	tvorava spomenici stadion	tvorava trgovi, obala parkovi
FELNAC	ruralno	potpuno ruralni	/	ravnica i denivelac.	crkveni toranj	crkva	ulica
DOBANOVC	ruralno	potpuno ruralni	1404. god. 604 godine	ravnica	crkveni toranj	crkva	centar ulice
BILJE	ruralno	potpuno ruralni	/	ravnica	crkveni toranj	crkva škola	centar okolina

Od 16 istraživanih naselja 10 je urbanih, a 6 ruralnih. Međutim, nijedno urbano naselje nije na celoj svojoj teritoriji urbanog karaktera. Sva gradska područja imaju urbane centralne delove, a ruralne periferne delove. Ruralna naselja su na celoj svojoj površini istog, ruralnog karaktera.

Najstarije analizirano naselje je Beograd koji postoji već 1.020 godina, zatim naselja koja traju između 500 i 999 godina kao što su: Bečej 918 godina, Osijek 902, Segedin 826 godina, Temišvar 802, Zrenjanin 683, Vrbas 622, Subotica 618 i Dobanovci 605. U grupu naselja koja traju od 100 do 499 godina spadaju: Tovariševo 359, Novi Sad 315, Bačko Gradište 309, Ečka 291 i Morahalom 117 godina. Za većinu naselja postoje arheološka nalazišta koja potvrđuju postojanje života i mnogo pre njihovog prvog pominjanja u pisanim dokumentima. Ipak, može se zaključiti da neka naselja postoje više od 1.000 godina, kao npr. Beograd, a da su neka tek formirana, odnosno postoje tek oko 100 godina, kao što je npr. Morahalom u Maarskoj. Na osnovu podataka o starosti naselja zaključuje se i da je većina danas urbanih naselja starija od većine ruralnih (Tabele 32. i 33).

Tabela 33. Uporedna analiza naselja iz Vojvodine i njenog okruženja prema tipologiji, saobraćajnoj mreži i dužini trajanja

Naselja	Tipologija naselja	Saobraćajna mreža		Sistematizacija naselja prema starosti			
		pravilna mreža	neppravilna mreža	manje od 100 godina	od 100 do 499 godina	od 500 do 999 godina	preko 1.000 godina
BEČEJ	urbano	+	+			+	
NOVI SAD	urbano	+	+		+		
SUBOTICA	urbano	+	+			+	
VRBAS	urbano	+				+	
ZRENJANIN	urbano	+	+			+	
BAČKO GRADIŠTE	ruralno	+	+		+		
EČKA	ruralno	+			+		
TOVARIŠEVO	ruralno	+			+		
SEGEDIN	urbano	+	+			+	
MORHALOM	urbano	+			+		
TEMIŠVAR	urbano	+	+			+	
BEOGRAD	urbano	+	+				+
OSIJEK	urbano	+	+			+	
FELNAC	ruralno	+					
DOBANOVCI	ruralno		+			+	
BILJE	ruralno		+				
Ukupno	10 urbanih	10	8	0	2	7	1
	6 ruralnih	4	3	0	3	1	0
	16 naselja	14	11	0	5	8	1

Jedan od osnovnih faktora koji utiče na morfologiju naselja je reljef. Pri analizi naselja Vojvodine i njenog okruženja došlo se do zaključka da je većina naselja formirana u ravnici. Jedino je Beograd na pokrenutom terenu. Takođe, uočeno je i da se većina naselja razvila u blizini reka ili kanala. Bečej i Segedin su se razvili uz Tisu, Zrenjanin, Ečka i Temišvar uz Begej, Beograd uz Dunav i Savu, Osijek i Bilje uz Dravu, Novi Sad uz Dunav, Bačko Gradište uz Ribnjak i Voganj, a Vrbas i Tovariševo uz kanal DTD. Subotica, Morahalom, Felnac i Dobanovci su se razvili dalje od vodenih tokova i površina.

Zato što se većina analiziranih naselja razvila na ravnom terenu njihova morfologija je veoma slična. Takođe, ne postoje prirodni vidikovci sa kojih bi se ona mogla sagledati u celini ili u delovima. Jedini vidikovci su crkveni tornjevi u ruralnim naseljima ili visoki objekti u urbanim naseljima. Novi Sad se može sagledati još i sa Petrovaradinske tvrđave, kao i sa obronaka Fruške gore.

Najznačajnije reperne tačke u naseljima su objekti u centru naselja koji se izdvajaju svojom morfologijom i namenom. Posebno se ističu verski objekti i škole, zatim muzeji i trgovine. Reperne tačke u naseljima su i industrijski kompleksi, kao i parkovi, vodene površine, spomenici ili istorijski značajni objekti i površine. Blokovi se ne ističu kao reperne tačke naselja, ali su važni kao okruženje značajnijih građevina, kompleksa ili površina.

Omiljena mesta okupljanja u analiziranim naseljima iz Vojvodine i njenog okruženja su: centralna područja, trgovine, pešačke ulice, kežovi, obale, kupališta, sportski centri, bazeni, banje, pijace, parkovi i tvrđave. Blokovi se ne ističu kao mesta okupljanja u naselju, sem kada je njihovo dvorište javnog karaktera. Međutim, blokovi delimično utiču i na formiranje ulica i trgova, daju im specifične izgledne i karaktere, pa na taj način uslovljavaju i određeni identitet naselja.

Proučavanjem geneza naselja zaključeno je da su sva starija naselja nastajala spontano, bez prethodne izrade plana. Planski razvoj, koji se dogodio pod uticajem Austrije, može se pratiti od perioda druge polovine XVIII veka.¹⁰⁹ Pošto su najstariji delovi naselja nepravilno organizovani može se zaključiti da se formiranje naselja odvijalo neplanski i spontano, a da je planiranje podrazumevalo uvođenje pravilnosti i ortogonalnosti u prostore naselja.

Pravilnost prostorne organizacije mlađih naselja na njihovoj teritoriji, kao na primer u Ečki, Tovariševu, Bačkom Gradištu i Morahalomu, kao i u nešto starijim naseljima kao što je Vrbas, ukazuje na njihovo plansko nastajanje usled kolonizacije stanovništva. Pretpostavlja se i da je ruralno naselje Felnac nastalo u skorije vreme, jer ima potpuno pravilnu prostornu organizaciju. Nepravilna organizacija Bilja ili Dobanovaca ukazuje na činjenicu da su ta naselja nastajala i razvijala se spontano do određenog stepena u prošlosti, a zatim su stala sa razvojem.

¹⁰⁹ Ljubinko Pušić, *Urbanistički razvoj gradova u Vojvodini u XIX i prvoj polovini XX veka*, str. 62.

Kod najvećeg broja analiziranih naselja su prisutni i spontano nastali delovi, organizovani najčešće u centru, ali i pravilno organizovani delovi, najčešće na periferiji. Takva činjenica ukazuje na spontanost nastanka i plansko razvijanje naselja, odnosno potvrđuje činjenicu da su se starija naselja, u početku kao veoma mala, tokom vremena razvijala i planski širila. Tako se primećuju razlike u pojedinim delovima naselja u Novom Sadu, Zrenjaninu, Subotici, Bečeju, Bačkom Gradištu, Segedinu, Temišvaru, Beogradu i Osijeku (Tabela 33).

Površina urbanih naselja je veća nego ruralnih, tako je i broj stanovnika. Izuzetak je urbano naselje Morahalom (5.374 stanovnika) u Maarskoj koje je proglašeno gradskim naseljem zbog prisustva značajnih nestambenih sadržaja, a ne zbog broja stanovnika. Veća je i gustina naseljenosti u urbanim nego u ruralnim naseljima.

Uporednom analizom urbanih i ruralnih naselja iz Vojvodine i njenog okruženja, prema strukturi i identitetu, došlo se do sledećih zaključaka (Tabela 34):

- u urbanim naseljima je zastupljeno više različitih vidova saobraćajna nego u ruralnim, pa su ona mnogo bolje povezana sa okruženjem nego ruralna,
- saobraćaj je značajan faktor razvoja naselja,
- ruralna naselja stagniraju ili se slabije i sporije razvijaju od urbanih,
- radijalno-koncentrična saobraćajna mreža je prisutna u starijim delovima urbanih naselja,
- ortogonalna i nepravilna mreža su prisutne i u urbanim i u ruralnim naseljima,
- formiranje saobraćajne mreže iz centra ka periferiji karakteristično je za naselja nastala uz trgove ili raskrsnice,
- širenje teritorija naselja se odvijalo uz glavne putne pravce, pri čemu su se formirali novi blokovi različitih oblika,
- ortogonalna mreža i pravilni oblici blokova su potvrda planske efikasne regulacije saobraćajna i korišćenja zemljišta,
- nepravilnost saobraćajnih mreža i blokova posledica je neplanskog nastanka naselja i prilagođavanja prirodnim uslovima,
- broj blokova i polublokova je srazmeran veličini teritorije naselja,
- broj blokova u urbanim naseljima je mnogo veći od broja polublokova, za razliku od ruralnih kod kojih je ta razlika neznatna
- oblici blokova su posledica organizovanja saobraćajne mreže,
- najčešći oblik bloka je pravougaoni,
- izduženi pravougaoni oblici blokova su prisutni više u ruralnim nego u urbanim naseljima,
- prisustvo izduženih pravougaonih blokova na periferiji gradova svedoči o njihovom ruralnom karakteru,
- blokovi sa velikim površinama su prisutni više u gradovima nego u selima. U gradskim područjima su takvi blokovi organizovani kao industrijski ili kao veće parkovske površine, a u seoskim naseljima kao stambeni blokovi,

- blokovi sa malim površinama su prisutni u centralnim delovima naselja,
- tipični blokovi urbanih naselja su manje površine od tipičnih blokova u ruralnim naseljima,
- površina tipičnog bloka je 4 ha, a njegove dimenzije 160 m x 250 m.
- u urbanim naseljima ima više nestambenih sadržaja nego u ruralnim,
- gradska područja imaju više različitih mesta okupljanja, dok ih u ruralnim naseljima ponekad uopšte nema,
- mesta okupljanja ljudi su prisutna najčešće u centralnim područjima naselja,
- dok su mesta okupljanja stanovnika u gradskim naseljima: trgovi, pešačke ulice, obale reka, parkovi, sportski objekti, istorijski spomenici kulture, dotle su glavna mesta socijalizacije u ruralnim naseljima ulice i centri sela,
- strukturalna raznolikost u urbanim naseljima uslovala je i bogatstvo na inačicu života, dok je istovetnost strukturalnih elemenata u ruralnim naseljima uslovala iste ili vrlo slične uslove za život svojih stanovnika,
- susedstvo ima mnogo veći značaj u ruralnim nego u urbanim naseljima i
- u urbanim sredinama je izražena pojava otuđenosti ljudi, dok je u ruralnim mnogo manje prisutna.

Tabela 34. Uporedna analiza urbanih i ruralnih naselja iz Vojvodine i njenog okruženja prema strukturi i identitetu

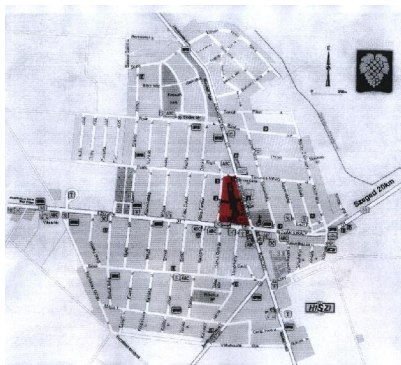
UPOREDNA ANALIZA URBANIH I RURALNIH NASELJA IZ VOJVODINE I NJENOG OKRUŽENJA		
ASPEKTI	URBANA NASELJA	RURALNA NASELJA
PREMA STRUKTURI		
Oblik naselja	nepravilan	nepravilan
Granica	nepravilna	nepravilna
Elementi granice	obradive površine	obradive površine
Vidovi saobraćajna	drumski, železnički, vodni, vazdušni	drumski
Saobraćajna povezanost	bolja	slabija
Saobraćajna mreža	ortogonalna i nepavilna radijalno-koncentrična	ortogonalna i nepavilna
Broj blokova i polublokova	veći	manji
Odnos blokova i polublokova	veoma različit	približno isti
Količina zelenila	manja	veća
PREMA IDENTITETU		
Površina naselja	veća	manja
Broj stanovnika	veći	manji
Gustina naseljenosti	veća	manja
Privlačna moć	centar gravitacije	gravitiraju gradu
Raznolikost arhitektonskih tipologija	veća	manja
Stambeni objekti	višepородni	jednородni
Nestambeni objekti	mnogobrojni	malobrojni
Površine za okupljanje	uglavnom postoje	uglavnom ne postoje

4.2.2. UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA BLOKOVA

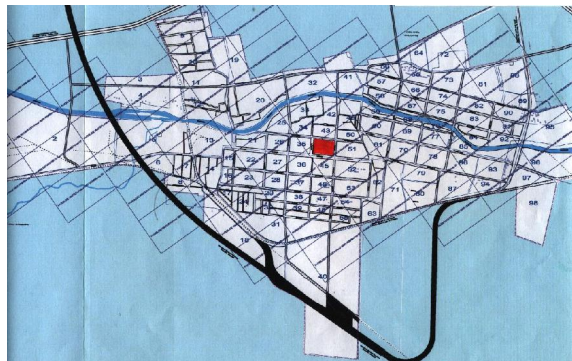
Blokovi naselja iz Vojvodine i njenog okruženja su upoređeni prema osnovnim prostorno-fizičkim karakteristikama, a blokovi naselja iz Vojvodine još i prema funkcionalnim, arhitektonsko-graevinskim i sociološkim karakteristikama, kao i prema numeričkim pokazateljima. Upoređeni su prvo centralni, pa onda periferni blokovi, kako naselja iz Vojvodine, tako i iz njenog okruženja. Tabelarno su prikazani najvažniji elementi analiza blokova i data su kraća objašnjenja, analize, valorizacije i zaključci. Upoređeno su analizirana ukupno 32 bloka, od kojih 16 centralnih i 16 perifernih. Analizirana su po dva bloka iz svakog istraživanog naselja iz Vojvodine: Bečej, Novog Sada, Subotice, Vrbasa, Zrenjanina, Bačkog Gradišta, Eke i Tovariševa, kao i iz njenog okruženja: Segedina, Morahaloma, Temišvara, Felnaca, Beograda, Dobanovaca, Osijeka i Bilja.

UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA ISTRAŽIVANIH BLOKOVA NASELJA IZ VOJVODINE I NJENOG OKRUŽENJA PREMA PROSTORNO-FIZIČKIM KARAKTERISTIKAMA BLOKOVA

Urbanistička dispozicija centralnih i perifernih blokova naselja Vojvodine i njenog okruženja je valorizovana prema udaljenosti od granica naselja i dostupnosti do svakog od njih. Udaljenosti istraživanih centralnih blokova od granica analiziranih naselja iz Vojvodine i njenog okruženja su ili približno jednake ili različite (Tabele 35, 36, 37. i 38). Centralni blokovi koji se nalaze u geometrijskom središtu naselja su približno jednako udaljeni od njegovih granica (Subotica, Zrenjanin, Tovariševo, Segedin, Temišvar, Felnac, Bilje i Morahalom (Slika 358). Različite udaljenosti centralnih blokova od granica naselja se mogu primetiti kod naselja izduženog oblika (Bečej, Osijek i Vrbas /Slika 359/), zatim kod izuzetno ruzne i nepravilne osnove naselja (Beograd), kod naselja gde se centar ne nalazi u geometrijskom središtu teritorije (Novi Sad i Bačko Gradište), kao i kod malih naselja gde su centralni blokovi ujedno i periferni (Eka, Dobanovci). Udaljenost bloka od granica naselja je veća kod naselja sa većom teritorijom (Novi Sad, Subotica, Segedin, Temišvar, Beograd, Osijek), a manja kod manjih naselja (Morahalom, Felnac, Dobanovci, Bilje).

Slika 358. Približno ista udaljenost centralnog bloka od granica u Morahalomu

Slika 359. Različita udaljenost centralnog bloka od granica Vrbasa usled izduženog oblika naselja

Svi analizirani periferni blokovi su različito udaljeni od granica naselja (Tabele 37. i 38), jer se nalaze uz jedan njihov deo. U odnosu na centar su na većoj ili manjoj udaljenosti, što zavisi od oblika i veličine osnove naselja, kao i od položaja centra u odnosu na geometrijsko središte naselja. Periferni blokovi su na većoj udaljenosti od centralnog područja naselja ako je centar u središtu teritorije, a naselje je veće površine (Subotica, Zrenjanin, Segedin, Temišvar, Beograd), zatim ako je periferni blok na krajnjoj tački naselja koje je izduženog oblika (Osijek i Vrbas) ili ako centar nije u središtu manjeg naselja, već uz granicu koja je dalje od perifernog bloka (Bako Gradište). Periferni blokovi su na manjoj udaljenosti od centralnog područja kod manjih naselja (Tovariševo, Dobanovci, Eka i Felnac /Slika 360/), zatim pri poziciji bloka uz podužnu granicu naselja koje ima izdužen oblik (Osijek i Bečej /Slika 361/) ili kad se centar naselja nalazi u blizini granice uz koju je i periferni (Novi Sad).

Slika 360. Približno jednaka udaljenost perifernog bloka od granica, centra i centralnog bloka u Felnacu

Slika 361. Različita udaljenost perifernog bloka od granica Bečaja

Udaljenosti centralnih i perifernih blokova u urbanim naseljima su mnogo veće od distanci koje su prisutne u ruralnim sredinama, jer su i veličine teritorije gradskih naselja veće od teritorija seoskih naselja. Izuzetak je urbano naselje Morahalom koje je manje površine. Međutim, frekventnije i značajnije ulice u naselju omogućavaju brže kretanje i efikasnije povezivanje blokova, pa se veće distance mogu brže savladati ukoliko je razvijen saobraćaj u naselju. Zbog toga je urbanistička dispozicija bloka značajna ne samo u odnosu na centar naselja, već i u odnosu na značajnije saobraćajnice, centralne sadržaje ili reperne tačke naselja.

Granice veličine istraživanih blokova su ulice, a samo kod 4 centralna bloka još i trgovi. Ulice oko veličine centralnih blokova u urbanim naseljima su različitog karaktera (pešačke, pristupne kolsko-pešačke, glavne frekventne saobraćajnice ili deo trga). Ulice oko centralnih blokova u ruralnim naseljima, kao i oko svih perifernih blokova su istog karaktera, jer su organizovane kao pristupne, kolsko-pešačke. Ponekad su ulice koje određuju blokove ujedno i granične linije koje odvajaju naselje od okolne obradive površine (Felnac).

Tabela 35. Uporedna analiza centralnih blokova naselja iz Vojvodine prema prostorno-fizičkim karakteristikama

PROSTORNO-FIZIČKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA	CENTRALNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BEJEV	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BAKOGRADIŠTE	EKA	TOVARIŠEVO
Prikaz blokova								
Udaljenost od granica	različit	različit	jednaka	različit	jednaka	različit	različit	jednaka
Granice bloka	4 ulice	4 ulice	4 ulice	4 ulice	3 ulice i trg	4 ulice	4 ulice	4 ulice
Oblik bloka	etvorougaoni trapezasti	nepravilan etvorougaoni	etvorougaoni trapezasti	pravougaoni	pravougaoni	pravougaoni	petougaoni	pravougaoni
Proporcije strana bloka	1:1,6	1:1,4	1:2	1:1,26	1:2,5	1:2	1:2,5	1:2,1
Dimenzije bloka (bruto)	360 m 190 m 250 m 220 m	131 m 91 m 121 m 79 m	248 m 125 m 227 m 95 m	234 m 296 m	73 m 182 m	282 m 140 m	518 m 269 m 115 m 423 m 125 m	183,5 m 378 m
Površina bloka (bruto)	5,8 ha	1,15 ha	2,6ha	6,9ha	1,3 ha	3,95 ha	10,96 ha	6,94 ha
Odnos visine objekta i širine ulice	1:1,7 1:1,28 1:1,7 1:2,7	1:2 1:1,3 1,2:1 1,1:1	1:1 1:1,45 1:1,5 1:3,1	1:2,9 1:2,4 1:1,58 1:4	1,5:1 1,35:1 1,07:1 1:2,5 1:6	1:1,5 1:2,5 1:4	1:3,43 1:4 1:6,4 1:7,5	1:2,57 1:2,7 1:3,2 1:3,4
Broj parcela	29	21	12	28	9	26	41	50
Površina najveće parcele	0,16 ha 38 x 42 m	0,13 ha 28 x 48 m	0,54 ha 60 x 90 m	1,27 ha 122 x 86 i 40 x 54 m	0,18 ha 36 x 50 m	0,45 ha 68 x 66 m	0,44 ha 40 x 110 m	0,33 ha 55 x 70 40 x 70 m
Površina najmanje parcele	0,03 ha 7 x 40 m	0,02 ha 9 x 20 m	0,08 ha 7 x 40 m	0,03 ha 18 x 14 m	0,03 ha 11 x 29 m	0,1 ha 42 x 24 m	0,04 ha 13 x 28 m	0,02ha 22 x 10 18 x 15 m
Površina tipične parcele	0,8 ha 20 x 40 m	0,08 ha 20 x 40 m	ne postoji	ne postoji	ne postoji	0,16 ha 28 x 57 m	0,15 ha 20 x 73 m	ne postoji
Oblici parcela	trapezasti pravougaoni	etvorougaoni trapezasti	trapezasti kvadratni složeni	pravougaoni složeni	pravougaoni	kvadratni pravougaoni složeni	pravougaoni trapezasti	kvadratni pravoug. trapezasti složeni
Odnos izgrađenih i neizgrađenih površina	1:2,8	1:1,4	1:1,4	1:4,3	1,17:1	1:4,56	1:6,6	1:3,57

Tabela 36. Upporedna analiza centralnih blokova naselja iz okruženja Vojvodine prema prostorno-fizičkim karakteristikama

PROSTORNO-FIZIČKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA	CENTRALNI BLOKOVI NASELJA IZ OKRUŽENJA VOJVODINE							
	SEGEDIN	MORHALOM	TEMIŠVAR	FELNAC	BEOGRAD	DOBANOVC	OSIJEK	BILJE
Prikaz blokova								
Udaljenost od granica	jednaka	jednaka	jednaka	jednaka	razliita	razliita	razliita	jednaka
Granice bloka	3 ulice i trg	4 ulice	3 ulice i trg	4 ulice	3 ulice	4 ulice	4 ulice i trg	4 ulice
Oblik bloka	trapezasti skoro pravougaoni	pravilan trapezasti	pravilan pravougaoni	pravilan pravougaoni	trougaoi	nepravilan etvorougaoi	pravilan trapezasti	nepravilan etvorougaoi
Proporcije strana bloka	1:1,5	1:2,5	1:1,5	1:1,3	1:2 (a:h)	1:1,14	1:2	1:2,4
Dimenzije bloka (bruto)	65 m 95 m	416 m 467 m 83 m 267 m	22,5 m 30 m	90 m 116 m	84 m 144 m	764 m 578 m 908 m 287 m	44 m 88 m 60 m 84 m	410 m 125 m 380 m 200 m
Površina bloka (bruto)	0,71 ha	7,28 ha	0,38 ha	1,04 ha	0,58 ha	38,3 ha	0,43 ha	6,4 ha
Odnos visine objekta i širine ulice	1:1	1:1,5	1:1	1:4	1:1	1:3	1:2	1:5–1:6
Broj parcela	9	36	4	14	6	120	3	42
Površina najveće parcele	0,15 ha 27 x 55 m	1,41 ha 37 x 385 m	0,1 ha 25 x 38,7 m	0,4 ha 52 x 77 m	0,16 ha 30 x 53 m	0,27 ha 18 x 150 m	0,1 ha 30 x 33 m	0,26 ha 43 x 60 m
Površina najmanje parcele	0,05 ha 20 x 25 m	0,08 ha 21 x 40 m	0,05 ha 20,3 x 23 m	0,05 ha 18,2 x 25 m	0,03 ha 10 x 30 m	0,04 ha 13 x 33 m	0,08 ha 20 x 39 m	0,06 ha 19 x 30 m
Površina tipične parcele	ne postoji	0,12 ha 28 x 43 m	0,06 ha 23 x 27,7 m	0,15 ha 20 x 75 m	ne postoji	0,16 ha 16 x 100 m	ne postoji	0,14 ha 18 x 75 m
Oblici parcela	pravougaoni trapezasti	pravougaoni trapezasti	pravougaoni	pravougaoni kvadratni	trapezasti	pravougaoni trapezasti	trapezasti	pravougaoni trapezasti
Odnos izgrađenih i neizgrađenih površina	3:1	1:1,5	1:1,14	1:5,88	3:1	1:9	1:4	1:3

Tabela 37. Usporedna analiza perifernih blokova naselja iz Vojvodine prema prostorno-fizičkim karakteristikama

PROSTORNO-FIZIČKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA	PERIFERNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BEJEV	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BAKOGRADIŠTE	EKA	TOVARIŠEVO
Prikaz blokova								
Udaljenost od granica	različit	različit	različit	različit	različit	različit	različit	različit
Granice bloka	4 ulice	4 ulice	4 ulice	4 ulice	4 ulice	4 ulice	4 ulice	4 ulice
Oblik bloka	nepraviln-petougaoni	nepraviln-petougaoni	trapezasti skoro pravougaoni	pravougaoni	pravougaoni	trapezasti	pravougaoni	pravougaoni skoro kvadratni
Proporcije strana bloka	1:1,85	1:1,4	1:1,1	1:1,78	1:4,72	1:1,9	1:2,44	1:1,1
Dimenzije bloka (bruto)	240 m 105 m 75 m 220 m 85 m	205 m 120 m 82 m 255 m 150 m	228,5 m 209 m	214 m 380 m	88 m 416 m	350 m 212 m 465 m 245 m	162 m 396 m	179 m 202 m
Površina bloka (bruto)	2,86 ha	4,1 ha	4,7 ha	8,13 ha	3,7 ha	8,62 ha	6,42 ha	3,6 ha
Odnos visine objekta i širine ulice	1,33:1 1:2	1:1,7 2,3:1 2,6:1 1:1,2 1:1,1	1: 1,16 1:1,4 1:1,76 1:4,7	1:4,67 1:3,17 1:4,75 1:5,17	1:2 1:2,95 1:4,3 1:6,3	1:3	1:3,4	1:2,6 1: 3,1 1:3,5 1:3,6
Broj parcela	30	1	1	70	1	49	32	25
Površina najveće parcele	0,08 ha 14 x 58 m	/	/	0,26 ha 28 x 92 m	/	0,16 ha 17 x 93 m	0,27 ha 36 x 75 m	0,08 ha 14 x 58 m
Površina najmanje parcele	0,0075 ha 5 x 15 m	/	/	0,008 ha 8 x 10 m	/	0,03 ha 9 x 33 m	0,05 ha 12,7 x 36 m	0,0075 ha 5 x 15 m
Površina tipične parcele	ne postoji	/	/	0,15 ha 16 x 92 m	/	0,18 ha 18 x 98 m	0,15 ha 20 x 75 m	ne postoji tipična
Oblici parcela	pravougaoni	/	/	pravougaoni	/	pravougaoni trapezasti trouglasti	pravougaoni	pravougaoni trapezasti
Odnos izgrađenih i neizgrađenih površina	1:5	1:3,4	1:9	1:5,8	1:4,43	1:5,67	1:7	1:6,2

Tabela 38. Usporedna analiza perifernih blokova naselja iz okruženja Vojvodine prema prostorno-fizičkim karakteristikama

PROSTORNO-FIZIČKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA	PERIFERNI BLOKOVI NASELJA IZ OKRUŽENJA VOJVODINE							
	SEGEDIN	MORHALOM	TEMIŠVAR	FELNAC	BEOGRAD	DOBANOVCI	OSIJEK	BILJE
Prikaz blokova								
Udaljenost od granica	različit	različit	različit	različit	različit	različit	različit	različit
Granice bloka	4 ulice	4 ulice	4 ulice	4 ulice	3 ulice	3 ulice	4 ulice	4 ulice
Oblik bloka	pravilan pravougaoni	pravilan izduženi pravougli trapezasti	trapezasti skoro pravougaoni	pravilan pravougaoni	nepravilan trougaoni	nepravilan trougaoni	nepravilan izduženi pravougaoni	nepravilan izduženi trapezasti
Proporcije strana bloka	1:2,1	1:5	1:4	1:2,3	1:2 a:h trougaoni	1:2 a:h trougaoni	1:6	1:5
Dimenzije bloka (bruto)	56 m 116 m	416 m 400 m 80 m 85 m	105 m 457 m 106 m 502 m	90 m 204 m	250 m 233 m 105 m	447 m 509 m 559 m	98 m 578 m	700 m 90 m 770 m 185 m
Površina bloka (bruto)	0,65 ha	3,3 ha	5 ha	1,84 ha	1,07 ha	10,6 ha	5,66 ha	10,1 ha
Odnos visine objekta i širine ulice	1:3	1:4	1:3	1:4	1:3	1:3 1:5	1:4	1:4
Broj parcela	24	32	60	60	30	51	73	54
Površina najveće parcele	0,02 ha 8,66 x 24 m	0,07 ha 20 x 35 m	0,09 ha 24 x 39 m	0,23 ha 38 x 75 m	0,075 ha 25 x 30 m	0,48 ha 34 x 140 m	0,1 ha 16 x 63 m	0,31 ha 20 x 157 m
Površina najmanje parcele	0,02 ha 8,66 x 24 m	0,07 ha 20 x 35 m	0,03 ha 12,7 x 21 m	0,07 ha 9 x 76 m	0,044 ha 11 x 40 m	0,02 ha 8 x 28 m	0,03 ha 9 x 33 m	0,05 ha 22 x 22 m
Površina tipične parcele	0,02 ha 8,66 x 24 m	0,07 ha 20 x 35 m	0,084 ha 21 x 40 m	0,15 ha 20 x 76 m	0,044 ha 13 x 34 m	0,14 ha 15 x 90 m	0,05 ha 13 x 35 m	0,17 ha 20 x 85 m
Oblici parcela	pravougaoni	pravougaoni	pravougaoni trapezasti	pravougaoni	pravougaoni trapezasti	pravougaoni trapezasti	pravougaoni	pravougaoni trapezasti kvadratni
Odnos izgrađenih i neizgrađenih površina	1:1	1:1	1:2,5	1:4	1:3,33	1:4	1:5,67	1:5,67

Pešačke ulice oko centralnih blokova su veoma atraktivne i privlače veliki broj posetilaca, ali prouzrokuju i stvaranje gužve i buke. Ulice koje su deo trga imaju posebnu atraktivnost, pa se razvijaju i u mesta socijalizacije. Kolsko-pešačke ulice omogućavaju povoljne uslove dostupnosti do bloka, ali smanjuju kvalitet ekoloških uslova. Frekventnije saobraćajnice omogućavaju odlične uslove dostupnosti do bloka, ali su i izvor zagađenja bukom i izduvnim gasovima, smanjuju bezbednost pešaka i odvajaju blok od okolnih blokova. Više razvijena saobraćajna funkcija graničnih linija blokova utiče na to da se socijalizacija ljudi organizuje unutar bloka (periferni blok u Zrenjaninu i centralni blok u Morahalomu). Zastupljenost manje frekventnog saobraćaja na pristupnim, kolsko-pešačkim ulicama oko perifernih blokova pretvara ih u značajna mesta socijalizacije (svi blokovi u ruralnim naseljima) koja su bezbedna za okupljanje ljudi i igru dece. Ulice na periferijama naselja nemaju atraktivnost kao one u centrima.

Oblik većine analiziranih blokova je četvorougao: pravougao ili trapezast. Svega nekoliko blokova ima trougao ili petougao oblik. Centralni blokovi (Tabele 40. i 41) su u obliku:

- pravougao (Vrbas, Zrenjanin, Bačko Gradište, Tovariševo, Temišvar i Felnac),
- trapez (Bečej, Subotica, Segedin, Morahalom i Osijek),
- petougao (Ečka),
- trougao (Beograd) i
- nepravilnog oblika (Novi Sad, Dobanovci i Bilje).

Periferni blokovi (Tabele 42. i 43) su u obliku:

- pravougao (Vrbas, Zrenjanin, Ečka, Tovariševo, Segedin, Felnac i Osijek),
- trapez (Subotica, Bačko Gradište, Morahalom, Temišvar i Bilje),
- petougao (Bečej, Novi Sad) i
- trougao (Beograd, Dobanovci).

Može se zaključiti da je četvorougao oblik bloka dominantan (23 bloka od 32, odnosno 72% od ukupnog broja analiziranih blokova) (Slike 362, 363, 364. i 365). Najčešće je prisutan pravougao oblik blokova (13, odnosno 41%), a zatim trapezast (10, odnosno 31%). Petougao, trougao i nepravilne oblike imaju po 3 bloka (po 9% od ukupnog broja analiziranih blokova).

Prisutnost ovakvih oblika blokova posledica je postojanja pravilnih uličnih mreža. Pravougao oblici blokova su prisutni u naseljima sa ortogonalnom šemom ulica, trapezasti i petougao oblici blokova su u naseljima koja imaju radijalno-koncentričnu uličnu mrežu ili pravilnu mrežu pod oštrim uglom, trougao oblici blokova su u delovima naselja sa pravilnom radijalnom saobraćajnom mrežom, a nepravilni su prisutni u naseljima sa nepravilnom uličnom mrežom.

Trapezasti oblik centralnog bloka u Begeju

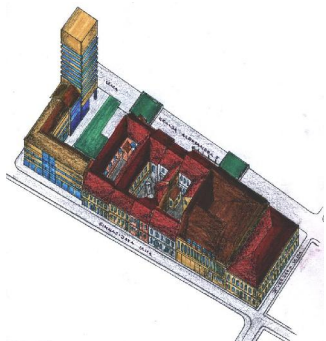
Nepравilan oblik centralnog bloka u Novom Sadu

Trapezasti oblik centralnog bloka u Subotici

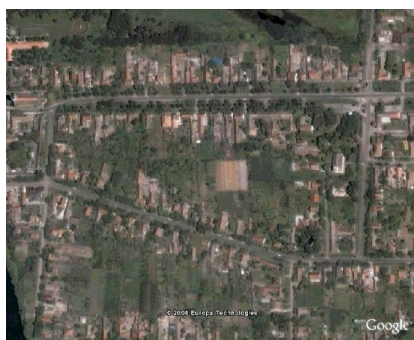
Pravougaoni oblik centralnog bloka u Vrbasu

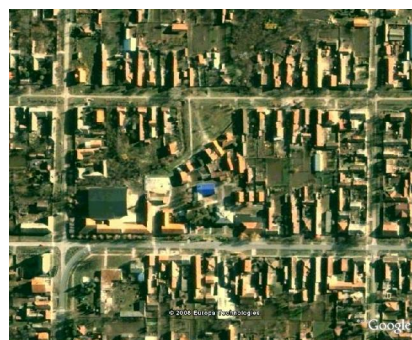
Pravougaoni oblik centralnog bloka u Zrenjaninu

Pravougaoni oblik centralnog bloka u Bačkom Gradištu

Petougaoni oblik centralnog bloka u Eki

Pravougaoni oblik centralnog bloka u Tovariševu

Slika 362. Oblici osnova centralnih blokova naselja iz Vojvodine
(satelitski snimci blokova iz 2007)

Trapezasti oblik centralnog bloka u Segedinu

Trapezasti oblik centralnog bloka u Morahalomu

Pravougaoni oblik centralnog bloka u Temišvaru

Pravougaoni oblik centralnog bloka u Felncu

Trougaoni oblik centralnog bloka u Beogradu

Nepravilan oblik centralnog bloka u Dobanovcima

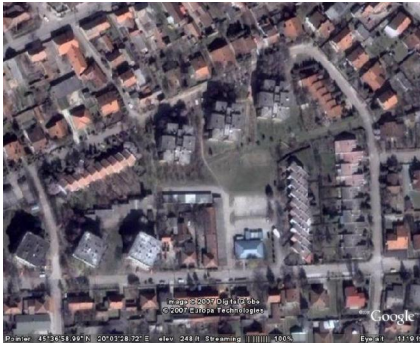

Trapezasti oblik centralnog bloka u Osijeku

Nepravilan oblik centralnog bloka u Bilju

Slika 363. Oblici osnova centralnih blokova naselja iz okruženja Vojvodine
(satelitski snimci blokova iz 2007)

Petougaoni oblik perifernog bloka u Bejevu

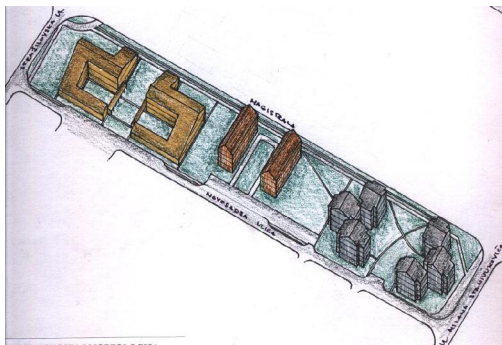
Petougaoni oblik perifernog bloka u Novom Sadu

Trapezasti oblik perifernog bloka u Subotici

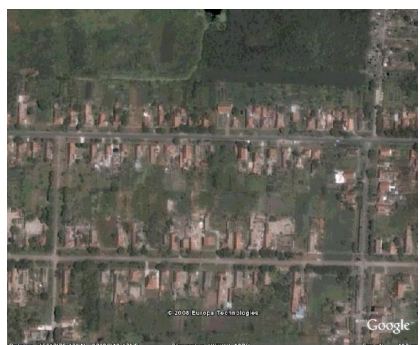
Pravougaoni oblik perifernog bloka u Vrbasu

Pravougaoni oblik perifernog bloka u Zrenjaninu

Trapezasti oblik perifernog bloka u Bačkom Gradištu

Pravougaoni oblik perifernog bloka u Eki

Pravougaoni oblik perifernog bloka u Tovariševu

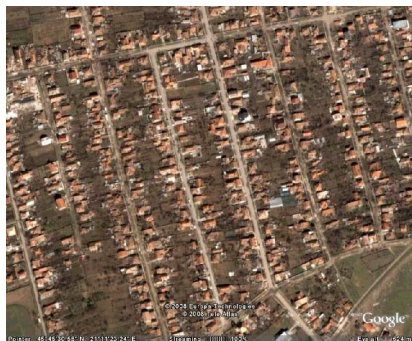
Slika 364. Oblici osnova perifernih blokova naselja iz Vojvodine
(satelitski snimci blokova iz 2007)

Pravougaoni oblik perifernog bloka u Segedinu

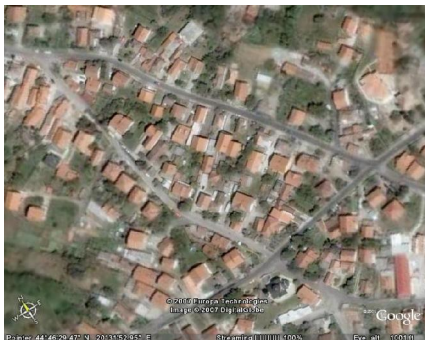
Trapezasti oblik perifernog bloka u Morhalomu

Trapezasti oblik perifernog bloka u Temišvaru

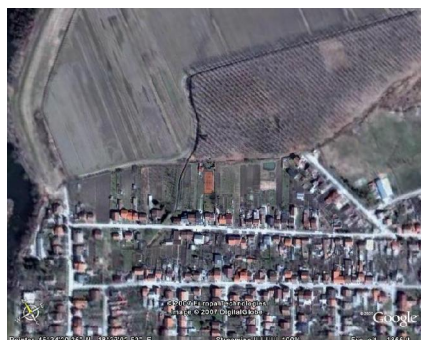
Pravougaoni oblik perifernog bloka u Felnaču

Trougaoni oblik perifernog bloka u Beogradu

Trougaoni oblik perifernog bloka u Dobanovcima

Pravougaoni oblik perifernog bloka u Osijeku

Trapezasti oblik perifernog bloka u Bilju

Slika 365. Oblici osnova perifernih blokova naselja iz okruženja Vojvodine
(satelitski snimci blokova iz 2007)

Proporcijski odnosi strana centralnih blokova su u intervalu od 1:1,26 (Vrbaš) do 1:2,5 (Eka i Morahalom), a perifernih blokova u intervalu od 1:1,1 (Subotica, Tovariševo) do 1:6 (Osijek). Centralni blokovi su skoro kvadratni (Vrbaš, Felnac), malo izduženi (Novi Sad, Segedin, Temišvar, Dobanovci, Bečej) ili više izduženi (Subotica, Bačko Gradište, Eka, Beograd, Osijek, Tovariševo, Zrenjanin, Morahalom, Bilje). Periferni blokovi su skoro kvadratni (Subotica, Tovariševo), malo izduženi (Novi Sad, Vrbaš), više izduženi (Bečej, Bačko Gradište, Eka, Segedin, Felnac, Beograd, Dobanovci) ili jako izduženi (Zrenjanin, Morahalom, Temišvar, Osijek, Bilje). Izduženost blokova posledica je efikasnosti organizacije blokova koja je u najvećoj meri u zavisnosti od namena objekata na parcelama. Centralni blokovi analiziranih naselja iz Vojvodine i njenog okruženja su manje izduženog oblika od perifernih.

Dimenzije analiziranih blokova su veoma različite. Najveća dužina centralnog bloka je 908 m (Dobanovci), a perifernog 770 m (Bilje). Iako su veće dimenzije blokova prisutne na periferijama njihove površine su usled specifičnih proporcija ipak slične.

Površina centralnih blokova je uglavnom manja nego kod perifernih, mada ima primera i kada su oni veći nego periferni (Bečej, Vrbaš, Morahalom, Beograd i Dobanovci). Među analiziranim blokovima su uočeni:

- izuzetno mali blokovi (do 5 ha) – 8 centralnih blokova i 10 perifernih i to: centralni blokovi u Novom Sadu, Subotici, Zrenjaninu, Bačkom Gradištu, Temišvaru, Felnacu, Beogradu i Osijeku, periferni blokovi u Bečeju, Novom Sadu, Subotici, Zrenjaninu, Tovariševu, Segedinu, Morahalomu, Temišvaru, Felnacu, Beogradu,
- mali blokovi (od 5,1 ha do 10 ha) – 6 centralnih blokova i 4 periferna i to: centralni blokovi u Bečeju, Vrbašu, Tovariševu, Segedinu, Morahalomu, Bilju, periferni blokovi u Vrbašu, Bačkom Gradištu, Eki i Osijeku,
- srednji blokovi (od 10,1 ha do 15 ha) – 1 centralni blok i 2 periferna i to: centralni blok u Eki i periferni blokovi u Dobanovcima i Bilju,
- veliki blokovi (od 15,1 ha do 20 ha) – nijedan blok i
- izuzetno veliki blokovi (preko 20,1 ha) – 1 centralni blok i to: centralni blok u Dobanovcima.¹¹⁰

Prosečna površina centralnog bloka iznosi 4 ha (150 m x 270 m), a perifernog 4,5 ha (150 m x 300 m), što znači da su površine prosečnih blokova približne vrednosti. Moglo bi se zaključiti da je površina bloka od 4,2 ha (150 m x 280 m) optimalna za njegovu kvalitetnu organizaciju, parcelaciju, izgradnju i funkcionisanje.

¹¹⁰ Podela blokova prema veličini je zasnovana na tipologiji blokova iz trećeg poglavlja prikazanoj u Tabeli 2.

Odnosi visina objekata i širina ulica oko centralnih blokova u naseljima Vojvodine se kreću u intervalu od 1,2:1 (blok u Novom Sadu) do 1:7,5 (blok u Eki), a najčešće je prisutan odnos 1:1 (Tabele 40, 41, 42. i 43). Taj odnos je kod naselja iz okruženja Vojvodine u intervalu od 1:1 (Segedin, Temišvar, Beograd) do 1:6 (blok u Bilju). Odnosi visina objekata i širina ulica oko perifernih blokova naselja iz Vojvodine se kreću u intervalu od 2,6:1 (Novi Sad) do 1:6,3 (Zrenjanin), a najčešće su prisutni odnosi 1:3 i 1:4 (Tabele 42. i 43). Taj odnos za periferne blokove naselja iz okruženja Vojvodine je u intervalu 1:3 (Segedin) do 1:5 (Dobanovci).

Zaključuje se da postoje velike sličnosti u pogledu odnosa visina objekata blokova i ulica u analiziranim blokovima iz naselja Vojvodine i njenog okruženja. Uočava se da je taj odnos oko centralnih blokova veći nego kod perifernih blokova, kao i da visine objekata nisu od presudnog značaja za postizanje povoljnih uslova insolacije na okružujućim ulicama. Veliki značaj za ekološke uslove imaju i širina poprečnih profila ulica, količina zelenila i udaljenost građevinske linije od regulacione. Ipak se može zaključiti da su manje povoljni ekološki uslovi oko centralnih blokova nego oko perifernih, ali i da su u velikoj većini blokova prisutni povoljni prirodni uslovi.

Oko centralnih blokova uglavnom nema zelenila, za razliku od perifernih. Unutarblokovske površine u centralnim blokovima su, takođe, sa manje zelenih površina. Zbog veće količine zelenila mnogo povoljniji uslovi za stanovanje i rad su prisutni u perifernim blokovima nego u centralnim, kao što su bolji ekološki uslovi i u ruralnim naseljima nego u urbanim. Prema ekološkoj situaciji periferija urbanih naselja je veoma slična ruralnim naseljima. Po pitanju povoljnosti u odnosu na zagađenja izduvnim gasovima i bukom, usled frekventnijeg saobraćaja može se naći i na in izvesti zaključak da su veća zagađenja više prisutna kod centralnih blokova nego kod perifernih, kao što se više zagađenja beleži u urbanim naseljima nego u ruralnim.

Parcelacija blokova je prisutna u velikoj većini analiziranih blokova. Samo 3 bloka (periferni blokovi u Novom Sadu, Subotici i Zrenjaninu) nisu parcelisana, već organizovana kao jedna objedinjena površina. Usled manjih površina centralnih blokova javlja se i njihova podela na manji broj parcela, za razliku od perifernih blokova. U centralnim blokovima koji su veće površine od perifernih (Morahalom i Dobanovci) prisutan je i veći broj parcela. Međutim, u centralnom bloku, koji je veće površine od perifernog, može da ima i manje parcela (Bečej, Eka, Beograd). Zaključuje se da su u takvim blokovima ili sve parcele veće od onih u perifernom ili da postoji jedna veća koja je nastala objedinjavanjem više manjih parcela.

Parcelacija je veoma efikasno sprovedena na blokovima četvougaoznog oblika, pri čemu su parcele približno istog oblika i veličine. Različite veličine i oblici parcela su prisutni kod blokova trapezastih ili trougaonih oblika. Specifična je parcelacija centralnog bloka u Bečeju i Morahalomu, jer je površina tih blokova podeljena po obodu na manje parcele, a u unutrašnjem delu bloka je jedna velika parcela.

Površine parcela u centralnim blokovima su uglavnom manje od površina parcela u perifernim blokovima. U nekim naseljima su parcele u centralnim blokovima veće od parcela u perifernim blokovima (Segedin, Felnac, Beograd i Bilje). Veće parcele u okviru centralnog bloka su prisutne kada su na njima objekti sa centralnim sadržajima. Najveća parcela je u centralnom bloku u Morahalomu (1,41 ha), a najmanja u centralnom bloku u Novom Sadu (0,02 ha). Najveća parcela u perifernom bloku je zabeležena u Dobanovcima (0,48 ha), a najmanja u perifernom bloku u Tovariševu (0,0075 ha). Tipična parcela u centralnom bloku najčešće i ne postoji usled veoma različitih oblika i veličina, za razliku od perifernih blokova. Najčešća površina parcele koja je zapažena pri analizi parcelacija blokova je 0,15 ha (20 m x 75 m). Parcelacija oba bloka u većini ruralnih naselja je sprovedena na isti način, pa su i uslovi za organizaciju i građenje na parcelama, kao i na način života ljudi na njima, veoma slični (Bačko Gradište, Ečka, Tovariševo, Dobanovci, Felnac i Bilje).

Oblik parcele koji je u najvećem procentu prisutan u analiziranim blokovima iz naselja Vojvodine i njenog okruženja je pravougaoni. Prisutni su i trapezasti, kvadratni, složeni i nepravilni oblici parcela. Veća pravilnost i ujednaenost oblika parcela je uočena kod perifernih blokova, dok se kod centralnih blokova pojavljuju i nepravilni i složeni oblici parcela. Pravilan pravougaoni oblik parcele je najpovoljniji za organizaciju, građenje i formiranje slobodnih površina.

Odnos izgrađene i neizgrađene površine kako na parcelama, tako i u blokovima su veoma različite. Na osnovu uporednog sagledavanja izgrađenosti blokova i bez numeričkih pokazatelja može se zaključiti da je u centralnim blokovima veća izgrađenost nego u perifernim, odnosno, da centralnim blokovima dominiraju izgrađene površine, a perifernim neizgrađene površine. Ističe se, takođe, i zapažanje da u blokovima urbanih naselja ima više izgrađenih površina nego u blokovima iz ruralnih naselja. Zbog toga su ekološki uslovi bolji u blokovima u perifernim nego u centralnim blokovima, odnosno povoljniji su u ruralnim nego u urbanim sredinama.

Najveća izgrađenost bloka je primećena u centralnom bloku u Segedinu i Beogradu gde je odnos izgrađene i neizgrađene površine 3:1. Najmanja izgrađenost centralnog bloka je 1:9 u Dobanovcima. Veoma mala izgrađenost je zabeležena i u Ečki (1:6,6). Najveća izgrađenost perifernog bloka je u Segedinu (1:1), a najmanja u Subotici (1:9). Veoma mala izgrađenost je prisutna i u Tovariševu (1:6,2). Izgrađenost bloka koja je izražena kroz odnos izgrađene i neizgrađene površine ne daje pravu sliku stanja, jer se pri numeričkim proračunima uzima bruto površina bloka, a ona može da obuhvati i veću zelenu površinu (Subotica).

UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA ISTRAŽIVANIH BLOKOVA NASELJA IZ VOJVODINE PREMA FUNKCIONALNIM KARAKTERISTIKAMA BLOKOVA

Namena objekata bloka

Centralni i periferni blokovi u svim analiziranim naseljima iz Vojvodine se razlikuju prema namenama objekata (Tabele 39. i 40). Uo eno je prisustvo raznolikosti namena u objektima centralnih blokova (stambeno-poslovna, poslovna, upravna, verska, uslužna i dr.) i monofunkcionalnost perifernih blokova (stanovanje). Prisutnost nestambenih sadržaja, uglavnom uslužne delatnosti, prime ena je i u nekim perifernim blokovima (Be ej, Novi Sad i Subotica), kao što je zabeleženo i da ima centralnih blokova u kojima je zastupljeno isključivo stanovanje (Novi Sad). Funkcionalne razlike između centralnih i perifernih blokova su više izražene u urbanim nego u ruralnim naseljima. Centralni blokovi u seoskim naseljima se razlikuje od perifernih po prisustvu svega nekoliko nestambenih sadržaja, naj eš e verskih i obrazovnih. U E ki se analizirani blokovi uopšte ne razlikuju u funkcionalnom smislu, jer su oba bloka samo stambene namene.

Namena neizgra enih površina bloka

Neizgra ene površine u svim analiziranim centralnim blokovima služe za aktivni saobraćaj i pristup do objekata i dvorišta, van bloka, a unutar blokova za boravak na otvorenom (Tabele 39. i 40). U nekim centralnim blokovima se neizgra ene površine koriste i za parkiranje (Be ej, Tovariševo i Vrbas), sedenje u letnjoj bašti (Be ej), prenos robe (Subotica), okupljanje aka (Vrbas, Ba ko Gradište), sport (Tovariševo), parkiranje poljoprivredne mehanizacije (E ka). U perifernim blokovima se neizgra ene površine koriste najviše za socijalizaciju, ali i za igru dece (Novi Sad), kao i za gajenje biljaka i životinja (u svim blokovima u ruralnim naseljima). Zapaženo je da se neizgra ene površine koriste na više različitih na ina ukoliko su u okviru bloka prisutne i raznolike namene objekata.

Pristupi do objekata

Pristupi do objekata i centralnih i perifernih blokova su naj eš e obezbe eni direktno sa trotoara ili indirektno preko dvorišta (Tabele 39. i 40). Jedino su u E ki pristupi do objekata samo indirektni, a do objekata u perifernim blokovima u Ba kom Gradištu i Tovariševu se pristupa preko zelenih površina, jer nije predvi en poplo ani pristup. Prime uje se da se do objekata perifernih blokova aš e pristupa na indirektan na in, preko dvorišta, nego na direktan sa ulice. Indirektnim pristupima, kao i nepoplo anim površinama spre ena je komunikacija ljudi na regulacionim linijama blokova, a time je smanjeno i interesovanje drugih stanovnika da do u do tih blokova.

Tabela 39. Funkcionalne karakteristike centralnih blokova naselja iz Vojvodine

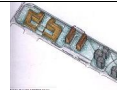

FUNKCIONALNA KARAKTERISTIKA BLOKOVA	CENTRALNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE EJ	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BAKOGRADIŠTE	EKA	TOVARIŠEVO
Prikaz blokova								
Namena objekata bloka	stambena stambeno-poslovna poslovna upravna verska saobraćajna uslužna pomoćna	stambena	stambena stambeno-poslovna poslovna verska kulturalna uslužna garaže pomoćna	stambena stambeno-poslovna poslovna upravna administrativna obrazovna trgovinska informaciona pomoćna	stambeno-poslovna poslovna administrativna uslužna javni WC	stambena obrazovna zanimarska proizvodna pomoćna	stambena pomoćna	stambena obrazovna kulturalna zdravstvena trgovinska ugostiteljska sportska pomoćna
Namena neizgrađenih površina	aktivni saobraćajni pristup parkiranje boravak socijalizacija sedenje u letnjoj bašti	aktivni saobraćajni pristup boravak na parcelama	aktivni saobraćajni pristup boravak prenos robe	aktivni saobraćajni pristup parkiranje boravak socijalizacija okupljanje aka	aktivni saobraćajni pristup pešački saobraćaj boravak socijalizacija	aktivni saobraćajni pristup boravak okupljanje aka gajenje biljaka i životinja	aktivni saobraćajni pristup parkiranje mekanizacija boravak gajenje biljaka i životinja	aktivni saobraćajni pristup parkiranje boravak socijalizacija sport gajenje biljaka i životinja
Pristupi do objekata	direktan sa ulice indirektan preko dvorišta	direktan sa ulice indirektan preko dvorišta	direktan sa ulice indirektan preko dvorišta	direktan sa ulice indirektan preko dvorišta	direktan sa ulice indirektan preko dvorišta	direktan sa ulice indirektan preko dvorišta	indirektan preko dvorišta	direktan sa ulice indirektan preko dvorišta
Pristupi do dvorišta	kroz pasaže preko pristupa preko slobodne površine preko zelene površine	direktno sa ulice kroz pasaž	kroz pasaže preko slobodnih površina	kroz pasaže preko slobodnih površina preko zelenih površina	direktno sa ulice kroz pasaže preko slobodnih površina indirektan preko dvorišta	kolski preko pristupnih površina pešački sa trotoara	kolski preko pristupnih površina ili zelenih površina preko trotoara	preko pristupnih površina preko zelenih površina

Pristupi do dvorišta

Do dvorišta u centralnim blokovima naselja iz Vojvodine se uglavnom pristupa kroz pasaže, jer objekti zatvaraju blokove (Tabele 39. i 40). Postoje i direktni pristupi sa trotoara (Novi Sad, Subotica, Vrbas i Zrenjanin), kao i pristupi preko zelenih ili slobodnih površina (Bečej, Tovariševo). Pristupi do dvorišta preko zelenih i slobodnih površina su karakteristični za blokove koji imaju zajedničko unutrašnje dvorište. U dvorišta potpuno otvorenih perifernih blokova se pristupa iz svih pravaca i sa svih

površina, što je povoljno sa aspekta funkcionisanja, ali nepovoljno sa aspekta obezbeđenja potrebne privatnosti stanovnicima bloka. Do dvorišta perifernih blokova koji su zatvoreni, pristupa se uglavnom direktno sa ulice, kroz kapiju. Ima dvorišta do kojih se jedino može pristupiti iz objekta (Vrbas).

Tabela 40. Funkcionalne karakteristike perifernih blokova naselja iz Vojvodine

FUNKCIONALNE KARAKTERISTIKE BLOKOVA	PERIFERNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BEČEJ	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BAKOGRADIŠTE	EKA	TOVARIŠEVO
Prikaz blokova								
Namena objekata bloka	stambena uslužna	stambena uslužna	stambena stambeno-poslovna ugostitelj, trgovačka uslužna garaže	stambena poslovna pomoćna	stambena	stambena ekonoms. garaže za mehaniz. pomoćna	stambena pomoćna	stambena pomoćna
Namena neizgrađenih površina	aktivni saobraćaj pristup parkiranje boravak socijaliz.	aktivni saobraćaj pristup parkiranje boravak socijaliz. igra dece	aktivni saobraćaj pristup parkiranje boravak socijaliz.	aktivni saobraćaj pristup parkiranje boravak	aktivni saobraćaj pristup parkiranje boravak socijaliz.	aktivni saobraćaj pristup parkiranje vozila i mehanizacije boravak gajenje biljaka i životinja	aktivni saobraćaj pristup parkiranje mehanizacije, boravak gajenje biljaka i životinja	aktivni saobraćaj pristup boravak gajenje biljaka i životinja
Pristupi do objekata	direktan sa trotoara	direktan sa trotoara indirektan preko dvorišta	direktan sa trotoara indirektan preko dvorišta	direktan sa trotoara indirektan preko dvorišta	sa pešačkih staza u dvorištu	direktan sa trotoara indirektan preko dvorišta preko zelenih površina	indirektan preko dvorišta	direktan sa trotoara ili sa zelenih površina indirektan preko dvorišta
Pristupi do dvorišta	kolski do parkinga preko slobodnih površina preko zelenih površina	kolski do parkinga preko slobodnih površina preko zelenih površina	kolski do parkinga preko slobodnih površina preko zelenih površina	preko pristupnih površina iz objekta	preko slobodnih površina preko zelenih površina	kolski preko pristupnih površina pešački sa trotoara preko zelenih površina	kolski preko pristupnih površina ili zelenih površina pešački preko trotoara	preko pristupnih površina preko zelenih površina

UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA ISTRAŽIVANIH BLOKOVA NASELJA IZ VOJVODINE PREMA ARHITEKTONSKO-GRADNJEVINSKIM KARAKTERISTIKAMA BLOKOVA

Na in gradnja centralnih blokova je ivi ni, sem u Vrbasu gde je delimi no ivi ni, a delimi no slobodan (Tabela 41). Periferni blokovi su uglavnom slobodno gra eni, a ivi ni na in je prisutan u perifernim blokovima u Vrbasu i Tovariševu. Slobodan na in gradnja je karakteristi an za nove stambene blokove na periferiji Be eja, Novog Sada, Subotice i Zrenjanina. Ivi ni na in gradnja koji je prisutan u ve ini centralnih blokova uslovio je i pojavu zatvorenosti sistema gradnja. Jedino je u Vrbasu poluzatvoreni sistem gradnja sa najmanjim postotkom fasada u nizu (73%). Potpuno zatvoren sistem gradnja ima centralni blok u Novom Sadu (100%), a nešto manji postotak imaju centralni blokovi u Zrenjaninu (93%), Tovariševu (86%), pa u Subotici (78%) i Be eju (77%). Sistem gradnja blokova na periferiji je zatvoren (100%) u Tovariševu i Vrbasu, zatim poluzatvoren u Subotici (61%), Be eju (59%) i Novom Sadu (52%), a poluotvoren u Zrenjaninu, jer niz fasada koje se pojavljuju u kontinuitetu iznosi samo 32% (Tabela 42).

Stari tradicionalni blokovi, bez obzira na urbanisti ku lokaciju u okviru naselja, ivi nog su na ina gradnja i zatvorenog sistema, dok se stari rekonstruisani centralni blokovi, kao i noviji periferni blokovi, isti u svojom slobodnijom gradnjom i otvorenoš u. Interesantno je, ipak, primetiti da se u okviru perifernih blokova, koji su više otvoreni za javnost, druže uglavnom samo stanovnici tih blokova. Nasuprot tome, u centralnim blokovima, koji su više zatvoreni, prime uje se prisustvo stanovnika i iz drugih delova naselja. Ovakva pojava potvr uje da otvorena prizemlja i mnoštvo sadržaja u centralnim blokovima privla e ve i broj korisnika.

Usled postojanja razli itih namena objekata u centralnim blokovima se pojavljuje i više arhitektonskih tipologija. Prisutne su ku e i zgrade. Ku e su u obliku pravougaonika, zatim oblika "L" ili "U" slova, ili su to pak atrijumske ku e osmišljene kao slobodnostoje e ili u nizu. Neke od njih zauzimaju manji deo parcele, a neke su izgra ene preko cele površine parcele. Zgrade su izgra ene kao slobodnostoje i objekti ili kao lamele koje formiraju nizove. U okviru perifernih blokova prime uje se manja raznolikost arhitektonskih tipologija, ali i postojanje potpuno razli itih objekata. Dok su u tradicionalnim blokovima prisutne ku e, pravougaone osnove ili osnove u obliku slova "L" i "U", u novoformiranim perifernim blokovima su podignute zgrade u vidu slobodnostoje ih objekata, blok zgrada ili lamela koje su samostalne ili u nizu. U centralnom bloku u Zrenjaninu postoji jedan podzemni objekat (javni WC), a u perifernom bloku u Novom Sadu postoji podzemno atomsko sklonište. Arhitektonske tipologije najviše uti u na formiranje identiteta blokova, pa i naselja. Postojanje razli itih tipova arhitektonskih gradjevina u centralnim blokovima uslovilo je pojavu zatvorenih dvorišta, što doprinosi i formiranju specifi nog identiteta tih blokova. Slobodnostoje i višespratni objekti u perifernim blokovima su uslovili potpuno druga iji identitet od onog u centralnim blokovima.

U svim analiziranim blokovima iz naselja u Vojvodini su zastupljene različite spratnosti objekata. U centralnim blokovima ima objekata koji su prizemni ili P+1, kao npr. u Eki (Slika 366), Bačkom Gradištu, Tovariševu, Zrenjaninu (Slika 367) i Novom Sadu, ali ima i objekata spratnosti P+10 u Vrbasu ili P+13 u Zrenjaninu. U perifernim blokovima ima objekata spratnosti u intervalu od P (Bačko Gradište, Tovariševo) do Pod.+P+18 (Novi Sad /Slika 371/). Ipak se može reći da su za starije blokove, bilo centralne ili periferne, uobičajene niže spratnosti objekata (P ili P+1) (centralni blok u Subotici /Slika 368/), a za centralne rekonstruisane i novije periferne blokove je karakteristična veća spratnost, P+4 (centralni blok u Bečeju, periferni blok u Zrenjaninu /Slika 370/) ili Pod.+P+5 (periferni blok u Subotici /Slika 369/). U pojedinim centralnim blokovima se posebno ističu izrazito visoki objekti spratnosti P+10 (Vrbas) ili P+13 (Zrenjanin), koji se nameću kao osnovni orijentiri u prostoru naselja (Tabela 48). Sličan efekat je prisutan i u perifernom bloku u Novom Sadu koji soliteri imaju spratnost Pod.+P+18 (Tabela 42).

Tabela 41. Arhitektonsko-građevinske karakteristike centralnih blokova naselja iz Vojvodine

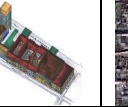

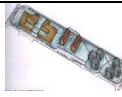

ARHITEKTONSKO-GRADJEVINSKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA	CENTRALNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BEČEJ	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BACHKO GRADIŠTE	EKA	TOVARIŠEVO
Prikaz blokova								
Način građenja	ivični	ivični	ivični	ivični i slobodan	ivični	ivični	ivični	ivični
Sistem građenja	zatvoreni	zatvoreni	zatvoreni	polu-zatvoreni	zatvoreni	zatvoreni	zatvoreni	zatvoreni
Procenat fasada u Nizu	77%	100%	78%	73%	93%	100%	91%	86%
Tipologija objekata	kuće oblika "L" zgrade objekat koji zauzima celu parcelu	kuće u nizu slobodno-stoje i oblika "L" pravougaoni	kuće u nizu pravougaoni oblika "L" i "U"	kuće u nizu pravougaoni oblika "L" i "U" slobodno-stojeće zgrade	atrijums. polu-atrijums. oblika "L" i "U" u nizu na celoj parceli	kuće na parceli u nizu pravoug. oblika "L" i "U"	kuće na parceli, u nizu pravoug. i oblika "L" i "U"	kuće na parceli u nizu pravougaoni oblika "L"
Spratnost objekata	P Pod.+P P+1 Pod.+P+3 P+4+Pot.	P P+1+Pot.	P P+1 P+2	P P+1 P+3 P+4 Su+P+4 P+10	S P+1 P+2 S+P+3 P+13	P P+1	P P+1	P Pod.+P Sut.+P+1 Pod.+P+1 P+1
Materijali objekata	tradicion. novi	tradicion. novi	tradicion. novi	tradicion. novi	tradicion. novi	tradicion. novi	tradicion. novi	tradicion. novi

Tabela 42. Arhitektonsko-građevinske karakteristike perifernih blokova naselja iz Vojvodine

ARHITEKTONSKO-GRADJEVINSKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA	PERIFERNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE E J	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
Prikaz blokova								
Način građenja	slobodan	slobodan	slobodan	ivinski	slobodan	ivinski	ivinski	ivinski
Sistem građenja	poluzatvoreni	poluzatvoreni	poluzatvoreni	zatvoreni	poluotvoreni	zatvoreni	zatvoreni	zatvoreni
Procenat fasada u nizu	59%	52%	61%	100%	32%	100%	75%	100%
Tipologija objekata	slobodno stoje i u nizu	slobodno stoje i u nizu podzemni	lamela u nizu	u nizu pravougaoni oblika "L"	zgrade u nizu blok zgrade zgrade sa lamelama	kuće na parceli u nizu pravoug.	kuće na parceli, u nizu pravoug. oblik "L"	kuće na parceli u nizu pravougaoni oblika "L"
Spratnost objekata	P P+1 P+4	Pod.+P+4 Pod.+P+5 Pod.+P+6 Pod.+P+7 Pod.+P+18	Pod.+P+4, Pod.+P+5	P+Pot. P+1 i P+2	P+1 P+3 S+P+4 Pod.+P+4	P	P	P P+1 Pod.+P+1
Materijal objekata	novi	novi	novi	tradicion.	novi	tradicion.	tradicion.	tradicion.

Isključivo tradicionalni, stari materijali korišćeni su pri građenju objekata u perifernim blokovima u ruralnim naseljima (Bačko Gradište, Ečka, Tovariševo) zatim u perifernom bloku u Vrbasu, kao i u centralnom bloku u Ečki. Samo novi materijali su korišćeni u perifernim blokovima u Bečeju, Novom Sadu, Subotici i Zrenjaninu. Kombinacija starih i novih materijala je prisutna u svim centralnim blokovima, sem u Ečki.

Zaključuje se da veća sličnost po pitanju korišćenja materijala postoji među blokovima koji potiču iz istog vremenskog perioda, a manje među blokovima koji pripadaju istoj kategoriji blokova u zavisnosti od urbanističke dispozicije. Tako je zapaženo da su u starijim blokovima više zastupljeni tradicionalni materijali, a u novijim blokovima novi, savremeni materijali (Tabele 48. i 49). Stari materijali su više primenjeni u blokovima iz ruralnih nego iz urbanih naselja. Primećeno je i da se u okviru starih blokova nalaze novoizgrađeni objekti unutar blokova koji su građeni novim materijalima.

Slika 366. Novi stambeni objekat (P+1)
u centralnom bloku u E ki

Slika 367. Stari rekonstruisani stambeno-poslovni
objekat (P+1) u centralnom bloku u Zrenjaninu

Slika 368. Stari rekonstruisani stambeno-poslovni
objekat (P+1) u centralnom bloku u Subotici

Slika 369. Novi stambeni objekat (P+4)
u perifernom bloku u Subotici

Slika 370. Novi stambeni objekti (P+4)
u perifernom bloku u Zrenjaninu

Slika 371. Novi stambeni objekti (P+18)
u perifernom bloku u Novom Sadu

UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA ISTRAŽIVANIH BLOKOVA NASELJA IZ VOJVODINE PREMA OSTALIM KARAKTERISTIKAMA BLOKOVA

Dok u analiziranim centralnim blokovima naselja iz Vojvodine ima i privatnih i društvenih objekata (Tabela 43), u perifernim blokovima su svi objekti privatni (Tabela 44). Jedino centralni blok u Novom Sadu ima samo privatne objekte. Privatni karakter se vezuje za stambene objekte, a društveni za nestambene, pa je sasvim logično postojanje razlika između centralnih i perifernih blokova po pitanju vlasništva nad objektima. U svim blokovima su površine u društvenom vlasništvu. Prisustvo javnog karaktera unutar centralnih blokova se loše odražava na uslov privatnosti stanovanja u tim blokovima. Nasuprot tome, stambena namena objekata (pojedina ni stanovi su u privatnom vlasništvu) u perifernim blokovima omogućava potpunu privatnost stambenih prostora, ali se oseta nedostatak društvenih sadržaja.

Sagledavanje svih blokova je moguće kretanjem okružujućim ulicama oko blokova (Tabele 43. i 44). Sa visokih građevina je moguće sagledavanje blokova ako u njihovoj blizini, ili u samom bloku, postoje visoke građevine (centralni blok u Vrbasu i oba bloka u Bečeju, Novom Sadu, Subotici i Zrenjaninu) ili crkveni tornjevi (centralni blok u Novom Sadu, oba bloka u Bačkom Gradištu, Ečki i Tovariševu). Ovakav način sagledavanja ne postoji u perifernom bloku u Vrbasu, jer je on udaljen od visokih objekata. Blokovi koji su građeni slobodnim načinom, pri čemu su formirani poluzatvoreni sistemi, omogućavaju da se blok u potpunosti ili delimično sagledava i prolaskom kroz njega (centralni blokovi u Bečeju, Tovariševu, Vrbasu i periferni blokovi u Bečeju, Novom Sadu, Subotici i Zrenjaninu). Centralni blok u Subotici se može sagledati i sa vidikovca koji je formiran na krovu Gradske kuće, kao i sa trga. Sa trga se može sagledati i centralni blok u Zrenjaninu. Postojanje mogućnosti sagledavanja bloka je veoma važna za formiranje "slike" o blokovima i sticanje vizije o njegovom identitetu. Iz unutrašnjosti blokova postoje vizure na okolne površine samo u onim blokovima koji nemaju 100% procenat fasada u nizu po obimu bloka kao npr. centralni blokovi u Bečeju, Subotici, Tovariševu, Vrbasu i Zrenjaninu i periferni blokovi u Bečeju, Novom Sadu, Subotici i Zrenjaninu.

U centralnim blokovima se omogućavaju socijalni kontakti unutar blokova, a zatim i na okolnim javnim površinama: trotoarima, trgovima ili ulicama. Dok se u unutrašnjosti centralnih blokova ljudi okupljaju ili u unutrašnjosti objekata ili na površinama uz objekte sa centralnim sadržajima, dotle se u perifernim blokovima socijalizacija ljudi odvija na ulicama, jer su one jedine javne površine. Socijalizacija se u okviru perifernih blokova, namenjenih višeporodnom stanovanju, ostvaruje na unutarblokovskim površinama, dvorištima. Na osnovu sprovedenih anketa među stanovnicima istraživanih blokova zaključeno je da su u svim blokovima dobri socijalni kontakti, da se stanovnici međusobno poznaju i družu, ali da je otuđenost među ljudima više primetna u novijim blokovima, nego u starijim, kao i u blokovima koji se nalaze u urbanim naseljima, nego u blokovima iz ruralnih naselja.

Tabela 43. Ostale karakteristike centralnih blokova naselja iz Vojvodine

SOCIOLOŠKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA	CENTRALNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE EJ	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BAKOGRAĐIŠTE	EKA	TOVARIŠEVO
Prikaz blokova								
Vlasništvo objekata bloka	privatno i društveno	privatno	privatno i društveno	privatno i društveno	privatno i društveno	privatno i društveno	privatno i društveno	privatno i društveno
Vlasništvo površina bloka	društveno	društveno	društveno	društveno	društveno	društveno	društveno	društveno
Sagledivost bloka	sa visokih građevina kretanjem oko bloka prolaskom kroz blok	sa crkvenog tornja kretanjem oko bloka	sa visokih građevina sa vidikovca sa trga kretanjem oko bloka	sa visokih građevina kretanjem oko bloka prolaskom kroz blok	sa trga sa visokih građevina kretanjem oko bloka	sa crkvenog tornja kretanjem oko bloka	sa crkvenog tornja kretanjem oko bloka	sa crkvenog tornja kretanjem oko bloka ulaskom u javni deo bloka
Vizure iz bloka	postoje	ne postoje	postoje	postoje	postoje	postoje	postoje	postoje
Socijalni kontakti u bloku	ljudi se dobro poznaju i druže se	ljudi se dobro poznaju i druže se	ljudi se dobro poznaju i druže se	ljudi se dobro poznaju i druže se	ljudi se dobro poznaju i druže se	ljudi se dobro poznaju i druže se	ljudi se dobro poznaju i druže se	ljudi se dobro poznaju i druže se
Prepoznatljivost bloka	autobus. stanica višepor. zgrade	jednoporodi ne stambene kuće	stilske karakter. raznolik. sadržaja dinamika prostora Sinagoga	zgrada Opštine sud SUP gimnazija robna kuća TV "Desetka"	zgrada vodotor. robna kuća sadržaji u prizemlju	osnovna škola zanatska radionica jednorodni ne stambene kuće	verski objekat i jednorodni ne stambene kuće	sportska hala osnovna škola de ja ustanova ambul. esma spomenik
Značaj bloka	za svoje stanov. za druge stanov.	za svoje stanov.	za svoje stanov. za druge stanov. za posetioce	za svoje stanov. za druge stanov. za posetioce	za svoje stanov. za druge stanov. za posetioce	za svoje stanov. za druge stanov.	za svoje stanov. za druge stanov.	za svoje stanov. za druge stanov.

Dok se centralni blokovi lako prepoznaju po prisustvu nestambenih građevina, autobuskoj stanici (Bečej), zgradi gimnazije (Vrbas), Sinagogi (Subotica), sportskoj hali, osnovnoj školi, de joj ustanovi, ambulanti (Tovariševo), zgradi Opštine, suda, SUP-a, robnoj kući, visokom objektu (Vrbas), zgradi vodotornja, robnoj kući (Zrenjanin), zatim po mnoštvu različitih sadržaja u prizemljima objekata (Subotica, Zrenjanin), po objektima koje fasade imaju stilske karakteristike (Subotica, Zrenjanin), po esmi i spomeniku (Tovariševo) ili po dinamici prostora (Subotica, Zrenjanin) (Tabela 43), dotle se blokovi na periferiji prepoznaju samo po arhitektonskim

tipologijama stambenih objekata (Tabela 44). Prepoznatljivost perifernih blokova je uglavnom smanjena time što se u njihovoj okolini nalaze blokovi sli nih morfoloških karakteristika. Dok u centralnom bloku u Novom Sadu nema objekata koji bi se izdvajali od ostalih, dotle na uglu perifernog bloka u Vrbasu postoji poslovni objekat "Kastelo" koji se nameće kao repersna tačka u prostoru.

Tabela 44. Ostale karakteristike perifernih blokova naselja iz Vojvodine

SOCIOLOŠKE KARAKTERISTIKE BLOKOVA	PERIFERNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BEČEJ	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BAKOGRAĐIŠTE	EGEKA	TOVARIŠEVO
Prikaz blokova								
Vlasništvo objekata bloka	privatno	privatno	privatno	privatno	privatno	privatno	privatno	privatno
Vlasništvo površina bloka	društveno	društveno	društveno	društveno	društveno	društveno	društveno	društveno
Sagledivost bloka	sa visokih građevina kretanjem oko bloka prolaskom kroz blok	sa visokih građevina kretanjem oko bloka prolaskom kroz blok	sa visokih građevina kretanjem oko bloka prolaskom kroz blok	kretanjem oko bloka	sa visokih građevina kretanjem oko bloka prolaskom kroz blok	sa crkvenog tornja, kretanjem okružujućim ulicama	sa crkvenog tornja kretanjem okružujućim ulicama	sa crkvenog tornja kretanjem oko bloka
Vizure iz bloka	postoje	postoje	postoje	ne postoje	postoje	ne postoje	ne postoje	ne postoje
Socijalni kontakti u bloku	ljudi se dobro poznaju i druže se	ljudi se dobro poznaju i druže se	ljudi se dobro poznaju i druže se	ljudi se dobro poznaju i druže se	ljudi se dobro poznaju i druže se	ljudi se dobro poznaju i druže se	ljudi se dobro poznaju i druže se	ljudi se dobro poznaju i druže se
Prepoznatljivost bloka	višepr. zgrade objekti u nizu	stambeni soliteri	višepr. zgrade	poslovni objekat "Kastelo" na uglu	višepr. zgrade	jednoporodice ne stambene kuće	jednoporodice ne stambene kuće	jednoporodice
Značaj bloka	za svoje stanovn.	za svoje stanovn.	za svoje stanovn.	za svoje stanovn.	za svoje stanovn.	za svoje stanovn.	za svoje stanovn.	za svoje stanovn.

Usled raznolikosti namena i estetskih vrednosti objekata u okviru centralnih blokova oni su se razvili u atraktivnije delove naselja koji su posebniji i dinamičniji od ostalih delova. Periferni blokovi nemaju takvu atraktivnost kao centralni, a koriste ih isključivo samo stanovnici tog bloka. U ruralnim naseljima ni centralni blokovi ni periferni nemaju veći privlačni snagu. Iz toga se može zaključiti da su nestambeni sadržaji faktor izdvajanja blokova prema značaju, a samim tim i prema identitetu. Objekti sa nestambenim namenama povećavaju značaj bloka, jer oni, zahvaljujući njima, postaju neophodan i ostalim stanovnicima naselja, pa čak i posetiocima iz drugih naselja. Zato centralni blokovi imaju veći značaj od perifernih.

Na osnovu sprovedene ankete na 982 stanovnika analiziranih blokova naselja iz Vojvodine došlo se do veceg broja interesantnih i značajnih rezultata. Rezultati su sagledani u odnosu na svaki blok pojedinačno, zatim u odnosu na oba bloka, pojedinačno u svakom naselju, pa posebno za sve centralne i sve periferne blokove, kao i ukupno u odnosu na sve blokove svih analiziranih naselja iz Vojvodine.

Tabela 45. Rezultati ankete u centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?

KOLIKO DUGO VAŠA PORODICA ŽIVI U OVOM NASELJU?	CENTRALNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BEĀJ	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
Više od sto godina.	39%	80%	40%	20%	30%	50%	80%	40%
Izmeđ u pedeset i sto godina.	33%	7%	30%	20%	40%	33%	20%	40%
Izmeđ u deset i pedeset godina.	28%	13%	20%	30%	20%	17%	0%	10%
Manje od deset godina.	0%	0%	10%	30%	10%	0%	0%	10%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Najveći i procenat anketiranih stanovnika koji sa svojim porodicama žive u svom naselju više od 100 godina imaju centralni blokovi u Novom Sadu i Eki (po 80%), zatim Ba ko Gradište (50%), Subotice (40%) i Tovariševa (40%), zatim 39% iz Be eja, 30% iz Zrenjanina i 20% iz Vrbasa (Tabela 45). Analizirani centralni blokovi u Novom Sadu i Eki su najstariji delovi naselja, pa je logično da se u njima nalaze i ljudi koji su tu već 3 generacije. Najmanji postotak prisustva u svom naselju duže od sto godina ima centralni blok u Vrbasu koji je tokom vremena doživeo značajne transformacije. Pri tome, menjali su se i njegovi stanovnici. Primetno je da se pojavljuju i novi korisnici, a da je malo onih koji su više generacija prisutni u ovom gradu. Izmeđ u pedeset i sto godina u svom naselju živi 40% anketiranih stanovnika iz centralnih blokova Tovariševa i Zrenjanina, 33% stanovnika iz Be eja i Ba kog Gradišta, 30% iz Subotice, 20% iz Vrbasa i Eke i 7% iz Novog Sada. Manji procenat ispitanika iz centralnih blokova je sa svojim porodicama prisutan u naselju izmeđ u deset i pedeset godina i to njih 30% u Vrbasu, 28% u Be eju, 20% u Subotici i Zrenjaninu, 17% u Ba kom Gradištu, 13% u Novom Sadu, 10% u Tovariševu i 0% u Eki. Najmanje anketiranih građana iz centralnih blokova su u naselju prisutni manje od deset godina. Njih 30% živi manje od deset godina u Vrbasu, zatim njih 10% u Subotici, Zrenjaninu i Tovariševu, a nijedan u Novom Sadu, Be eju, Ba kom Gradištu i Eki.

Može se zaključiti da u starijim centralnim blokovima, koji tokom vremena nisu doživeli velike transformacije, živi stanovništvo koji su precizno prisutni u naselju već tri generacije, a da se u transformisanim centralnim blokovima uoavajaju stanovnici koji su kraći period prisutni u naselju.

**Tabela 46. Rezultati ankete u perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje:
Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?**

KOLIKO DUGO VAŠA PORODICA ŽIVI U OVOM NASELJU?	PERIFERNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE EJA	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KOG GRADIŠTE	E KI	TOVARIŠEVO
Više od sto godina.	33%	40%	0%	40%	0%	67%	83%	30%
Između pedeset i sto godina.	33%	40%	0%	50%	0%	33%	17%	30%
Između deset i pedeset godina.	22%	10%	60%	10%	70%	0%	0%	40%
Manje od deset godina.	11%	10%	40%	0%	30%	0%	0%	0%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Najveći procenat ispitanika čije porodice žive više od sto godina su iz perifernog bloka u E ki (83%), zatim iz Ba kog Gradišta (67%), pa iz Novog Sada i Vrbasa (40%), Be eja (33%) i Tovariševa (30%) (Tabela 46). Nema anketiranih građana iz perifernih blokova u Subotici i Zrenjaninu koji žive u svom naselju više od sto godina. Po prisustvu u naselju u dužini od 50 do 100 godina se isti periferni blok u Vrbasu (50%), pa u Novom Sadu (40%), zatim u Be eju i Ba kom Gradištu (po 33%), Tovariševu (30%), i E ki (17%). U Zrenjaninu i Subotici nijedan ispitanik ne živi sa svojom porodicom između pedeset i sto godina. Dok je periferni blok u Vrbasu tradicionalni blok bez transformacija, naseljen starosedeocima, dotle su periferni blokovi u Subotici i Zrenjaninu novoformirani stambeni blokovi koje su u skoroj prošlosti naselili mladi ljudi uglavnom iz nekih okolnih naselja (Tabela 46). Periferni blok u Novom Sadu je specifičan, jer je novoformiran, ali su stanovnici koji u njemu žive i pre dolaska u blok stanovali u Novom Sadu. Oni su uglavnom u ovaj blok došli iz nekog drugog dela grada (Tabela 46).

Najviše ispitanika koji sa svojim porodicama žive u naselju između deset i pedeset godina, je iz perifernog bloka u Zrenjaninu (70%) i Subotici (60%), a zatim u Tovariševu (40%) i Be eju (22%), pa u Novom Sadu i Vrbasu (po 10%). U perifernim blokovima iz Ba kog Gradišta i E ke nema anketiranih koji žive u naselju između 10 i 50 godina. Manje od 10 godina u perifernim blokovima žive ispitanici iz Subotice (40%) i Zrenjanina (30%), kao i iz Be eja (11%) i Novog Sada (10%), a nema ih u Vrbasu, Ba kom Gradištu, E ki i Tovariševu.

Uočava se da se novopridošlo stanovništvo naselilo u novoformirane blokove u Subotici i Zrenjaninu, a da u starim blokovima u Vrbasu, Ba kom Gradištu, E ki i Tovariševu žive starosedeoci.

**Tabela 47. Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje:
 Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?**

KOLIKO DUGO VAŠA PORODICA ŽIVI U OVOM NASELJU?	OBA BLOKA U NASELJIMA IZ VOJVODINE							
	BE EJ	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KOM GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
Više od sto godina.	36%	60%	20%	30%	15%	59%	82%	35%
Između pedeset i sto godina.	33%	23,5%	15%	35%	20%	33%	18%	35%
Između deset i pedeset godina.	25%	11,5%	40%	20%	45%	8%	0%	22%
Manje od deset godina.	5,5%	5%	25%	15%	20%	0%	0%	10%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Eka je naselje koje se ističe po najvećem procentu starosedeoca kog stanovništva koje u naselju živi preko 50 godina (100%), a zatim slede Ba kom Gradište (92%), Novi Sad (83,5%), Tovariševo (70%), Beje (69%), Vrbas (65%), Subotica (35%) i Zrenjanin (35%) (Tabela 47). Najveći procenat stanovnika koji su prisutni u naselju manje od 50 godina zabeležen je u Subotici (65%) i Zrenjaninu (65%), a zatim u Vrbasu (35%), Tovariševu (32%), Beje (30,5%), Novom Sadu (16,5%) i Ba kom Gradištu (8%). Jedino u Eki nema nijedan ispitanik čija porodica u selu živi manje od 50 godina, a u Ba kom Gradištu manje od 10 godina.

**Tabela 48. Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje:
 Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?**

KOLIKO DUGO VAŠA PORODICA ŽIVI U OVOM NASELJU?	URBANISTIČKA DISPOZICIJA BLOKOVA		SVI BLOKOV U NASELJIMA IZ VOJVODINE
	CENTRALNI	PERIFERNI	
Više od sto godina.	47%	37%	42%
Između pedeset i sto godina.	28%	25%	26%
Između deset i pedeset godina.	17%	26,5%	22%
Manje od deset godina.	8%	12%	10%
UKUPNO	100%	100%	100%

Najveći procenat anketiranih građana su starosedeoci (Tabela 48). Porodice 42% ispitanika žive u naselju više od sto godina, porodice 26% anketiranih, žive u svom naselju između 50 i 100 godina, a 22% između 10 i 50 godina. Svega 10% porodica živi u svom naselju manje od 10 godina. Sagledavanjem prisustva starosedeoca kog stanovništva u odnosu na urbanističku dispoziciju blokova uočava se i procenat starosedeoca u centralnim nego u perifernim blokovima. U centralnim blokovima je veoma malo stanovnika koji u naselju žive manje od 10 godina (8%). To je posledica nastanka i razvoja naselja koje se kod većine naselja odvija od centra ka periferiji, pa su u centralnom bloku starosedeoci.

**Tabela 49. Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li volite što živite baš na ovom mestu?**

DA LI VOLITE ŠTO ŽIVITE BAŠ NA OVOM MESTU?	CENTRALNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE EJA	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BAKOM GRADIŠTE	EKA	TOVARIŠEVO
Da.	83%	100%	100%	70%	80%	100%	87%	90%
Ne.	17%	0%	0%	30%	20%	0%	13%	10%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Svi anketirani građani iz centralnih blokova u Novom Sadu, Subotici i Ba kom Gradištu vole što žive u svom bloku, zatim 90% anketiranih iz Tovariševa, 83% iz Eke, 83% iz Be eja, 80% iz Zrenjanina, a najmanje anketiranih, njih 70%, vole što žive baš u centralnom bloku u Vrbasu (Tabela 49). Najveći procenat anketiranih, njih 30%, ne voli što živi u svom centralnom bloku u Vrbasu. Zaključuje se da anketirani stanovnici više vole da žive u starijim nego u novijim blokovima.

**Tabela 50. Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li volite što živite baš na ovom mestu?**

DA LI VOLITE ŠTO ŽIVITE BAŠ NA OVOM MESTU?	PERIFERNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE EJA	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BAKOM GRADIŠTE	EKA	TOVARIŠEVO
Da.	89%	85%	70%	80%	70%	100%	50%	100%
Ne.	11%	15%	30%	20%	30%	0%	50%	0%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Svi anketirani građani iz perifernog bloka u Ba kom Gradištu i Tovariševu vole što žive u svom bloku, zatim njih 89% u Be eju, 85% u Novom Sadu, 80% u Vrbasu, po 70% u Subotici i Zrenjaninu i 50% u Eki vole što baš u tom bloku žive (Tabela 50). Najveći procenat anketiranih, njih 50%, ne vole što žive u perifernom bloku u Eki, a po 30% ne vole što žive u svom perifernom bloku u Subotici i Zrenjaninu, pa u Vrbasu (20%), Novom Sadu (15%) i Be eju (11%). Pri uporednoj analizi odgovora anketiranih građana iz centralnih i perifernih blokova ne može se dati generalno zapaženje kojim bi se istakle razlike između ovih blokova. Međutim, zapaža se da su anketirani stanovnici koji manje vole što žive u svojim blokovima oni koji žive u novijim stambenim blokovima kako u centru tako i na periferiji. Tu spadaju: centralni blok u Be eju (83%) i Vrbasu (70%) i periferni blok u Novom Sadu (80%), Subotici

(70%) i Zrenjaninu (70%). Nasuprot njima, anketirani stanovnici koji žive u starijim centralnim blokovima u Novom Sadu (100%), Subotici (100%), Tovariševu (90%) i Zrenjaninu (80%), kao i u perifernim blokovima u Ba kom Gradištu (100%), Tovariševu (100%) i Vrbasu (80%) vole što žive baš u tim blokovima. Ovakva situacija se može obrazložiti time što su mnogi stanovnici nevoljno napustili svoje domove i došli u nove prostore da nastave život.

**Tabela 51. Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li volite što živite baš na ovom mestu?**

DA LI VOLITE ŠTO ŽIVITE BAŠ NA OVOM MESTU?	OBA BLOKA U NASELJIMA IZ VOJVODINE							
	BE EJA	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KOG GRADIŠTE	E KE	TOVARIŠEVO
Da.	86%	93%	85%	75%	75%	100%	69%	95%
Ne.	14%	7%	15%	25%	25%	0%	31%	5%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Najviše vole što žive u svom bloku anketirani stanovnici Ba kog Gradišta (100%), zatim Tovariševa (95%), Novog Sada (93%), Be eja (86%), Subotice (85%), Vrbasa (75%), Zrenjanina (93%) i E ke (69%) (Tabela 51). Poznavaju i karakteristike pojedina nih naselja može se zaklju iti da stanovnici više vole da žive u starijim nego u mla im naseljima.

**Tabela 52. Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li volite što živite baš na ovom mestu?**

DA LI VOLITE ŠTO ŽIVITE BAŠ NA OVOM MESTU?	URBANISTI KA DISPOZICIJA BLOKOVA		SVI BLOKOVI U NASELJIMA IZ VOJVODINE
	CENTRALNI	PERIFERNI	
Da.	89%	80%	85%
Ne.	11%	20%	15%
UKUPNO	100%	100%	100%

Velika ve ina od svih anketiranih stanovnika je izjavila da voli što živi baš na tom mestu u okviru svog bloka (85%), a samo nekolicina da ne voli (15%) (Tabela 52). Neznatno ve i procenat ispitanika iz centralnih blokova nego iz perifernih blokova je izjavio da voli što živi u tom bloku, što potvr uje prethodne injenice da se više vole starija naselja i blokovi nego mla a naselja i noviji blokovi. Ipak, ima i stanovnika koji nisu zadovoljni što žive baš u bloku u kojem trenutno žive.

**Tabela 53. Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li poznajete svog prvog suseda?**

DA LI POZNAJETE SVOG PRVOG SUSEDA?	CENTRALNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE E J	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
Da.	94%	100%	100%	80%	100%	100%	100%	100%
Ne.	6%	0%	0%	20%	0%	0%	0%	0%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Velika većina anketiranih stanovnika iz centralnih blokova poznaje svog prvog suseda (Tabela 53). Samo 20% anketiranih stanovnika iz centralnog bloka u Vrbasu i 6% u Be eju ne poznaje svog prvog komšiju. To se objašnjava činjenicom da su pojedini anketirani stanovnici iz navedenih blokova došljaci. Takođe, postoji i pretpostavka da su se neki od njih tek doselili.

**Tabela 54. Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li poznajete svog prvog suseda?**

DA LI POZNAJETE SVOG PRVOG SUSEDA?	PERIFERNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE E J	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
Da.	100%	90%	100%	100%	80%	100%	100%	100%
Ne.	0%	10%	0%	0%	20%	0%	0%	0%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Svog prvog suseda poznaje većina anketiranih stanovnika iz perifernih blokova (Tabela 54). Ne poznaje ih 20% iz perifernog bloka u Zrenjaninu i 10% anketiranih u perifernom bloku u Novom Sadu. Ova dva bloka su karakteristična po svojim velikim dimenzijama, većem broju stanovnika, kao i po višeporodničnim stambenim objektima u kojima se često dešavaju doseljenja ili preseljenja, pa se na osnovu toga može shvatiti da neki stanovnici još nisu uspeli da upoznaju svog prvog suseda.

Izrazito velika većina ispitanih građana iz oba bloka u pojedinačno svakom naselju poznaje svog prvog suseda (Tabela 55). Samo mali procenat njih ga ne poznaje i to u Zrenjaninu (10%), Vrbasu (10%), Novom Sadu (5%) i Be eju (3%). U ova dva se da svog prvog komšiju ne poznaju jedino stanovnici urbanih naselja u

kojima se već ljudi sele, za razliku od onih u ruralnim naseljima u kojima se duže živi bez promena i selidbe.

**Tabela 55. Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li poznajete svog prvog suseda?**

DA LI POZNAJETE SVOG PRVOG SUSEDA?	OBA BLOKA U NASELJIMA IZ VOJVODINE							
	BE EJU	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KOM GRADIŠTE	E KI	TOVARIŠEVO
Da.	97%	95%	100%	90%	90%	100%	100%	100%
Ne.	3%	5%	0%	10%	10%	0%	0%	0%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Svog prvog suseda, ipak, u najvećoj meri poznaju i stanovnici centralnih i perifernih blokova, dok ga neznatan procenat anketiranih stanovnika ne poznaje (Tabela 56). Objašnjenje je da su pojedinci koji ne poznaju svog prvog suseda došljaci ili ljudi koji su se upravo doselili.

**Tabela 56. Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li poznajete svog prvog suseda?**

DA LI POZNAJETE SVOG PRVOG SUSEDA?	URBANISTIČKA DISPOZICIJA BLOKOVA		SVI BLOKOVI U NASELJIMA IZ VOJVODINE
	CENTRALNI	PERIFERNI	
Da.	97%	96%	96,5%
Ne.	3%	4%	3,5%
UKUPNO	100%	100%	100%

Sve stanovnike svog bloka u najvećem procentu poznaju anketirani građani centralnog bloka u Novom Sadu i to njih 87%, pa ispitani stanovnici iz centralnog bloka u Ba kom Gradištu (67%), Be eju i E ki (po 50%) (Tabela 57.). Nešto manje ispitanika poznaje sve stanovnike iz svog bloka u centralnim blokovima u Subotici i Zrenjaninu (po 40%), u Tovariševu (30%) i u Vrbasu (20%). Većinu stanovnika svog bloka poznaju anketirani građani iz centralnih blokova u E ki (50%), Be eju (44%), Zrenjaninu (40%), Subotici i Tovariševu (po 30%) i Vrbasu (20%). Nijedan ispitanik iz centralnog bloka u Novom Sadu nije rekao da poznaje većinu. Većina anketiranih stanovnika poznaje druge stanovnike iz svog bloka, a većinu ne znaju anketirani iz Vrbasa i Tovariševa (po 40%), zatim iz Subotice (30%), Zrenjanina (20%), Novog Sada (13%) i Be eja (6%). Nikoga iz svog bloka ne poznaju jedino anketirani građani iz centralnog bloka u Vrbasu (20%). Može se zaključiti da se bolje poznaju stanovnici manjih nego većih blokova, zatim stanovnici starijih nego novijih blokova, kao i stanovnici blokova iz ruralnih u odnosu na one iz urbanih naselja.

**Tabela 57. Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?**

DA LI POZNAJETE DRUGE STANOVNIKE VAŠEG BLOKA?	CENTRALNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE E J	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
Znam ih sve.	50%	87%	40%	20%	40%	67%	50%	30%
Znam ve inu.	44%	0%	30%	20%	40%	33%	50%	30%
Ne znam ve inu.	6%	13%	30%	40%	20%	0%	0%	40%
Ne znam nikoga.	0%	0%	0%	20%	0%	0%	0%	0%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Sve stanovnike svog bloka poznaju anketirani iz perifernog bloka u Ba kom Gradištu (100%) i E ki (100%), zatim u Tovariševu (60%), Vrbasu (50%) i Be eju (44%) (Tabela 58), a ve inu poznaju stanovnici perifernih blokova u Novom Sadu (80%), Be eju (44%), Subotici i Tovariševu (po 40%), zatim u Vrbasu (30%) i Zrenjaninu (10%). Ve inu stanovnika svog bloka ne poznaju anketirani iz perifernog bloka u Zrenjaninu (70%) i Subotici (60%), zatim u Vrbasu (20%), Novom Sadu (15%) i Be eju (11%). Nikoga u svom bloku ne poznaje 20% anketiranih iz perifernog bloka u Zrenjaninu i 5% iz Novog Sada. Zaključuje se da se bolje poznaju ljudi iz perifernih blokova u ruralnim nego u urbanim naseljima.

**Tabela 58. Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?**

DA LI POZNAJETE DRUGE STANOVNIKE VAŠEG BLOKA?	PERIFERNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE E J	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
Znam ih sve.	44%	0%	0%	50%	0%	100%	100%	60%
Znam ve inu.	44%	80%	40%	30%	10%	0%	0%	40%
Ne znam ve inu.	11%	15%	60%	20%	70%	0%	0%	0%
Ne znam nikoga.	0%	5%	0%	0%	20%	0%	0%	0%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Centralni blok u Novom Sadu je najmanje površine, pa je njegovim stanovnicima lakše da se upoznaju. Nasuprot tome, veliki periferni blokovi u Novom Sadu, Subotici ili Zrenjaninu imaju veliki broj stanovnika, pa ih je nemoguće sve upoznati. Neznatan je postotak anketiranih građana koji ne poznaju nikog iz svog bloka. Samo 20% anketiranih iz centralnog bloka u Vrbasu i perifernog u Zrenjaninu (20%), kao i 5% u perifernom bloku u Novom Sadu ne zna nikoga.

Zaključuje se da se građani u centralnim i manjim blokovima bolje poznaju nego u perifernim ili vešim blokovima, kao i da se stanovnici blokova u ruralnim naseljima bolje poznaju nego oni iz blokova u urbanim naseljima.

**Tabela 59. Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?**

DA LI POZNAJETE DRUGE STANOVNIKE VAŠEG BLOKA?	OBA BLOKA U NASELJIMA IZ VOJVODINE							
	BE EJ	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KOG GRADIŠTE	E KE	TOVARIŠEVO
Znam ih sve.	47%	43,5%	20%	35%	20%	83,5%	75%	45%
Znam vešinu.	44%	40%	35%	25%	25%	16,5%	25%	35%
Ne znam vešinu.	8,5%	14%	45%	30%	45%	0%	0%	20%
Ne znam nikoga.	0%	2,5%	0%	10%	10%	0%	0%	0%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Druge stanovnike iz svog bloka najbolje poznaju anketirani građani iz Ba kog Gradišta (83,5%) i E ke (75%), a najslabije ih poznaju anketirani iz Zrenjanina (20%) i Subotice (20%) (Tabela 59). Vešinu znaju anketirani iz Be eja (44%) i Novog Sada (40%), a ne znaju ispitani stanovnici iz Subotice (45%) i Zrenjanina (45%). Nikoga ne poznaju anketirani iz Vrbasa (10%) i Zrenjanina (10%). Uoava se, tako e, da se bolje poznaju stanovnici iz ruralnih naselja nego iz urbanih, kao i stanovnici naselja koja su manje površine od onih koji žive u vešim naseljima. Gledaju i prose ne rezultate odgovora iz centralnih i perifernih blokova uoava se velika sli nost (Tabela 60). Ipak, 77% anketiranih poznaje ili sve ili vešinu drugih stanovnika iz svog bloka.

**Tabela 60. Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?**

DA LI POZNAJETE DRUGE STANOVNIKE VAŠEG BLOKA?	URBANISTI I KA DISPOZICIJA BLOKOVA		SVI BLOKOVI U NASELJIMA IZ VOJVODINE
	CENTRALNI	PERIFERNI	
Znam ih sve.	48%	44%	46%
Znam vešinu.	31%	31%	31%
Ne znam vešinu.	19%	22%	20,5%
Ne znam nikoga.	2%	3%	2,5%
UKUPNO	100%	100%	100%

**Tabela 61. Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li poznajete ljude iz susednog bloka?**

DA LI POZNAJETE LJUDE IZ SUSEDNOG BLOKA?	CENTRALNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE E J	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
Uglavnom da.	78%	73%	60%	40%	40%	100%	83%	60%
Uglavnom ne.	22%	27%	40%	60%	60%	0%	17%	40%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Ljude iz susednog bloka u najvećem procentu poznaju anketirani stanovnici centralnih blokova u Ba kom Gradištu (100%), E ki (83%), Be eju (78%), Novom Sadu (73%), zatim u Subotici i Tovariševu (po 60%), pa u Vrbasu i Zrenjaninu (po 40%) (Tabela 61). Ljude iz susednog bloka ne poznaju najviše anketirani iz Vrbasa i Zrenjanina (po 60%). Primećuje se da ljude iz susednih blokova u većem procentu poznaju anketirani stanovnici iz ruralnih naselja nego iz urbanih, kao i iz starijih nego iz novijih blokova i iz manjih nego iz većih blokova.

**Tabela 62. Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li poznajete ljude iz susednog bloka?**

DA LI POZNAJETE LJUDE IZ SUSEDNOG BLOKA?	PERIFERNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE E J	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
Uglavnom da.	78%	15%	20%	50%	40%	100%	100%	100%
Uglavnom ne.	22%	85%	80%	50%	60%	0%	0%	0%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Svi anketirani građani u perifernim blokovima u Ba kom Gradištu, E ki i Tovariševu (100%) poznaju ljude iz susednog bloka, kao i 78% njih iz Be eja, zatim 50% iz Vrbasa, 40% iz Zrenjanina, a samo 20% iz Subotice i 15% iz Novog Sada (Tabela 62). Može se zaključiti da u većini anketiranih građana iz perifernih blokova, koji su u većini dimenzija, ne poznaje ljude iz tako velikih susednih blokova. Ti blokovi i sami imaju u većini broj stanovnika, pa je teže sve njih poznavati.

**Tabela 63. Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li poznajete ljude iz susednog bloka?**

DA LI POZNAJETE LJUDE IZ SUSEDNOG BLOKA?	OBA BLOKA U NASELJIMA IZ VOJVODINE							
	BE EJ	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
Uglavnom da.	78%	44%	40%	45%	40%	100%	91,5%	80%
Uglavnom ne.	22%	56%	60%	55%	60%	0%	8,5%	20%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Uopšteno govoreći, anketirani stanovnici naselja iz Vojvodine uglavnom poznaju ljude iz susednih blokova (Tabela 63), ali uvek ima i onih koji ih ne poznaju. Izuzetak je Ba ko Gradište, u kojem svi anketirani poznaju uglavnom sve stanovnike iz susednog bloka. Uopšteno je da stanovnici blokova iz ruralnih naselja bolje poznaju susede nego anketirani iz urbanih naselja, kao i da se u manjim urbanim naseljima (Be ej) bolje poznaju nego u velikim (Subotica, Zrenjanin).

**Tabela 64. Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li poznajete ljude iz susednog bloka?**

DA LI POZNAJETE LJUDE IZ SUSEDNOG BLOKA?	URBANISTIČKA DISPOZICIJA BLOKOVA		SVI BLOKOVI U NASELJIMA IZ VOJVODINE
	CENTRALNI	PERIFERNI	
Uglavnom da.	66,75%	62,88%	64,8%
Uglavnom ne.	33,25%	37,12%	35,2%
UKUPNO	100%	100%	100%

Zaključuje se da u velikim anketiranih stanovnika uglavnom poznaje ljude iz susednog bloka, ali i da je taj procenat približno jednak u centralnim i perifernim blokovima (Tabela 64). Iako postoje potpuno različiti stavovi u pojedinim blokovima po pitanju poznavanja stanovnika iz susednog bloka, može se reći da su u proseku odgovori ipak veoma slični.

Anketirani građani iz centralnih blokova se sa svojim susedima najviše druže na ulicama u Eki (100%), Novom Sadu (67%), Subotici i Tovariševu (50%), zatim u dvorištu svog bloka u Be eju (44%), u centru grada u Ba kom Gradištu (67%), u Zrenjaninu (40%), a jednako u dvorištu bloka i u centru grada u Vrbasu (po 30%) (Tabela 65). Anketirani građani iz centralnih blokova u Zrenjaninu, Ba kom Gradištu i Eki se ne druže sa svojim susedima u dvorištu bloka, a u Eki ni u centru.

Zapaženo je da je usled ivi nog na ina gra enja i zatvorenog sistema organizacije pojedinih centralnih blokova (Novi Sad, Subotica, Zrenjanin, Ba ko Gradište, E ka i Tovariševo) onemogu eno druženje suseda unutar blokova, pa se socijalizacija razvija na ulicama ili na nekom drugom mestu.

Tabela 65. Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li se sa susedima družite:

DA LI SE SA SUSEDIMA DRUŽITE:	CENTRALNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE EJ	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
na ulici?	39%	67%	50%	20%	30%	33%	100%	50%
u dvorištu bloka?	44%	13%	10%	30%	0%	0%	0%	10%
u centru naselja?	6%	20%	20%	30%	40%	67%	0%	20%
na nekom drugom mestu?	0%	0%	20%	20%	30%	0%	0%	20%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Blokovi u kojima postoji ure ena unutarblokovska površina pružaju mogućnost okupljanja suseda u zajedni kom dvorištu unutar bloka. Centralni blokovi u ruralnim naseljima koji nemaju nestambene sadržaje nisu privlačni, pa stanovnici odlaze do centralnih sadržaja u blizini. Druženje sa susedima se odvija u centru kada su i sami blokovi smešteni u centralnom području naselja. Za blokove u ruralnim naseljima ulice su glavna mesta socijalizacije. U centralnim blokovima u urbanim naseljima stanovnici odlaze na neka druga mesta radi druženja sa susedima, najverovatnije zato što im je u centru ve sve dobro poznato.

Tabela 66. Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li se sa susedima družite:

DA LI SE SA SUSEDIMA DRUŽITE:	PERIFERNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE EJ	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
Na ulici?	78%	25%	30%	10%	0%	50%	72%	50%
u dvorištu bloka?	22%	60%	60%	0%	50%	0%	28%	0%
u centru naselja?	0%	5%	0%	50%	30%	50%	0%	30%
Na nekom drugom mestu?	0%	10%	10%	40%	20%	0%	0%	20%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

U blokovima na periferiji anketirani stanovnici se najviše druže na ulici u Be eju (78%), E ki (72%), zatim u Ba kom Gradištu i Tovariševu (po 50%) (Tabela 66). Druženje u dvorištu se obavlja u blokovima u Novom Sadu i Subotici (po 60%), kao i u Zrenjaninu (50%), jer postoje osmišljene zajedni ke površine unutar blokova. Sa svojim susedima se anketirani druže i u centru naselja u Ba kom Gradištu i Vrbasu (po 50%). Anketirani iz Zrenjanina se manje druže (30%) sa svojim susedima u centru, jer je on dosta udaljen od njihovog bloka. Ispitanici iz blokova u Tovariševu i Vrbasu se ne druže u dvorištu svog bloka, jer su blokovi zatvoreni.

Zatvoreni periferni blokovi nemaju zajedni ko unutrašnje dvorište, pa se ljudi okupljaju na ulicama. Udaljenost centralnih sadržaja od periferije je glavni razlog zbog kojeg ljudi odlaze u centar naselja da bi se sa susedima družili. U perifernim blokovima iz ruralnih naselja socijalizacija se odvija na ulicama ili u centralnim područjima, za razliku od blokova u urbanim naseljima koja se dešava ili na ulicama ili u unutrašnjim delovima bloka, ako su oni organizovani kao zajedni ki unutarblokovski prostor. ak i ako postoje unutarblokofske površine u nekim blokovima one ne služe za socijalizaciju ako nisu ure ene.

**Tabela 67. Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li se sa susedima družite:**

DA LI SE SA SUSEDIMA DRUŽITE:	OBA BLOKA U NASELJIMA IZ VOJVODINE							
	BE E J	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
na ulici?	44%	46%	40%	15%	15%	41,5%	86%	50%
u dvorištu bloka?	33%	36,5%	35%	15%	25%	0%	14%	5%
u centru naselja?	3%	12,5%	10%	40%	35%	58,5%	0%	25%
na nekom drugom mestu?	0%	5%	15%	30%	25%	0%	0%	20%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Na ulicama se sa svojim susedima najviše druže ispitanici iz E ke (86%), zatim iz Tovariševa (50%), Novog Sada (46%), Be eja (44%) i Subotice (40%) (Tabela 67). U centru naselja se sa svojim susedima druže anketirani stanovnici iz Ba kog Gradišta (58,5%), Vrbasa (40%) i Zrenjanina (35%). U dvorištima blokova, kao i na nekim drugim mestima ljudi se manje druže sa svojim susedima. Druženje ljudi na ulicama, koje je karakteristi no za ruralna naselja, dovodi do zaklju ka da i istraživana urbana naselja iz Vojvodine nude svojim stanovnicima sli ne uslove za socijalizaciju kao i ruralna. Manji postotak ispitanika koji se sa svojim susedima druže u centru naselja govori o tome da uglavnom postoji nedostatak interesantnih centralnih sadržaja, ak i u urbanim naseljima. Ve i postotak ispitanika koji se druže u centru ruralnih naselja svedo i i o tome da su to jedina mesta sa nestambenim sadržajima.

**Tabela 68. Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li se sa susedima družite:**

DA LI SE SA SUSEDIMA DRUŽITE:	URBANISTI KA DISPOZICIJA BLOKOVA		SVI BLOKOVI U NASELJIMA IZ VOJVODINE
	CENTRALNI	PERIFERNI	
na ulici?	36%	39%	37,5%
u dvorištu bloka?	28%	27,5%	27,8%
u centru naselja?	25%	21%	23%
na nekom drugom mestu?	11%	12,5%	11,7%
UKUPNO	100%	100%	100%

Ispitani stanovnici se sa svojim susedima najviše družu na ulici, pa u dvorištima blokova, zatim u centru ili na nekom drugom mestu, bez obzira na urbanističku lokaciju bloka (Tabela 68). Ovo se može obrazložiti karakteristikama blokova koje sprečavaju socijalizaciju (zatvorenost, odsustvo sadržaja, neuređenost unutarblokovskih površina) ili ih podržavaju. U ovom slučaju se velika razlika izmeđ u prosečnih odgovora ispitanika iz centralnih i perifernih blokova.

**Tabela 69. Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?**

DA LI IMATE DOVOLJNO PRIVATNOSTI U SVOM STAMBENOM PROSTORU, STANU, NA PARCELI?	CENTRALNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE EJ	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KOM GRADIŠTE	E KI	TOVARIŠEVU
Da.	22%	100%	90%	60%	20%	100%	100%	100%
Ne.	78%	0%	10%	40%	80%	0%	0%	0%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Svi anketirani stanovnici iz centralnih blokova u Novom Sadu, Ba kom Gradištu, E ki i Tovariševu imaju dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu ili na parceli (Tabela 69). Neznatno manji procenat ispitanika ima privatnost u centralnom bloku u Subotici (90%) i Vrbasu (60%). Privatnost nemaju anketirani stanovnici iz centralnog bloka u Zrenjaninu (80%) i Be eju (78%). Zaključuje se da veća privatnost imaju stanovnici blokova koji su organizovani na stari tradicionalni način, odnosno koji su više zatvoreni. U ovom slučaju se i da veća privatnost postoji kod blokova u ruralnim nego u urbanim naseljima, što se opet može povezati sa zatvorenosti u blokova.

Dovoljno privatnosti imaju ispitanici iz perifernih blokova u Subotici, Vrbasu, Ba kom Gradištu, E ki i Tovariševu (Tabela 70). Privatnost u manjem procentu imaju anketirani građani u perifernim blokovima u Be eju (78%), Novom Sadu (70%) i

Zrenjaninu (60%). Ve u privatnost imaju stanovnici perifernih blokova nego stanovnici centralnih blokova, kao i anketirani koji žive u blokovima zatvorenog tipa i u blokovima koji imaju manje javnih površina u svojoj unutrašnjosti.

Tabela 70. Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?

DA LI IMATE DOVOLJNO PRIVATNOSTI U SVOM STAMBENOM PROSTORU, STANU, NA PARCELI?	PERIFERNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE E J	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
Da.	78%	70%	100%	100%	60%	100%	100%	100%
Ne.	22%	30%	0%	0%	40%	0%	0%	0%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabela 71. Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?

DA LI IMATE DOVOLJNO PRIVATNOSTI U SVOM STAMBENOM PROSTORU, STANU, NA PARCELI?	OBA BLOKA U NASELJIMA IZ VOJVODINE							
	BE E J	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
Da.	50%	85%	95%	80%	40%	100%	100%	100%
Ne.	50%	15%	5%	20%	60%	0%	0%	0%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Svi anketirani stanovnici iz Ba kog Gradišta, E ke i Tovariševa imaju dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu ili na parceli (Tabela 71). Neznatno manji procenat ispitanika ima privatnost u Subotici (95%) i Novom Sadu (85%), kao i u Vrbasu (80%). U Be eju pola stanovnika smatra da nema, a pola da ima privatnosti, dok privatnost nemaju anketirani stanovnici iz Zrenjanina (60%). Zaključuje se da ve u privatnost imaju stanovnici blokova u ruralnim nego u urbanim naseljima. Manju privatnost imaju stanovnici blokova koji su organizovani na nov na in, odnosno koji su više otvoreni. Uo ava se i da je manje privatnosti u blokovima koji imaju više nestambenih sadržaja.

**Tabela 72. Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?**

DA LI IMATE DOVOLJNO PRIVATNOSTI U SVOM STAMBENOM PROSTORU, STANU, NA PARCELI?	URBANISTI KA DISPOZICIJA BLOKOVA		SVI BLOKOVI U NASELJIMA IZ VOJVODINE
	CENTRALNI	PERIFERNI	
Da.	74%	88,5%	81,25%
Ne.	26%	11,5%	18,75%
UKUPNO	100%	100%	100%

Velika većina ispitanih stanovnika svih blokova smatra da ima privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli (81,25%) (Tabela 72). Nešto većina privatnost je uočenija u perifernim blokovima, nego u urbanim. Može se zaključiti da su blokovi naselja u Vojvodini tako organizovana da uglavnom obezbeđuju privatnost svojim stanovnicima.

**Tabela 73. Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li većinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?**

DA LI VEĆINU NAMIRNICA KOJE SU VAM POTREBNE NABAVLJATE U OKVIRU SVOG BLOKA?	CENTRALNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BEČEJ	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BAKOM GRADIŠTE	EČKA	TOVARIŠEVO
Da.	89%	0%	70%	70%	100%	0%	0%	50%
Ne.	11%	100%	30%	30%	0%	100%	100%	50%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Jedino svi anketirani građani centralnog bloka u Zrenjaninu većinu namirnica koje su im potrebne nabavljaju u okviru svog bloka (Tabela 73), jer u njemu ima nestambenih sadržaja. Nešto manji procenat ispitanika nabavlja namirnice u svom, centralnom bloku u Bečeju (89%), zatim u Subotici (70%) i Vrbasu (70%). Polovina anketiranih stanovnika centralnog bloka u Tovariševu nabavlja namirnice u okviru svog bloka, a polovina ne. Svi anketirani iz centralnih blokova u Novom Sadu, Bačkom Gradištu i Ečki ne nabavljaju namirnice u svojim blokovima, jer ih uopšte i nema. Zapaženo je da blokovi su isključivo stambenom namenom, bez obzira na to da li su u urbanim ili u ruralnim naseljima, uslovljavaju da njihovi stanovnici svakodnevno posećuju susedne blokove radi nabavke potrebnih namirnica. Nedostatak centralnih sadržaja u urbanim naseljima je manje prihvatljiv nego u ruralnim, jer stanovnici u seoskim naseljima sami u okviru svojih domaćinstava proizvode osnovne namirnice koje su im potrebne.

**Tabela 74. Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li veštinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?**

DA LI VEŠTINU NAMIRNICA KOJE SU VAM POTREBNE NABAVLJATE U OKVIRU SVOG BLOKA?	PERIFERNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE EJU	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KOM GRADIŠTE	E KE	TOVARIŠEVO
Da.	44%	15%	80%	30%	20%	100%	0%	10%
Ne.	56%	85%	20%	70%	80%	0%	100%	90%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Anketirani građani iz perifernih blokova, sem iz blokova u Subotici i Ba kom Gradištu, to čine van svog bloka (Tabela 74). Periferni blok u Subotici takođe je stambeni, ali u prizemljima višeporodni stambenih zgrada postoje različiti sadržaji neophodni za svakodnevni život stanovnika. Stanovnici perifernog bloka u Ba kom Gradištu u okviru svog doma instavstva proizvode veštinu namirnica koje su im potrebne.

**Tabela 75. Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li veštinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?**

DA LI VEŠTINU NAMIRNICA KOJE SU VAM POTREBNE NABAVLJATE U OKVIRU SVOG BLOKA?	OBA BLOKA U NASELJIMA IZ VOJVODINE							
	BE EJU	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KOM GRADIŠTE	E KE	TOVARIŠEVO
Da.	66,5%	7,5%	75%	50%	60%	50%	0%	30%
Ne.	33,5%	92,5%	25%	50%	40%	50%	100%	70%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Manji broj ispitanih stanovnika nabavlja namirnice u okviru svojih blokova i to u Subotici (75%), Be eju (66,5%) i Zrenjaninu (60%) (Tabela 75). Pola stanovnika nabavlja, a pola ne nabavlja namirnice u svojim blokovima u Vrbasu i Ba kom Gradištu, a veštinu ispitanika ne nabavlja namirnice u okviru svojih blokova u Novom Sadu (92,5%) i Tovariševu (70%). Ispitanici iz E ke uopšte ne nabavljaju namirnice u svojim blokovima, jer im nisu ni potrebne zato što ih sami proizvode u okvirima svojih doma instavstva. Zaključuje se da veštinu i broj istraživanih blokova nema dovoljno neophodnih centralnih sadržaja kojima bi se omogućila redovna nabavka potrebnih namirnica.

**Tabela 76. Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li ve inu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?**

DA LI VE INU NAMIRNICA KOJE SU VAM POTREBNE NABAVLJATE U OKVIRU SVOG BLOKA?	URBANISTI KA DISPOZICIJA BLOKOVA		SVI BLOKOVI U NASELJIMA IZ VOJVODINE
	CENTRALNI	PERIFERNI	
Da.	47,4%	37,4%	42,4%
Ne.	52,6%	62,6%	57,6%
UKUPNO	100%	100%	100%

Ve ina anketiranih stanovnika ne nabavlja potrebne namirnice u okviru svojih blokova (Tabela 76). Manje nestambenih sadržaja je u proseku prisutno i u centralnim i u perifernim blokovima. Uo ava se neznatno više sadržaja u centralnim blokovima nego u perifernim.

**Tabela 77. Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje:
Da li u centar naselja odlazite:**

DA LI U CENTAR NASELJA ODLAZITE:	CENTRALNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE E J	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KO GRADIŠTE	E KA	TOVARIŠEVO
zbog nabavke?	17%	53%	40%	30%	0%	16,5%	100%	30%
posla?	33%	27%	30%	40%	60%	16,5%	0%	50%
druženja?	50%	20%	30%	30%	40%	67%	0%	20%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Anketirani stanovnici iz centralnih blokova u centar naselja odlaze najviše radi nabavke i to njih 100% u E ki, 53% u Novom Sadu, 40% u Subotici, zatim radi posla 60% ispitanika u Zrenjaninu, 50% u Tovariševu i 40% u Vrbasu, a radi druženja 50% anketiranih gra ana u Be eju (Tabela 77). Zaklju uje se da najviše ispitanih stanovnika iz centralnih blokova odlaze u centar radi nabavke, zatim radi posla i, kona no, radi druženja. Iz centralnog bloka E ke niko ne odlazi u centar radi posla ili zbog druženja.

Zbog odsustva nestambenih namena u perifernim blokovima anketirani stanovnici su izjavili da u centar naselja odlaze najviše radi nabavke, njih 72% u E ki, 56% u Be eju i 50% u Tovariševu (Tabela 78). Radi posla anketirani stanovnici perifernih blokova odlaze u centar u Subotici (60%) i Novom Sadu (50%), a radi druženja njih 50% u Vrbasu i isto toliko u Ba kom Gradištu. Iz perifernog bloka Subotice niko ne odlazi u centar radi druženja, jer se ono obavlja unutar bloka. Niko

od ispitanika iz Ba kog Gradišta i E ke ne odlazi u centar radi posla, jer se svi bave poljoprivrednom proizvodnjom u okviru sopstvene parcele ili na obližnjim njivama. Nedostatak centralnih sadržaja u perifernim blokovima uslovljava da njegovi stanovnici svakodnevno poseuju neke druge prostore u naselju.

Tabela 78. Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li u centar naselja odlazite:

DA LI U CENTAR NASELJA ODLAZITE:	PERIFERNI BLOKOVIMA NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE EJA	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KOG GRADIŠTA	E KE	TOVARIŠEVO
zbog nabavke?	56%	35%	40%	10%	40%	50%	72%	50%
posla?	22%	50%	60%	40%	30%	0%	0%	20%
druženja?	22%	15%	0%	50%	30%	50%	28%	30%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabela 79. Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li u centar naselja odlazite:

DA LI U CENTAR NASELJA ODLAZITE:	OBA BLOKA U NASELJIMA IZ VOJVODINE							
	BE EJA	NOVI SAD	SUBOTICA	VRBAS	ZRENJANIN	BA KOG GRADIŠTA	E KE	TOVARIŠEVO
zbog nabavke?	36,5%	44%	40%	20%	20%	33,3%	86%	40%
posla?	27,5%	38,5%	45%	40%	45%	8,2%	0%	35%
druženja?	36%	17,5%	15%	40%	35%	58,5%	14%	25%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Najveći procenat ispitanika iz E ke (86%), Novog Sada (44%), Tovariševa (40%) i Be eja (36,5%) odlazi u centar radi nabavke (Tabela 79). Radi posla u centar odlazi 45% anketiranih iz Zrenjanina, isto toliko iz Subotice, a po 40% anketiranih u Vrbasu odlazi u centar radi posla ili druženja. Najveći procenat ispitanika iz Ba kog Gradišta, njih 58,5%, odlazi u centar radi druženja. Nijedan anketirani stanovnik iz E ke ne odlazi u centar radi posla. Centralni delovi urbanih naselja nude više sadržaja i radnih mesta nego centri ruralnih naselja kod kojih je glavna karakteristika poljoprivredna proizvodnja na pojedinačnim parcelama.

**Tabela 80. Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje:
 Da li u centar naselja odlazite:**

DA LI U CENTAR NASELJA ODLAZITE:	URBANISTIČKA DISPOZICIJA BLOKOVA		SVI BLOKOVI U NASELJIMA IZ VOJVODINE
	CENTRALNI	PERIFERNI	
zbog nabavke?	35,8%	44,1%	40%
posla?	32,1%	27,8%	30%
druženja?	32,1%	28,1%	30%
UKUPNO	100%	100%	100%

Najveći procenat anketiranih je izjavio da u centar naselja odlazi radi nabavke (40%), jer u centralnim područjima ima nestambenih sadržaja (Tabela 80). Veća je potreba za centralnim sadržajima u perifernim nego u centralnim blokovima. Centar predstavlja i koncentraciju radnih mesta, pa stanovnici centralnih blokova, koji se ne bave poljoprivrednom proizvodnjom, odlaze u centar radi posla. Atraktivnost centra ili prisustvo bar nekoliko centralnih sadržaja je glavni razlog zbog kojeg ga stanovnici posećuju i međusobno se u njemu druže.

UPOREDNA ANALIZA I VALORIZACIJA ISTRAŽIVANIH BLOKOVA NASELJA IZ VOJVODINE PREMA NUMERIM I POKAZATELJIMA BLOKOVA

Analizirani blokovi u naseljima iz Vojvodine su upoređeni i prema numerim i pokazateljima (Tabele 81. i 82). Dok su javne površine oko centralnih blokova približno 20% od bruto površina blokova, dotle je ta površina kod perifernih blokova veoma različita i iznosi od 3% (Begej) do 54% (Subotica) od bruto površine bloka. Manji procenat javne površine je posledica postojanja manjih neizgrađenih površina oko bloka ili manjih dimenzija bloka, a veća pokazuje da postoje veće neizgrađene površine (periferni blok u Subotici) ili da je blok veće dimenzije.

Izgrađena površina centralnih blokova je veća nego kod perifernih (Slika 374). Ona se kreće u centralnim blokovima u intervalu od 13% (Eka) do 54% (Zrenjanin), a u perifernim u intervalu od 10% (Novi Sad) do 22% (Novi Sad). Veća izgrađenost je prisutna i u centralnom bloku u Subotici (42%), dok se za sve ostale blokove može reći da su približno slične izgrađenosti. Neizgrađene površine su, suprotno od izgrađenih, u većem procentu prisutne u perifernim blokovima nego u centralnim. Njih u centralnim blokovima ima u intervalu od 46% (Zrenjanin) do 87% (Eka), a u perifernim od 78% (Novi Sad) do 90% (Novi Sad). Na osnovu toga se može zaključiti da su ekološki uslovi sigurno mnogo povoljniji u perifernim blokovima nego u centralnim.

Tabela 81. Numerički pokazatelji za centralne blokove naselja iz Vojvodine

NUMERIČKI POKAZATELJI ZA BLOK	CENTRALNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE E J	NOVI SAD	SUBO- TICA	VRBAS	ZRE- NJANIN	BA KO GRADIŠ.	E KA	TOVARI- ŠEVO
Bruto površ.	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Neto površina	82,76%	83%	73%	75%	69%	72%	82%	79%
Javna	17,24%	17%	27%	25%	31%	28%	18%	21%
Izgrađena	25,86%	26%	42%	19%	54%	18%	13%	22%
Neizgrađena	74%	58%	58%	81%	46%	82%	87%	78%
Saobraćajna	43%	17%	27%	36%	31%	12,7%	4%	35%
Aktivni saob.	38%	17%	19%	24%	31%	12,7%	4%	32,4%
Miruju i saob.	5%	0%	8%	12%	0%	0%	0%	2,6%
Slobodna	12%	17%	15,3%	9%	7,5%	17,7%	7,3%	22%
Zelena	19%	24%	15,3%	36%	7,5%	36,7%	75,5%	21%
Pz (bruto)	26%	42%	42,31%	18,90%	54,33%	18%	13%	21,9%
Ki (bruto)	0,53	0,42	0,65	0,46	1,71	0,18	0,13	0,44
Br. stanovnika	510	283	750	413	750	72	123	188
Gustina stan.	88 st/ha	236 st/ha	288 st/ha	60 st/ha	577 st/ha	18 st/ha	11 st/ha	27 st/ha

Tabela 82. Numerički pokazatelji za periferne blokove naselja iz Vojvodine

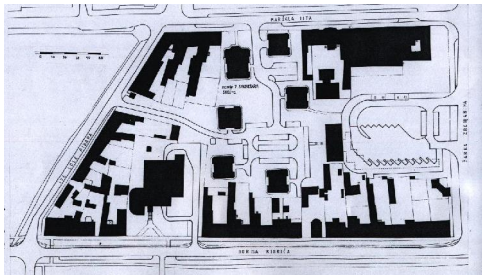
NUMERIČKI POKAZATELJI ZA BLOK	PERIFERNI BLOKOVI NASELJA IZ VOJVODINE							
	BE E J	NOVI SAD	SUBO- TICA	VRBAS	ZRE- NJANIN	BA KO GRADIŠ.	E KA	TOVARI- ŠEVO
Bruto povr.	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Neto površina	97%	90%	46%	81%	63%	84%	78%	76,2%
Javna	3%	10%	54%	19%	37%	16%	22%	23,8%
Izgrađena	17%	22%	10%	15%	18%	15%	12,5%	15,2%
Neizgrađena	83%	78%	90%	85%	82%	85%	87,5%	84,8%
Saobraćajna	27%	24%	19%	9%	34%	5,45%	3,4%	9,4%
Aktivni saob.	24%	17,1%	6%	9%	30%	5,45%	3,4%	8,3%
Miruju i saob.	3%	7,3%	13%	0%	4%	0%	0%	1,1%
Slobodna	6%	17%	2%	1%	8%	0,6%	2,3%	2,2%
Zelena	50%	37%	69%	75%	40%	79%	94%	73,2%
Pz (bruto)	17%	22%	10%	14,89%	18,52%	15%	12,46%	15,19%
Ki (bruto)	0,5	1,6	0,54	0,16	0,91	0,15	0,12	0,21
Br. stanovnika	500	2.660	1.005	245	1.373	147	96	61
Gustina stan.	167 st/ha	649 st/ha	209 st/ha	30 st/ha	363 st/ha	17 st/ha	15 st/ha	17 st/ha

Najveći procenat neizgrađenih površina u centralnim blokovima zauzima saobraćajna površina (43% u Be eju, 35% u Tovariševu, 31% u Zrenjaninu i 27% u Subotici), a zatim zelena (75,5% u E ki, 36,7% u Ba kom Gradištu i 24,5% u Novom Sadu). U Vrbasu u istom procentu (36%) ima i saobraćajnih i zelenih površina. Najveći procenat neizgrađenih površina u svim perifernim blokovima zauzima zelena površina (94% u E ki, 75% u Ba kom Gradištu i Vrbasu, 73,2% u Tovariševu, 69% u Subotici, 50% u Be eju, 40% u Zrenjaninu, 37% u Novom Sadu). Može se zaključiti da centralnim blokovima dominiraju saobraćajne površine, a perifernim zelene. Slobodne površine zauzimaju manji procenat bruto površine u svim blokovima. Posebno se primećuje odsustvo slobodnih površina u perifernim blokovima, naročito u Ba kom Gradištu (0,6%), Vrbasu (1%), Subotici (2%), Tovariševu (2,2%) i E ki

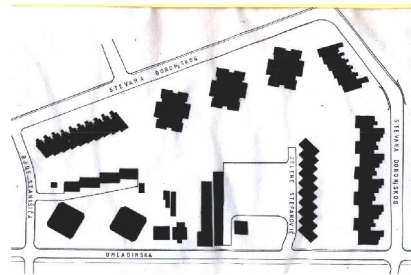
(2,3%). Blokovi u Ba kom Gradištu, Vrbasu, Tovariševu i E ki su organizovani kao skup poljoprivrednih parcela, pa im slobodne površine i ne trebaju, ali unutrašnje dvorište perifernog bloka u Subotici je mesto okupljanja ljudi, pa su slobodne površine neophodne. Najveći i procenat površina namenjenih za parkiranje je prisutan u perifernom bloku u Subotici (13%) i u centralnom bloku u Vrbasu (12%). Postoje blokovi u kojima uopšte nema površina za miruju i saobraćaj (centralni blokovi u Novom Sadu, Zrenjaninu, Ba kom Gradištu i E ki, kao i periferni blokovi u Vrbasu, Ba kom Gradištu i E ki). Može se zapaziti da oko svih starijih blokova nema predviđenog parkiranja, a da oko novijih i transformisanih centralnih blokova ono postoji. Tako parkinga ima u centralnim blokovima u Be eju (5%), Subotici (8%) i Tovariševu (2,6%), kao i u perifernim blokovima u Novom Sadu (7,3%), Zrenjaninu (4%), Be eju (3%) i Tovariševu (1,1%). Problem parkiranja je više izražen u centralnim blokovima nego u perifernim.

Procenat zauzetosti bloka je veći i kod centralnih nego kod perifernih blokova. (Slika 372). On se za centralne blokove kreće u intervalu od 13% (E ka) do 54,33% (Zrenjanin) (Tabela 81), a za periferne blokove u intervalu od 10% (Subotica) do 22% (Novi Sad) (Tabela 82). Veći i procenat zauzetosti se primećuje, osim u centralnom bloku u Zrenjaninu, još i u centralnim blokovima u Subotici (42,31%) i Novom Sadu (42%). Prosečna veličina procenta zauzetosti za centralne blokove je 30%, a za periferne 16%. Koeficijent izgrađenosti je veći i kod centralnih blokova nego kod perifernih. On se u centralnim blokovima kreće u intervalu od 0,13 (E ka) do 1,71 (Zrenjanin) (Tabela 81). Prosečna veličina koeficijenta izgrađenosti za centralne blokove je 0,57. U perifernim blokovima koeficijent izgrađenosti se kreće u intervalu od 0,12 (E ka) do 1,6% (Novi Sad) (Tabela 82). Prosečna vrednost ovog koeficijenta za periferne blokove iznosi 0,52. Može se zaključiti da je iskorišćenost veći u blokova slika, a da su ekstremne vrednosti prisutne u blokovima sa visokim građevinama, kao što su centralni blok u Zrenjaninu ili periferni blok u Novom Sadu.

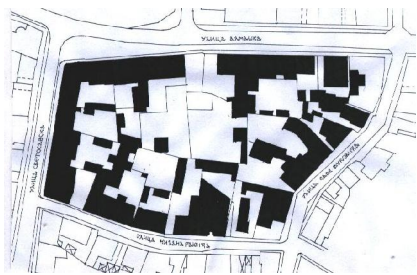
Broj stanovnika u centralnim blokovima je manji nego u perifernim. Ipak je najveći broj stanovnika zabeležen u perifernom bloku u Novom Sadu (2.660). Više stanovnika imaju još i centralni blokovi u Zrenjaninu i Subotici (750), kao i u Be eju (510), ali i u perifernim blokovima u Zrenjaninu (1.373), Subotici (1.005) i Be eju (500). Najmanje stanovnika u okviru centralnih blokova ima blok u Ba kom Gradištu (72), a u okviru perifernih blokova u Tovariševu (61). Broj stanovnika je manji u blokovima u ruralnom naselju, a izrazito veliki u novoformiranim perifernim blokovima sa višeporodničnim zgradama. Gustina stanovanja je veoma različita, a kreće se za centralne blokove u intervalu od 11 st/ha (E ka) do 577 st/ha (Zrenjanin), a u perifernim blokovima u intervalu od 15 st/ha (E ka) do 649 st/ha (Novi Sad). Velike razlike u gustini stanovanja posledica su različitih morfoloških karakteristika blokova, naročito onih na periferiji. Novoformirani periferni blokovi sa višeporodničnim zgradama imaju veći broj stanovnika i veći u gustinu stanovanja, kao npr. periferni blok u Zrenjaninu (363 st/ha) ili Subotici (209 st/ha), dok periferni blokovi u ruralnim naseljima imaju veoma malo stanovnika i manju gustinu stanovanja, kao npr. Tovariševo (17 st/ha).

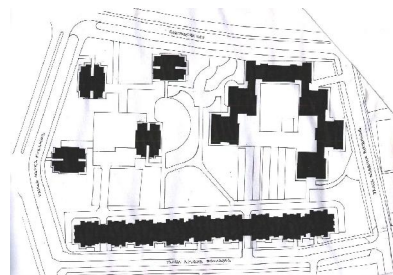
Centralni blok u Beogradu (Pz = 26%)

Periferni blok u Beogradu (Pz = 17%)

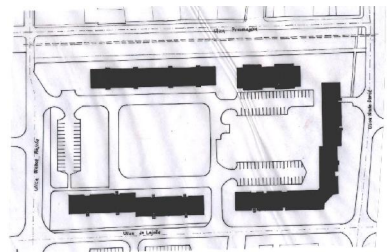
Centralni blok u Novom Sadu (Pz = 42%)

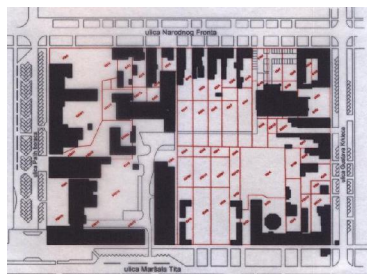
Periferni blok u Novom Sadu (Pz = 22%)

Centralni blok u Subotici (Pz = 42,31%)

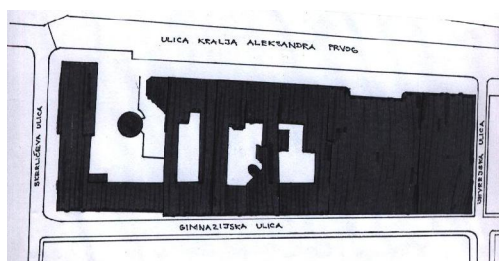
Periferni blok u Subotici (Pz = 10%)

Centralni blok u Vrbasu (Pz = 18,9%)

Periferni blok u Vrbasu (Pz = 14,89%)

Centralni blok u Zrenjaninu (Pz = 54,33%)

Periferni blok u Zrenjaninu (Pz = 18,52%)

Slika 372. Upporedna analiza blokova urbanih naselja iz Vojvodine prema izgrađenosti

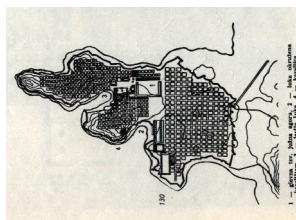
5. ZAVRŠNE NAPOMENE I ZAKLJUČCI

5.1. UOČENJE SličNOSTI PRI ISTRAŽIVANJIMA NASELJA I BLOKOVA

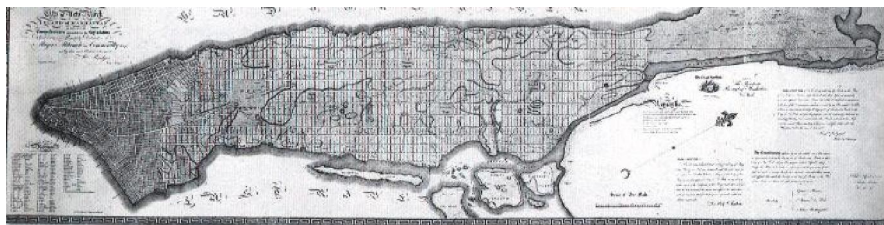
"Naučnik radnik je dužan ovladati sposobnošću da asociira činjenice, pojave u vezi sa njegovom temom koje na prvi pogled nemaju veze s njom; pri pažljivijem razmatranju one se pokažu veoma važnim i korisnim za tu temu."¹¹¹ Pri istraživanju naselja i njihovih blokova konstatovano je mnogo sličnosti između različitih prostornih celina, naselja, blokova, objekata ili detalja. Korišćeni aspekti urbanističkog istraživanja primenjivi su i na sasvim drugačijim elementima, kao što su enterijeri, predmeti, skulpture i slike. Izdavanjem nekoliko interesantnih primera sličnosti potvrđuje se činjenica o sveopštoj povezanosti stvari i njihovoj međusobnosti. Sličnost pojava iz različitih istorijskih epoha ukazuje na konstantnost postojanja određenih pravila i vrednosti. Na osnovu sličnosti se, takođe, omogućava bolje uočenje, razumevanje i rešavanje problema elementa putem analogije, odnosno, pomoću sagledavanja sličnog problema kod drugih elemenata.

Sličnost urbane strukture i načina organizacije naselja

Velika sličnost u strukturi naselja se može uočiti na šematski organizovanim osnovama gradova Mileta i Njujorka (Slika 373). Pravougaoni blok je kod oba naselja modul pomoću kojeg je formirana struktura naselja i izvršena prostorna organizacija, bez obzira na različenost obale poluostrva na kojima se naselja nalaze. Šematizam blokova je jedan od opšte prihvaćenih principa uređenja naselja od antičkog doba do savremenog. On je oduvek primenjivan sa ciljem da se formiraju takvi prostori u kojima se ljudi lako kretaju i snalaziti se. Prema tome, u svim delovima naselja u kojima je došlo do poremećaja funkcionisanja najbolje je primeniti jednostavan ortogonalni sistem ulica i pravilnih blokova.

Milet, Grčka

Manhattan, poslovni deo Njujorka, SAD

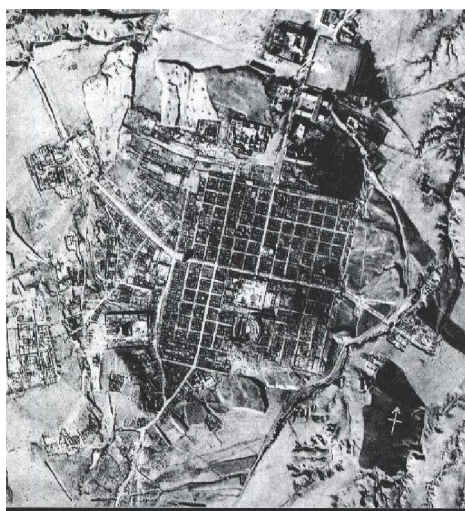
Slika 373. Sličnost urbane strukture i načina organizacije naselja

Sličnost blokova naselja

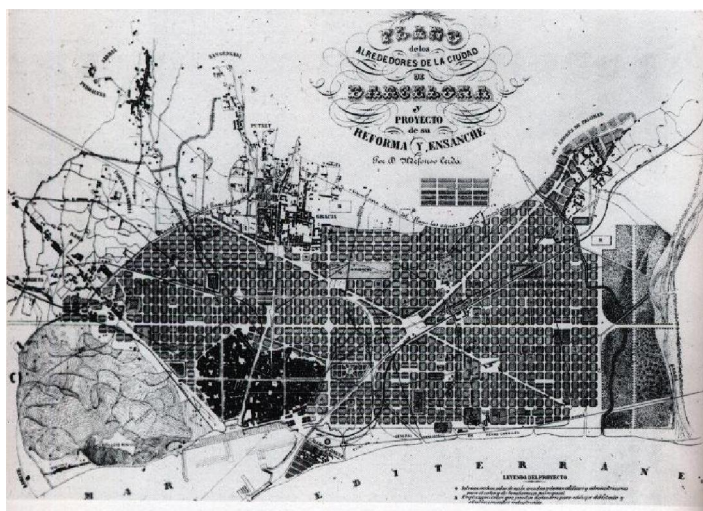
Kvadratni blok kao modul pri formiranju naselja korišćen je u Timgadu, gradu iz rimskog perioda, ali i kasnije, u jednom delu Barselone, rađenom prema planu Ildefonsa Serde (Slika 374). Blok je u Timgadu uslovljen i veličinom i oblikom grada

¹¹¹ D. Tošković, *Uvod u prostorno i urbanističko planiranje*, str. 135.

ime je uspostavljen specifičan međusoban odnos elemenata različitih prostornih nivoa. Kao i u prethodna dva primera i u Timgadu je obezbeđeno besprekorno funkcionisanje prostora. Međutim, sa povećanjem površine naselja ortogonalnost i šematizam počinju da smanjuju efikasnost kretanja. Zbog toga su u Barseloni uvedena dva velika bulevara po dijagonali ortogonalne mreže ulica – ime je skraćeno put od jednog do drugog kraja grada. Zasecanjem uglova blokova omogućeno je stvaranje proširenja, trgova i zelenih površina, a samim tim i boljih ekoloških uslova, jer je vremenom došlo do povećanja izgrađenosti blokova i smanjenja njihovih unutrašnjih dvorišta. Na ova dva primera se uočava uloga bloka u organizaciji funkcionalnih procesa, ali i u obezbeđenju adekvatnih ekoloških uslova.

Timgad, Alžir, severna Afrika

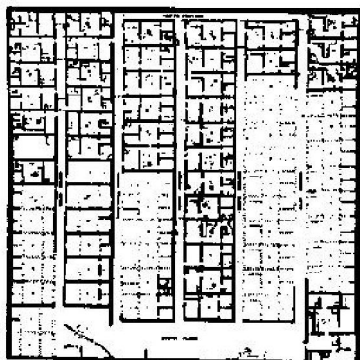

Plan Barselone, Španija

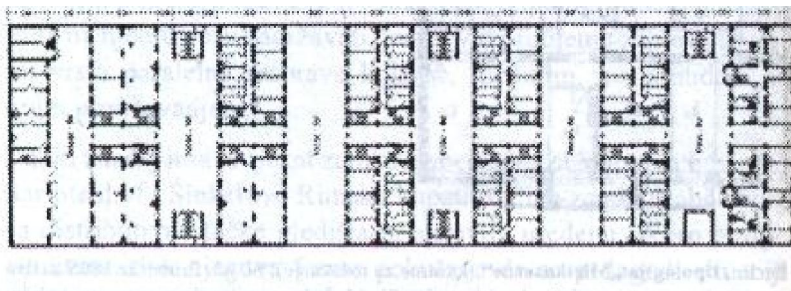
Slika 374. Slika nastanka blokova naselja

Slika nastanka namene i organizacije naselja

Radni kamp naselja koja su se osnivala radi smeštaja radnika, graditelja egipatskih gradova, za vreme njihove gradnje, veoma su slična nemačkim vrtnim gradovima podizanim za iznajmljivanje radnicima zaposlenim u industriji (Slika 375). Osim po nameni ova naselja su slična i po organizaciji prostora. Postoje zidine koje odvajaju naselja od okolnog prostora, u njima jedan ulaz, a unutar njih pravougaoni blokovi sa inženjerski od nekoliko manjih stambenih jedinica. Postoje ulice kojima se pristupa do blokova, a ima i zajedničkih površina. Dok je u radni kamp naselju u Egiptu postojao samo jedan trg, a 6 ulica, dotle je u radni kamp naselju u Berlinu bilo 6 dvorišta, a 1 ulica. U početku su objekti bili prizemni, a kasnije su podizani i spratni. Mnogobrojne male stambene površine oduvek su bile model za rešavanje stambenog pitanja velikog broja siromašnijeg stanovništva. Iako ne pruža nikakve dodatne uslove sem stanovanja, ovaj model je i danas prisutan u skoro svim vrtnim naseljima. Bilo bi poželjno da projektanti i graditelji budu svesni da svaki prostor u kojem ljudi duže vremena borave ostavlja trajne posledice na njihovu ličnu svest.

Radni ko naselje
iz 1350. p. n. e., Egipt

Kasarne za iznajmljivanje iz XIX veka,
Berlin, Nemačka

Slika 375. Slika namene i organizacije naselja

Slika namene i organizacije naselja

Visoki tornjevi koji dominiraju okolnim predelom i name u se kao reperi i elemente prepoznavanja bili su prisutni u San Gimignanou jednako kao i danas u poslovnom delu Njujorka (Slika 376). Može se reći da se nepoštedna borba za dominacijom i isticanjem neprekidno odvija i to na isti način kao što se dešavalo i nekada. Borba za preimu stvo, koja se vodila između porodica u srednjovekovnim naseljima, kao i želja da se istakne porodično bogatstvo, uslovile su pojavu visokih odbrambenih kula. Ekonomske zakonitosti u savremenim gradovima uslovile su pojavu oblakodera. Slika namene ovih repera je i u njihovom uništavanju. Od nekadašnjih 70 tornjeva u San Gimignanou danas je sačuvano svega 13. Dva najveća oblakodera, simbola Njujorka, danas više nema, jer su srušeni 2001. godine. To samo potvrđuje činjenicu da svi elementi koji se ističu u odnosu na svoju okolinu privlače pažnju, a u zavisnosti od cilja njihovog postojanja mogu nekome i da zasmetaju. Zato je veoma važno koji je motiv podizanja dominantnih građevina, reperi i simbola naselja.

San Gimignano, Italija

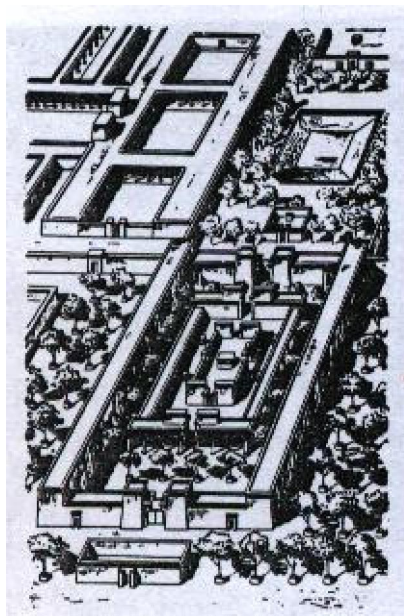

Manhattan u Njujorku, SAD

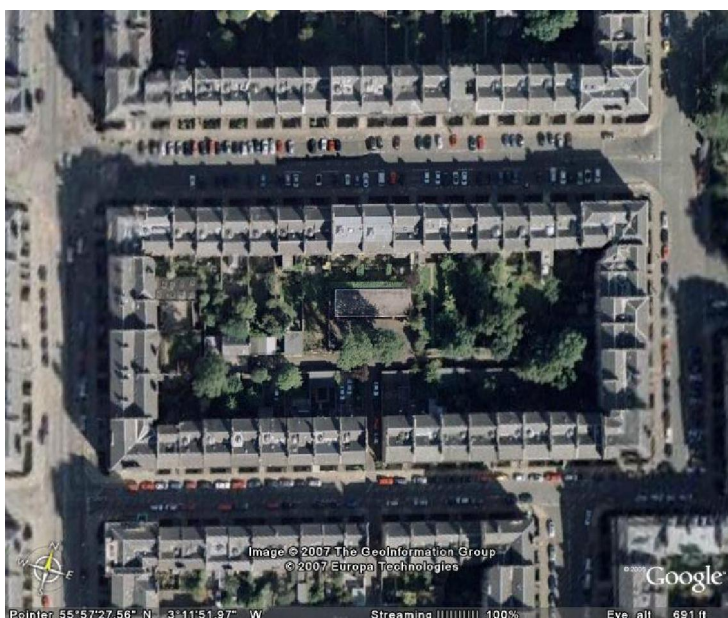
Slika 376. Slika namene i organizacije naselja

Sli nost objekta i bloka

Pojedini objekti po svojoj nameni, morfološkim karakteristikama i načinu organizacije mogu da imaju velike sličnosti sa blokovima. Tako se, na primer, mogu uporediti atrijumske kuće bogatih stanovnika iz Ahetatona u Egiptu i stambeni blokovi u Roterdamu (Slika 379). Jedna od najuočljivijih sličnosti je unutrašnje dvorište sa zelenilom koje je odvojeno od okolnog javnog prostora i predstavlja mesto mira, spokoja i opšte bezbednosti.

Palata iz Ahhetatona u Egiptu

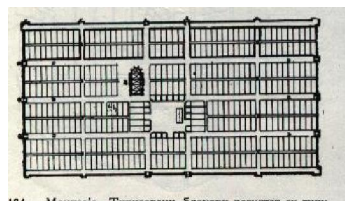

Stambeni blok, Roterdam, Holandija

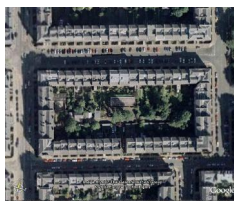
Slika 379. Sličnost objekta i bloka

Sličnost naselja, bloka, kuće i predmeta

Velika sličnost postoji između naselja, bloka, objekta i predmeta (Slika 380). Kada se uporede planski naselje pravougaonog oblika, ograničenog visokim zidinama (Mompazje), blok sa ivičnim naizmjeničnim građenjem (blok u Roterdamu), kuća atrijumskog tipa (palata Farnese u Rimu) i predmet (kameni kovčeg), prema strukturi i identitetu, tada se dolazi do zaključka da postoje velike sličnosti između njih i samo neznatan broj razlika (Tabela 83).

Mompazje, Francuska

Blok, Roterdam

Palata Farnese, Rim

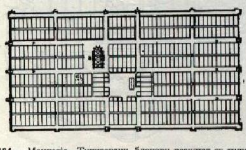

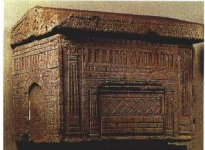

Kovčeg

Slika 380. Sličnost naselja, bloka, objekta i predmeta

Plansko srednjovekovno naselje Mompazje u Francuskoj, palata Farnese u Rimu iz renesansnog doba, savremeni stambeni blok u Roterdamu i stara kamena škrinja upoređeni su prema osnovnim podacima, strukturi i identitetu (Tabela 83). Sličnost navedenih elemenata se primećuje u sledećim aspektima:

Tabela 83. Uporedna analiza naselja, bloka, kuće i predmeta

ELEMENTI	NASELJE	BLOK	OBJEKAT	PREDMET
PRIKAZ ELEMENATA				
ASPEKTI poređenja	OSNOVNI PODACI			
Odrednice	plansko naselje	izgradnja	atrijumska palata	kameni sanduk
Način nastanka	nizanjem blokova	nizanjem građevina po obodu bloka	nizanjem prostorija oko jednog dvorišta	sklapanjem više strana u vrst sklop
ASPEKTI poređenja	KARAKTERISTIKE STRUKTURE			
Oblik u osnovi	pravougaonik	pravougaonik	pravougaonik	pravougaonik
Volumen	ošupljeni kvadar	ošupljeni kvadar	ošupljeni kvadar	ošupljeni kvadar
Širina	2.500 m	250 m	25 m	0,25 m
Dužina	5.000 m	500 m	50 m	0,50 m
Visina	12 m	12 m	12 m	0,20 m
Proporc. (š:d)	1:2	1:2	1:2	1:2
ASPEKTI poređenja	KARAKTERISTIKE IDENTITETA			
Funkcija	život veće zajednice	život manje zajed.	život jedne porodice	spremište blaga
Materijal	opeka, drvo, crep	opeka, drvo, crep	kamen, drvo, crep	kamen
Spoljašnji izgled	reprezentativan	reprezentativan	reprezentativan	reprezentativan
Unutrašnji izgled	reprezentativan	uglavnom skromniji	reprezentativan	reprezentativan
Odvaja se od	prirode	javnog prostora	javnog prostora	spoljašnjosti
Element izolacije	zid	fasade objekata	fasada objekta	dno, strane, poklopac
Natkrivanje	nema ga	postoji mogućnost	postoji mogućnost	ima poklopac
Način sagledavanja	kretanjem kroz naselje, iz vazduha	kretanjem oko bloka, iz dvorišta i vazduha	kretanjem oko kuće, iz dvorišta, vazduha	kretanjem oko kovega, iz vazduha
Ko upravlja	jedan ovek, vladar	manja zajednica	jedan ovek, vlasnik	jedan ovek, vlasnik
Značenje	moć i bogatstvo	moć i bogatstvo	moć i bogatstvo	moć i bogatstvo

- načinu nastanka (svi elementi su formirani nizanjem manjih elemenata),
- obliku u osnovi (svi su pravougaone osnove),
- volumenu (svi su ošupljeni kvadar),
- proporcijским odnosima širine i dužine (svi su isti i iznose 1:2),
- visinama (12 m, sem kovega koji je 0,20 m),
- funkciji (svi imaju stambenu funkciju, sem kovega koji je spremište),

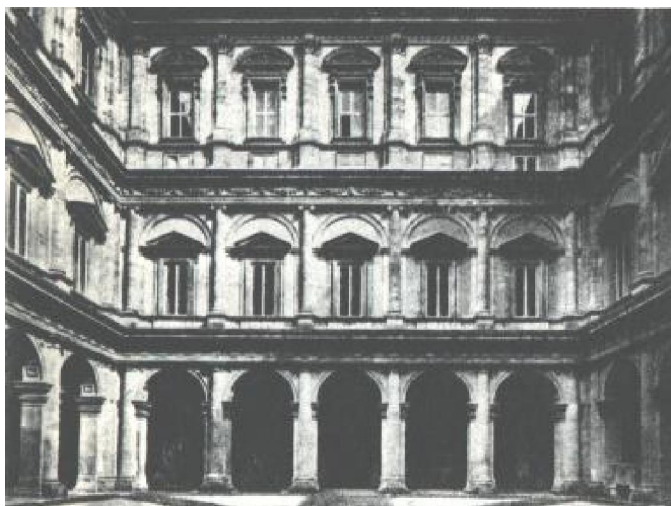
- materijalu (svi su ili mogu da budu od istih materijala),
- reprezentativnosti spoljašnjeg i unutrašnjeg izgleda (isti su ili mogu da budu),
- odvajanju od javnosti (sem naselja koje se odvaja od prirode i korena koji se odvaja od spoljašnjosti),
- načinu sagledavanja (kretanjem oko elemenata i iz vazduha),
- upravljanju (upravlja jedan čovek ili zajednica) i
- značenju (svi su odraz moći i bogatstva svojih vlasnika).

Razlike su primetne u sledećim aspektima:

- načinu nastanka (nižu se različit elementi: blokovi, objekti, prostorije, stranice),
- dimenzijama (10 puta su veće ili manje od ostalih elemenata),
- elementima izolacije (zidovi, fasade i stranice) i
- natkrivanju (naselje, blok i objekat nisu natkriveni, ali bi mogli da budu).

Sličnost eksterijera i enterijera

Dvorište renesansne palate Farnese u Rimu može po svojoj morfologiji da se uporedi sa holom banke u Beogradu (Slika 381). Obe površine su zatvorene delovima objekta, a omogućavaju da veći broj ljudi bude prisutan u njima. Komunikacija sa ljudima iz samog objekta se dešava na spojnoj površini, ispod arkada u palati, odnosno preko šaltera u banci. Postoji mogućnost potpunog ili delimičnog odvajanja i spajanja unutrašnjih i spoljašnjih površina preko kapija i vrata.

Unutrašnje dvorište atrijumske palate Farnese u Rimu

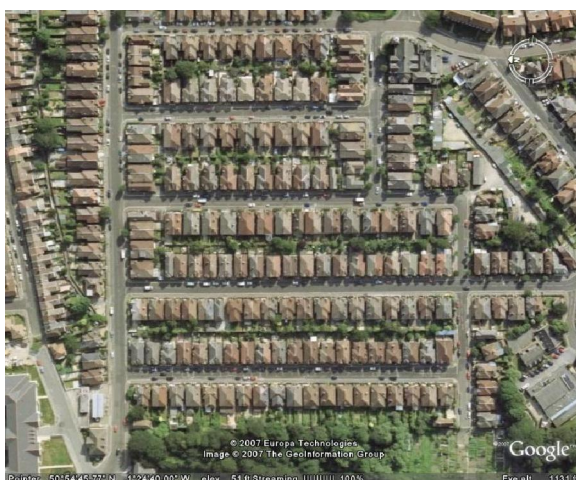

Šalter sala u jednoj beogradskoj banci

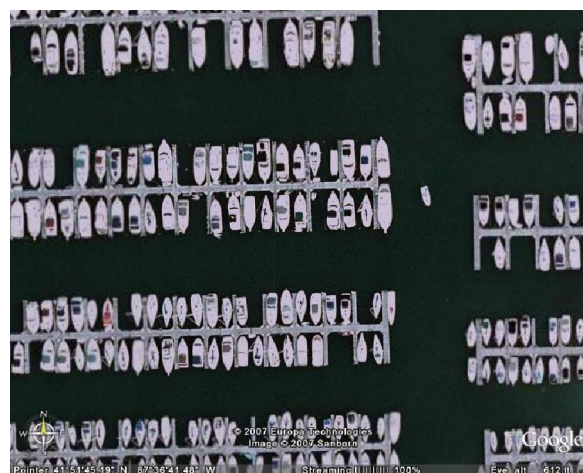
Slika 381. Sličnost eksterijera i enterijera

Sli nost prostorne organizacije

Blokovi mogu imati sličnu prostornu organizaciju kao i neke druge površine, pri čemu je osnovni cilj te organizacije red i funkcionalnost. Zato se mogu uočiti velike sličnosti između delova naselja izdvojenih na jednake blokove i površina koje su uređene kao parkirališta, marine, groblja ili pijace. Veliki broj manjih jedinica su poređane po određenom redu, zatim su grupisane u manje i veće potceline koje formiraju zajedničke velike celine (Slika 382).

Stambeni blokovi

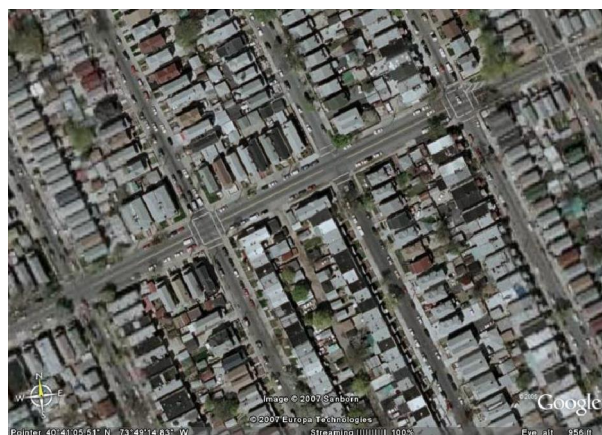
Marina

Slika 382. Sličnost prostorne organizacije

Pijaca u Kota Baharu u Maleziji je primer efikasne organizacije površine na kojoj se izlaže roba za prodaju. Primećuje se ortogonalna šema staza za kretanje i blokovska organizacija robe. Širina staza za kretanje je tek tolika da se mogu mimoći i dva vozila kako bi se površina što racionalnije koristila. Širina površine sa robom je tolika da se roba može prići i uzeti sa gomile. Dužina je 3 puta veća od širine kako bi

Pijaca u Kota Baharu, Malezija

Stambeni blokovi

Slika 383. Sličnost prostorne organizacije

se što bolje iskoristila površina za izlaganje, a omogućilo nesmetano kretanje i u drugom, poprečnom pravcu. Ovakva organizacija prostora pokazuje ulogu bloka pri funkcionisanju prodaje robe na pijaci. Organizacija prostora naselja je zasnovana na istom tom principu. Naselje je izdvojeno na blokove, a putanjama oko blokova se pristupa do svakog objekta u bloku (Slika 383).

Sličnost prema izgrađenosti

Jevrejsko groblje u Pragu iz XIII veka je specifično po velikoj gustini grobova i nadgrobnih ploha. U nedostatku površine sahranjivanje se vršilo u slojevima, čak na nekim mestima i u 12 nivoa. Usled toga su nastajala manja uzvišenja. Slično tome je velika izgrađenost blokova visokim objektima i velika gustina blokova u Njujorku osnovna karakteristika centralnog područja Menhetna (Slika 384).

Spomenici na jevrejskom groblju u Pragu,
Češka Republika

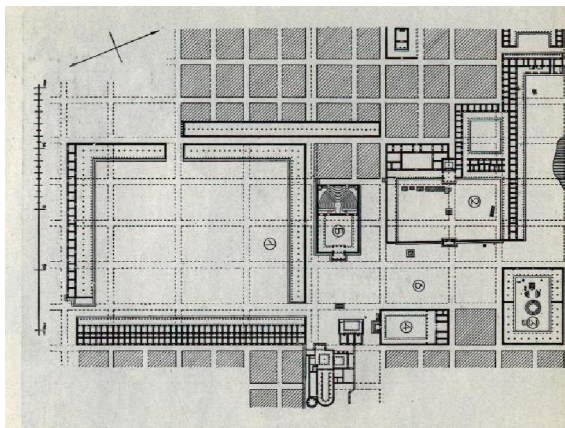

Blokovi u Njujorku, SAD

Slika 384. Sličnost prema izgrađenosti

Sličnost na način formiranja objekata

Blokovi kao modul organizacije prostora, kako pri formiranju trgova, tako i pri građenju objekata bio je primenljiv u antičkim naseljima, ali i danas pri rekonstrukcijama (Slika 385). Velike agora u Miletu zavisile su od broja blokova kojima je gradnja na njihovim mestima izostala. Dimenzije građevina su, takođe bile uslovljene dimenzijama blokova. Taj princip se i danas primenjuje, što se može sagledati na primeru rekonstrukcije blokova u centru San Diega. Pri rekonstrukciji je šest manjih blokova objedinjeno da bi se formirao objekat Horhe tržnog centra. Oblik i veličina ove nove građevine je uslovljena oblikom i veličinom blokova.

Agora u Miletu, Grčka

Horhe tržišni centar u San Dijegu, Kalifornija

Slika 385. Slika koja prikazuje formiranje objekata

Slika koja prikazuje organizaciju površina

Organizacija površine svoda u Sikstinskoj kapele veoma je slična parcelaciji jednog bloka (Slika 388). Mikelanđelo Buonaroti je u periodu od 1508. do 1512. godine oslikao svod kapele prikazujući i najvažnije događaje iz Starog zaveta. Površinu svoda je izdelio na manje površine i u okviru njih oslikavao najvažnije delove. U svakom segmentu prikazan je po jedan značajan događaj ili ličnost iz Starog zaveta. U središnjem delu prikazano je stvaranje sveta, a oko njega su oslikani proroci i razne biblijske priče. Najčešće se pojavljuju ljudske figure u pokretu. Površina bloka je parcelacijom podeljena na manje površine. Svaka parcela ima svog vlasnika i u njoj se na specifičan način organizuje život njenih žitelja. Svaka porodica ima svoje delatnosti, obaveze i na određeni način provodi svoje slobodno vreme. Opšta raznolikost života objedinjena je u okviru bloka koji čini susedstvo, zajednicu okupljenu na jednom mestu i povezanu zajedničkim interesom.

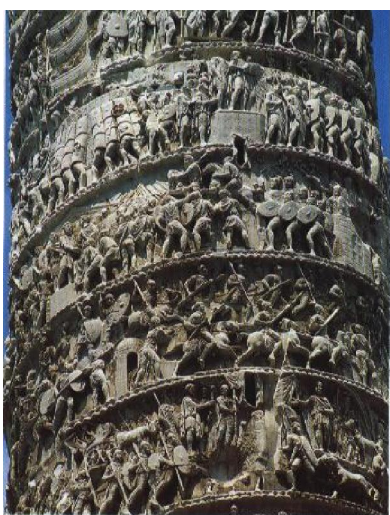
Freska Mikelanđela Buonarotija na svodu
Sikstinske kapele u Rimu, Italija

Parcelacija stambenog bloka

Slika 386. Slika koja prikazuje organizaciju površina

Trajanov stub u Rimu je specifična građevina koja se isticala u odnosu na okolinu svojom visinom od 30 m. Predstavlja "remek-delo vajarstva i političke propagande".¹¹² Na površini stuba je u neprekinutom nizu razvijen, spiralno organizovan u 22 nivoa, reljefni zapis posvećen Trajanovim ratničkim uspjesima i vojsci. Slično tome se i savremena građevina Frenka Lojda Rajta, Gugenhajmov muzej, svojom neobičnom formom izdvaja iz svoje okoline. Objekat je građen od 1956. godine do 1959. godine, a organizovan je u vidu dugačke spiralne rampe koja se podiže oko kružnog dvorišta (Slika 387). Na zidovima se u kontinuitetu prezentuju dela moderne umetnosti.

Trajanov stub u Rimu, Italija

Gugenhajmov muzej u Njujorku, SAD

Slika 387. Sličnost organizacije površina

Sličnost građevina

Jednoporodične kuće tipa domus bile su veoma slično organizovane kao i današnje atrijumske kuće. Sličnost postoji i u tome da se u dvorištu nalazi rezervoar sa kišnicom (Slika 388).

Domus u Rimu, Italija

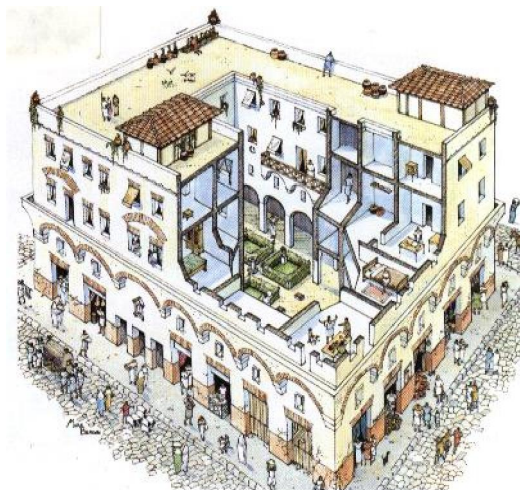

Atrijumska kuća u Alhambri, Španija

Slika 388. Sličnost jednoporodičnih kuća

¹¹² M. Prete i A. Coris, *Istorija umetnosti*, str. 77.

Višeporodne stambene zgrade iz rimskog perioda, insule, imaju istu organizaciju kao i današnje blokovski organizovane stambene zgrade (Slika 389).

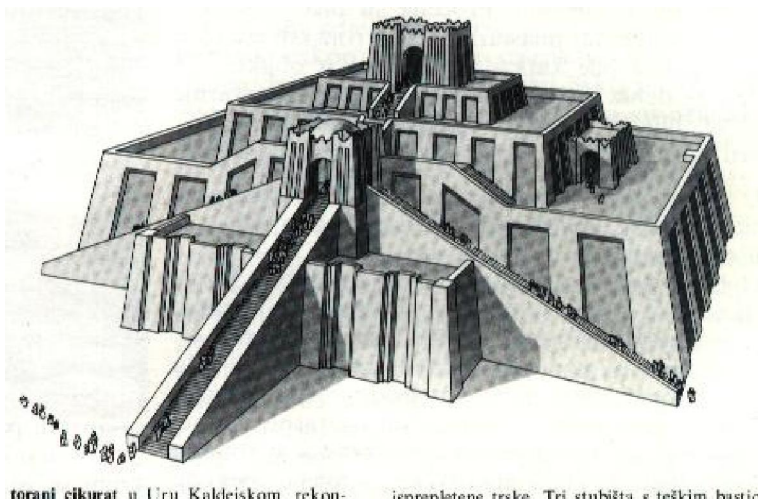
Insula u Rimu, Republika Italija

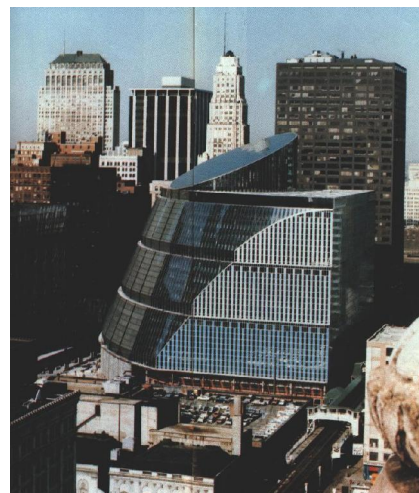
Višeporodne stambene zgrade u Beogradu,
Republika Srbija

Slika 389. Slika koja prikazuje sličnost između višeporodnih zgrada iz rimskog perioda i današnjih blokovski organizovanih stambenih zgrada.

Organizacija volumena nekadašnjeg hrama u Uru na tri nivoa veoma je slična organizaciji volumena novog objekta, sedišta vlade Ilinoisa u Čikagu (Slika 390). Tri celine organizovane po horizontali predstavljale su različite nivoe života, a simbolično su označavale podzemni svet, obozemaljski i nebeski. Zgrada sedišta vlade je oblikovana kao hram, a njena osnovna uloga je da simbolizuje državu.

Hram u Uru,
Mesopotamija

Zgrada sedišta vlade Ilinoisa u Čikagu,
SAD

Slika 390. Slika koja prikazuje sličnost između hrama u Uru i moderne zgrade u Čikagu.

Nekadašnje etrurske nekropole bile su sagrađene od četvrtastih blokova pore anih jedan na drugi, preko kojih je bila zemlja sa travom. Zgrada za zabave u Monte Karlu, koju je projektovala grupa Archigram 1969. godine, tako je organizovana pod zemljom na čijem krovu je organizovana travnata parkovska površina (Slika 391).

Grobna humka

Zgrada za zabave u Monte Karlu, Archigram 1969. godine

Slika 391. Slika i nost građevina

Slika i nost zidnih površina

Zid, koji se kroz istoriju naselja istakao kao jedan od najznačajnijih odbrambenih elemenata naselja, bio je korišten i za ukrašavanje ili ostavljanje poruka ljudima koji ih posmatraju. Tako je zid silosa u jednom afričkom selu ukrašen otiscima šaka svog vlasnika koji je na taj način i ulepšao objekat, a i obeležio ga i prisvojio. Zaštitna uloga zida je i danas prisutna, ali i potreba da se po njemu umetnički izražava. Oslikavanje fasada ili pisanje po njima se uočava na onim delovima koji su bez otvora. Reakcija javnosti prema zatvorenim površinama fasada objekata je često veoma negativna, pa se na zidovima pojavljuju razni grafiti ili lepe plakati kao dokaz nepostojanja komunikacije sa ljudima koji se nalaze iza tih zidova. Sami korisnici objekata tako je ponekad koriste zidne površine da izraze svoje reakcije i poruke javnosti (Slika 392).

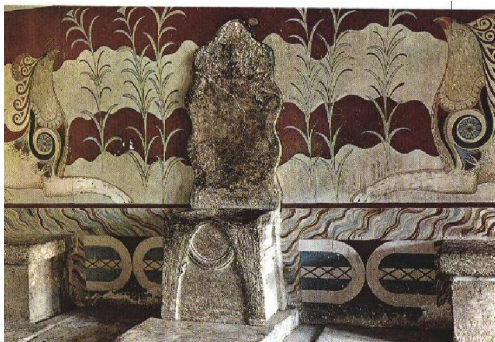
Poruke na zidovima silosa

Poruke na stambenom objektu u Beogradu, Republika Srbija

Slika 392. Slika i nost poruka na zidnim površinama

Kolorit koji je ukrašavao zidove građevina bio je prisutan kako u antičkom Knososu tako i u današnjem Beogradu na zgradi Hundertvasera (Slika 393). Vijugave linije koje se pojavljuju na površinama zidne slike, kao i pri oblikovanju prestola Minosa, kralja-sveštenika u Knososu, imaju velike sličnosti sa vijugavim linijama i površinama na ugaonim zgradama Hundertvasera u Beogradu.

Oslikan zid dvorane sa prestolom Minosa
u Knososu, Grčka

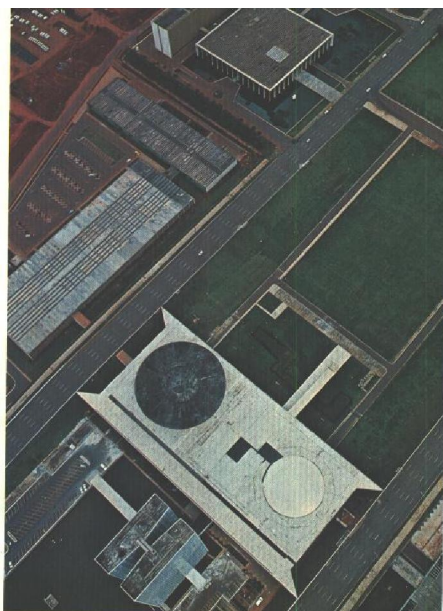

Deo fasade zgrade Hundertvasera
u Beču, Austrija

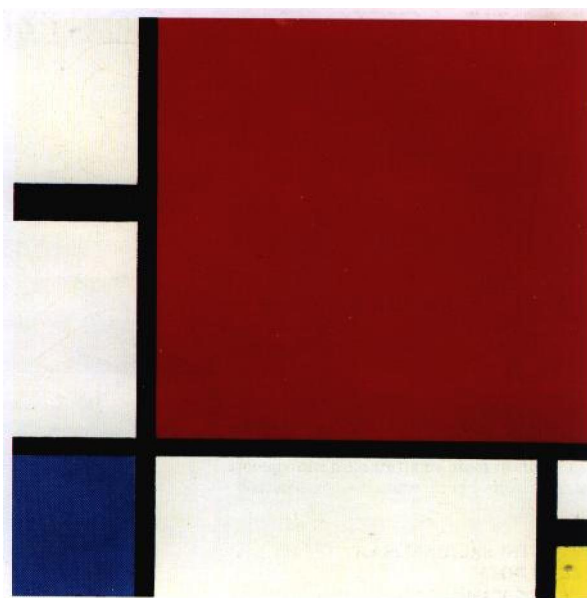
Slika 393. Slika prisustva kolorita na zidnim površinama

Slika i uređenje površina

Podela teritorije grada saobraćajnim linijama na veće i manje površine, kako izgrađene, tako i neizgrađene, ozelenjene ili polovane, stvara utisak dvodimenzionalnosti, kada se posmatra sa veće visine. Fotografija Brazila iz vazduha ima sličnosti sa slikom pod nazivom "Kompozicija" Pita Mondrijana iz 1929. godine. Na toj slici je, takođe, izvršena podela površine na veće i manje, različito obojene površine. Podela je sprovedena pravim crnim linijama različite debljine, pod pravim uglom. Stvorena je jedna dvodimenzionalna kompozicija koja je u potpunoj ravnoteži. Linije na slici dele njenu površinu, ali i spajaju pojedine delove, baš kao što i saobraćajne linije razdvajaju tkivo naselja, a u isto vreme i omogućavaju povezivanje njegovih pojedinih delova (Slika 394).

Snimak dela Brazila iz vazduha, Brazil

Slika "Kompozicija" Pita Mondrijana

Slika 394. Slika i uređenje površina

Zaključci na osnovu pregleda formiranja bloka kroz oblike značajne za istoriju naseljavanja

Pri proučavanju istorijski značajnih naselja uoči je da se i pored velike raznolikosti oblika naselja u osnovama ona ipak mogu svrstati u dve osnovne grupe: pravilne i nepravilne. Pravilni oblici naselja i njihovih granica su uvek bili posledica pravilno organizovanih blokova ili građevina u kraćem vremenskom periodu. Nepravilni oblici naselja i njihovih granica nisu uvek bili posledica i nepravilnosti blokova, već su bili u zavisnosti i od specifičnosti prirodnog okruženja. Nepravilnost osnova posledica je i spontanog razvoja naselja u kontinuitetu, tokom dužeg perioda.

Kao posledica postojanja različitih primera prostornih organizacija naselja mogu se zapaziti i različiti oblici i veličine blokova u njima. Ipak, zaključuje se da se u naseljima koja su nastala u jednom momentu pojavljuju isti oblici i veličine blokova, za razliku od naselja koja su se razvijala u kontinuitetu, pa imaju blokove različitih oblika i veličina. Tako je, uoči se i da su u starijim naseljima veličine blokova mnogo manje od blokova u novijim naseljima. Veliki blokovi su prisutni i u naseljima sa kontinuitetom građevina, a razvijaju se bez ikakvih ograničenja na periferiji, za razliku od blokova koji se nalaze u centru i često su veoma malih dimenzija.

Blok je bio prisutan u naseljima svih istorijskih perioda koji su analizirani. Kod većine naselja su oblik i veličina blokova bili posledica razvijanja određenog sistema ulica. U mnogim naseljima su bili i modul pri formiranju i uređenju naselja (antički gradovi, renesansni, srednjovekovni). Blokovi nepravilnih oblika su bili neujednačeni u veličini u zavisnosti od lokacije. Oni koji su bili bliže centru ili glavnim ulicama naselja, bili su manji od onih koji su se nalazili dalje od njih.

Zapaženo je da je pri formiranju svih naselja, naročito onih u ravnicama, podizana bar jedna građevina koja bi se svojom visinom isticala u odnosu na ostale građevine i okolni prostor. Ova pojava je bila značajna kako radi orijentacije u prostoru, tako i radi isticanja prestiža, bogatstva, značaja i moći njihovog vlasnika ili na činu razmišljanja i života njenih stanovnika. Centralni delovi naselja, najčešće sa hramom, kraljevskom palatom i trgovinama, izdvajali su se od okolnih stambenih površina. Namena blokova koji su bili dalje od centra bila je isključivo stambena, dok su blokovi uz glavne ulice ili u neposrednoj blizini centra imali i neke nestambene sadržaje. Segregacija stanovništva, koja je bila prisutna u svim istorijskim periodima, oduvek se oslikavala i u strukturi naselja. U nekim starim naseljima, koja su vremenom uništena, do danas su se sačuvali značajniji objekti, hramovi i palate, što svedoči da su bili građeni od kvalitetnijeg materijala nego neki stambeni objekti.

Zaključci na osnovu glavnih teorijskih doprinosa bloku i realizovanih dometa

Prilikom velikih rekonstrukcija naselja ili njihovih pojedinih delova, kao što je npr. rekonstrukcija Pariza Žorža Eugena Osmana, najviše su se transformisali blokovi. Pri prosecanju novih ulica došlo je do formiranja trougaonih oblika blokova,

veoma nepovoljnih za organizaciju izgrađenih i neizgrađenih površina. Ipak, postignut je izuzetno specifičan identitet grada po kojem ga svi pamte.

Neki od značajnih autora su koristili blokove specifičnih oblika u osnovi uspeli da formiraju prepoznatljiva naselja. Tako je Ildefonso Serda svojim kvadratnim blokovima zasebnim na uglovima postigao karakterističan identitet Barselone, a Henrik Petrus Berlage je svojim izduženim oblicima blokova pri rekonstrukciji južnog dela Amsterdama obnovio postojeći izgled grada. Specifičan identitet "cik-cak" bloka Ernsta Maja doprineo je prepoznatljivosti naselja Niderad u Frankfurtu, a Moša Savdi je stvarajući pojedinačne objekte u vidu mobilnih "kutija" nagovestio da dolaze nove urbane strukture i potpuno drugačiji identiteti naselja.

Otvorene blokove sa puno zelenila radi postizanja što boljih ekoloških uslova predlagali su Ebenezer Hauard u svojim projektima vrtnih gradova, Toni Garnije u svom "Industrijskom gradu", Le Korbizje u "Ozarenom gradu" i Frenk Lojd Rajt u "Razređenom gradu". Pojedini autori su stanovnike svojih planiranih ili izvedenih naselja ili područja doživljavali kao pasivne, one koji treba da se prilagode i prihvate sve uslove koji su proistekli iz njihovih planova i predloga (Osman, Serda, Ernst Maj, Ebenezer Hauard, Toni Garnije i Le Korbizje). Nekolicina njih je podržavala individualne inicijative stanovnika (Berlage, Frenk Lojd Rajt, Moša Savdi).

Blok je imao poseban značaj u antičko doba, jer je predstavljao modul pri planiranju i organizovanju naselja, kao i u doba renesanse kada je bio neodvojivi deo celine grada. Tokom svih istorijskih perioda predstavljao je i zajednicu ljudi koji su u njegovom okviru, na različite načine (verski, rasno, klasno) bili međusobno povezani. Tokom XX veka, karakterističnom po raskidanju sa prošlošću u svim oblastima života, kao i po negiranju tradicije, došlo je i do promena na način razmišljanja o formiranju i oblikovanju prostora. Novo viđenje prostora uticalo je i na promene osnovnih elemenata strukture naselja, ulica, trgova i blokova. Primećena je čak i pojava njihovog nestajanja. Blokovi u starijim delovima naselja se krajem XX veka radikalno rekonstruišu usled čega se menja identitet tih područja. Fizičke transformacije blokova stvarale su i nove socijalne uslove. Počinju da nestaju jedinice susedstva, a ljudi su se sve više otuđivali.

Zaključci na osnovu teorije i prakse naselja i blokova

Svaki blok ima sopstveni identitet zavaljujući svojim osnovnim karakteristikama: prostorno-fizičkim, funkcionalnim, arhitektonsko-graevinskim i sociološkim. Međutim, on utiče i na ostale elemente prostora, kao i na područja i celitavo naselje. Na osnovu iskustava iz istraživanja bloka kroz teoriju i praksu naselja uočena je veoma jaka međuslovljenost bloka i ostalih elemenata prostorne strukture naselja, kao i značaj bloka za procese formiranja struktura i identiteta naselja. S jedne strane, sistem ulica u naselju uslovljava: formiranje blokova, njihovo oblikovanje, veličinu, način organizacije i funkcionisanja, pristupačnost, kvalitet ekoloških uslova, sagledivost blokova, mogućnost razvijanja socijalnih kontakata, atraktivnost i integraciju blokova. Trg utiče na: oblikovanje blokova, promene namena

objekata bloka, raznolikost sadržaja u okruženju i objektima, promenu značaja bloka, mogućnost sagledavanja izgleda bloka, povezivanje blokova, razdvajanja naspramnih blokova i razaranje tkiva grada. S druge strane, blokovi utiču na: gustinu saobraćajne mreže, kvalitet funkcionisanja saobraćaja, frekventnost ulica, promene poprečnih profila ulica, ekološke uslove, stvaranje karaktera ulice, razvijanja socijalnih kontakata na ulicama, potrebu formiranja parkinga u ulicama, formiranje trga, stvaranje karaktera trga, karakter okupljanja ljudi na trgu, programe i aktivnosti na površini trga.

Pravilnost blokova uslovljava razvijanje pravilnosti strukture naselja. Takva naselja deluju kompaktno i doživljavaju se kao celina, za razliku od različitih. Blokovi koji su se formirali na prirodnim uzvišenjima doprinose stvaranju izuzetno karakterističnog izgleda naselja izrazitog figuralnog karaktera. Gustina objekata i izgrađenost blokova utiču na to da se i naselje doživljava kao veoma izgrađeno. Veća izgrađenost asocira na urbani karakter naselja, a manja izgrađenost na ruralnu sredinu. Prisustvom blokova sa ujednaenom gustinom ili izgrađenošću postiže se utisak jedinstvenog prostora celog naselja. Različitost blokova prema gustini i izgrađenosti podstiče razdvajanje područja, a samim tim i sagledavanje naselja kao skupa više različitih delova. Ako su blokovi organizovani kao koncentracija objekata oni dominiraju nad pojedinačnim građevinama, a u izgledu naselja se sagledavaju blokovi kao celine. Međutim, u slučaju nepravilnosti kada je blok potpuno izgrađen objekat dominira nad blokom. U slici grada se tada blokovi ne sagledavaju, već se čini da je naselje samo skup objekata.

Funkcionalne karakteristike blokova direktno uslovljavaju prostornu organizaciju naselja i doprinose njegovom prepoznavanju. Namena bloka uslovljava njegovu dispoziciju, veličinu i arhitektonsku tipologiju, kao i ekološke uslove. Važnost namene bloka može da podigne opšti nivo značaja naselja, pa ono može da postane poznat centar regije. Opremljenost saobraćajnih površina oznakama i signalizacijom, postavljanje nadstrešnica na autobuskim stajalištima, popločavanje, osvetljenje, informisanje i orijentisanje, podiže kvalitet kretanja, a sve to doprinosi identitetu naselja. Saobraćaj utiče na kvalitet funkcionisanja naselja, pa ono može da se razvija kao centralno mesto regije ili da stagnira, pa čak i propada.

Određenim načinom gradnje se formira specifična prostorna struktura, a stvaraju se i određeni ekološki i sociološki uslovi. Naselje se strukturno jasnije izražava putem vidljivih elemenata izgradnje, jer slobodni način gradnje dovode do razgradnje bloka i smanjenja definisanosti naselja. Kontinualnost fasada blokova duž ulica jasno određuje njihov izgled, za razliku od pojave diskontinuiteta fasada koji ne definiše ni ulice, ni blokove, a prostor naselja se sagledava kao razjedinjen. Kontrastnim pojavljivanjem pojedinih objekata u odnosu na okruženje i građevine postiže se posebno jak doživljaj identiteta. Sličnost arhitektonsko-građevinskih karakteristika uslovljava da se naselje sagledava kao jedan jedinstven prostor. Kroz analizu naselja je uloga velika, ali presudna uloga arhitekture za formiranje identiteta blokova i naselja. Ugaone lokacije u blokovima su posebno značajne, jer su vidne sa mnogih pristupnih površina. Vlasništvo nad pojedinačnim elementima bloka ne

uti e na strukturu naselja, ali veoma mnogo doprinosi karakteru prostora koji se može doživljavati kao privatni, javni ili kao poluprivatni ili polujavni. Broj stanovnika u bloku svojom gustinom uti e na identitet naselja, ali i na promenu strukture naselja. Sa povećanjem broja stanovnika naselje se širi ili se postojeći blokovi pogušaavaju, putem nadogradnji, a sa smanjenjem broja stanovnika pojedini objekti bivaju čak i napušteni.

Za identitet naselja su posebno bitna okupljanja ljudi u javnim prostorima i na lakše dostupnim površinama, nego u privatnim, jer su više primetna. Od posebnog značaja za komunikaciju ljudi su prizemlja objekata blokova. Dobri međuljudski odnosi, postojanje komunikacije i dogovora među stanovnicima jednog bloka može da dovede i do kvalitetnih transformacija bloka koje mogu da promene strukturu i identitet naselja. Za identitet naselja su veoma važne i delatnosti kojima se ljudi bave. Prisustvo poljoprivrednog stanovništva uslovljava da se naselje doživljava kao ruralno, a mnoštvo različitih delatnosti kojima se stanovnici bave uti e na formiranje urbanog karaktera naselja. Veliki značaj za sagledavanje izgleda naselja ima postojanje prirodnih vidikovaca ili građevina sa njihovih vrhova se može posmatrati naselje i njegovi pojedini delovi. U zavisnosti od urbanističke dispozicije, oblika, veličine, volumena, zastupljenih tipova arhitektonskih građevina, njihovih namena, materijalizacije, načina uređenosti, opremljenosti i funkcionisanja saobraćajnih, slobodnih i zelenih površina, formiraju se prepoznatljivi blokovi po kojima se i naselje može prepoznavati i pamtiti. Prisustvo istorijski značajnih arhitektonskih građevina ili formiranje atraktivnog sadržaja u okviru bloka uti e na povećanje značaja bloka, okolnih površina i naselja, a samim tim i na posebnost tih prostora.

Zaključci na osnovu analiza naselja iz Vojvodine i njenog okruženja

Pri proučavanju naselja iz Vojvodine i njenog okruženja došlo se do zaključka da većina analiziranih naselja ima nepravilan oblik osnove i granične linije. Nepravilnost osnova naselja je uglavnom posledica načina formiranja i širenja teritorija naselja, kao i postojanja nekih prirodnih prepreka, reka ili pokrenutog terena. Dok približno kružni oblik imaju naselja koja pri svom širenju nisu imala nikakvih prirodnih prepreka, dotle je različit oblik bio uslovljen pokrenutim terenom. Primećene su osnove naselja približno krstastog i mnogouglaonog oblika, kao posledica formiranja naselja uz raskršnicu puteva, zatim izduženog i trakastog oblika, pri razvoju naselja uz reku. Pravilnost nekoliko analiziranih naselja u Vojvodini je posledica planskog formiranja naselja u celini ili u pojedinim delovima.

Elementi granica naselja su i prirodne i stvorene linije. Najčešće prirodne granice su reke i dodirne linije obradivog zemljišta i parcela, stvorene granice su pruge i ulice, a u naseljima Vojvodine još i kanali. Činjenica da granicu svih analiziranih naselja, po celom njihovom obodu, čine kontaktne linije obradivih površina i parcela potvrđuje da su sva naselja na periferijama ruralnog karaktera.

Dok su u većini analiziranih urbanih naselja iz okruženja Vojvodine zastupljeni svi vidovi saobraćaja, dotle u urbanim naseljima iz Vojvodine nijedno naselje nema

sva četiri vida saobraćaja. Samo jedan vid saobraćaja, i to drumski, imaju sva ruralna naselja iz okruženja. Može se zaključiti da su naselja koja su slabije saobraćajno povezana sa okruženjem ujedno i slabije razvijena. Prisustvo različitih vidova saobraćaja u naselju svakako predstavlja kvalitet života ljudi, ali nije jedini faktor razvoja naselja. Stanovnici manjih naselja usled blizine velikih urbanih centara imaju mogućnost korišćenja i drugih vidova saobraćaja, osim drumskog.

U analiziranim naseljima iz Vojvodine i okruženja prisutne se različite saobraćajne mreže, a samim tim i raznoliki oblici blokova. Dok je u većini analiziranih naselja iz Vojvodine zastupljena ortogonalna saobraćajna mreža, u naseljima okruženja dominira radialno-koncentrična mreža. Kod pojedinih naselja je prisutno više različitih saobraćajnih mreža usled čega postoje i različiti oblici blokova, dok su neka naselja sa samo jednim tipom ulične mreže, odnosno sa blokovima istog oblika. Prisutne saobraćajne mreže uslovile su razvoj naselja, uticale su na širenje njegove teritorije, kao i na oblikovanje i utvrđivanje veličina blokova.

Velika većina analiziranih naselja iz okruženja Vojvodine ima i pravilne i nepravilne oblike blokova. Kao najčešće zastupljen pravilan oblik bloka je pravougaoni, koji je zabeležen u svim naseljima, a zatim i kvadratni, trougaoni, trapezasti, romboidni, paralelopipedni i složeni. Nepravilni oblici blokova su veoma raznoliki. Kod naselja približno kružnog oblika ima blokova koji su u obliku nepravilnog isečaja kružnog prstena ili polukružnog oblika. Nepravilni oblici se pojavljuju kao približno trougaoni, četvorougao ili složeni. Tipičan oblik blokova u većini naselja iz okruženja Vojvodine je pravougaoni.

Broj blokova i polublokova u urbanim naseljima iz Vojvodine i njenog okruženja je mnogo veći nego kod ruralnih, a usled veće teritorije naselja. Broj polublokova u svim analiziranim naseljima je manji od broja blokova. Veoma različit odnos između broja blokova i polublokova je prisutan kod svih urbanih naselja. Prisustvo većeg broja polublokova je pokazatelj manjeg stepena razvoja naselja, manje površine, ali može da bude i naznaka procesa širenja tog naselja.

Pri analizi blokova naselja iz Vojvodine i njenog okruženja primećeno je da ima veoma različitih četvorougao oblika blokova, od kvadratnih do veoma izduženih (odnos strana 1:10). Izduženi oblici blokova su prisutni u naseljima ruralnog karaktera i na perifernim delovima urbanih naselja, jer su veoma povoljni za organizaciju površine bloka stambenog karaktera. Manje izduženi i kvadratni oblici blokova su prisutni više u centralnim područjima, jer su ona pogodna za lakšu pristupačnost većem broju usitnjenih parcela i objekata različitih funkcija.

Pri uporednoj analizi veličina blokova u naseljima Vojvodine i njenog okruženja uočeno je da se najveći blokovi nalaze na periferijama, a najmanji u centru. Veličine blokova su u zavisnosti od njihove namene. Zato se na periferiji većih urbanih naselja pojavljuju blokovi ogromnih površina koji su uglavnom organizovani kao industrijski kompleksi. Postoje i izuzeci kao što su veliki centralni blokovi organizovani kao parkovi. U starim jezgrama naselja, naročito kada postoji

radijalno-koncentrična saobraćajna mreža, formiraju se izuzetno male površine blokova. U ruralnim naseljima se manji blokovi organizuju u centru naselja, ali oni nikada nisu tako usitnjeni kao u centralnim područjima urbanih naselja. Uočeno je da površina tipičnog bloka u analiziranim naseljima iz Vojvodine i njenog okruženja iznosi 4 ha (160 m x 250 m). Pri utvrđivanju tipičnih blokova primećeno je da je bilo teže ustanoviti površinu tipičnog urbanog nego ruralnog bloka, jer u gradovima ima mnogo više različitih blokova nego u seoskim naseljima.

Od 16 analiziranih naselja 10 je urbanih, a 6 ruralnih. Međutim, nijedno urbano naselje nije na celoj svojoj teritoriji urbanog karaktera. Sva gradska područja imaju urbane centralne delove, a ruralne periferne delove. Ruralna naselja su na celoj svojoj površini istog, ruralnog karaktera. Uočava se da su sva analizirana naselja iz Vojvodine i njenog okruženja okružena obradivim površinama, što uslovljava pojavu ruralnog karaktera na njihovim periferijama.

Najznačajnije reперne tačke u analiziranim naseljima iz Vojvodine i njenog okruženja su objekti u centrima naselja, koji se isti u svojoj morfologijom i namenom. Takvi objekti su upravni (opštine), administrativni (sud), verski (crkva) i obrazovni (škola), a zatim kulturni (muzej), poslovni (trgovina) i rekreacioni (stadion). Oni u najvećoj meri povećavaju značaj blokova u kojima se nalaze. Kao specifične površine u naseljima se izdvajaju industrijski kompleksi, parkovi i vodene površine, a kao orijentiri služe još i spomenici ili istorijski značajni objekti. Prema tome, blokovi u naseljima Vojvodine i njenog okruženja nemaju značaj reперnih tačaka u prostoru naselja.

Većina analiziranih naselja iz Vojvodine i njenog okruženja formirana su u ravnici. Jedino je Beograd na pokrenutom terenu. Uočeno je, takođe, i da se većina naselja razvila u blizini reka ili kanala, pa prirodni elementi, reljef i vodene površine, u značajnoj meri doprinose formiranju njihovih identiteta. Zbog ravnog terena, ne postoje prirodni vidikovci sa kojih bi se naselja mogla sagledati u celini ili u delovima. Jedini vidikovci su crkveni tornjevi u ruralnim naseljima ili visoki objekti u urbanim naseljima. Beograd se može sagledati iz delova grada koji su na prirodnim uzvišenjima, a Novi Sad sa Petrovaradinske tvrđave i sa obronaka Fruške gore. Prisutni vidikovci su uglavnom i glavne tačke identiteta naselja.

Pri uporednoj analizi i valorizaciji naselja iz Vojvodine i njenog okruženja prema identitetu došlo se do zaključka da gradska područja imaju više različitih mesta okupljanja, dok ih u ruralnim naseljima ima mnogo manje, a u nekim ih i nema. Blokovi se ne isti u kao mesta okupljanja u naseljima, sem kada je njihovo dvorište javnog karaktera. Međutim, može se reći da blokovi doprinose identitetu mesta okupljanja, trgova, parkova, ulica i obala, jer formiraju njihov okvir.

U urbanim naseljima se uočavaju višeporodni i jednoporodni stambeni objekti, kao i mnogobrojni nestambeni, dok je u ruralnim naseljima uglavnom zastupljeno jednoporodno stanovanje i veoma malo objekata sa centralnim sadržajima. Strukturalna raznolikost u urbanim naseljima uslovljava i bogatstvo

na ina života njegovih stanovnika, dok je istovetnost stambenih objekata u ruralnim naseljima usloвила iste ili vrlo slične uslove za život njihovih stanovnika.

Proučavanjem geneza naselja iz Vojvodine i njenog okruženja zaključeno je da su sva starija naselja nastajala spontano, bez prethodne izrade plana. Planiranje naselja, koje je podrazumevalo uvođenje pravilnosti i ortogonalnost, započeto je u drugoj polovini XVIII veka. Zato se u strukturi većine naselja uočavaju centralna područja sa karakteristikama spontanog razvoja i potpuno pravilne periferije. Naselja koja su u potpunosti pravilno organizovana novijeg su datuma, odnosno postoje manje od 200 godina (Felnac, Eka, Tovariševo i Morahalom). Usled kolonizacije stanovnika formirani su novi delovi naselja kao što se dogodilo u Temerinu i Vrbasu. Nepravilna organizacija naselja, kao na primer u Sremskoj Mitrovici, Bilju ili u Dobanovcima, ukazuje na činjenicu da su ta naselja nastajala i razvijala se spontano do određenog stepena u prošlosti, a zatim su stala sa razvojem.

Susedstvo postoji u blokovima svih analiziranih naselja, ali mnogo veći i značajniji ima u ruralnim nego u urbanim naseljima. Ljudi u gradovima više nisu toliko upućeni jedni na druge i ne vezuju se samo za ljude iz jednog bloka ili područja, jer se, zahvaljujući i jakim saobraćajnicama kreću po mnogo većoj teritoriji i poznaju mnogo više ljudi. U urbanim sredinama je sve više primetna pojava otuđenosti ljudi, dok u ruralnim sredinama toga nema. Takođe, u urbanim sredinama se lakše prihvataju različitosti među ljudima, dok u ruralnim ima poteškoća za prihvatanje pojedinaca koji su različiti.

Zaključci na osnovu uporednih analiza i valorizacija naselja i blokova

Na osnovu uporedne analize naselja iz Vojvodine i njenog okruženja prema broju stanovnika i utvrđenih kriterijuma podele naselja na mala, srednja i velika, zaključuje se da su sva velika i srednja naselja urbana, a mala uglavnom ruralna. Jedinствени primeri malih urbanih naselja, kao što su Belarevo i Morahaloma, potvrđuju pravilo da gradska sredina nije uslovljena samo brojem stanovnika ili veličinom teritorije, već pre svega kvalitetom života. Na osnovu uporedne analize naselja iz Vojvodine prema gustini naseljenosti, a prema utvrđenim kriterijumima podele naselja sa malom gustinom, srednjom i velikom, može se zaključiti da su naselja koja su više urbanizovana veća i da imaju veći broj stanovnika i veću gustinu naseljenosti, za razliku od ruralnih naselja za koje je karakterističan manji broj stanovnika i manja gustina naseljenosti.

Prema ekološkoj situaciji, periferija urbanih naselja je veoma slična ruralnim naseljima. Zaključuje se da su zbog većeg količine zelenila mnogo povoljniji uslovi za stanovanje i rad u perifernim blokovima nego u centralnim, kao što su i ekološki uslovi bolji u ruralnim naseljima nego u urbanim. U centralnim blokovima je veća izgrađenost nego u perifernim, pa u njima dominiraju izgrađene površine, a u perifernim neizgrađene. Slično tome, više su izgrađeni blokovi u urbanim naseljima nego u ruralnim. Zbog toga su ekološki uslovi bolji u blokovima u perifernim nego u centralnim blokovima, odnosno povoljniji su u ruralnim nego u urbanim sredinama.

Usled manjih površina centralnih blokova javlja se i njihova podela na manji broj parcela, za razliku od perifernih blokova u okviru kojih ima više parcela. Parcelacija je veoma efikasno sprovedena u blokovima četvorougaoznog oblika, pri čemu su parcele približno istog oblika i veličine. Različite veličine i oblici parcela su prisutne kod blokova trapezastih ili trougaonih oblika. Veće parcele u okviru centralnog bloka su prisutne kada su na njima objekti sa centralnim sadržajima. Veće površine parcela omogućavaju bolju organizaciju površina i bolje uslove za stanovanje, rad i boravak ljudi na otvorenom prostoru.

Raznolikost namena objekata je prisutna u centralnim blokovima usled čega su se oni razvili u atraktivne delove naselja koji su posebniji i dinamičniji od ostalih delova. Monofunkcionalnost je karakteristična za periferne blokove, pa oni nemaju takvu atraktivnost kao centralni. Njih koriste isključivo samo stanovnici tih blokova. U ruralnim naseljima ni centralni ni periferni blokovi nemaju veći privlačni snagu. Od svih analiziranih naselja iz okruženja Vojvodine posebno se ističe centralni blok u Morhalomu i to zbog zastupljenosti specifične banjsko-rekreativne namene. Centralni blokovi imaju objekte i površine koji su više javnog karaktera, dok su objekti i površine perifernih blokova više privatnog karaktera. Prisustvo javnog karaktera unutar centralnih blokova loše se odražava na uslov privatnosti stanovanja u tim blokovima. Nasuprot tome, stambena namena objekata perifernih blokova omogućava potpunu privatnost stambenih prostora, ali se oseta nedostatak društvenih sadržaja.

Neizgrađene površine oko svih blokova služe za aktivni saobraćaj i pristupe do objekata i parcela, dok se oko centralnih blokova koriste i za parkiranje vozila i socijalizaciju ljudi na pešačkim površinama i trgovima, u letnjim baštama van ili unutar bloka, a oko perifernih blokova i za socijalizaciju za boravak na otvorenom u okviru individualnih dvorišta, pristup do dvorišnih objekata ili obradu zemlje (u ruralnim naseljima) unutar bloka.

Pristupi do objekata i centralnih i perifernih blokova su najčešće obezbeđeni direktno sa trotoara i kolovoza, a ulazi u objekte ili direktno sa trotoara ili indirektno preko dvorišta. Pristupi do dvorišta centralnih blokova su najčešće direktni sa javnih površina, a ponekad su, usled veće izgrađenosti, obezbeđeni i kroz pasaže objekata ili kroz objekte. U dvorišta perifernih blokova se pristupa ili samo pešačkim, ili kolsko-pešačkim kroz kapiju. Kolski pristupi do dvorišta u centralnim blokovima narušavaju bezbednost pešaka, a i pešački pristupi remete kretanje ljudi po javnim površinama van blokova.

Na in gradnja u većini analiziranih blokova naselja iz okruženja Vojvodine je iverziona. Samo neki od novoformiranih perifernih blokova su građeni slobodnim načinom. Pri uporednim analizama i valorizaciji blokova naselja iz Vojvodine utvrđeno je da su kontinualno organizovani ulični i dvorišni frontovi prisutni uglavnom u centralnim blokovima, dok se diskontinualni frontovi češće sreću u delovima naselja dalje od centra ili na njihovim periferijama.

U svakom pojedinačno analiziranom bloku naselja iz okruženja Vojvodine je zastupljena slika na tipologija objekata. Objekti centralnih blokova uglavnom formiraju kontinualni niz, a objekti perifernog bloka diskontinualni, pri čemu se između objekata pojavljuju kapije i ograde. Stari, tradicionalni blokovi naselja iz Vojvodine, bez obzira na urbanističku lokaciju u okviru naselja, imaju na sebi drugačiju i zatvorenog sistema, dok se stari rekonstruisani centralni blokovi, kao i noviji periferni blokovi, isti u svojoj slobodnijem gradnjom i otvorenosti. Ovakva pojava potvrđuje da otvorena prizemlja i mnoštvo sadržaja u centralnim blokovima privlači više i broj korisnika, a stambena namena na periferiji privlači samo njene stanovnike.

U blokovima naselja iz okruženja Vojvodine se primećuje razlika između u građevinama u spratnosti i karakteru. Stambeno-poslovni objekti centralnih blokova su od P do P+24, a na fasadama se najčešće uočavaju različite stilske karakteristike, dok su stambene jednogodišne kuće perifernih blokova spratnosti P i P+1 bez stilskih karakteristika. U centralnim blokovima naselja iz Vojvodine pojavljuje se više arhitektonskih tipologija, za razliku od perifernih. Dok su u tradicionalnim blokovima prisutne kuće, pravougaone osnove ili osnove u obliku slova "L" i "U", u novoformiranim perifernim blokovima podignute su zgrade kao slobodnostojeći objekti, blok zgrade ili lamele koje su samostalne ili u nizu. Može se reći da su za starije blokove, bilo centralne bilo periferne, uobičajene niže spratnosti objekata (P ili P+1), a za centralne rekonstruisane i novije periferne blokove je karakteristična veća spratnost P+4.

Sagledivost većine blokova je moguća sa visokih građevina, najčešće crkava ili visokih poslovnih građevina, kao i kretanjem po okružujućim ulicama, dok se otvoreni blokovi na periferiji naselja iz Vojvodine mogu sagledati i prolaskom kroz njih. U centralnim blokovima postoje socijalni kontakti unutar blokova ili na okolnim javnim površinama, trotoarima ili trgovima. U unutrašnjosti centralnih blokova se ljudi okupljaju ili u unutrašnjosti objekata ili na površinama uz objekte sa centralnim sadržajima. U perifernim blokovima se socijalizacija ljudi odvija na ulicama ili u okviru zajedničkih dvorišta.

Na osnovu uporedne analize centralnih i perifernih blokova naselja iz Vojvodine prema numeričkim pokazateljima došlo se do značajnih zaključaka. Dok su javne površine oko centralnih blokova približno 20% od bruto površina blokova, dotle je ta površina kod perifernih blokova veoma različita i iznosi od 3% (Bečeje) do 54% (Subotica). Manji procenat javne površine je posledica postojanja manjih neizgrađenih površina oko bloka ili manjih dimenzija bloka, a to pokazuje da postoje veće neizgrađene površine ili da je blok veće dimenzije. Izgrađena površina centralnih blokova je veća nego kod perifernih. Neizgrađene površine su, suprotno od izgrađenih, u većem procentu prisutne u perifernim blokovima nego u centralnim i na osnovu toga se može zaključiti i da su ekološki uslovi mnogo povoljniji u perifernim blokovima nego u centralnim. Najveći procenat neizgrađenih površina u centralnim blokovima zauzima saobraćajna površina, a u svim perifernim blokovima zelena površina.

Oko svih starijih blokova je prisutan problem parkiranja, jer nema predviđenih površina za miruju i saobraćaj. Oko novijih i transformisanih centralnih blokova parkiranje postoji. Procenat zauzetosti i koeficijent izgrađenosti je veći i kod centralnih nego kod perifernih blokova. Iskorišćenost površine blokova je slična, a ekstremne numeričke vrednosti su prisutne u blokovima sa visokim građevinama. Uglavnom je broj stanovnika u centralnim blokovima manji nego u perifernim, kao što je manji i u blokovima ruralnih naselja, a izrazito veliki u novoformiranim perifernim blokovima u urbanim naseljima. Gustina stanovanja je veoma različita i posledica je različitih morfoloških karakteristika blokova, naročito onih na periferiji.

Na osnovu sprovedene ankete među stanovnicima analiziranih blokova naselja iz Vojvodine, kao i na osnovu uporednog prikaza rezultata ankete posebno za centralne i periferne blokove, došlo se do većeg broja značajnih pokazatelja.

Upoređujući i odgovore anketiranih građana iz centralnih i perifernih blokova, a po pitanju dužine života u određenim naseljima, ne može se ista razlika odgovora karakterističnih za centralne, odnosno periferne blokove. Sličnost odgovora se primećuje kod ispitanika iz tradicionalnih starih blokova, bez obzira na njihovu lokaciju u okviru naselja, kao što su zapažene i sličnosti odgovora ispitanika iz novijih blokova, transformisanih centralnih ili novoformiranih perifernih blokova.

Najviše su prisutne migracije ljudi u okviru istog naselja ili iz naselja iz neposrednog okruženja, a najmanje iz druge države. Migracije koje su se dešavale tokom poslednjih desetak godina doprinele su da se manji broj ljudi iz naselja Srbije i iz republika bivše Jugoslavije doseli u Vojvodinu. Na osnovu podataka o migracijama stanovnika blokova naselja iz Vojvodine može se zaključiti i da postoji velika povezanost stanovnika i njihovih mesta stanovanja i da oni, tek ako su primorani, donose odluku o preseljenju. Velika većina anketiranih stanovnika je izjavila da voli što živi baš u okviru svog bloka. Zapaža se da su anketirani stanovnici koji manje vole što žive u svojim blokovima oni koji žive u novijim stambenim blokovima, kako u centru, tako i na periferiji. Ovakva situacija se može obrazložiti time što su mnogi stanovnici nevoljno napustili svoje domove i došli u nove prostore da nastave život.

Samo mali broj anketiranih stanovnika, uglavnom došljaka, ne poznaje svoje prve komšije, što se može objasniti činjenicom da su se tek doseli ili su malo vremena bili prisutni u svom bloku. Sve stanovnike svog bloka u najvećem procentu poznaju anketirani građani starih centralnih i perifernih blokova, kao i blokova manjih površina. Slabije poznavanje stanovnika je prisutno u transformisanim velikim centralnim blokovima i novoformiranim perifernim. Primećeno je da se stanovnici dobro poznaju i u okviru perifernih većih blokova u kojima su osmišljena mesta socijalizacije. Većina anketiranih građana iz novoformiranih perifernih blokova ne poznaje ljude iz susednih blokova, jer su ti blokovi, kao i njihovi, većih dimenzija i sa većim brojem stanovnika. Zato većina anketiranih građana u starim centralnim i perifernim blokovima uglavnom poznaje i ljude iz susednih blokova.

Usled ivi nog na ina gra enja i zatvorenog sistema organizacije pojedinih centralnih blokova onemogućeno je druženje suseda unutar blokova. Zato se anketirani građani iz centralnih blokova sa svojim susedima najviše druže na ulicama, zatim u dvorištu svog bloka, pa u centru naselja. U blokovima na periferiji anketirani građani se najviše druže na ulici. Druženje u dvorištu se obavlja u blokovima u kojima postoje osmišljene zajedničke površine.

Ve u privatnost imaju stanovnici perifernih nego stanovnici centralnih blokova. Tako e, ve u privatnost imaju anketirani koji žive u blokovima zatvorenog tipa i u blokovima koji imaju manje javnih površina u svojoj unutrašnjosti nego oni iji su blokovi više otvoreni, a samim tim i više javnog karaktera. Ve ina ispitanika iz centralnih blokova nabavlja potrebne namirnice u okviru svog bloka, dok anketirani građani iz perifernih blokova to ine van svog bloka. Zbog odsustva nestambenih namena u perifernim blokovima, kao i u nekim centralnim, anketirani građani odlaze u centar naselja radi nabavke. U centar se odlazi i radi posla, što potvrđuje injenicu da su u centru koncentrisana radna mesta. Tako e, u centar se odlazi i radi druženja, jer se socijalizacija teže ostvaruje na periferiji nego u centru naselja.

5.3. PRAVCI DALJIH ISTRAŽIVANJA

"Razlog udruživanja ljudi u mnogoljudne zajednice i istorijsko trajanje oblika njihovog grupisanja u prostoru - zajednički je: potreba za fizičkim preživljavanjem."¹¹³ Pošto je to i dalje neophodno, zaključuje se da e naselja i u budu e postojati, ali sigurno sa promenjenim karakteristikama. Tokom celog rada zapaža se velika raznolikost stavova autora, kao i interesovanja i potreba ljudi, korisnika prostora, zbog ega se ne mogu jednostavno ni jasno izdvojiti budu i pravci delovanja u oblasti planiranja, urbanističkog i arhitektonskog projektovanja, gra enja, zaštite i edukacije. Veliku prepreku za ta no vi enje budu ih aktivnosti predstavlja i istovremeno postojanje suprotnih tendencija u svim navedenim oblastima. Me utim, injenica je da tokovi svih sfera života uvek idu napred i da se sve stalno menja. Ostaje samo pitanje kakvom e cilju tokovi u odre enim oblastima da vode. U zavisnosti od toga kakvu svest o ciljevima života i rada, kao i o na inu ure enja prostora i gra enja objekata ljudi budu razvijali u budu nosti, formira e se i naselja i blokovi u njima. Usled permanentnog postojanja ravnoteže u prirodi mogu e je i da e se u budu nosti paralelno razvijati dve suprotne struje, jedna pozitivna i podsticajna, duhovna, ekološka i humana, a druga negativna i destruktivna, materijalistička i naglašeno tehnološka.

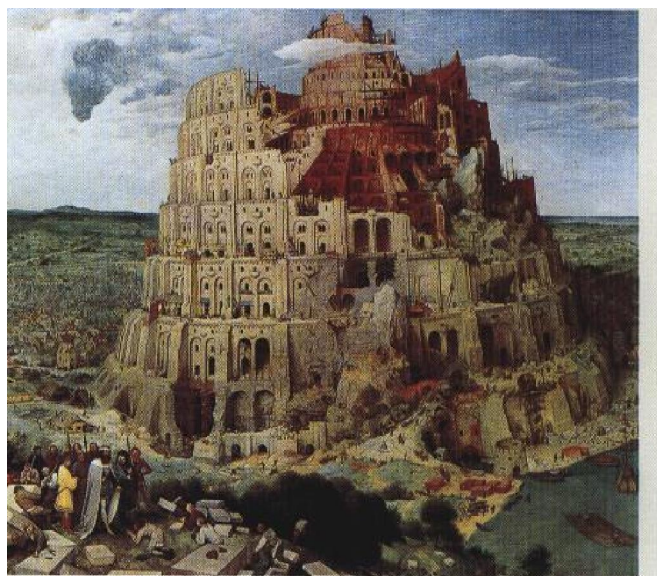
Ukoliko bi se razvila svest ljudi o potrebi u enja iz iskustava prošlosti mnoge pozitivne stvari koje bi se pri tome prikupile mogle bi se primeniti u novim uslovima. Tako e, sve negativnosti iz prošlosti bi mogle biti izbegnute ili na pravi na in sankcionisane. Recimo, danas može biti veoma korisno iskustvo Rima koji je u borbi za ostvarivanje svog jedinog cilja - ja anja sopstvene materijalne mo i - izgubio sve

¹¹³ Lj. Pušić, *Grad, društvo, prostor*, str. 15.

ostalo. "Sa aspekta politike i urbanizma, Rim služi kao važna pouka o tome šta treba izbegavati: njegova istorija predstavlja niz klasičnih signala opasnosti koje upozoravaju kad život kreće u pogrešnom smeru."¹¹⁴ Zato je važno ista i da napori da se opstane mogu uroditi plodom samo ako se teži pravilnom cilju.

Pošto je uređenje naselja oduvek bilo u zavisnosti od političke vlasti, njene moći i vrste naredbi koje ona donosi i sprovodi, buduća naselja će najviše zavisiti od stavova ljudi koji imaju vlast. Kao pozitivan primer političkog delovanja na oblikovanje naselja može se uzeti uticaj austrijske carice Marije Terezije krajem XVIII veka. Ona se zalagala za veoma jasne i jednostavne principe uređenja naselja, za ortogonalnu šemu ulica, pravougaone oblike blokova i jasnu parcelaciju zemljišta. Sve što je osmislila uspela je i da ostvari, a tokom vremena se pokazalo da su njene intervencije u prostoru bile prihvatljive i za stanovnike tih naselja. Perspektiva političkog delovanja u budućnosti mogla bi da se sagledava i kroz posmatranje aktuelnih političkih aspekata stila njihovog života, težnji, potreba i na ina sprovedenja njihovih ideja u delo. Na taj način bi svaki preduzeti korak mogao da postane razumljiviji, a lakše bi bilo i sagledavanje promena u budućnosti.

Rušenje simbola naselja, kao što je uništavanje kula u Vavilonu, Sanjiminjanu ili solitera trgovačkog centra u Njujorku (Slika 397), nagoveštavaju da sudbina grada i njegovih pojedinih delova zavisi i od puta kojim njegovi vlasnici, stanovnici ili vladari idu, odnosno od cilja kojem teže. Ta uslovljenost je bila čak i inspiracija za umetnike, pa je Piter Brojgel oslikao prizor kažnjavanja ljudske oholosti, nerazumevanja i netolerancije na slici pod nazivom "Vavilonska kula" (Slika 396).¹¹⁵

Slika 396. Opominjuća slika Pitera Brojgela
"Vavilonska kula"

Slika 397. Teroristički napad na
trgovački centar u Njujorku

¹¹⁴ L. Mamford, *Grad u istoriji*, str. 259.

¹¹⁵ M. Prete i A. Coris, *Istorija umetnosti*, str. 31.

U istoriji su poznati obrađivani sa političkim ili nacionalnim stavovima kroz rušenje njihovih simbola, objekata ili spomenika. Objekti koji odražavaju određene stavove, najverovatnije će i u budućnosti, kao reprezentanti te politike, biti na meti uništavanja.

Način razmišljanja o zaštiti naselja u budućnosti, kako bi ona bila bezbedna za život, verovatno će se potpuno promeniti i preusmeriti na globalnu zaštitu. Velika zagađenja i eksploatacija, kao i stalna opasnost od nuklearnog rata podiže problem sigurnosti na nivo planeta. Sigurnost i planete i naselja na njoj mogla bi se postići jedino razvijanjem svesti ljudi o potrebi podizanja bezbednosti i kvaliteta svih sfera života na opšti, mnogo viši nivo.

Budućnost naselja bi se mogla sagledati kroz ukidanje njegovih granica. Usled ekspanzije stanovništva naselja će se sve više širiti, povećavati svoju teritoriju, a saobraćajno će se međusobno sve više povezivati. Pri tome bi se formirala mreža naselja, a ugrozio opstanak poljoprivrednog zemljišta. Povezanost naselja bi se proširio i na regije, države, pa i kontinente. Prema tome, ni kretanje ljudi, ni želje korisnika, pa ni njihovo ponašanje, više neće imati granice. Međutim, sloboda bez granica je uvek, s jedne strane, dovela do napretka u svim oblastima života, a sa druge strane, samu je sebe ukidala.

Postoje dva vidjenja razvoja naselja u Vojvodini. Jedno, kojim se danas krećemo, je da se gradska naselja razvijaju i povećavaju svoje teritorije, a da se seoska smanjuju ili nestaju. Vojvodina bi tako mogla postati prvo mreža više gradova, a zatim jedan celoviti urbani prostor. Druga varijanta, pri kojoj bi svest ljudi morala potpuno da se promeni, jeste da se sela razvijaju sa specifičnim namenama i ime bi bila jednako bitna u mreži naselja, odnosno u mreži delatnosti. Tako bi sva naselja ostala u svojim okvirima, samo bi se međusobno povezalane i jednu specifičnu prostornu celinu. Blok će se najverovatnije menjati onako kako se bude menjala i organizacija naselja, ali sigurno sa promenjenim karakteristikama.

Ako se površina naselja bude konstantno povećavala, a saobraćajna mreža, tada će se i dimenzije bloka povećavati i razvijati sa mnoštvom različitih namena. Takav način razvoja bi doveo do postepene transformacije bloka u prostornu celinu, sličnu malom naselju, a naselje bi se proširilo u regiju. Ako problematiku budućnosti bloka svedemo samo na formu, sa sigurnošću možemo predvideti da će se promene u njegovoj strukturi dešavati. Međutim, ako posmatramo suštinu postojanja bloka kao koncentracije stanovnika sigurno je da će se takva organizacija ljudi u okviru susedstva i dalje održati.

Budućnost bloka može se sagledati i kroz stavove ljudi prema veštačkom prostoru, kao i prema potpuno novom. Suprotnosti koje postoje u stručnom svetu po pitanju odnosa prema veštačkom stanju veštačnog prostora mogu usloviti dve krajnosti. Jedna je da se tradicionalni blok potpuno eliminiše iz prostora, a drugi da se u potpunosti sačuva. Možda će se dogoditi tolerancija i uvažavanje suprotstavljenih stavova, pa će se kao stav iskristalisati mudrost "...da se staro

najbolje uva i koristi kad se mudro menja, a da se novo najuspešnije prima i u vršuje ukoliko se oslanja na ono najbolje u starom."¹¹⁶ Nova tehnološka otkrića, konstruktivni sistemi i materijali ukinule i granice u oblasti građenja. Sva tehnika i tehnološka dostignuća usloviće i nove strukture naselja i arhitektonskih građevina, pri čemu se može dogoditi da osnovni elementi urbane strukture, kakve ih mi danas poznajemo, potpuno nestanu. Već se danas formiraju "utikačka" naselja koja omogućavaju da se cela kućna prebaci i zakači na potpuno novo mesto, a postoje predviđanja da više uopšte neće biti bitno kako arhitektura izgleda, jer će se ljudi kretati isključivo unutar nje.

Morfologija blokova će u budućnosti u najvećoj meri zavistiti od arhitekture. Može se pretpostaviti da će XXI vek biti obeležen novim objektima nezamislivih oblika i još veće njihove visine nego što smo do sada navikli da srećemo. Već danas postoje automatizovane kuće za stanovanje sa kompjuterskim nadzorom većih uslova u unutrašnjosti objekta. Zagovornici zdravog načina života zalagali su se za iznalaženje prirodnijih arhitektonskih oblika koji će biti u suprotnosti sa tehnološki osmišljenim jedinicama za stanovanje. Prihvatajući i nova tehnika i tehnološka otkrića, nove konstruktivne sisteme i ekološki ispravne materijale, ali građenjem i komponovanjem građevina načina koji su neekološki, mogla bi se postići kvalitetna arhitektura i ostvariti prostor u kojem bi žitelji mogli zdravo da žive.

Pošto se istorija naselja ne može posmatrati izolovano od društva i od istorijskih promena tako se i predviđanja budućnosti naselja i njegovih blokova mora pretpostaviti budućnost društva i njegovih promena. Već je rećeno da će se promene naselja dešavati paralelno sa političkim promenama, ali je evidentno i da tradicionalni institucionalni okviri ne zadovoljavaju potrebe ljudi. Pošto postaju košnica za ostvarivanje ljudskih želja, potreba i zamisli, sigurno će se dogoditi značajne promene u organizaciji rada na polju planiranja, urbanističkog i arhitektonskog projektovanja, zaštite graditeljstva i edukacije. Uticaj stanovnika u odlučivanju u svim sferama života postaje vremenom jači, značajniji i zakonski regulisan. Svest korisnika prostora će se u budućnosti sigurno razvijati, pa će se i njihova želja za učestvovanjem u kreiranju prostora povećati. Oni će svojim željama i sugestijama uslovljavati oblikovanje kako svoje jedinice za stanovanje ili rad tako i koncentracije nekih, njima potrebnih funkcija u okviru blokova.

Tokom istraživanja rada konstatovano je mnoštvo problema koji su u direktnoj vezi sa istraživanim područjem, ali kojima, zbog obimnosti rada, nije posvećena dovoljna pažnja. Zato bi u daljem istraživanju bilo korisno utvrditi i detaljnije obraditi mnoge teme koje bi se odnosile na naselja, područja i blokove, kao što su:

- mreža naselja kao model ekonomičnog planiranja,
- međuslovljenost urbanih i ruralnih naselja,

¹¹⁶ Lj. Pušić, G. Vuksanović, M. Tripković, B. Milošević, D. Koković, Preduzetnici i grad – Procesi tranzicije i modernizacije: uloga preduzetnika u urbanom razvoju Novog Sada, str. 23.

- uticaj izbora lokacije naselja na fizičko oblikovanje blokova,
- mogućnost zaštite graditeljskog nasleđa u procesima transformacija, a naročito centralnih područja naselja,
- saobraćaj kao faktor razvoja blokova,
- uticaj političke situacije na oblikovanje blokova u naselju,
- uticaj prostorne organizacije bloka na socijalnu strukturu stanovništva,
- uticaj prostorne organizacije bloka na ekološke uslove tog bloka,
- blok kao faktor razvoja naselja,
- međuslovljenost stanovnika i njihovih blokova,
- blok kao mesto socijalizacije,
- ekonomska parcelacija i
- reperne tačke kao faktor kvalitet života u blokovima.

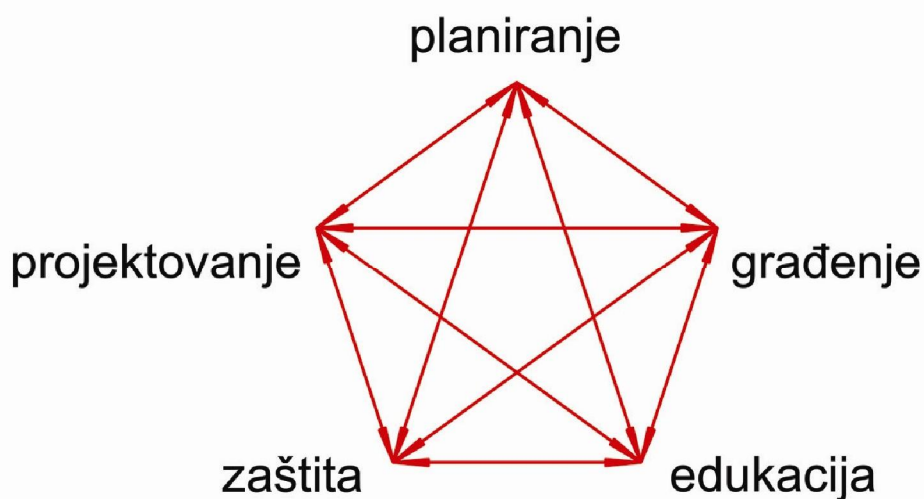
5.4. PREPORUKE ZA PLANIRANJE, PROJEKTOVANJE, GRADNJE, ZAŠTITU GRADITELJSTVA I EDUKACIJU

Na osnovu svih ovde prikazanih istraživanja, analiza i zaključaka vezanih za ulogu urbanog i ruralnog bloka u formiranju strukture i identiteta naselja u Vojvodini, mogu se dati preporuke za planiranje, projektovanje, gradnju, zaštitu graditeljstva i edukaciju.

Postizanje kvaliteta života ljudi i obezbeđenja njihove sreće i zadovoljstva u svakom pogledu, bilo u već izgrađenom prostoru, bilo u rekonstruisanom ili u nekom budućem, trebalo bi da bude ideja vodilja za sve one koji se bave planiranjem, projektovanjem, gradnjom, zaštitom graditeljstva, kao i za sve one koji tek ulaze u arhitekturu i urbanizam ili su u prilici da donose važne odluke u nekim od navedenih područja. Planiranje, projektovanje, gradnja, zaštita i održavanje graditeljstva i graditeljskih vrednosti, kao i edukacija, morali bi biti suštinski povezani, što znači da bi morali biti u permanentnom međudejstvu (Slika 398).

Planiranjem se određuju okvirni uslovi za urbanističko projektovanje koje dalje daje osnovne smernice za arhitektonsko oblikovanje objekata blokova ili područja. Projektima bi bili određeni uslovi kvaliteta gradnje, naime zaštite, rekonstrukcija i održavanja već postojećih objekata. O svim fazama i efektima rada neophodno je da se svi informišu, od studenata i stručnjaka iz različitih oblasti do trenutnih ili budućih korisnika prostora. Međutim, aktivnosti treba da postoje i u suprotnom smeru. Tako se urbanističkim projektovanjem može olakšati složen planerski posao putem razrada pojedinih područja, blokova ili specifičnih kompleksa, a predlozima arhitektonskih rešenja mogli bi se unapređivati i menjati urbanistički projekti. Takođe, iskustva gradnje, rekonstrukcija ili zaštite graditeljstva trebala bi da utiču na promene pri projektovanju i planiranju. Edukacijom bi se moralo uticati na sve faze gradnje prostora, davati savete i sprovoditi određena istraživanja korisna za podizanje kvaliteta stanovanja i rada svih stanovnika. Edukovati bi se morali svi ljudi tokom celog svog života da bi mogli pratiti sve promene koje se dešavaju.

Planiranje, projektovanje, građenje, zaštita i edukacija moraju pratiti sve promene u struci. Informacioni sistemi koji se u današnje vreme razvijaju neverovatnom brzinom moraju biti lako dostupni i razumljivi svakom stručnjaku, ali i korisniku prostora. Zato je korisno organizovanje tribina i izložbi planova, projekata, modela, fotografija budućih ili već izvedenih objekata, kako radi prenošenja iskustva stručnjaka široj javnosti, tako i radi uticaja te javnosti na stručne intervencije. Izdavanje brošura ili knjiga sa određenim stručnim temama pomogle bi građanima da se i sami obrazuju. Takvi građani sigurno bi više vodili računa o svom naselju, a imali bi bolju viziju uslova i kojima će živeti u budućnosti. Neophodna je i saradnja sa medijima zbog njihovog velikog uticaja na ljude. Preko medija može da se sprovodi edukacija, ostvaruje razmena informacija i iskustava, kao i da se prezentuju rezultati istraživanja u oblastima planiranja, urbanističkog i arhitektonskog projektovanja, građenja, rekonstrukcije, zaštite i održavanja graditeljstva.

Slika 398. Međudejstvo planiranja, projektovanja, građenja, zaštite i edukacije

U procesu uređenja i preuređenja prostora potrebna je saradnja velikog broja različitih organizacija i stručnjaka. Radi postizanja permanentne edukacije, informisanosti i mogućnosti korišćenja rezultata određenih istraživanja, neophodno je koristiti i dostignutost iz drugih organizacija ili pak određenih pojedinaca. Postignuti rezultati u istraživačkom radu ili nekoje iskustvo mogli bi u značajnoj meri da pomognu pri planiranju, projektovanju ili izgradnji. Danas se sve više pojavljuju nove specifične organizacije sa nekonvencionalnim delatnostima koje podržavaju nove vidove komunikacije.¹¹⁷ Karakteristike zaposlenih u javnim ustanovama trebalo bi da podrazumevaju kvalitet u svakom pogledu. Za zaposlene je važna stručnost, visoka

¹¹⁷ Tako se na primer organizacija Platforma 9,81 iz Zagreba, prvobitno zamišljena kao politička organizacija formirana 1990. godine, danas bavi programom neformalne edukacije, organizuje javne diskusije, održava internet forume, interdisciplinarnе radionice, objavljuje publikacije, bavi se arhitektonskim projektovanjem, vodi medijske kampanje, pruža tehničku i organizacionu podršku, bavi se istraživačkim novinarstvom, kompjuterskim modeliranjem, urbanim pregovaranjem, performansima i sl. Jedan od osnovnih ciljeva koje želi da ostvari je razvijanje komunikacije.

moralnost, preduzimljivost, zainteresovanost, brzina, efikasnost, kreativnost, mobilnost i svakodnevna prisutnost na terenu, sklonost ka timskom radu, tolerantnost, podrška i razumevanje rada drugih stručnjaka. "Prava kultura jednog urbaniste ogleda se u njegovoj sposobnosti sintetičkog mišljenja, tj. obaveštenosti o doprinosu pojedinih nauki i disciplina koje zadiru u bitne vidove ljudskog života u naselju. A u pitanju je zapravo čitav život."¹¹⁸ Obavezno je poštovanje zakona. Potrebno je poštovati planove i zakone donete na nivou lokalne zajednice, pokrajine, republike, države, a za nepoštovanje predvideti kaznene odredbe i zaista ih sprovesti. Takođe, otkriva se i davanje predloga za promene u zakonima za one stavke za koje se tokom vremena pokaže da su nepravilno formulisane ili prevaziđene u oblasti planiranja, projektovanja, građenja, zaštite ili edukacije.

PREPORUKE ZA PLANIRANJE

Planiranje je neophodno kako bi se izbegli stihija i kaos u prostoru i u društvu, ali ono planiranje koje predstavlja dogovor raznih ljudi i struka, a ne dogmu, kakva je trenutno prisutna.

Proces planiranja mora biti ažuran u svakom trenutku

Ažurnost plana zahteva konstantnost rada uz permanentno proučavanje teorije i prakse planiranja uređenja prostora i građenja, kao i proučavanje postojećeg stanja i potreba korisnika, zatim proveravanje kvaliteta sprovođenja planova, utvrđivanje kriterijuma vrednovanja svih relevantnih područja planiranja, istraživanje varijantnih rešenja uz pretpostavku postojanja različitih uslova i sl. "Kreiranje jasne vizije kao polazišta i okosnice za ostvarivu i održivu strategiju teritorijalno prihvatljivog razvoja, zahteva detaljnu analizu stanja kako bi se istražio prihvatljiv model razvoja."¹¹⁹ To znači da planiranje mora biti veoma aktivno, a ne pasivno.

Planiranje treba da prethodi, a ne da prati

"Planira se veliki broj teritorija i zona koje su već izgrađene... što je izraz potpune nemoći države i vlasti da upravlja prostorom."¹²⁰ Planiranje zahteva obavezu predviđanja buduće nastave. Zato se moraju pratiti sva dešavanja u društvu i prostoru, odnosno sve ono što se u određenom prostoru dešava. Pri tome, potrebna je i saradnja sa edukativnim ili naučno-istraživačkim centrima koji se bave proučavanjem naselja prošlosti, ispituju kvalitet materijala ili sprovode neka druga istraživanja od koristi za planere. Takođe, neophodno je uočavati tendencije pojedinih pojava značajnih za planiranje razvoja naselja. Bilo bi korisno raditi više varijanti rešenja kako bi se moglo u svakom trenutku, na najbolji mogući način reagovati, odnosno izabrati najpovoljniji način intervenisanja.

¹¹⁸ R. Supek, *Grad po mjeri – Svednja kulture antropologije*, str. 6.

¹¹⁹ P. Mihajlović, Lj. Stošić-Mihajlović, *Održivost prostornog razvoja Srbije prema novom Zakonu o planiranju i građenju*, str. 193.

¹²⁰ B. Bojović, *Svrha donošenja novih Zakona o planiranju i katastru – jedno li no viđenje – marginalije*, str. 114.

Planiranje mora da bude fleksibilno

To podrazumeva da planiranje mora biti spremno da u datom trenutku reaguje, da se prilagođava novonastalim situacijama. Današnja praksa potvrđuje da je zacrtana rešenja u planovima veoma teško promeniti. Kao najbolji primer nefleksibilnosti planova može da posluži najnoviji period doseljavanja izbeglih lica iz bivših republika SR Jugoslavije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine.¹²¹

Planiranje treba da prati i rezultate svog sopstvenog rada

Planiranje je aktivnost koja je trenutno okrenuta samo budućnosti, pa kad se napravi plan to je ujedno i završni deo posla. Međutim, trebalo bi pratiti šta se dalje dešava sa prostorom koji je uređen na osnovu tog plana i nakon određenog vremena ga vrednovati. Neophodno je proveravati koliko je taj plan dobar za građane koji koriste određeni prostor i šta bi se moralo unaprediti. Istraživanje efekata uređenja prostora grada prema prihvaćenim planovima i praćenje posledica koje je takvo uređenje ostavilo na korisnike tog prostora moralo bi postati sastavni deo aktivnosti planera.

Planiranje mora da teži ostvarivanju zajedničkog cilja

Kroz sukob interesa koji postoji pri planiranju, putem tolerantnih stručnih diskusija ili razgovora sa korisnicima prostora, trebalo bi da se iskristališe najprihvatljivije rešenje. Svaka pojava ostvarivanja lične koristi pri procesu planiranja morala bi biti na vreme otkrivena i iskorenjena, a akteri sankcionisani.

Planiranje u Vojvodini treba preusmeriti na manja naselja i sela

Mnogo veću pažnju trebalo bi posvetiti planiranju razvoja manjih gradova i sela. U njima prethodno treba uočiti potencijal koji bi se veoma lako, uz manje intervencije, mogao iskoristiti. Prirodna sredina je ta koja privlači turiste, a samo naselje je razvilo u okviru postojećih objekata smeštajne kapacitete i ugostiteljske sadržaje. Sve više i manja ruralna naselja sa prijatnim prirodnim okruženjem postaju atraktivna za odmor urbanog čoveka. Nedirnuta naselja, bez modernih uticaja, mogu da pruže ozdravljenje ljudima punim stresa i opterećenja svakodnevnim životom u gradu. Preporuka je se razvijanje nestambenih sadržaja u selima, ali ne sa ciljem da ona postanu gradovi, već da se postigne bolji kvalitet života ljudi u njima.

PREPORUKE ZA PROJEKTOVANJE

Urbanističko i arhitektonsko projektovanje, koje osim izrade projekata novih područja i objekata obuhvata još i projekte preuređenja i rekonstrukcija, najznačajnije su oblasti pomoću kojih se mogu otkloniti vrednosti tradicionalnih blokova.

¹²¹ Pri doseljavanju izbeglih lica iz bivših republika SR Jugoslavije kao najveći problem se pojavila organizacija smeštajnih kapaciteta. Bilo je veoma primetno odsustvo plana naseljavanja. Umesto da su se naseljavale napuštene seoske kuće i podsticala zemljoradnja i aktiviranje radno sposobnog stanovništva, razvila se neplanska gradnja i atak na sve institucije u kojima bi se moglo naći radno mesto. Nakon toga, kao rešenje problema, odobrena je legalizacija bespravno podignutih građevina, a samim tim i dokazala neefikasnost planiranja.

Projektovanje svih elemenata prostora mora biti savesno i kvalitetno

Osim kvalitetne unutrašnjosti objekata veoma je važna i njihova spoljašnjost, organizacija parcele i odnos sa drugim objektima radi obezbeđenja povoljnih ekoloških uslova. Takođe, neophodno je posvetiti veliku pažnju i popločavanju oko objekata, urbanom mobilijaru, komunikacijama, osvetljenju, oznakama, simbolima, kao i osmišljavanju programa na otvorenim površinama oko objekata. Samo takvim pristupom projektovanja može se formirati i kvalitetan blok sa specifičnim identitetom. Ugodnost korišćenja bloka zavisi od više faktora. Da bi se obezbedila potpuna ugodnost pri korišćenju blokova potrebno je posebno voditi računa o: načinu organizacije, funkcionisanju i frekventnosti granica bloka, veličini bloka u zavisnosti od dispozicije u naselju, izgrađenosti i pristupačnosti bloka.

Pri urbanističkom projektovanju neophodno je osmisliti reperne tačke

Radi lakšeg snalaženja u prostoru, prepoznavanja cilja kretanja, pa čak i samo radi lagodnijeg kretanja kroz prostor, neophodno je imati repere u odnosu na koje će se ljudi orijentisati. Zato se novi, bezlični stambeni blokovi moraju oživeti dodavanjem lako uočljivih elemenata, a pri projektovanju novih delova naselja o orijentirima u prostoru se unapred mora voditi računa.

Velčina blokova trebalo bi da je humanih razmera i usklađena sa potrebama kvalitetnog funkcionisanja saobraćaja

Blokovi sa stambenim zgradama i širim slobodnim prostorima mogu imati površinu od 10 ha do 15 ha, pa i više, jer manje površine koje često srećemo po gradovima (0,5 ha–2,0 ha, a naročito blokovi sa malim dubinama od 30 m do 40 m) ne mogu da zadovolje savremena shvatanja o higijeni i udobnosti stanovanja.

Centralni blokovi treba da su polifunkcionalni

Blokovima koji se nalaze na značajnijim lokacijama ili unutar gušće naseljenih područja preporučuje se uvođenje objekata sa raznolikim sadržajima. Na taj način bi se postigla veća dinamičnost ili konstantna iskorišćenost bloka.

Novi monofunkcionalni blokovi veće dimenzije treba formirati na periferiji naselja

Pošto su monofunkcionalni nestambeni blokovi zbog svoje funkcije veće dimenzije, povoljnije je da se razvijaju na periferiji nego u centru naselja. Tako im se daje i mogućnost daljeg širenja, a sprečava razaranje postojećih stare strukture naselja.

Raznolikost blokova pruža stanovnicima mogućnost izbora

Pošto su potrebe ljudi veoma različite, raznolikost blokova, a samim tim i naselja, trebala bi da bude osnovna karakteristika postojećih i budućih prostora. Raznolikost se odnosi na sve karakteristike bloka o kojima se u ovoj doktorskoj tezi govorilo.

Pri projektovanju stambenih blokova neophodno je obezbediti privatnost njegovim stanovnicima

Prilikom projektovanja stambenih zgrada u okviru bloka jedan od prioriteta je i obezbeđenje privatnosti svim stanovnicima. Pošto prizemlja nisu pogodna za

stanovanje, a veoma su povoljna za organizovanje nestambenih sadržaja bilo bi veoma dobro da se stanovanje organizuje na spratovima, te da se prizemlja koriste za različite namene. Takođe, bitno je i da se unutrašnja dvorišta odvoje od javnih površina da bi se obezbedio privatni prostor stanovnicima unutar bloka.

Pri projektovanju novih blokova, kao i pri rekonstrukciji ve postoje ih, neophodno je obezbediti uslove pristupa nosti

Pri svim novim intervencijama u urbanom prostoru, kao i pri rekonstrukcijama ve postoje ih, neophodno je obezbediti uslove za život i funkcionisanje svih kategorija stanovnika, bez obzira na njihove fizičke, mentalne ili bilo koje druge sposobnosti. Svaki deo naselja mora biti pristupačan za sve.

Pri projektovanju novih blokova, kao i pri rekonstrukciji ve postoje ih, neophodno je ostvariti maksimalnu bezbednost

Svi prostori u naselju, postoje i i budući, moraju biti tako projektovani da pružaju mogućnost dobrog funkcionisanja svih urgentnih službi, kao i mogućnost brzog i efikasnog evakuisanja usled prirodnih i izazvanih katastrofa (požar, poplava, zemljotres, rušenje...).

Radi boljeg funkcionisanja neophodno je obezbediti i naglasiti pristupe i ulaze u objekte bloka

Pri analizi blokova naselja iz Vojvodine, pored ostalog, uočeno je i da postoje velike razlike u načinima prilaza i ulaza u objekte blokova, kao i pristupa na parcele. Takođe, uočeno je i da se kvalitetu ulaza ne posvećuje veća pažnja, iako postoje velike mogućnosti njihovog naglašavanja arhitektonskim ili likovnim oblikovanjem, zelenilom ili sl. Pravilnim naglašavanjem ulaza bi se olakšalo snalaženje i kretanje u prostoru.

Pri rekonstrukcijama ve izgrađenih blokova treba voditi računa o uсталosti intervencija radi očuvanja identiteta tih blokova

Pošto stalne izmene namena objekata u jednom bloku mogu da spreče formiranje jasnog i prepoznatljivog lika i identiteta tog bloka bilo bi poželjno razmišljati o uсталosti intervencija u prostoru.

Stalnost bloka uslovljava i razvijanje identifikacije ljudi sa njim

Kao posledica stalnosti osnovnih karakteristika blokova je i pojava vezivanja i identifikacije ljudi sa njima. Zato je veoma važno da se naselja ne gledaju samo kao ekonomske kategorije i jedino sa aspekta isplativosti, već kao mesta življenja zadovoljnih i srećnih ljudi koji se identifikuju sa prostorom u kojem žive i borave.

Objektima sa specifičnom dispozicijom u bloku (na uglu, u vizuri ulice) treba posvetiti posebnu pažnju

Pošto identitetu naselja najviše doprinose pojedinačni objekti neophodno im je posvetiti posebnu pažnju. Objekte na ugaonim lokacijama blokova ili na mestima koja su u vizuri pristupnih ulica, treba naročito oblikovati i osmisliti, jer su oni vidni sa svih okolnih saobraćajnih i slobodnih površina. Raznolikošću u arhitektonskih građevina

može se rešiti problem monotonije blokova i naselja, a angažovanjem više arhitekata pri projektovanju pojedinačnih objekata u jednom istom bloku može se postići i arhitektonska raznolikost. Isticanjem pojedinih objekata u okviru bloka mogao bi se postići i kvalitet repernih tačaka u prostoru.

PREPORUKE ZA GRAĐENJE

Kvalitet izvođenja radova je uslov za kvalitetan život ljudi

Pri građenju se mora voditi računa o kvalitetu izvođenja radova, jer se jedino tako može obezbediti adekvatna upotrebljivost i ugodnost objekata pri budućem korišćenju. To ujedno znači i da je neophodno poštovati sve zakonske odredbe, a za nepoštovanje zakona, standarda i normativa, izvođači treba da budu kažnjeni.

Dobrom izolacijom stanova se obezbeđuje privatnost života ljudi

Radi obezbeđivanja privatnosti korisnika stanova neophodno je ojačati postojeću izolaciju između susednih stanova. Takođe, potrebno je povećati međusobnu udaljenost objekata ili postaviti barijere koje bi sprečile vizuelnu vezu između korisnicima stanova susednih zgrada.

PREPORUKE ZA ZAŠTITU I OBNOVU

Neophodno je organizovati

službu za održavanje već postojećih objekata i površina

U svim izgrađenim objektima, kao i na neizgrađenim površinama bloka posle izvesnog vremena se pojavljuju oštećenja koja treba sanirati.¹²² Zato je neophodno organizovati službu za permanentno održavanje objekata i površina koja bi vodila računa o popravkama, zameni, opremanju, instalisanju, dogradnji i sl.

Neophodno je organizovati

službu za praćenje promena na objektima i površinama

Neophodno je i da postoji organizacija koja bi beležila nastale promene na objektima i površinama tokom vremena. Pregledi i ocena stanja bi se mogli dobijati, osim uvidom u trenutno stanje, još i putem anketiranja građana, korisnika prostora. Na osnovu takve vrste praćenja stanja objekata i površina moglo bi se zaključivati o kvalitetu prethodnog planiranja, projektovanja, građenja i na kraju korišćenja.

Potrebno je negovati zaštitnički stav prema svemu što je već izgrađeno

Sve što se stvori i formira, bez obzira na procenu kvaliteta od strane korisnika ili stručnjaka, ima posebno značenje, jer je svedočanstvo svoga vremena i autora. Uglavnom primećujemo one objekte i prostore koji se izdvajaju nekom posebnom privlačnošću, ali isto tako i one koji su duboko utemeljeni u svoje okruženje. Zato bi trebalo razvijati specifičan zaštitnički stav prema svemu što je već prisutno.

¹²² O potrebi kontrole betonskih konstrukcija može se šire videti kod autora R. Foli, V. Radonjanin, M. Malešev, *Importance of Control Survey in Maintenance of Concrete Structure*, str. 219–228.

Neophodno je definisati stav prema usvojenoj klasifikaciji zaštite tradicionalnih arhitektonskih građevina i ambijentalnih celina

Neophodno je ozbiljno preispitati ispravnost dosadašnjih stavova po pitanjima procenjivanja i utvrđivanja kriterijuma vrednovanja starih građevina, ambijenata ili spomenika kulture, kao i na njihove zaštite i očuvanja. Potrebno je da se prema tradiciji odnosi sa uvažavanjem, da se ono što je vredno sačuva za buduće generacije, a ono što je manje vredno i što je koštica daljeg razvoja jednostavno ukloni ili transformiše.

Pri rekonstrukciji područja treba voditi računa o oblicima novoformiranih blokova

Pri intervenisanju u prostoru treba voditi računa o posledicama tih transformacija, jer se i ako su pravilni pravougaoni oblici blokova menjaju u druge oblike, manje povoljne za organizaciju površina. Oblik bloka trebalo bi da je takav da odaje utisak kompaktne celine i da omogući racionalan razmeštaj građevina i uređenije slobodnih površina. Povoljni oblici su kvadratni i pravougaoni, ali ne previše izduženi. Pravougaoni oblici blokova su povoljniji i za organizovanje većih blokova sa višespratnim stambenim zgradama na ravnom terenu. Nepravilni oblici blokova, koji su prilagođeni reljefu, mogu da budu veoma interesantni, ali su manje povoljni.

Pri rekonstrukcijama blokova neophodno je voditi računa o obezbeđenju kvaliteta svih potrebnih uslova

Promene u okviru bloka moraju biti usmerene ka unapređenju funkcionalnih, ekoloških, socioloških i estetskih karakteristika, a ne ka njihovom narušavanju. Zato treba biti veoma oprezan pri dogradnjama, nadogradnjama, adaptacijama i drugim intervencijama koje su sve već prisutne u naseljima.

Radi očuvanja tradicionalnih vrednosti bloka neophodno je praćenje svih njegovih promena

Sve promene koje se dešavaju u okviru blokova je potrebno beležiti. Na taj način bi se mogao obezbediti stalni uvid u trenutno stanje bloka. Ovakva vrsta evidencije bila bi veoma korisna i za istraživačke radove.

PREPORUKE ZA EDUKACIJU

Potrebna je permanentna edukacija svih ljudi

Sve stručnjake koji se bave prostorom treba konstantno upoznavati sa novim dešavanjima na tržištu i u okviru društva. Edukacija mora biti obavezan, sastavni deo njihovog svakodnevnog posla, a ne neka posebna, dodatna aktivnost koja se obavlja po izboru. Edukovati treba i stanovnike, korisnike prostora.

Obrazovanje arhitekata i urbanista mora biti sveobuhvatno

Obrazovanje budućih stručnjaka, ali i onih sa iskustvom, mora biti sveobuhvatno. To podrazumeva, između ostalog, i detaljno proučavanje arhitekture i urbanizma prošlosti, kao i praćenje savremenih dešavanja u ovim oblastima. Osnovna znanja

koja se stiže u putem procesa edukacije u svim školama za arhitekturu i urbanizam moraju biti ponudena kao moguća rešenja, a nikako kao dogma ili ograničenje. Zakoni i pravilnici važe bez zakona, normativi, standardi i propisi trebalo bi da se prikazuju kao nešto što se menja u zavisnosti od vremena i potreba ljudi, korisnika prostora.

Pri edukaciji je neophodno ista i ovekova kao najznačajniji faktor pri oblikovanju prostora

Veoma je važno razvijati svest o mehanizmima uslovljenosti svakog stanovnika ponaosob i društva u celini, kao i ovekova i prostora u kojem živi. Kvalitet života u jednom bloku i njegove promene zavise od delovanja stručnjaka, ali i samih korisnika. To znači da je ovek taj koji formira prostor, ali i onaj na kojeg taj prostor utiče i kome je namenjen. Zato sva odgovorna lica koja se bave planiranjem, projektovanjem, građenjem, zaštitom ili edukacijom, moraju biti upoznata i sa socijalnim problemima, kao što je neophodno i da svi ljudi prihvate da vode računa o prostorima i njihovom uređenju. Uspešnost uređivanja objekata, kako ističe prof. dr Nađa Kurtović-Foli, "zavisi i od načina njegovog korišćenja i stalnog održavanja."¹²³ Ljudska sreća počinje na moralnim kriterijumima oblikovanja fizičke forme naselja, a prisustvo ljudi u njima potvrđuje kvalitet života u tom naselju.¹²⁴

Pisanje publikacija je jedan od neophodnih načina edukacije

Sastavni deo edukativnog sistema je pisanje publikacija sa namerom da se izvesna stručna materija približi čitaocima (studentima, stručnjacima i građanima), odnosno svima onima koji su zainteresovani za kvalitetnije stanovanje, rad i boravak u naseljenom prostoru.

Postojanje monografija za svako naselje bi pomoglo procesu edukacije

Kao deo edukacije moglo bi se uvesti i formiranje monografija za pojedina naselja u Vojvodini. Postojeće monografije su najčešće nastajale na inicijativu jednog ovekova, a ostvarivane su u zajednici više autora koji su obično rođeni ili su živeli i radili u naselju za koje se monografija priprema. Pri izradi ove doktorske disertacije primetno je da su pojedina naselja mnogo više proučavana, dok o nekima ima veoma malo građe. Zato bi bilo veoma korisno da postoje pripremljeni materijali o svim naseljima i njihovim osnovnim elementima.

Konstantnim beleženjem promena osnovnih elemenata prostora olakšao bi se proces edukacije i istraživački rad

Savremenom društvu su potrebne kvalitetne i brze informacije o prostoru u cilju optimalnog upravljanja resursima, donošenja ispravnih odluka na efikasan način...¹²⁵ Beleženje i prikupljanje tehničke dokumentacije, crteža, skica, projekata, realizacija, načina korišćenja i transformisanja svakog enterijera, objekta, ulice, bloka, trga ili prostora moglo bi da postane redovna praksa. Na osnovu takvog materijala naučnim istraživačima bi bilo mnogo lakše raditi, a samim tim bi i njihov doprinos bio veći.

¹²³ N. Kurtović-Foli, *Maintenance and Improving of the Existing Housing Building*, str. 99.

¹²⁴ E. A. Gutkind, *Urban Development in Southern Europe: Italy and Greece*, Volume IV, str. 111.

¹²⁵ S. Petrović, V. Milenković, *Zašto nam je potreban NSDI*, str. 39.

U sistem edukacije bi trebalo uključiti i stručnjake iz različitih oblasti

U svakodnevnom radu sa studentima u već se bi mogli uzeti i stručnjaci iz raznih oblasti kao što su: planiranje, urbanizam, arhitektura, zaštita graditeljskog nasleđa, hortikultura, pejzažna arhitektura, saobraćaj, umetnost, sociologija. Takođe, mogle bi se organizovati i stručne tribine na koje bi bili pozivani i građani, kao i ugledni predstavnici iz političkog života. Kroz takav rad bi se mogla rešavati značajna pitanja za grad, pa i za šire okruženje.

Neophodna je permanentna prezentacija rada u oblasti obrazovanja

Gostovanjem studenata u svim naseljima Vojvodine, u stručnim organizacijama i školama, putem organizovanja izložbi radova ili preko tribina, stručnoj javnosti i stanovnicima tih naselja bi se približio rad fakulteta. Tematski bi se mogli prikazivati urbanistički, arhitektonski, hortikulturni i enterijerski projekti, kao i fotografije i umetnička dela vezana za arhitekturu i urbanizam. Na taj način bi se:

- prezentovao domet i osnovne ideje određenih fakulteta,
- podsticala inicijativa pojedinaca da učestvuju u procese uređenja svojih prostora,
- uticalo na promenu aktuelnih stručnih stavova,
- pokretalo javno mnjenje na razmišljanje i akciju,
- proveravala spremnost studenata da odbrane svoje stavove i
- podstakao dalji tok edukacije.

6. POPIS LITERATURE I DRUGE DOKUMENTACIJE

6.1. ENCIKLOPEDIJE

1. *Drevne civilizacije, Velike kulture sveta*, grupa autora, Mozaik knjiga, Zagreb, 2003.
2. *Enciklopedija moderne arhitekture*, Građevinska knjiga, Beograd, 1970.
3. *Ilustrovana istorija sveta*, Mladinska knjiga, Novi Sad, 2005.
4. *Velike arhitekture sveta*, Mladost, Zagreb, 1981.
5. *Veliki atlas svijeta*, Mozaik knjiga, Zagreb 2004.
6. *100 najljepših gradova sveta, Putovanje preko pet kontinenata*, Mladinska knjiga, Beograd, 2008.
7. *Mala enciklopedija*, Prosveta, Beograd 1989.

6.2. POPIS POSEBNE LITERATURE

1. *Arhitektura, vek, podneblje*, Najljepše građevine i prostori sveta, Vuk Karadžić, Beograd, 1978.
2. A. Boffet, S. Rocca Serra, *Identification of Spatial Structures Within Urban Blocks for Town Characterisation*, 20th International Cartographic Conference 2001. Beijing, China, vol. 3.
3. N. Carić, *Opština Bečej*, Novi Sad, 1984.
4. J. Castex, J. Depaule, P. Panerai, *Urbane forme*, Građevinska knjiga, Beograd, 1989.
5. J. Damjanov, *Likovna umetnost, I deo*, Školska knjiga, Zagreb, 1973.
6. N. Dobrović, *Urbanizam kroz vekove – Jugoslavija*, Naučna knjiga, Beograd, 1950.
7. M. Dženks, *Moderni pokreti u arhitekturi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1986.
8. R. Folić, V. Radonjanin, M. Malešev, *Importance of Control Survey in Maintenance of Concrete Structures* (Značaj kontrolnih pregleda u održavanju betonskih konstrukcija), Prvi međunarodni skup iNDiS '97, Novi Sad, 12–14. 11. 1997.
9. J. Gaffuri, J. Trevisan, *Role of Urban Patterns for Building Generalisation: An Application of AGENT*, ICA Workshop on Generalisation and Multiplerepresentation, Leicester, 2004.
10. Z. Gidion, *Prostor, vreme i arhitektura*, Građevinska knjiga, Beograd, 2002.
11. E. A. Gutkind, *Urban Development in Southern Europe: Italy and Greece*, Volume IV, The Free Press, New York, Collier-Macmillan Limited, London, 1969.
12. L. Halprin, *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1974.
13. *Hramovi moći*, Najljepše građevine i prostori sveta, Vuk Karadžić, Beograd, 1978.
14. H. W. Janson, *Istorija umetnosti, pregled razvoja likovnih umetnosti od praistorije do danas*, Prosveta, Beograd, 1969.
15. *Knjiga o Vojvodini*, Vojvođanski klub, Novi Sad, 1995.
16. F. Kontić i dr., *Izazov prirodi*, Najljepše građevine i prostori sveta, Mladinska knjiga, Ljubljana 1978.
17. C. Kostić, *Sociologija grada*, Beograd, 1975.
18. S. Kostof, *The City Shaped*, Thames&Hudson Ltd, London, 1991.
19. Lj. Vukajlov, M. Počučić, *Kriterijumi pristupa nosti objekata*, 6. savetovanje pod nazivom "Ocena stanja, održavanje i sanacija građevinskih objekata i naselja", Savez građevinskih inženjera Srbije u saradnji sa CIP – Saobraćajni institut d.o.o. Beograd, Institut "Kirilo Savić", Beograd i "Vujić Valjevo" d.o.o., Valjevo, Divulžbare 19–22. 5. 2009.
20. B. Krstić, *Subotica*, monografija, drugo izdanje, Subotičke novine i autor, Subotica, 1996.
21. N. Krstić, *Analiza osnovnih odredaba Zakona o planiranju i izgradnji*, Mesto i uloga u esniku u novom Zakonu o planiranju i građenju kao i Zakonu o državnom premeru i katastru nepokretnosti, Udruženje urbanista Srbije, SGR "Žig", Beograd, 2009.
22. N. Kurtović-Folić, *Maintenance and Improving of the Existing Housing Buildings*, Affordable Housing, Planning, Design and Construction, University of Novi Sad, Faculty of Technical Sciences, Institute for Industrialized Building and International Concile for Building Research Studies and Documentation, Novi Sad, 1997, str. 97–105.
23. Le Korbizije, *Ka pravoj arhitekturi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1999.

24. J. Mealaart, *Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia*, Thames and Hudson, London, 1967.
25. B. Maksimović, *Urbanizam – teorija projektovanja gradova*, Građevinska knjiga, Beograd, 1965.
26. L. Mamford, *Grad u istoriji*, Book, Zemun i Marso, Beograd, 2001.
27. B. Milić, *Razvoj grada kroz stoleća I, Prapovijest – antika*, Školska knjiga, Zagreb, 1994.
28. M. Počučić, Lj. Vukajlov, *Pristupačnost – kriterijum kvaliteta planiranja i izgradnje*, Zbornik "Letnja škola urbanizma 2009" 15. 5. 2009.
29. M. Prete, A. Čorović, *Istorija umetnosti*, MK Panonija, Novi Sad, 2004.
30. Lj. Pušić, *Urbanistički razvoj gradova u Vojvodini u XIX i prvoj polovini XX veka*, Matica srpska, Novi Sad, 1987.
31. Lj. Pušić, *Grad, društvo, prostor – Sociologija grada*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997.
32. Lj. Pušić, G. Vuksanović, M. Tripković, B. Milošević, D. Koković, *Preduzetnici i grad – Procesi tranzicije i modernizacije: uloga preduzetnika u urbanom uređenju Novog Sada*, Centar za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2002.
33. M. Radojčić, *Tovariševo – iz prošlosti sela i stanovništva*, Matica srpska, Novi Sad
34. R. Radović, *Forma grada*, Stylos, Novi Sad, Orion Art, Beograd, 2003.
35. R. Radović, *Savremena arhitektura*, Stylos, Novi Sad, 1998.
36. A. Rosi, *Arhitektura grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1996.
37. A. Rudofski, *Arhitektura bez arhitekata*, Građevinska knjiga, Beograd, 1976.
38. S. Stanković, *Stoletje u okviru života i geografski determinizam*, Građevinska knjiga, Beograd, 1978.
39. R. Supek, *Grad po mjeri vremena – S gledišta kulturne antropologije*, Naprijed, Zagreb, 1987.
40. F. Šoć, *Urbanizam, utopija i stvarnost*, Građevinska knjiga, Beograd, 1978.
41. D. Tošković, *Uvod u prostorno i urbanističko planiranje*, Gros knjiga, Beograd, 1997.
42. *Vojvodina*, fotomonografija, Pokrajinski komitet za informacije, Jugoslovenska revija i Forum, Beograd, 1987.
43. M. Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1980.

6.3. POPIS OPŠTE LITERATURE

1. C. Alexander, *Pattern Language*, New York City, Oxford University Press, 1977.
2. C. Alexander, *A new Theory of Urban Design*, New York City, Oxford University Press, 1987.
3. E. Bacon, *Design of Cities*, Thames&Hudson Ltd, London, 1995.
4. L. Benevolo, *Storia della Città*, Editori Laterza, Roma – Bari, 1976.
5. M. Bobi, G. Urhahn, *A Pattern Image*, THOTH Publishers Bussum, 1994.
6. B. Bogdanović, *Urbanističke mitologeme, Urbs i logos*, Gradina, Beograd, 1976.
7. A. Boffet, S. Rocca Serra, *Identification of Spatial Structures Within Urban Blocks for Town Characterisation*, 20th International Cartographic Conference 2001. Beijing, China, vol. 3, p.p. 1974–1983.
8. R. Bojanović, *Autentični i neautentični ličnosti*, Prosveta, Beograd, 1985.
9. C. Boyer, *The City of Collective Memory*, The MIT Press, 1995.
10. V. Bjelikov, *Komuna kao predmet prostornog planiranja*, Beograd, 1962.
11. B. Bukurov, *Geografski položaj baština naselja*, Zbornik Matice srpske, Serija prirodnih nauka, sveska 3, Novi Sad, 1952.
12. G. Burke, *Townscapes*, Penguin books, 1976.
13. P. Calthorpe, F. William, *The Regional City: Planning for the End of Sprawl*, Washington, DC: Island Press, 2001.
14. C. Cresti, *Le Corbusier*, Majstori dvadesetog stoljeća, Naprijed, Zagreb, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1970.
15. G. Cullen, *Gradski pejzaž*, Građevinska knjiga, Beograd, 1990.
16. J. Cvijić, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje*, I i II, Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1922.
17. O. Čaldarević, *Suvremeno društvo i urbanizacija*, Školska knjiga, Zagreb, 1987.

18. O. Aldarevi, *Urbana sociologija, socijalna teorija i urbano pitanje*, Globus, Zagreb, 1985.
19. J. Damjanov, *Likovna umetnost*, II deo, Školska knjiga, Zagreb, 1974.
20. R. Dellale, *Traganje za identitetom grada*, Izdavački centar, Rijeka, 1988.
21. N. Dobrović, *Savremena arhitektura, postanak i poreklo*, II, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd, 1963.
22. N. Dobrović, *Savremena arhitektura, postanak i poreklo*, I, Građevinska knjiga, Beograd, 1965.
23. *Domovi kraljeva, Najlepše građevine i prostori sveta*, Vuk Karadžić, Beograd, 1978.
24. C. Doxiadis, *Ovijek i grad*, Nolit, Beograd, 1982.
25. A. Duany, E. Plater-Zyberk, R. Alminana, *The New Civic Art: Elements of Town Planning*. New York, Rizzoli Publications, 2003.
26. V. Đokić, *Urbana morfologija: Grad i gradski trg*, Arhitektonski fakultet u Beogradu, Beograd, 2004.
27. M. Dženks, *Jezik postmoderne arhitekture*, Vuk Karadžić, Beograd, 1985.
28. N. Elin, *Postmoderni urbanizam*, Orion Art, Beograd, 2002.
29. N. Elin, *Architecture of Fear*, Princeton Architectural Press, New York, 1997.
30. K. Frampton, *Modern Architecture – a Critical History*, Thames&Hudson world of art, London, 2002.
31. R. Francaviglia, *Main Street Revisited*, University of Iowa Press, Iowa City, 1996.
32. P. Geddes, *Cities in Evolution*, Williams and Norgate, London, 1949.
33. E. A. Gutkind, *Urban Development in Central Europe*, Volume I, The Free Press, New York, Collier-Macmillan Limited, London, 1964.
34. E. A. Gutkind, *Urban Development in Southern Europe: Spain and Portugal*, Volume III, The Free Press, New York, Collier-Macmillan Limited, London, 1967.
35. E. A. Gutkind, *Urban Development in Western Europe: The Netherlands and Great Britain*, Volume VI, The Free Press, New York, Collier-Macmillan Limited, London, 1971.
36. A. Huxley, *On art and artists*, Meridian books, New York, 1960.
37. J. Ilić, *Razvoj i osnovne karakteristike stanovništva jugozapadnog Banata sa posebnim osvrtom na opštinu i grad Pančevo*, Istorijski arhiv Pančevo, Pančevo, 1984.
38. *Ilustrovan istorija sveta*, Mladinska knjiga, Novi Sad, 2005.
39. *Izazov prirodi, Najlepše građevine i prostori sveta*, Vuk Karadžić, Beograd, 1978.
40. G. S. Jellicoe, *The Landscape of Man, Shaping the Environment from prehistory to the present day*, Third edition expanded and update, Thames&Hudson Ltd, London, 1995.
41. B. Jankulov, *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII i XIX veku*, Novi Sad, 1961.
42. J. Jenger, *Le Corbusier, Architect of a New Age*, Thames and Hudson Ltd, London, 1996.
43. V. Jerotić, *Ovijek i njegov identitet*, Dečak novevine, Beograd, 1989.
44. V. Jerotić, *Vera i nacija*, Terset, Beograd, 1995.
45. K. Jung, *Ovijek i njegovi simboli*, Mladost, Zagreb, 1987.
46. V. Karavida, *Zrenjanin – graditeljska baština*, knjižara Teatar, Zrenjanin, 2002.
47. M. Koeter, *The Built Form of Western Cities*, Leicester University Press, Leicester and London, 1990.
48. B. Kojić, *Naselja u Vojvodini*, Glas SANU, Odeljenje društvenih nauka, knj. 10, 1961.
49. B. Kojić, *Stari balkanski gradovi, varoši i varošice*, IAUS, Beograd, 1976.
50. C. Kostić, *Grad i vreme, osnovi sociologije grada*, Vuk Karadžić, Beograd, 1982.
51. S. Kostof, *The City Assembled*, Thames&Hudson Ltd, London, 1992.
52. A. Krieger, W. Saunders, *Urban Design*, University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 2009.
53. R. Krier, *Gradski prostor u teoriji i praksi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1999.
54. S. Krnjetin, *Graditeljstvo i zaštita životne sredine*, Prometej, Novi Sad, 2001.
55. D. Krstić, *Psihološki rešenik*, Vuk Karadžić, Beograd, 1988.
56. N. Lazarević, *Grad izmeću empirije i utopije*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Novi Beograd, 1988.
57. A. Lefevr, *Urbana revolucija*, Nolit, Beograd, 1974.

58. Le Korbizje, *Atinska povelja*, Klub mladih arhitekata, Beograd, 1965.
59. K. Lynch, *Good City Form*, The MIT Press, London, 1984.
60. K. Lin, *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1974.
61. K. Lynch, G. Hack, *Site Planning*, The Press, London, 1984.
62. V. Macura, *Arhitektura i gradski centar*, Gradina, Niš, Svetlost, Kragujevac, 1984.
63. B. Maksimović, *Estetika urbanizma Kamila Zitea*, Proleter, Beograd, 1962.
64. B. Maksimović, *Razvoj gradograditeljstva – od starog veka do sadašnjosti*, Naučna knjiga, Beograd, 1948.
65. B. Maksimović, *Urbanizam u Srbiji*, Građevinska knjiga, Beograd, 1962.
66. K. Malešević, *Kuda ide naše selo?*, Beograd, 2004.
67. S. Marshall, *Streets and Patterns*, Spon Press, Taylor and Francis Group, London and New York, 2005.
68. H. Mendras, *Seljačka društva*, Zagreb, 1986.
69. B. Milićević, *Razvoj grada kroz stoljeća, Srednji vijek*, II, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
70. B. Milićević, *Razvoj grada kroz stoljeća, Novo doba*, III, Školska knjiga, Zagreb, 2002.
71. M. Mitrović, *Sociologija sela*, Beograd, 1998.
72. M. Maletin, *Gradske saobraćajnice*, Građevinski fakultet, Beograd, 1996.
73. M. Maletin, *Planiranje saobraćaja i prostora*, Građevinski fakultet, Beograd, 2004.
74. A. Marinković-Uzelac, *Socijalni prostor grada*, Liber, Zagreb, 1978.
75. K. Natek i M. Natek, *Države sveta*, Mladinska knjiga, Beograd, 2005.
76. S. Nenadović, *Zaštita graditeljskog nasleđa*, Arhitektonski fakultet u Beogradu, Beograd, 1980.
77. L. Pap, *Bačinska Palanka – monografska studija o razvoju i istoriji grada*, 1988.
78. M. Pešić, *Metodologija društvenih nauka*, Savremena administracija, Beograd, 1982.
79. S. Parker, *Urban Theory and the Urban Experience, Encountering the City*, Routledge, London, Taylor and Francis Group, London and New York, 2004.
80. M. Perović, *Iskustva prošlosti*, Zavod za planiranje razvoja grada Beograda, Beograd, 1985.
81. M. Perović, *Istorija moderne arhitekture, Antologija tekstova*, knjiga 1, Koreni modernizma, Izdavačka zadruga IDEA i Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1997.
82. B. Petrović, *Vizuelna istraživanja 1960-ih godina i urbanizacija*, BIGZ, Beograd, 1972.
83. B. Petrović, Ž. Milisavac, *Novi Sad*, Matica srpska, Novi Sad, 1987.
84. D. Popović, *Srbi u Vojvodini*, Matica srpska, knjiga 1–3, Novi Sad, 1957–1963.
85. M. Popović, J. Dinić, *Urbana geografska naselja Jugoslavije, Primer velikog panonskog naselja Subotice*, Privredni pregled, Beograd, 1978.
86. Lj. Pušić, *Planiranje grada – između duha i materije*, Prometej, Novi Sad, 1995.
87. Lj. Pušić, *Grad: znači vremena*, Matica srpska, Prometej, Novi Sad, 1991.
88. Lj. Pušić, *Utjecaj prirodnih faktora na genezu gradova u Vojvodini*, Matica srpska, Novi Sad, 1987.
89. Lj. Pušić, B. Milošević, S. Šljukić, J. Dulić, *Urbana kultura – Osnova održive multikulturalnosti*, Filozofski fakultet, Centar za sociološka istraživanja, Katedra za sociologiju, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2003.
90. R. Radović, *Fizička struktura grada*, IAUS, Beograd, 1972.
91. R. Radović, *On Cities, Planning and Urban Design*, Helsinki University of Technology, Espoo, 1996.
92. R. Radović, *Vrt ili kavez*, Prometej, Novi Sad, 1995.
93. R. Radović, *Živi prostor*, Nezavisna izdanja 24, Beograd, 1979.
94. K. Roe, F. Koter, *Grad kolaž*, Građevinska knjiga, Beograd, 1991.
95. S. Selinko, *Paolo Portogezzi – jedinstvena vizija arhitekture*, Radionica SIC, Beograd, 1989.
96. Ž. Sabo, *Stepski grad*, Kentaur, Subotica, 2002.
97. A. Siliotti, *Egipat – hramovi, ljudi i bogovi*, Mozaik knjiga, Zagreb 2004.
98. *Socijalistička autonomna pokrajina Vojvodina*, Pokrajinski komitet za informacije, Novi Sad, Jugoslovenska revija, Beograd, Forum, Novi Sad, 1987.
99. M. Srbulović, *Kratka istorija Novog Sada*, Prometej, Novi Sad, 2000.

100. B. Stojkov, *Plan i sudbina grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1992.
101. B. Stojkov, *Urbografija, razvoj ideje o obnovi gradova u Srbiji 1967–1997*, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd, 1997.
102. B. Stojkov, *Urbanizam Evrope*, Udruženje urbanista Srbije, Urbanistički zavod Beograd, Beograd, 1996.
103. Z. Striži, *O stanovanju*, Školska knjiga, Zagreb, 1956.
104. M. Šami, *Kako nastaje naučno djelo*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1968.
105. M. Šitaroci, *Hrvatska parkovna baština, zaštita i obnova*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
106. B. Šeši, *Opšta metodologija*, Naučna knjiga, Beograd, 1974.
107. K. Šulc, *Egzistencija, prostor, arhitektura*, Građevinska knjiga, Beograd, 1999.
108. K. Šulc, *Stanovanje, stanište, urbani prostor, kupaonica*, Građevinska knjiga, Beograd, 1990.
109. B. Tatarckjevi, *Istorija šest pojmova*, Nolit, Beograd, 1980.
110. D. Tošković, *Uvod u prostorno i urbanističko planiranje*, Gros KNJIGA, Beograd, 1997.
111. E. Vaništa-Lazarevi, *Obnova gradova u novom milenijumu*, Classic map studio, Beograd, 2003.
112. E. Vaništa-Lazarevi, *Urbana rekonstrukcija*, Zadužbina Andrejevića, Beograd, 1999.
113. E. Veisman, *Humanizacija metropole*, Ekonomski institut, Zagreb, 1978.
114. M. Vernez, *Public Streets of Public Use*, Columbia University Press, New York, 1991.
115. R. Venturi, *Pouke Las Vegasa*, Građevinska knjiga, Beograd, 1988.
116. Vitruvije, *Deset knjiga o arhitekturi*, Građevinska knjiga, Beograd, 2000.
117. M. Vresk, *Osnove urbane geografije*, Školska knjiga, Zagreb, 1977.
118. R. Vujić, *Psihologija kulture*, Sv. arh. Sinoda srpske pravoslavne crkve, Beograd, 1967.
119. S. Vujović, *Grad i društvo*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd, 1982.
120. S. Vujović, *Ljudi i gradovi*, Mediteran, Budva, 1990.
121. S. Vujović, *Sociologija grada*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1988.
122. S. Vujović, *Stambena kriza i ljudske potrebe*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 1980.
123. S. Vujović, *Živjeti na ulicima*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 1985.
124. K. Zite, *Umetničko oblikovanje gradova*, Građevinska knjiga, Beograd, 1967.
125. M. Živković, *Uvod u metodologiju naučnog istraživanja*, Arhitektonski fakultet, postdiplomske studije, Beograd, 1978.

6.4. POPIS OSTALIH PUBLIKOVANIH MATERIJALA

1. B. Bukurov, *Geomorfološki prikaz Vojvodine*, Zbornik Matice srpske, serija prirodnih nauka, sveska 4, Matica srpska, Novi Sad, 1953.
2. S. Bašić, *Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice*, izdavač autor, Subotica, 1995.
3. G. Belodedi, *Kikinda 1918–1941*, Istorijski arhiv Kikinde, Kikinda, 1967.
4. B. Bojović, *Svrha donošenja novih Zakona o planiranju i katastru – jedno li no vi enje – marginalije*, Mesto i uloga u esniku u novom Zakonu o planiranju i građenju kao i Zakonu o državnom premeru i katastru nepokretnosti, Udruženje urbanista Srbije, SGR "Žig", Beograd, 2009.
5. B. Bukurov, *Geografski položaj i teritorijalni razvitak banatskih gradova*, Zbornik Matice srpske, serija prirodnih nauka, sveska V, Matica srpska, Novi Sad, 1953.
6. B. Bukurov, *Klasifikacija vojvođanskih gradova*, Zbornik radova PMF, knjiga III, Novi Sad, 1973.
7. B. Bukurov, *Aluvijalne ravni kao životni prostor na teritoriji Vojvodine*, Zbornik Matice srpske, serija prirodnih nauka, sveska V, Matica srpska, Novi Sad, 1954.
8. B. Dori, *Urbanističko-arhitektonske karakteristike Bečeja*, deo pod nazivom Uticaj geografskih elemenata i faktora na urbanistički i prostorni razvoj grada Bečeja, Novi Sad, 1990.
9. N. Fabri, *Izotelna karta i gravitacione zone Novog Sada*, Zbornik za prirodne nauke br. 14, Matica srpska, Novi Sad, 1985.

10. GLC Study, *Housing Layout*, The Architectural Press, London, Nichols Publishing Company, New York, 1978.
11. M. Anić, *Morfologija Zrenjanina*, Zbornik za prirodne nauke, sveska XXX, Matica srpska, Novi Sad, 1966.
12. J. Čurčević, *Tri vojvođanska grada i njihove važnije funkcije*, Zbornik za prirodne nauke, sveska XIV, Matica srpska, Novi Sad, 1958.
13. S. Čurović, V. Milenković, *Zašto nam je potreban NSDI*, Mesto i uloga u esnika u novom Zakonu o planiranju i građenju kao i Zakonu o državnom premeru i katastru nepokretnosti, Udruženje urbanista Srbije, SGR "Žig", Beograd, 2009.
14. M. Čuzepe (Giuseppe Marchini), *The Baptistery and the Cathedral of Florence*, Becocci Editore, Firenca, 1980.
15. R. Ilić, *Pančevo, nekad i sad*, Sekretarijat za skupštinske poslove SO Pančevo, 1979.
16. *Ilustrovana poslovna karta na karti opštine Vrbas*
17. *Industrijska izgradnja stanova*, Jugoslovenski naučni skup, zbornik radova, knjiga 1, FTN, Novi Sad, 1989.
18. Ž. Jakšić, S. Lukić, *The Relationship Between Traditional Heritage and Contemporary Housing Practice – a Study*, Affordable Housing, Planning, Design and Construction, University of Novi Sad, Faculty of Technical Sciences, Institute for Industrialized Building and International Concile for Building Research Studies and Documentation, Novi Sad, 1997, str. 67–75.
19. B. Kojić, *Naselja u Vojvodini, geneza, sadržina i urbanistička struktura prema arhivskim i tehničkim podacima*, Glas SANU, Odeljenje društvenih nauka, knjiga X, Beograd, 1961.
20. I. Koraman, *Putovanje grofa Tekelije kroz Banat, Bačku, Slavoniju i Srem u 1794. godini*, Zbornik za društvene nauke, sveska XXIII, Matica srpska, Novi Sad, 1959.
21. N. Kurtović-Folić, *Prilog definisanju stručne terminologije u oblasti osavremenjavanja postojećih stambenih fondova, Unapređenje stanovanja*, (ured. B. Milenković, M. Ralević), Arhitektonika, sveska 8, Arhitektonski fakultet, Beograd 1993, str. 21–33.
22. N. Kurtović-Folić, M. Ralević, *Stanovanje ka III milenijumu*, edicija Arhitektonika, monografija br. 11, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2001.
23. Le Corbusier, *Atinska povelja. Dokumentacija savremene arhitekture*, KMA, Beograd, 1965.
24. B. Maksimović, *Pravilnik o izradi regulacionih planova*, Tehnički list za 1934, Beograd, 1934.
25. C. Maurice, *Aesthetics, Functionality and Desirability of the Sustainable City*, The Sustainable City, A European Tetralogy, Part IV, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Ireland, 1997.
26. P. Mihajlović, Lj. Stošić-Mihajlović, *Održivost prostornog razvoja Srbije prema novom Zakonu o planiranju i građenju*, Mesto i uloga u esnika u novom Zakonu o planiranju i građenju kao i Zakonu o državnom premeru i katastru nepokretnosti, Udruženje urbanista Srbije, SGR "Žig", Beograd, 2009, str. 193.
27. S. Mileker, *Istorija grada Pančeva*, Napredak, Pančevo, 1925.
28. M. Milosavljević, R. Jovanović i A. Ristić, *Regulaciona osnova grada Novog Sada*, Zavod za urbanizam Novi Sad, Novi Sad, 1988.
29. D. Mladenović, *Centri mesnih zajednica – agore našeg vremena*, Arhitektonski fakultet, postdiplomske studije, Beograd, 1978.
30. D. Mladenović, *Okruženje, odrednice, oblikovanje*, Investbiro, Beograd, 1980.
31. V. Mušić, *Kontinuitet i promene u arhitekturi*, Arhitektura-urbanizam, 1983.
32. B. Novaković, *Prostor, urbanizacija i planiranje kao problemi i predmet društvenog delovanja*, II izdanje, KMA, Beograd, 1979.
33. *Novi Sad – Kroz uspomene starih razglednica*, priredio Slavko Košutić, Novi Sad, 1998.
34. *Obnova gradova u Srbiji*, osnovne odrednice, IAUS, Beograd, 1996.
35. Platforma 9,81, *Superprivate 3D žurnal*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, 2004.
36. D. Popović, *Srbi u Bačku kraj do kraja XVIII veka*, Beograd, 1952.
37. D. Popović, *Srbi u Vojvodini*, knjiga IV, Matica srpska, Novi Sad, 1963.
38. D. Prodanović, *Neke morfološke karakteristike fizičke struktura Limana II u Novom Sadu*, Zbornik radova FTN, Institut za mehaniku i mašinske konstrukcije, sveska 12, Novi Sad, 1981.

39. D. Prodanovi, *Neki prostorno-fizički aspekti fizičkih struktura, odnosno građevinske sredine Limana III u Novom Sadu*, Indis, Novi Sad, 1983.
40. Lj. Pušić, *Apologije seoskog i gradskog*, Zbornik Matice srpske za društvene nauke 104/105, str. 201–209, Novi Sad, 1998.
41. Lj. Pušić, *Razvoj stambenih naselja i njihov uticaj na identitet vojvođanskih gradova*, Zbornik Matice srpske za društvene nauke 76, str. 113–123, Matica srpska, Novi Sad, 1984.
42. R. Putnik, *Kontinuitet razvoja Zrenjanina*, GUP Zrenjanina, Zavod za urbanizam i projektovanje, Zrenjanin, 1971.
43. R. Radović, *Složeni i višeznačni smisao kontinuiteta u arhitekturi*, saopštenje na skupu Komunikacije 1978, CEP, Beograd, 1978.
44. M. Ratković, *Morfološke crte Pančeva*, Zbornik za prirodne nauke, sveska XXIII, Matica srpska, Novi Sad, 1962.
45. D. Ruvarac, *Opis Temišvarске aparhije od 1727. godine*, Sremski Karlovci, 1923, *Rekonstrukcija gradova i sela*, knjiga 1, Savezni zavod za urbanizam i komunalna i stambena pitanja. Preveo Pavle Nikolić, Beograd, 1968.
46. *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, međunarodni simpozijum, Beograd, 29. 2–2. 3, 1996.
47. A. Stanojlović, *Petrovgrad (Veliki Bečkerak)*, Istorijski arhiv, Knjižara Teatar, Zrenjanin, 1997.
48. *Stanovanje – sinteza individualnog i kolektivnog*, naučno-stručni skup, Beograd, 22. i 23. 10. 1981.
49. *Titov Vrbas 600 godina*, Dom kulture, Vrbas, 1987.
50. V. Urban, *Novi Sad*, Organizacioni komitet 36. prvenstva u stonom tenisu - SPENS '81, Novi Sad, 1981.
51. *Vienna*, City Guide With a City Map and a Map of the Underground, Verlag Bauer, 2003, Wien
52. *Vodeni - Novi Sad od A do Z*, Sekretarijat za privredu – Uprava za turizam grada Novog Sada, Novi Sad, 2002.
53. V. Vukajlović, *Prostorni raspored etničkih grupa u Pančevu*, Istorijski arhiv u Pančevu, Pančevo, 1997.
54. *Zrenjanin*, Skupština opštine Zrenjanin, 1967.
55. *Zrenjanin 1944–1968*, Skupština opštine Zrenjanin, 1969.

6.5. DOKTORSKE DISERTACIJE

1. B. Dorić, *Geografija u prostornom planiranju s posebnim osvrtom na uređenje*
2. *vojvođanskih naselja*, Prirodno matematički fakultet, Beograd, 1973.
3. V. Đokić, *Formiranje tipologije gradskog trga u funkciji operacionalizacije pri*
4. *planiranju i projektovanju*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 1998.
5. D. Reba, *Urbana morfologija i ulični sistemi vojvođanskih naselja*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2005.

6.6. MAGISTARSKÉ TEZE

1. Dž. Beganović, *Urbana morfologija i tipologija gradova Kosova i Metohije*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 1998.
2. A. Đukić, *Kontinuitet urbanog razvoja gradova Banata*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 1998.
3. M: Krklješ, *Javni prostori – žižne tačke okupljanja u Novom Sadu*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2006.
4. A. Rudinski, *Arhitektonsko-urbanistički razvoj Subotice do početka XX veka*, Subotica, 1984, biblioteka Arhitektonskog fakulteta inv. br.12557/765.
5. S. Stanković, *Kritička valorizacija tipologije stanovanja sa prostorno-sociološkog aspekta na primeru Novog Sada*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2003.
6. Lj. Vukajlović, *Identitet građevinske sredine, teorijske osnove i praktični primer Novog Sada*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 1998.

6.7. ASOPISI

1. *Architecture Ireland*, broj 192, tema broja *Public places*, The Journal of the Royal Institute of the Architects of Ireland
2. *Arhitektura – urbanizam*, broj 64/65, Beograd, 1970.
3. DaNS, broj 15, *Urbanizam u Novom Sadu*
4. *Journal of Architectural Education*, broj 48, 1994.
5. *Komunikacije*, broj 7.
6. Platforma 9,8, projekt/project 3D žurnal, *Superprivate*
7. *Town Planning Review*, broj 80.1
8. *Vienna, Architecture*, The State of the Art III

6.8. ZAKONI I PLANSKA DOKUMENTACIJA

1. *GUP do 2000. Subotica – Pali*, Zavod za urbanizam i geodeziju Subotice, Subotica, 1982.
2. *GUP Bečejca*, Zavod za urbanizam Vojvodine Novog Sada, 1977.
3. *GUP Novi Sad*, Urbanistički zavod Novi Sad, Novi Sad, 1974.
4. *GUP Novi Sad 2005*, Urbanistički zavod Novi Sad, 1985.
5. *GUP do 2021. Novi Sad*, JP "Urbanizam", Novi Sad, 1999.
6. *GUP Vrbasa 1972–1990. godine*, Direkcija za izgradnju grada Vrbasa, Vrbasa
7. *GUP Zrenjanina 1971*, Direkcija za izgradnju i uređenje grada, Zrenjanin
8. *GUP Zrenjanina 1981*, Direkcija za izgradnju i uređenje grada, Zrenjanin
9. *GUP Zrenjanina 1995*, Direkcija za izgradnju i uređenje grada, Zrenjanin
10. *Opština Vrbasa*, geografska monografija vojvođanskih opština, Univerzitet u Novom Sadu, PMF, Institut za geografiju, 1998.
11. *Osnovi zaštite graditeljskog nasleđa i gradskog jezgra Novog Sada*, JP "Urbanizam" i Opštinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad, 1994.
12. *Regionalni prostorni plan Opštine Novi Sad: Opština Novi Sad 2000. godine*, Urbanistički zavod Novi Sad, 1973.
13. *Regulacioni plan stambene zone Bistrica u Novom Sadu*, URBIS, Novi Sad, 1997.
14. *Studija graditeljskog nasleđa i DUP Podbare*, Opštinski zavod za zaštitu spomenika kulture Novog Sada, 1994.
15. *Tovariševo: Urbanistički plan*, Zavod za urbanizam Vojvodine Novog Sada, 1984.
16. *Zakon o izmenama i dopunama Zakona o planiranju i izgradnji*, "Službeni glasnik RS" broj 34/2006.
17. *Zakon o planiranju i izgradnji*, "Službeni glasnik RS" broj 34/2006.
18. *Zaštita urbanog nasleđa i urbanističke strukture Novog Sada*, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, 1983.

6.9. SAJTOVI

1. <http://www.adtoza.co.yu> (24. 3. 2006)
2. <http://www.zrenjanin.org.yu> (24. 3. 2006)
3. <http://www.direkcijazr.co.yu> (24. 3. 2006)
4. <http://sh.wikipedia.org/wiki/Apatin> (15. 5. 2006)
5. http://sh.wikipedia.org/wiki/Op%C5%A1tina_Apatin (15. 5. 2006)
6. <http://www.sremskamitrovica.org.yu/portal/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=6> (22. 5. 2006)
7. <http://www.gradnovisad.org.yu> (24. 8. 2006)
8. <http://www.koalicijavojvodina.org.yu/vojvodina/opstina.htm> (11. 12. 2006)
9. <http://www.pbase.com/cfrederich/image/4962721> (12. 2. 2007)
10. http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page (15. 2. 2007)
11. <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Tovari%C5%A1evo@action=history> (15. 3. 2007)
12. <http://www.visitlondon.com> (22. 3. 2007)
13. http://www.visitlondon.com/city_guide/about_london/history (22. 3. 2007)
14. <http://www.znanje.org/i/i25/05iv0523/arhitektura.htm> (29. 3. 2007)
15. <http://www.znanje.org/i/i25/05iv0523/istorija.htm> (29. 3. 2007)

16. http://www.znanje.org/i/i25/05iv0523/utvr_enja.htm (29. 3. 2007)
17. <http://www.peoi.org/Courses/Coursesse/urban/urban2.html> (10. 4. 2007)
18. <http://www.karlovc.co.yu/> (15. 4. 2007)
19. <http://www.karlovc.co.yu/pages/istorijat.htm> (15. 4. 2007)
20. <http://www.danas.co.yu/20070406/terazije1.html> (22. 4. 2007)
21. <http://www.37.co.yu/bgdg/bgdg.swf> (22. 4. 2007)
22. <http://www.srbija.sr.gov.yu/pages/article.php?id=368> (13. 5. 2007)
23. <http://www.srbija.sr.gov.yu/pages/article.php?pf=1&id=36&url=%2Fpages%2Farticle...> (13. 5. 2007)
24. http://www.putovanja.info/sr/zanimljivosti/2-Destinacije_i_gradovi/80-Segedin_i_Su... (13. 5. 2007)
25. <http://www.srbija.sr.gov.yu/page/article.php?id=45629> (13. 5. 2007)
26. <http://www.srbija.sr.gov.yu/page/article.php?pf=1&id=45629&url=%2Fpages%2Fart...> (13. 5. 2007)
27. <http://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%90%D1%80%D0%B0%D0%B4> (13. 5. 2007)
28. <http://www.virtualarad.net/> (13. 5. 2007)
29. <http://www.arad.info.ro/> (13. 5. 2007)
30. <http://www.srbija.sr.gov.yz/pages/article.php?id=57> (13. 5. 2007)
31. <http://www.bilje.hr/> (13. 5. 2007)
32. http://www.rastko.org.yu/rastko-ro/crkva_fenlak.htm (13. 5. 2007)
33. http://www.putovanja.info/sr/destinacije/66-Ma_arska/istorija_kultura (13. 5. 2007)
34. <http://web.morahalom.hu/iparipark/szerb/index.htm> (13. 5. 2007)
35. <http://www.znanje.org/i/i21/01iv04/01iv0419/njujork.htm> (13. 5. 2007)
36. <http://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%9E%D1%81%D0%B8%D1%98%D0%B5%D0%BA> (13. 5. 2007)
37. http://www.putovanja.info/sr/zanimljivosti/2-Destinacije_i_gradovi/80-Segedin_i_Su... (13. 5. 2007)
38. [http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd\(pok.php?god=2005](http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd(pok.php?god=2005) (16. 5. 2007)
39. <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/okruzi.htm#> (16. 5. 2007)
40. <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/osn.php?kljuc=1> (16. 5. 2007)
41. <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/osn.php?kljuc=10201> (16. 5. 2007)
42. <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/osn.php?kljuc=10202> (16. 5. 2007)
43. <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/osn.php?kljuc=10203> (16. 5. 2007)
44. <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/osn.php?kljuc=10204> (16. 5. 2007)
45. <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/osn.php?kljuc=10205> (16. 5. 2007)
46. <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/osn.php?kljuc=10206> (16. 5. 2007)
47. <http://www.sm.co.yu/0001/smitrovica.php> (17. 5. 2007)
48. http://www.subotica.org.yu/new/yo_gradu/index.php (18. 5. 2007)
49. <http://www.zrenjanin.org.yu/opstina/nasmesta/stajic.htm> (20. 5. 2007)
50. http://www.gradnovisad.org.yu/cnt/index.php?id_node=123 (20. 5. 2007)
51. http://www.gradnovisad.org.yu/cnt/index.php?id_node=119 (20. 5. 2007)
52. www.ou.apatin.com/ (23. 5. 2007)
53. <http://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%90%D0%BF%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BD> (23. 5. 2007)
54. <http://www.vrbas.net/galerija/index.php?cat=0> (5. 6. 2007)
55. <http://www.vrbas.net/galerija/thumbnails.php?album=lastup@cat=0> (5. 6. 2007)
56. <http://www.zrenjanin.org.yu/index.htm> (6. 6. 2007)
57. <http://www.zrenjanin.org.yu/ogradu/ogradu/ime.htm> (6. 6. 2007)
58. <http://www.zrenjanin.org.yu/ogradu/ogradu/istorija.htm> (6. 6. 2007)
59. <http://www.zrenjanin.org.yu/ogradu/ogradu/prostorni.htm> (6. 6. 2007)
60. <http://www.becej.co.yu/> (9. 6. 2007)
61. <http://dobanovci.zemun.net/mapa/mapa.JPG> (10. 6. 2007)
62. <http://dobanovci.zemun.net/istorija.php> (10. 6. 2007)
63. <http://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%A1%D0%B8%D1%98%D0%B5%D0%BD%D0%B0> (20. 8. 2007)
64. <http://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%94%D1%83%D0%B1%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA> (25. 8. 2007)
65. <http://www.dubrovnik-guide.net/maps.htm> (25. 8. 2007)
66. <http://www.dubrovnik-guide.net/adriaticpearl2.htm> (25. 8. 2007)
67. <http://www.dubrovnik-guide.net/cityparts.htm> (25. 8. 2007)
68. <http://en.wikipedia.org/wiki/Vojvodina> (5. 9. 2007)
69. <http://en.wikipedia.org/wiki/Zrenjanin> (2. 2. 2008)
70. <http://www.vojvodina.com/geografija/html/detaljnije.htm> (2. 2. 2008)
71. <http://www.rastko.org.yu/arheologija/srejoVIC/dsrejoVIC-neolit.html> (30. 8. 2008)
72. http://en.wikipedia.org/wiki/Skara_Brae (30. 8. 2008)
73. <http://www.localhistories.org/catalhuyuk.html> (10. 10. 2008)
74. http://en.wikipedia.org/wiki/Broadacre_City (31. 10. 2008)
75. <http://sr.wikipedia.org/sr-el/> (9. 8. 2009)
76. http://en.wikipedia.org/wiki/City_block (13. 9. 2009)

7. INDEKS IMENA I POJMOVA

7.1. INDEKS IMENA

Ahetaton	28, 29, 30, 32, 380	Hercog &	
Amsterdam	37, 40, 49, 64, 392	de Meron	37, 44
Atina	29, 33	Horhe (centar)	37, 43, 44, 384, 385
Avinjon	29, 32, 33	Horton (trg)	43
Ba ko Gradište	45, 116, 117, 195-199, 201-208, 308-312, 315, 319-327, 329, 330, 335, 336, 338, 340, 342, 343, 347, 348, 350, 353-371, 373, 374	Ildefonso Serda	37, 38, 376, 392
Barselona	13, 37, 38, 53, 71, 91, 92, 99, 115, 376, 377, 392	Industrijski grad	37, 39, 40, 165
Be	58, 61, 65, 66, 71, 78, 79, 80, 83-85, 100, 101, 379, 388, 389	Kahun	28, 29, 32
Be ej	45, 116-132, 164, 185, 195, 308-311, 313, 315-317, 319-327, 329-331, 333, 335, 336, 338, 340, 341, 343-348, 350-375, 399	Karkason	29, 32
Beograd	45, 116, 133, 134, 139-141, 148, 163, 179, 183-185, 209, 273-284, 308-311, 314-316, 318-327, 329, 330, 335, 337, 339-342, 382, 387, 388, 396	Le vort	37, 39
Berlage	37, 40, 44, 392	Le Korbizje	37, 41, 44, 392
Bilje	116, 291, 300-306, 308-312, 315, 316, 318-320, 323-326, 329, 332, 334, 335, 340, 342	Menhetn	32, 376, 378, 384
Brazilija	28, 29, 32, 34, 389	Milet	29, 31, 32, 34, 376, 384, 385
Broudejker siti	42	Mompazje	28-30, 32, 380, 381
atal Hujuk	27, 28	Morahalom	45, 115, 116, 239, 249-256, 308-312, 315, 316, 319-327, 329, 330, 335, 337, 339-342, 397, 398
Dobanovci	45, 116, 273, 283-290, 308-311, 313, 315, 319-326, 329, 330, 335, 337, 339-342, 397	Moša Savdi	37, 42, 44, 392
Dioklec. palata	379	Niderad	41, 42, 392
Dubrovnik	29, 31, 32, 50	Novi Sad	10, 62, 116, 117, 118, 133-148, 163, 179, 195, 200, 273, 291, 308-311, 314-317, 319, 320, 323-326, 329-331, 333, 335, 340, 341, 343-347, 348, 351-374, 396
Hauard Ebenez.	37, 39, 45, 392	Njujork	29, 31, 32, 34, 37, 44, 50, 62, 71, 83, 90, 91, 115, 376, 378, 384, 386, 402
E ka	45, 94, 116, 117, 179, 209-222, 308-312, 315, 317, 319-326, 329-331, 333, 335, 336, 338, 340-345, 347-374, 397	Orvijeto	29, 32
Ernst Maj	41, 44, 392	Osijek	45, 116, 291-300, 308-311, 314-316, 318-327, 329, 330, 332, 334, 335, 337, 339, 340
Felnac	45, 116, 257, 265-272, 308-312, 315, 316, 318-326, 329, 330, 332, 334, 335, 337, 339, 340, 342, 397	Osman	37, 391, 392
Frankfurt	37, 41, 42, 392	Ozareni grad	37, 392
Frenk Lojd Rajt	37, 42, 44, 45, 386, 392	Palmanova	29, 31, 34, 95
Glastonbiri	26	Pariz	37, 38, 53, 55-58, 71, 75, 76, 80, 101, 390, 391
Habitat	37, 42	Radni ko naselje	28, 29, 30, 32, 377, 378
		Razre eni grad	37, 42, 45, 392
		Redbarn	29, 32
		San iminjano	32, 378, 402
		Segedin	45, 116, 239-250, 308-311, 314-316, 318-327, 329, 330, 335, 337, 339-342
		Skara Brae	26
		Staji evo	209
		Subotica	45, 116-118, 133, 148-163, 239, 249, 265, 309-311, 314-316, 319, 320-327, 329, 330, 335, 336, 340-344, 346-351, 353-375, 399
		Temerin	48, 397

Temišvar	45, 71, 116, 257–265, 308–311, 314–316, 318–327, 329, 330, 335, 337, 339–341
Timgad	13, 28–30, 376, 377
Toni Garnije	37, 39, 40, 392
Tovariševo	45, 116, 117, 223–238, 308–312, 315, 316, 319–326, 329, 330, 335, 336, 338, 340, 342–344, 346–348, 350, 351, 353–371, 373, 374, 397
Vavilon	28, 29, 32, 390, 402
Velvin	29, 32, 33

Vrbas	45, 116, 117, 163–178, 309–311, 313, 315–317, 319–326, 329–331, 333, 335, 336, 338, 340, 343–348, 350–371, 373–375, 397
Vrtni grad	37, 39
Zrenjanin	45, 116–118, 121, 133, 167, 168, 179–194, 197, 198, 209–210, 308–311, 314–316, 319–327, 329, 330, 335, 336, 338, 340, 341, 344, 346–351, 353–375

7.2. INDEKS POJMOVA

edukacija	3, 7, 16, 25, 37, 401, 404, 406, 407, 413, 414
etvrt	11, 12, 92, 93, 103, 115
dispozicija	36, 46–48, 56, 64, 68, 74, 101, 105, 115, 116, 121, 125, 130–132, 136, 140, 145–147, 151, 156, 160–162, 176–178, 182, 186, 192–194, 198, 201, 206–208, 212, 215, 220–222, 226, 231, 236–238, 260, 271, 329, 330, 348, 355, 357, 359, 361, 363, 366, 368, 370, 372, 394, 409
dvorište	14, 22, 23, 42, 46, 54, 56, 58, 59–68, 72, 73, 78, 81–85, 87, 89, 99, 107, 108, 113, 122, 123, 127, 132, 142, 147, 155–158, 162, 165, 167–169, 170, 172, 173, 178, 181–183, 185, 188, 194, 196, 199, 204, 208, 210, 211, 216, 222, 227, 229, 231, 233, 238, 243, 252, 268, 270, 281, 290, 295, 296, 303, 304, 326, 344, 345, 363–366, 374, 380, 382, 386, 396, 401
granica naselja	19, 21, 28, 119, 128, 130, 136, 143, 145, 149, 158, 160, 164, 165, 170, 174, 176, 179, 180, 186, 189, 192, 196, 203, 206, 210, 211, 215, 218, 220, 223, 224, 234, 236, 240, 241, 244, 246, 249, 254, 258–260, 263, 265, 266, 269, 271, 274, 276, 278, 280, 285, 287, 292, 293, 295, 297, 300–302, 304, 306, 315, 317–319, 322, 328–334, 391, 394, 403
granica bloka	22, 46, 49, 68, 97, 101, 103, 105, 106, 130, 136, 139, 143, 145, 151, 155, 158, 160, 170, 174, 176, 181, 186, 189, 192,

	203, 206, 210, 211, 219, 220, 226, 234, 236, 242, 243, 244, 246, 254, 259, 261, 263, 266, 269, 276, 278, 280, 284, 285, 287, 289, 293, 295, 297, 301, 304, 306, 330–334, 409
gustina naseljenosti	21, 86, 113, 116–118, 133, 148, 163, 179, 195, 209, 223, 239, 249, 257, 265, 273, 283, 291, 300, 309–311, 327, 328, 397
gustina stanovanja	81, 85, 113, 123, 124, 127, 128, 131, 138, 139, 141, 142, 146, 153, 154, 157, 158, 161, 168, 169, 172, 173, 177, 185, 188, 189, 193, 199, 200, 202, 203, 207, 213, 214, 217, 218, 221, 228–230, 232, 234, 237, 374, 400
identitet naselja	8, 21, 24, 26, 36, 43, 46, 57, 94, 103–115, 159, 185, 197, 241, 244, 251, 252, 255, 258, 260, 286, 293, 324, 390, 392, 393, 396, 405, 410
kontinuitet fasada	68, 72, 100, 111, 128, 141, 152, 156, 157, 187, 393
na in gra enja	13, 22, 36, 61, 64, 67–69, 71, 110, 122, 126, 129, 130, 137, 141, 144, 145, 152, 156, 159, 160, 167, 171, 175, 176, 183, 187, 191, 192, 199, 202, 205, 206, 213, 216, 219, 220, 228, 232, 235, 236, 243, 244, 246, 248, 252, 254, 256, 258, 260, 262, 264, 268, 271, 272, 278, 280, 282, 286, 288, 290, 295, 297, 299, 303, 305, 306, 346–348, 364, 398, 399, 401
naselja iz Vojvodine	23, 45, 116, 117, 308, 309, 312, 315, 316, 320–327, 329, 331, 333, 336, 338, 340, 341, 343–348, 350–373, 375, 390, 394–400, 410

naselja iz okruženja Vojvodine	116, 239, 310, 315, 316, 318, 319, 322, 332, 334, 337, 339, 341, 394, 395, 398, 399
parcelacija	22, 34, 45, 55, 64, 87, 107, 120, 143, 145, 158, 160, 190, 246, 247, 255, 263, 270, 271, 279, 281, 288, 289, 297, 306, 340, 341, 342, 385, 398, 402, 405
planiranje	7, 15, 16, 19, 24–26, 37, 43, 45, 112, 308, 326, 392, 397, 401, 404–408, 411, 413, 414
prepoznatljivost	13, 17, 22, 24, 38, 81, 90, 91, 105, 109, 115, 131, 146, 153, 161, 177, 191, 193, 200, 207, 221, 229, 237, 252, 254, 260, 263, 268, 278, 295, 303, 306, 351, 352, 392
pristupa nost	57, 64, 65, 96, 109, 191, 277, 392, 395, 409, 410
projektovanje	15, 16, 19, 24–26, 37, 308, 401, 404–409, 411, 413, 414
rekonstrukcija	16, 35, 37, 38, 41, 43, 210, 211, 384, 390–392, 405, 406, 408–412, 413
reperna tačka	20, 21, 37, 76, 105, 107, 119, 123, 127, 135, 136, 138, 150, 165, 180, 185, 197, 210, 241, 258, 266, 275, 276, 284, 293, 301, 326, 330, 352, 378, 396, 405, 409
sagledivost	22, 81, 88, 94, 97, 114, 115, 131, 146, 161, 177, 193, 207, 221, 237, 248, 252, 254, 256, 262, 264, 268, 271, 272, 278, 280, 282, 286, 289, 290, 295, 297, 299, 303, 306, 307, 351, 352, 392, 399
sistem građenja	22, 46, 67, 69, 71–73, 101, 110, 111, 122, 126, 127, 129, 130, 137, 141, 144, 145, 152, 156, 159, 160, 167, 171, 173, 175, 176, 183, 187, 191, 192, 199, 202, 206, 213, 216, 220, 228, 232, 236, 243, 246, 248, 252, 254, 256, 260, 262, 264, 268, 271, 272, 278, 280, 282, 286, 288, 290, 295, 297, 299, 303, 305, 306, 346, 347, 348
slika	20, 27, 91, 260, 290, 308, 315, 341, 376, 380, 383, 388–400
socijalni kontakti	18, 22, 24, 39, 46, 48, 81, 86, 89, 94, 97, 111, 113, 114, 122, 129, 131, 142–144, 146, 157, 159, 161, 169, 175, 177, 184,

	188, 193, 202, 205, 207, 217, 219, 221, 233, 235, 237, 244, 246, 248, 252, 254, 256, 260, 262, 268, 271, 272, 278, 280, 286, 289, 295, 297, 303, 306, 350–352, 392, 393, 399
struktura naselja	9, 12, 16, 17, 19, 21, 24, 26–28, 34, 36, 46, 81, 94, 104, 105, 110, 114, 115, 322, 324, 376, 392–394, 404, 409
susedstvo	43, 61, 86, 88, 92, 114, 127, 157, 305, 328, 385, 392, 397, 403
tendencija	7, 9, 10, 157, 292, 308, 401, 408
tipologija naselja	21, 118, 133, 148, 163, 179, 195, 209, 223, 239, 249, 257, 265, 273, 283, 291, 300, 308, 324, 325
transformacija	7, 8, 10, 16, 18, 20, 45, 46, 48, 84, 97, 99, 105, 112–114, 120, 165, 175, 181, 251, 253, 256, 353, 354, 390, 392, 394, 403, 405, 412
trg	8, 15, 17, 18, 22, 31, 34, 36, 43, 49, 51, 59, 81–85, 89, 90, 94, 98–101, 106, 113, 119, 120, 135, 149–153, 158, 159, 161, 165, 167–169, 180–182, 185, 189–193, 226, 227, 240–243, 246–248, 258–260, 263, 264, 275, 278, 292–295, 297–299, 324, 326–328, 330–332, 335, 344, 350, 351, 377, 384, 392, 393, 396, 398, 399, 413,
planiranje	7, 8, 15, 16, 19, 24–26, 37, 43, 45, 47, 55, 56, 103, 112, 116, 308, 326, 329, 397, 401, 404–409, 411, 414
projektovanje	15, 16, 19, 25, 405–409, 413, 414
vlasništvo	22, 46, 81, 82, 112, 113, 123, 127, 129, 131, 138, 141, 144, 146, 148, 153, 157, 159, 161, 168, 169, 172, 175, 177, 184, 188, 193, 199, 202, 205, 207, 213, 217, 219, 221, 228, 232, 235, 237, 244, 246, 248, 252, 254, 256, 260, 262, 264, 268, 271, 272, 278, 280, 282, 286, 289, 290, 295, 297, 299, 303, 306, 307, 350, 351, 352, 393
značaj bloka	11, 20, 22, 24, 81, 92, 93, 111, 115, 131, 146, 161, 177, 193, 207, 221, 237, 269, 297, 303, 306, 351, 352, 392

7.3. SPISAK ILUSTRACIJA

POPIS I POREKLO ILUSTRACIJA U 1. POGLAVLJU

- Slika 1 (str. 11) Francuska četvrt u Nju Orleansu, SAD
preuzeto sa: <http://www.flickr.com/photos/jrr/133002808/> (2009)
- Slika 2 (str. 11) Tekera Bjutilion (Takara Beautilion) na izložbi Expo '70 u Osaki, Japan,
preuzeto sa: <http://www.kisho.co.jp/page.php/211> (2009)
- Slika 3 (str. 15) Neobrađeni kameni blok, preuzeto iz *Hiše*, mart 2004, str. 97.
- Slika 4 (str. 15) Blok mermera kao umetničko delo, preuzeto iz *Hramovi moći*, str. 92.

POPIS I POREKLO ILUSTRACIJA U 2.1. POTPOGLAVLJU

- Slika 5 (str. 26) Naselje iz kamenog doba bez blokova, Glastonbiri, Engleska,
preuzeto iz Branislav Mirković, *Osnovi urbanizma*, knjiga 1/B, str. 2.
- Slika 6 (str. 26) Plan praistorijskog sela bez blokova, Skara Brae, Škotska,
preuzeto sa: http://en.wikipedia.org/wiki/Skara_Brae (30. 8. 2008)
- Slika 7 (str. 27) Nastanak bloka u praistorijskom selu, preuzeto iz B. Milić, *Razvoj grada kroz stoleća I, Prapovijest – antika*, Školska knjiga, Zagreb, 1994, str. 29
- Slika 8 (str. 27) Današnje seosko naselje formirano nad jezerom, Žanviye, Benin, Afrika,
preuzeta fotografija sa Google Earth-a (30. 8. 2008)
- Slika 9 (str. 28) Prvi grad iz 6500. p. n. e. – atal Hujuk, teritorija današnje Turske,
preuzeto sa: <http://www.localhistories.org/catalhuyuk.html> (10. 10. 2008)
- Slika 10 (str. 28) Život stanovnika – atal Hujuka, teritorija današnje Turske,
preuzeto sa: <http://www.localhistories.org/catalhuyuk.html> (10.10.2008)
- Slika 11 (str. 30) Kvadratni oblik osnove Timgada iz 100. god., Algerija, Afrika (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 12 (str. 30) Kvadratni oblik stambenog bloka u Timgadu iz 100. god., Algerija, Afrika
(satelitski snimak iz 2008)
- Slika 13 (str. 30) Kvadratni oblik osnove Radničkog naselja u blizini Ahetatona, Egipat (2500. p. n. e.)
preuzeto iz Damjanov Jadranka: *Likovna umetnost, II deo*, str. 27.
- Slika 14 (str. 30) Pravougaoni oblik osnove stambenog bloka u Radničkom naselju u blizini Ahetatona,
Egipat (2500. p. n.e.),
preuzet iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost, II deo*, str. 27.
- Slika 15 (str. 30) Pravougaoni oblik osnove Mompazjea iz XIII veka, Francuska,
preuzeto iz Branko Maksimović, *Urbanizam*, str. 122.
- Slika 16 (str. 30) Pravougaoni oblik stambenog bloka-modula u Mompazjeu iz XIII veka, Francuska,
preuzet deo crteža iz Branko Maksimović, *Urbanizam*, str. 122.
- Slika 17 (str. 31) Zvezdasti, devetougaoni oblik osnove Palmanove iz XVI veka, Italija,
preuzeto iz Spiro Kostof, *The City Shapped*, str. 161.
- Slika 18 (str. 31) Blok oblika "L" slova u Palmanovi, Italija (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 19 (str. 31) Nepravilan oblik osnove Mileta iz V veka p. n. e.,
preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost, II deo*, str. 45.
- Slika 20 (str. 31) Pravougaoni oblik osnove bloka u Miletu, Grčka (satelitski snimak 2008)
- Slika 21 (str. 32) Nepravilan oblik osnove Dubrovnika iz VII veka, Hrvatska,
preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost, II deo*, str. 196.
- Slika 22 (str. 32) Pravougaoni oblici blokova u Dubrovniku, Hrvatska (satelitski snimak 2008)
- Slika 23 (str. 32) Nepravilan oblik osnove dela Njujorka, Menhetna, SAD, iz XVII veka,
preuzeto iz Spiro Kostof Spiro, *The City Shapped*, str. 122.
- Slika 24 (str. 32) Pravougaoni oblici blokova u Njujorku, SAD (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 25 (str. 33) Nepravilan oblik osnove Atine, Grčka, VI v. p. n. e.,
preuzeto iz Aldo Rosi Aldo, *Arhitektura grada*, str. 202.
- Slika 26 (str. 33) Nepravilni blokovi u Atini, Grčka (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 27 (str. 33) Nepravilnost oblika dela osnove Avinjona iz XII veka, Francuska
(satelitski snimak iz 2008)
- Slika 28 (str. 33) Nepravilni oblici blokova u Avinjona iz XII veka, Francuska (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 29 (str. 33) Nepravilnost oblika osnove Velvina iz 1920, Engleska,
preuzeto iz Branislav Mirković, *Osnovi urbanizma*, knjiga 1/B, str. 49.
- Slika 30 (str. 33) Nepravilni oblici blokova u Velvinu iz 1920, Engleska, preuzeto iz Jean Castex, Jean-Charles Depaule, Philippe Penerai, *Urbane forme*, str. 80.
- Slika 31 (str. 34) Zoniranje u novom gradu Braziliji, Brazil (satelitski snimak iz 2008)

Slika 32 (str. 34) Pravougaoni (blago zakrivljeni) stambeni blok u Braziliji, Brazil (satelitski snimak iz 2008)

POPIS I POREKLO ILUSTRACIJA U 2.2. POTPOGLAVLJU

Slika 33 (str. 38) Rekonstrukcija Pariza prosecanjem saobraćajnica, Francuska (satelitski snimak iz 2007)

Slika 34 (str. 38) Trougaoni oblici blokova kao posledica prosecanja saobraćajnica, Pariz, Francuska (satelitski snimak iz 2007)

Slika 35 (str. 38) Presećeni kvadratni blokovi u Barseloni, Španija (satelitski snimak iz 2007)

Slika 36 (str. 38) Kvadratni blokovi u Barseloni Španija (satelitski snimak iz 2007)

Slika 37 (str. 39) Vrtni grad Lechvort (Lechvort), Engleska (satelitski snimak iz 2007)

Slika 38 (str. 39) "Klouz" stambeni blok u Lechvortu (Lechvort), Engleska (satelitski snimak iz 2007)

Slika 39 (str. 40) "Industrijski grad" Tonija Garnijea iz 1904, preuzeto iz Sigfrid Gidion, *Prostor, vreme i arhitektura*, str. 467.

Slika 40 (str. 40) Stambeni blokovi "Industrijskog grada" Tonija Garnijea prema planu iz 1904, preuzeto iz Le Korbizje, *Ka pravoj arhitekturi*, str. 40.

Slika 41 (str. 40) Južni deo Amsterdama, Holandija (satelitski snimak iz 2007)

Slika 42 (str. 40) Blokovi u južnom delu Amsterdama, Holandija (satelitski snimak iz 2007)

Slika 43 (str. 41) Osnova savremenog grada za 3 miliona stanovnika Le Korbizjea, preuzeto iz Carlo Cresti, *Le Corbusier*, str. 16.

Slika 44 (str. 41) Perspektivna skica savremenog grada za 3 miliona stanovnika Le Korbizjea, preuzeto iz Carlo Cresti Carlo, *Le Corbusier*, str. 16.

Slika 45 (str. 41) Naselja Niderad arhitekta Ernsta Maja, Frankfurt, Nemačka (satelitski snimak iz 2008)

Slika 46 (str. 41) Stambeni blok naselja Niderad arhitekta Ernsta Maja, Frankfurt, Nemačka (satelitski snimak iz 2008)

Slika 47 (str. 42) Plan Broudejker sitija Frenka Lojda Rajta iz 1932, preuzeto iz Arls Dženks, *Jezik postmoderne arhitekture*, str. 397.

Slika 48 (str. 42) Deo kompleksa Habitata Moše Savdija na izložbi Expo'67 u Montrelu, Kanada, preuzeto iz H. W. Janson, *Istorija umetnosti, pregled razvoja likovnih umetnosti od praistorije do danas*, str. 568.

Slika 49 (str. 43) Blok sa Horhe tržnim centrom u San Dijegu, Kalifornija (satelitski snimak iz 2008)

Slika 50 (str. 43) Horton trg u središtu Horhe tržnog centra u San Dijegu, Kalifornija (otvoren 1985), preuzeto sa: http://en.wikipedia.org/wiki/Jon_Jerde (10. 10. 2008)

Slika 51 (str. 44) Stambeni soliter-blok firme Hercog & de Meron u Njujorku, SAD, preuzeto sa: <http://www.nowpublic.com/style/ny-crown-herzog-de-meuron-s-tower-56-leonard-street-1> (10. 10. 2008)

POPIS I POREKLO ILUSTRACIJA U 3.1. POTPOGLAVLJU

Slika 52 (str. 48) Centralni i periferni položaj blokova na planu Svilojeva, Republika Srbija, geodetsku podlogu doradila Ljiljana Vukajlov

Slika 53 (str. 48) Centralno, prelazno i periferno područje grada na planu Moskve, Rusija, geodetsku podlogu doradila Ljiljana Vukajlov

Slika 54 (str. 48) Centralni blok bliži periferiji i periferni bliži centru Temerina, Republika Srbija geodetsku podlogu doradila Ljiljana Vukajlov

Slika 55 (str. 48) Stalnost urbanističke lokacije centralnog bloka i promene lokacije perifernog bloka pri radialno-koncentričnom širenju teritorije Londona 1840, 1900. i 1929. godine, Engleska, preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost*, II deo, str. 216, geodetsku podlogu doradila Ljiljana Vukajlov

Slika 56 (str. 49) Granica bloka koja razdvaja, vodena površina jezera uz zamak Binnenhof (Binnenhof), Hag, Holandija, preuzeto iz *Hramovi moći*, str. 138. i 139.

Slika 57 (str. 49) Granica bloka koja spaja, kanali oko bloka, Amsterdam, Holandija, (satelitski snimak iz 2007)

Slika 58 (str. 50) Železnička pruga kao linija razdvajanja blokova, Los Angeles, SAD, fotografija Jasmine Kukić iz 2005.

Slika 59 (str. 50) Široka avenija kao linija razdvajanja blokova, Avenija 9. jula, Buenos Ajres, Argentina, preuzeto iz Karel Natek i Marjeta Natek, *Države sveta*, str. 587.

Slika 60 (str. 50) Tranzitna saobraćajnica u dva nivoa kao granica razdvajanja blokova, Njujork, SAD, fotografija Jasmine Kukić iz 2005.

- Slika 61 (str. 50) Velika frekventnost saobraćaja kao granica razdvajanja blokova, Prag, Češka Republika, fotografija Jasmine Kuki iz 2005.
- Slika 62. (str. 50) Pešačka ulica kao linija spajanja blokova, Bašaršija u Sarajevu, Bosna i Hercegovina, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 63 (str. 50) Ulica-stepenište, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2006.
- Slika 64 (str. 50) Pešačka ulica, Dubrovnik, Hrvatska, preuzeto iz *Arhitektura, ovek, podneblje*, str. 16.
- Slika 65 (str. 52) Oblici blokova u osnovi, crtež Ljiljane Vukajlov iz 2006.
- Slika 66 (str. 53) Pravilni kvadratni oblik bloka, Barselona, Španija, (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 67 (str. 53) Pravilni pravougaoni oblik bloka, Edinburg, Škotska, (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 68 (str. 53) Pravilan, trougaoni oblik bloka u Edinburgu, Škotska, (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 69 (str. 53) Pravilan polukružni i prstenasti oblici blokova, Edinburg, Škotska, (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 70 (str. 53) Nepravilni petougaooni oblik bloka, predgrađe Pariza, Francuska, (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 71 (str. 53) Nepravilni izduženi oblik bloka, Bern, Švajcarska, (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 72 (str. 55) Primeri parcelacija blokova, preuzeto iz Branislav Mirković, *Osnovi urbanizma*, 1/A, str. 131.
- Slika 73 (str. 55) Parcelacija pravougaonih oblika blokova, predgrađe Pariza, Francuska, (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 74 (str. 56) Veća izgrađenost stambeno-poslovnog bloka, Pariz, Francuska, (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 75 (str. 56) Analiza uslova osvetljenja prostorija stanova jednog veoma izgrađenog bloka, preuzeto iz *Arhitektovalten*, jun 1981, str. 9.
- Slika 76 (str. 58) Namena bloka, blok sa zgradom opere, Sidnej, Novi južni Vels, preuzeto iz *Izazov prirodi*, str. 157.
- Slika 77 (str. 58) Namena bloka, blok sa verskim objektom, Crkvom Noterdam, Pariz, Francuska, razglednica Ljiljane Vukajlov iz 1984.
- Slika 78 (str. 58) Saobraćajno-stambeno-poslovni blok, predgrađe Beča, Austrija (1997), preuzeto iz *Vienna, Architecture*, The State of the Art III, str. 56.
- Slika 79 (str. 58) Saobraćajno-stambeno-poslovni blok, predgrađe Beča, Austrija (1997), preuzeto iz *Vienna, Architecture*, The State of the Art III, str. 57.
- Slika 80 (str. 59) Galerija u prizemlju objekta, Prag, Češka Republika, fotografija Jasmine Kuki iz 2007.
- Slika 81 (str. 59) Knjižara u prizemlju objekta, Prag, Češka Republika, fotografija Jasmine Kuki iz 2007.
- Slika 82 (str. 60) Aktivni saobraćaj na javnoj saobraćajnoj površini izvan bloka, fotografija Jasmine Kuki iz 2007.
- Slika 83 (str. 60) Pešački saobraćaj i trgovina na javnoj saobraćajnoj površini izvan bloka, fotografija Jasmine Kuki iz 2007.
- Slika 84 (str. 61) Mirujući saobraćaj i pristup do objekata na javnoj saobraćajnoj površini, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 85 (str. 61) Velika površina bloka uređena kao parking površina (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 86 (str. 61) Korišćenje neizgrađene površine za sušenje kikirikija u selu, Tadžikistan, Afrika, preuzeto iz Karel Natek i Marjeta Natek, *Države sveta*, str. 392.
- Slika 87 (str. 61) Dečje igralište u unutrašnjem dvorištu stambenog bloka, Beč, Austrija, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 88 (str. 62) Unutrašnje dvorište stambenog bloka, Liman III, Novi Sad, Republika Srbija, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2006.
- Slika 89 (str. 62) Unutrašnje dvorište poslovnog bloka, Njujork, SAD, fotografija Jasmine Kuki iz 2005.
- Slika 90 (str. 63) Zelena površina bloka kao parkovska površina, Zagreb, Hrvatska, preuzeto iz Mladen Obad Šitaroci, *Hrvatska parkovana baština, zaštita i obnova*, str. 63.
- Slika 91 (str. 63) Vrt Herrenhausen, predgrađe Hanovera, Nemačka, preuzeto iz Mladen Obad Šitaroci, *Hrvatska parkovana baština, zaštita i obnova*, str. 43.
- Slika 92 (str. 63) Organizacija bloka istovremeno i kao građevine i kao zelene površine, Okland, SAD, (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 93 (str. 63) Zelena površina na krovu garaže, Okland, SAD, preuzeto iz Laurens Halprin, *Gradovi*, str. 189.
- Slika 94 (str. 64) Pristupi do unutrašnjih površina bloka pri slobodnom naizmeničnom saobraćaju, Amsterdam, Holandija (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 95 (str. 64) Pristup do parcela "klouz"-a sa slepe ulice, Edinburg, Škotska, (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 96 (str. 65) Direktan ulaz u prizemlju, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 97 (str. 65) Ulaz na spratu, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.

- Slika 98 (str. 65) Ulaz na krovu, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
Slika 99 (str. 66) Pristup kroz kapiju do dvorišta, Hundertvaserov muzej, Beč, Austrija, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 100 (str. 66) Pristup kroz pasaž do unutrašnjosti bloka, Gradska kuća, Beč, Austrija, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 101 (str. 66) Nagoveštaj pristupa u dvorište Hundertvaserovog muzeja, Beč, Austrija, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 102 (str. 66) Naglašavanje ulaza u park na obali Dunava, Beč, Austrija, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 103 (str. 70) Sistemi građenja bloka na šemama blokova kvadratne osnove, crtež Ljiljane Vukajlov iz 2007.
- Slika 104 (str. 71) Blok u Madridu, Španija, 100% duf (satelitski snimak iz 2009)
Slika 105 (str. 71) Blok u Beču, Austrija, 75% duf (satelitski snimak iz 2009)
Slika 106 (str. 71) Blok u Madridu, Španija, 100% duf (satelitski snimak iz 2009)
Slika 107 (str. 71) Blok u Roterdamu, Holandija, 51% duf (satelitski snimak iz 2009)
Slika 108 (str. 71) Blok u Roterdamu, Holandija, 66% duf (satelitski snimak iz 2009)
Slika 109 (str. 71) Blok u Parizu, Francuska, 51% duf. (satelitski snimak iz 2009)
Slika 110 (str. 71) Blok u Roterdamu, Holandija, 34% duf (satelitski snimak iz 2009)
Slika 111 (str. 71) Blok u Njujorku, SAD, 48% duf. (satelitski snimak iz 2009)
Slika 112 (str. 71) Blok u Berlinu, Nemačka, 34% duf (satelitski snimak iz 2009)
Slika 113 (str. 71) Blok u Barseloni, Španija, 23% duf (satelitski snimak iz 2009)
Slika 114 (str. 71) Blok u Njujorku, SAD, 23% duf (satelitski snimak iz 2009)
Slika 115 (str. 71) Blok u Temišvaru, Rumunija, 14% duf (satelitski snimak iz 2009)
Slika 116 (str. 75) Blok sa slobodnostojnim objektima, lamelama i uličnim frontom, Pariz, Francuska, (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 117 (str. 75) Višeporodni stambeni slobodnostojni i blokovski objekti, Prag, Češka Republika, fotografija Jasmine Kukić iz 2007.
- Slika 118 (str. 75) Jednoporodni stambeni objekti na parcelama u nizu, San Francisko, SAD, fotografija Jasmine Kukić iz 2005.
- Slika 119 (str. 75) Objekat na uglu bloka u starom delu Praga, Češka Republika, (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 120 (str. 75) Objekat kao deo "tepih sistema" (satelitski snimak iz 2007)
Slika 121 (str. 75) Dvojne stambene kuće kao deo bloka (satelitski snimak iz 2007)
Slika 122 (str. 76) Razigranost fasada objekta, zgrada Muzeja umetnosti, Bilbao, Španija, preuzeto sa Google Earth-a 15. 3. 2007.
- Slika 123 (str. 76) Izražena vertikalnost i šarenilo stambenih zgrada, Pariz, Francuska, preuzeto iz Karel Natek i Marjeta Natek, *Države sveta*, str. 48.
- Slika 124 (str. 77) Pogled spolja na zatvorenu fasadu, preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost*, I deo, str. 94.
Slika 125 (str. 77) Pogled iznutra na zatvorenu fasadu, crtež Ljiljane Vukajlov iz 2006.
Slika 126 (str. 77) Pogled spolja na delimično zatvorenu fasadu, preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost*, I deo, str. 80.
- Slika 127 (str. 77) Pogled iznutra na delimično zatvorenu fasadu, preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost*, I deo, str. 80.
- Slika 128 (str. 77) Pogled spolja na više otvorenu fasadu, preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost*, I deo, str. 80.
- Slika 129 (str. 77) Pogled iznutra na više otvorenu fasadu, preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost*, I deo, str. 80.
- Slika 130 (str. 77) Pogled spolja na otvorenu fasadu, preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost*, I deo, str. 81.
- Slika 131 (str. 77) Pogled iznutra na otvorenu fasadu, preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost*, I deo, str. 81.
- Slika 132 (str. 78) Spoljašnji izgled bloka, Gradska kuća, Beč, Austrija, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 133 (str. 78) Unutrašnji izgled bloka, Gradska kuća, Beč, Austrija, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 134 (str. 79) Korišćenje prirodnog materijala pri građenju, selo u blizini Lobita, Angola, preuzeto iz Karel Natek i Marjeta Natek, *Države sveta*, str. 379.
- Slika 135 (str. 79) Upotreba drveta u oblikovanju prizemnog dela objekta radi naglašavanja ulaza, Grac, Austrija, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 136 (str. 80) Umetnička obrada dela fasade, Muzej nauke u Parizu, Francuska, preuzeto sa Google Earth-a, 15. 3. 2007.

- Slika 137 (str. 80) Umetni ka obrada fasade, zgrada Hundertvasera u Be u, Austrija, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 138 (str. 80) Umetni ka obrada kalkanskog zida, stambena zgrada, Berlin, Nema ka preuzeto sa Google Earth-a, 15. 3. 2007.
- Slika 139 (str. 80) Plastika na fasadi, poslovni objekat u Dizeldorfu, Nema ka, preuzeto sa Google Earth-a, 15. 3. 2007.
- Slika 140 (str. 82) Privatno dvorište, palata u Alhambri, Španija, preuzeto iz *Hramovi mo i*, str. 17.
- Slika 141 (str. 82) Privatno dvorište stambenog bloka u ruralnoj sredini, preuzeto iz *Vojvodina*, str. 111.
- Slika 142 (str. 83) Poluprivatni karakter dvorišta unutar stambenog bloka u Be u, Austrija, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 143 (str. 83) Poluprivatni karakter predbašte stambenog objekta u Njujorku, SAD, fotografija Jasmine Kuki iz 2005.
- Slika 144 (str. 84) Polujavni karakter unutrašnjeg dvorišta restorana u Sarajevu, Bosna i Hercegovina, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2006.
- Slika 145 (str. 84) Polujavni karakter dvorišta unutar stambenog bloka u Bostonu, Masa usec, preuzeto iz *Pregled*, broj 263, str. 28. i 29.
- Slika 146 (str. 85) Javni karakter unutrašnjeg dvorišta zamka Binenhof u Hagu, Holandija, preuzeto iz *Hramovi mo i*, str. 139.
- Slika 147 (str. 85) Javni karakter unutrašnjeg dvorišta Muzejskog kvarta u Be u, Austrija, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 148 (str. 85) Velika gustina stanovanja, La Paz, Bolivija, preuzeto iz Karel Natek i Marjeta Natek, *Države sveta*, str. 592.
- Slika 149 (str. 85) Mala gustina stanovanja, Re berg (Rechberg), Austrija, preuzeto iz prospekta *Rechberg*
- Slika 150 (str. 87) Socijalizacija unutar objekta, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 151 (str. 87) Socijalizacija van bloka na ulici, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 152 (str. 88) Grupisanje iste starosne kategorije na klupi, preuzeto iz *Vojvodina*, str. 198. i 199.
- Slika 153 (str. 88) Grupisanje dve starosne kategorije u okviru doma instva u bašti, preuzeto iz prospekta *Rechberg*
- Slika 154 (str. 89) Sagledavanje dela Graca sa prirodnog uzvišenja, brda Urturma (Uhrturm), Austrija, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 155 (str. 89) Sagledavanja poslovnog bloka u Mariboru iz helikoptera, Slovenija, preuzeto iz *Monografija Maribora*, str. 40.
- Slika 156 (str. 90) Sagledavanje elemenata bloka sa manje visine, preuzeto iz *Monografija Maribora*, str. 41.
- Slika 157 (str. 90) Sagledavanje bloka sa vodene površine, dvorac Binenhof, Hag, Holandija, preuzeto iz *Hramovi mo i*, str. 140.
- Slika 158 (str. 91) Zgrada kao element prepoznatljivosti bloka, Empajer Stejt Biling, Njujork, SAD, preuzeto iz F. Konti i dr., *Izazov prirodi, Najlepše gra evine i prostori sveta*, str. 122.
- Slika 159 (str. 91) Atraktivno oblikovanje i ukrašavanje ulaza u objekat kao element prepoznavanja bloka, preuzeto sa Google Earth-a, 25. 2.2008.
- Slika 160 (str. 92) Zgrada na uglu kao element naglašavanja bloka, Kaza Mila (*Casa Mila*) Antonija Gaudija, Barselona, Španija, preuzeto iz *Velike arhitekture sveta*, str. 222. i 223.
- Slika 161 (str. 92) Zgrada kao element zaobljavanja ugla bloka u Pragu, eška Republika, fotografija Jasmine Kuki iz 2007.
- Slika 162 (str. 93) Zna aj bloka kao podru ja se anja, Francuska etvrt u Nju Orleansu, SAD, preuzeto iz *Arhitektura, ovek, podnjeblje*, str. 141.
- Slika 163 (str. 93) Zna aj bloka zbog sadržaja i oblikovanja, opera u Sidneju, Novi Južni Vels, preuzeto iz *Izazov prirodi*, str. 156.

POPIS I POREKLO ILUSTRACIJA U 3.2. POTPOGLAVLJU

- Slika 164 (str. 95) Ortogonalna mreža u Filadelfiji, SAD (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 165 (str. 95) Ortogonalna mreža sa dijagonalama u Vašingtonu, SAD (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 166 (str. 95) Radijalna sa ortogonalnom mrežom u Palmanovi, Italija (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 167 (str. 95) Radijalno-koncentri na mreža u Detroitu, SAD (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 168 (str. 95) Koncentri na mreža u Edinburgu, Škotska (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 169 (str. 95) Nepravilna radijalno-koncentri na mreža u Moskvi, Rusija (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 170 (str. 97) "Širenje" bulevara "skuplja" blok i pretvara ga u objekat, fotografija Jasmine Kuki iz 2005.

- Slika 171 (str. 97) Spontana organizacija blokova uslovljava i spontanu uličnu mrežu, preuzeto iz Karel Natek Karel i Marjeta Natek, *Države sveta*, str. 330.
- Slika 172 (str. 98) Dominacija trga nad blokom, plan stepeništa Trinita dei Monti u Rimu, Italija, preuzeto iz *Svet zadovoljstva*, str. 118.
- Slika 173 (str. 98) Dominacija trga nad blokom, stepenište Trinita dei Monti u Rimu, Italija, preuzeto iz *Svet zadovoljstva*, str. 106. i 107.
- Slika 174 (str. 99) Formiranje trga oblikovanjem blokova, Barselona, Španija, preuzeto sa Google Earth-a, marta 2007.
- Slika 175 (str. 99) Formiranje trga oblikovanjem blokova, Edinburg, Škotska, preuzeto sa Google Earth-a, marta 2007.
- Slika 176 (str. 100) Trg ispred Muzeja savremene umetnosti, Beč, Austrija, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 177 (str. 100) Trg ispred gimnazije, Grac, Austrija, fotografija Nade Kovačević iz 2005.
- Slika 178 (str. 100) Trg sa ogledalima u Gracu, Austrija, fotografija Ljiljane Vukajlov iz 2005.
- Slika 179 (str. 100) Trg sa fontanom u Gracu, Austrija, fotografija Nade Kovačević iz 2005.
- Slika 180 (str. 101) Fizička povezanost blokova, preuzeto iz *Arhitektura, ovek, podneblje*, str. 80.
- Slika 181 (str. 101) Komunikacija na nivou sprata koja povezuje objekte sa dve strane autoputa, preuzeto iz *Pregled*, broj 267, str. 48. i 49.
- Slika 182 (str. 102) Uslovljenost velikih blokova, Grenada, Francuska, preuzeto iz Spiro Kostof, *The City Shapped*, str. 128.
- Slika 183 (str. 102) Blokovi u Grenadi, Francuska (satelitski snimak iz 2008),
- Slika 184 (str. 103) Međuslovljenost blokova i područja, jedinstvenost izgleda područja, Čikago, SAD, fotografija Jasmine Kukić iz 2005.
- Slika 185 (str. 103) Međuslovljenost bloka i područja, istovetnost uslova života i rada, fotografija Jasmine Kukić iz 2005.
- Slika 186 (str. 106) Sagledavanje dela grada kao celine, Venecija, Italija, iz *Raskoš religija*, str. 14.
- Slika 187 (str. 106) Uočljiva podela naselja na velike i manje celine i blokove, Villeneuve-sur-Lot, Francuska, preuzeto iz Spiro Kostof, *The City Shapped*, str. 118.
- Slika 188 (str. 107) Dominacija arhitekture nad blokovima, Hong Kong, Kina, preuzeto iz Karel Natek i Marjeta Natek, *Države sveta*, str. 294.
- Slika 189 (str. 107) Natkriveni blok, tržišni centar u Moskvi, Rusija preuzeto iz Karel Natek i Marjeta Natek, *Države sveta*, str. 149.

POPIS I POREKLO ILUSTRACIJA U 4.1. POTPOGLAVLJU

- Slika 190 (str. 117) Karta Vojvodine i njenog okruženja sa obeleženim analiziranim naseljima, kartu Vojvodine doradila Ljiljana Vukajlov 2006. i Vlada Kubet 2007.
- Slika 191 (str. 118) Beč (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 192 (str. 118) Struktura Beča iz 2006, autori crteža Milenko Saravolac i Vladimir Vuković, studenat II godine Odseka za arhitekturu, školske 2005/2006.
- Slika 193 (str. 120) Pravoslavna crkva u Beču, preuzeto sa Google Earth-a 2007.
- Slika 194 (str. 120) Gradski trg ispred zgrade Skupštine opštine u Beču, preuzeto sa: <http://www.becej.co.yu/> (9. 6. 2007)
- Slika 195 (str. 121) Urbanistička dispozicija bloka u centru Beča (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 196 (str. 121) Centralni blok u Beču (satelitski snimak iz 2007.)
- Slika 197 (str. 125) Urbanistička dispozicija bloka na periferiji Beča (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 198 (str. 125) Periferni blok u Beču (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 199 (str. 129) Centralni blok u Beču (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 200 (str. 129) Periferni blok u Beču (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 201 (str. 133) Novi Sad (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 202 (str. 133) Struktura Novog Sada iz 1996, preuzeto od mr Bojana Tepavčevića 2006.
- Slika 203 (str. 135) Vladin dvor, Novi Sad, preuzeto sa: http://www.gradnovisad.org.yu/cnt/index.php?id_node=123 (20. 5. 2007)
- Slika 204 (str. 135) Gradska plaža Štrand, Novi Sad, preuzeto sa: <http://www.personalmag.co.yu/blog/?sectionid=20>
- Slika 205 (str. 136) Urbanistička dispozicija bloka u centru Novog Sada (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 206 (str. 136) Centralni blok u Novom Sadu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 207 (str. 140) Urbanistička dispozicija perifernog bloka u Novom Sadu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 208 (str. 140) Periferni blok u Novom Sadu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 209 (str. 143) Centralni blok u Novom Sadu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 210 (str. 143) Periferni blok u Novom Sadu (satelitski snimak iz 2007)

- Slika 211 (str. 148) Subotica (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 212 (str. 148) Struktura Subotice iz 2006, podloga mr Bojana Tepavčević a
- Slika 213 (str. 150) Panorama Subotice, preuzeto iz Boško Krstić, *Subotica*, str. 46.
- Slika 214 (str. 150) Trg cara Jovana Nenada i korzo u Subotici, preuzeto sa Google Earth-a 2007.
- Slika 215 (str. 151) Urbanistička dispozicija bloka u centru Subotice (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 216 (str. 151) Centralni blok u Subotici (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 217 (str. 155) Urbanistička lokacija perifernog bloka u Subotici (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 218 (str. 155) Periferni blok u Subotici (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 219 (str. 159) Centralni blok u Subotici (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 220 (str. 159) Periferni blok u Subotici (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 221 (str. 163) Vrbasa (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 222 (str. 163) Struktura Vrbasa (2006), preuzeto od Bojane Jovanović i Andreja Hirjovatića, studenata II godine Odseka za arhitekturu školske 2005/2006. godine
- Slika 223 (str. 164) Kanal DTD kod Vrbasa, preuzeto sa:
<http://www.vrbas.net/galerija/displayimage.php?album=1&pos=11>(10. 6. 2007)
- Slika 224 (str. 164) Panorama Vrbasa, preuzeto sa:
<http://www.vrbas.net/galerija/displayimage.php?album=1&pos=8>(10. 6. 2007)
- Slika 225 (str. 166) Urbanistička lokacija bloka u centru Vrbasa (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 226 (str. 166) Centralni blok u Vrbasu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 227 (str. 168) Zgrada Opštine Vrbasa, fotografija Bojane Jovanović i Andreja Hirjovatića iz 2006.
- Slika 228 (str. 168) Stambeni soliter "Desetka", fotografija Bojane Jovanović i Andreja Hirjovatića iz 2006.
- Slika 229 (str. 170) Urbanistička lokacija perifernog bloka u Vrbasu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 230 (str. 170) Periferni blok u Vrbasu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 231 (str. 174) Centralni blok u Vrbasu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 232 (str. 174) Periferni blok u Vrbasu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 233 (str. 179) Zrenjanin (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 234 (str. 179) Granica Zrenjanina, kartu Zrenjanina doradili Maja Momirovi i Nebojša Jovini, studenti II godine Odseka za arhitekturu školske 2005/2006. godine
- Slika 235 (str. 181) Panorama Zrenjanina, preuzeto sa Google Earth-a, 22. 6. 2007.
- Slika 236 (str. 181) Deo Zrenjanina sa urbanim karakterom, preuzeto sa Google Earth-a, 22. 6. 2007.
- Slika 237 (str. 182) Urbanistička dispozicija bloka u centru Zrenjanina (2006), kartu Zrenjanina doradila Ljiljana Vukajlov, juna 2006.
- Slika 238 (str. 182) Izometrijski prikaz bloka u centru Zrenjanina, crtež Maje Momirovi i Nebojše Jovina, studenata II godine Odseka za arhitekturu školske 2005/2006.
- Slika 239 (str. 183) Uređeno unutrašnje dvorište u centralnom bloku u Zrenjaninu, fotografija Maje Momirovi i Nebojše Jovina 2006.
- Slika 240 (str. 183) Zapušteno dvorište u centralnom bloku u Zrenjaninu, fotografija Maje Momirovi i Nebojše Jovina 2006.
- Slika 241 (str. 184) Zgrada vodotornja u bloku u centru Zrenjanina, fotografija Maje Momirovi i Nebojše Jovina 2006.
- Slika 242 (str. 184) Zgrada Robne kuće "Beograd", fotografija Maje Momirovi i Nebojše Jovina 2006.
- Slika 243 (str. 186) Urbanistička dispozicija bloka na periferiji Zrenjanina, kartu Zrenjanina doradila Ljiljana Vukajlov 2006.
- Slika 244 (str. 186) Izometrijski prikaz bloka na periferiji Zrenjanina, crtež Maje Momirovi i Nebojše Jovina, studenata II godine Odseka za arhitekturu školske 2005/2006.
- Slika 245 (str. 187) Višeporodične stambene zgrade u nizu u perifernom bloku u Zrenjaninu, fotografija Maje Momirovi i Nebojše Jovina 2006.
- Slika 246 (str. 187) Višeporodična stambena blok-zgrada u perifernom bloku u Zrenjaninu, fotografija Maje Momirovi i Nebojše Jovina 2006.
- Slika 247 (str. 190) Centralni blok u Zrenjaninu, crtež Maje Momirovi i Nebojše Jovina, studenata II godine Odseka za arhitekturu školske 2005/2006.
- Slika 248 (str. 190) Periferni blok u Zrenjaninu, crtež Maje Momirovi i Nebojše Jovina, studenata II godine Odseka za arhitekturu školske 2005/2006.
- Slika 249 (str. 195) Bačko Gradište (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 250 (str. 195) Struktura Bačkog Gradišta (1996), crtež Ljiljane Vukajlov iz 1996.
- Slika 251 (str. 197) Silueta Bačkog Gradišta, preuzeto sa:
<http://vojvodinacafe.com/forum/galerija/browseimages.php?do=browseimages&c=19&orderby=dateline&direction=DESC&cutoffdate=-1&page=2>
- Slika 252 (str. 197) Zadržni dom u Bačkom Gradištu, preuzeto sa Google Earth-a, 22. 6. 2007.
- Slika 253 (str. 198) Urbanistička dispozicija bloka u centru Bačkog Gradišta (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 254 (str. 198) Centralni blok u Bačkom Gradištu (satelitski snimak iz 2007)

- Slika 255 (str. 201) Urbanistička dispozicija perifernog bloka u Bačkom Gradištu (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 256 (str. 201) Periferni blok u Bačkom Gradištu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 257 (str. 204) Centralni blok u Bačkom Gradištu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 258 (str. 204) Periferni blok u Bačkom Gradištu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 259 (str. 209) Ečka (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 260 (str. 209) Struktura Ečka (1996), Geodetski zavod u Novom Sadu 1996.
- Slika 261 (str. 211) Rekonstruisani dvorac u Ečki, preuzeto sa:
http://srbija.bazanekretnina.com/Vesti/Dvorac_Ecka_u_novom_ruhu.html
- Slika 262 (str. 211) Kućno dvorište na jednoj parceli u Ečki, preuzeto sa Google Earth-a 2007.
- Slika 263 (str. 212) Urbanistička dispozicija bloka u centru Ečka (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 264 (str. 212) Centralni blok u Ečki (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 265 (str. 215) Urbanistička dispozicija perifernog bloka u Ečki (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 266 (str. 215) Periferni blok u Ečki (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 267 (str. 218) Centralni blok u Ečki (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 268 (str. 218) Periferni blok u Ečki (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 269 (str. 223) Tovariševo (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 270 (str. 223) Granica Tovariševa, geodetsku kartu doradile Gordana Radonić i Vesna Miletić, studentkinje II godine Odseka za arhitekturu školske 2005/2006.
- Slika 271 (str. 225) Pogled na jedan ambijent Tovariševa 2006, fotografija Gordane Radonić i Vesne Miletić iz 2006.
- Slika 272 (str. 225) Crkveni tornjevi u Tovariševu, fotografija Gordane Radonić i Vesne Miletić iz 2006.
- Slika 273 (str. 226) Urbanistička dispozicija bloka u centru Tovariševa (satelitski snimak iz 2007),
- Slika 274 (str. 226) Centralni blok u Tovariševu, (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 275 (str. 231) Urbanistička dispozicija perifernog bloka u Tovariševu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 276 (str. 231) Periferni blok u Tovariševu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 277 (str. 233) Centralni blok u Tovariševu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 278 (str. 233) Periferni blok u Tovariševu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 279 (str. 240) Lokacija Segedina u Mađarskoj, kartu Mađarske doradila Ljiljana Vukajlov 2006.
- Slika 280 (str. 240) Segedin (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 281 (str. 241) Radijalno-koncentrična mreža ulica i nepravilni oblici blokova u Segedinu, auto-karta
- Slika 282 (str. 242) Katedrala u Segedinu, fotografija Vladimira Kubeta, 2007.
- Slika 283 (str. 242) Spomenik Josipu Juhasu na Trgu Ruzvelt u Segedinu, fotografija Vladimira Kubeta, 2007.
- Slika 284 (str. 242) Centar Segedina u blizini Tise (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 285 (str. 242) Centralni blok u Segedinu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 286 (str. 245) Periferija na istoku Segedina (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 287 (str. 245) Periferni blok u Segedinu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 288 (str. 247) Centralni blok u Segedinu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 289 (str. 247) Periferni blok u Segedinu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 290 (str. 249) Lokacija Morahaloma u okviru Mađarske, kartu Mađarske doradila Ljiljana Vukajlov 2006.
- Slika 291 (str. 249) Morahalom (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 292 (str. 250) Urbana struktura Morahaloma, turistička karta
- Slika 293 (str. 250) Ruralni karakter Morahaloma, preuzeto sa Google Earth-a, marta 2007.
- Slika 294 (str. 251) Centralni blok u Morahalomu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 295 (str. 251) Novoizgrađeni objekat banjskog kompleksa u centralnom bloku u Morahalomu, ilustracija iz prospekta o Morahalomu
- Slika 296 (str. 253) Istočni deo Morahaloma (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 297 (str. 253) Periferni blok u Morahalomu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 298 (str. 255) Centralni blok u Morahalomu (satelitski snimak iz 2008)
- Slika 299 (str. 255) Periferni blok u Morahalomu (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 300 (str. 257) Lokacija Temišvara u Rumuniji, kartu Temišvara doradila Ljiljana Vukajlov 2007.
- Slika 301 (str. 257) Temišvar (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 302 (str. 259) Lokacija centralnog bloka u Temišvaru (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 303 (str. 259) Centralni blok u Temišvaru (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 304 (str. 261) Jugozapadni deo Temišvara (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 305 (str. 261) Periferni blok u Temišvaru (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 306 (str. 263) Centralni blok u Temišvaru (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 307 (str. 263) Periferni blok u Temišvaru (satelitski snimak iz 2007)
- Slika 308 (str. 265) Lokacija Felnaca u Rumuniji, doradila Ljiljana Vukajlov 2007.

Slika 309 (str. 265)	Felnac (satelitski snimak iz 2007)
Slika 310 (str. 267)	Severoistočni deo Felnaca (satelitski snimak iz 2007)
Slika 311 (str. 267)	Centralni blok u Felnacu (satelitski snimak iz 2007)
Slika 312 (str. 269)	Severozapadni deo Felnaca (satelitski snimak iz 2007)
Slika 313 (str. 269)	Periferni blok u Felnacu (satelitski snimak iz 2007)
Slika 314 (str. 272)	Centralni blok u Felnacu (satelitski snimak iz 2007)
Slika 315 (str. 272)	Periferni blok u Felnacu (satelitski snimak iz 2007)
Slika 316 (str. 273)	Lokacija Beograda u Republici Srbiji, kartu Srbije doradila Ljiljana Vukajlov 2007.
Slika 317 (str. 273)	Beograd (satelitski snimak iz 2007)
Slika 318 (str. 274)	Ortogonalna mreža ulica i pravilni oblici manjih blokova u centru Beograda (satelitski snimak iz 2007)
Slika 319 (str. 274)	Nepravilna mreža ulica i nepravilni oblici većih blokova na periferiji Beograda (satelitski snimak iz 2007)
Slika 320 (str. 275)	Urbani karakter starog dela Beograda, preuzeto sa http://www.srbija.sr.gov.yz/pages/article.php?id=57 (13. 5. 2007)
Slika 321 (str. 276)	Centar Sava, poslovni centar u Beogradu, preuzeto sa http://www.srbija.sr.gov.yz/pages/article.php?id=57 (13. 5. 2007)
Slika 322 (str. 277)	Centralni blok u Beogradu (satelitski snimak iz 2007)
Slika 323 (str. 277)	Dominantna Robna kuća "Beogradska banka" u centralnom bloku u Beogradu, preuzeto sa Google Earth-a, marta 2007.
Slika 324 (str. 279)	Severoistočni deo periferija Beograda (satelitski snimak iz 2007)
Slika 325 (str. 279)	Periferni blok u Beogradu (satelitski snimak iz 2007)
Slika 326 (str. 281)	Centralni blok u Beogradu (satelitski snimak iz 2007)
Slika 327 (str. 281)	Periferni blok u Beogradu (satelitski snimak iz 2007)
Slika 328 (str. 283)	Lokacija Dobanovaca u Republici Srbiji, kartu Republike Srbije doradila Ljiljana Vukajlov 2007.
Slika 329 (str. 283)	Dobanovci (satelitski snimak iz 2007)
Slika 330 (str. 285)	Lokacija centralnog bloka u Dobanovcima (satelitski snimak iz 2007)
Slika 331 (str. 285)	Centralni blok u Dobanovcima (satelitski snimak iz 2007)
Slika 332 (str. 287)	Severozapadna periferija Dobanovaca (satelitski snimak iz 2007)
Slika 333 (str. 287)	Trougaoni periferni blok u Dobanovcima (satelitski snimak iz 2007)
Slika 334 (str. 289)	Centralni blok u Dobanovcima (satelitski snimak iz 2007)
Slika 335 (str. 289)	Periferni blok u Dobanovcima (satelitski snimak iz 2007)
Slika 336 (str. 291)	Lokacija Osijek u Hrvatskoj, karta Hrvatske preuzeta iz Karel Natek i Marjeta Natek <i>Države sveta</i> , str. 64, doradila Ljiljana Vukajlov 2007.
Slika 337 (str. 291)	Osijek (satelitski snimak iz 2007)
Slika 338 (str. 294)	Pravilni blokovi unutar tvrđave u Osijeku (satelitski snimak iz 2007)
Slika 339 (str. 294)	Centralni blok u Osijeku (satelitski snimak iz 2007)
Slika 340 (str. 296)	Periferija u severozapadnom delu Osijeka (satelitski snimak iz 2007)
Slika 341 (str. 296)	Blok na periferiji Osijeka (satelitski snimak iz 2007)
Slika 342 (str. 298)	Centralni blok u Osijeku (satelitski snimak iz 2007)
Slika 343 (str. 298)	Periferni blok u Osijeku (satelitski snimak iz 2007)
Slika 344 (str. 300)	Lokacija Bilja u Hrvatskoj, kartu Hrvatske doradila Ljiljana Vukajlov 2007.
Slika 345 (str. 300)	Bilje u Hrvatskoj (satelitski snimak iz 2007)
Slika 346 (str. 302)	Centralni deo Bilja (satelitski snimak iz 2007)
Slika 347 (str. 302)	Centralni blok u Bilju (satelitski snimak iz 2007)
Slika 348 (str. 305)	Periferija na jugozapadu Bilja (satelitski snimak iz 2007)
Slika 349 (str. 305)	Periferni blok u Bilju (satelitski snimak iz 2007)
Slika 350 (str. 307)	Centralni blok u Bilju (satelitski snimak iz 2007)
Slika 351 (str. 307)	Periferni blok u Bilju (satelitski snimak iz 2007)

POPIS I POREKLO ILUSTRACIJA U 4.2. POTPOGLAVLJU

Slika 352 (str. 312)	Usporedna analiza malih naselja iz Vojvodine i njenog okruženja prema veličini teritorije, karte naselja objedinila Ljiljana Vukajlov 2007.
Slika 353 (str. 313)	Usporedna analiza srednje velikih naselja Vojvodine i njenog okruženja prema veličini teritorije, karte naselja objedinila Ljiljana Vukajlov 2007.
Slika 354 (str. 314)	Usporedna analiza velikih naselja Vojvodine i njenog okruženja prema veličini teritorije, karte naselja objedinila Ljiljana Vukajlov 2007.
Slika 355 (str. 316)	Usporedna analiza naselja iz Vojvodine prema obliku, karte naselja objedinila Ljiljana Vukajlov 2007.

- Slika 356 (str. 316) Uporedna analiza naselja iz okruženja Vojvodine prema obliku, karte i geodetske snimke naselja iz okruženja Vojvodine objedinila Ljiljana Vukajlov 2007.
- Slika 357 (str. 323) Uporedna analiza naselja iz Vojvodine i njenog okruženja prema strukturi (satelitski snimci naselja iz 2007)
- Slika 358 (str. 329) Približno ista udaljenost centralnog bloka od granica u Morahalomu, karte naselja doradila Ljiljana Vukajlov 2007.
- Slika 359 (str. 329) Različit udaljenost centralnog bloka od granica Vrbasa usled izduženog oblika naselja, karte naselja doradila Ljiljana Vukajlov 2007.
- Slika 360 (str. 330) Približno jednaka udaljenost perifernog bloka od granica, centra i centralnog bloka u Felnacu, karte naselja objedinila Ljiljana Vukajlov 2007.
- Slika 361 (str. 330) Različit udaljenost perifernog bloka od granica Bečeja, karte naselja objedinila Ljiljana Vukajlov 2007.
- Slika 362 (str. 336) Oblici osnova centralnih blokova naselja iz Vojvodine (satelitski snimci blokova iz 2007)
- Slika 363 (str. 337) Oblici osnova centralnih blokova naselja iz okruženja Vojvodine (satelitski snimci blokova iz 2007)
- Slika 364 (str. 338) Oblici osnova perifernih blokova naselja iz Vojvodine (satelitski snimci blokova iz 2007)
- Slika 365 (str. 339) Oblici osnova perifernih blokova naselja iz okruženja Vojvodine (satelitski snimci blokova iz 2007)
- Slika 366 (str. 349) Novi stambeni objekat (P+1) u centralnom bloku u Eki, preuzeto sa Google Earth-a 2008.
- Slika 367 (str. 349) Stari rekonstruisani stambeno-poslovni objekat (P+1) u centralnom bloku u Zrenjaninu, fotografija Maje Momirov i Nebojše Jovina 2006.
- Slika 368 (str. 349) Stari rekonstruisani stambeno-poslovni objekat (P+1) u centralnom bloku u Subotici, fotografija Ivane Rakić i Anđelije Višnjić iz 2006.
- Slika 369 (str. 349) Novi stambeni objekat (P+4) u perifernom bloku u Subotici, fotografija Ivane Rakić i Anđelije Višnjić iz 2006.
- Slika 370 (str. 349) Novi stambeni objekti (P+4) u perifernom bloku u Zrenjaninu, fotografija Maje Momirov i Nebojše Jovina 2006.
- Slika 371 (str. 349) Novi stambeni objekti (P+18) u perifernom bloku u Novom Sadu, preuzeto sa Google Earth-a 2008.
- Slika 372 (str. 375) Uporedna analiza blokova urbanih naselja iz Vojvodine prema izgrađenosti, crteži studenata II godine Odseka za arhitekturu školske 2005/2006. godine: blokovi u Bečeju Milenko Saravolac i Vladimir Vuković, blokovi u Novom Sadu Sara Župljanin, Sonja Krastavac, Bojana Stojilković i Jovana Jovanović, blokovi u Subotici Ivana Rakić i Anđelija Višnjić, blokovi u Zrenjaninu Maja Momirov i Nebojša Jovin, blokovi u Vrbasu Bojana Jovanović i Andrej Hirjovatić Andrej

POPIS I POREKLO ILUSTRACIJA U 5. POGLAVLJU

- Slika 373 (str. 376) Slika nastanka urbane strukture i načina organizacije naselja (Milet, Grčka – preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost*, II deo, str. 45. i Menhetn, poslovni deo Njujorka, SAD – preuzeto iz Spiro Kostof, *The City Shapped*, str. 122)
- Slika 374 (str. 377) Slika nastanka blokova naselja (Timgad, Alžir, severna Afrika – preuzeto iz Spiro Kostof, *The City Shapped*, str. 106. i Plan Barselone, Španija – preuzeto iz Spiro Kostof, *The City Shapped*, str. 152)
- Slika 375 (str. 378) Slika nastanka namene i organizacije naselja (Radničko naselje iz 1350. p. n. e., Egipat – preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost*, II deo, str. 27. i Kasarne za iznajmljivanje iz XIX veka, Berlin, Nemačka – preuzeto iz A. Rosi, *Arhitektura grada*, str. 98)
- Slika 376 (str. 378) Slika nastanka repernih takova u naselju (San Gimignano, Italija – preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost*, II deo, str. 94. i Menhetn u Njujorku, SAD – fotografija sa Google Earth-a iz 1998)
- Slika 377 (str. 379) Slika nastanka naselja prema grupisanju objekata (Hilandar, Grčka – preuzeto sa sajta: http://tesla.rcub.bg.ac.yu/~sf/foto_galerija/22.html (avgust 2007) i UNO centar u Beču, Austrija – preuzeto iz *Vienna*, str. 69, 2003)

- Slika 378 (str. 385) Slika nost objekata, blokova i naselja
(Palata u Knososu, Grčka – preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost*, II deo, str. 18. i Dioklecijanov palata, Hrvatska – preuzeto iz *Velike arhitekture sveta*, str. 74. i 75)
- Slika 379 (str. 380) Slika nost objekta i bloka
(Palata iz Ahetatonu, Egipat – preuzeto iz Branislav Mirković, *Osnovi urbanizma*, knjiga 1/B, str. 16. i Stambeni blok, Rotterdam, Holandija – preuzeto sa Google Earth-a, mart 2007)
- Slika 380 (str. 380) Slika nost naselja, bloka, kuća i predmeta
(Mompazje, Francuska – preuzeto iz Branko Maksimović, *Urbanizam*, str. 122. i Blok, Rotterdam - preuzeto sa Google Earth-a, mart 2007, Palata Farnese, Rim – preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost*, I deo, str. 107, Kovčeg – prospekt iz 2000)
- Slika 381 (str. 382) Slika nost eksterijera i enterijera
(Unutrašnje dvorište atrijumska kuća i palate Farnese u Rimu – preuzeto iz Jadranka Damjanov, *Likovna umetnost*, I deo, str. 108. i Šalter sala u jednoj beogradskoj banci – fotografija)
- Slika 382 (str. 383) Slika nost prostorne organizacije
(Stambeni blokovi – preuzeto sa Google Earth-a, mart 2007, i Marina – preuzeto sa Google Earth-a, marta 2007)
- Slika 383 (str. 383) Slika nost prostorne organizacije
(Pijaca u Kota Baharu, Malezija – preuzeto iz Karel Natek i Marjeta Natek, *Države sveta*, str. 311. i Stambeni blokovi – preuzeto sa Google Earth-a, marta 2007)
- Slika 384 (str. 384) Slika nost prema izgrađenosti
(Spomenici na jevrejskom groblju u Pragu, Češka Republika – preuzeto, *Raskoš religija*, str.61. i Blokovi u Njujorku, SAD – preuzeto sa Google Earth-a, marta 2007)
- Slika 385 (str. 385) Slika nost na ina formiranja objekata
(Agora u Miletu, Grčka – preuzeto iz Branko Maksimović, *Urbanizam*, str. 256. i Horhe tržišni centar u San Dijegu, Kalifornija – preuzeto sa Google Earth-a, decembra 2007)
- Slika 386 (str. 385) Slika nost organizacije površina
(Freska Mikelanđela Buonarotija na svodu Sikstinske kapele u Rimu, Italija – preuzeto iz Marija Karla Prete i Alfonso Torrisi, *Istorija umetnosti*, str. 140. i Parcelacija stambenog bloka – preuzeto sa Google Earth-a, marta 2007)
- Slika 387 (str. 386) Slika nost organizacije površina
(Trajanov stub u Rimu, Italija – preuzeto iz *Drevne civilizacije, Velike kulture sveta*, str. 72. i Gugenhajmov muzej u Njujorku – preuzeto sa Google Earth-a, januara 2008)
- Slika 388 (str. 386) Slika nost jednorodnih kuća
(Domus u Rimu, Italija – preuzeto iz Marija Karla Prete i Alfonso Torrisi, *Istorija umetnosti*, str. 74. i Atrijumska kuća u Alhambri, Španija – preuzeto iz *Hramovi moćni*, str. 17)
- Slika 389 (str. 387) Slika nost višeporodnih zgrada
(Insula u Rimu, Republika Italija – preuzeto iz Marija Karla Prete i Alfonso Torrisi, *Istorija umetnosti*, str. 74. i Višeporodne stambene zgrade u Beogradu, Republika Srbija – preuzeto sa Google Earth-a 2007)
- Slika 390 (str. 387) Slika nost građevina
(Hram u Uru, Mesopotamija - preuzeto iz Alberto Siliotti, *Egipat - hramovi, ljudi i bogovi*, str. 40. i Zgrada sedišta vlade Ilinoisa u Čikagu, SAD - preuzeto sa Google Earth-a 2007)
- Slika 391 (str. 388) Slika nost građevina
(Slika Grobna humka – preuzeto iz Marija Karla Prete i Alfonso Torrisi, *Istorija umetnosti*, str. 63. i Zgrada za zabave u Monte Karlu, Archigram 1969. godine – preuzeto iz Charles Dženks, *Moderni pokreti u arhitekturi*, str. 347)
- Slika 392 (str. 388) Slika nost poruka na zidnim površinama
(Poruke na zidovima silosa – preuzeto iz *Arhitektura bez arhitekata*, slika 95. i Poruke na stambenom objektu u Beogradu, Republika Srbija – preuzeto sa Google Earth-a, decembra 2007)
- Slika 393 (str. 389) Slika nost prisustva kolorita na zidnim površinama
(Oslikan zid dvorane sa prestolom Minosa u Knososu, Grčka – preuzeto iz Marija Karla Prete i Alfonso Torrisi, *Istorija umetnosti*, str. 34., Deo fasade zgrade Hundertvasera u Beču, Austrija - fotografija autora iz 2005)

Slika 394 (str. 389)	Slika snimljena na uređenoj površini (Snimak dela Brazila iz vazduha, Brazil – preuzeto iz <i>Ustav demokratije</i> , str. 156. i Slika "Kompozicija" Pita Mondrijana – preuzeto iz Marija Karla Prete i Alfonso Morisa, <i>Istorija umetnosti</i> , str. 231)
Slika 395 (str. 390)	Slika snimljena velike ideje i modernizacija grada (Najveći grad starog veka Vavilon, Mesopotamija – preuzeto sa sajta http://www.znanje.org/i/125/05iv0523/utvrdenje.htm (9. 3. 2007) i Najveća transformacija XIX veka, rekonstrukcija Pariza, Francuska – preuzeto iz Jadranka Damjanov, <i>Likovna umetnost</i> , II deo, str. 214)
Slika 396 (str. 402)	Opominjuća slika Pitera Brojgela "Vavilonska kula", preuzeto iz Marija Karla Prete i Alfonso Morisa, <i>Istorija umetnosti</i> , str. 31.
Slika 397 (str. 402)	Teroristički napad na trgovački centar u Njujorku, SAD, preuzeto sa Google Earth-a, decembra 2007.
Slika 398 (str. 406)	Međudejstvo planiranja, projektovanja, gradnje, zaštite i edukacije, nacrtao Vladimir Kubet 2007.

7.4. SPISAK TABELA

Sve tabele koje su prikazane u radu pripremila je Ljiljana Vukajlov tokom 2007. godine.

Tabela 1 (str. 29)	Sistematizacija analiziranih naselja prema obliku naselja i blokova
Tabela 2 (str. 54)	Velike blokove
Tabela 3 (str. 54)	Najveći i proporcijski odnosi velike strana geometrijskih figura u zavisnosti od oblika blokova
Tabela 4 (str. 69)	Dužina uličnog fronta (duf) kao parametar za utvrđivanje sistema gradnje bloka
Tabela 5 (str. 124)	Numerički pokazatelji za blok u centru Bečeja
Tabela 6 (str. 128)	Numerički pokazatelji za blok na periferiji Bečeja
Tabela 7 (str. 130)	Usporedna analiza dva bloka u Bečeju
Tabela 8 (str. 139)	Numerički pokazatelji za blok u centru Novog Sada
Tabela 9 (str. 142)	Numerički pokazatelji za blok na periferiji Novog Sada
Tabela 10 (str. 145)	Usporedna analiza dva bloka u Novom Sadu
Tabela 11 (str. 154)	Numerički pokazatelji za blok u centru Subotice
Tabela 12 (str. 158)	Numerički pokazatelji za blok na periferiji Subotice
Tabela 13 (str. 160)	Usporedna analiza dva bloka u Subotici
Tabela 14 (str. 169)	Numerički pokazatelji za blok u centru Vrbasa
Tabela 15 (str. 173)	Numerički pokazatelji za blok na periferiji Vrbasa
Tabela 16 (str. 176)	Usporedna analiza dva bloka u Vrbasu
Tabela 17 (str. 185)	Numerički pokazatelji za blok u centru Zrenjanina
Tabela 18 (str. 189)	Numerički pokazatelji za blok na periferiji Zrenjanina
Tabela 19 (str. 192)	Usporedna analiza dva bloka u Zrenjaninu
Tabela 20 (str. 200)	Numerički pokazatelji za blok u centru Bačkog Gradišta
Tabela 21 (str. 203)	Numerički pokazatelji za blok na periferiji Bačkog Gradišta
Tabela 22 (str. 206)	Usporedna analiza dva bloka u Bačkom Gradištu
Tabela 23 (str. 214)	Numerički pokazatelji za blok u centru Eke
Tabela 24 (str. 218)	Numerički pokazatelji za blok na periferiji Eke
Tabela 25 (str. 220)	Usporedna analiza dva bloka u Eki
Tabela 26 (str. 230)	Numerički pokazatelji za blok u centru Tovariševa
Tabela 27 (str. 234)	Numerički pokazatelji za blok na periferiji Tovariševa
Tabela 28 (str. 236)	Usporedna analiza dva bloka u Tovariševu
Tabela 29 (str. 309)	Osnovni podaci o analiziranim naseljima iz Vojvodine i okruženja
Tabela 30 (str. 317)	Usporedna analiza naselja Vojvodine prema strukturi
Tabela 31 (str. 318)	Usporedna analiza naselja iz okruženja Vojvodine prema strukturi
Tabela 32 (str. 324)	Usporedna analiza naselja Vojvodine i njenog okruženja prema identitetu
Tabela 33 (str. 325)	Usporedna analiza naselja iz Vojvodine i njenog okruženja prema tipologiji, saobraćajnoj mreži i dužini trajanja
Tabela 34 (str. 328)	Usporedna analiza urbanih i ruralnih naselja iz Vojvodine i njenog okruženja prema strukturi i identitetu
Tabela 35 (str. 331)	Usporedna analiza centralnih blokova naselja iz Vojvodine prema prostorno-fizičkim karakteristikama
Tabela 36 (str. 332)	Usporedna analiza centralnih blokova naselja iz okruženja Vojvodine prema prostorno-fizičkim karakteristikama

Tabela 37 (str. 333)	Usporedna analiza perifernih blokova naselja iz Vojvodine prema prostorno-fizičkim karakteristikama
Tabela 38 (str. 334)	Usporedna analiza perifernih blokova naselja iz okruženja Vojvodine prema prostorno-fizičkim karakteristikama
Tabela 39 (str. 344)	Funkcionalne karakteristike centralnih blokova naselja iz Vojvodine
Tabela 40 (str. 345)	Funkcionalne karakteristike perifernih blokova naselja iz Vojvodine
Tabela 41 (str. 347)	Arhitektonsko-građevinske karakteristike centralnih blokova naselja iz Vojvodine
Tabela 42 (str. 348)	Arhitektonsko-građevinske karakteristike perifernih blokova naselja iz Vojvodine
Tabela 43 (str. 351)	Ostale karakteristike centralnih blokova naselja iz Vojvodine
Tabela 44 (str. 352)	Ostale karakteristike perifernih blokova naselja iz Vojvodine
Tabela 45 (str. 353)	Rezultati ankete u centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?
Tabela 46 (str. 354)	Rezultati ankete u perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?
Tabela 47 (str. 355)	Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje: Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?
Tabela 48 (str. 355)	Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje: Koliko dugo vaša porodica živi u ovom naselju?
Tabela 49 (str. 356)	Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li volite što živite baš na ovom mestu?
Tabela 50 (str. 356)	Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li volite što živite baš na ovom mestu?
Tabela 51 (str. 357)	Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li volite što živite baš na ovom mestu?
Tabela 52 (str. 357)	Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li volite što živite baš na ovom mestu?
Tabela 53 (str. 358)	Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li poznajete svog prvog suseda?
Tabela 54 (str. 358)	Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li poznajete svog prvog suseda?
Tabela 55 (str. 359)	Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li poznajete svog prvog suseda?
Tabela 56 (str. 359)	Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li poznajete svog prvog suseda?
Tabela 57 (str. 360)	Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?
Tabela 58 (str. 360)	Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?
Tabela 59 (str. 361)	Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?
Tabela 60 (str. 361)	Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li poznajete druge stanovnike vašeg bloka?
Tabela 61 (str. 362)	Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li poznajete ljude iz susednog bloka?
Tabela 62 (str. 362)	Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li poznajete ljude iz susednog bloka?
Tabela 63 (str. 363)	Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li poznajete ljude iz susednog bloka?
Tabela 64 (str. 363)	Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li poznajete ljude iz susednog bloka?
Tabela 65 (str. 364)	Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li se sa susedima družite:...?
Tabela 66 (str. 364)	Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li se sa susedima družite:...?
Tabela 67 (str. 365)	Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li se sa susedima družite:...?
Tabela 68 (str. 366)	Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li se sa susedima družite:...?
Tabela 69 (str. 366)	Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?
Tabela 70 (str. 367)	Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?

Tabela 71 (str. 367)	Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?
Tabela 72 (str. 368)	Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li imate dovoljno privatnosti u svom stambenom prostoru, stanu, na parceli?
Tabela 73 (str. 368)	Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li veštinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?
Tabela 74 (str. 369)	Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li veštinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?
Tabela 75 (str. 369)	Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li veštinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?
Tabela 76 (str. 370)	Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li veštinu namirnica koje su vam potrebne nabavljate u okviru svog bloka?
Tabela 77 (str. 370)	Rezultati ankete o centralnim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li u centar naselja odlazite:...?
Tabela 78 (str. 371)	Rezultati ankete o perifernim blokovima naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li u centar naselja odlazite:...?
Tabela 79 (str. 371)	Rezultati ankete iz oba bloka naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li u centar naselja odlazite:...?
Tabela 80 (str. 372)	Ukupni rezultati ankete iz svih blokova naselja iz Vojvodine na pitanje: Da li u centar naselja odlazite:...?
Tabela 81 (str. 373)	Numerički pokazatelji za centralne blokove naselja iz Vojvodine
Tabela 82 (str. 373)	Numerički pokazatelji za periferne blokove naselja iz Vojvodine
Tabela 83 (str. 381)	Uporedna analiza naselja, bloka, kuća i predmeta